MAKROREGIONY SVĚTA

ČESKÁ GEOGRAFICKÁ SPOLEČNOST 1894

Regionální geografie pro gymnázia

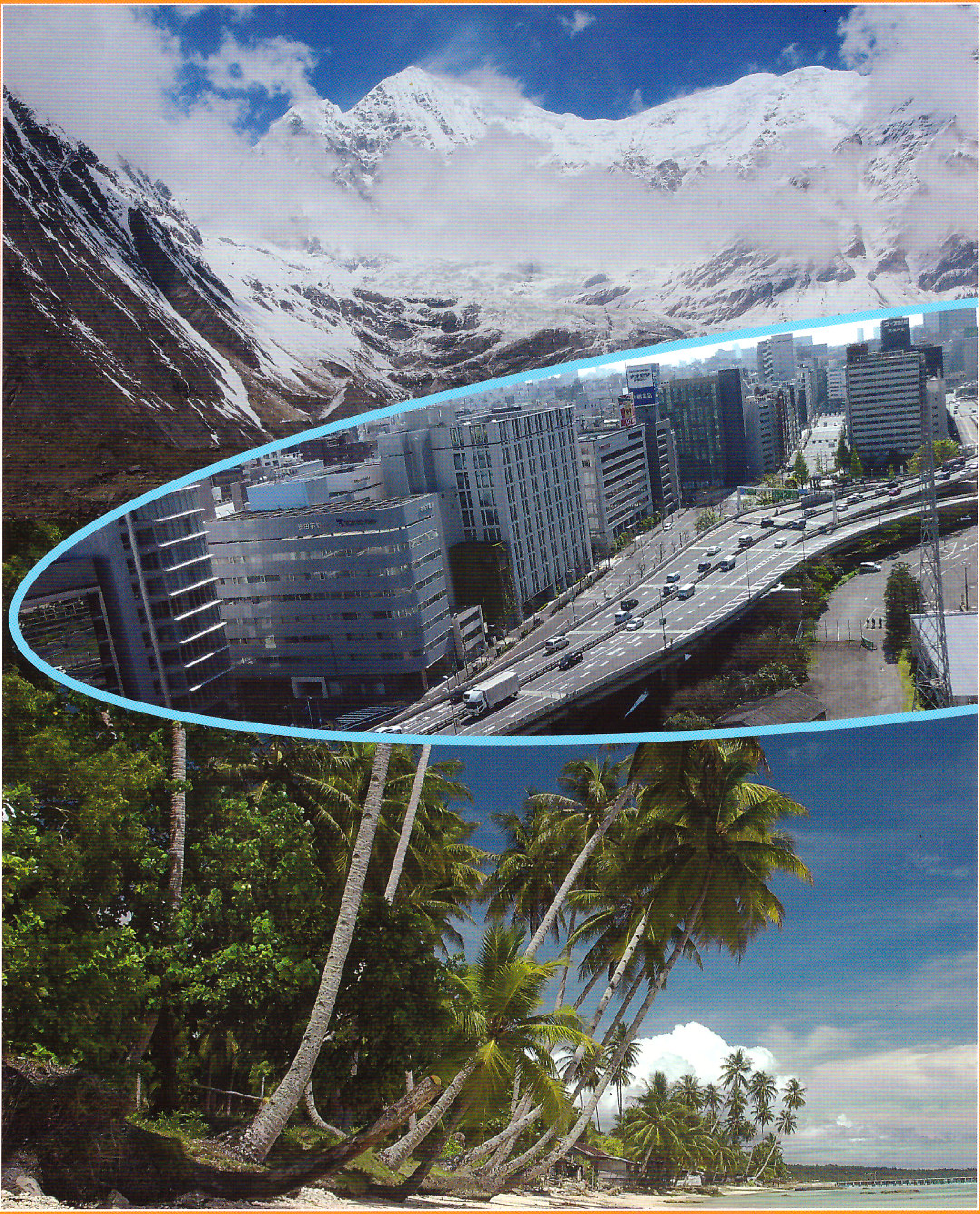

A-20/5-7-9
120 r

MAKROREGIONY SVĚTA

Regionální geografie pro gymnázia

Ivan Bičík
Jiří Anděl
Tomáš Matějček

Nakladatelství České geografické společnosti, s. r. o.
Praha 2019

OBSAH

1 Globální a makroregionální diferenciace světa 4
2 Evropský makroregion 18
3 Angloamerický makroregion 60
4 Ruský makroregion 72
5 Čínsko-japonský makroregion 86
6 Australsko-oceánský makroregion 98
7 Indonéský makroregion 104
8 Indický makroregion 114
9 Islámský makroregion 124
10 Africký makroregion 136
11 Latinskoamerický makroregion 146
12 Makroregiony – základ k pochopení současného světa 158
Slovníček vybraných pojmů 164
Doporučená rozšiřující literatura 167

© Autoři: doc. RNDr. Jiří Anděl, CSc., doc. RNDr. Ivan Bičík, CSc. (vedoucí autorského kolektivu),
RNDr. Tomáš Matějček, Ph.D., 2019

Lektoři: doc. RNDr. Pavel Chromý, Ph.D., Mgr. Roman Mareš, Bc. Kristýna Štolcová

© Autoři fotografií: Jiří Anděl, Jiří Anděl jun., Martin Balej, Ivan Bičík, Tomáš Burda, Pavla Čašková, Ludmila Čechová, Karel Černý, Mike Dobel/Alamy, Dana Fialová, Radim Frajer, Václav Frajer, Tomáš Havlíček, Milan Holeček, Adam Horálek, Tereza Hronová, Zdeňka Chocholoušková, Pavel Chromý, Radek Jaroš, Nikola Jedličková, Libor Jelen, Jaroslav Jindra, J. Karvan, Jaromír Kolejka, Tomáš Kučera, Adéla Z. Kupcová, Hana Kühnlová, John Madonna, Dalibor Mahel, Tomáš Matějček, Simon Migaj, Zuzana Milfort, Hana Stanbury, Jan Svoboda, Monika Ticháčková, Jiří Tomeš, Geografické rozhledy (archiv), Ministerstvo obrany ČR, NASA, United States Geological Survey, Wikipedia, Wikimedia Commons, 2019

© Mapy: Jakub Lysák (vedoucí kartografického týmu), Marek Čelonk,
Petra Jílková, Petra Lněničková, 2019

© Grafy a schémata: Zdeněk Boudný, Jaroslav Synek, 2019

© Nakladatelství České geografické společnosti, s. r. o., Praha 2019

ISBN 978-80-87476-02-4

ÚVODEM K POJETÍ STUDIA A K PRÁCI S UČEBNICÍ

V novém vydání učebnice Makroregiony světa nabízíme pozměněnou obsahovou strukturu. První část je věnována základním přírodním, společenským, hospodářským a environmentálním **otázkám a problémům**, které mají obecnou platnost a globální rozsah i dopad. V jednotlivých částech světa nebo státech se však projevují v různém prostředí, čase, hloubce a intenzitě. Kapitoly v druhé části jsou věnovány představení a charakterizaci jednotlivých **makroregionů dnešního světa**. Do každého jsou zařazeny vybrané státy, které jsou jeho součástí. Je zde použita obdobná **struktura** charakteristik a **hodnocení** pro všechny makroregiony z důvodu jejich snadného porovnání (obdobně i pro vybrané státy).

Z praktických i didaktických důvodů věnujeme pozornost jen některým **modelovým státům.** Státy jsou vybírány podle významu pro **reprezentativnost** příslušných makroregionů. Uplatňuje se zde princip – čím bližší objekt z pohledu sledovatele, tím **větší jeho význam** či váha. Proto je věnována největší pozornost **Evropskému makroregionu,** který je nám nejblíže a ve kterém žijeme. Nemůžeme však do učebnice zařadit přehledy všech států. Není to ani z časových a didaktických důvodů účelné, protože některé, zejména hospodářsky málo rozvinuté státy v Africe, Asii a Latinské Americe, mají **četné společné znaky.** Zároveň je to příležitost, jak zapojit studenty do **samostatné práce**.

Třetí část tvoří stručná **závěrečná kapitola**, v níž jsou shrnujícím způsobem charakterizovány jednotlivé makroregiony se snímkem připomínajícím vždy jiný typický jev. Přehled makroregionů je doplněn tabulkou se **základními vybranými daty**, která jsou určena k porovnávání, zdůvodňování a hledání širších souvislostí. Závěrečné úkoly nabízejí přístup k **tvůrčímu zpracování** osobního přehledu vybraného makroregionu v moderním pojetí **geografické charakterizace v nejširších souvislostech**.

Při využívání této učebnice je třeba zamýšlet se nad textem, obrázky a širšími souvislostmi. Je nutné sáhnout i po dalších **informačních zdrojích** kartografických, knižních, elektronických, fotografických a dalších. Studovat je nutné především s **atlasem.** K úspěšnosti studia regionální geografie vám pomohou i mentální mapy. **Mentální mapy** jsou osobní obrazy a představy o určitém regionu a orientaci v něm, které si vytváříte ve své hlavě. K tomu poslouží jednoduchá schémata, která si při studiu konkrétního regionu na papíru zakreslujete. V textu učebnice jsou **rámečky**, obsahující doplňující specifické informace o přírodních podmínkách, obyvatelstvu, problémech, produkci či osobnostech apod. Neznámé či méně používané pojmy či zkratky obsahuje **slovníček vybraných pojmů** v závěru učebnice.

Při studiu jednotlivých témat této učebnice na úrovni makroregionů je nutné snažit se odpovědět na **uvedené otázky** a zpracovat **úkoly,** klást si další otázky, **diskutovat a obhajovat své návrhy řešení**. Není to snadné, většinou na ně nedostanete odpověď přímo z textu, ale musíte přemýšlet o tom, co jste přečetli, co znáte z dřívějška, jaké informace nabízí mapa či atlas, a teprve potom můžete odpovědět správně. Využijete při tom určitě i mnoho poznatků, které jste si osvojili v dalších školních předmětech. Zpočátku to možná bude trochu obtížné, po několika pokusech to půjde, to už začnete myslet v **širších geografických souvislostech**.

Studium obsahu jediné učebnice však nepostačí k pochopení rozdílností a vývoje světa na různých regionálních úrovních. Proto doporučujeme při studiu této učebnice využívat další nezbytné **doprovodné informační zdroje** – atlasy a mapy různých měřítek a různého obsahu, odborné publikace a časopisy, družicové a letecké snímky, informace dostupné na internetu a další zdroje. Neocenitelné je pravidelné sledování dění ve světě, informace, poznatky a dovednosti získané **vlastním cestováním** a rozhovory s rodiči, učiteli a odborníky různých profesí.

Cenným zdrojem informací při studiu regionální geografie jsou články publikované v časopisu **Geografické rozhledy**. Užitečné jsou i popularizační a cestovatelské časopisy, filmy nebo vybrané televizní pořady. Využitelným zdrojem při poznávání dnešního světa může být také Facebook. To vše vytváří vaši „databanku", zdroj informací a potřebnou osobní nadstavbu, kam je možno sáhnout, budete-li chtít některý region nebo problém poznat hlouběji.

Tato učebnice si klade za cíl být spíše jiskrou, která ve vás zažehne chuť hlouběji poznávat a porozumět dnešnímu, tak překotně se vyvíjejícímu světu.

Přejeme vám při studiu mnoho úspěchů.
Autoři

Regionální geografie zkoumá vztahy mezi přírodním prostředím a společností v regionech různé úrovně – globální, makroregionální a regionální. V nich pak sleduje **územní uspořádání** (strukturu) **a vzájemné vazby složek přírodní sféry** (litosféra, atmosféra, hydrosféra, pedosféra, biosféra) a **sociální sféry** (obyvatelstvo, sídla, zemědělství, průmysl, doprava, služby, rekreace). Je nutné vybírat pouze to podstatné, rozhodující pro daný region, což vyžaduje **generalizaci** získaných poznatků.

Region chápeme jako určitý **složitý dynamický prostorový systém**, který se formuje na zemském povrchu na základě **určitých znaků, které jej odlišují od okolí.** Podle sktruktury lze rozlišit dva základní typy regionů:

1. **Regiony formální** jsou vymezovány na základě podobných vlastností jevů, podle kterých jsou regiony utvořeny. Jsou vnitřně stejnorodé a jejich znakem je **vnitřní homogenita**. Patří sem relativně nekomplexní regiony, s kterými se setkáváme např. ve fyzické geografii. Příkladem jsou regiony vymezené izolinií stejných teplot vzduchu či region vytvořený povodím určité řeky. S regiony tohoto typu se setkáváme i v sociogeografické sféře např. u odvětvových (rekreační, zemědělské aj.) či kulturních regionů (etnické, civilizační aj.).
2. **Nodální či funkční regiony** jsou založeny jako prostorový systém na interakci mezi centrem (jádrem, ohniskem) a jeho zázemím. Na rozdíl od formálních regionů jsou dynamické a mohou se měnit. Nodální regiony se nazývají podle rozhodující role centra (střediska). Říká se jim také regiony spádové či funkční. Kritériem pro vymezování těchto regionů je **síla (intenzita) vazeb mezi centrem a sídly v zázemí**.

Pohled z Tour Montparnasse na část jednoho ze světových jader – aglomeraci Paříže.

1 GLOBÁLNÍ A MAKROREGIONÁLNÍ DIFERENCIACE SVĚTA

PLANETA ZEMĚ

- *Které hlavní podmínky umožňují na Zemi dlouhodobou existenci života?*
- *Uvažte, čím se Země liší od ostatních těles ve sluneční soustavě.*

Planeta Země je zatím jediné známé místo ve vesmíru, které umožňuje dlouhodobé přežívání organismů včetně člověka. Příhodnost podmínek pro vznik života na Zemi vyplývá jednak z polohy Země ve vesmíru, Galaxii i sluneční soustavě, jednak z vlastností samotného zemského tělesa. Zřejmě nejznámějším příkladem „ochranného štítu" Země je atmosféra, která nejenže udržuje na naší planetě přijatelnou a především stabilní teplotu, ale chrání ji také před častými dopady vesmírných těles a před některými formami vesmírného záření. Součástí atmosféry je také ozonová vrstva, díky níž je Země chráněna před negativním působením ultrafialového záření. Značný význam má rovněž geomagnetické pole, které Zemi zajišťuje ochranu před tzv. slunečním větrem (tzn. před částicovým neboli korpuskulárním zářením od Slunce). Zcela nepostradatelná pro udržení života je i desková tektonika (mechanismus litosférických desek), která významně přispívá k udržování stabilní teploty a také k zajištění oběhu látek důležitých pro existenci a zachování života (fosfátů, dusičnanů, uhlíku). Není bez zajímavosti, že ostatní planety sluneční soustavy ani jejich měsíce (včetně našeho) deskovou tektoniku postrádají, přestože na jejich povrchu působí (popř. v minulosti působila) sopečná činnost.

Příhodnost podmínek pro život v některých ohledech zvýšily svým působením i samotné živé organismy. Například aktuální složení atmosféry jimi bylo ovlivněno zásadním způsobem a živé organismy aktivně přetvářejí i ostatní složky přírodního prostředí – podílejí se na vzniku a vývoji půd i na tvorbě některých hornin (např. vápenců, uhlí).

Podmínky pro život ovšem nejsou všude na Zemi stejné. Jednou z hlavních příčin jejich rozmanitosti je rozdílný úhrn dopadajícího slunečního záření a jeho proměnlivost během roku. Směrem od rovníku k pólům celkový roční úhrn dopadajícího slunečního záření klesá. To vede k zákonitému uspořádání resp. členění zemského povrchu, které nazýváme šířkovou pásmovitostí (uspořádání v závislosti na zeměpisné šířce). Obdobu představuje výšková stupňovitost (uspořádání v závislosti na nadmořské výšce). Na každých 100 m nadmořské výšky klesá teplota průměrně zhruba o 0,65 °C. Šířkovou pásmovitost a výškovou stupňovitost souhrnně označujeme pojmem **geografická zonálnost**.

- *Které jevy podléhají geografické zonálnosti? Uveďte příklady.*
- *Uveďte příklady jevů, které jsou na geografické zonálnosti nezávislé, a vysvětlete, proč tomu tak je.*

V současnosti ovlivňuje rozšíření jevů na Zemi podstatným způsobem **člověk**, který svou různorodou činností často zcela zásadně mění přírodní podmínky nejen na úrovni místní (lokální) – např. těžba nerostných surovin či výstavba sídel, ale také na úrovni oblastní (regionální), kontinentální až celosvětové (globální) – např. narušení ozonové vrstvy či změny klimatu v důsledku zvyšování koncentrace skleníkových plynů v atmosféře.

Modrá planeta. Země bývá někdy označována jako modrá planeta. Mezi ostatními planetami sluneční soustavy totiž vyniká tím, že se zde v dostatečném množství vyskytuje voda ve všech svých skupenstvích. Ve vodním prostředí oceánu vznikl život a zvláštní fyzikální i chemické vlastnosti vody se staly předpokladem jeho dalšího vývoje na souši. Voda hrála a hraje základní a nezastupitelnou roli i při formování lidské civilizace, osídlení, dopravy a hospodářského rozvoje. Voda výrazně zasahuje do života člověka, a to jak svým nadbytkem (povodně), tak nedostatkem (sucho). Spolu s ovzduším, nerostnými surovinami, slunečním zářením a živou přírodou patří mezi základní přírodní zdroje a zároveň je jednou z nejdůležitějších složek životního prostředí.

V některých případech již dokonce lidská činnost svým významem převládá nad procesy přírodními. Lidé například v současnosti přemístí více materiálu v litosféře, než kolik je přemístěno celkovým působením vnitřních i vnějších geologických činitelů. Vliv lidské činnosti, ať už přímý nebo nepřímý, je patrný i v těch nejodlehlejších částech světa. Člověk také významným způsobem ovlivňuje distribuci vody a energie. Tak vznikají příhodné podmínky pro život člověka i v oblastech, které by jinak zůstaly neobydleny. Výsledkem lidského působení je velmi složitá mozaika jevů a aktivit na Zemi.

- *Některé státy v Perském zálivu vykazují extrémně vysoké hodnoty tzv. ekologické stopy, která vyjadřuje nároky jednotlivce na přírodní zdroje. Vysvětlete proč.*
- *Uveďte příklady míst, která patří k nejdéle osídleným na Zemi. Které geografické podmínky to umožnily?*

POLOKOULE PEVNINSKÁ

POLOKOULE OCEÁNSKÁ

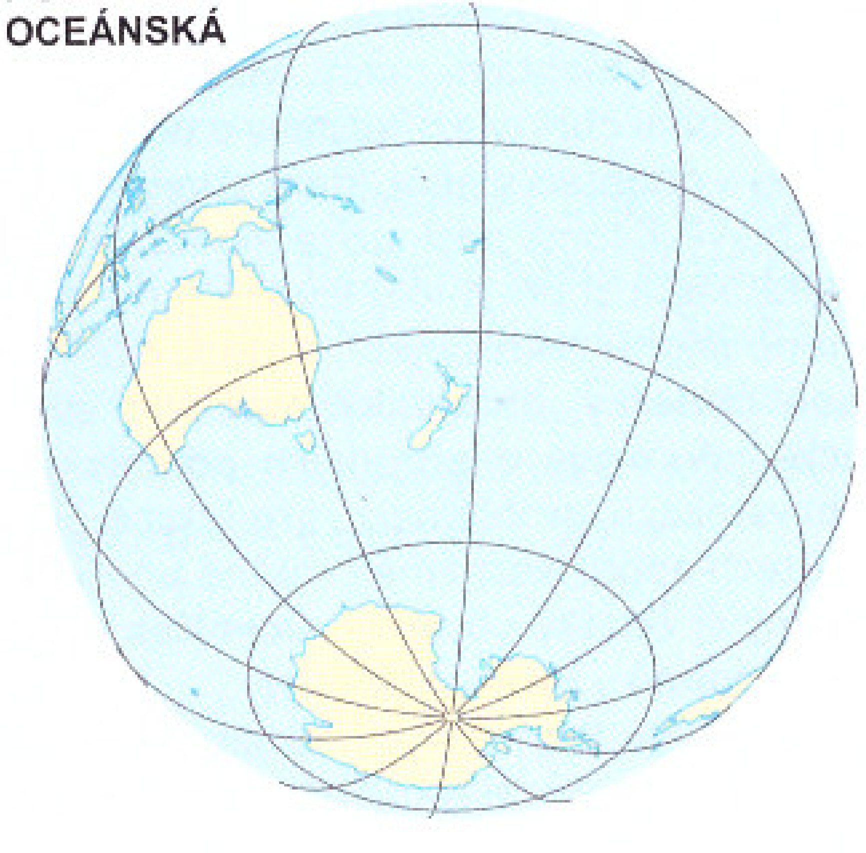

Nerovnoměrné rozložení souše nejvíce vynikne při rozdělení Země na polokouli pevninskou a oceánskou.

VELKÉ PŘÍRODNÍ CELKY

Celková rozloha zemského povrchu činí přibližně 510 milionů km^2. Světový oceán zaujímá více než dvě třetiny povrchu Země, na **souš** připadá zbývající necelá jedna **třetina**. Rozložení oceánu a pevniny je přitom značně nerovnoměrné. Tato nerovnoměrnost zvláště vynikne při rozdělení Země na „polokouli moře“ a „polokouli souše“.

Světový oceán se tradičně dělí do čtyř až pěti částí (samostatné vyčleňování Jižního oceánu je zatím stále předmětem diskusí).

Největší, ale také nejteplejší a druhově nejbohatší je **Tichý oceán** (Pacifik). Světový oceán zde také dosahuje své největší hloubky, a to jak průměrné (3 780 m), tak absolutní (Marianský příkop: – 10 924 m). Název „Tichý“ je poněkud paradoxní, neboť jeho vody rozhodně k nejklidnějším nepatří. Pojmenoval ho tak portugalský mořeplavec Fernão de Magalhães, který ho v roce 1520–1521 jako první Evropan celý přeplul, aniž by ho zastihla větší bouře.

Významným klimatickým jevem v jižní části Tichého oceánu je mechanismus označovaný jako ENSO (**El Niño** Southern Oscilation, tj. El Niño a jižní oscilace). Z dosud ne zcela objasněných důvodů dochází v nepravidelných intervalech (většinou jednou za 2–7 let) ke slábnutí nebo úplnému ustávání pasátů ve středním a západním Pacifiku. Teplá voda se tak z této části Tichého oceánu rozlévá směrem k východu. Zejména u pobřeží Peru a Ekvádoru pak dochází ke slábnutí výstupu chladných vod z větších hloubek a chladný Humboldtův (Peruánský) proud je nahrazen teplým pobřežním protiproudem směřujícím k jihu. Když si peruánští rybáři zhruba před sto lety všimli, že obvykle o Vánocích dorazí k jejich břehům z hloubi Tichého oceánu teplý proud, který je dočasně připravuje o úlovky, nazvali jej v souvislosti s Vánocemi španělsky El Niño (= jezulátko nebo dítě). Mění se také rozložení tlakových útvarů v atmosféře. Namísto obvyklé oblasti nízkého tlaku vzduchu nad Indonésií se zde vytváří tlaková výše, která přináší mimořádné sucho nejen v Indonésii, ale i na Filipínách a v severní Austrálii. Na pobřeží Peru a Ekvádoru přicházejí naopak bouřky a silné deště, které zde mohou způsobit katastrofální povodně. Mimořádné klimatické situace nastávají při tomto jevu i v dalších částech světa.

Atlantský oceán je z hlediska rozlohy druhým největším oceánem. Ze všech oceánů má nejvyšší průměrnou slanost (37,5 ‰), některá jeho okrajová moře však mají slanost mimořádně nízkou – např. v Botnickém zálivu klesá pod 2 ‰ (důvodem je malý výpar, značný přítok sladké vody z řek a nedostatečná výměna vody se světovým oceánem).

Zejména severní část Atlantského oceánu má značně členité pobřeží, s řadou ostrovů a poloostrovů, zálivů, průlivů a vnitřních moří. Napříč celým Atlantským oceánem se na dně v délce 20 300 km táhne nejdelší horský systém na Zemi – Středoatlantský hřbet.

➲ *Na mapě vyhledejte ostrovy, kterými vystupuje Středoatlantský hřbet nad hladinu moře. Kterým vrcholem vystupuje nejvýše nad mořskou hladinu?*

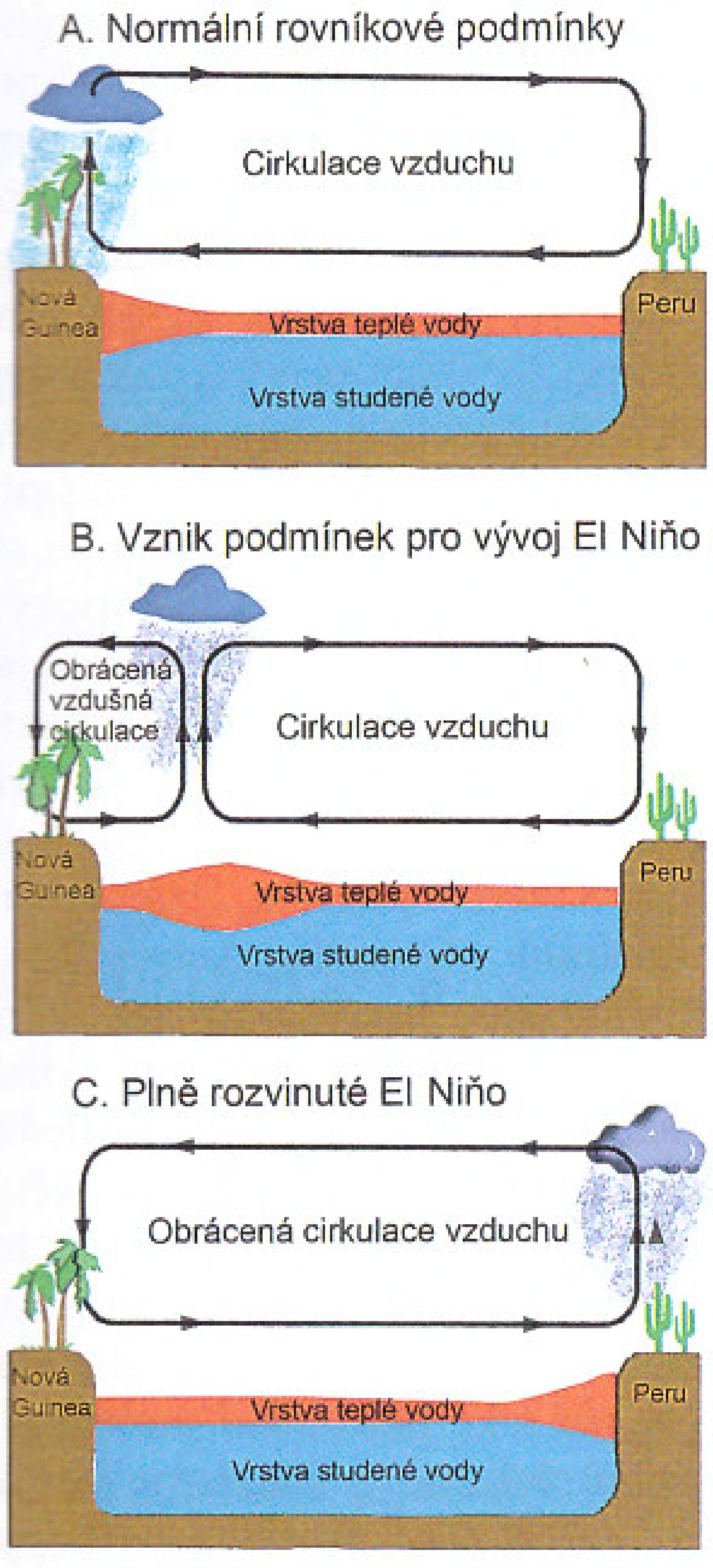
A. Normální rovníkové podmínky
Cirkulace vzduchu
Nová Guinea
Peru
Vrstva teplé vody
Vrstva studené vody
B. Vznik podmínek pro vývoj El Niño
Obrácená vzdušná cirkulace
Cirkulace vzduchu
Nová Guinea
Peru
Vrstva teplé vody
Vrstva studené vody
C. Plně rozvinuté El Niño
Obrácená cirkulace vzduchu
Nová Guinea
Peru
Vrstva teplé vody
Vrstva studené vody

Mechanismus periodického klimatického procesu ENSO (El Niño Southern Oscilation) v jižní části Tichého oceánu.

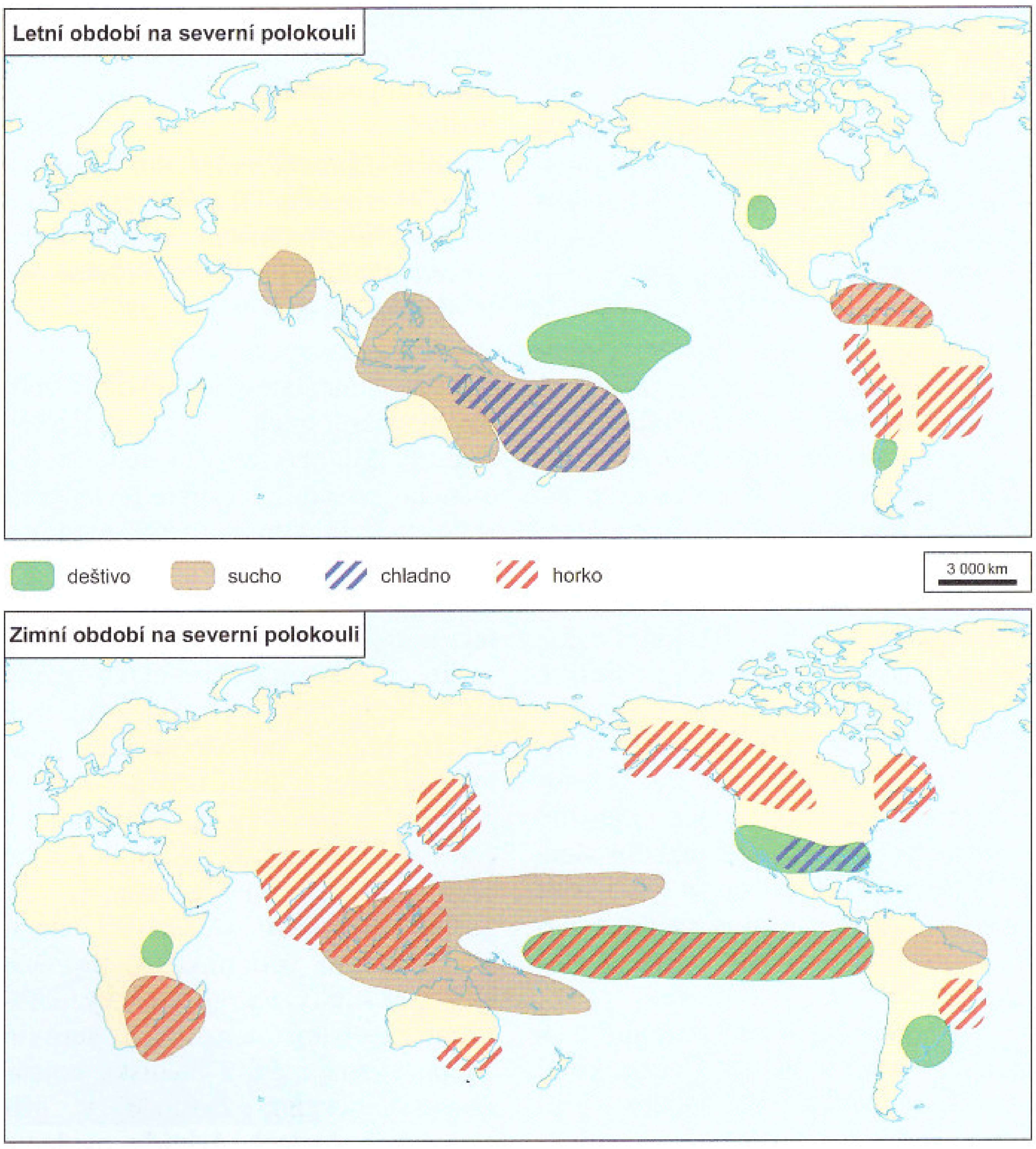
Letní období na severní polokouli
deštivo
sucho
chladno
horko
3 000 km
Zimní období na severní polokouli

Vliv klimatického procesu ENSO na počasí v jednotlivých částech světa. Zaznamenali jste v poslední době klimatickou mimořádnost, kterou lze vysvětlit působením procesu ENSO?

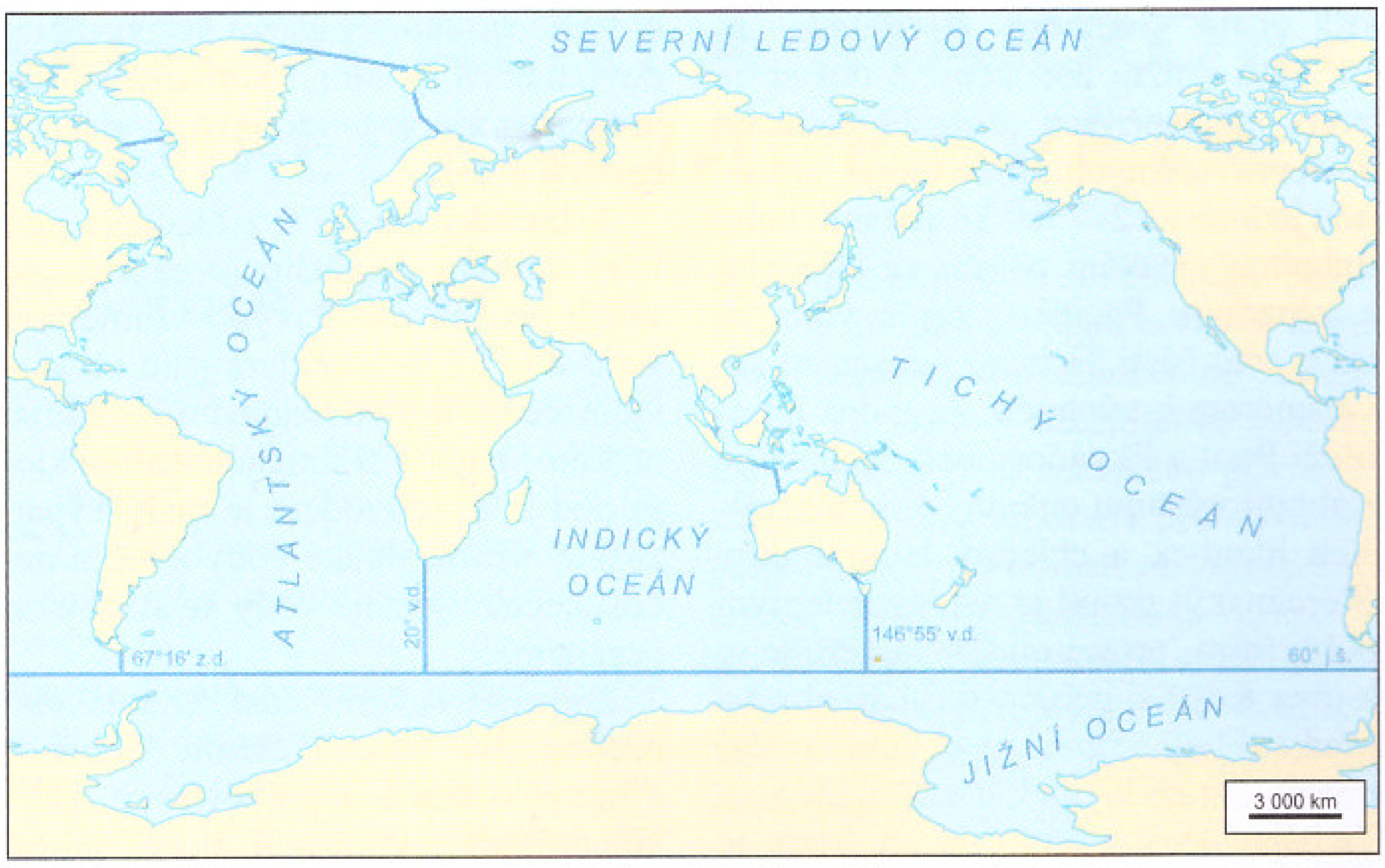

Členění světového oceánu v případě vymezení samostatného Jižního oceánu.

- *Které ostrovy a souostroví leží v Jižním oceánu?*

Atlantský oceán má značný vliv na podnebí Evropy, zejména rozložením tlakových útvarů (poloha tlakové níže nad Islandem a tlakové výše nad Azorskými ostrovy, která podmiňuje západní proudění vzdušných mas) a působením mořských proudů, především proudu Severoatlantského. Celková délka proudového systému Severoatlantského a Golfského proudu činí více než 10 000 km a jeho oteplující účinek se zejména na severozápadním pobřeží Evropy projevuje výrazně vyššími teplotami v porovnání s místy ležícími na stejné zeměpisné šířce v Severní Americe.

- *Porovnejte průměrný roční chod teplot v Paříži a v Montréalu. Vysvětlete příčiny zjištěných rozdílů.*
- *Vysvětlete, proč je Drakeův průliv jednou z nejbouřlivějších částí světového oceánu.*

Indický oceán se rozkládá převážně na jižní polokouli a jeho pobřeží je v porovnání s ostatními oceány poměrně málo členité. Hlavně pro jeho severní část je typická sezonní proměnlivost počasí. Zatímco tzv. letní monzun přináší do jižní a jihovýchodní Asie vydatné srážky, které často vyvolávají povodně, zimy jsou v důsledku severovýchodního proudění suché a slunečné.

Nejmenším a nejchladnějším oceánem je **Severní ledový oceán**, který je zároveň oceánem nejmělčím – průměrná hloubka činí 1 328 m, maximální hloubka dosahuje 5 527 m. Nachází se z větší části za severním polárním kruhem a v zimě většina jeho plochy zamrzá (s výjimkou západní části Barentsova moře, která je oteplována Severoatlantským proudem). Téměř polovina jeho rozlohy zůstává zamrzlá i v létě, v důsledku klimatických změn se však rozsah letního zalednění rychle zmenšuje. Při hranici Severního ledového oceánu s Eurasií se táhne nejrozsáhlejší šelf světového oceánu, jehož šířka činí až 1 300 km. Na hladině Severního ledového oceánu se nachází i severní geografický pól.

- *Jaké důsledky může mít zmenšování rozsahu letního zalednění Severního ledového oceánu? Zjistěte aktuální problémy a diskutujte o výhledech do budoucích let.*

Jako samostatný je někdy vymezován **Jižní oceán**, a to v jižních částech Atlantského, Tichého a Indického oceánu. Na jihu je omezen antarktickým kontinentem, jeho severní hranice se táhne zhruba po 60. rovnoběžce jižní šířky, podél tzv. antarktické zóny oceánské konvergence. Proudění mořské vody a vzdušných mas je v prostoru jižně od této hranice po většinu roku relativně uzavřené, Jižní oceán tak tvoří poměrně logický fyzickogeografický celek. Svou rozlohou 20,3 mil. km^2 je druhým nejmenším oceánem.

Polární oblasti představují území s extrémními podmínkami, zejména klimatickými. Oplývají však významnými zásobami nerostných surovin a jsou významné i z hlediska vojensko-strategického. Zatímco v příhodnějších částech Arktidy najdeme trvalé osídlení i hospodářské aktivity a pevnina je součástí území přilehlých států, Antarktida není trvale osídlená a její území žádnému státu nepatří. Některé státy si ovšem činí nárok na určité sektory, nároky některých z nich se dokonce překrývají. V současnosti jsou tyto nároky pozastaveny (zmrazeny), a to nejméně do roku 2048. Do té doby je také v Antarktidě zakázána těžba nerostných surovin a její využití pro vojenské účely.

- *Srovnejte klimatické podmínky Arktidy a Antarktidy. Vysvětlete rozdíly.*
- *Uveďte příklady živočichů typických pro Arktidu a Antarktidu.*
- *Vyhledejte v mapě, která větší sídla se nacházejí za severním polárním kruhem, a zjistěte příčiny rozsáhlejšího osídlení v těchto lokalitách.*
- *Jak se v polárních oblastech projevují důsledky klimatických změn? Které další environmentální problémy značně ovlivňují polární oblasti?*
- *Zjistěte, které státy si činí nároky na území Antarktidy.*
- *Zjistěte, co konkrétně upravuje Smlouva o Antarktidě.*
- *Diskutujte o možnostech a rizikách cestovního ruchu v polárních oblastech.*

Povrch souše se člení na jednotlivé kontinenty či světadíly. Tyto pojmy bývají někdy zaměňovány, většinou však pojmem kontinent rozumíme rozlehlou a souvislou část souše, která je obklopena světovým oceánem a je tvořena pevninským typem zemské kůry. Ke kontinentům tak bývají většinou řazena i okrajová šelfová moře. Pojmem světadíl pak většinou rozumíme velký územní celek se samostatným geografickým, historickým a kulturním vývojem. V tomto pojetí rozlišujeme **pět kontinentů** (Eurasie, Afrika, Amerika, Austrálie a Antarktida) a **sedm světadílů** (Evropa, Asie, Afrika, Severní Amerika, Jižní Amerika, Austrálie s Oceánií a Antarktida).

Rozmístění kontinentů na zemském povrchu se v minulosti značně měnilo a jejich pohyb v důsledku kontinentálního driftu pokračuje i v současné době. Výsledkem těchto pohybů jsou zejména rozsáhlé horské celky (např. Kordillery, Himálaj, Alpy), ale také příkopové propadliny, pánve a sníženiny. Najdeme je jak v oceánu (hlubokomořské příkopy), tak na souši, kde jsou většinou vyplněny hlubokými jezery (např. jezera Tanganika, Malawi či Bajkal).

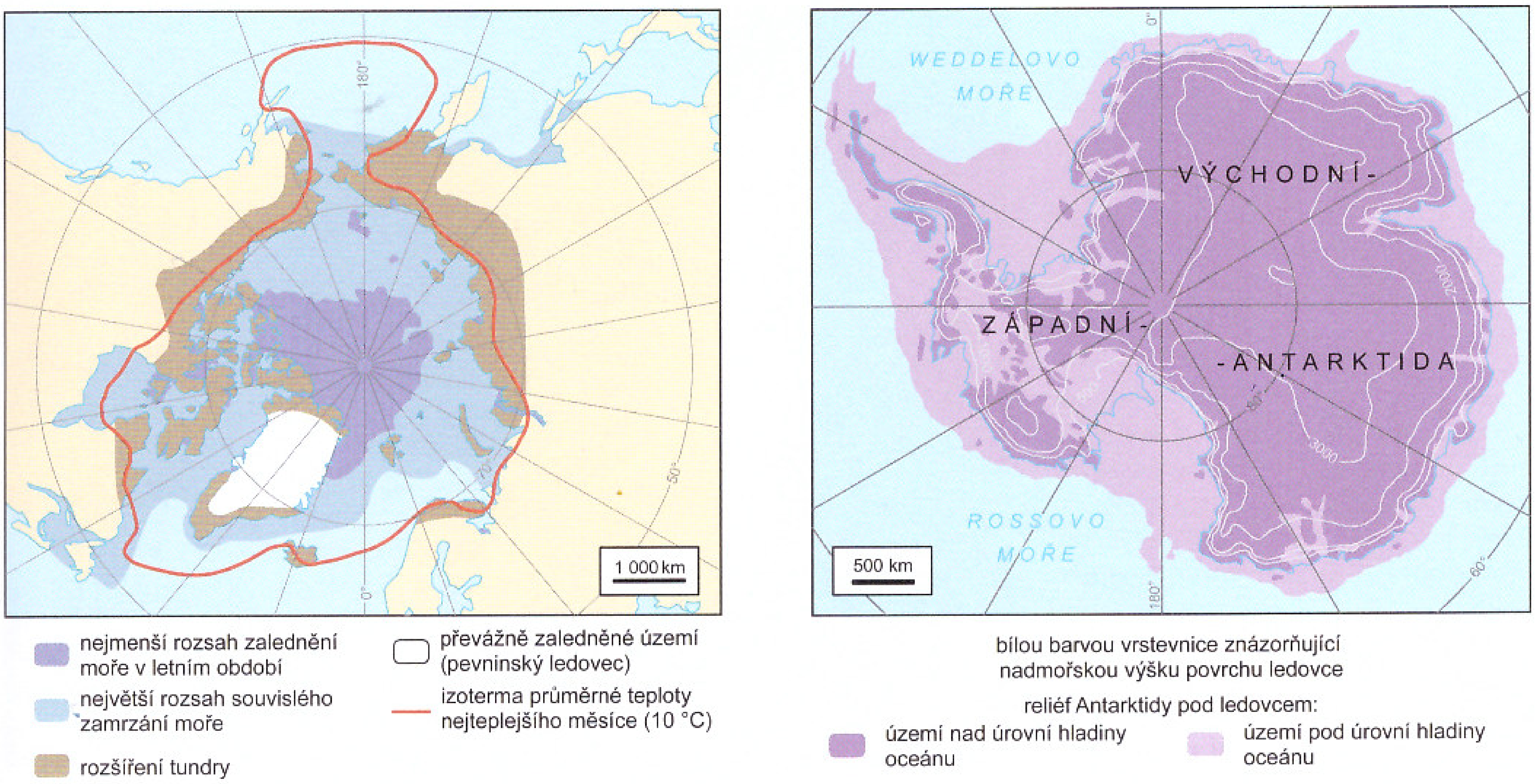
180°
0°
50°
70°
1 000 km
WEDDELOVO MOŘE
VÝCHODNÍ-
ZÁPADNÍ-
-ANTARKTIDA
ROSSOVO MOŘE
0°
180°
60°
3000
2000
500 km
nejmenší rozsah zalednění moře v letním období
největší rozsah souvislého zamrzání moře
rozšíření tundry
převážně zaledněné území (pevninský ledovec)
izoterma průměrné teploty nejteplejšího měsíce (10 °C)
bílou barvou vrstevnice znázorňující nadmořskou výšku povrchu ledovce
reliéf Antarktidy pod ledovcem:
území nad úrovní hladiny oceánu
území pod úrovní hladiny oceánu

Arktida představuje místo, o něž se v průběhu prvé poloviny 21. století budou odehrávat složité diplomatické i vojenské akce kvůli surovinám (plyn, ropa, rudy) i kvůli možnosti dopravovat tudy zboží (Čína ↔ Evropa). Uvažte, proč pro využití Arktidy nedošlo k podobné dohodě, která platí pro Antarktidu.

- ➲ *Ve kterém geologickém období vznikla nejvyšší pohoří na Zemi? Svoji odpověď zdůvodněte.*

S pomocí Školního atlasu světa zjistěte:

- ➲ *Který kontinent má nejvyšší střední nadmořskou výšku?*
- ➲ *Jak se nazývá nejdelší horský systém na Zemi a jak je přibližně dlouhý?*
- ➲ *Kde leží nejrozsáhlejší nížiny na Zemi?*
- ➲ *Kde se nachází nejnižší a nejvyšší bod souše?*
- ➲ *Které světadíly mají největší horizontální členitost (ostrovy a poloostrovy zaujímají největší podíl z jejich celkové rozlohy) a které ji mají naopak nejmenší?*
- ➲ *Jaký podíl na celkové rozloze souše mají velehory (nad 2 000 m) a nížiny (do 200 m)?*

byla velmi vysoká, jen výjimečně se jeho obyvatelé za celý svůj život dostali dále než do sousedních mikroregionů.

Současný stav rozmístění hlavních oblastí nejvyššího stupně sociálně-ekonomické úrovně je výsledkem dlouhodobého historického vývoje. Velkou úlohu při vzniku světových **civilizačních center** měly přírodní předpoklady umožňující koncentraci osídlení s větším množstvím lidí. První rolnické kultury, které byly od období neolitu základem prvních starověkých říší i pozdějších městských států, byly vázány zpravidla na záplavové oblasti velkých řek (**Mezopotámie**, Dolní a Horní **Egypt**, povodí středního **Indu** a Gangy, povodí středního toku Huang He ve **východní Číně** aj.). Tato centra se dlouho vyvíjela prakticky nezávisle na sobě, jejich hospodářská a politická moc v různých historických obdobích kolísala do určité míry i podle toho, jak přitahovaly chudší a výbojnější populace z okolí a jak ve střetech s nimi obstály.

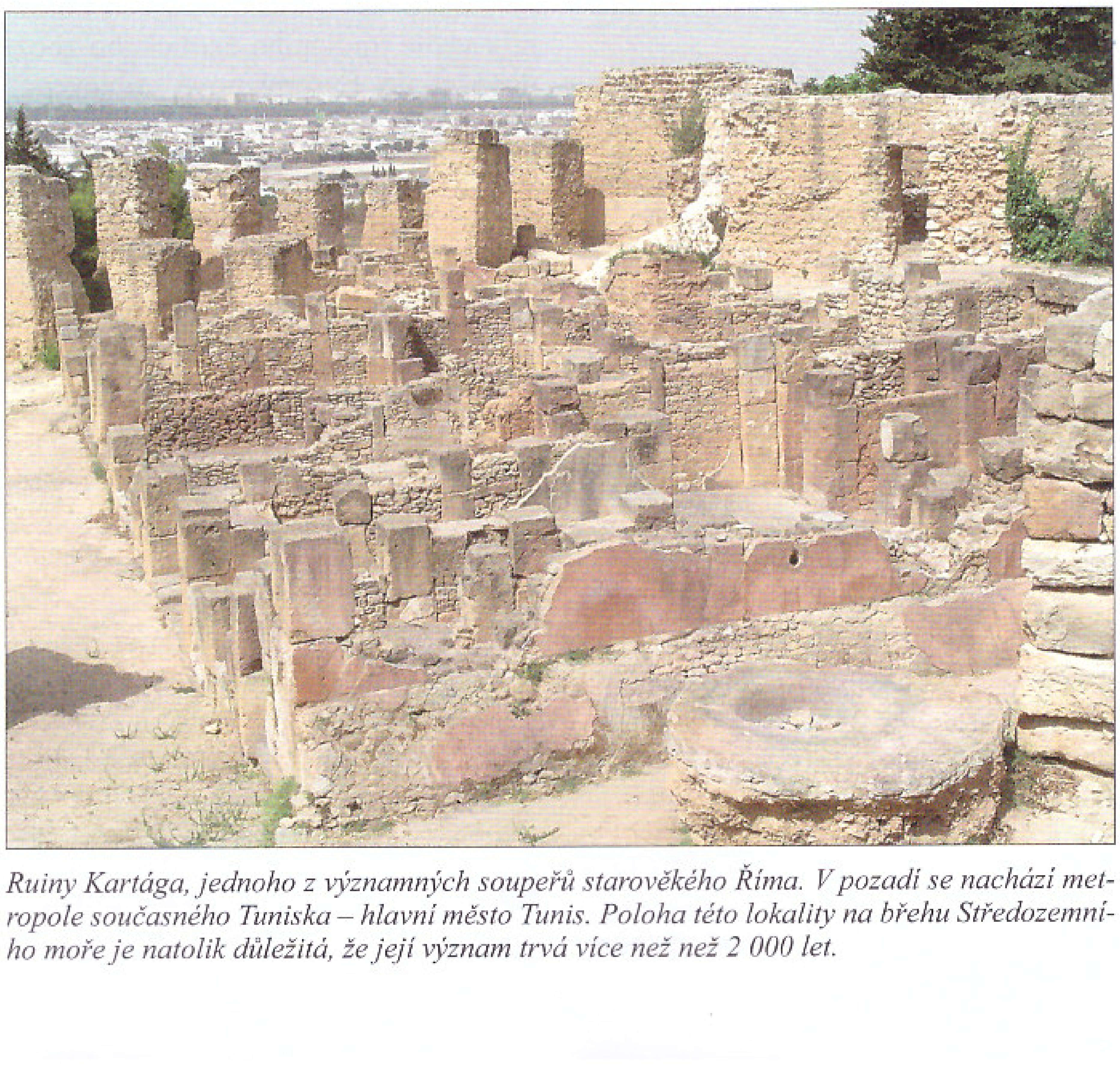

Ruiny Kartága, jednoho z významných soupeřů starověkého Říma. V pozadí se nachází metropole současného Tuniska – hlavní město Tunis. Poloha této lokality na břehu Středozemního moře je natolik důležitá, že její význam trvá více než 2 000 let.

❑ PRŮMYSLOVÁ REVOLUCE JAKO IMPULZ ROZVOJE SPOLEČNOSTI

Tradiční **předindustriální** lidská společnost byla vázána na místní (lokální) či mikroregionální zdroje a žila v prostorově uzavřené a celkově jinak organizované krajině. Na lokální úrovni byly uspokojovány prakticky všechny potřeby obyvatel zde žijících. **Uzavřenost** v malém území (mikroregionu)

➲ Zjistěte období formování nejstarších výše uvedených civilizací a jejich hlavní archeologicky dokumentovaná centra. Jak jsou tyto památky chráněny?

➲ Zjistěte podrobnosti o starých slavných civilizacích v Severní a Latinské Americe. Porovnejte!

Evropská civilizační oblast se vyvíjela již v historické době postupně v bezprostředním kontaktu a návaznosti na starověké civilizace Blízkého východu (Egypt, Mezopotámie, Palestina). Její kořeny pocházejí z východního pobřeží **Středozemního moře**, z křižovatky kontaktů mezi staršími civilizačními centry Asie a severní Afriky. Byly to oblasti vhodné pro pěstování prvních obilovin, které daly základ vzniku obdělávání polí (rolnictví). Zde se vytvořila kulturní centra, významně ovlivňující rozsáhlé pobřežní oblasti především kolem Středozemního a Černého moře. S koncem **Římské** a později **Byzantské říše** se hlavní centrum světového rozvoje posunulo do severní Itálie, Francie, středního a dolního Porýní a na **Pyrenejský poloostrov** se silným vlivem islámských Maurů. Po zpětném dobytí území Pyrenejského poloostrova křesťany umožnilo převzetí jejich znalostí a hospodářských postupů a pronikání Evropanů do **zámoří**. Poněkud později se přidaly také další přímořské národy západní Evropy – Holanďané, Angličané, Francouzi a další, které zahájily průmyslovou revoluci a zásadní proměny společnosti.

Po dobytí severní Afriky Římany se na území prosadily požadavky dobyvatelů – „chléb a hry“. El-Džem je největší Římany postavené koloseum v Africe, kam se vešlo přes dvacet tisíc občanů.

Období velkých **zámořských objevů** ovlivnila snaha dostat se ke zdrojům bohatství plynoucího z prodeje koření, hedvábí a dalších exotických zdrojů Asie. To se do Evropy té doby dostávalo přes islámem ovládaná území a arabští obchodníci bohatli. Druhým důvodem bylo hledání nových zdrojů, kdy extenzivní postupy a expanze byly v době jednoduchých nástrojů hlavním prostředkem zbohatnutí. Převážení velkého množství produktů na větší vzdálenosti především **lodní dopravou** představovalo významné navýšení bohatství společností zemí schopných zorganizovat zámořské cesty. Ty umožnily vedle tradičního exotického zboží dovážet do Evropy nově „objevené“ **plodiny** či produkty, které začaly být využívány doma v Evropě či v jiných Evropany ovládaných územích (brambory, káva, čaj, později kaučukovník, kakaovník apod.).

Průmyslová revoluce v 18. a 19. století nastartovala nejprve v Anglii, později v západní Evropě a ve Spojených státech amerických modernizaci společnosti, její možnosti využívat přírodní zdroje jinak a v daleko větším prostorovém rámci, efektivněji a ve velkých objemech. Došlo k zásadním změnám v **organizaci** a územním uspořádání hospodářských aktivit lidské společnosti a jejích populačních a sídelních struktur. Průmyslová revoluce v první fázi vedla k rozšíření parního stroje a byla silně závislá na uhlí jako palivu. Proto první významné **průmyslové oblasti** vznikaly především v blízkosti zdrojů černého uhlí a železné rudy. Tím se poněkud oslabila hospodářská síla tradičních center a na významu nabývala sídla a oblasti s těmito zdroji (střední Anglie, francouzsko-belgické pohraničí, Slezsko aj.). Rychlý rozvoj hospodářství založený na těžbě uhlí, zpracování železa a strojírenském průmyslu si vynucoval celou řadu změn ve společnosti a jejích strukturách.

Tento proces byl pak urychlen druhou fází průmyslové revoluce, spojené s masovým využitím **spalovacího motoru a elektřiny**. Právě tyto vynálezy a jejich rychlé šíření v druhé polovině 19. století podnítily další změny v hospodářství a společnosti.

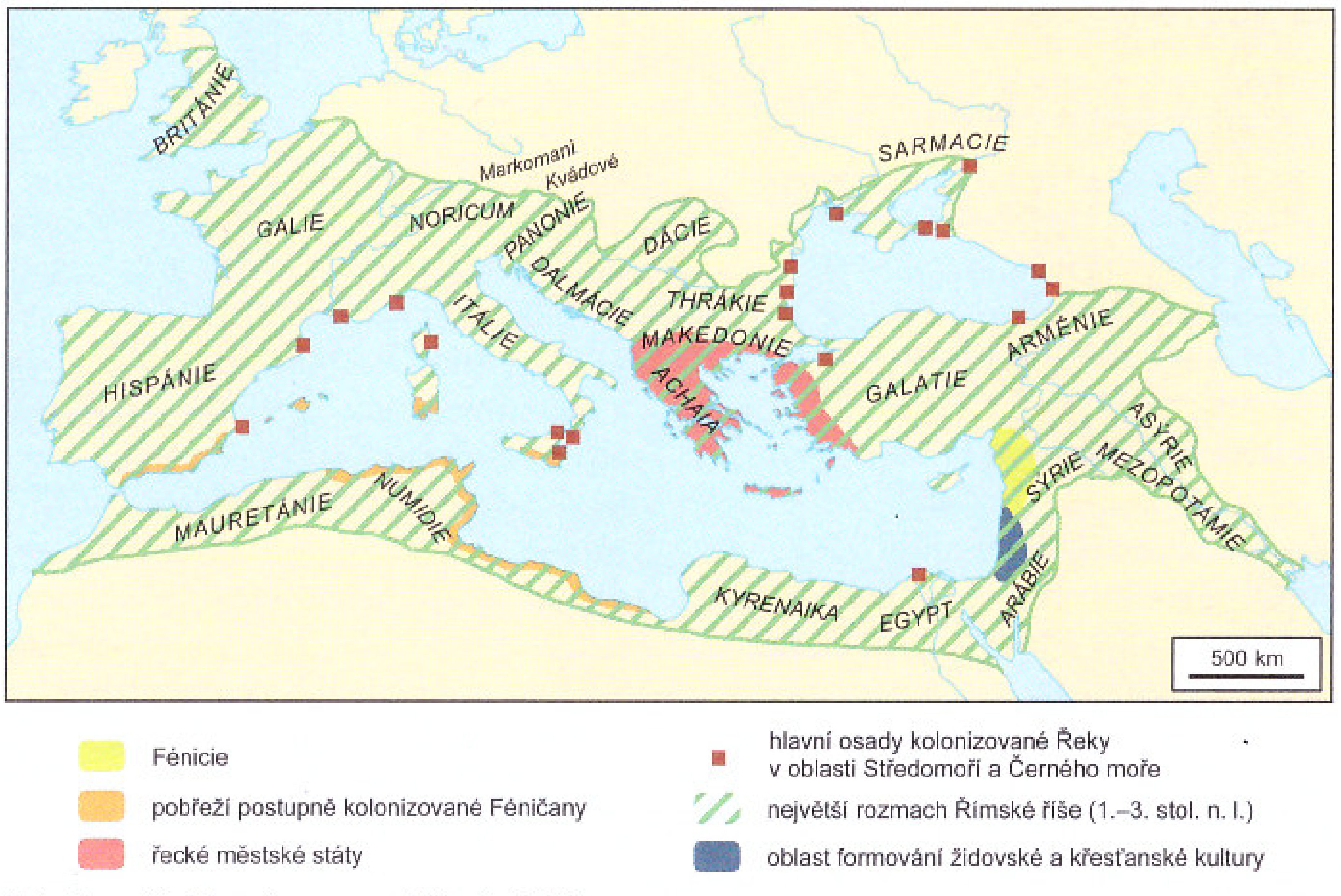
BRITÁNIE
Markomani
Kvádové
SARMACIE
GALIE
NORICUM
PANONIE
DÁCIE
DALMÁCIE
ITÁLIE
THRÁKIE
MAKEDONIE
ARMÉNIE
HISPÁNIE
ACHAIA
GALATIE
ASÝRIE
MEZOPOTÁMIE
SÝRIE
MAURETÁNIE
NUMIDIE
KYRENAIKA
EGYPT
ARÁBIE
500 km
🟨 Fénicie
🟧 pobřeží postupně kolonizované Féničany
🟥 řecké městské státy
■ hlavní osady kolonizované Řeky v oblasti Středomoří a Černého moře
▨ největší rozmach Římské říše (1.–3. stol. n. l.)
🟦 oblast formování židovské a křesťanské kultury

Středomoří, hlavní centra a šíření civilizace

Umožnily rozvoj i těch oblastí, které neměly vlastní zdroje energie (většina metropolí, ale i bohatých zemědělských oblastí s možností zpracovávat přebytky – potravinářský a textilní průmysl). Industrializace je jedním ze základních procesů globální působnosti a postupné modernizace v jednotlivých makroregionech světa. Ovlivnila i další sektory a odvětví hospodářství. Charakteristické přitom je, že z celosvětového pohledu proces **industrializace** trvá již více než dvě století. Především v zemích jižní polokoule nastupuje industrializace s velkým **zpožděním**, v některých zemích Afriky či Asie se významněji prosazuje prakticky až začátkem 21. století, v řadě zemí je na počátku. Podstatné je tedy zpožďování nástupu průmyslové revoluce v jednotlivých oblastech a státech světa ve srovnání s jádrovými oblastmi západní Evropy.

Podstatné je, že industrializace se dále vyvíjela především využitím vědeckých objevů, došlo k rozvoji nových odvětví (elektronika, biotechnologie, informační technologie aj.) a k jejich aplikacím v širokém spektru oborů (medicína, zemědělství, řízení společnosti, robotizace průmyslové výroby aj.). Mluvíme proto o třetí a čtvrté průmyslové revoluci. Pro dnešní svět je charakteristické, že jednotlivé fáze rozvoje společnosti v různých oblastech světa probíhaly a probíhají v odlišném čase. Takže dnes najdeme třeba oblasti tradičního kopaničářského samozásobitelského rolnictví bez kontaktů se světem (Afrika, Amazonie, Indonésie aj.) a na druhém pólu rozvoje státy schopné ovlivňovat celý svět a vysílat rakety do vesmíru.

➲ *Diskutujte o hlavních příčinách vzniku průmyslové revoluce právě v západní Evropě.*
➲ *Vysvětlete, co znamenají pojmy třetí a čtvrtá průmyslová revoluce.*

Průmyslová revoluce byla impulzem k dalekosáhlým změnám ve společnosti. V **zemědělství** se k dosažení požadovaného většího objemu produkce (růst počtu obyvatel a jejich nároků) začaly více využívat **intenzifikační procesy**, spjaté s novými způsoby obdělávání půdy (střídavé hospodaření nahradilo tradiční trojpolní systém), později i s využíváním umělých hnojiv. Bylo to umožněno také výrazným zlepšením dopravních možností, kdy se základní potraviny mohly převážet i na velké vzdálenosti.

Banánovníková plantáž. Hospodářsky méně vyspělé země se v koloniálním období orientovaly na produkci surovin a zemědělských výpěstků exportovaných do koloniálních mocností. Tato specializace mnoha státům zůstala dodnes a u mnohých představuje hlavní exportní komoditu.

Proto v minulosti stále narůstající rozsah **zemědělské půdy** začal ve vyspělých zemích nejdříve stagnovat, poté se jeho rozsah začal **zmenšovat**. Už se totiž nevyplácelo zemědělsky hospodařit ve vysokých polohách a jiných nepříznivých přírodních podmínkách. Proto tam orné půdy ubývalo. Byla nahrazena loukami a pastvinami či lesem, docházelo ke specializaci velkých oblastí na základě přírodních podmínek a lokalizace farem vzhledem k spotřebitelským centrům. Tento proces (stejně jako i jiné související s modernizací společnosti) neprobíhá ve všech zemích najednou, ale jde o procesy probíhající v různém reálném čase.

Doprava v období před průmyslovou revolucí zajišťovala především lokální a mikroregionální potřeby. Modernizace znamenala rozvoj námořní dopravy, počátek stavění **silnic** meziregionálního a celostátního významu, vodních kanálů a později i **železničních tratí** propojujících daleko efektivněji místa produkce a spotřeby jak zemědělských produktů, tak i dalších výrobků. Zároveň se postupně měnil význam jednotlivých druhů dopravy. Na významu nabyla především železniční síť, s rozvojem automobilismu pak po osmdesáti letech dominantní roli železnice převzala doprava automobilní. **Námořní doprava** přepravovala stále větší množství zemědělských produktů, surovin a výrobků, což podstatně ovlivnilo domácí výrobce a dodavatele. Výstavba nových především nadregionálních a dálkových komunikací vedla k významnému soustředění **dopravních výkonů** právě na tyto dopravní linie. Ty se staly jedním ze základních prostředků k šíření modernizace hospodářství a společnosti a tím i předpokladem formování globalizačních procesů od poloviny 20. století.

➲ *Zdůvodněte, proč jedním ze znaků hospodářsky méně vyspělých zemí je málo rozvinutá dopravní síť a dopravní infrastruktura.*
➲ *Zjistěte, kdy byly na jednotlivých kontinentech vystavěny první transkontinentální železnice. Zdůvodněte.*

Industrializace začala v nejvyspělejších zemích již před více než dvěma sty lety. Toto období můžeme rozdělit do několika výrazných etap, v nichž dominantní roli hrála různá průmyslová odvětví. V současné době je v těchto zemích průmyslová struktura výsledkem dlouhodobého vývoje, **modernizačních tlaků** a řízení rozvoje s využitím velkého podílu vysoce kvalifikované pracovní síly a high-tech (high technology). Hospodářsky málo vyspělé oblasti světa ovlivňuje proces industrializace podstatně kratší dobu. To je mimořádným handicapem a vede to k tomu, že v jejich průmyslové struktuře převažují odvětví využívající především domácí suroviny a levnou nekvalifikovanou pracovní sílu, jako tomu bylo v evropských zemích již před více než stoletím.

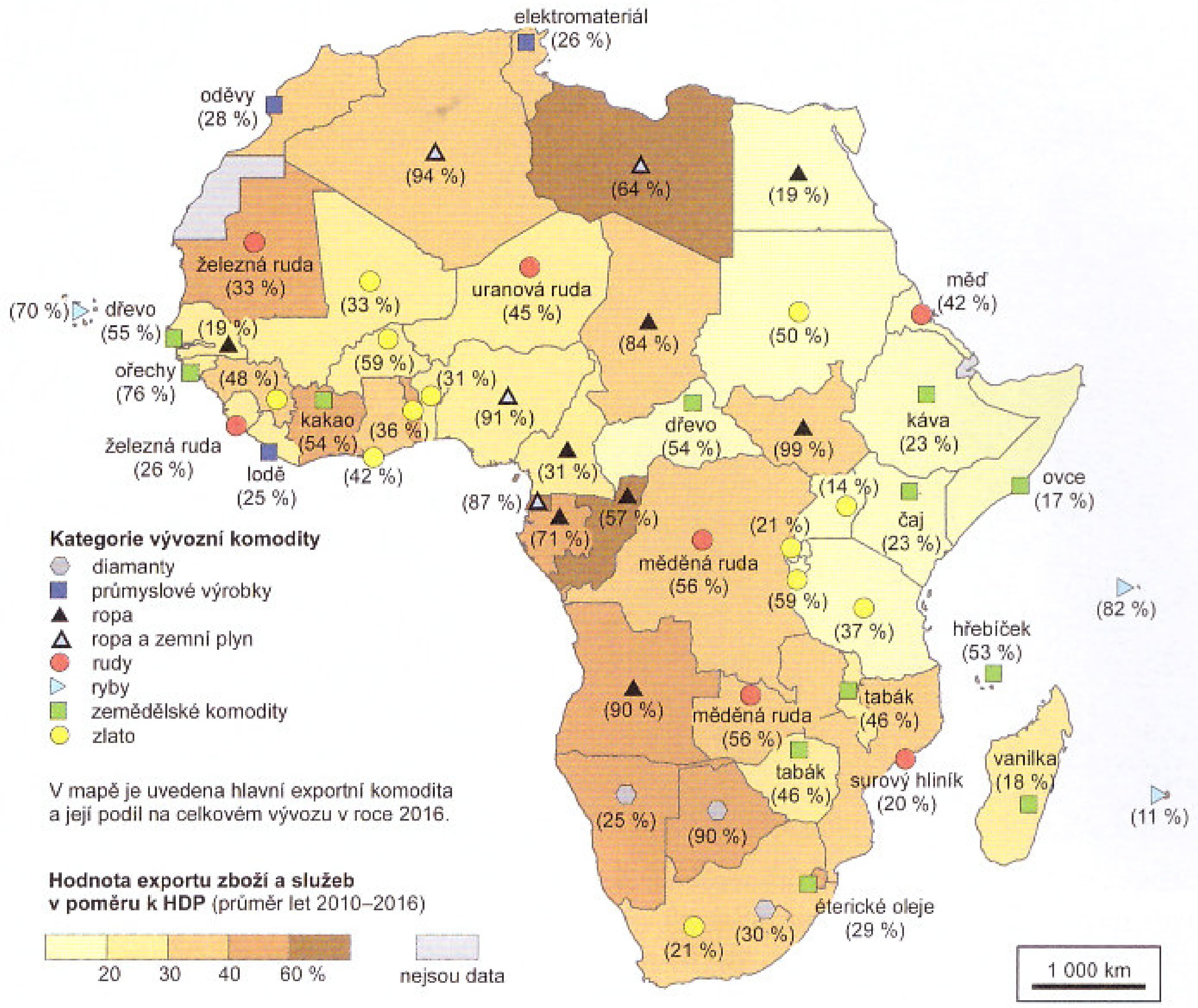
elektromateriál (26 %)
oděvy (28 %)
(94 %)
(64 %)
(19 %)
železná ruda (33 %)
(33 %)
uranová ruda (45 %)
(84 %)
(50 %)
měď (42 %)
(70 %) dřevo (55 %)
(19 %)
ořechy (76 %)
(48 %)
(59 %)
(31 %)
(91 %)
kakao (54 %)
(36 %)
dřevo (54 %)
(99 %)
káva (23 %)
železná ruda (26 %)
lodě (25 %)
(42 %)
(31 %)
(87 %)
(57 %)
(71 %)
(14 %)
(21 %)
čaj (23 %)
ovce (17 %)
měděná ruda (56 %)
(59 %)
(37 %)
hřebíček (53 %)
(82 %)
(90 %)
měděná ruda (56 %)
tabák (46 %)
tabák (46 %)
surový hliník (20 %)
vanilka (18 %)
(11 %)
(25 %)
(90 %)
éterické oleje (29 %)
(21 %)
(30 %)
Kategorie vývozní komodity
diamanty
průmyslové výrobky
ropa
ropa a zemní plyn
rudy
ryby
zemědělské komodity
zlato
V mapě je uvedena hlavní exportní komodita a její podíl na celkovém vývozu v roce 2016.
Hodnota exportu zboží a služeb v poměru k HDP (průměr let 2010–2016)
20
30
40
60 %
nejsou data
1 000 km

Hlavní komodity, jimiž se africké státy prosazují v zahraničním obchodě. Export jednotlivých států Afriky charakterizuje téměř vždy dominance zemědělského produktu nebo suroviny.

Průmyslový rozvoj způsobil rychlý nárůst počtu městského obyvatelstva stěhováním – **urbanizaci**. Nejprve rostla všechna města, v dalších fázích pak především ta, která měla nějakou výhodu (suroviny v zázemí, kvalifikované obyvatelstvo, dobrou dopravní polohu apod.). Ještě později již početně narůstají jen největší města a jejich **nejbližší zázemí**. Urbanizace vedla k tomu, že v nejvyspělejších zemích v průběhu několika desítek let vzrostl počet obyvatel ve městech ze třetiny až na 80 % populace státu. Čím později urbanizace v jednotlivých oblastech světa započala, tím má zpravidla rychlejší průběh a více negativních dopadů (nedostatek bytů a městské infrastruktury, množství málo kvalifikovaných osob bez šance najít práci, úzké věkové rozložení obyvatel apod.). Urbanizace vedla k dominanci městského obyvatelstva a jeho ekonomické a politické síly. Projevuje se to v současném uspořádání a funkcích krajiny hospodářsky vyspělých zemí. V hospodářsky málo vyspělých zemích je tento vliv daleko slabší.

➲ *Charakterizujte deseti slovy přírodní krajinu, krajinu suburbánní a krajinu městskou či těžební.*
➲ *Uveďte příklady podobných typů krajiny ve vašem regionu.*

Souvisejícím projevem ovlivněným průmyslovou revolucí byly změny populačního chování. Tento proces se označuje jako **demografická revoluce**. Klesá úroveň porodnosti a úmrtnosti z vysokých na velmi nízké ukazatele. Obvykle v druhé fázi demografické revoluce se projevuje velký populační přírůstek, který ve většině zemí Evropy proběhl především v druhé polovině devatenáctého století. V hospodářsky méně vyspělých zemích však probíhá až v současnosti, a proto ve většině těchto zemí nejmladší věkové ročníky (0–14 let) tvoří třetinu až polovinu z celkového počtu obyvatel. To přináší specifické problémy výrazně odlišné od evropských států, Japonska, Ruska či USA. V nich se podíl této nejmladší skupiny obyvatel pohybuje na 20–30 %. Proto obyvatelstvo uvedených makroregionů stárne, neboť se zvyšuje podíl starších věkových kategorií na celkové populaci. Důsledkem toho jsou aktuální i budoucí společenské i hospodářské problémy.

➲ *Pozorně prostudujte schéma demografické revoluce a uveďte problémy společnosti v různých fázích tohoto procesu.*
➲ *Jak vypadala věková struktura nově postaveného sídliště ve vašem městě po vybudování a jak vypadá dnes?*

Průmyslová revoluce ovšem ovlivnila zásadním způsobem i **sociální struktury** společnosti. Došlo k ukončení nevolnictví, nárůstu hospodářské a politické moci střední třídy (podnikatelé, úředníci, statkáři atd.) a vytvoření početných tříd dělníků a zaměstnanců. To vedlo k modernizaci společnosti v mnoha sociálních a politických aspektech (demokratizace, lidská práva, sociální a zdravotní péče, stupeň vzdělanosti, administrativní a samosprávné uspořádání společnosti, občanská práva aj.).

Všechny uvedené společenské a hospodářské procesy a některé dal-

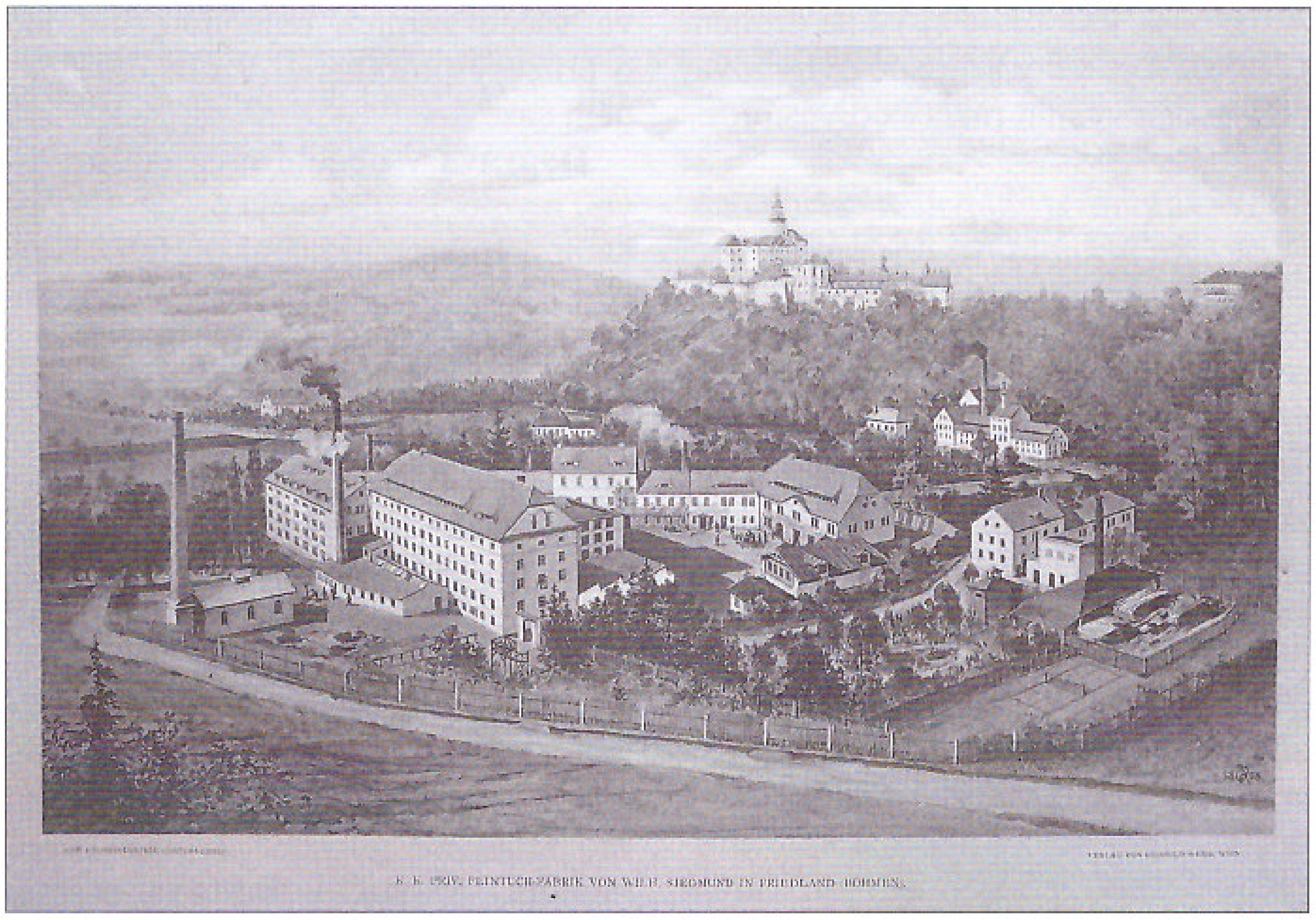
K. K. PRIV. PLEINTUCH-FABRIK VON WILH. SIEGMUND IN FRIEDLAND, BÖHMEN.

První továrny byly stavěny na okraji historických městských jader u vodního toku, postupně je obstoupila zástavba rozvíjejícího se města. V mnoha případech bylo nutné po čase průmyslový podnik zrušit či přestěhovat na jiné místo (na obrázku Frýdlant v Čechách, okolo roku 1860).

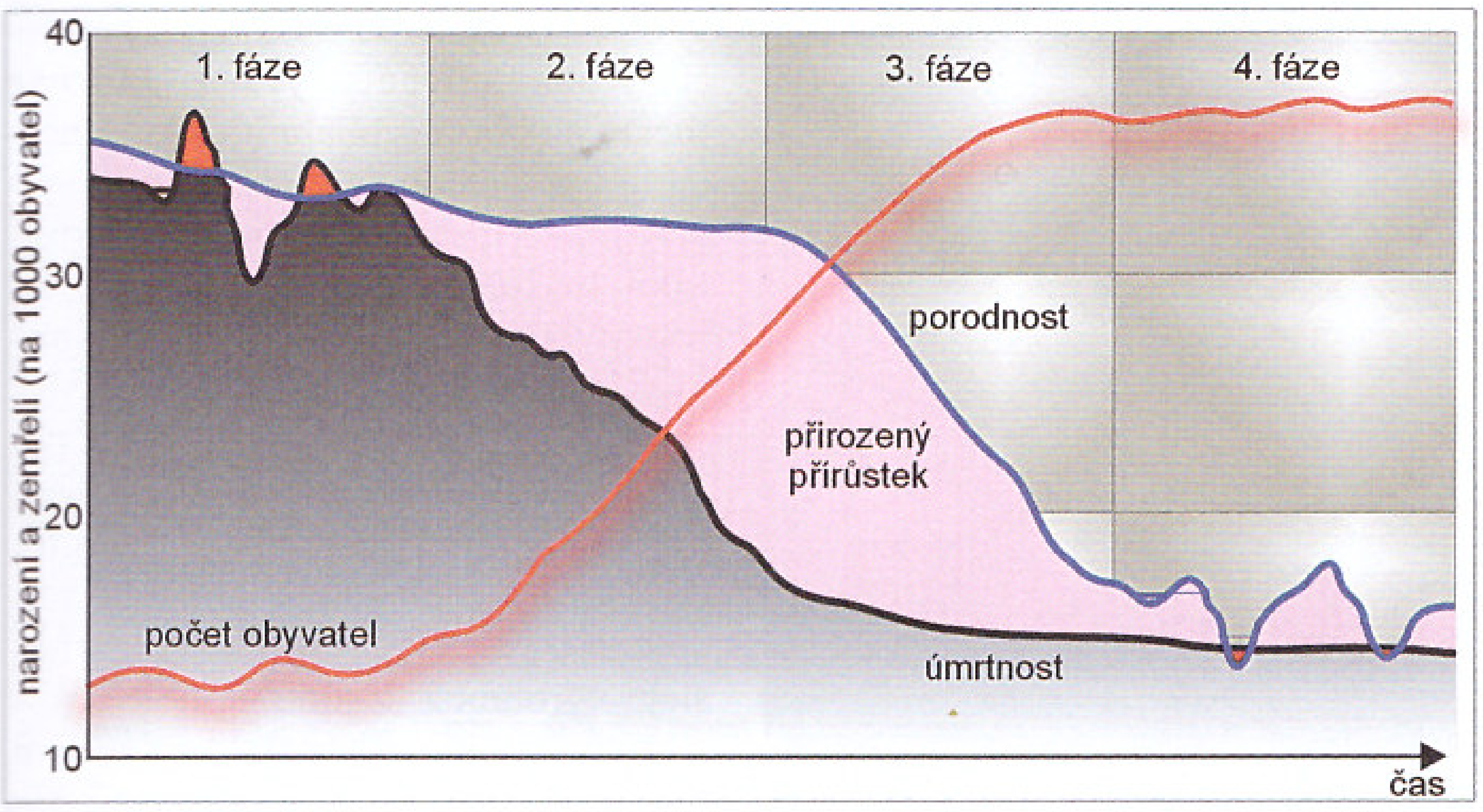

Schéma průběhu demografické revoluce. Ve které fázi se v současnosti nacházejí jednotlivé makroregiony nebo velké oblasti světa?

ší, které postupně formovaly a formují lidskou civilizaci, mají v současnosti charakter **globální**, tzn. prosazují se v celosvětovém měřítku. Nastupují na určitém stupni rozvoje společnosti s různou intenzitou a vyvolávají další zrychlování procesu modernizace a společenského rozvoje. Realizují se ovšem v jednotlivých oblastech světa v různém čase. Takže určité oblasti světa jsou mimořádně rozvinuté, jiné jsou modernizačními procesy dosud netknuté, či jen málo.

➲ *Rozlište jednotlivé etapy sociálně ekonomického rozvoje lidstva. Ve které fázi společenského a hospodářského rozvoje jsou v současnosti např. Austrálie, Indie, Argentina, Egypt?*

Která z těchto oblastí „řídí“ další světový vývoj? Jsou to **hlavní jádrové oblasti** v hospodářsky vyspělých státech světa a jejich největší střediska vytvářející konurbace či aglomerace, souvislé pásy městského (urbanizovaného) území, vyznačující se největším soustředěním moderních hospodářských aktivit (špičkové technologie výroby, high-tech), fungující dopravní systém, specializované služby, koncentrace zařízení volnočasových aktivit, soustředění vzdělávacích, vědeckých a řídících institucí) a využívají nejnovější techniku.

Současný svět se v důsledku propojování **globálních procesů** a rozvoje komunikací a **komunikační techniky** fakticky „zmenšil“. Dnešní informovanost o světové situaci (je přitom jedno, zda jde o ekonomické, sociální či přírodní jevy) představuje jeden z výsledků modernizace a současné globalizace světa a jeho propojování a má pozitivní i negativní dopady (šíření vynálezů a technologií výroby, modely společenského chování, móda, kriminalita, hospodářský rozvoj, šíření biologických škůdců, epidemických nemocí atd.).

➲ *Objasněte pojem high-tech. Uveďte na příkladech jejich uplatnění v jednotlivých hospodářských odvětvích.*

Průmyslová revoluce zásadním způsobem ovlivnila úroveň vztahů (interakci) mezi přírodou a společností. **Tradiční** (předindustriální) **společnost** byla silně závislá na přírodním prostředí, člověk se jí musel přizpůsobovat. Hovoříme o vztahu **determinace** (přizpůsobení se) společnosti přírodnímu prostředí. Tomu odpovídal rozdílný způsob života tradiční společnosti v různém přírodním prostředí. Průmyslová revoluce vedla k podstatnému nárůstu lidských možností přeměňovat a **ovlivňovat přírodní prostředí** tak, aby odpovídalo jejím potřebám. Společnost tedy do značné míry konkurovala přírodním silám, přírodní prostředí přeměňovala, místy až ničila.

Tento proces se odehrával původně v rovině lokální, později regionální, dnes v mnoha dílčích aspektech má dopady i kontinentální a globální. Této fázi vzájemné interakce přírody a společnosti říkáme **konkurence**.

Teprve v **posledním období** dospěly nejbohatší společnosti do takové fáze sociálně-ekonomického rozvoje, kdy jsou schopné část vyprodukovaného bohatství věnovat zpět **na ochranu přírody**. Ať už v domácím prostředí nebo v jiné oblasti světa – tuto fázi nazýváme **kooperací** mezi přírodou a společností. Jednotlivé etapy vývoje interakce příroda–společnost jsou z časového hlediska v různých oblastech světa velmi odlišné. Proměnlivost tohoto vztahu a jeho jednotlivých fází, a také jejich regionální projevy, jsou jedním z důsledků modernizace společnosti a ovlivňují územní rozložení „přírodních“ a „kulturních“ typů krajiny a úrovně jejich přeměny, resp. stupně ochrany.

❑ JÁDROVÉ A PERIFERNÍ OBLASTI

Lidská společnost dlouhodobě využívá intenzivně ty oblasti, kde jsou pro její život **nejpříznivější podmínky**. Možnost žít trvaleji v takových podmínkách vedla v minulosti ke stovkám a tisícům střetů mezi skupinami lovců a sběračů, stejně tak se vedl boj o využití nejúrodnější země mezi rolníky a pastevci. Také člověk moderní společnosti vyhledává v krajině **optimální životní prostředí**, původně převážně z hlediska přírodních – environmentálních faktorů. V dnešní době k tomu přistupují další **společensky** a **hospodářsky podmíněné faktory** – nabídka pracovních míst, obslužná a kulturní vybavenost, dopravní dostupnost, výše mzdy a relace s životními náklady atd. I v současnosti existují na **globální úrovni** místa člověkem dosud **málo využívaná**, především kvůli nepříznivým přírodním podmínkám pro život člověka. Jsou to hlavně území vyznačující se klimatickými extrémy, jako polární oblasti, vysoká a špatně prostupná pohoří, písečné a kamenité pouště, vnitrozemské deštné lesy apod. Jde o **periferní oblasti** na globální úrovni. Mezi ně také patří především oblasti tundry

Schéma vztahů mezi přírodou a společností v různých fázích rozvoje společnosti

příroda ⇒ společnost .... **I: determinace**
příroda ⇐ společnost .... **II: konkurence**
příroda ⇔ společnost .... **III: kooperace**

Přestože Las Vegas leží v poušti, je jedním z nejrychleji rostoucích velkoměst USA. Důvod: stabilní klima, dostatek zábavy, hotelů, kasin a výchozí bod do řady národních parků na západě USA. Ale i poněkud zhýčkaná bohatá část americké společnosti, která tyto služby využívá.

a jehličnatých lesů na severní polokouli. S výjimkou Evropy jsou z hlediska přírodních poměrů nehostinné středy všech ostatních světadílů, které jsou na rozdíl od Evropy jen velmi málo zalidněné.

Lokality s nepříznivými podmínkami k osídlení, které mají velký počet obyvatel, jsou výjimkou. Budují se jen v nejbohatších státech, schopných velkých potřebných investic pro zajištění infrastruktury (Las Vegas v USA jako středisko zábavního průmyslu, některá města kolem Perského zálivu zajišťující těžbu a export ropy apod.).

Civilizační tlaky vyspělé technické euroamerické civilizace vedly k tomu, že část řídce osídlených území začala být od druhé poloviny 20. století využívána intenzivněji. Životní úroveň zde tradičně žijících národů se radikálně změnila – v něčem k dobrému (bydlení, nabídka pracovních míst, lékařská péče apod.), v něčem k horšímu (ztráta starých kulturních tradic a zvyků, alkoholismus, dříve neznámé infekční nemoci s ničivým dopadem na původní obyvatele apod.). Podobné tlaky vedly v méně vyspělých semiaridních a aridních oblastech Afriky, Asie či Austrálie k zatlačení původních pasteveckých či lovecko-sběračských kultur do nejméně dostupných míst těchto kontinentů. Nalezení ložisek ropy, plynu, případně i dalších surovin vedlo i v těchto oblastech k tvrdým střetům o právo obývat a využívat tato dříve nezajímavá a periferní území (Dárfúr v Súdánu, východní pobřeží Kaspického moře, Kuvajt aj.).

➲ *Vyhledejte informace a zpracujte referát o vybraném kmeni nebo národu, který žije v periferní oblasti světa. Zhodnoťte možnosti jeho přežití v dnešním globalizovaném světě.*

➲ *Popište hlavní znaky periferních oblastí světa.*

➲ *Diskutujte o tom, jakým způsobem se projevil v životě kmenů/národů kontakt s euroamerickou technickou civilizací v různých oblastech světa.*

➲ *Vyhledejte informace o tom, jak se živili původní obyvatelé Arktidy, australští domorodci či amazonští indiáni. Jak a v čem bydleli, jaké měli tradiční oblečení a nástroje?*

➲ *Pomocí cestopisů a dalších informačních zdrojů popište způsob života kočovných pastevců ve Střední Asii.*

➲ *Co bylo příčinou častých střetů mezi pastevci a usedlými rolníky v asijských či afrických oblastech se suchým klimatem?*

Opačným pólem světových periferií jsou obvykle dlouhodobě využívaná **jádrová území** a jádrové oblasti. Na těchto plošně nevelkých územích se soustřeďuje vysoký podíl obyvatel, zpravidla klíčové hospodářské a sociální aktivity, zde se dosahuje i nejvyšší životní úrovně obyvatel. **Jádrová města** a oblasti globálního a kontinentálního významu se vyznačují nejvyšším podílem **terciárního** a **kvartérního sektoru** (věda, výzkum, řízení, bankovnictví), vysokým ekonomickým a politickým vlivem.

Také průmysl je v nich zastoupen zpravidla těmi odvětvími, která vyžadují nejvyšší zapojení vědy a výzkumu do výroby, vysokou kvalifikaci pracovních sil, využívání nejmodernějších výrobních technologií, globální a kontinentální odběr těchto výrobků. Pro prosazení jádrových oblastí jsou nutné vysoce **výkonné dopravní systémy**, které je propojují se zázemím, stejně jako velké a navzájem propojené terminály všech druhů dopravy s globální působností. Jádrové oblasti globálního významu představují zpravidla velké světové metropole se zázemím, které vytvářejí souvislá území v **aglomeracích** nebo **megalopolích**. Taková území jsou zároveň klíčovými centry aplikací vědeckého a technického výzkumu.

V současné době se pokládají v globálním pohledu za klíčové tři světové (globální) jádrové oblasti:

1. **„Modrý banán"** – hlavní evropská rozvojová osa začíná ve střední Anglii, prochází Beneluxem a podél

Aglomerace tvoří území propojené s jedním nebo několika (velko-) městskými středisky. Vyznačuje se intenzivními hospodářskými a obslužnými procesy a intenzivní osobní i nákladní dopravou. **Konurbace** je soustava aglomerací, měst a jejich intenzivně využívaného zázemí, propojeného dopravními systémy a vzájemnými funkčními vztahy (dojížďka do práce, výrobní kooperace, vazby mezi výzkumem a výrobou apod.).

Megalopolis je vyšší forma koncentrace obyvatel a aktivit společnosti, charakterizovaná velkou koncentrací konurbací, aglomerací a měst. Megalopolis se podílí na hospodářských, obslužných a řídících funkcích daného státu/makroregionu zpravidla 1,5–3x větším podílem, než je jejich podíl na obyvatelstvu dané země. Mají výrazně nadstátní, zpravidla globální význam. Příkladem je východní pobřeží ostrova Honšú s řadou konurbací a aglomerací.

Boston je součástí megalopole na severovýchodě USA (BOSWASH, tedy od severu z Bostonu na jih po Washington). V éře lodní přepravy přes Atlantik byl vstupní bránou do USA. Dnes jsou jeho funkce zaměřeny především na služby (bankovnictví, výzkum a vývoj, vzdělávání).

Rýna směřuje do Švýcarska a odtud na sever Itálie. Žije zde okolo 20 % obyvatel a vyprodukuje se zde 40 % HDP Evropského makroregionu.

2. **BOSWASH**, rozkládající se od Bostonu přes Philadelphii, New York až po Washington na severovýchodě USA, kde žije přibližně 15 % obyvatel USA a vyprodukuje se zde asi čtvrtina HDP USA.
3. Megalopolis na **východním pobřeží ostrova Honšú** v Japonsku tvořená konurbacemi: a) Tokio (Tókyó)–Jokohama (zvaná TÓKAJDÓ), b) Ósaka–Kóbe–Kyóto, c) Nagoya–Gifu.
   V této megalopoli žije asi polovina obyvatelstva Japonska.

V jádrové oblasti je soustředěno velké množství obyvatel a hospodářských aktivit různé regionální úrovně s významnými funkcemi nejen pro místní obyvatele, ale i pro různě veliké zázemí.

Jedním ze znaků velkoměstského způsobu života je aktivita občanů, služeb, dopravy ve dne i v noci. Je tomu tak i v jedné z největších megalopolí, ve městě Tokio.

GLOBÁLNÍ RIZIKA A PROBLÉMY

➲ *Uveďte příklady přírodních katastrof a vysvětlete příčiny jejich vzniku.*
➲ *Které přírodní katastrofy na Zemi proběhly v nedávné době?*
➲ *Víte, proč vyhynuli dinosauři?*

I přes vhodné podmínky pro život, které na Zemi panují, může být jeho existence ohrožena jak přirozenými procesy, tak neuváženým přístupem lidské společnosti k životnímu prostředí.

Mezi nejvýznamnější **přírodní rizika** patří zemětřesení, sopečná činnost, tsunami, povodně, sucho, požáry, silné větry, sesuvy půdy, bahnotoky či přemnožení některých živých organismů (zejména původců nemocí, rostlinných škůdců apod.). Tato rizika mohou působit jak na úrovni lokální (povodeň na menších tocích), tak na úrovni regionální, kontinentální až globální.

V minulosti již několikrát došlo na Zemi k **přírodním katastrofám celoplanetárního rozsahu** a v důsledku některých takových událostí vyhynulo až 90 % tehdy žijících rostlinných a živočišných druhů. Taková období nazýváme masovým vymíráním a jejich příčinou byly přírodní procesy postupného nebo naopak rychlého (katastrofického) průběhu – např. dopady kosmických těles, změny magnetického pole Země, zvýšená tektonická a vulkanická činnost či rozsáhlé změny podnebí. Většinou se jednalo o kombinaci více vlivů najednou.

V souvislosti s rozvojem lidských aktivit (především ekonomických, ale i válečných) nabývají na významu rizika a problémy spojené s lidskou činností – **antropogenní rizika**, která ohrožují nejen přírodní prostředí, ale i jednotlivé obyvatele a lidskou společnost jako celek. Na lokální úrovni se s nimi setkáváme v podobě znečištění ovzduší, vody a půdy (typické pro města a průmyslové oblasti), degradace půd v důsledku nevhodného zemědělského využívání (půdní eroze, zasolování půd), snižování populací některých druhů rostlin a živočichů, ale také ozbrojených konfliktů či vzniku epidemií. Přestože důsledky těchto problémů jsou pro obyvatele postižených oblastí často tragické, pro celosvětové dění jsou mnohem závažnější rizika globálního charakteru – tzv. **globální problémy**.

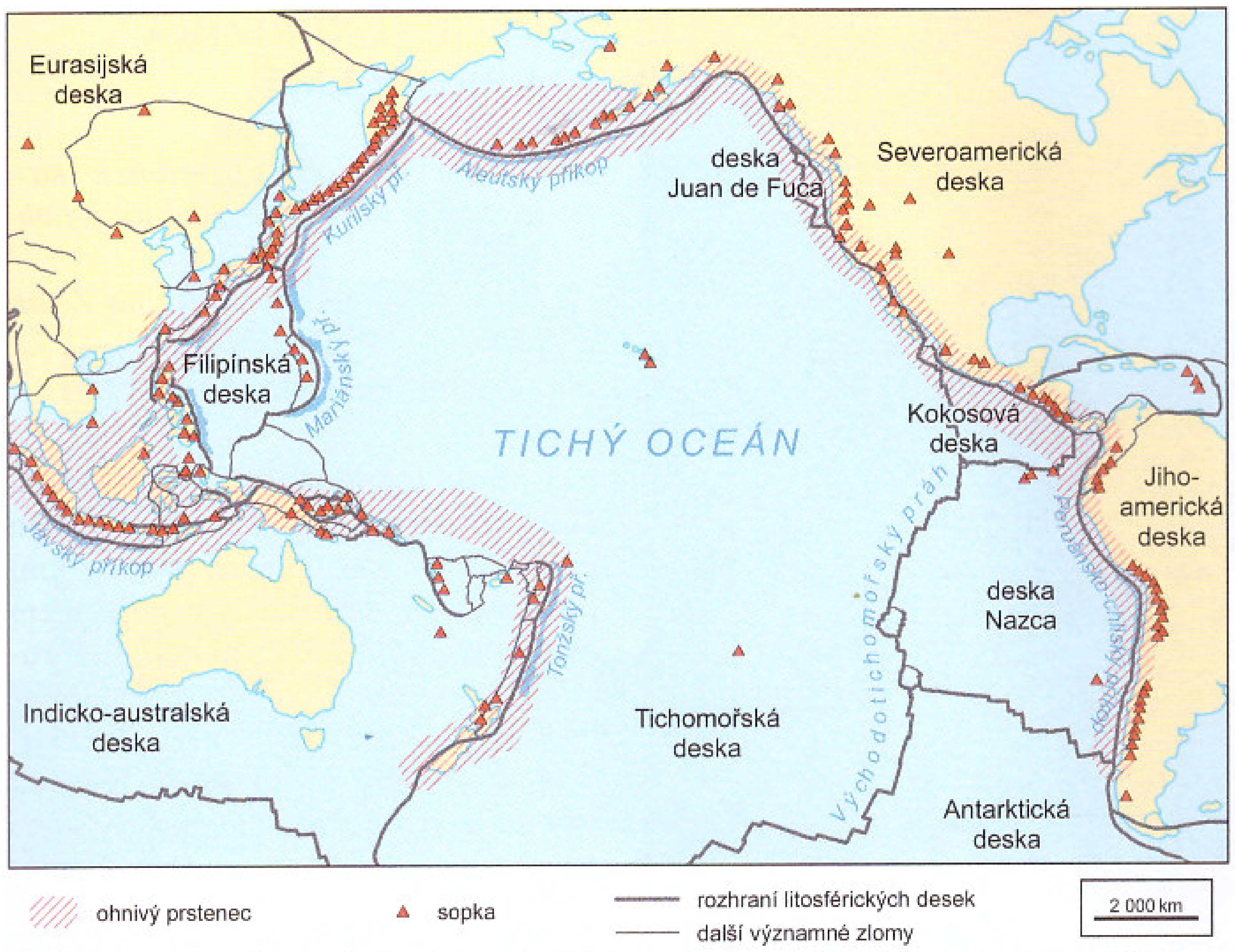

„Ohnivý prstenec“, který obepíná celý Tichý oceán, je nejaktivnější vulkanickou zónou na Zemi. Sopečná a zemětřesná činnost je soustředěna na okrajových částech hlavních litosférických desek, kde dochází k jejich kontaktu a podsouvání.

Jedním z nejdiskutovanějších jsou v současnosti **globální změny klimatu**. Za posledních 230 let se průměrná přízemní teplota na Zemi zvýšila téměř o 1 °C a tento trend nadále pokračuje (poslední tři desetiletí jsou nejspíš nejteplejším obdobím na severní polokouli za posledních 1 400 let). Nelze sice úplně vyloučit, že tyto změny souvisejí také s přirozenými výkyvy podnebí, ke kterým na Zemi docházelo i bez vlivu člověka, mnohé však naznačuje tomu, že právě lidská činnost je hlavní příčinou těchto změn. Nárůst globální teploty bývá dáván do souvislosti hlavně s nárůstem produkce skleníkových plynů (koncentrace oxidu uhličitého ve vzduchu se v uvedeném období zvýšila o více než 50 %, koncentrace metanu dokonce vzrostla o 160 %). Celý proces bývá někdy nepřesně označován jako globální oteplování, vhodnější je však označení globální změny klimatu, protože pozorované změny se netýkají jen teplot – mění se také rozložení srážek a roste četnost mimořádných klimatických událostí (tropické cyklóny, povodně, sucha a následné požáry). Zmenšuje se i rozsah zalednění, a to jak horského, tak pevninského (především letní zalednění v Arktidě) a hrozí zvyšování úrovně mořské hladiny. Ta se zvyšuje o 3,1 mm ročně, do konce století se předpokládá její zvýšení o několik desítek cm. To by mohlo mít katastrofální následky, které by se podle odhadů dotkly zhruba miliardy lidí.

Závažné jsou předpokládané změny v úhrnech srážek. Ty jsou pozorovány již nyní a v blízké budoucnosti je předpokládáno zvýšení jejich úhrnů ve vyšších zeměpisných šířkách, zatímco pro subtropické oblasti, které již dnes trpí suchem, se počítá naopak s jejich úbytkem. Je také velmi pravděpodobné, že se zvýší četnost mimořádných klimatických událostí jako jsou povodně, období extrémního sucha, silné větry aj.

Skleníkové plyny. Za hlavní příčinu globálních klimatických změn považuje dnes většina odborníků zvyšování koncentrace skleníkových plynů v atmosféře v důsledku lidské činnosti. Nejvýznamnějším skleníkovým plynem je vodní pára, převládá však názor, že její množství v atmosféře člověk svou činností nijak výrazně neovlivňuje. Mnohem významněji se vliv člověka projevuje v případě oxidu uhličitého (CO_2). Jeho koncentrace v atmosféře se za posledních 250 let zvýšila zhruba o 50 %. Vedle přirozených procesů se do atmosféry dostává zejména při spalování fosilních paliv (uhlí, ropy, zemního plynu). V souvislosti s odlesňováním zároveň klesají možnosti jeho přirozeného odbourávání (v podstatě „zakonzervování“) rostoucí biomasou. Dalším významným skleníkovým plynem je metan, který se do ovzduší ve zvýšené míře uvolňuje při pěstování rýže, chovem dobytka, při rozkladných procesech na skládkách, odtáváním dlouhodobě zmrzlé půdy apod. Vyšší je také koncentrace oxidu dusného, který se do ovzduší dostává při různých zemědělských a průmyslových aktivitách.

- ➲ *Které části světa jsou nejvíce ohrožené vzestupem mořské hladiny?*
- ➲ *V souvislosti s globálními změnami klimatu se hovoří o riziku oslabení Golfského (resp. Severoatlantského) proudu. Vysvětlete příčinu tohoto rizika a odhadněte, jaké by byly důsledky pro západní a střední Evropu.*
- ➲ *Diskutujte o tom, jak se mohou globální změny klimatu projevit v jednotlivých odvětvích hospodářství.*

V souvislosti s používáním tzv. freonů (chlorované a fluorované uhlovodíky – CFC) došlo k **narušení ozonové vrstvy**, která chrání Zemi před nežádoucími účinky ultrafialového záření. Přestože výroba těchto látek již byla zásadním způsobem omezena, k úplné obnově ozonové vrstvy pravděpodobně dojde až kolem roku 2070. Důsledky narušení jsou nejvíce patrné ve vyšších zeměpisných šířkách, zvlášť na jižní polokouli. Nejvýraznější pokles je pravidelně zaznamenáván v Antarktidě, z trvale osídlených kontinentů především v Austrálii a v Jižní Americe. Také ve střední Evropě bývá někdy pozorován úbytek ozonu, zejména v jarních měsících, a to až o 30 %. Vyšší úhrn ultrafialového záření (zejména kratších vlnových délek) představuje riziko jak pro člověka (vyšší výskyt rakoviny kůže, poškození zraku), tak pro další živé organismy (zvlášť závažné jsou dopady na mořský fytoplankton).

Nedozírné následky může mít také **odlesňování**. Zatímco v Evropě k němu docházelo již ve starověku, v Severní Americe či na Novém Zélandu později v souvislosti s kolonizací. Dnes má z globálního hlediska klíčový význam kácení tropických deštných lesů, jejichž celosvětová rozloha se během 20. století zmenšila na polovinu. Vzhledem k mimořádné druhové rozmanitosti těchto ekosystémů je jejich kácení zároveň jednou ze zásadních příčin **ohrožení druhové rozmanitosti** (biodiverzity) na Zemi. Vedle zániku přirozených stanovišť (nejen lesů, ale také například mokřadů) patří mezi další významné příčiny jejího ohrožení také **zavlečené druhy rostlin a živočichů**, které ohrožují původní ekosystémy (největší problémy způsobují na ostrovech a v subtropickém pásu mimoevropských světadílů), dále nadměrný lov, dopady globálních změn klimatu (např. ohrožení ledních medvědů v Arktidě) a celkové znečištění životního prostředí toxickými látkami.

Toxické látky se do prostředí dostávají nejen v souvislosti s průmyslovou výrobou či dopravou, ale jejich původcem jsou i běžné domácnosti. Jako velmi závažný problém se v této souvislosti jeví zbytky hormonální antikoncepce, antidepresiv a dalších léčiv, ale také kofeinu a dalších látek, které se prostřednictvím moči lidí a následně odpadních vod dostávají do životního prostředí. Způsobují závažné fyziologické poruchy některých organismů včetně člověka. Pozorovány jsou například změny pohlavního chování u ryb, které ohrožují jejich rozmnožování.

Znečištění světového oceánu je jedním z aktuálních environmentálních problémů. Mimořádně nebezpečné jsou v tomto směru především plasty, které se v důsledku systému mořského proudění hromadí v určitých částech oceánu, kde takto vznikají tzv. „ostrovy odpadků". Nejedná se o ostrovy v pravém slova smyslu, ale o oblasti se zvýšenou koncentrací zbytků plastů – můžeme si je tedy představit jako jakousi „plastovou kaši". V centrální části největší z těchto oblastí, která se nachází zhruba mezi Kalifornií a Havajskými ostrovy, přesahuje koncentrace plastového odpadu až 100 kg na km^2. Celková rozloha Velké tichomořské odpadkové skvrny, jak je tento útvar nazýván, činí v současnosti zhruba 1,6 mil. km^2. Její životnost lze odhadovat ve stovkách let, vždyť například plastová láhev se v moři rozkládá zhruba 450 let a rybářský vlasec až 600 let. Plasty se do oceánu dostávají ze znečištěného pobřeží, v souvislosti s lodní dopravou či rybolovem, a především řekami. Podle některých studií se převážná část plastů dostává do oceánu prostřednictvím několika převážně asijských veletoků. Nakládání s odpadem je příkladem problému, který se projevuje jak na lokální, tak na globální úrovni.

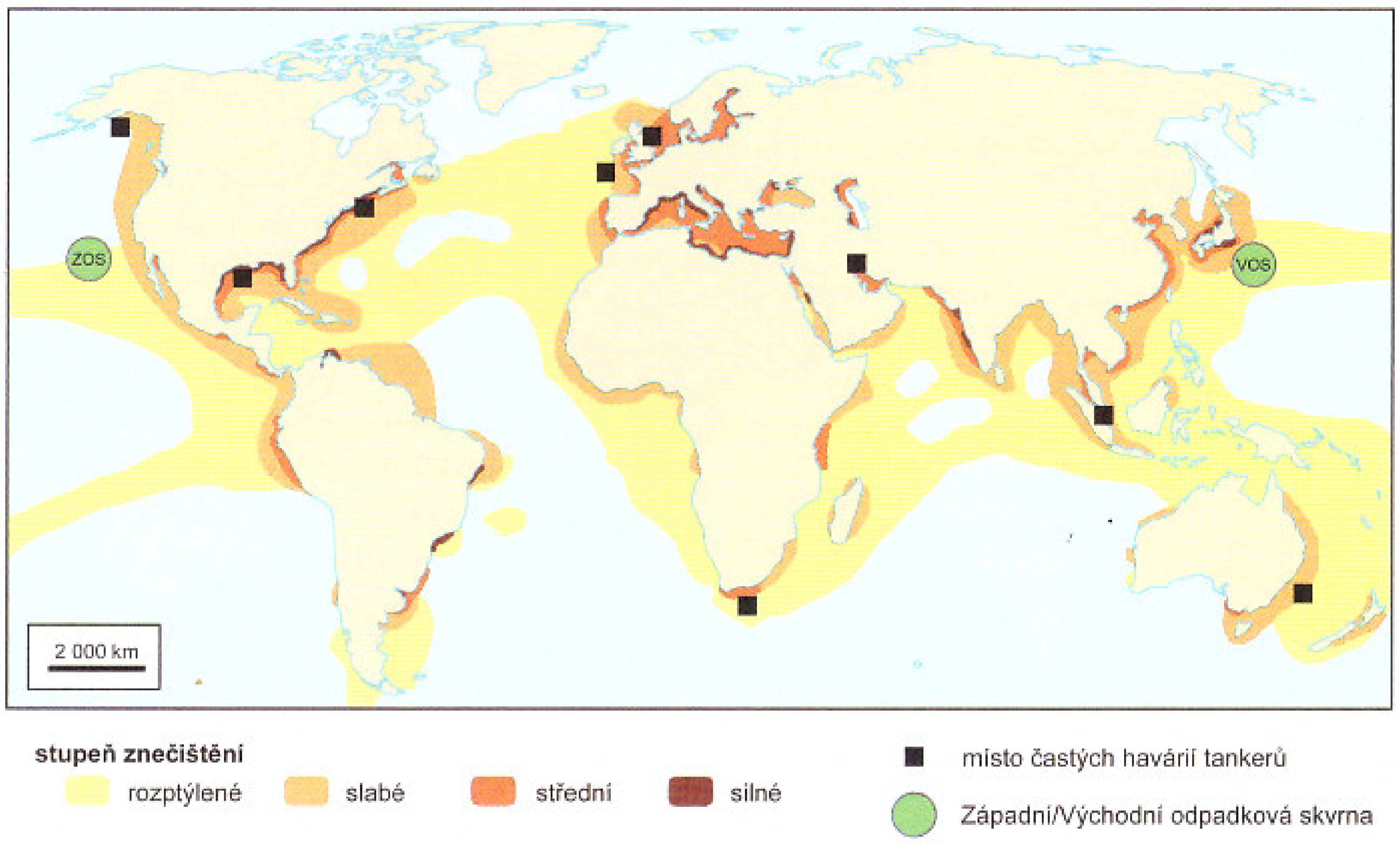
ZOS
VOS
2 000 km
stupeň znečištění
rozptýlené
slabé
střední
silné
■ místo častých havárií tankerů
● Západní/Východní odpadková skvrna

Znečištění oceánů se stále zvětšuje, neboť viditelné i nepatrné odpady společnost vypouští ve stále větší míře. Znečištění okrajových moří oceánů ovlivňuje život obyvatel i hospodářství pobřežních oblastí.

Jedním z největších problémů současnosti jsou odpady. Plastové výrobky se v přírodě rozkládají velmi pomalu a značná část jich končí ve světovém oceánu. Následně se pak rozpadají na menší úlomky (tzv. mikroplasty). Zejména v Evropské unii proto sílí snahy o zákaz prodeje jednorázových plastových výrobků. Pomůže to?

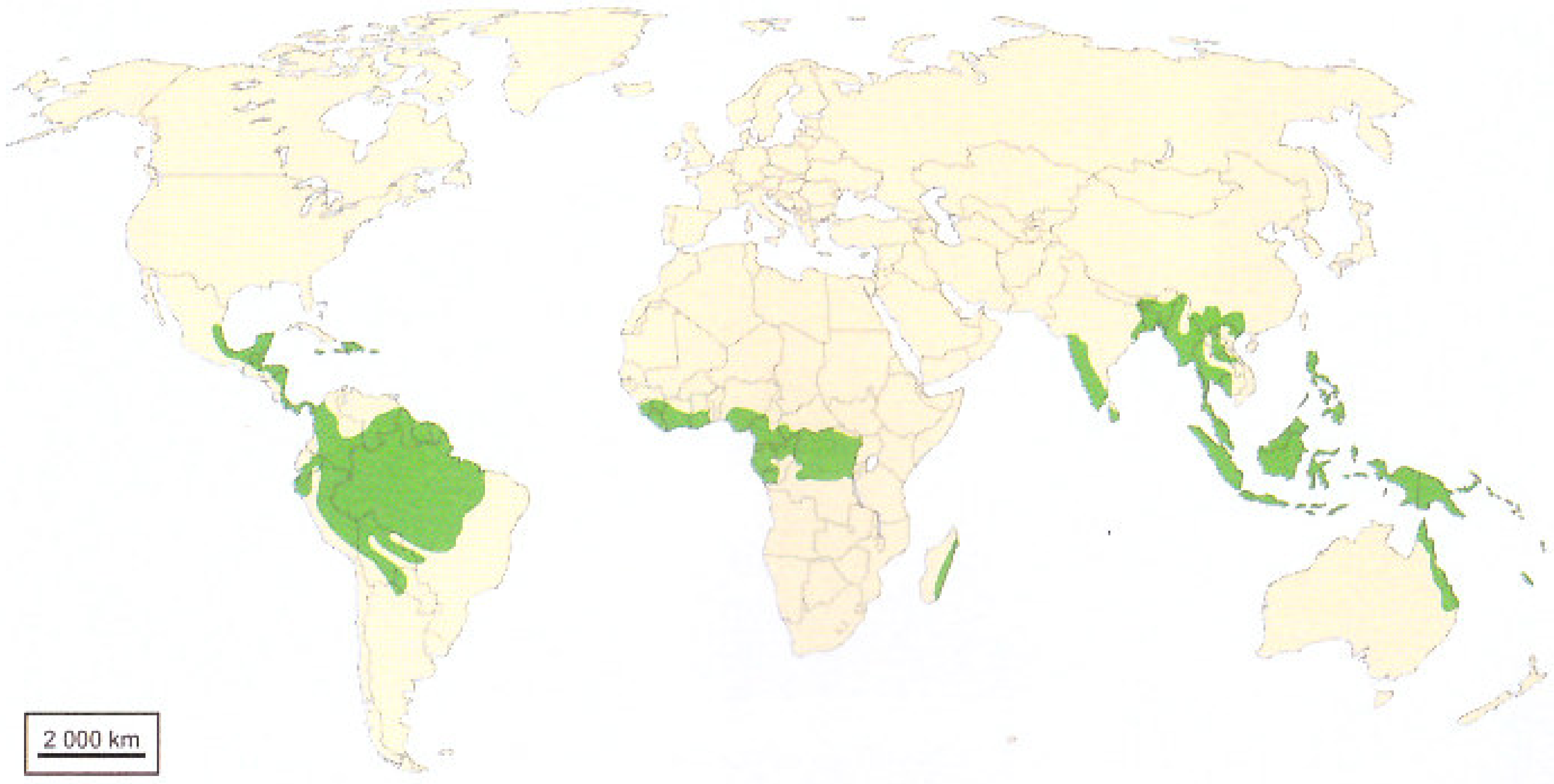

Původní rozšíření tropických deštných lesů na Zemi. Soustavný úbytek jejich plochy vypalováním a kácením pro zemědělské účely je jedním ze zásadních globálních problémů současnosti a projevuje se především snižováním biodiverzity, ovlivňováním celosvětového klimatu, vodního režimu a půdotvorných procesů.

Zvýšený tlak lidstva na přírodní prostředí obecně souvisí nejen s nárůstem celosvětové populace, ale přede-

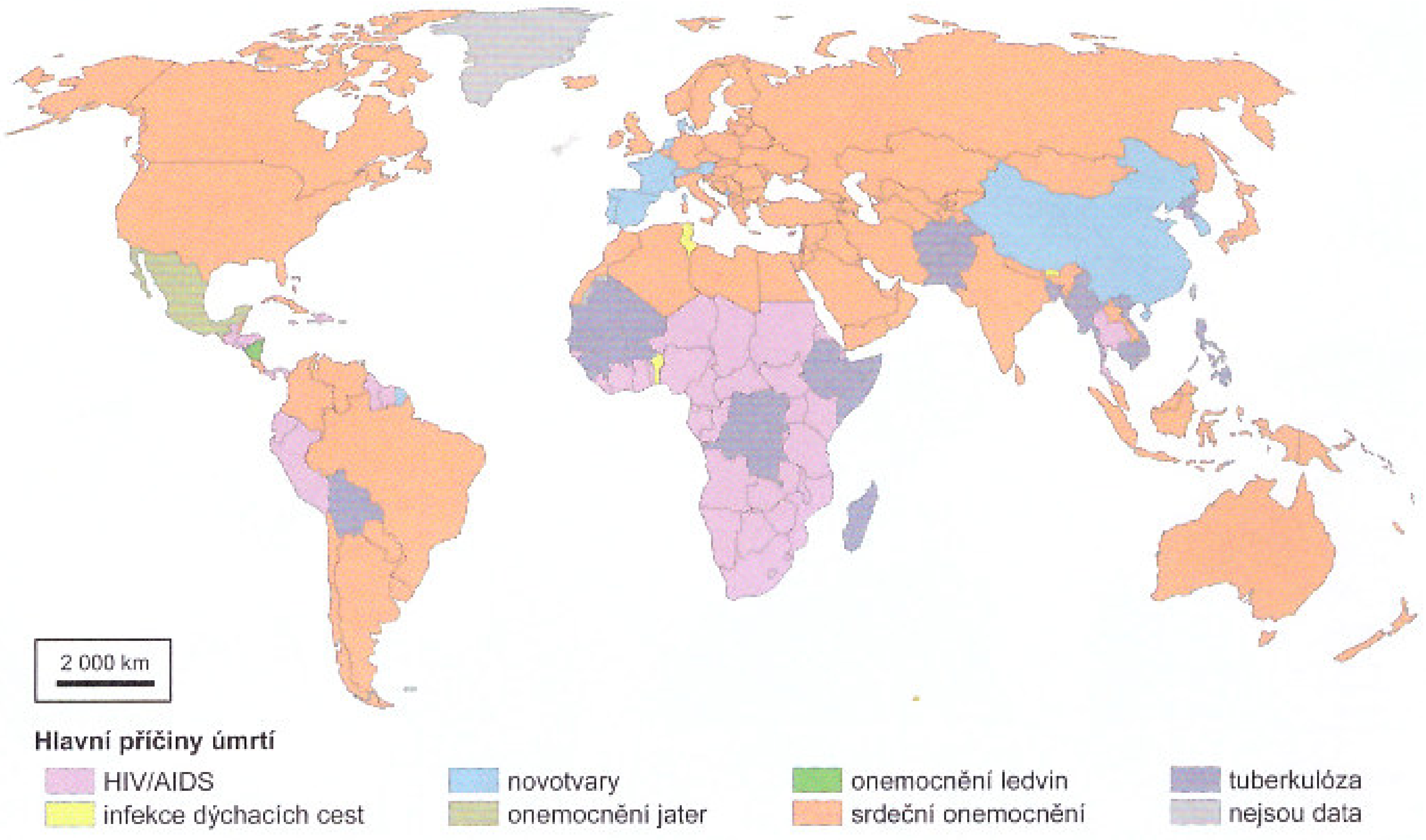

Na základě mapy hlavních příčin úmrtí v jednotlivých státech vysvětlete, kterými faktory jsou v různých částech světa ovlivněny.

vším se změnou životního stylu a růstem nároků obyvatel (rostoucí spotřeba energie a surovin, produkce odpadů).

- ➲ *Srovnejte mapu původního rozšíření tropických deštných lesů s aktuálním stavem (využijte např. letecké snímky dostupné na http://maps.google.com). Které kategorie využití území nahradily původní lesy?*
- ➲ *Podle mapy na str. 15 definujte oblasti s největším znečištěním moří. Které oblasti jsou znečištěním dotčeny nejméně?*
- ➲ *S pomocí mapy mořských proudů vysvětlete podrobněji příčinu akumulování plastových úlomků v lokalitách znázorněných v mapě.*
- ➲ *Uveďte příklady konkrétních lidských činností, které přispívají ke znečištění světového oceánu plasty. Navrhněte možnosti řešení.*

Vzhledem k tomu, že počet obyvatel nenarůstá na Zemi rovnoměrně (v současné době se to týká převážně hospodářsky málo vyspělých zemí), je velmi podstatným rizikem, zvláště do budoucna, další **prohlubování nerovnoměrnosti** v rozmístění světového obyvatelstva, jeho aktivit a zejména majetku. Již nyní vlastní 0,7 % dospělých obyvatel světa téměř polovinu celosvětového bohatství, zatímco 73 % nejchudších dospělých obyvatel se dělí o 2,6 % celosvětového bohatství. Prohlubování této nerovnosti představuje do budoucna značnou hrozbu v podobě sociálních a politických konfliktů, dalších migračních vln apod.

Významným problémem z hlediska provázanosti současného světa je také nebezpečí šíření převážně **infekčních onemocnění** (AIDS, malárie, „ptačí chřipka“, ebola aj.), a to především proto, že proti řadě z nich zatím neexistuje účinná ochrana. Někteří zdravotní experti upozorňují na vysokou pravděpodobnost pandemie (celosvětové rozšíření nemoci) v nejbližší budoucnosti, přičemž proti jejímu působení nebudou k dispozici žádné, nebo jen málo léků.

S problémy vyplývajícími z nemocnosti a úmrtnosti obyvatel úzce souvisí široká škála problémů vyvolaných chudobou a nízkou úrovní vzdělanosti. Právě to je jednou z příčin zaostávání hospodářského a sociálního rozvoje v celé řadě zemí. Beznaděj a život bez perspektivy je příčinou frustrace lidí a velkých sociálních problémů (alkoholismus, drogy, emigrace, zneužívání dětí a žen, sexuální frustrace z nemožnosti kontaktů mezi muži a ženami, zakládání manželství podle přání rodičů a často mezi příbuznými apod.). S propojováním současného světa v ekonomické sféře souvisí také střet kultur a vzorců chování akceptovaných jednotlivými oblastmi světa. Zdánlivým východiskem se jevil **koncept multikulturalismu**, tedy soužití lidí různých kultur na jednom území. To je zřejmě možné, ale jen omezeně a v prosperujících společnostech evropské civilizace (USA, Skandinávie), v jiných oblastech to je v podstatě nemožné (Izrael – Palestina či Indie – Pákistán aj.). Sociální, hospodářské, vzdělanostní a další problémy jsou specifické v jednotlivých makroregionech, proto jsou v následujících kapitolách podrobněji vysvětleny.

Vzhledem k tomu, že globální rizika a problémy se dotýkají celého světa, je při jejich řešení zcela nezbytná **mezinárodní spolupráce**. Stupeň ohrožení je však v jednotlivých regionech různý, a proto také jednotlivé

Některé státy a humanitární organizace pomáhají dodávkami potravin, oblečení i technologií zemím postiženým přírodními katastrofami nebo válkami.

Jedním z velkých problémů současnosti jsou neřízené migrace, ve většině případů z chudých oblastí světa do bohatých (Severní Amerika, Evropa, Austrálie). Problémem je především neschopnost uzavřít hranice, podpořit rozvoj v oblastech, odkud migranti přicházejí, neochota imigrantů přizpůsobit svůj život kultuře přistěhovalecké země a jejich neochota pracovat a vzdělávat se.

státy přikládají jejich řešení různou míru vážnosti. Je však nutné si uvědomit, že současný svět je stále více propojený, takže problémy v jedné jeho části mohou vyvolat okamžité komplikace po celém světě. Příkladem takového jevu je dezertifikace (rozšiřování pouští), která ohrožuje jak oblasti přilehlé (vysycháním, prašnými bouřemi), tak vzdálenější (útěk tisíců lidí).

Z tohoto důvodu roste význam **mezinárodních dohod** při řešení globálních problémů. Příkladem poměrně úspěšného (i když dlouhodobého) řešení je Montrealský protokol, v němž se státy zavázaly k zákazu nebo alespoň k postupnému omezování látek poškozujících ozonovou vrstvu. Nárůst množství těchto látek v ovzduší se tak prokazatelně zpomaluje a dá se předpokládat, že po skončení jejich setrvačného působení se ozonová vrstva začne postupně obnovovat. Naopak značně problematické a zdlouhavé je řešení globálních změn klimatu.

- ➲ *Pro každý makroregion vyberte globálně působící riziko, hazard či problém, který se ho podle vašeho názoru nejvíce dotýká. Diskutujte o možnostech řešení.*
- ➲ *Uveďte několik pozitivních i negativních příkladů toho, jak můžete sami ovlivnit řešení globálních problémů.*
- ➲ *Vysvětlete heslo: Mysli globálně, jednej lokálně.*
- ➲ *Navrhněte řešení likvidace odpadů u nás a v rozvojových oblastech.*

Světové makroregiony

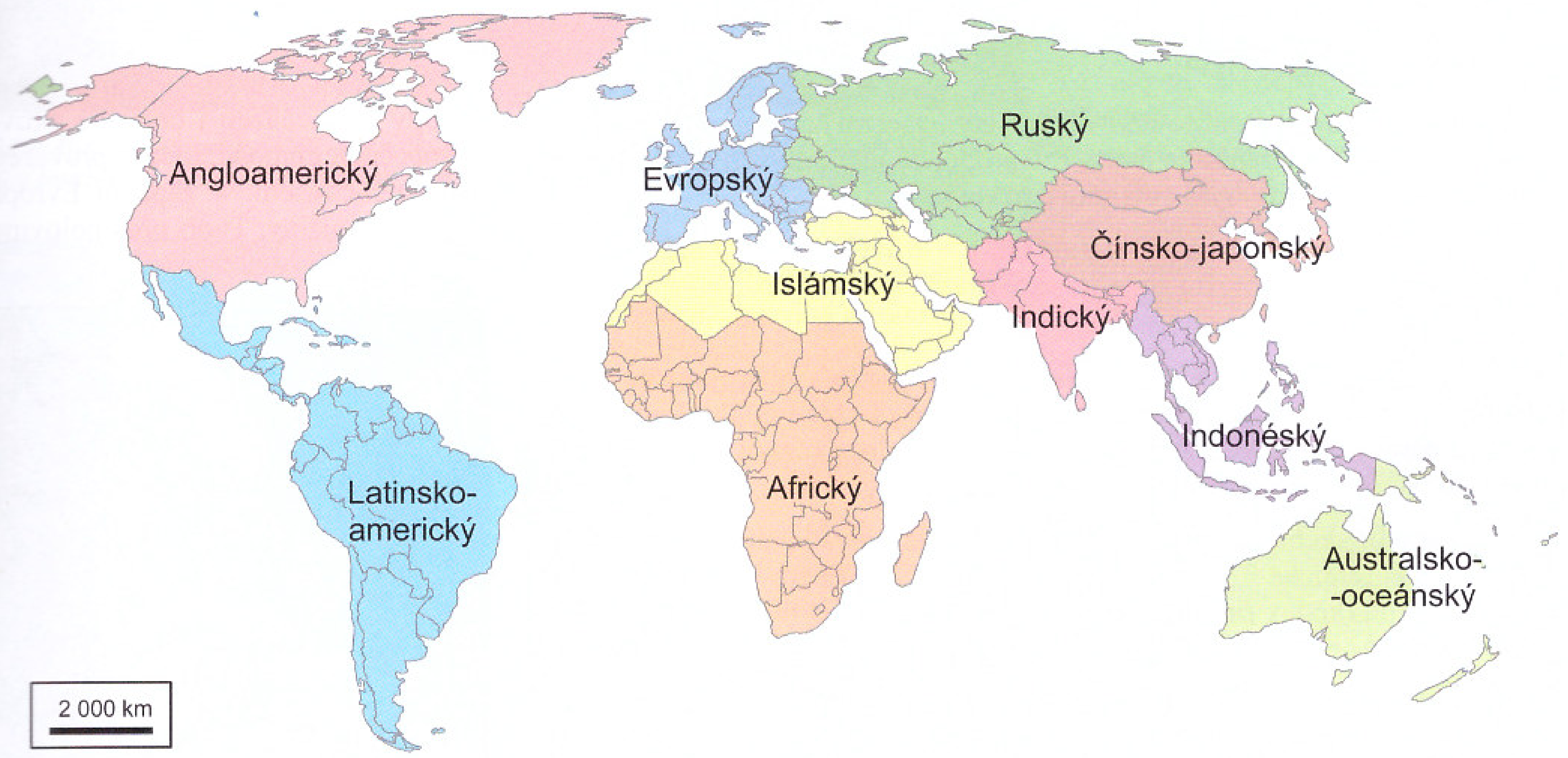

„To, co jsem slyšel, většinou jsem zapomněl.
Co jsem uviděl, to mne zaujalo.
Co jsem však sám zpracoval, tomu jsem porozuměl.“

(Volně podle citátu čínského filozofa Konfucia, 500 let př. n. l.)

Cílem našeho přístupu k výuce geografie je celostní pochopení současného světa.

Proto jej členíme na deset makroregionů územně relativně uzavřených a vymezených společnými přírodními charakteristikami, historií a stupněm sociálně-ekonomického rozvoje.

Charakteristika těchto deseti makroregionů je základním kamenem rozrůznění dnešního světa. Nemá smysl zastarale a jednoduše „probrat“ schematický přehled jednotlivých států. Podle našeho názoru má smysl různost světa hierarchizovat. Tedy nejdříve vytvořit základní „stavební kameny“, poté hlavní „nosné zdi“ (v našem pojetí vybrané státy) a teprve potom rozšířit tuto „hrubou stavbu“ o jednotlivé vnitřní části, např. státy či jinak vymezené regiony.

Pro sestavení obrazu státu či regionu nabízíme úkol. Nejvíc se totiž student naučí vlastním studiem a tvůrčí prací. Navrhujeme následující schéma.

V makroregionu si student (nebo dvojice) zvolí region nebo stát a bude ho charakterizovat:

- poloha v rámci makroregionu a světa
- hlavní přírodní celky a jejich vliv na rozvoj společnosti
- jádrové oblasti a základy jejich formování v širších souvislostech
- vnitřní diferenciace
- hlavní problémy a jejich řešení
- uplatnění v makroregionu a ve světě
- pohled do budoucna

Součástí práce bude několik typických snímků s popisky a eventuálně vhodné mapy, tabulky a schémata. Práce by měla být prezentována s diskusí.

2 EVROPSKÝ MAKROREGION

HLAVNÍ ZNAKY MAKROREGIONU

Rozloha		Obyvatelstvo		Hustota zalidnění	HDP		HDP/obyv.	Gramotnost	Střední délka života
mil. km²	*%*	*mil.*	*%*	*obyv./ km²*	*bil. USD*	*%*	*tis. USD*	*%*	*roky M/Ž*
5,1	3,7	541	7,3	106	19,4	25,6	38	100	78/83

Data o Evropském makroregionu (2016) porovnejte s údaji o ostatních makroregionech v přehledu na straně 162. Svá zjištění se pokuste komentovat: hledejte výrazné rozdíly a snažte se je zdůvodnit v širších souvislostech.

- ✓ Evropa náleží svou rozlohou k třem nejmenším makroregionům – pouze necelá 4 % rozlohy světové souše (5,1 mil. km²), vyšší je relativní podíl obyvatel – 7,3 % (540 mil. obyvatel v roce 2016), má však spolu s Angloamerickým makroregionem **nejvyšší ekonomický potenciál** (25 % z celosvětové produkce HDP).
- ✓ Evropu ovlivnil kontakt se starověkými civilizacemi na pomezí tří světadílů v oblasti Středozemního moře. Pro propojení jednotlivých částí Evropy a **spojení se světem byla role moře prvořadá**.
- ✓ Polovina Evropy leží na poloostrovech a ostrovech; velká **horizontální členitost** (délka pobřežní linie je srovnatelná s několikanásobně rozsáhlejší Afrikou).
- ✓ Relativně **bohaté přírodní zdroje**, agroklimatické a hydrologické podmínky, vhodné pro zemědělské aktivity a rozvoj sídel; nyní již poměrně vyčerpané surovinové zdroje podmínily v minulosti rozvoj řady průmyslových oblastí (střední Anglie, Porúří či Horní Slezsko).
- ✓ **Ohnisko lidského pokroku** – místo vzniku demokratického pojetí státního zřízení (antické Řecko, ústavní republikánské principy); vznik právního systému (kodex římského práva); počátek průmyslové a demografické revoluce (Anglie, Nizozemsko a Francie).
- ✓ **Jádro západní** (technické) **civilizace** současného světa – proces, který se vyznačuje šířením inovací z Evropy do ostatních částí světa: kulturní vlivy (jazyk, náboženství), ekonomické a politické vlivy (organizace státu, justice); celosvětově prvořadá inovační role Evropy až do poloviny 20. století.
- ✓ **Velký ekonomický potenciál** – po Severní Americe nejvyšší HDP na obyvatele (třiapůlkrát více, než je světový průměr), dominance terciárního ekonomického sektoru; vysoká produktivita práce.
- ✓ Kvalitativně **příznivé demografické charakteristiky** – nízká mortalita a kojenecká úmrtnost (10 promile), nejvyšší střední délka života mezi makroregiony, nízký až nulový populační přírůstek; završen urbanizační proces.
- ✓ **Vysoká životní úroveň** obyvatelstva – vysoká míra vzdělanosti, kvalifikovaná pracovní síla, vysoká míra demokracie a tolerance.
- ✓ Kvalitní a hustá **komunikační síť** (relativně krátké dopravní vzdálenosti) – pozitivně ovlivňuje ekonomický vývoj, zahraniční obchod a cestovní ruch (50 % světového zisku z cestovního ruchu).
- ✓ **Ekonomická integrace** – makroregion, kde dosáhla integrace států vysokého stupně v rámci Evropské unie. Zároveň se v EU objevují snahy o federalistické uspořádání i snahy o odchod z EU či dezintegrační snahy některých regionů (Katalánsko, Pádský region aj.).
- ✓ Problémem se v posledních letech stala mimořádně vysoká **imigrace** uprchlíků z válkou postižených oblastí (Sýrie, Afghánistán, Libye aj.) a také ekonomická migrace obyvatel Afriky a Blízkého východu za kvalitnějším životem a sociálními dávkami vyspělých evropských států.

❑ PŘÍRODNÍ POMĚRY

Rozmanitý povrch je výsledkem dlouhodobého geologického vývoje. Staré jádro pevniny má plošinný charakter a nížiny nesou stopy zaplavení mořem ve druhohorách. Horská pásma jsou vázána na oblasti, které byly v nedávné geologické době aktivní. Geologicky nejmladší pohoří tvoří tzv. alpský systém (Pyreneje, Alpy, Apeniny, Balkán, Karpaty aj.). Stará severoevropská pohoří byla později tektonicky rozlámána a silně ovlivněna ledovcovou činností (severně od našeho státního území). V jižní části Evropy se nacházejí i oblasti s aktivní sopečnou činností, kterou provázejí častá zemětřesení. V západní Evropě převládají nížiny. Tvoří přes polovinu rozlohy makroregionu.

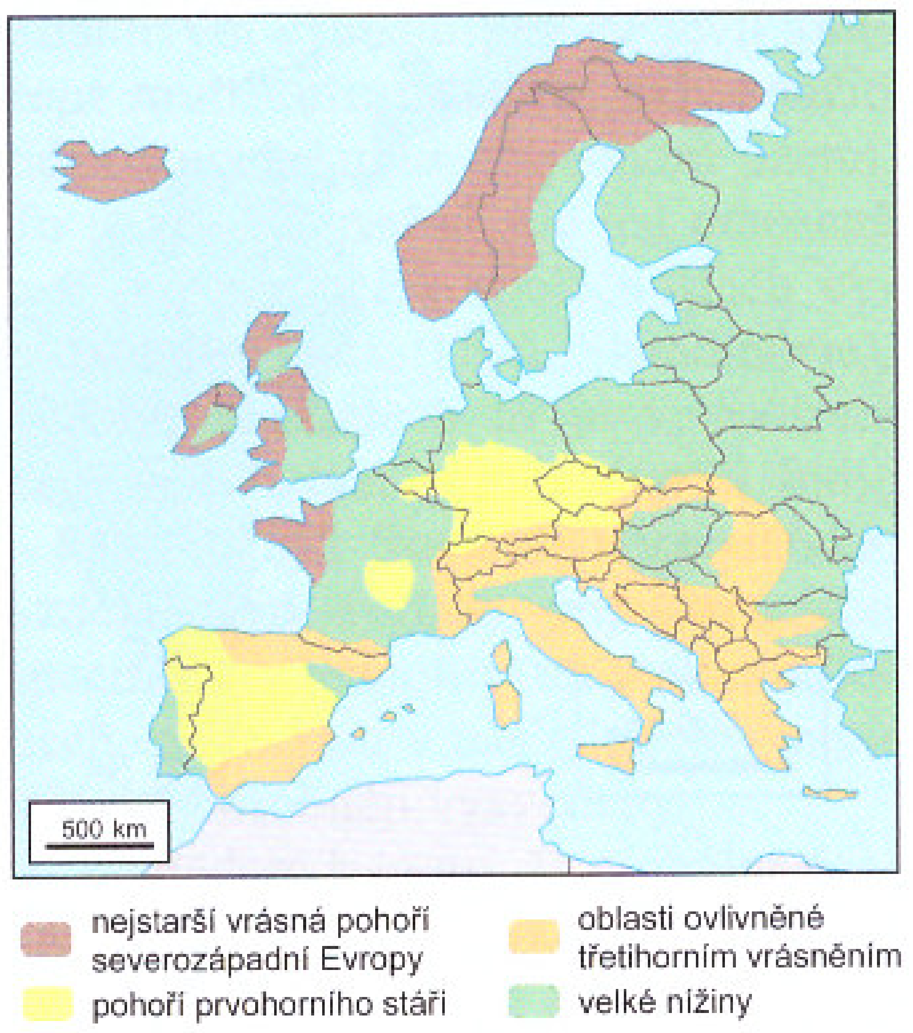
500 km
nejstarší vrásná pohoří severozápadní Evropy
pohoří prvohorního stáří
oblasti ovlivněné třetihorním vrásněním
velké nížiny

Schéma hlavních geologických struktur Evropy.

Většina makroregionu leží v **mírném podnebném pásu**, pouze Středomoří má subtropické podnebí a nejsevernější oblasti subpolární či polární klima. Podnebí západní části Evropy ovlivňuje blízkost Atlantského oceánu, protože převažuje západní proudění vzduchu. Směrem na východ jeho působení klesá. Klima Britských ostrovů a západní Skandinávie významně ovlivňuje Severoatlantský proud (větev Golfského proudu). Díky tomuto teplému proudu se zde teplota vzduchu zvyšuje o několik °C oproti teplotě jiných oblastí stejné zeměpisné šířky, a to především v zimě. Velikost a rozložení **řek** jsou silně závislé na reliéfu a klimatických podmínkách. V důsledku nadbytku srážek má západní Evropa hustou říční síť a vodnaté toky. Reži-

Turné čtyř můstků každoročně láká nejlepší skokany na lyžích. Závodníci mají při letu z můstku v Innsbrucku město jako na dlani, nejblíže ovšem malebný hřbitov na břehu řeky Inn.

Ledovcem vyhloubené jezero nazelenalé barvy v pohoří Jotunheimen („Domov obrů") na západě Norska je barevně odděleno od modré barvy moře fjordu. Fjordy na západním pobřeží Evropy jsou dlouhé i desítky kilometrů, jsou velmi hluboké a na strmých březích je jen slabé osídlení.

my odtoku vody v řekách se liší podle oblastí, jimiž řeky protékají. V Evropě rozeznáváme čtyři typy průtoku řek – typ západoevropský, alpský, středoevropský a středomořský.

Charakter a rozšíření **rostlinstva** závisejí na klimatických podmínkách. Velkou roli hrají také reliéf, půda a činnost člověka. Rostlinstvo do značné míry kopíruje vlivem šířkové zonálnosti podnebné pásy. Od severu pokrývá území tundra, na ni směrem k jihu navazují jehličnaté lesy (tajga). Následuje pás smíšených a listnatých lesů, který je často přeměněn člověkem v tzv. kulturní step. Na jihu převládá druhotná středomořská vegetace (macchie), na Balkánském a Iberském poloostrově přecházející až do suchých kamenitých stepí.

Člověk působí na přírodu a krajinu tím, že mění původní funkci území. Rozšiřuje lidská sídla, staví nové komunikace či vodní díla, využívá přírodní bohatství apod. Ohrožení přírodního bohatství vyvolalo nutnost chránit krajinu a přírodu. Již v 19. století se započalo s ochranou přírodních zvláštností a zachovalých částí přiro-

Dunaj je nejdelší a **nejvýznamnější** řeka Evropského makroregionu. Délka toku činí přes 2 800 km. Povodí má rozlohu 800 tis. km² a zasahuje na území 20 států (tj. největší počet na světě, což dokumentuje největší politickou rozdrobenost Evropského makroregionu). Dunaj má mezi světovými řekami i další prvenství – leží na něm nejvíce **hlavních měst**, konkrétně čtyři (Vídeň, Bratislava, Budapešť a Bělehrad). Řeka vzniká soutokem **zdrojnic** Breg a Brigach v městě Donaueschingen v pohoří Schwarzwald. Řeka už odedávna hrála důležitou roli v **dopravě** mezi Střední a Jihovýchodní Evropou. Je jednou z nejvýznamnějších vodních cest Evropy. Dunaj je splavný od Ulmu pro menší lodě, resp. od Řezna pro většinu říčních lodí. Dunajská vodní cesta je prostřednictvím kanálu Rýn-Mohan-Dunaj propojena se zbytkem Německa, Západní Evropou a Severním i Středozemním mořem. V nákladní dopravě převažují suroviny, cement, uhlí a ropa. Největšími přístavy na Dunaji jsou Linec, Budapešť a Bělehrad. Největší **vodní elektrárna** na řece je vybudována v soutěsce Železná vrata na hranicích Rumunska a Srbska; další velká (Gabčíkovo) vznikla na Slovensku.

Dunaj je páteří Střední a Jihovýchodní Evropy. Na dolním toku pod městem Tulcea [tulča] veletok vytváří rozsáhlou bažinatou deltu. Její malá část je využita k výpasu dobytka a rybolovu, část je národním parkem a biocentrem evropského významu.

Středomoří kdysi pokrývaly rozsáhlé listnaté lesy, které byly vykáceny a zničeny výpasem dobytka. Dnes jsou charakteristické na rozsáhlých plochách jen holé skály nebo místy křovinatá macchie, jako je tomu na mnohých ostrovech Chorvatska.

dy. Ve Francii vznikaly první společnosti na ochranu přírody. Ochránci později přistupovali k ochraně přírodních prvků i u větších územních celků. V Evropě je nyní několik desítek **národních parků**, převážně vznikajících od počátku 20. století. Největší tradici v ochraně krajiny a přírody mají alpské a skandinávské země. V Alpách je chráněno 10 % celkové rozlohy území.

➲ *Zjistěte, jak se mění horní hranice lesa od Středozemního moře po Laponsko.*

➲ *Kdy v průběhu roku kulminuje průtok řek Dunaje, Labe, Visly a Rýna? Vysvětlete příčiny.*

➲ *Zjistěte, které biotopy jsou nejčastěji předmětem ochrany v evropských národních parcích.*

➲ *Vysvětlete, co je to Natura 2000 a jaké má výhody.*

❑ HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

Duchovní vklad Evropy do historie lidstva je **mimořádný**, nelze opomenout její obrovské kulturní hodnoty ani slavná jména velkých Evropanů. Její národy navazují na civilizační základy, jejichž kořeny sahají do dávné minulosti. Kulturní hodnoty antiky, které byly dotvářeny křesťanstvím, vytvořily základ **evropské** a jejím prostřednictvím do značné míry i **světové vzdělanosti** (filozofie, literatura a umění). Evropská civilizace navazuje na odkaz starých Řeků (demokratický ideál, filozofie), římskou tradici (ideál zákona a psaného práva), křesťanskou morálku a etiku. Jsou do ní zakomponovány i prvky renesance, která v 15. století rozvíjela myšlenku syntézy antického dědictví s křesťanskou tradicí. Byl ctěn ideál rovnosti lidí a poprvé byl v renesanci použit i pojem Evropan. Později v Evropě vznikaly myšlenky osvícenství, demokracie a svobody. Na základě myšlenky práva národů na svůj osud se začaly uplatňovat procesy národního obrození, které vedly ke vzniku národnostních hnutí, na jejichž základě se později formovaly v Evropě za složité politické konfliktní situace také **národnostní státy**.

➲ *Které státy se nově objevily na mapě Evropy po první a které po druhé světové válce?*

➲ *Které národy v Evropě nemají svůj vlastní stát? Víte, které z nich o jeho vznik usilují a které nikoliv?*

Europeizací světa nazýváme proces ovlivňování jiných částí světa Evropou, a to jak primárně (prostřednictvím zámořských dominií a kolonií), tak sekundárně (politicky a ekonomicky prostřednictvím myšlenek, technologií či inovací). Od dob velkých geografických objevů v 15.–18. století, kdy byl proces europeizace nastartován, ovlivnila Evropa a její myšlenky prakticky všechny části naší planety a stopy tohoto působení jsou patrny doposud. Například v Americe se mluví evropskými jazyky a převládajícím náboženstvím je křesťanství, platí zde zásady evropské organizace a práva. Podobně je tomu v Austrálii, Oceánii, ale i v některých oblastech Afriky či Asie. Proces europeizace nabyl na intenzitě v době průmyslové revoluce. Její počátky jsou kladeny do střední Anglie, odkud se výrobní (technologické) inovace šířily do západní Evropy (Nizozemska, Francie a Německa) a později i za oceán. Na přelomu 19. a 20. století se Evropa stala rozhodující politickou a ekonomickou silou planety. Uvádí se, že evropská civilizace tehdy ovládala ekonomicky i politicky 85 % souše Země. V té době byl pojem evropská civilizace kladen na rovinu s civilizací světovou. V průběhu 20. století došlo ke zvýšení ekonomického a politického vlivu USA, kde europeizace dále postoupila – zformovala se vyšší forma propojení v podobě tzv. **euroamerické technické civilizace**.

➲ *Které přínosy a které stinné stránky pro mimoevropské národy vyplývají z procesu europeizace?*

➲ *Pokuste se definovat pojem kolonialismus a neokolonialismus.*

➲ *Co přinesl kolonialismus některým evropským státům?*

Památník objevitelů, věnovaný slavným portugalským mořeplavcům a Kryštofu Kolumbovi za výpravy do zámoří, stojí v Lisabonu při ústí řeky Tejo [težu].

Řecko a Řím již ve starověku ovlivňovaly rozsáhlé oblasti na březích Středozemního a Černého moře. Na snímku jsou zrekonstruované ruiny starověké věštírny v Delfách (Řecko).

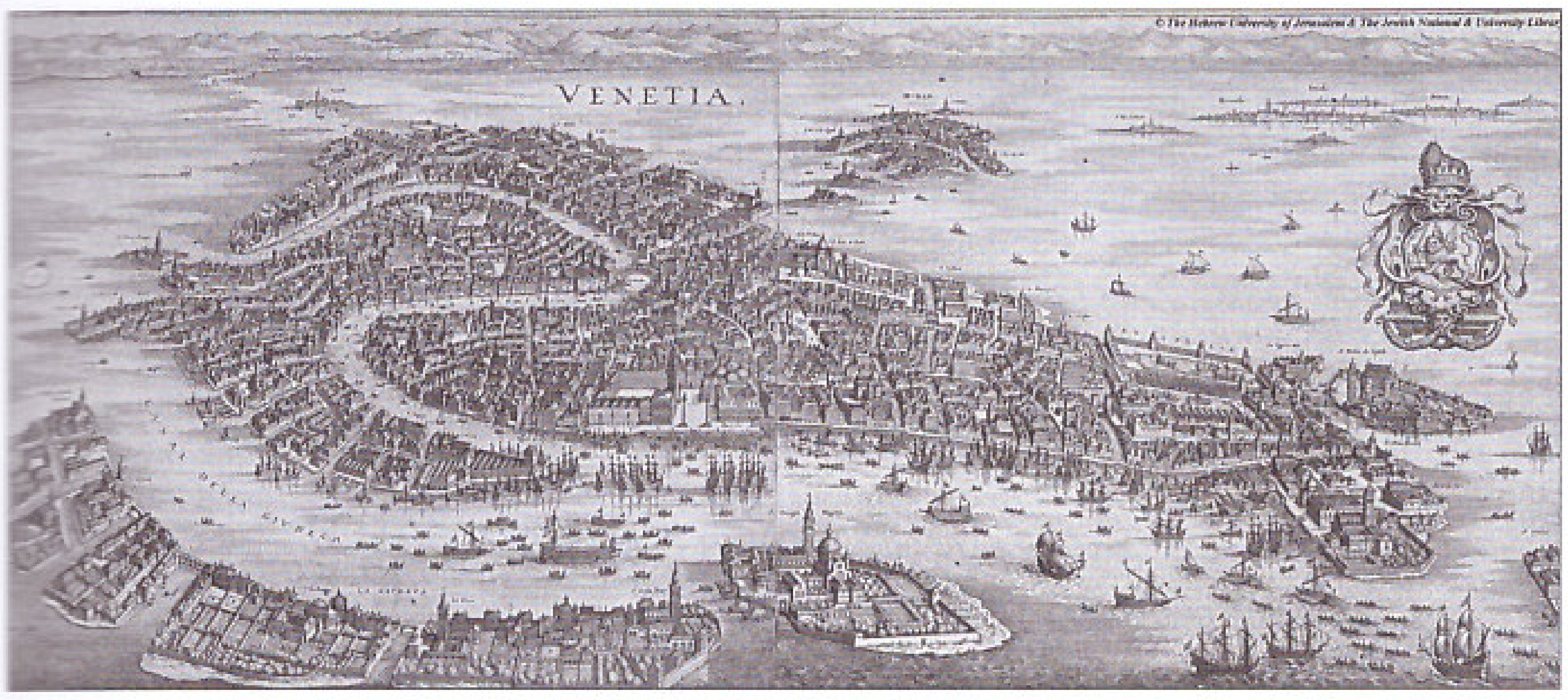

Veduta Benátek. Benátky, Janov, Florencie a další městské státy byly ve středověku díky obchodu a dodržování základních práv občanů velmi silné. Ovládaly tehdejší evropský obchod a staly se významnými šiřiteli europeizace v pobřežních oblastech Středozemního i Černého moře.

V první polovině 20. století se Evropa stala dějištěm soupeření nejsilnějších států (Německa, Francie, Británie a Ruska) o právo určovat charakter uspořádání světadílu. Prožila dvě nejničivější války lidské historie. Zvláště ta druhá měla pro Evropu katastrofální následky. K materiálním škodám a ztrátám na životech (50 mil. obětí) je třeba přičíst rozpad evropské jednoty a podrobení se supervelmocím – výsledkem byla výrazná politická a následně i ekonomická **bipolarita Evropy**. Spuštění „železné opony" znamenalo odlišný vývoj jejích částí. Vznikly podle tehdejšího označení dvě soustavy: „kapitalistická" a „socialistická". **Evropský „Západ"** se vyvíjel pod politickým a vojenským vlivem USA na základě tří hlavních principů: demokratického státního zřízení a svobodných voleb, tržního hospodářství a poválečného usmíření. Určitým dilematem se stala pro některé západoevropské země ztráta kolonií po druhé světové válce (např. Indie, Indonésie) a okolo roku 1960 (tzv. Rok Afriky). **Evropský „Východ"** se vyvíjel pod vlivem bývalého Sovětského svazu podle modelu totalitních politických režimů, neustále se stupňující politické konfrontace se Západem a uplatňování principů centrálně řízeného hospodářství.

V 90. letech minulého století – po rozpadu „socialistické soustavy" – dělicí čára mezi „Západem" a „Východem" mizí. V roce 1990 dochází ke sjednocení Německa, které bylo rozděleno po ukončení druhé světové války. Evropský světadíl se vrátil k přerušenému přirozenému historickému vývoji a nastoupil **cestu** k vytvoření **sjednocené Evropy**.

- ➲ *Vysvětlete, na kterých principech je založeno centrálně řízené hospodářství. Ve kterých státech světa je v současnosti tento model uplatňován?*
- ➲ *Vysvětlete pojem „železná opona" a ukažte na mapě, kudy vedla.*
- ➲ *Vysvětlete důsledky ztráty kolonií pro hospodářství a společnost západoevropských států.*
- ➲ *Jak se měnily hranice evropských států po roce 1989?*

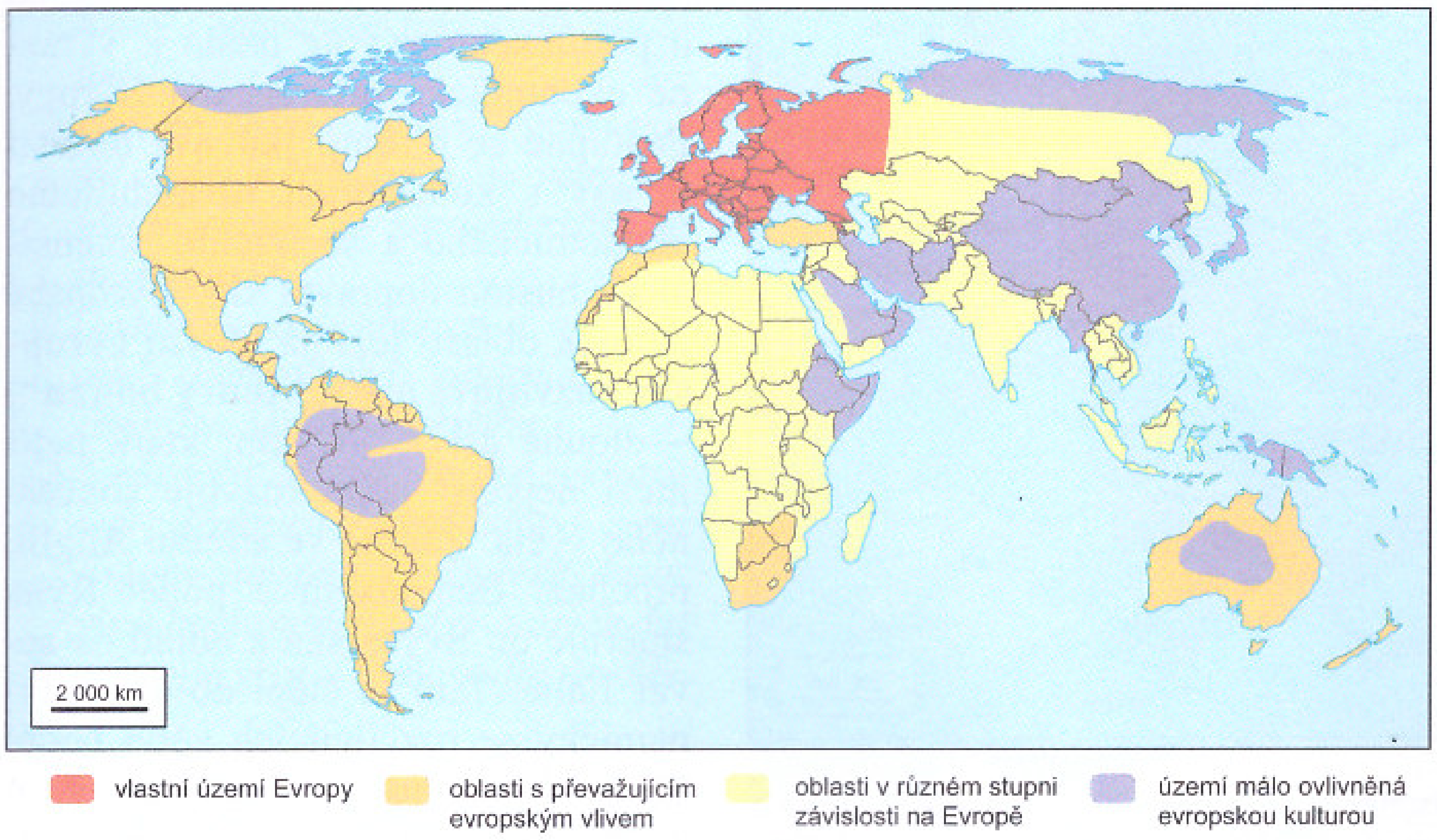
2 000 km
🟥 vlastní území Evropy
🟧 oblasti s převažujícím evropským vlivem
🟨 oblasti v různém stupni závislosti na Evropě
🟪 území málo ovlivněná evropskou kulturou

Typy oblastí světa z hlediska působení evropské civilizace. Ve kterých světových oblastech se vliv Evropy prosadil nejpozději? Uveďte důvody takového vývoje.

❑ OBYVATELSTVO A OSÍDLENÍ

Počet obyvatel se během posledních let příliš neměnil a pohybuje se okolo 540 mil. (2016). Nejlidnatější je Německo (přes 82 mil. obyvatel), následované Francií (67 mil. obyvatel) a Británií (65 mil. obyvatel). **Hustota zalidnění** (106 obyv./km²), která náleží k nejvyšším mezi makroregiony světa, kopíruje hlavní rozvojové osy – tzv. Modrý banán, Středomoří od Janova po Valencii a Slezsko. Hustotou zalidnění již od středověku vynikají Nizozemsko (405 obyv./km²), Belgie (360 obyv./km²), Británie (260 obyv./km²) a Německo (230 obyv./km²). Přes 70 % populace se soustřeďuje ve městech, nejvíce v Belgii – přes 90 %. K největším **městským aglomeracím** patří pařížská, londýnská (přes 10 mil. obyvatel) a porúrská (7 mil. obyvatel). Rozvoj sídel výrazně předurčují přírodní poměry, řada velkých sídel vznikla na pobřeží, v úrodných nížinách a podél řek.

Populace se nachází v poslední fázi demografické revoluce, proto se vyznačuje nízkou porodností i úmrtností a minimálními přirozenými přírůstky. Počet obyvatel se tedy zvyšuje především v důsledku imigrace – hlavně z Afriky a Asie. Do jaké míry tyto **imigrační vlny** ovlivní populační růst a sociální vývoj v budoucnosti, je otázkou. Roste obava, aby se imigranti místo vítané pracovní síly nestali pouze příjemcem sociálních dávek (jak tomu v mnoha případech je) a zárodkem etnických revolt v případě neúspěšné integrace imigrantů z jiných civilizačních oblastí. Evropská populace se vyznačuje **vysokou střední délkou života** a velmi **nízkou kojeneckou úmrtností** (méně než 8 ‰; pro srovnání v Africe je střední délka života téměř dvakrát nižší a kojenecká úmrtnost desetkrát vyšší).

V Evropě převažují **národnostní státy**. Národnostně nejvíce homogenní jsou Portugalsko a Řecko (přes 98 % majoritního etnika). Mimo svůj „mateřský" stát žije nejvíce Irů (55 %, zejména v Británii a USA). Mnohonárodnostním státem s významnými národnostními menšinami jsou Británie a Španělsko. Věřící občané západní Evropy jsou převážně **křesťané**. Převažují katolíci; protestantské církve dominují v severních

Evropská migrační krize probíhá od roku 2014 a ovlivnila politickou krizi v EU. Způsobil ji velký počet imigrantů; jedná se jak o ekonomické migranty, tak o uprchlíky z válečných oblastí. Imigrační vlna zintenzivnila v souvislosti s tzv. „Arabským jarem" – v roce 2011 byla překročena hranice 300 tisíc žadatelů o azyl v rámci zemí EU. V roce 2014 jejich počet překročil hranici 600 tisíc a o rok později se jejich počet zdvojnásobil. V letech 2008–2016 tak požádalo o azyl přes 5 mil. osob. Imigranti se do zemí EU dostávají po dvou trasách – balkánské (z Turecka přes Egejské moře) a středomořské (ze severní Afriky přes Středozemní moře do Itálie). Jedná se zejména o emigranty ze zemí Blízkého a Středního východu (Sýrie, Afghánistán, Irák) a Subsaharské Afriky (Somálsko, Nigérie). V posledních letech se začala uplatňovat také imigrační trasa přes Španělsko.

zemích a v Británii. V Německu, Nizozemsku, Švýcarsku a Lotyšsku žijí katolíci i protestanti. V Srbsku, Černé Hoře, Severní Makedonii, Rumunsku, Bulharsku a Řecku mají převahu pravoslavní. Jen albánští a bosenští věřící vyznávají většinou islám. Podíl muslimů v Evropě se každoročně zvyšuje v důsledku imigrace z muslimských zemí.

- ➲ *Náboženství silně působí na způsob života především v periferních oblastech Evropy. Uveďte příklady.*
- ➲ *Imigrace lidí z Asie a Afriky vyvolává v části evropské populace obavy. Diskutujte o kladech a záporech (ne)řízené migrace z těchto oblastí.*
- ➲ *Vysvětlete, proč většině obyvatel Česka nevadí migranti z Vietnamu či Ukrajiny.*

❑ HOSPODÁŘSTVÍ

Spolu se Severní Amerikou se jedná o ekonomicky **nejvyspělejší** oblast světa podílející se čtvrtinou na tvorbě HDP celé planety. **Industrializace** probíhala v minulosti hlavně v místech těžby černého uhlí, na niž navazovala výroba koksu, železa, oceli a těžké strojírenství. Tato území nyní označujeme jako staré průmyslové oblasti – střední Anglie, Wales, severní Francie, jižní Belgie, Porúří, Sársko a Hornoslezská pánev. V současné době jsou uhelné sloje buď vyčerpány, či je těžba utlumena z důvodu nerentabilnosti. Významným producentem **uhlí** zůstávají stále Německo a Polsko. Palivoenergetickou základnu charakterizuje vysoký podíl **ropy** a plynu a odklon od pevných paliv. Ropná krize, při které cena ropy vzrostla v letech 1970–1979 desetinásobně, působila do značné míry i pozitivně na západoevropskou ekonomiku. Na rozdíl od situace v USA se začalo s ropou šetřit (výroba automobilů s nízkou spotřebou benzinu) a rozvíjela se vlastní těžba ze šelfu Severního moře. Ložisky **železné rudy** proslulo Švédsko; její těžba se stala základem rozvoje hutnictví a navazujícího strojírenství. Podobně **draselné soli** se staly jedním z důležitých faktorů rozvoje chemického průmyslu v centrálním Německu.

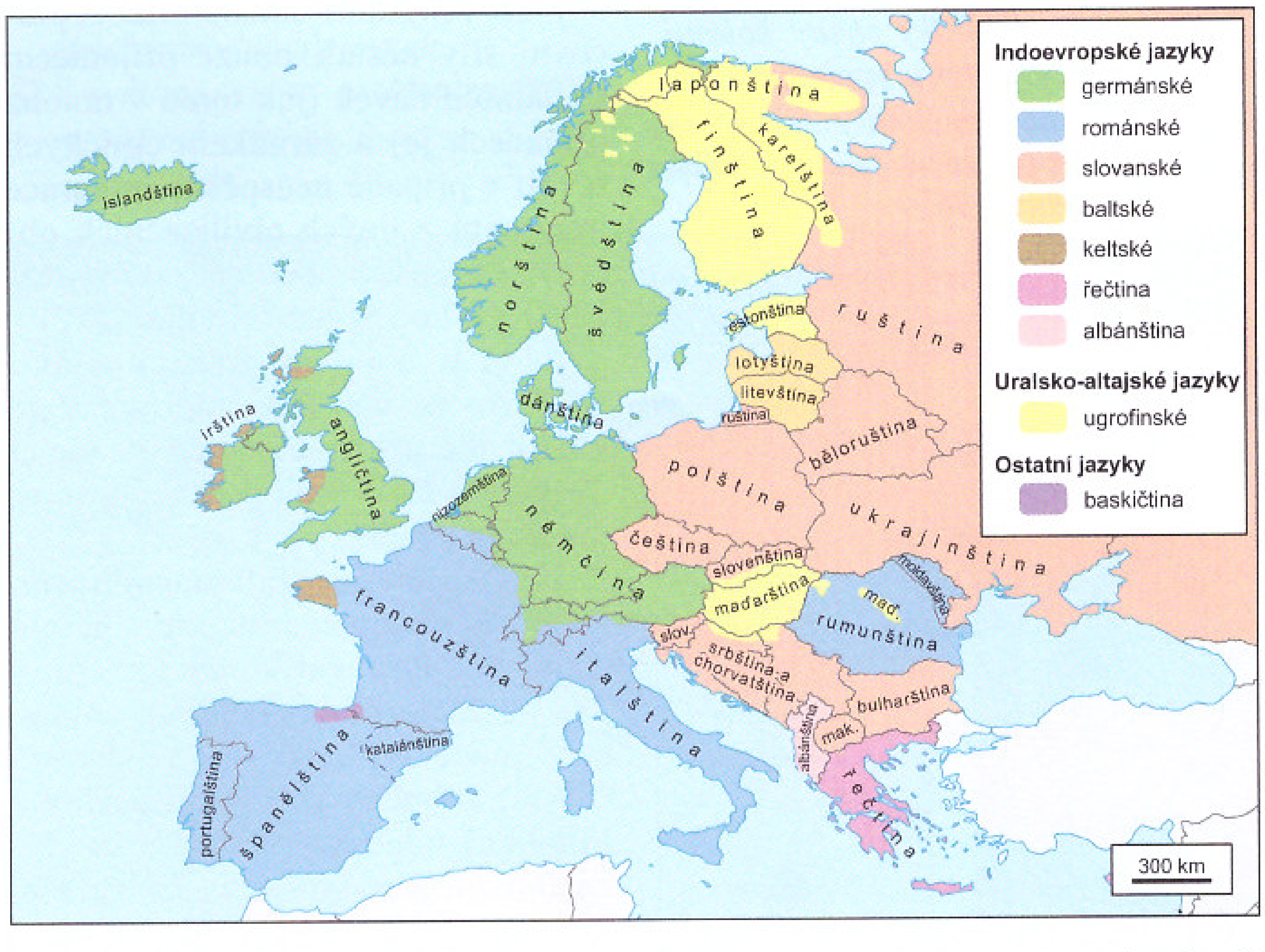
Indoevropské jazyky
🟩 germánské
🟦 románské
slovanské
baltské
keltské
řečtina
albánština
Uralsko-altajské jazyky
ugrofinské
Ostatní jazyky
baskičtina
300 km
laponština
finština
karelština
islandština
norština
švédština
estonština
ruština
lotyština
litevština
ruština
dánština
běloruština
irština
angličtina
nizozemština
polština
ukrajinština
němčina
čeština
slovenština
maďarština
mold.
rumunština
francouzština
italština
slov.
srbština a chorvatština
bulharština
mak.
albánština
řečtina
katalánština
španělština
portugalština

V Evropě se nacházely v minulosti tři odlišné skupiny jazyků: indoevropské, uralsko-altajské a ostatní (baskičtina). V současnosti zde najdeme desítky užívaných jazyků vzhledem k dlouhodobému přistěhovalectví do prosperující Evropy (turečtina, vietnamština, arabština aj.).

- ➲ *Ze kterých oblastí světa získává Evropa většinu ropy a plynu?*
- ➲ *Které nerostné suroviny se nacházejí v evropských zemích ve významnějším množství?*
- ➲ *Odhadněte sektorovou strukturu (podíly priméru, sekundéru a terciéru) evropského makroregionu.*

Velmi **vyspělé jsou všechny sféry hospodářství** – vysoká úroveň služeb, intenzivní zemědělství, tradici mají všechna průmyslová odvětví a rozvinuty jsou progresivní druhy dopravy. Silná je obchodní propojenost mezi zeměmi Evropy, ale i s ostatními makroregiony světa. Ekonomický vývoj první poválečné etapy (zhruba do roku 1972) charakterizují vysoké přírůstky HDP (ročně okolo 5 %), kdy rostla produktivita práce, zaváděly se nové technologie, prosadil se terciární sektor a dynamický nárůst zaznamenal zahraniční obchod. Druhá etapa po roce 1973 reaguje na ropnou krizi (roste míra inflace a nezaměstnanosti) snahou po **ekonomické integraci** a **racionálním využívání surovin**.

Vlivem rozmanitých přírodních podmínek a odlišného historického a politického vývoje došlo k výrazné ekonomické diferenciaci Evropy. Postupně se formují **jádrové oblasti** či **osy** s koncentrací rozhodujícího ekonomického a sociálního potenciálu a hustou dopravní sítí. Evropské jádrové oblasti leží na **hlavní evropské rozvojové ose („Modrý banán")** – dlouhé asi 1 500 km, která patří mezi největší jádra rozvoje současného světa. Začíná ve střední Anglii, prochází Beneluxem a podél Rýna směřuje do Švýcarska a odtud na sever Itálie. Tam se štěpí do dvou dynamicky se rozvíjejících větví podél Středomoří – jedna směřuje na Řím a druhá na Barcelonu a dále na Valencii (tzv. **Sun belt**). V Marseille se stře-

VOLKSWAGEN SLOVAKIA, a.s.

Jedna z největších automobilek světa, Volkswagen, má výrobní závod také v Bratislavě. Na Slovensku jsou ovšem i další automobilky jiných značek a tak při přepočtu vyrobených aut na 1 000 obyvatel je země první na světě. Kde jsou na Slovensku další automobilky?

Největší evropské korporace (2015)

Pořadí E	S	Název	Stát	Sídlo	Specializace	Obrat *mld. USD*	Zaměstnanci *tis.*
1.	3.	Royal Dutch Shell	Nizozemsko Británie	Haag	ropa	265	95
2.	4.	Volkswagen	Německo	Wolfsburg	auta	245	610
3.	8.	BP	Británie	Londýn	ropa	220	85
4.	10.	Glencore	Švýcarsko	Baar	těžba	170	155
5.	11.	Daimler	Německo	Stuttgart	auta	165	285
6.	14.	Total	Francie	Courbevoie	ropa	145	95

E – evropské pořadí, S – světové pořadí

tává s francouzskou národnostní osou vedoucí z Paříže. Na 5 % území evropského systému se tak soustřeďuje 25 % jeho populace a 50 % ekonomického potenciálu.

V **průmyslu** zaznamenávají nejdynamičtější rozvoj obory s vysokým podílem kvalifikované pracovní síly. Ve **strojírenství** dominuje automobilový (v Evropě se vyrábí 20 % produkce osobních automobilů světa), letecký (Airbus je jediným konkurentem amerického Boeingu), elektrotechnický a elektronický průmysl. V **chemii** vedou obory organické syntézy: výroba plastů, vláken, kaučuku atd. Evropa vyrábí **elektrickou energii** ve všech typech elektráren. Polovina připadá na tepelné (spalující pevná či kapalná paliva i zemní plyn), třetina na jaderné (Francie a Belgie 75 %) a osmina na hydroelektrárny (hydropotenciál je v makroregionu prakticky již vyčerpán). Roste podíl tzv. alternativních zdrojů (větrné a sluneční elektrárny, spalování biomasy).

- ➲ *Které evropské státy vyrábějí energii převážně v hydroelektrárnách? Které geografické faktory to umožňují?*
- ➲ *Zjistěte, které státy mají vysoký podíl energie vyráběné ve větrných elektrárnách. Se kterými riziky je to spojeno?*
- ➲ *Diskutujte o výhodách a nevýhodách jednotlivých alternativních zdrojů ve výrobě elektřiny.*
- ➲ *Z různých zdrojů zjistěte sektorovou strukturu hospodářství zemí Evropy alespoň ve čtyřech časových horizontech. Ze získaných dat sestrojte graf a komentujte rozdíly.*

Zemědělství má vysokou úroveň. Vyznačuje se intenzitou, téměř komplexní mechanizací i chemizací a vyspělou agrotechnikou; zaměstnává však pouze okolo 3 % ekonomicky aktivních obyvatel. Vyniká jako celek v pěstování obilovin, brambor a cukrovky. Světový význam má sklizeň vinné révy. Vyspělá je živočišná výroba, především chov skotu na mléko, chov vepřů a drůbeže. Významné místo zaujímá rybolov. Zemědělství makroregionu má vysoké přebytky, zejména mléka, pšenice a ječmene. Zemědělská výroba a venkov jsou největším příjemcem dotací Evropské unie.

Doprava zaznamenává rychlejší rozvoj než hospodářství jako celek. Moderní trendy prosazují rychlost (dálnice, rychlostní železnice, letecká doprava), snižování přepravních cen (kontejnerová doprava) a rozvoj komunikační techniky. Největší objem přepravy a nejhustší dopravní sítě nalezneme v oblasti hlavní evropské rozvojové osy. Nejdůležitější je silniční

Využití země ve vybraných státech Střední Evropy

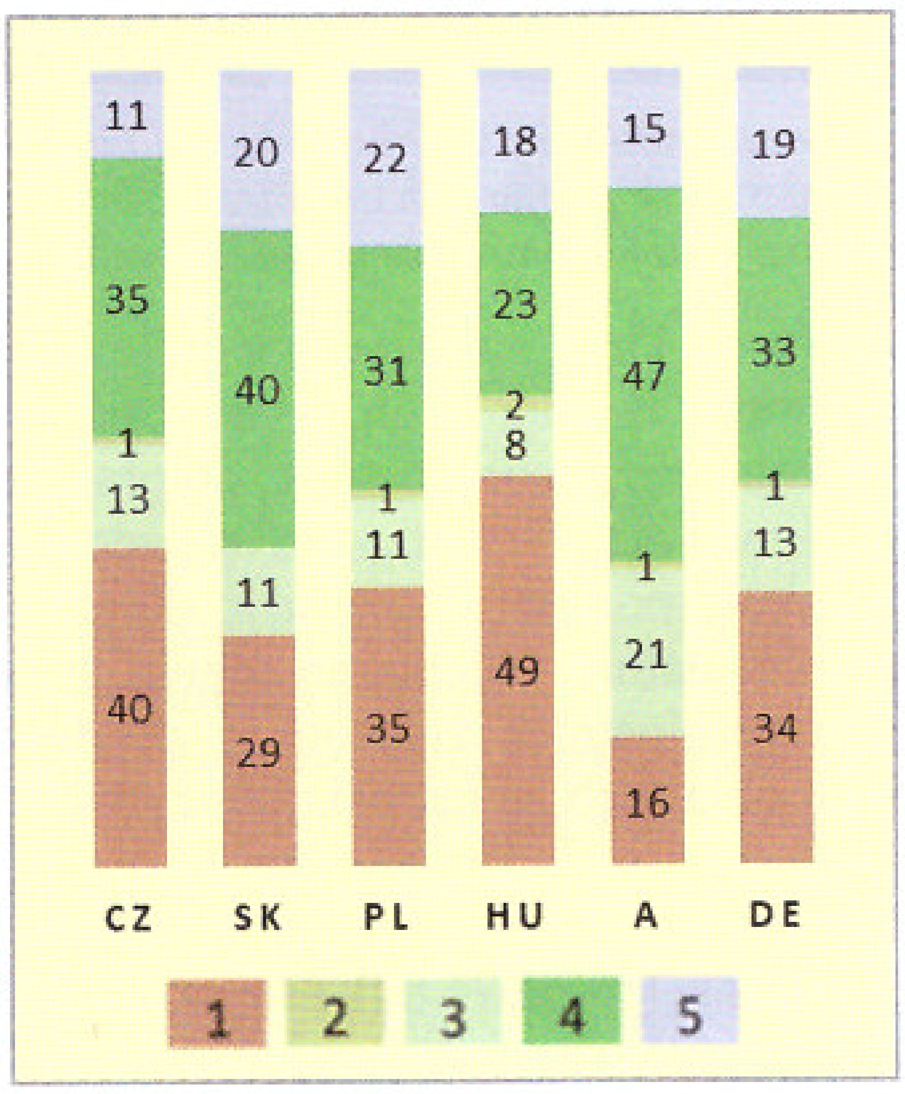

1 – orná půda; 2 – trvalé kultury; 3 – louky a pastviny; 4 – lesní plochy; 5 – ostatní plochy (zástavba, skály, vodní plochy, povrchové doly, pouště, ledovce aj.)

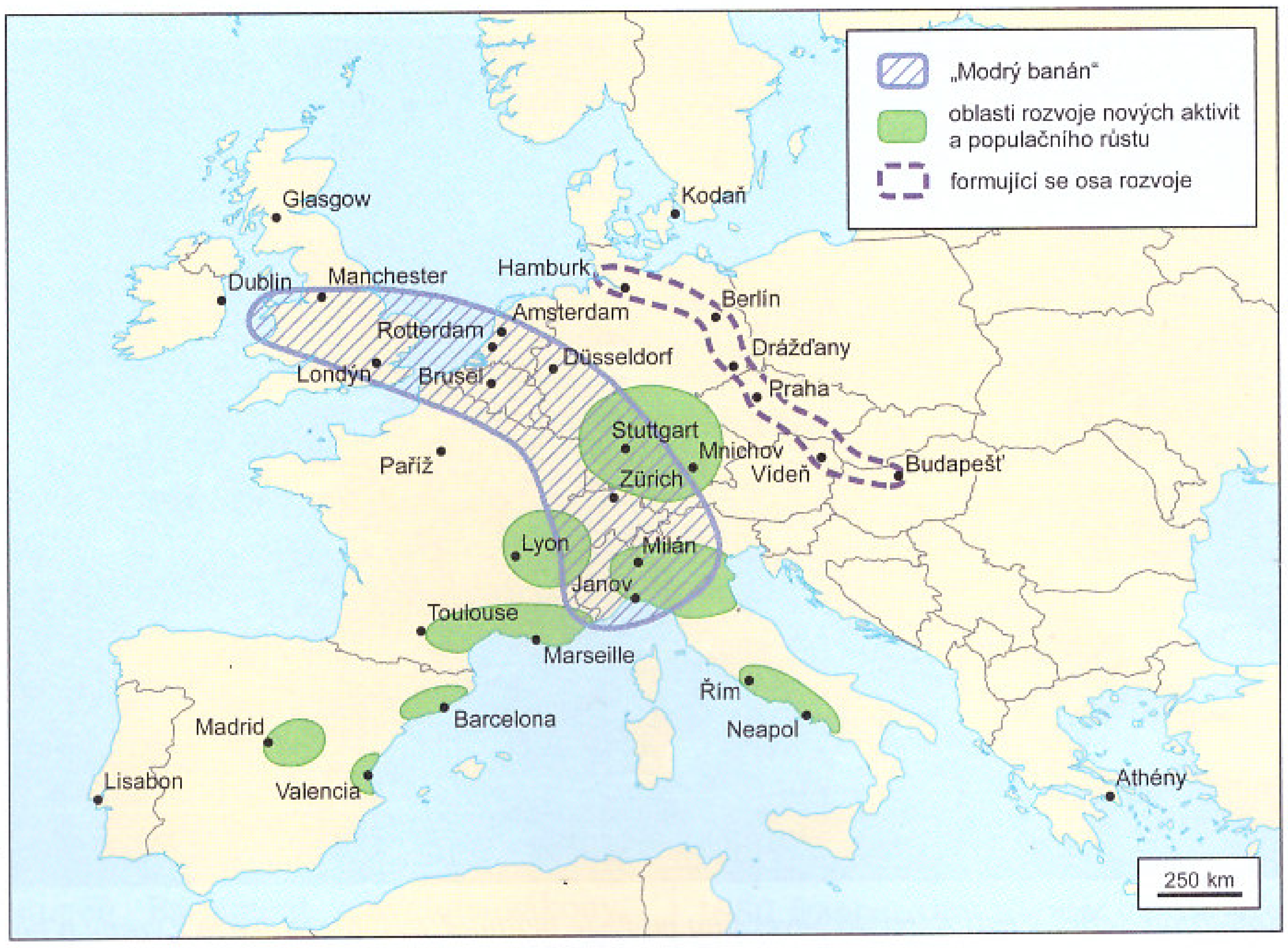

Hlavní rozvojové osy Evropy na přelomu tisíciletí a oblasti rozvoje mimo tyto osy. Charakterizujte základní rysy os a oblastí z hlediska hustoty zalidnění a specializace hospodářství.

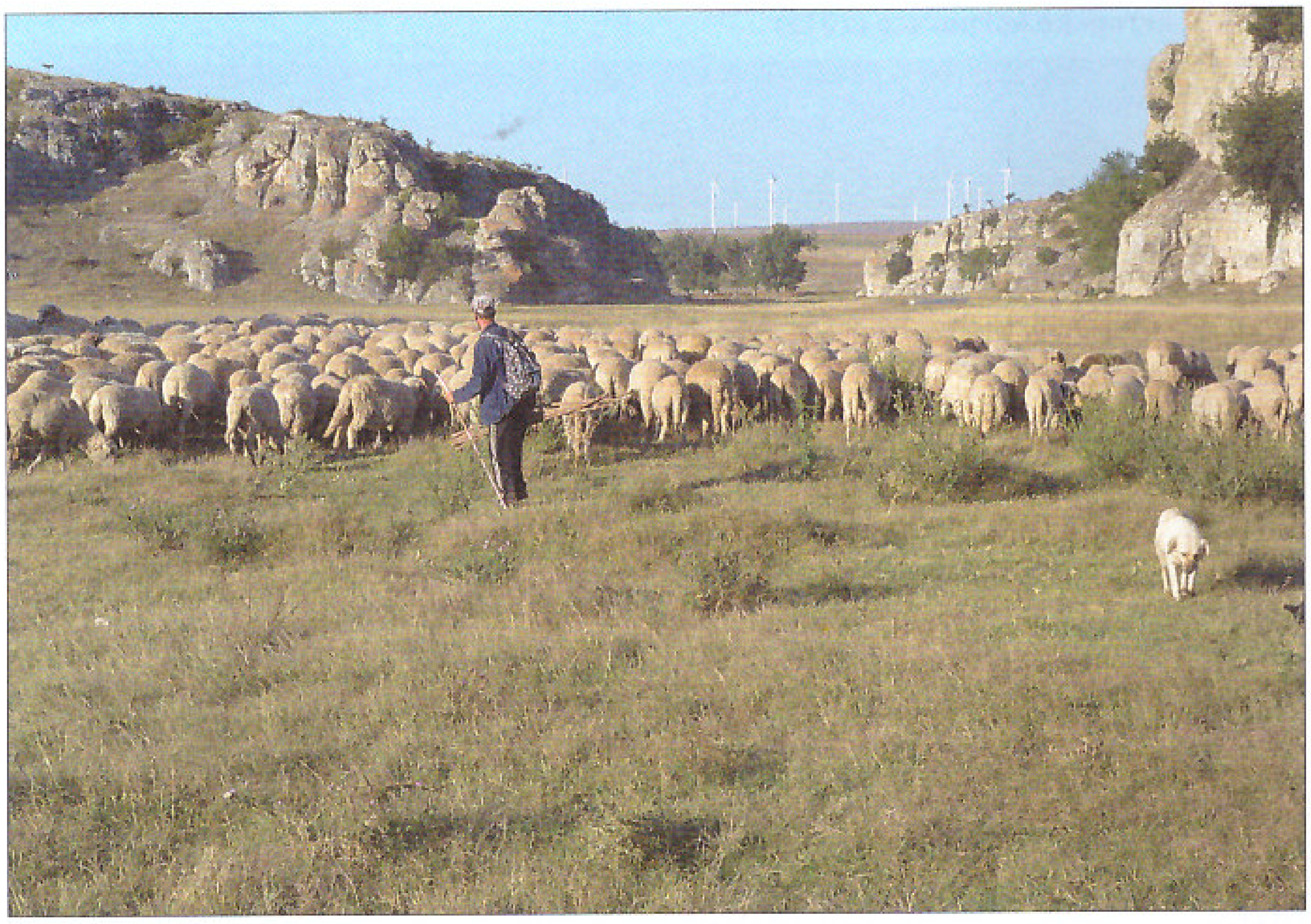

V Evropě jsou státy a oblasti s velmi intenzivním a moderním zemědělstvím (Dánsko, Nizozemsko aj.) V periferních oblastech Evropy se dosud udržely tradiční extenzivní formy zemědělství, jako je tomu v rumunské Dobrudži.

doprava, která zabezpečuje polovinu přepravy zboží i osob. Vyznačuje se velkou přizpůsobivostí a přepravou na kratší vzdálenosti. Pro západoevropskou moderní dopravu je důležitý systém dálnic. Rychle se rozvíjí systém rychlostních železnic, v periferních oblastech se naopak méně využívané tratě ruší. Dynamicky se rozvíjí **letecká doprava**. Londýnské letiště Heathrow (ročně 75 mil. přepravených osob) patří mezi tři největší letiště světa a do světové desítky se řadí ještě pařížské letiště Charlese de Gaulla a letiště ve Frankfurtu (přes 60 mil. přepravených osob). Největší evropské letecké společnosti jsou německá Lufthansa (5. místo na světě), irská Ryanair a Air France.

V Evropě se realizuje více než třetina **světového obchodu**, a to i díky tomu, že je zde velké množství malých států (na rozdíl od Severní Ameriky). Do mezinárodní dělby práce se intenzivněji zapojují také menší země s nevelkým vnitřním trhem (Nizozemsko a Belgie). Největšími exportéry jsou Německo (spolu s USA zaujímá 2. místo na světě za Čínou), Nizozemsko, Francie, Británie a Itálie. Evropské země vyvážejí hlavně kvalitní strojírenské výrobky (osobní automobily – Německo je největším exportérem na světě a ovládá 25 % trhu), letadla, elektroniku, chemické výrobky, kapitál, ale i potraviny (maso, cukr). Vysokou úroveň má **cestovní ruch**. Za kolébku cestovního ruchu bývají označovány švýcarské Alpy. V návštěvnosti měst dominují evropské metropole – Londýn a Paříž (s více než 15 mil. zahraničních návštěvníků za rok).

Rotterdam ležící v ústí Rýna do Severního moře je nejdůležitějším přístavem Evropy a po dlouhou dobu byl i největším přístavem světa podle objemu překládky zboží. I dnes, kdy byl předstižen v objemu přeložených nákladů východoasijskými přístavy, patří mezi největší na světě.

- ➲ *Vysvětlete, proč se v Evropě realizuje více než třetina světového obchodu.*
- ➲ *Zjistěte aktuální strukturu a umístění dotací mezi dárci a příjemci v Evropské unii.*
- ➲ *Diskutujte o výhodách a nevýhodách případné výstavby kanálu Labe-Odra-Dunaj.*

EVROPSKÁ UNIE

Evropa byla po ukončení druhé světové války ve 20. století rozdělena „železnou oponou“ (viz výše). Následkem toho se západní a východní část Evropy začaly vyvíjet odlišně. Překonání oslabení Evropy viděli politici v její ekonomické a později politické **integraci** s vizí, že se na šachovnici světových mocenských sil objeví nový silný hráč, který by dokázal konkurovat tehdejšímu Sovětskému svazu a USA.

Předobrazem dnešní **Evropské unie (EU)** byl vznik **Beneluxu**, sdružujícího Belgii, Nizozemsko a Lucembursko. V roce 1950 předložil francouzský ministr zahraničních věcí Robert Schuman plán na sjednocení Evropy. První zárodek moderní evropské integrace vykrystalizoval roku 1951, kdy se Německo, Francie, Itálie a země Beneluxu spojily do Evropského sdružení uhlí a oce-

Ve většině evropských zemí se dnes platí jednotnou měnou – eurem. Po svém vzniku je euro uznávanou měnou v celém světě. Víte, proč se Česko zatím k placení eurem nepřipojilo?

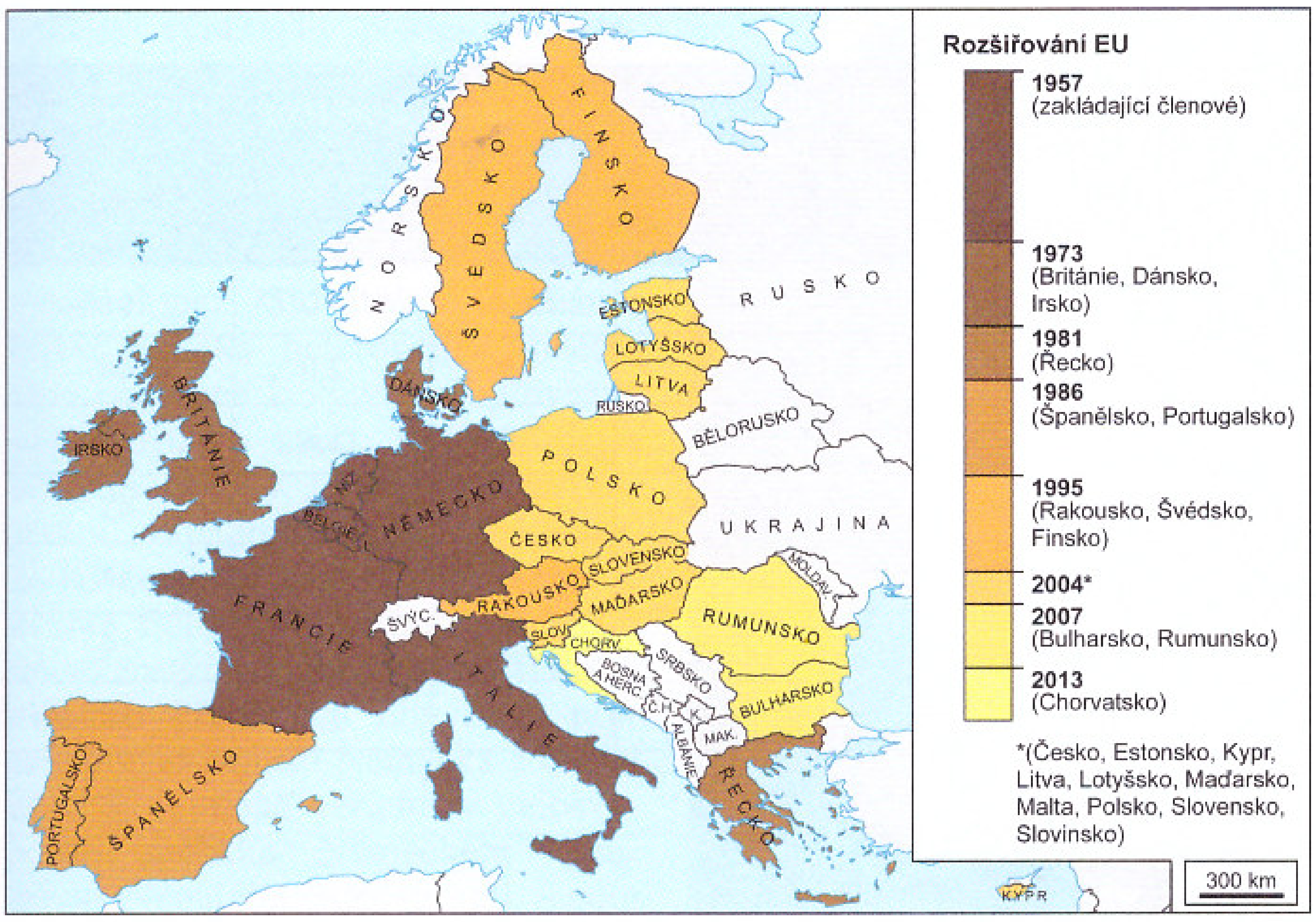
Rozšiřování EU
1957 (zakládající členové)
1973 (Británie, Dánsko, Irsko)
1981 (Řecko)
1986 (Španělsko, Portugalsko)
1995 (Rakousko, Švédsko, Finsko)
2004*
2007 (Bulharsko, Rumunsko)
2013 (Chorvatsko)
*(Česko, Estonsko, Kypr, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Polsko, Slovensko, Slovinsko)
300 km
NORSKO
ŠVÉDSKO
FINSKO
RUSKO
ESTONSKO
LOTYŠSKO
LITVA
RUSKO
BĚLORUSKO
UKRAJINA
MOLDAV.
DÁNSKO
IRSKO
BRITÁNIE
NIZ.
BELGIE
L
NĚMECKO
POLSKO
ČESKO
SLOVENSKO
RAKOUSKO
MAĎARSKO
RUMUNSKO
ŠVÝC.
FRANCIE
SLOV.
CHORV.
BOSNA A HERC.
SRBSKO
Č.H.
K.
MAK.
ALBÁNIE
BULHARSKO
ITÁLIE
ŘECKO
PORTUGALSKO
ŠPANĚLSKO
KYPR

Mapa zobrazuje postupné rozšiřování Evropské unie. Diskutujte o důvodech, proč zůstaly některé evropské státy při formování Evropské unie stranou.

li (do tzv. Montánní unie). Římské dohody v roce 1957 stvrdily vznik **Evropského hospodářského společenství (EHS)**. Integrace pokračovala i v dalších letech. Poprvé se volilo do Evropského parlamentu roku 1979 a v 90. letech již byl mezi členskými zeměmi umožněn volný pohyb osob, peněz a zboží. Zásadní změnou byla **Smlouva o Evropské unii**, podepsaná v Maastrichtu (1991). Od roku 2002 se platí ve většině zemí EU společnou měnou – **eurem**.

V počátcích se spolupráce zaměřovala převážně na **ekonomické cíle**, ale později i na otázky týkající se každodenního života (dobré životní podmínky, svoboda, bezpečnost a právo, udržitelný rozvoj, evropské kulturní dědictví aj.). Souhrn těchto podmínek představuje pojem „sociální stát“, který především západoevropské země akceptovaly. Státy EU se členstvím zavázaly spolupracovat v zájmu míru a prosperity. Aby mohly společně řešit otázky evropského významu, byly přeneseny určité pravomoci ze státu na evropskou úroveň. Evropská unie se rozšiřovala v tzv. **přístupových vlnách**. Vlny probíhaly postupně vždy zhruba po deseti letech a integrovaly relativně ucelenější části Evropy. V prvních třech vlnách byla připojena bez vážnějších problémů vždy trojice států. Komplikovanější byla čtvrtá vlna v roce 2004 (kdy vstoupilo i Česko), nesourodý soubor deseti států rozdílné polohy, ekonomické úrovně i odlišného vývoje. Balkánská vlna (2007 a 2013) představuje státy obdobného historického a politického vývoje – Bulharsko, Rumunsko a Chorvatsko. Tím se počet států EU zvýšil na 28. Opačnou tendenci představuje **brexit**, vystoupení Británie z Evropské unie. Ten spolu s **imigrační vlnou** a **terorismem** představuje aktuálně nejzávažnější problémy EU.

Vrcholným orgánem Evropské unie je **Evropská rada** – shromáždění hlav států nebo vlád všech členských zemí, které činí (zpravidla na zásadě jednomyslnosti) zásadní rozhodnutí, stanoví všeobecné směrnice (politiky, legislativy). Schází se alespoň dvakrát ročně; předkládá Evropskému parlamentu zprávy o stavu Unie. V zásadních otázkách rozhoduje kvalifikovaná většina podle „váhy“ přiřazené jednotlivým státům na konferenci v Nice v roce 2003. **Evropskou komisi** lze přirovnat k evropské vládě. Tvoří ji tým 28 komisařů, z nichž každý má na starosti určitou oblast evropské politiky. V čele komise stojí předseda, jeho sedm místopředsedů a dále vysoký představitel Unie pro zahraniční věci a bezpečnostní politiku. Komise například spravuje evropské finance a rozhoduje o jejich rozdělování. **Evropský parlament** je jediným orgánem voleným přímo občany členských států. Tvoří jej 751 poslanců a sídlí ve francouzském Štrasburku (Strasbourg [štrasbúr]). Česko reprezentuje 24 zástupců. Parlament schvaluje zákony, spolurozhoduje s Radou EU, jmenuje a odvolává Evropskou komisi. Poslanci jsou voleni na pět let a zasedají nikoliv podle národnosti, ale podle politické příslušnosti. **Evropský soudní dvůr** má své sídlo v Lucemburku (Luxembourg [liksambúr]), hlavním městě Lucemburska, a **Evropská centrální banka** v německém Frankfurtu nad Mohanem.

Evropská unie představuje **unikátní projekt**, který nemá v historii Země obdoby. Zajišťuje kolektivní rozhodování o klíčových cílech EU. Tím jsou dobré životní podmínky, svoboda, bezpečnost a právo pro všechny obyvatele členských států.

- ➲ *Které státy EU nepřijaly euro a jaké k tomu mají důvody?*
- ➲ *Víte, ve kterých státech se naopak euro používá jako hlavní měna, přestože nejsou členem EU? Uvažte příčiny.*
- ➲ *Proč v některých státech sílí snaha určitých politických subjektů o vystoupení z EU? Jaké by to případně mělo důsledky pro tyto státy a pro EU jako celek?*
- ➲ *Podle grafu v závěru učebnice sestrojte křivku nerovnoměrnosti produkovaného HDP v pěti mezoregionech Evropy.*
- ➲ *Vyjmenujte státy, které řadíme do jednotlivých mezoregionů Evropy.*

EVROPSKÉ MEZOREGIONY

Pro účely geografického zhodnocení rozdělujeme Evropský makroregion do **pěti mezoregionů** na základě vnitřní homogenity kulturní, sociální, ekonomické, popř. i fyzickogeografické. Důležitý je také historický kontext, který spočívá v relativně intenzivnějších vztazích uvnitř daných mezoregionů.

Evropská vlajka symbolizuje jednotu. Kruh dvanácti zlatých hvězd v modrém poli představuje solidaritu a harmonii. Počet hvězd již nesouvisí s počtem členů, ale je symbolem dokonalosti a jednoty. **Za evropskou hymnu** byla vybrána závěrečná část Deváté symfonie Ludwiga van Beethovena. Tvoří ji zhudebněná Óda na radost od německého básníka Friedricha Schillera. Báseň je idealistickou vizí o bratrství celého lidstva. **Den Evropy** – 9. květen – je dnem, kdy v roce 1950 francouzský ministr zahraničí Robert Schuman přednesl plán na vytvoření jednotné Evropy.

Základní data evropských mezoregionů

Region	Počet států	Rozloha *tis. km^2*	Obyvatelstvo *mil.*	Hustota zalidnění *obyv./km^2*	Populační růst ∅ *%*	Střední délka života *roky M/Ž*	Nezaměst. *%*	Růst HDP ∅ *%*	HDP na obyv. *tis. USD*
			2016	*2016*	*2011–2015*	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*
Střední	8	1 020	164	160	-0,1	77/83	5,5	2,0	40
Severní	8	1 500	33	25	0,5	78/83	7,0	1,8	47
Západní	7	935	164	175	0,5	79/84	7,5	1,3	43
Jižní	8	1 030	130	125	0,5	80/85	15,0	-0,9	34
Jihovýchodní	10	635	50	80	-0,5	73/79	18,0	1,0	19
Celkem	41	5 120	541	120	0,1	78/83	9,5	1,2	38

∅ Průměr za léta 2011–2015, platí u všech dalších tabulek.

STŘEDNÍ EVROPA

Fyzickogeografické předpoklady byly důležitými činiteli při formování sídelní struktury i prostorové diferenciace ekonomických aktivit. Oblast **Vídeňské pánve** je významnou křižovatkou Evropy. Stýkají se zde Alpy, Karpaty, Český masiv a Panonská nížina a také se zde protínají klíčové dopravní tahy. Na relativně malém území Střední Evropy se nacházejí různé povrchové útvary, jako jsou například **jezerní plošiny** na severu Polska, **vysokohorský kras** vápencových Alp nebo krasová oblast ve Slovinsku. Různorodý je i charakter podnebí – převažuje přechodný středoevropský typ mezi baltským, atlantickým, kontinentálním a středomořským subtropickým podnebím. Zatímco v severojižním směru jsou **Alpy a Karpaty** výraznou bariérou zabraňující průchodu studeného vzduchu ze severu a teplého z jihu, západnímu i východnímu proudění mnoho překážek v cestě nestojí. Proto se také v důsledku převládajícího vlhkého atlantického proudění na celém území vyskytuje dostatek srážek a není zde problém s nedostatkem vody. Původní vegetační kryt pásma listnatých a smíšených lesů byl přeměněn v kulturní krajinu využívanou **zemědělstvím**; lesy zůstaly zachovány zhruba na třetině plochy států.

- ➲ *Načrtněte schéma hlavních přírodních celků tvořících území Střední Evropy.*
- ➲ *Které významné řeky pramení v Česku a které sem naopak přitékají z okolních států?*

Kaprun – jedno z nejznámějších rakouských horských středisek poskytuje špičkové hotelové služby a vynikající lyžařské tratě v několika etážích nad sebou. Právě lyžování, turistika, horolezectví a další odpočinkové aktivity představují nové funkce, jejichž zajištění umožňuje udržet venkovské obyvatelstvo v horských oblastech.

Střední Evropa byla v průběhu **historie** vždy křižovatkou různých kulturních vlivů a terčem nájezdů východních kmenů. Neexistovala přirozená hranice, která by dokázala území ochránit či nájezdy „utlumit". Po tisíciletí byl region v **neustálém pohybu**, jak lze usuzovat z častých proměn hranic. V důsledku exponovanosti se tu odehrály nejvážnější a **nejkrvavější evropské konflikty** – třicetiletá válka, napoleonské války, obě světové války. Mocenskou roli zde hrálo vždy Německo, později Rakousko, nakonec i Rusko. Většina dnešních států se formovala již v 10. století. Následoval proces převážně násilné integrace v rámci Svaté říše římské, později pod mocenskými ambicemi Habsburků. Po druhé světové válce bylo celé území pod **vlivem supervelmocí** – středozápadní část pod „patronací" USA a středovýchodní jako satelit SSSR. V roce 1990 došlo ke sjednocení Německa a v roce 1993 k rozpadu Československa.

- ➲ *Zakreslete do slepé mapky území, které vnímáte jako Střední Evropu. Výsledky vzájemně porovnejte a zdůvodněte své vymezení regionu.*
- ➲ *Ke kterým úmořím náleží území Střední Evropy? Ukažte na mapě hranice mezi jednotlivými úmořími.*

Obyvatelstvo má některé společné znaky: sídelní strukturu charakterizuje velký počet malých měst, **vysoká hustota zalidnění** (průměrně 160 obyv./km^2), zejména podél hlavních rozvojových os, a vysoká **urbanizace** (75 % obyvatel ve městech). Převládají depopulační trendy, způsobené výrazným poklesem natality. Ve státech Středozápadu jsou zmírňovány silnou imigrací. Střední délka života se snižuje směrem na východ (průměrná hodnota – okolo 80 let). Mezoregionem prochází hranice mezi Slovany a Germány; kdysi etnická heterogenita směřovala postupně k vytvoření převážně národnostních států. Sjednocujícím prvkem bylo v minulosti křesťanství a „západní" kulturní orientace. Zvláštností ve struktuře obyvatel je kromě Polska velmi nízký význam náboženství ve společnosti (**sekularizace**). Především obyvatelé průmyslových oblastí Německa a Česka patří k nejméně věřícím v celosvětovém měřítku. Německem vybudovaný sociální stát se stal (spolu se skandinávskými zeměmi) velmi atraktivním pro migranty i z mimoevropských oblastí. Převzetím západoněmeckých zákonů a řízení společnosti byl přechod území NDR do tržní ekonomiky podstatně snadnější než v ostatních státech bývalého sovětského bloku.

- ➲ *Vyhledejte informace, jak se v Německé demokratické republice lidem žilo. Území NDR ukažte na mapě.*
- ➲ *Co jsou euroregiony? Které euroregiony zasahují na území Česka?*

Hospodářským gigantem, dominujícím Střední Evropě, je Německo a ekonomická orientace všech středoevropských států směřuje k němu. Ekonomické problémy středovýchodních států v období centrálně řízeného hospodářství vedly k posílení **ekonomického „gradientu"** – směrem na severovýchod klesá hodnota HDP na 1 obyvatele. **Průmysl** se tradičně soustřeďuje na hutní a strojírenskou výrobu (osobní a užitková vozidla), vyniká chemická produkce. Hutní, energetické a chemické základny se formovaly převážně v místech těžby surovin (uhlí, železné rudy, soli). **Zemědělství** je efektivní a stačí nejen uživit místní obyvatele, ale ještě část svých produktů exportovat. Pěstují se především obiloviny (pšenice, kukuřice, ječmen a žito), brambory, řepka, ale také specifické plodiny, jako chmel. Větší roli hraje živočišná výroba (asi 55 %) s chovem skotu, prasat a drůbeže. **Klíčovou roli z hlediska vytvořeného HDP** má však sektor služeb, jehož podíl dlouhodobě roste a struktura se silně rozšiřuje.

Bonn byl v letech 1949–1990 hlavním městem Spolkové republiky Německo. Sídlil zde prezident, spolková vláda a ministerstva. Na snímku Státní park poblíž Rýna, oblíbené místo pro volný čas.

➲ *Která odvětví národního hospodářství se řadí do sektoru služeb? Jak se liší podíl služeb v jednotlivých státech Střední Evropy?*

Stále stoupá význam **cestovního ruchu**, a to díky přírodním podmínkám i kulturní atraktivnosti. Jedním z nejnavštěvovanějších regionů na světě jsou Alpy a větší města díky kulturní i kongresové turistice. V západní části regionu (především v Rakousku a Německu) se nachází velmi hustá **dopravní síť**. Výrazně zde dominuje silniční doprava, jejíž důsledky v podobě magistralizace (zvyšování výkonů na hlavních tazích) jsou pak patrné ve zhoršujícím se životním prostředí v městských aglomeracích. Zvláštností, především v severozápadní části regionu, je **říční doprava** s jedním z největších říčních přístavů na světě (Duisburg). Patrný je také značný nárůst letecké dopravy (např. Frankfurt n. M., Mnichov, Vídeň, Praha).

Základní údaje o státech Střední Evropy

Stát	Rozloha *tis. km²*	Obyv. *mil.*	Hustota zalidnění *obyv./km²*	Populační růst ∅ *%*	Stř. délka života *roky M/Ž*	Nezaměst. *%*	Růst HDP ∅ *%*	HDP na obyv. *tis. USD*
	2016	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*
Česko	78,9	10,5	135	0,2	76/82	6,0	1,0	31
Slovensko	49,0	5,5	110	0	73/80	10,0	2,6	30
Maďarsko	93,0	10,0	105	-0,2	72/79	10,0	1,2	25
Polsko	312,7	38,0	125	-0,1	74/82	6,0	3,1	25
Německo	357,0	81,5	225	-0,2	79/83	4,5	2,0	46
Rakousko	83,9	8,5	100	0	79/84	9,0	1,3	48
Švýcarsko	41,3	8,0	200	0,8	81/85	3,5	2,0	60

SLOVENSKO

Nejmenší země ve východní části Střední Evropy má strategicky výhodnou **geografickou polohu**, byť je v této části Evropy nejvíc vzdálena od moře. S Černým mořem spojuje Slovensko řeka Dunaj. Po roce 1989 a vstupem do Evropské unie získala poloha metropole Bratislavy (v blízkosti Vídně i Budapešti) nový význam (vstupní brána a odrazový můstek pro rozvoj ostatních regionů).

Fyzickogeografické předpoklady hrály vždy významnou roli při rozvoji slovenské společnosti. Víc než polovinu státního území zaujímají **pohoří**. Karpatská pohoří **(Západní Karpaty)**, dosahující nejvyšší nadmořské výšky v Tatrách, se táhnou ve velkém oblouku od Bratislavy až po státní hranici s Ukrajinou. Jižně od nich jsou sopečná pohoří (např. Poľana, Vtáčnik, Kremnické vrchy) a rozlehlé Slovenské rudohorie. Povrch dotvářejí **četné kotliny** spojené v minulosti se specifickým etnickým a kulturním vývojem obyvatelstva (nářečí) – například Podtatranská, Žilinská či Hornonitranská. Charakter podnebí je obdobný jako v Česku. Směrem na východ sílí kontinentalita. Léta jsou teplejší a zimy chladnější. Výrazně se uplatňuje výšková stupňovitost a členitost terénu. Příznivé **klima** nížin a kotlin má vliv na soustředění většiny obyvatel a umožňuje intenzivní rostlinnou výrobu.

Většina **řek** na Slovensku pramení a „rychle odtéká" do sousedních států a odtud do Černého moře; pouze 4 % území patří k úmoří Baltu (Dunajec, Poprad). Dunaj plní zejména dopravní funkci, Váh vyniká hydroenergetickým potenciálem. Bohaté **minerální a termální vody** slouží lázeňství. Mnohé vodní nádrže plní funkci rekreační, např. Zemplínská Šírava pod Vihorlatem, napájená kanálem z Laborce.

➲ *Znáte některé slovenské lázně? Vyhledejte je na mapě.*

Zřícenina Děvína na soutoku Moravy a Dunaje je významnou kulturní památkou Slovenska. Na pravém břehu Dunaje se nachází Rakousko, o pár kilometrů níže metropole Slovenska ve velmi okrajové poloze. Diskutujte o výhodách a nevýhodách polohy Bratislavy.

Slovensko patří k **nejzalesněnějším** státům světa (40 %). Převládá buk (30 % dřevin) a smrk (27 %) na severu i ve střední části země. Dub (11 %) převažuje v jižních částech pohoří, porosty borovice (8 %) se soustřeďují v Záhorské nížině. V roce 2002 byl vyhlášen v pořadí devátý národní park Veľká Fatra. Nejvýznamnějším a nejstarším (1948) je Tatranský národní park (TANAP). **Surovinové zdroje** Slovenska jsou poměrně chudé. Nadregionální význam mají zásoby magnezitu. Významné jsou zásoby vápence. Zdroje ropy a zemního plynu v Záhoří a na východním Slovensku jsou jen skromné.

Území dnešního Slovenska náleželo podstatnou dobu své **historie** silnějším sousedům – bylo součástí Velkomoravské říše a v letech 1018–1918 uherského státu. Po roce 1918 vytvořilo spolu s českými zeměmi Československo. V letech 1939–45 vznikl samostatný stát, který však byl fakticky podřízen Velkoněmecké říši (plošně byl daleko menší – bez jižní a jihovýchodní části). Samostatná **Slovenská republika** v dnešní podobě vznikla rozpadem Československa 1. ledna 1993.

Počet **obyvatel** Slovenska (5,5 mil. v roce 2016) se v dlouhodobějším horizontu příliš nemění. V minulosti mělo vlivem sociálních poměrů silnou emigraci. Koncem 19. a začátkem 20. století odešlo mnoho lidí za prací do Ameriky, po vzniku Československa směřovalo vystěhovalectví do průmyslových oblastí českých zemí (okolo 150 tis.). Průměrná **hustota zalidnění** dosahuje 110 obyv./km², osídlení je však nerovnoměrné, od velkých měst až po rozptýlené samoty na svazích hor. Ještě v roce 1990 patřilo Slovensko k zemím s nejvyšším **přirozeným přírůstkem** v Evropě. Do konce století však porodnost silně poklesla a Slovensko se zařadilo mezi země s přirozeným úbytkem.

Národnostně dominují Slováci (86 %); početné jsou však i národnostní menšiny. Maďaři (10 %) tvoří na jihu země poměrně kompaktní tradiční osídlení (v okrese Dunajská Streda 83 %). Většina Romů se hlásí k slovenské či maďarské národnosti; jejich skutečný počet se odhaduje na 300 tisíc. Mnozí obývají izolované vesnice, hlavně na východě země. K **náboženství** se hlásí ve srovnání s Českem daleko větší podíl obyvatel, nejpočetnější jsou katolíci (70 %). V porovnání s Evropou je poměrně nízká míra **urbanizace** – jen 58 % obyvatel žije ve městech. Slovensko má pouze dvě velkoměsta: Bratislavu (430 tis.) a Košice (240 tis.). Nejstarším městem Slovenska je Trnava, která získala městská privilegia od krále Bély IV. v roce 1238.

Hospodářsky je Slovensko relativně vyspělá země. V době vzniku Československé republiky (1918) Slovensko silně zaostávalo za českými zeměmi. V meziválečném období se rozvíjelo strojírenství (zbrojní výroba v Pováží), chemický i obuvní průmysl (Baťa); polovina obyvatel však pracovala v zemědělství. Po druhé světové válce se na zprůmyslnění země nejvíc podílelo hutnictví, těžké strojírenství a zbrojní výroba. Přechod na tržní

Lomnický štít (2 634 m) ve Vysokých Tatrách má na vrcholu meteorologickou observatoř a až na vrchol vede druhý stupeň visuté lanovky. Vysoká stěna uzavírá ledovcový kar s malým ledovcovým jezírkem – plesem.

ekonomiku po roce 1989 způsobil nemalé obtíže (narušení ekonomických vazeb s Českem, ztráta východních trhů, zánik neefektivních podniků aj.). Celková průmyslová výroba se v letech 1989–1993 snížila o třetinu. Po stagnaci zaznamenala slovenská ekonomika na přelomu tisíciletí kontinuální růst, trvající s drobnějšími výkyvy až doposud. V letech 2011–2015 rostl HDP v průměru o 2,6 % ročně, což řadí Slovensko spolu s Polskem a pobaltskými státy mezi nejrychleji rostoucí státní ekonomiky Evropy.

Energetika se vyznačuje velmi vysokým zastoupením jaderných elektráren ve výrobě elektrické energie a podílem 55 % se řadí Slovensko spolu s Ukrajinou na 2. místo na světě. Elektrárna v Jaslovských Bohunicích u Trnavy byla uvedena do provozu v roce 1980 a elektrárna v Mochovcích u Levic po modernizaci technologie v roce 1999. Přibližně 15 % elektrické energie dodává dvacet hydroelektráren, jež reprezentuje zejména tzv. Vážská kaskáda. V roce 1993 zahájila provoz vodní elektrárna u Gabčíkova na Dunaji (720 MW). **Hutnictví** reprezentuje největší závod v Košicích, U. S. Steel; ocel a železo zpracovávají zejména Východoslovenské železárny.

➲ *Zjistěte bližší informace o vzniku a realizaci vodního díla Gabčíkovo – Nagymaros. Diskutujte o problémech a přijatých řešeních.*

➲ *Které značky aut se na Slovensku vyrábějí? Ve kterých městech je výroba soustředěna?*

Strojírenství je dominujícím průmyslovým odvětvím. Nejdynamičtěji rostoucím odvětvím je výroba automobilů (milion kusů ročně), která řadí Slovensko v produkci na 1 obyvatele na první místo na světě. Třetí největší firmou je „SAMSUNG Electronics Slovakia“ se sídlem v Galantě, zaměřená na výrobu elektroniky. Elektrotechnika se nově rozvíjí v Nitře, Liptovském Hrádku a Námestově. Tradiční obory, zaměřené na těžké strojírenství, se soustřeďují ve středním Pováží (Dubnica nad Váhom a Martin).

Metropolí východního Slovenska jsou Košice, které dostaly silný rozvojový impulz výstavbou hutního a strojírenského komplexu postaveného v sedmdesátých letech minulého století. V minulosti mělo město významnou menšinu obyvatel maďarské národnosti, dnes je důležitým administrativním a kulturním centrem.

Ostatní průmyslová odvětví nyní výrazně ustupují do pozadí. **Chemická výroba** se soustřeďuje zejména na jihozápadě země, kam je situován Slovnaft Bratislava, který ropu dopravovanou ropovodem Družba z Ruska zpracovává na pohonné hmoty. Nejvýznamnější podniky poměrně rozptýleného **potravinářství** jsou ve velkých městech a v úrodných nížinách. Význam má i **dřevozpracující** průmysl, využívající domácí suroviny.

Slovenské **zemědělství** umožňuje soběstačnost v základních potravinách. Na ornou půdu připadá 30 %, na lesy 40 % a na louky a pastviny 15 % z celkové rozlohy státu. Nejproduktivnější jsou Podunajská a Východoslovenská nížina. Rozhodující plodiny – **pšenici a kukuřici** – doplňují ječmen, technické plodiny (olejniny, tabák) a zelenina (zelí, cibule, rajčata). **Živočišná výroba** zaměřená na produkci masa je koncentrována do nejúrodnějších oblastí. Pastevectví se salašnictvím má tradici v horských oblastech s velkou rozlohou pastvin a produkcí sena.

Doprava. Územím Slovenska odedávna procházely důležité obchodní cesty (jantarová stezka z Pobaltí na jih do Řecka), pro něž byly důležitými spojnicemi řeky. Reliéf země brání efektivnímu propojení západu s východem. Slovensko má poměrně hustou síť silnic, ale dosud méně kvalitní. Intenzivně se buduje páteřní komunikace – dálnice Bratislava–Košice, současnou síť zatím představuje 440 km dálnic (2015). **Železniční doprava** má významnou tranzitní funkci a slouží zejména k přepravě nákladů. Nejvýznamnější tratí je Bratislava–Žilina–Poprad–Košice–Čierna nad Tisou; přepravuje se po ní víc než polovina železničních nákladů.

Slovensko je silně závislé na **zahraničním obchodě**. Musí dovážet většinu surovin, zejména ropu, zemní plyn, černé uhlí, železnou rudu a bauxit. Nejdůležitějšími exportními komoditami jsou **dopravní prostředky** (25 %), především osobní automobily Volkswagen. Dále se vyváží **elektronika** (televizory a počítače – 10 %), hutní výrobky (železo, ocel, válcovaný materiál), produkty chemického průmyslu (plasty, vlákna, hnojiva), z nerostných surovin hlavně magnezit.

Výstavba vodního díla Gabčíkovo umožnila ochranu lužních lesů, výrobu elektřiny a také lepší splavnost Dunaje. Navíc se v těsném zázemí Bratislavy zformovala významná rekreační oblast, včetně kanálu pro vodní sporty. Vodní dílo změnilo tok řeky a ovlivnilo průtok vody ve starém řečišti.

- ➲ *Zjistěte, které slovenské památky jsou pod ochranou UNESCO a vyhledejte je na mapě.*
- ➲ *Vyhledejte na mapě národní parky a chráněné krajinné oblasti Slovenska. Kterými přírodními fenomény jsou tato území výjimečná?*

Oblastní přehled. Podle fyzickogeografických a socioekonomických kritérií lze území Slovenska členit na **čtyři regiony**, které sledují krajské hranice: Západ (Bratislavský, Trnavský, Nitranský, Trenčínský kraj), Severní střed (Žilinský kraj), Jižní střed (Banskobystrický kraj) a Východ (Prešovský a Košický kraj).

1. **Západní region** má výhodnou geografickou polohu v sousedství ekonomicky vyspělých zemí – Rakouska a Česka. Dunaj spojuje území se státy západní i jihovýchodní Evropy. Jde o nejdůležitější a hospodářsky nejrozvinutější oblast Slovenska. Hlavní město se zázemím soustřeďuje třetinu průmyslové výroby. **Bratislava** (430 tis. obyvatel) je politickým, kulturním a ekonomickým centrem státu. Její extrémně excentrická poloha je vzhledem k evropským jádrovým oblastem a dopravním tahům velmi výhodná. **Podunajská nížina** představuje nejintenzivněji zemědělsky využívané území. Oblast v zázemí hlavního města se specializuje na pěstování teplomilné zeleniny a ovoce (papriky, rajčata, melouny, víno). Má příležitosti pro letní rekreaci (termální vody, nádrž Gabčíkovo, lázně Piešťany, několik aquaparků, horské pobyty).

2. **Severní střed** tvoří členité území Žilinského kraje. Jádrem jsou **kotliny**, vyznačující se dobrou dopravní dostupností a hydroenergetickým potenciálem. Perspektivu dokumentuje průmyslový park „Liptov“ (Liptovský Mikuláš a okolí). **Žilina** (80 tis.) má širokou škálu průmyslu (výroba automobilů); vyniká výrobou celulózy a papíru podobně jako **Ružomberok**. **Martin** (60 tis.) je střediskem kulturního života Slováků (Matica slovenská). Okolní hory představují velký turistický potenciál (Nízké Tatry, Veľká a Malá Fatra).

3. **Jižní střed** se rozprostírá od hřebene Nízkých Tater po maďarské hranice. Přirozeným centrem je **Banská Bystrica** (80 tis.) v blízkosti geografického středu celého státu. Za svůj rozkvět vděčí hornictví v okolí; nyní vyniká zpracováním dřeva stejně jako **Zvolen**, kde se zpracovává dřevo z listnáčů (Bučina). Nejvýznamnějším hornickým městem minulosti byla **Banská Štiavnica**, která v 17. století (těžba zlata, stříbra) byla druhým největším městem na území Slovenska.

4. **Východní region** (kraj Prešovský a Košický) je populačně nejrychleji rostoucí částí země. Jižní polovinu vyplňuje úrodná nížina. Přirozeným kulturním a ekonomickým centrem jsou **Košice** (240 tis.), jimž v průmyslu dominují hutní kombináty (U. S. Steel a VSŽ). V severněji ležícím **Prešově** (90 tis.) teprve po válce vzniklo několik průmyslových podniků (ložiska, elektromotory, oděvy). Závod Solivary dodává kuchyňskou sůl. Popradské kotlině vévodí **Poprad**, východisko do Vysokých Tater.

- ➲ *Které atraktivity byste na Slovensku chtěli navštívit a proč?*
- ➲ *Uvažte hlavní faktory, které ovlivnily současnou sídelní strukturu Slovenska. Zhodnoťte vývoj v českých zemích a na Slovensku po rozdělení Československa. V čem byl shodný a v čem odlišný? Zdůvodněte.*

MAĎARSKO

Maďarsko leží v rozsáhlých rovinatých nížinách, tvořených převážně sedimenty Dunaje a jeho přítoků. Značné riziko představují povodně. Charakteristickou vegetaci představuje **pusta** – step, na jejímž vzniku se podílel svou činností člověk (důsledek odlesnění). Velmi příznivé jsou podmínky pro zemědělství (podnebí, kvalitní půdy), přírodní bohatství představují také zdroje **termálních vod.**

Počtem **obyvatel** je Maďarsko srovnatelné s Českem, silné menšiny Maďarů však žijí v sousedních státech, usilují o autonomii a občas se snaží o intenzivnější vazby s Maďarskem. Sídelní struktura je silně ovlivněna historickými nájezdy Turků. Obyvatelstvo se koncentrovalo do velkých vesnic s mnoha tisíci obyvateli, mezi nimiž se nacházejí tisíce samot o několika domech (na samotách žije zhruba desetina obyvatel).

Maďarština je značně odlišná od většiny ostatních evropských jazyků (patří mezi ugrofinské jazyky), což je důsledek středověkých invazí kočovníků z východu do uherských stepí. Dobyvatelé si tehdy podrobili domácí, zřejmě slovanské obyvatelstvo, s nímž se postupně asimilovali (splynuli), ale vtiskli mu svůj jazyk.

Export Maďarska se orientuje na strojírenskou produkci, na kterou připadá více než polovina jeho hodnoty (automobily a jejich součástky, elektronika, stroje a strojní zařízení). Poměrně významný zůstává export **zemědělských** produktů – ovoce, zelenina (mj. papriky, rajčata) a víno.

Metropolí Maďarska je dvoumilionová Budapešť (pětina obyvatel země). Rozkládá se na obou březích Dunaje, na pravém vyvýšeném je to Buda, na levém rovinatém Pest (na snímku). Město jako metropole Uherska velmi narostlo po tzv. vyrovnání (1867), kdy se habsburská monarchie změnila na Rakousko-Uhersko a město se stalo metropolí celé východní poloviny říše. Na jeho území se nachází zlomy zemské kůry, jež ovlivňují četné teplé prameny (na nichž vyrostly lázně).

- ➲ *Podle mapy charakterizujte krajinu Maďarska.*
- ➲ *Zjistěte, ve kterých státech žijí maďarské menšiny. Co je příčinou?*
- ➲ *Zdůvodněte výraznou dominanci Budapešti oproti dalším maďarským městům.*
- ➲ *Znáte některá typická maďarská jídla?*

POLSKO

Polská republika (Rzeczpospolita Polska) je po Německu **nejvýznamnějším státem** Střední Evropy (312 tis. km², 38 mil. obyvatel v roce 2016) a svou geografickou polohou propojuje evropský západ a východ. Jednou **důležitou osou** je linie i v dávné minulosti využívaná k migracím – jde o severní předpolí Karpatského oblouku a Českého masivu (Krakov–Katovice–Vratislav–Drážďany), druhou pak osa procházející středem země (Brest–Varšava–Poznaň–Berlín).

Povrch polského území byl během čtvrtohor významně modelován rozsáhlým kontinentálním ledovcem, který v některých dobách dosahoval i severních svahů okrajových pohoří na jihu země (Krkonoše, Jeseníky, Beskydy, Tatry). Povrch země je nížinatý, protéká jím řada **velkých řek** s poměrně kolísavými vodními stavy – Visla, Odra, Bug aj. Řeky částečně využívají velká praúdolí (převážně východozápadního směru) zformovaná při ústupu kontinentálního ledovce, mají četné meandry a slepá ramena. Na severu zanechal ledovec rozsáhlé **jezerní plošiny** (Mazurskou a Pomořanskou) se stovkami krásných jezer, která představují nejen velkou zásobárnu kvalitní vody, ale také významný rekreační potenciál. **Podnebí** má specifické zvláštnosti, je ovlivněné na západě atlantickým vlhkým klimatem, v zimě pak studenými masami vzduchu z východu a severu. Nejtvrdší zimy, až silně kontinentálního charakteru, jsou spíše na východě země, při hranicích s Běloruskem a Litvou. Polsko má rozvinutý systém **ochrany přírody**, významné jsou velké lesní a málo narušené komplexy (např. Bělověžský národní park při severovýchodních hranicích), stejně jako velké množství maloplošných chráněných území.

- ➲ *Na mapě vyhledejte největší polská jezera.*
- ➲ *Zjistěte, kde leží Kašubsko a čím je toto území zajímavé.*

Historie Polska je velmi zajímavá. Polský stát měl nevýhodu v existenci dvou mocných sousedů – Německa a Ruska (SSSR). Nepřátelům vzdoroval svou silou a patřil dokonce mezi evropské velmoci. Jakmile byla síla nepřátel nad jeho možnosti, přestal existovat. První **polský stát** se formoval v 10. stol. a od pol. 14. století začal zvětšovat své území směrem na jihovýchod (Podolí a Moldavsko). V roce 1386 vznikla **Polsko-litevská unie** a Polsko mění orientaci svého vlivu na východ a severovýchod (poráží řád německých rytířů). Existenci státu ukončilo trojí **dělení Polska** mezi Rusko, Prusko a Rakousko koncem 18. století. Nový polský stát byl **obnoven** až po první světové válce v rozsahu o něco menším, než byla jeho původní historická podoba, ale o plnou polovinu menším než v době rozkvětu. Po druhé světové válce vzniklo zcela nové Polsko (pouze dvě třetiny nynějšího území se kryly s plochou předválečnou, třetina území byla před druhou světovou válkou součástí Německé říše).

Podle **počtu obyvatel** zaujímá Polsko 5. místo v Evropě. Druhá světová válka a její důsledky představovaly kardinální změny v rozložení i struktuře obyvatel. Zahynulo v ní 6 mil. Poláků, 10 mil. Němců, Ukrajinců a Slezanů bylo vystěhováno či odsunuto. **Hromadné migrace** válečného a poválečného období v podstatě skončily před rokem 1950. Šlo o stěhování Němců na západ, do Německa (zhruba 8 mil.) – v souladu s rozhodnutím postupimské konference o odsunu, o imigraci Poláků z východu (asi 2,5 mil.) a o emigraci Ukrajinců na východ (0,5 mil.) – na základě dohod o repatriaci. Podle odhadů žije mimo Polsko okolo 20 milionů Poláků a osob polského původu (**„polská diaspora“**): v USA 10 mil. osob, v Německu 3–5 mil. osob, v Brazílii 2–3 mil. osob a po jednom milionu osob ve Francii, v Británii a v Kanadě. Změny polského území, hromadné migrace obyvatel, fyzická likvidace Židů německými okupanty (před válkou jich bylo asi 3,5 mil.) proměnily Polsko v **národnostním** ohledu v téměř homogenní stát. Polskou populaci označujeme

Vývoj rozlohy a počtu obyvatel Polska (1600–2016)

Vývoj Polska	1600	1700	1750	1918	2016
Rozloha tis. km²	660	660	765	388	313
Obyvatelstvo v mil.	7	11	15	36	38

Jedno z jezer Mazurské jezerní plošiny. Jezera jsou převážně reliktem kontinentálního ledovce a kvalitní sladká voda v nich představuje významný zdroj pro budoucnost. Krásné prostředí jezerní plošiny je cílem polského i mezinárodního cestovního ruchu.

za stabilní, neboť se její početní stav v dlouhodobějším časovém horizontu nemění. **Náboženství** má velký vliv na život Poláků i na politiku státu, k římským katolíkům se hlásí 92 % obyvatel (nejvyšší podíl v Evropě).

➲ *Zjistěte, jak byla druhou světovou válkou postižena polská města.*

Málo evropských států disponuje tak **bohatými přírodními zdroji** jako Polsko – kvalitní půda, lesy, velká naleziště nerostných surovin (bohaté Slezsko). Ekonomický vývoj však těmto předpokladům příliš neodpovídá a HDP na 1 obyvatele zůstává poměrně nízký – 25 tis. USD na obyvatele (podle kupní síly v roce 2016) a tím zaujímá až 28. místo v Evropě. Nicméně v posledních letech zaznamenává ekonomika velmi **příznivý vývoj**, a to zejména proto, že jako jediný evropský stát neskončilo Polsko v letech 2008–2009 v recesi. Existuje i několik dalších důvodů, jako je silný domácí trh, nízké zadlužení, flexibilní měna a skutečnost, že země není závislá na jedné exportní komoditě. Růst HDP v letech 2011–2015 je jeden z nejvyšších v Evropě (přes 3 % ročně).

Průmysl byl před rokem 1990 zaměřen příliš jednostranně na hutnictví, těžké strojírenství a těžbu surovin. V současnosti se orientuje na dopravní strojírenství, elektroniku či potravinářský průmysl. Výrazně poklesla výroba oceli a železa – zhruba na polovinu ve srovnání s rokem 1980. Dnes je hlavním producentem, podobně jako v ostravském regionu, globální indicko-evropská firma Arcelor Mittal. Obdobným tempem se snížila těžba **černého uhlí** (Horní Slezsko), nicméně Polsko stále zůstává největším exportérem této suroviny v Evropě. **Elektrárenství** je téměř plně založeno na uhlí – černém i hnědém. Při nejvýznamnějším nalezišti hnědého uhlí – Bełchatów, jižně od Lodže – se nachází jedna z největších evropských tepelných elektráren (4 600 MW). **Hutnictví neželezných kovů** je zastoupeno hlavně výrobou zinku, olova, ale také rafinované mědi. Lublinské ložisko mědi a hutě u Głogowa a v Legnici patří k nejvýznamnějším v Evropě. Současná orientace **strojírenství** se zaměřuje na automobilový průmysl. Silný exportní potenciál má výroba autobusů (Solaris, Solbus), tradičně lodí (Gdyně, Štětín, Gdaňsk) a vojenské techniky. V **potravinářském průmyslu**, který má od počátku 90. let značné exportní přebytky, se kromě běžných oborů rozvinul i tabákový průmysl (na Lublinské vrchovině) a výroba zmrazeného ovoce a zeleniny.

➲ *Se kterými potravinářskými výrobky polského původu se setkáváte na českém trhu?*
➲ *Bělověžský prales je evropsky unikátní. Zjistěte proč.*

V polském **zemědělství** pracuje asi 13 % ekonomicky aktivních obyvatel země a je na rozdíl od českého silně rozdrobené do tradičních malých rodinných farem. Dnes je polské zemědělství vnímáno jako velký odběratel dotací z Evropské unie. Patří k nejvýznamnějším v Evropě z hlediska objemu produkce některých komodit (pšenice, žito, brambory, mléko, vejce, cukrová řepa aj.).

Dopravní síť Polska je díky rovinatému reliéfu dobře rozvinutá, především železniční síť má velmi důležité tranzitní funkce. Roste podíl elektrifikovaných tratí a intenzivně se zkvalitňují i silnice a budují se nové dálnice. Také v potrubní dopravě je důležité propojení mezi Ruskem jako dodavatelem energetických surovin (ropa, zemní plyn) a středo- a západoevropskými zeměmi. V námořní dopravě vynikají dva přístavní komplexy: Gdaňsk–Gdyně a Štětín. **Zahraniční obchodní obrat** vzrostl za posledních 10 let zhruba čtyřnásobně. Exportní komodity jsou velmi pestré – exportují se osobní automobily (15 %), elektronika a elektrotechnika (15 %), potraviny (15 %), stroje a strojní zařízení (10 %), hutnická produkce (válcované materiály, měď, stříbro, zinek).

Hlavní regiony. Administrativní členění je dvoustupňové – vojvodství (16) a gminy; každý stupeň má volené orgány místní správy (moci). **Mazovsko** zaujímá 17 % rozlohy s 20 % obyvatel Polska. Patří k ekonomicky nejúspěšnějším regionům Polska, přestože HDP nedosahuje ani 90 % průměrné úrovně EU. Většina ekonomických aktivit je soustředěna do Varšavy a Lodže. **Varšava** (Warszawa, 1,7 mil. obyvatel) je hlavním střediskem kultury a vědy, dopravním uzlem a největším centrem zpracovatelského průmyslu (elektrotechnika a elektronika, automobilový průmysl). V hlavním městě, zničeném německými okupanty za druhé světové války (1944), byly znovu vybudovány stavební památky (Staré Město či Královský zámek). **Lodž** (Łódź, 0,7 mil. obyvatel) vyniká textilním průmyslem („polský Manchester"), ale prosazuje se i chemický a strojírenský.

Pomořany pokrývají široký pobřežní pás na severu země s rozvinutou dopravní sítí, přímořskými letovisky a přístavy. Dvě přístavně-průmyslové městské aglomerace – gdaňsko-gdyňská (0,8 mil. obyvatel) nedaleko delty Visly a štětínská (0,6 mil.) v ústí Odry – soustřeďují více než třetinu obyvatel a skoro tři pětiny průmyslového potenciálu regionu. **Gdaňsk** (Gdańsk, 450 tis. obyvatel; jádro aglomerace zvané Trojměstí) je rušný přístav s loděnicemi a mnoha stavebními památ-

Varšava byla za druhé světové války totálně zničena, v ruinách přežívala asi desetina původního počtu obyvatel z doby před válkou (téměř dva miliony). Polská vláda v roce 1945 zvažovala změnu hlavního města. Centrum města i královský palác byly obrovskými náklady a úsilím vystavěny do původní podoby.

kami. **Štětín** (Szczecin, 400 tis. obyvatel) je důležitým přístavem zejména pro vývoz černého uhlí a dovoz železné rudy.**Velkopolsko** tvořilo v 10.–11. století krystalizační jádro polského státu (Hnězdno, Toruň). Průmyslově-agrární region vyniká především vyspělým zemědělstvím, založeným na relativně vysoké úrodnosti půd. Centrem regionu je **Poznaň** – dopravní uzel, středisko kultury i průmyslu, známá každoročními mezinárodními veletrhy.

Slezsko je nejdůležitější průmyslovou oblastí s vysokým podílem průmyslové výroby (40 % země). V minulosti se jednalo o jednu z nejbohatších oblastí Evropy, která se rozvinula v Hornoslezské pánvi na bázi černého uhlí a rud, na navazující energetice, hutnictví a strojírenství. Zformovala se tam **katowická konurbace** (až 3 mil. obyvatel), největší koncentrace obyvatelstva v zemi. Skupina železničních uzlů v aglomeraci je jedna z největších ve Střední Evropě. Přírodní podmínky a zdroje Dolního Slezska jsou pestré: na jihozápadě lesnaté Sudety, na většině území však roviny s úrodnými půdami. Centrem Dolního Slezska je starobylá **Vratislav** (Wrocław, 0,6 mil. obyvatel) na Odře, středisko kultury a velký dopravní uzel. Město bylo v konci druhé světové války silně zničeno, podobně jako i další polská města.

Malopolsko získali Piastovci již v 10. století a stalo se tak už natrvalo součástí polského státu. Během času se těžiště polského státu přesunulo z Velkopolska do Malopolska a hlavním městem se stal Krakov. Svůj význam město poněkud ztratilo v roce 1569, kdy se hlavním městem stala Varšava. **Krakov** (Kraków; 760 tis. obyvatel) je druhým centrem kultury i vědy v Polsku s nejstarší Jagellonskou univerzitou (založena roku 1364). Vyniká bohatstvím architektury a židovskými památkami, které lákají domácí i zahraniční turisty.

➲ *Zjistěte, čemu a proč se v Polsku říká GOP a Trojmiasto.*

➲ *Jak se změnily hranice Polska po druhé světové válce?*

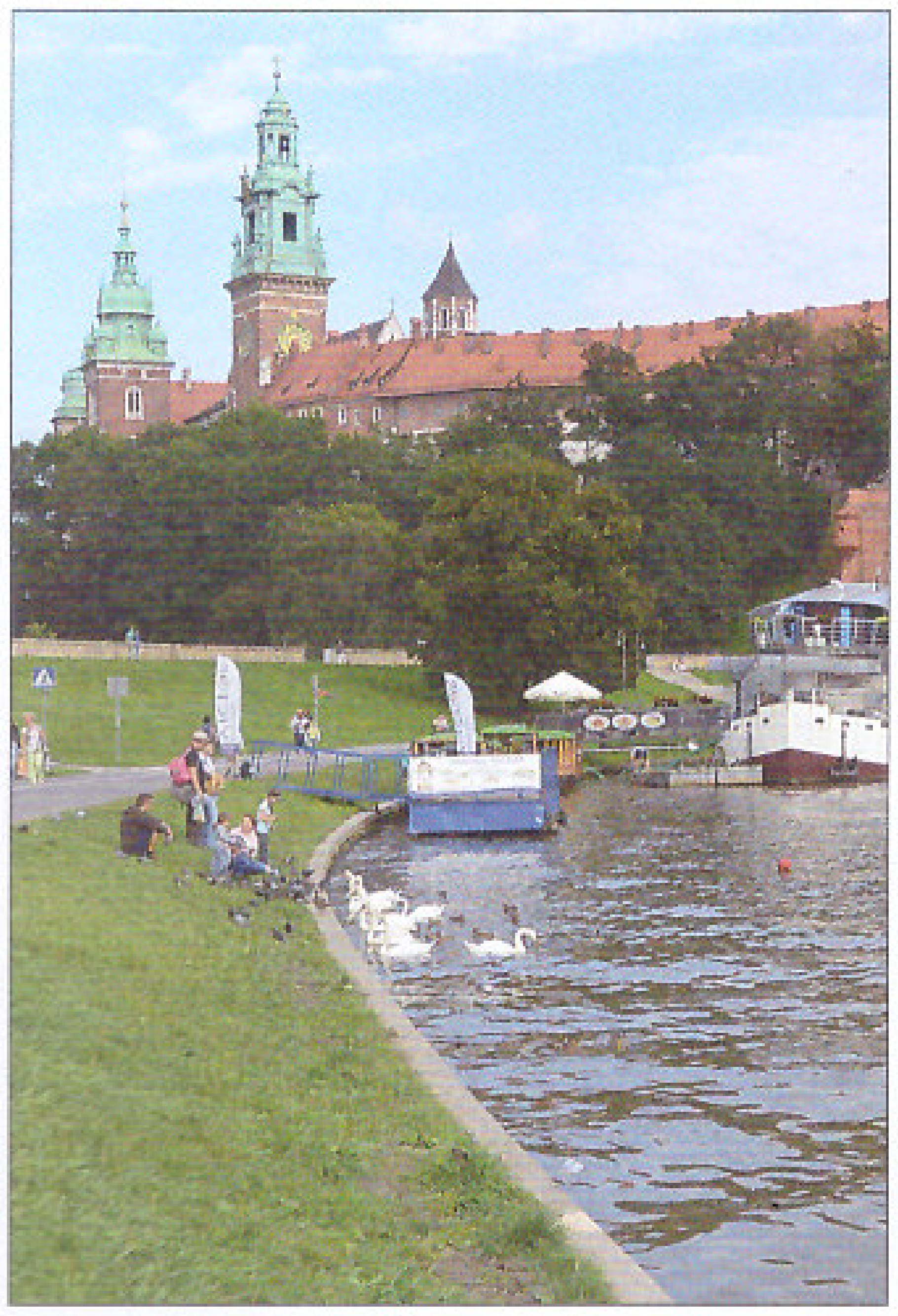

Královský hrad v Krakově leží nad řekou Vislou na návrší Wawel.

NĚMECKO

Německo svým silným populačním, ekonomickým a politickým potenciálem patřilo a nepochybně stále patří ke **světovým velmocem**, popř. o toto postavení vždy usilovalo. Spolu s Francií stálo při budování „nové Evropy", při formování Evropské unie. Německo náleží mezi země s nejvyšší hustotou zalidnění, která dosahuje 225 obyv./km^2, na rozloze 357 tis. km^2 zde žije 82 mil. obyvatel (2016). **Geografická poloha** ve středu Evropy je velice výhodná a územím procházejí nejdůležitější evropská dopravní spojení. Německo má přístup k Severnímu a Baltskému moři a zasahuje až k alpskému oblouku daleko na jihu. Sousedí s devíti státy a má strategickou polohu při ohybu dvou hlavních **evropských rozvojových os**.

Přírodní podmínky byly vždy důležitým faktorem pro rozvoj zejména průmyslu a soustředění obyvatel. Sever Německa působí jednotvárně, směrem na jih přibývá nadmořská výška a pestrost reliéfu. Turisticky vyhledávaná jsou hluboce zaklesnutá údolí Rýna a Mosely, dále Schwarzwald na jihozápadě země, podobně jako horská alpská střediska (např. Garmisch-Partenkirchen). Zde se tyčí i nejvyšší německá hora Zugspitze (2 963 m n. m.). Převládá **podnebí** podobné našemu. Německé **řeky**, propojené kanály, jsou hojně využívané pro dopravu mezi velkými městy a je kolem nich soustředěn průmysl (zejména chemický). **Lesy** pokrývají 30 % plochy země a poskytují důležitou surovinu pro papírenský a dřevozpracující průmysl. V tomto odvětví zaujímá Německo první místo v Evropě. Podobně významnou surovinou je **uhlí**, důležité pro rozvoj hutnictví a následně strojírenství v Porúří. Těžba **solí** se stala základnou pro vznik chemického průmyslu. Přírodní podmínky pro zemědělství jsou poměrně dobré, typické jsou malé rodinné farmy, přesto Německo patří ke státům s nejpasivnější potravinovou bilancí v Evropě.

➲ *Rozdělte území Německa podle přírodních oblastí.*

➲ *Najděte na mapě Německa největší kanály propojující hlavní řeky.*

Německý stát se vyvinul z východofranské říše v 10. století a pro německé panovníky se podařilo získat titul římských císařů (**Svatá říše římská**). Ne-

Lázně Bad Wiessee jižně od Mnichova jsou oblíbeným rekreačním zázemím bavorské metropole na úpatí Alp. Charakteristická stavení určená pro bydlení, chov skotu a ubytování návštěvníků jsou rychle nahrazována moderními penziony.

ustálými boji (zejména s papeži) došlo k oslabení centrální moci do té míry, že německý státní útvar se fakticky rozpadl na drobné územní celky se slabou ústřední mocí. Snaha o sjednocení Německa je spojena s expanzivní politikou Pruska, které sjednocení prosazovalo. **Německé císařství** bylo vyhlášeno ve Versailles v roce 1871 po porážce Francie. Po devastující druhé světové válce bylo Německo rozděleno a zdálo se, že z mapy Evropy definitivně zmizela jedna velmoc. **„Německý hospodářský zázrak“** za hospodářské a politické podpory USA posílil hlavně ekonomiku Německé spolkové republiky („západní Německo“), která spolu s Francií stála při budování „nové Evropy“. **Sjednocením Německa** v roce 1990 ambice prvořadého hráče na evropské šachovnici v oblasti ekonomické i politické značně posílily, přestože na připojené území bývalé Německé demokratické republiky směřovaly obrovské dotace.

- ➲ *Které státní útvary byly na území Německa před jeho opětovným sjednocením v roce 1990?*
- ➲ *Diskutujte o kladech a záporech současné společnosti v Německu. Porovnejte se situací v Česku a v Polsku.*

Německo má nejvíce **obyvatel** ze zemí evropského makroregionu. Ekonomická prosperita po druhé světové válce vedla začátkem šedesátých let k verbování pracovních sil (**„gastarbeiterů“**) ze zemí Jižní Evropy a z Turecka. Podíl cizinců se dynamicky zvyšuje po **imigrační vlně** v roce 2015. **Ve městech** žijí více než čtyři pětiny obyvatel země, přitom ve velkých městech – nad 100 000 obyvatel – přibližně třetina. Mnohá z nich jsou jádry aglomerací a ještě větších urbanistických struktur – městských regionů (aglomerací a konurbací). Německo patří ke státům s nejvyšší **střední délkou života** (79 let pro muže a 83 let pro ženy v roce 2016) a nejnižší **kojeneckou úmrtností**.

Vývoj rozlohy a počtu obyvatel Německa (1900–2016)

Vývoj Německa	1900	1938	1950	1975	2016
Rozloha tis. km²	526	477	248/108	248/108	357
Obyvatelstvo v mil.	56	69	50/16	58/17	81

První číslo ve zlomku vyjadřuje údaj za Německou spolkovou republiku, druhé je údaj za Německou demokratickou republiku.

Berlín (přes 3 miliony obyvatel) je největším městem Německa po jeho znovusjednocení. Přesídlily sem i vládní instituce, je důležitým centrem vzdělávání, výzkumu a kultury (muzea, galerie aj.). Má také početnou menšinu tureckých gastarbeiterů.

Kolín nad Rýnem je jedním z nejstarších měst Německa, jehož základy vytvořili Římané (Collonium). Dnes má město velký říční přístav a důležitý železniční uzel.

Gastarbeiter je cizinec, který dlouhodobě pracuje v hospodářsky vyspělejší zemi. Toto označení vzniklo koncem 50. let 20. století v Německu. Souvisí s tzv. hospodářským zázrakem, kdy dynamicky rozvíjející se ekonomika vytvářela další pracovní příležitosti a těch bylo více, než domácí zdroje pracovních sil mohly uspokojit. Do západního Německa začali přijíždět za prací lidé zejména z Turecka, Itálie, Řecka či Portugalska. Původně termín označoval osoby, jež měly pracovní vízum jen na omezenou dobu. Tehdy se předpokládalo, že po uplynutí jeho platnosti se vrátí zpět do vlasti. Na rozdíl od Italů, Španělů nebo Portugalců většina tureckých gastarbeiterů, kteří pocházeli většinou z vesnických oblastí, nakonec zůstala v Německu. Počet gastarbeiterů překračuje zhruba 8 mil. osob, ale včetně dalších generací osoby s „imigračním pozadím" dosahují 20 % obyvatel Německa.

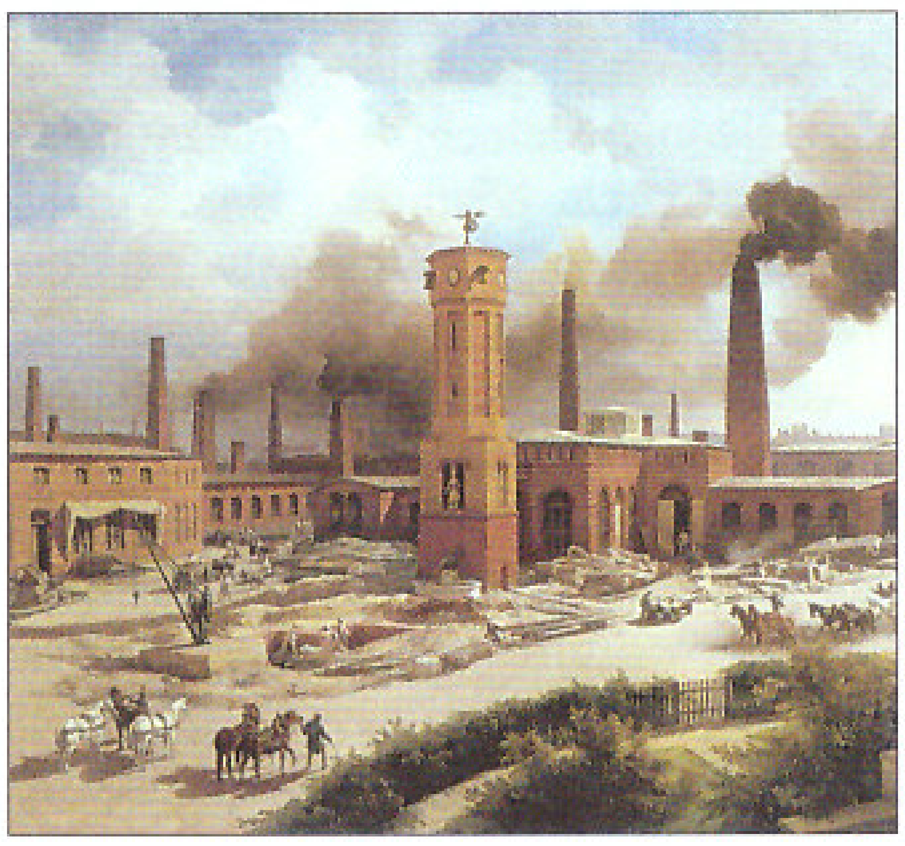

Území Německa bylo po Anglii další oblastí Evropy, kde probíhala průmyslová revoluce, přinášející zásadní hospodářské i společenské změny. Malba představuje továrnu Borsig na výrobu lokomotiv před rokem 1850.

Podle hospodářských srovnávacích údajů je Německo světovou **hospodářskou velmocí**. Podle objemu hrubého domácího produktu a průmyslové produkce je čtvrté na světě – za USA, Čínou a Japonskem. Roli Německa v evropském i světovém hospodářství určuje hlavně jeho průmyslová produkce, založená na vysoce kvalifikované pracovní síle a specializující se na výrobky s **vysokou přidanou hodnotou**. Německé výrobky jsou známé svou kvalitou a precizností. Ne všechny části Německa však zaznamenávají rovnoměrný hospodářský rozvoj. Nejdynamičtěji se rozvíjí tzv. **Sun belt** (střední Porýní a jižní Bavorsko). Naopak problémem se stalo začlenění nových spolkových zemí (území bývalé Německé demokratické republiky) a rozdíly mezi oběma částmi Německa jsou stále patrné. To bylo jedním z důvodů migrací z nových spolkových zemí na území západního Německa.

V **průmyslové** výrobě dominuje tradičně hutnictví, strojírenství a chemie. Produkce je koncentrována do obřích koncernů. V první evropské patnáctce je šest německých firem. Německo je největším evropským výrobcem např. **elektřiny**, **oceli**, hliníku, plastů, **aut**, lodí, **televizorů** a papíru. **Hutnictví** se zaměřuje na produkci kvalitních druhů oceli, zatímco celkový objem výroby se snižuje. Ta se soustřeďuje do **Porúří** – do Duisburgu (Thyssen) a Essenu (Krupp). Ve strojírenství převládá výroba automobilů, lodí, strojních zařízení a přesné mechaniky. Největší firmou v Německu s 375 tis. zaměstnanci je **Daimler** se sídlem ve **Stuttgartu**, vyrábějící dopravní prostředky a elektrotechniku. Největším automobilovým koncernem je **Volkswagen** (Wolfsburg), následovaný firmou **Opel** (Rüsselsheim a Bochum), **BMW** (Mnichov), **Ford** (Kolín nad Rýnem) a **Porsche** (Stuttgart). Tradiční výrobou lodí proslul Hamburk. Elektronikou a elektrotechnikou se zabývá firma **Siemens**. Světový význam má chemická výroba, koncentrovaná podél Rýna, kde se nacházejí i nejvýznamnější firmy – **BASF** (Ludwigshafen), **Hoechst** (Frankfurt n. M.) a **Bayer** (Leverkusen). Petrochemickým gigantem je známý **Ingolstadt**, napojený ropovodem na francouzský přístav Marseille a na italský Terst.

Přes vysoký stupeň urbanizace a industrializace tvoří přes polovinu německého území zemědělská krajina. Přestože německé **zemědělství** je velmi efektivní, v hospodářství státu hraje relativně malou roli (podíl na

Největší německé koncerny (2015)

Koncern	Specializace	Obrat v mld. USD	Sídlo	Pořadí v Evropě
Volkswagen	auta	245	Wolfsburg	2.
Daimler	auta	165	Stuttgart	5.
E.ON	energie	150	Düsseldorf	8.
BMW	auta	105	Mnichov	11.
Siemens	elektro	100	Berlín, Mnichov	13.
BASF	chemie	100	Ludwigshafen	14.

V ústí řeky Labe do Severního moře leží nejvýznamnější německý přístav Hamburk. Je jedním ze tří městských spolkových zemí Německa. V popředí snímku se nachází supermoderní budova Labské filharmonie, dokončená v roce 2018.

HDP dosahuje pouze 2 %) a ovlivňuje ho dovoz levných produktů, hlavně z Francie a Itálie. Asi 70 % tržní produkce dává živočišná výroba, jejímž potřebám je v mnoha ohledech podřízena výroba rostlinná. Německo má nejvyšší stavy vepřů a produkuje nejvíce vajec ze států Evropy. Důležitá je i produkce obilovin (2. největší evropský producent pšenice), brambor a chmele (největší producent na světě).

- ➲ *Zjistěte, které německé památky jsou pod ochranou UNESCO.*
- ➲ *Vyhledejte hlavní cíle zahraničních turistů na území Německa. Kam byste se rádi vydali a proč?*

Doprava tvoří efektivní systém a vyznačuje se vysokou kvalitou. Podle hustoty dopravních cest je Německo na jednom z prvních míst na světě (nejvíce dálnic v Evropě). Specifický význam má říční doprava. Hlavní **vodní magistrálou je Rýn** s celou řadou velkých přístavů. **Duisburg** (Ruhrort) je největší říční přístav na světě. K nejvýznamnějším průplavům patří Středoněmecký (259 km dlouhý; Mittellandkanal), spojující povodí řek tekoucích do Severního moře, porúrské kanály a průplav Mohan-Dunaj (Main-Donau-Kanal). **Lufthansa** je největší evropskou leteckou společností a **letiště ve Frankfurtu nad Mohanem** (Frankfurt am Main) je třetí největší v Evropě.

Ekonomický význam Německa dokumentuje skutečnost, že je spolu s USA druhým největším **exportérem zboží** (po Číně) a je rozhodujícím obchodním partnerem pro většinu evropských států. K hlavním komoditám patří výrobky **dopravního strojírenství** (20 % z celkové hodnoty exportu – hlavně osobní auta), **stroje** 15 % – technická zařízení), **chemické produkty** (13 % – chemikálie, barvy, léčiva) a **elektrotechnika** (10 %). V posledních letech dynamicky roste **cestovní ruch.** Německo v roce 2015 navštívilo přes 30 mil. zahraničních turistů a Berlín se stal třetím nejnavštěvovanějším městem v Evropě. Velké pozornosti se těší mezinárodní veletrhy a kongresy (Hannover, Frankfurt nad Mohanem, Berlín) a městská turistika (Norimberk, Bamberk, Trevír). Výdaje německých turistů v zahraničí jsou však dvakrát vyšší než příjmy od zahraničních turistů.

Německo je federativní stát s velkou pravomocí správních částí – jednotlivých **spolkových zemí**. Těch je 16 a liší se jak velikostí, tak počtem obyvatel. Nejvýznamnější jádrovou oblastí státu a celé Evropy je **Porúří**, největší evropská konurbace (100 km dlouhé a 30 km široké území souvislého osídlení), která vyrostla na bohatých nalezištích černého uhlí. Včetně přilehlé části Porýní zde žije 15 mil. lidí (z toho čtvrtina cizinců) a vyprodukuje se zde pětina HDP Německa. Průmyslové zaměření na hutnictví a na ně navazující strojírenství prochází od 80. let restrukturalizací, kdy se prosazují spotřební obory a terciér s kvartérem. Nachází se zde pět měst s více než 0,5 mil. obyvatel. Největším z nich je milionový **Kolín nad Rýnem**, dopravní uzel evropského významu a jedno z největších obchodních a finančních center státu. Bývá označován jako město německé chemie. Hlavním městem porúrského průmyslu je Essen (0,7 mil. obyv.) se strojírenskými (AEG, Krupp) a energetickými koncerny (např. Ruhrkohle, Ruhrgas AG). Zhruba stejný počet obyvatel má obchodně-průmyslové a finanční centrum, dopravní uzel **Düsseldorf**, hlavní město Severního Porýní-Vestfálska. Bylo zde vybudováno největší výstaviště na světě. **Duisburg** (0,5 mil. obyv.) je největší středisko hutnictví železa (závody Thyssen, Mannesmann); k rozvoji výrob náročných na materiál přispěl největší vnitrozemský přístav (Ruhrort, „západní brána Porúří"). **Dortmund** (0,6 mil. obyv.) je naproti

Město Frankfurt nad Mohanem je moderním obchodním a bankovním centrem a významnou dopravní křižovatkou s proslulým mezinárodním letištěm.

tomu „východní branou Porúří". Jde o druhé nejvýznamnější centrum černé metalurgie v Porúří (Krupp-Hoesch, Rheinstahl). Roste zde vědecko-technická základna, zaměřená na aplikaci nových technologií do výroby.

Další jádrové oblasti leží na evropské rozvojové ose při Rýnu. Konurbace nazývaná **Rhein-Main** má centrum ve **Frankfurtu n. M.** Město mrakodrapů, finančnictví a veletrhů je po Londýnu hlavním evropským leteckým uzlem. V zázemí **Stuttgartu,** města automobilů (Porsche, Mercedes) a elektroniky, se nachází důležitá evropská technopole **Neckar**. Bavorská metropole **Mnichov** (München, 1 mil. obyvatel) vyniká elektrotechnickým, strojírenským (automobily BMW) a potravinářským průmyslem (pivovary). Je německým střediskem kultury a vysokého školství.

Nejvýznamnější jádrovou oblastí v tzv. nových spolkových zemích je Sasko (Sachsen). Hlavní město **Drážďany** (Dresden) s jedinečnými uměleckými i stavebními památkami („Florencie severu") soustřeďuje moderní průmyslové obory (elektroniku, elektrotechniku a chemii). Průmyslové **Lipsko** (Leipzig) proslulo svými veletrhy a starobylá **Míšeň** (Meissen) výrobou porcelánu. Jako největší staveniště Evropy bylo celé desetiletí po sjednocení Německa označováno hlavní město **Berlín** (Berlin). Německá kulturní a politická metropole je samostatnou spolkovou zemí (3,5 mil. obyv.) s výraznou koncentrací průmyslu strojírenského (Siemens), chemického a farmaceutického. V severní pobřežní části Německa dominuje staré hanzovní město **Hamburk** (Hamburg). Sídelní aglomerace s 2,5 mil. obyvatel je známá jako velký námořní přístav s ropnými rafineriemi a jako centrum německého zahraničního obchodu. Dalšími vývozními branami Německa je nizozemský **Rotterdam** v ústí Rýna a **Brémy** (Bremen) na pobřeží Severního moře.

Centrum městečka Hallstadt pod Dachsteinem se stalo základem pro pojmenování staré předkeltské kultury pod Alpami zformované asi před 2 800–2 550 roky. Je součástí oblasti Solnohradsko chráněné od roku 1997 značkou UNESCO.

RAKOUSKO

Náš jižní soused má s Českem mnoho společného, neboť tvořil téměř 400 let s českými zeměmi společné soustátí pod vládou habsburské dynastie. Rakousko má zajímavou geografickou polohu ve středu Evropy při Dunaji, který tvoří významnou **celoevropskou dopravní osu.**

Přírodní podmínky do značné míry určují rozložení obyvatelstva a ekonomické aktivity, ty historické způsobily předimenzování Vídně jako metropole nadnárodní říše. Páteří země jsou **Alpy**, prostupující dvěma třetinami území. Největších výšek dosahují v centrálním krystalickém pásu (Grossglockner, 3 797 m n. m.). Severní okraj vyplňuje vrchovina, východ **Vídeňská pánev**. Rakousko leží na přechodu mezi oceánským a kontinentálním **podnebím**; klima je vzhledem k členitosti reliéfu velmi různorodé. Na západě a severu převládají oceánské vlivy, projevující se bohatšími srážkami. V důsledku klimatických změn ztratily alpské ledovce za posledních 150 let asi polovinu někdejší rozlohy. V Alpách pramenící toky mají velký intenzivně využívaný **hydroenergetický potenciál.** Z větších řek přitéká jen dopravně významný Dunaj s hraničním tokem Innem. Projevuje se **výšková zonalita**. Přírodní zdroje jsou poměrně bohaté: tvoří je dřevo, hydroenergetický potenciál a **nerostné suroviny**. Kamenná sůl se těží odedávna (Solná komora), při ložiscích železných rud se rozvinulo hutnictví (Štýrsko).

Rakousko navazuje na státní útvar, který pod názvem **Východní marka** existoval od 10. století. Od 13. století zde má centrum rodové soustátí Habsburků. Ti v roce 1526 získali českou a uherskou korunu. Začátkem 18. století bylo připojeno celé Uhersko, Sedmihradsko a další bohatá území, jako Milánsko a tzv. Rakouské Nizozemí (dnešní Belgie a Lucembursko). V roce 1900 bylo tehdejší mnohonárodnostní **Rakousko-Uhersko** největším evropským státem podle rozlohy a podle počtu obyvatel zaujímalo 2. místo za Německem (mimo Rusko). Po první světové válce se soustátí rozpadlo a Rakouská republika se zformovala na sedmině někdejší rozlohy Rakousko–Uherska.

➲ *Co víte o společné historii Rakouska a Česka? Dokážete vyjmenovat některé společné panovníky?*

Vývoj rozlohy a počtu obyvatel říše rakouských Habsburků (1500–1900)

Říše rak. Habsburků	1500	1600	1700	1815	1850	1900
Rozloha tis. km^2	109	370	540	606	652	637
Obyvatelstvo v mil.	2	10	19	28	35	51

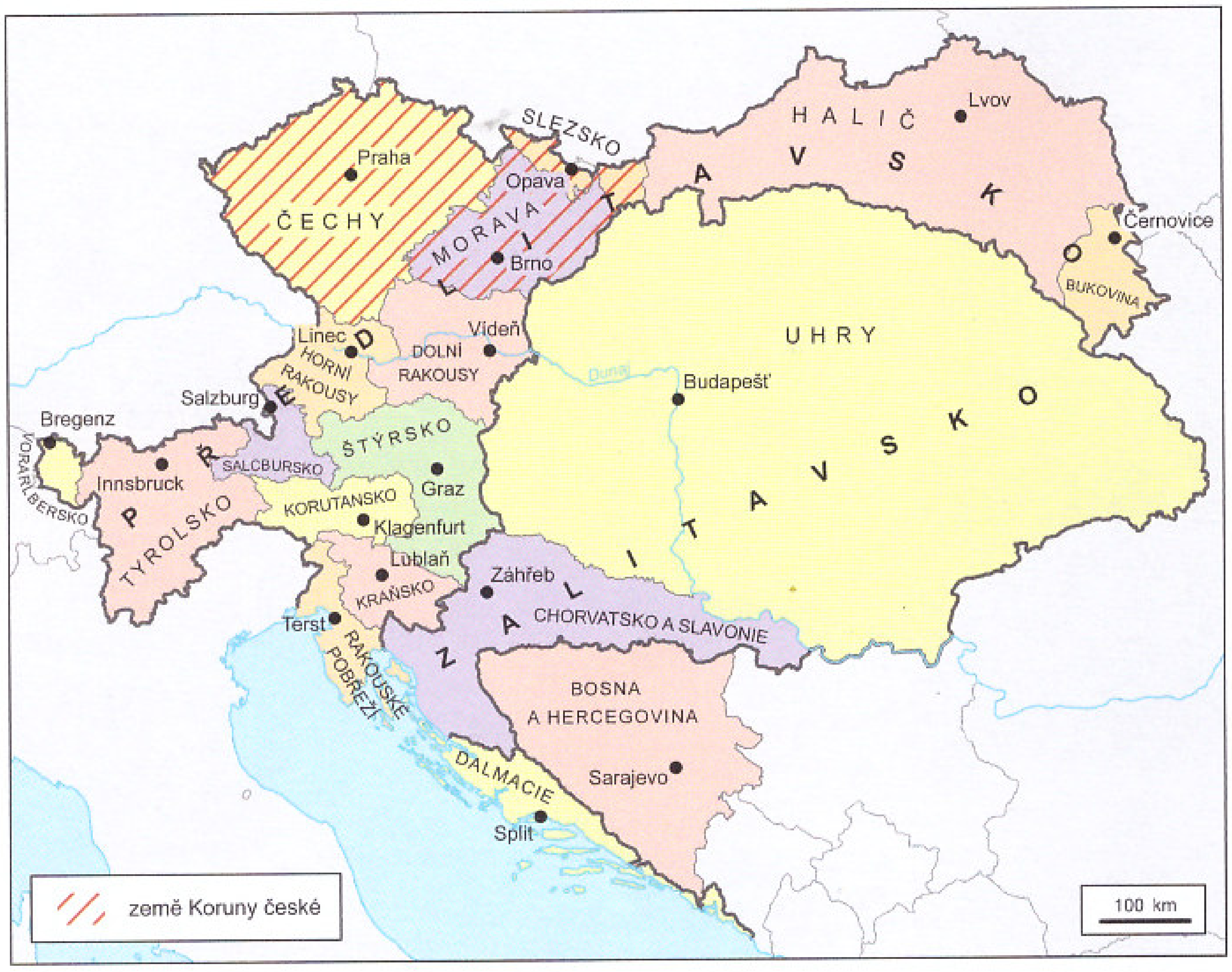
SLEZSKO
HALIČ
Lvov
Praha
Opava
ČECHY
MORAVA
Brno
Černovice
BUKOVINA
PŘEDLITAVSKO
Linec
Vídeň
HORNÍ RAKOUSY
DOLNÍ RAKOUSY
UHRY
Budapešť
Dunaj
Salzburg
Bregenz
ŠTÝRSKO
Graz
Innsbruck
SALCBURSKO
VORARLBERSKO
TYROLSKO
KORUTANSKO
Klagenfurt
Lublaň
KRAŇSKO
Záhřeb
ZALITAVSKO
CHORVATSKO A SLAVONIE
Terst
RAKOUSKÉ POBŘEŽÍ
BOSNA A HERCEGOVINA
Sarajevo
DALMACIE
Split
země Koruny české
100 km

Mapa Rakousko-Uherska ukazuje rozdělení habsburské dynastie na Předlitavsko a Zalitavsko. (Leitha/Litava je řeka, podle níž byla vedena malá část hranice mezi Rakouskem a Uhrami.)

Obyvatelstvo je národnostně homogenní a ke katolictví se hlásí 80 % obyvatel. Střední délka života je o dva roky vyšší než u nás (muži 79 let, ženy 84 let). Zajímavá je prostorová „polarizace“ v rozmístění obyvatel – na venkově žije 35 % populace, ve Vídni čtvrtina. Díky vysoké imigraci se počet obyvatel přes extrémně nízkou natalitu zvyšuje, čímž se zvyšuje podíl obyvatel neněmeckých národností.

Rakousko je v současnosti **ekonomicky** velmi vyspělý stát s vysokým podílem služeb na tvorbě HDP. Hospodářsky Rakousko ještě kolem roku 1955 značně zaostávalo za tehdejším Československem, poté začal dynamický rozvoj. Po vstupu do **Evropské unie** (1996) došlo k oživení ekonomiky, zejména díky zahraničním investicím. V současné době náleží mezi šest evropských států s **nejvyšším HDP na jednoho obyvatele**. Na výborné úrovni je finančnictví a pojišťovnictví, pobočky rakouských firem jsou známé i u nás („Erste Bank“, „Raiffeisen Bank“ či „Uniqa“) a expandují úspěšně do střední a východní Evropy. V Rakousku sídlí koncern supermarketů „Billa“ a „Julius Meinl“ zaměřený i na prodej kávy a založený již v roce 1862.

➲ *Zvažte, co je v Česku stále živým dědictvím Rakousko-Uherska a uveďte příklady: jazyk, nádraží, svátky, kavárny, jídelníček aj.*

Elektřinu dodávají z 50 % hydroelektrárny (kaskáda na Drávě a další v Alpách). Hutnictví, produkující kvalitní druhy oceli, využívá částečně domácí rudu – v Leobenu a Linci. Strojírenství se zaměřuje na výrobu užitkových vozidel, stavební stroje a zařízení (spalovny). **Chemický průmysl** využívá produkty rafinerie ve Schwechatu. Petrochemický koncern ÖMV je největší v zemi a má i u nás síť benzinových stanic.

Zemědělství má k dispozici pouze 18 % orné půdy z celkové rozlohy země. V nižších polohách na východě země se pěstují převážně obilniny (pšenice, kukuřice). Vyniká chov skotu pro mléko na horských pastvinách (louky a pastviny tvoří 25 % z rozlohy státu). Tradici má zpracování **dřeva**; lesnatost patří k nejvyšším v Evropě (40 %). **Doprava** se musí vyrovnávat v části země s horskými bariérami. **Tranzitní** trasy ve směru sever–jih (Německo–Itálie) přes Brennerský průsmyk jsou přetížené a působí environmentální problémy. Přirozený dopravní koridor ve směru západ–východ tvoří Dunaj a jeho břehy. Vídeňské mezinárodní letiště je ve Schwechatu a slouží i občanům sousedních států.

Zahraniční svazky jsou silné. Rakousko **exportuje** zejména strojírenské výrobky, spotřební zboží a chemické produkty. Nejsilnější ekonomické vazby má tradičně s Německem. Pasivní bilanci zahraničního obchodu částečně vyrovnávají příjmy z **turistického ruchu** (přes 8 % hodnoty HDP). Ročně navštíví zemi okolo 20 mil. turistů směřujících do Alp, do Vídně a Salcburku.

Rakousko se skládá z devíti **spolkových zemí.** Jedinou významnější jádrovou oblastí je **Vídeň** – hospodářské a kulturní centrum země, soustřeďující třetinu průmyslové výroby a čtvrtinu obyvatel, sídlo mezinárodních organizací (OSN, OPEC) a finanční centrum pro země Střední a Jihovýchodní Evropy. Řada památek je v Seznamu světového kulturní-

Vysoké Taury jsou zčásti chráněny jako jeden z národních parků Rakouska. Představují také významný cíl mezinárodního cestovního ruchu v údolních centrech (Zell am See, Kaprun, Krimml, Bad Gastein aj.). Znáte některá rakouská lyžařská střediska?

Metropole Rakouska Vídeň má téměř čtvrtinu obyvatel země. Je důležitým centrem kultury, vědy a obchodu. Svá sídla zde mají i některé mezinárodní organizace a město slouží i významným politickým setkáním evropských a světových státníků a manažerů. Postmoderní budova Haas Haus stojí na atraktivním místě v centru Vídně naproti chrámu sv. Štěpána.

ho dědictví UNESCO. **Štýrský Hradec** (Graz) je druhým největším rakouským městem, centrem dřevozpracujícího průmyslu. **Tyrolsko** je nejhornatější a turisty nejvíce navštěvovanou spolkovou zemí, zde se získává asi 40 % celostátního zisku z cestovního ruchu.

ŠVÝCARSKO

Švýcarská konfederace, 41 tis. km², 8 mil. obyvatel (2016), je spolkovou republikou složenou z 26 kantonů. Prakticky **neutrální stát** od roku 1815 patří k ekonomicky nejúspěšnějším zemím světa s nejvyšší životní úrovní obyvatel. **Výhodná je poloha** na rozhraní Západní, Střední a Jižní Evropy, v sousedství tří ekonomicky silných států – Francie, Německa, Itálie.

Přírodní poměry. Švýcarsko patří k nejvýše položeným evropským státům (průměrná nadmořská výška dosahuje 1 300 m n. m.); téměř 60 % státního území zaujímají **Alpy**. Největších výšek dosahují v oblasti masivu Monte Rosa (4 634 m), v Bernských Alpách je nejdelší evropský ledovec – Aletschský (27 km dlouhý). Střed státu, kde se soustřeďuje většina obyvatel a ekonomického potenciálu, zaujímá **Švýcarská plošina**. Švýcarské Alpy tvoří **klimatické** rozhraní mezi mediteránním a mírným typem. Díky reliéfu je podnebí silně diferencované: typické jsou velké srážkové rozdíly na malém prostoru. Na jaře a na podzim vane často na severním okraji Alp teplý jižní vítr **fén**. **Hydrologické poměry** ovlivňuje členitost terénu, srážková situace a výskyt ledovců. Alpami prochází hlavní evropská rozvodnice. Z tajících ledovců jsou napájeny významné řeky (Rhôna, Rýn, Inn), často hydroenergeticky využívané. Množství **jezer** ledovcového původu slouží k rekreaci. Flóra je velice pestrá, charakteristická výškovou **stupňovitostí**: do 800 m n. m. převládají kulturní porosty, do 2 000 m n. m. sahá pás lesů, střídaný alpskými loukami. Celková **lesnatost** dosahuje 25 %. Přírodní podmínky se intenzivně využívají pro **cestovní ruch**; nerostných surovin je minimum.

Historický vývoj. Švýcarsko je **zemí míru a stability**, které se vyhnuly obě světové války. V r. 1291 uzavřely tři kantony – Uri, Schwyz a Unterwalden – protihabsburský obranný spolek, ve kterém je spatřován prapočátek **konfederace**. Během 13. a 15. století byly postupně připojovány další kantony a v polovině 16. století dosáhlo Švýcarsko současného územního rozsahu. Po napoleon-

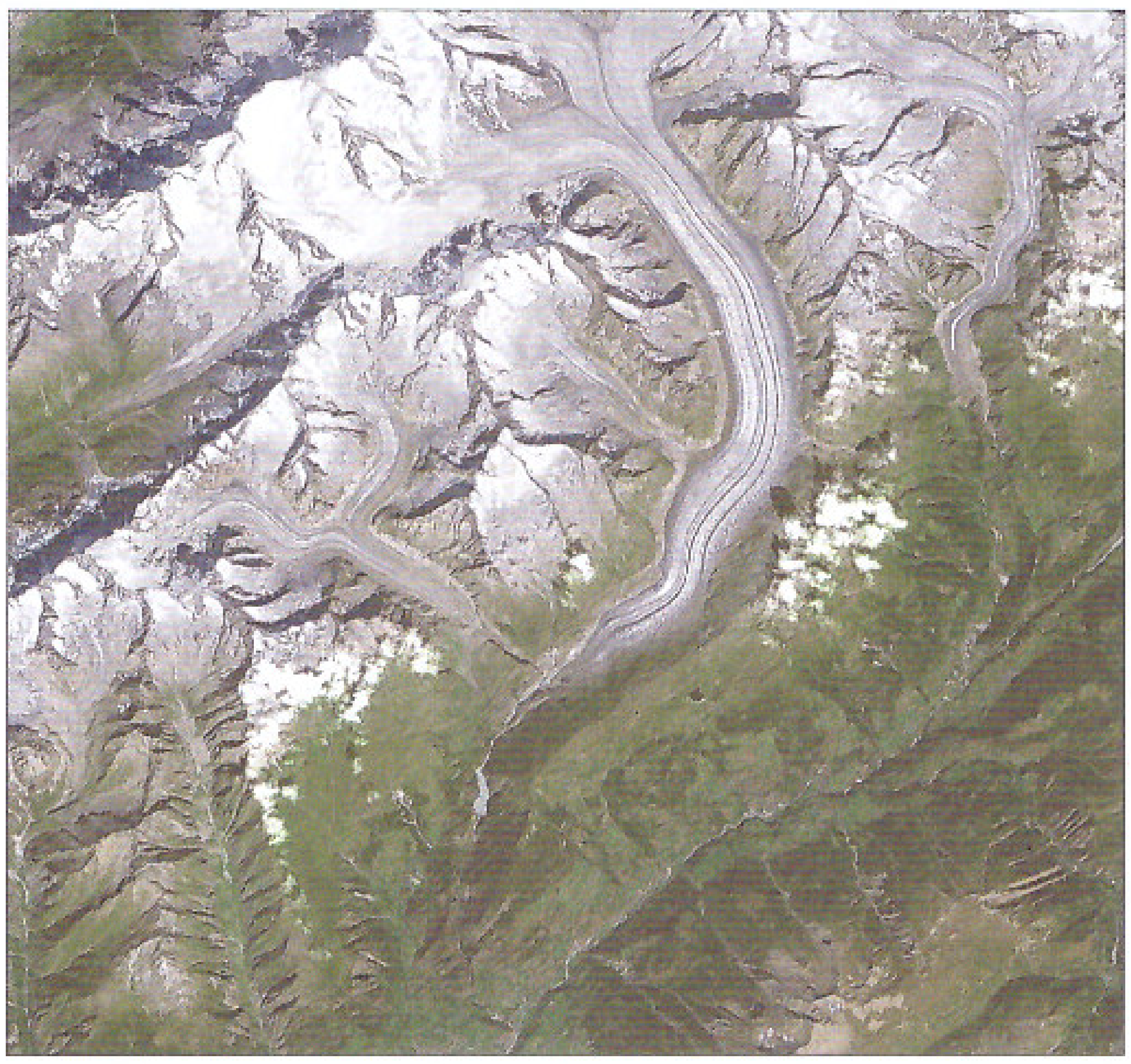

Aletschský ledovec v Alpách dobře dokumentuje charakter a formování sněžiště, kde se ledovec vytváří, ale i ledovcové splazy, jimiž ledovec pozvolna klouže do horských údolí. V údolích formuje charakteristické svahy profilu U a také jezírka hrazená morénami ze spadaných zvětralých hornin.

Intenzivně využívaná krajina v Montreux na březích Ženevského jezera je známá produkcí kvalitního vína. Alpy výrazně ovlivňují klima severních a jižních svahů. Jižní jsou využity k pěstování vinné révy.

ských válkách Vídeňský kongres roku 1815 obnovil švýcarskou nezávislost a evropské mocnosti souhlasily s trvalým uznáním **švýcarské neutrality**.

➲ *Vyhledejte názvy kantonů tvořících švýcarskou konfederaci.*

Obyvatelstvo. V současných evropských poměrech je Švýcarsko z hlediska jazykové a náboženské různorodosti určitou raritou. Používá se nejvíce úředních **jazyků** v Evropě; převládá němčina 70 % před francouzštinou 18 %, italštinou 12 % a rétorománštinou. Většina Švýcarů ovládá minimálně dva úřední jazyky, navíc i angličtinu. Podíl katolíků a protestantů je zhruba vyrovnán. Ukazuje se, že integrujícím prvkem nemusí být ani etnická či náboženská homogenita, ale **ekonomická prosperita demokracie**. Ta je i významným impulzem pro **imigraci** – počet registrovaných cizinců představuje téměř čtvrtinu obyvatel. Velmi vysoká **hustota zalidnění** překračuje hodnotu 190 obyv. na km². Obyvatelstvo je převážně koncentrováno na Švýcarskou plošinu a do jejího okolí. Švýcaři se vyznačují nejpříznivějšími demografickými charakteristikami na světě. Platí to zejména u **střední délky života**, muži se v průměru dožívají 81 let, což je nejvyšší hodnota na světě; ženy 85 let.

Švýcarsko má jednu z **nejstabilnějších ekonomik** na světě. Jeho dlouhodobá politika v měnové oblasti, bezpečnosti a politické stabilitě učinila zemi bezpečným útočištěm pro investory. Švýcarsko patří k **nejbohatším státům**, podle řady ukazatelů je první na světě: HDP na obyvatele (80 tis. USD v roce 2016, podle kupní síly 60 tis. USD), bankovní index („riziko zahraničních investic" nad 94 bodů) či globální index inovací (2015). **Finanční sektor** má jeden z nejvyšších podílů na tvorbě HDP na světě; „Union Bank of Switzerland" a „Credit Suisse" patří k největším bankám na světě.

Průmysl se orientuje na materiálově nenáročné výroby. Dominuje přesné strojírenství (mechanika, optika, hodinky, nože) – Curych, Ženeva a Schaffhausen. Basilej je centrem chemického a farmaceutického průmyslu, sídlí zde největší farmaceutický koncern světa „Novartis". Potravinářství se zaměřuje na výrobu másla, sýrů, čokolády, kávy – koncerny „Jacobs" a „Nestlé" patří k největším na světě. **Zemědělství** intenzivně využívá omezené přírodní možnosti a specializuje se na živočišnou výrobu. Z celkové rozlohy připadá na louky a pastviny 40 % (3. nejvyšší podíl v Evropě), na ornou půdu necelých 10 %. Téměř polovina potravin se musí dovážet. **Doprava** se účinně vyrovnává s horským terénem. Železnice jsou plně elektrifikované. Nejdelším železničním tunelem na světě je Gotthardský (57 km dlouhý), již v roce 1906 byl dokončen Simplonský (20 km) a silniční pod Sv. Gotthardem je přes 16 km dlouhý. Vše vybudované jako transevropské dopravní tahy mezi střední a severní Evropou a Středomořím.

Švýcarské hlavní město Bern leží v meandru řeky Aary. Je proslulé zachovalým historickým centrem pod ochranou UNESCO.

Švýcarsko je velmi hornaté a pro propojení severu a jihu Evropy jsou hřebeny Alp značnou překážkou. Proto již více než století byly **pro železnice a silnice budovány tunely**. Původní Gotthardský tunel ve výšce 1 100 m je dlouhý 15 km, jeho „nástupce" Gotthardský úpatní tunel má délku 57 km ve dvou samostatných tubusech navzájem propojovaných. Je nejvýznamnějším a nejdelším tunelem nejen Švýcarska, ale celosvětově. Umožňuje rychlost vlaků 200–250 km/hod. a propojuje na severu kanton Uri s jižním kantonem Ticino [tičino]. Tato stavba nejen zrychlila po roce 2016 dopravu, ale významně přispěla k nižšímu znečištění přírodního prostředí, neboť jde o nejfrekventovanější propojení severní a jižní Evropy.

Zahraniční svazky jsou velmi intenzivní. V Ženevě sídlí **Evropská hospodářská komise OSN,** jejímž členem se Švýcarsko stalo jako jeden z posledních států na světě – v roce 2002. Hlavní **exportní** komodity tvoří stroje a elektronika (30 %), chemické produkty (barvy, laky, léčiva – 25 %) a vysoce náročné výrobky (hodinky, klenoty – 20 % hodnoty). Důležitým zdrojem příjmů je **cestovní ruch**. Ročně přijíždí 12 mil. turistů; k střediskům zimní turistiky patří např. St. Moritz, Davos a Crans Montana, dále Bern, Luzern a Ženeva.

➲ *V čem spočívají výhody neutrality Švýcarska? Má neutralita i nějaké nevýhody? Které další země v Evropě lze označit za neutrální státy?*

➲ *Existují nějaká rizika, která by mohla v budoucnu ohrozit prosperitu Švýcarska?*

SEVERNÍ EVROPA

Vymezení. Severní Evropu tvoří osm států – Dánsko, Švédsko, Finsko, Norsko, Island a tři Pobaltské státy (Litva, Lotyšsko a Estonsko). Na ploše 1,3 mil. km² zde žije 33 mil. obyvatel. Státy Severní Evropy mají mnoho **společného** a během svého historického vývoje spolu často sdílely již od doby Vikingů společné osudy. Od konce 14. století do roku 1523 zde v rámci

Přírodní krajina Skandinávie je nejzachovalejší v severních málo zalidněných oblastech a na souostrovích lemujících západní pobřeží Norska (Lofoty). Moře je zde spojnicí se světem i zdrojem potravy či zaměstnání.

Kalmarské unie byl dokonce vytvořen společný stát. V minulosti bylo Švédsko spojeno s Finskem a Dánsko s Norskem a Islandem. Na historickou sounáležitost upomínají i **vlajky** severských států. Tři ze severských států jsou monarchie, ostatní parlamentními republikami. S výjimkou Dánska a Pobaltských států je převážná část regionu od trupu Evropy oddělena mořem. To bylo spolu s velkou vzdáleností od centrálních částí světadílu v minulosti příčinou jeho **částečné izolovanosti.** Vzhledem k evropským rozvojovým osám má Severní Evropa spíše periferní polohu a značná část území leží za polárním kruhem. Nepříliš vhodné jsou tvary státních území a excentricita jejich hlavních měst, ležících v blízkosti moře. S výjimkou východní hranice, tj. Finska a Pobaltských států, se jedná o poměrně ostře mořem vymezený mezoregion.

Fyzickogeografické předpoklady hrají v porovnání s ostatními evropskými mezoregiony nejvýznamnější roli při rozložení obyvatel a ekonomických aktivit. Rozhodujícím integrujícím fyzickogeografickým činitelem pro region Severní Evropy v minulosti bylo působení severského **pevninského ledovce**. Jeho činností byl formován povrch, byly jím ovlivněny průběhy toku řek a vznik tisíců jezer. Klimatické podmínky nejsou pro člověka příliš vhodné. Podnebí je drsné, v zimním období nastupuje období „dlouhých večerů“. Velkým hospodářským **potenciálem** jsou řeky a lesy. V horských částech jsou řeky využívány k hydroenergetickým účelům, v nížinných pro dopravu. Spolu s jezery tvoří významný dopravní systém (především Švédska a Finska). Rozsáhlé **lesy** umožnily vysokou produkci dřeva a jeho využití v papírenském, nábytkářském a dalším dřevozpracujícím průmyslu. Největší lesnatosti dosahuje Finsko (75 %). Sever Skandinávie má nenarušenou krajinu lesů a lesotundry obývanou Laponci s tradičním chovem sobů.

➲ *Ve Skandinávii je řada národních parků. Vyhledejte základní informace o jejich zvláštnostech.*

➲ *Fjordy jsou charakteristickým znakem západního pobřeží Norska. Jak vznikly a jaké jsou jejich charakteristické tvary? Kde jinde v Evropě a na světě je najdeme?*

Historické souvislosti. Vývoj Severní Evropy je spojován s dějinami dvou zemí – Dánska a později Švédska, a zejména s jejich expanzí do okolních zemí. Dánské království vzniklo již v průběhu 9. století. V rámci **Kalmarské unie** (1397–1523) vládnou dánští králové Norsku, Švédsku a Finsku. Po jejím rozpadu získává Švédsko samostatnost (v roce 1523) a postupně se stává severskou velmocí. Od začátku 17. století nastává „zlatá éra“, kdy švédští králové ovlivňují chod dějin severní poloviny středoevropského mezoregionu a pod jejich svrchovanost náleží téměř celé pobřeží Baltského moře (které označují jako „Švédské“). V průběhu 18. století však všechna území ztrácejí, v roce 1808 Finsko ve prospěch Ruska.

➲ *Kterými jazyky se hovoří v Severní Evropě a v Pobaltí? Které z nich jsou si vzájemně podobné?*

V důsledku nepříznivých přírodních podmínek je **hustota zalidnění** nízká, pouze 25 obyvatel na kilometr čtvereční. Obyvatelstvo je rozmístěno velice nerovnoměrně, převážně při jižním, resp. západním pobřeží. Vysoká je míra **urbanizace** (80 %). V aglomeraci hlavních měst žije asi čtvrtina obyvatel. Zatímco v minulosti mnoho lidí emigrovalo (hlavně do USA), nyní je Severní Evropa **imigračním cílem** obyvatel z hospodářsky málo vyspělých zemí, což bezpochyby ovlivnil silný sociální systém všech států v tomto regionu. Populace se vyznačuje výbornými demografickými charakteristikami, vysokou střední délkou života (78 let pro muže a 83 let pro ženy) a nízkou kojeneckou úmrtností (pod 5 promile). Obyvatelstvo má řadu podobných znaků, proto se někdy hovoří o tzv. **severské společnosti**. Společným znakem je **vysoká životní úroveň** obyvatel, obliba sportu (lyžování, atletika, házená) a silný důraz na sociální politiku a ochranu přírody.

Ekonomika severských států je spjata s mořem, lesním bohatstvím a intenzivním obchodem s ostatními částmi Evropy. Moře tvoří důležitou komunikační spojnici (námořní trajekty) mezi jednotlivými státy a ostatními částmi Evropy, je bohatým zdrojem **ryb**, pro Norsko a Dánsko i místem těžby **ropy** ze šelfu Severního moře. Velký energetický potenciál řek využívají hlavně v Norsku a Švédsku; v blízkosti elektráren vznikly elektrometalurgické podniky. **Dřevozpracující** (IKEA) a **papírenský** průmysl se rozvíjel v ústí řek, po kterých se plaví dřevo z vnitrozemí. Ložiska kvalitní železné rudy se stala impulzem pro rozvoj hutnictví a pro následné strojírenství ve Švédsku. V posledních letech zaznamenává rozvoj hlavně **petrochemie** a **strojírenství** – výroba lodí, elektroniky a elektrotechniky. Ekonomicky patří státy Severní Evropy k nejúspěšnějším na světě. **Hrubý**

Základní údaje o státech Severní Evropy

Stát	Rozloha tis. km^2	Obyv. mil.	Hustota zalidnění obyv./km^2	Pop.růst ∅ %	Stř.délka života roky M/Ž	Nezaměst. %	Růst HDP ∅ %	HDP na obyv. tis. USD
	2016	2016	2016	2011–2015	2016	2016	2011–2015	2016
Dánsko	45	5,5	135	0,2	78/83	6,0	0,5	46
Finsko	340	5,5	20	0,1	78/84	10,0	0,6	41
Švédsko	450	10,0	20	0,8	81/84	7,5	2,4	48
Norsko	385	5,0	15	1,2	80/84	4,5	1,4	68
Estonsko	45	1,5	30	-0,7	72/82	6,5	3,8	28
Lotyšsko	65	2,0	35	-0,6	70/79	9,0	2,7	24
Litva	65	3,0	45	-0,3	69/80	10,0	3,5	28
Celkem	1 395	32,5	25	0,5	78/83	7,0	1,8	47

Finsko bývá nazýváno „zemí tisíců jezer“ (přes 60 tisíc jezer převážně ledovcového původu na 10 % státního území). Rozsáhlé lesy poskytují surovinu pro **dřevozpracující** a **papírenský** průmysl. Finsko patří ve světě mezi největší vývozce výrobků ze dřeva. Na dobré úrovni jsou strojírenství (lodě, zejména ledoborce) a elektronika (mobilní telefony Nokia).

domácí produkt na jednoho obyvatele se pohybuje v průměru okolo 47 tis. USD za rok (v Pobaltských státech je o třetinu nižší). Zemědělství je státem podporované, hospodářsky je málo významné, ale udržuje osídlení v málo zalidněné krajině. Charakteristické je spojení s lesnictvím v malých rodinných farmách, důležitý je i lov a rybolov.

- *Se kterými výrobky ze skandinávských zemí jste se setkali v našich obchodech?*
- *Jaký byl v letech 2016 a 2017 přístup Švédska k imigrantům z mimoevropských států?*

Nejdůležitější **jádrová oblast** Severní Evropy leží při vstupu do Baltského moře, u průlivu Öresund. Zahrnuje Kodaň a švédské Malmö. Druhé jádrové území představuje stockholmská aglomerace. Většinu území Skandinávie můžeme označit jako evropskou periferii.

- *Kdo byli Vikingové a proč se vydávali na daleké výboje?*
- *Víte, jak se jmenoval významný norský výzkumník, který se silně angažoval v objevování polárních oblastí? Zjistěte, co objevil.*

Dánsko leží v úrodných nížinách Jutského poloostrova a přilehlých ostrovů. Dánské království dosáhlo velmocenského postavení v 15. století, kdy bylo největším evropským státem. Průmysl se zaměřuje na materiálově nenáročná kvalifikovaná odvětví s vysokou mírou přidané hodnoty – výroba nábytku, větrných elektráren, lodních motorů, elektroniky, textilní a potravinářský průmysl (maso, máslo a mléko). Dánské zemědělství dosahuje světové úrovně a má nejvyšší podíl orné půdy v Evropě (62 % státního území). Pěstuje se obilí, zelenina a krmiva. Samosprávným zámořským autonomním územím Dánska jsou **Faerské ostrovy** na severu Atlantského oceánu mezi Islandem a Shetlandami. Administrativně samosprávným územím Dánska je i zaledněný největší ostrov světa **Grónsko**, z hlediska fyzickogeografické polohy je však součástí Ameriky.

Švédsko bylo na počátcích novověku velmocí na severu Evropy a zasahovalo i do dění ve Střední Evropě (v období třicetileté války v 17. století švédská vojska bojovala jako důležitá součást protihabsburské koalice i na území dnešního Česka). Švédové se vyznačují vysokou tolerancí k přistěhovalcům ze všech koutů světa. Průmysl plně využívá přírodní bohatství. Švédská ocel vyráběná z kvalitní železné rudy (Kiruna) je základem vyspělého **strojírenství**, výroby automobilů (Volvo, Saab, Scania), letadel, elektroniky (Elektrolux, Ericsson) a lesního nářadí (Husqvarna). Zemědělství zhruba jižní třetiny státu téměř kryje spotřebu celé země. Efektivní je dopravní systém, díky levné elektrické energii je 75 % tratí elektrifikovaných.

Norsko je zemí hlubokých a dlouhých fjordů a tisíce ostrovů, které jsou výsledkem činnosti kontinentálního ledovce, který v pleistocénu pokrý-

CROSS CAFE
CROSS CAFE
TROPEZ

Aarhus, druhé největší dánské město, je proslulé pěšími zónami s četnými módními butiky, galeriemi, jazzovými kluby, hospůdkami a kavárnami. Na dosah je neuvěřitelné množství muzeí včetně skanzenu a historické stavby v perfektním stavu. Veřejné prostory nabízejí vstup do vyspělé kosmopolitní společnosti.

Metropole Švédska – Stockholm – má zajímavou polohu na východním pobřeží Švédska na úzké šíji oddělující velké členité vnitrozemské jezero Mälaren od Baltu s množstvím malých ostrovů při pobřeží. Toto zázemí je intenzivně využíváno k rekreaci (druhé bydlení) a sportu.

val celou Skandinávii. Má nevýhodný tvar protažený daleko na sever a jeho území je po souši špatně prostupné. Hospodářství využívá darů moře. Ze šelfu Severního moře se těží **ropa a zemní plyn**. Přední místo v Evropě zaujímá norský rybolov. Aby ochránilo svá bohatá loviště ryb i pobřežní zdroje ropy a zemního plynu a patrně i celkově vysokou životní úroveň, nevstoupilo Norsko do Evropské unie. Spojení se světem zajišťuje **námořní loďstvo**, které patří k největším a nejvýkonnějším na světě. Země je velkým exportérem ropy a zemního plynu. Hydroelektrárny dodávají veškerou elektrickou energii. V její výrobě na jednoho obyvatele zaujímá Norsko první místo na světě a využívá ji nejen k topení v domácnostech, ale i v elektrometalurgii.

Island bývá nazýván kvůli svým přírodním poměrům „ostrovem ohně a ledu". Má činné sopky, bohaté zdroje termální energie a rozsáhlé zalednění. Islandský parlament – Althing – je nejstarší na světě. Hlavním ekonomickým odvětvím je **rybolov**. Ryby a rybné výrobky tvoří 70 % exportu.

- *Vysvětlete příčiny značného bohatství ryb při západním pobřeží Norska a některých souostroví Severního moře.*
- *Vysvětlete, proč je pro Norsko a Island nevýhodné stát se členem EU.*

Všechny tři státy, které řadíme pod pojem **Pobaltí** (**Estonsko, Lotyšsko, Litva**), mají obdobné přírodní podmínky – převážně rovinatý povrch s četnými jezery ledovcového původu, močály a rašeliništi, nepříliš úrodné půdy a vyšší lesnatost.

Všechny tři pobaltské státy mají za sebou bohatou a značně pohnutou **historii**. To vyplývá zejména z jejich geografické polohy na pomezí Severní a Střední Evropy a Ruska. Důsledkem toho byl neustálý tlak ze strany mocnějších sousedů – Němců, Rusů i Poláků. Obtížně získaná nezávislost těchto zemí v meziválečném období 20. století byla ukončena jejich připojením k tehdejšímu Sovětskému svazu v roce 1940. O rok později došlo k okupaci nacisty a od roku 1944 bylo území znovu obsazeno Sovětským svazem, tentokrát na více než 45 let. Nezávislost obnovily pobaltské státy v letech 1990–1991, kdy na rozdíl od ostatních postsovětských republik nevstoupily do Společenství nezávislých států.

Hospodářské reformy v těchto zemích proběhly překvapivě rychle a v roce 2004 vstoupily všechny tři země do Evropské unie a do Severoatlantické aliance (NATO). V Lotyšsku a Estonsku je jedním z největších politických problémů značný podíl obyvatelstva ruské národnosti, které je soustředěno hlavně ve velkých městech (v Rize má dokonce převahu).

Pobaltí je chudé na nerostné suroviny, cenné jsou však poměrně rozsáhlé lesy, které pokrývají v Litvě kolem 30 %, v Lotyšsku a Estonsku dokonce kolem 40 % státního území. Charakteristické jsou především pastviny, orné půdy je zde naopak nedostatek. **Zemědělská** výroba se tak soustřeďuje především na chov mléčného skotu a prasat a pěstování nenáročných plodin, jako je žito, oves, pícniny, len a brambory.

- *Jak ovlivňují ruské menšiny v Estonsku a Lotyšsku politický a hospodářský vývoj obou zemí?*
- *Které faktory přispěly k urychlení hospodářských reforem v pobaltských státech po roce 1990?*

Norsko je země fjordů – hlubokých mořských zálivů vyhloubených splazy kontinentálního ledovce ve čtvrtohorách. Rybolov, lov velryb a drobné farmy na březích, taková byla minulost tradičního Norska.

ZÁPADNÍ EVROPA

Rotterdam je součástí významné konurbace nazývané Randstad. Je nejdůležitějším přístavem Evropy, díky skvělé poloze v ústí Rýna zajišťuje spojení hluboko do vnitrozemí.

Západoevropský mezoregion je tvořen sedmi státy (Británie, Irsko, země Beneluxu, Francie a Monako) rozprostírajícími se na ploše téměř 1 mil. km^2. Spolu se Střední Evropou počtem obyvatel 165 mil. zaujímá první místo mezi mezoregiony, podobně jako podle **hustoty zalidnění** – 175 obyv./km^2. V minulosti, kdy Západní Evropa byla chápána ve smyslu politickém, tvořily tyto státy jádro evropského „Západu“. Mezoregion náleží k nejvíce **exponovaným** oblastem světa, jak z hlediska kulturního, tak politického, sociálního a ekonomického. Postupné vytvoření centra globálního významu ovlivňovalo světové dění, stalo se ohniskem pokroku a procesu europeizace („poevropšťování“ světa). Prochází tudy hlavní evropská rozvojová osa „**Modrý banán**“; těžiště Evropského systému se krystalizovalo již od 15. století při kanálu La Manche, kam se soustřeďovaly hlavní obchodní trasy a vznikaly světové přístavy. Nacházejí se zde dvě **velmoci** současného světa – Francie a Británie, v minulosti bychom k nim mohli zařadit i Nizozemsko.

Mezoregion má výborné **přírodní předpoklady** pro ekonomický a sociální rozvoj – klimatické, půdní i hydrologické (v minulosti surovinové). Převládají nížiny a mírné oceánské (deštivé) **klima**. Hustá říční **síť vodnatých toků** propojená kanály je využívána pro dopravu, na březích řek jsou lokalizována velká města a průmyslové podniky. Původní listnaté lesy byly postupně přeměněny v **kulturní krajinu**. Surovinové zdroje, zejména uhlí a železná ruda, se profilovaly jako rozhodující lokalizační faktory pro formování **průmyslových areálů** v době průmyslové revoluce (střední Anglie, severní Francie – Valonsko, Lotrinsko). Suroviny jsou již převážně vyčerpány a v současné době má nadregionální význam těžba **ropy a zemního plynu** ze šelfu Severního moře, solí na východě Francie a polymetalických rud v Irsku.

Historické souvislosti. Dějiny států Západní Evropy se vyznačují silnou vzájemnou **koexistencí**. Ta se dotýkala vzájemné spolupráce, ale i rozporů řešených válečnými konflikty (např. stoletá válka, anglicko-nizozemské války či francouzsko-nizozemská válka v 17. století). Historici a politici uvádějí, že právě francouzsko-britská (anglická) **konkurence** byla hnací silou ekonomického, sociálního i politického vývoje obou zemí při budování **koloniálních říší**. Země Západní Evropy v době největšího rozmachu v roce 1930 ovládaly území na ploše téměř 55 mil. km^2 (40 % rozlohy obyvatelné souše), kde žilo 725 mil. lidí (30 % obyvatel světa). Z této části Evropy se šířily **inovace** do celého světa – od **průmyslové revoluce** a navazujících procesů **urbanizace**, přes revoluci demografickou či demokratickou (Velká francouzská revoluce). Historicky se jedná o velmi exponované území, na kterém probíhaly rozhodující válečné konflikty. V této oblasti byl také zahájen proces **integrace** završený pozdějším vznikem **Evropské unie.** S výjimkou Monaka jsou všechny státy členy NATO i Evropské unie. Jako v jediném evropském mezoregionu převládají monarchie nad republikami (v poměru 5:2).

- *Zjistěte, kolik uprchlíků z neevropských států přijaly jednotlivé země postupně v letech od roku 2015.*
- *Jaký podíl tvoří v jednotlivých státech imigranti a ze kterých zdrojových oblastí pocházejí?*
- *Které země mají dosud zámořské državy a jaký mají status?*

Vysoce vzdělané obyvatelstvo se vyznačuje kvalitními sociálními, ekonomickými, kulturními i demografickými charakteristikami. Ze všech mezoregionů je zde nejvyšší hustota zalidnění dosahující 175 obyv./km^2. Koncentrace obyvatel je soustředěna podél **rozvojových os**, zejména „Modrého banánu“. Velmi vysoká je míra **urbanizace**, přesahující 80 %. O významu evropského systému hovoří i existence tzv. „globálních měst“ – Londýn, Paříž a Amsterdam. Se severoevropským a jihoevropským mezoregionem patří Západní Evropa k populačně nejvíce rostoucím mezoregionům. V průměru se v letech 2011–2015 počet obyvatel ročně zvyšuje o půl procenta. Populace se vyznačuje výbornými demografickými charakteristikami – vysokou **střední délkou života** (79 let pro muže a 84 let pro ženy) a extrémně nízkou kojeneckou úmrtností. Vcelku vstřícná dosavadní **imigrační politika** spolu s výhodami sociálního státu vedla k vysokému zastoupení obyvatel narozených v zahraničí, popř. jejich potomků – často se hovoří o tzv. kosmopolitní společnosti. Západní Evropou prochází dotyková linie dvou **jazykových** (románské, resp. germánské jazyky) a **náboženských** (katolictví, resp. protestantství) skupin.

Ekonomicky jednu z **nejvyspělejších oblastí světa** charakterizuje vysoký objem hrubého domácího produktu 7 500 mil. USD (2016), tj. 12 % produkce všech států světa, 40 % produkce USA. Po severoevropském mezoregionu je zde nejvyšší HDP na obyvatele – 43 tis. USD v roce 2016. Současný roční růst HDP dosahuje 1,3 % (v letech 2011–2015) a odpovídá evropskému průměru. Vyspělá jsou všechna průmyslová odvětví od strojírenství, elektroniky, elektrotechniky či chemie; výrobky jsou proslulé svou **kvalitou a konkurenceschopností** a vysokým podílem odvětví high-tech. V zemědělství převládá in-

Základní údaje o vybraných státech Západní Evropy

Stát	Rozloha	Obyv.	Hustota zalidnění	Populační růst ∅	Stř.dél. života	Neza-měst.	Růst HDP ∅	HDP na obyv.
	tis. km²	*mil.*	*obyv./km²*	*%*	*roky M/Ž*	*%*	*%*	*tis. USD*
	2016	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*
Británie	242	65,0	255	0,5	79/83	5,0	1,7	40
Irsko	70	4,5	65	1,2	79/83	7,5	1,4	55
Francie	550	66,5	115	0,5	79/86	10,0	1,0	41
Nizozemsko	42	17,0	405	0,4	80/83	6,5	0,3	48
Belgie	30	11,5	365	0,1	79/83	8,5	1,1	43

tenzivní živočišná produkce. Moderní a hustá je dopravní síť (dálnice, rychlostní železniční tratě). Nachází se zde největší evropské přístavy (Rotterdam, Antverpy) a **letiště**; londýnské letiště Heathrow je třetí, Charlese de Gaulla v Paříži osmé největší na světě. Silný je **finanční sektor.** Británie, Francie a Nizozemsko náleží k největším exportérům kapitálu na světě a francouzské banky „Société Général", „BNP Paribas" a „Crédit Lyonnais" a nizozemská „ING Group" patří k největším bankám světa.

BRITÁNIE

Oficiální název Spojené království Velké Británie a Severního Irska (ve zkrácené podobě Spojené království nebo Británie) napovídá, že se stát rozkládá na dvou největších ostrovech Britského souostroví, k nimž náleží další menší ostrovy. Patří k **nejstarším státním útvarům** v Evropě. Samostatná anglicko-saská království se začala formovat již v 7. století, od 12. století nepoznala ostrovní země cizí okupaci. Vděčí za to mj. i velmi **strategické geografické poloze.** Británie začala vytvářet světové **impérium** od 18. století a svého vrcholu dosáhlo za vlády císařovny Viktorie, kdy bylo rozlohou čtyřikrát větší než celá Evropa a žilo v něm přes půl miliardy lidí. To je jedním z důvodů, proč je **angličtina** nejrozšířenějším jazykem na světě.

Přírodní poměry jsou příznivější na nížinatém jihu země, nazývaném „zahrada Anglie", zatímco v ostatních částech převládají pastviny pro ovce a skot. Nejvyšší britská hora Ben Nevis (1 343 m n. m.) se nachází v pohoří Grampiany v severním Skotsku. Mírné **oceánské podnebí** se vyznačuje chladnějším létem a teplejší deštivou zimou. Převládá oblačné počasí s častými mlhami. Severozápadní Skotsko patří k nejdeštivějším místům v Evropě. Díky srážkám jsou **řeky** velmi vodnaté a často využívané dopravně, podobně jako větší **jezera** (Loch Ness, Loch Lomond). V důsledku rozsáhlého kácení v minulosti, ve snaze rozšířit pastviny, pokrývají lesy jenom 10 % státní rozlohy a rozsáhlá jsou vřesoviště.

Británie je energeticky soběstačná díky těžbě **ropy a zemního plynu** v Severním moři, která umožnila útlum těžby uhlí a ovlivnila rozvoj dříve spíše stagnujícího východního pobřeží. Zatímco v minulosti dominovala pevná paliva, dnes leží těžiště energetiky na palivech kapalných. Jako slibná se ukazují ložiska zemního plynu i v Irském moři.

Historický vývoj. Samostatná anglosaská království vznikala v průběhu 7. století. V 8.–9. století byl jih ostrova pod vlivem Vikingů a v letech 1016–1042 pod vlivem Dánů. V průběhu 12.–13. století bylo připojeno Irsko a Wales. Dědičné spory s Francií vedly ve 14.–15. století k tzv. stoleté válce s Francií. V té době vznikly první manufaktury a nastala obchodní expanze podporovaná silným ekonomickým potenciálem a rozvojem loďstva. **Anglická buržoazní revoluce**, kdy se Anglie stala krátce v letech 1653–1660 republikou, představovala politický zlom, neboť začala nastolovat kapitalistické vztahy a opírat se o nové společenské vrstvy – mladou buržoazii a kruhy obchodnické i podnikatelské. V roce 1707 došlo ke sloučení Anglie, Skotska a Walesu do království **Velké Británie**.

➲ *Vyjmenujte a ukažte na mapě alespoň deset zemí, které byly v minulosti součástí Britského impéria.*

Počátky budování **Britského impéria** (*British Empire* – termín užívaný od roku 1875) byly pozvolné. Pro jeho budoucnost měla zásadní význam **sedmiletá válka**. Pařížskou smlouvou (1763) Británie získala od Francie rozsáhlá území v Severní Americe (Francouzská Kanada) a uvolnila si ruce na podmanění imperiálního „klenotu" v podobě Britské Indie. Od druhé poloviny 18. století již Británii řadíme mezi **světové velmoce**. Politická hegemonie byla podporovaná sílícím ekonomickým potenciálem. Od druhé poloviny 18. století probíhala v Británii **průmyslová revoluce** a vznikaly zde první moderní průmyslové podniky. Do 70. let 19. století byla Británie vedoucím státem naší planety, **„světovou**

Krajina Irska je převážně bezlesá, s převahou pastvin, místy se skalnatými výchozy. Tradiční zaostalost země změnil vstup do Evropské unie, kdy se země díky investicím EU a restrukturalizaci hospodářství dostala na špičku Evropy podle HDP na obyvatele.

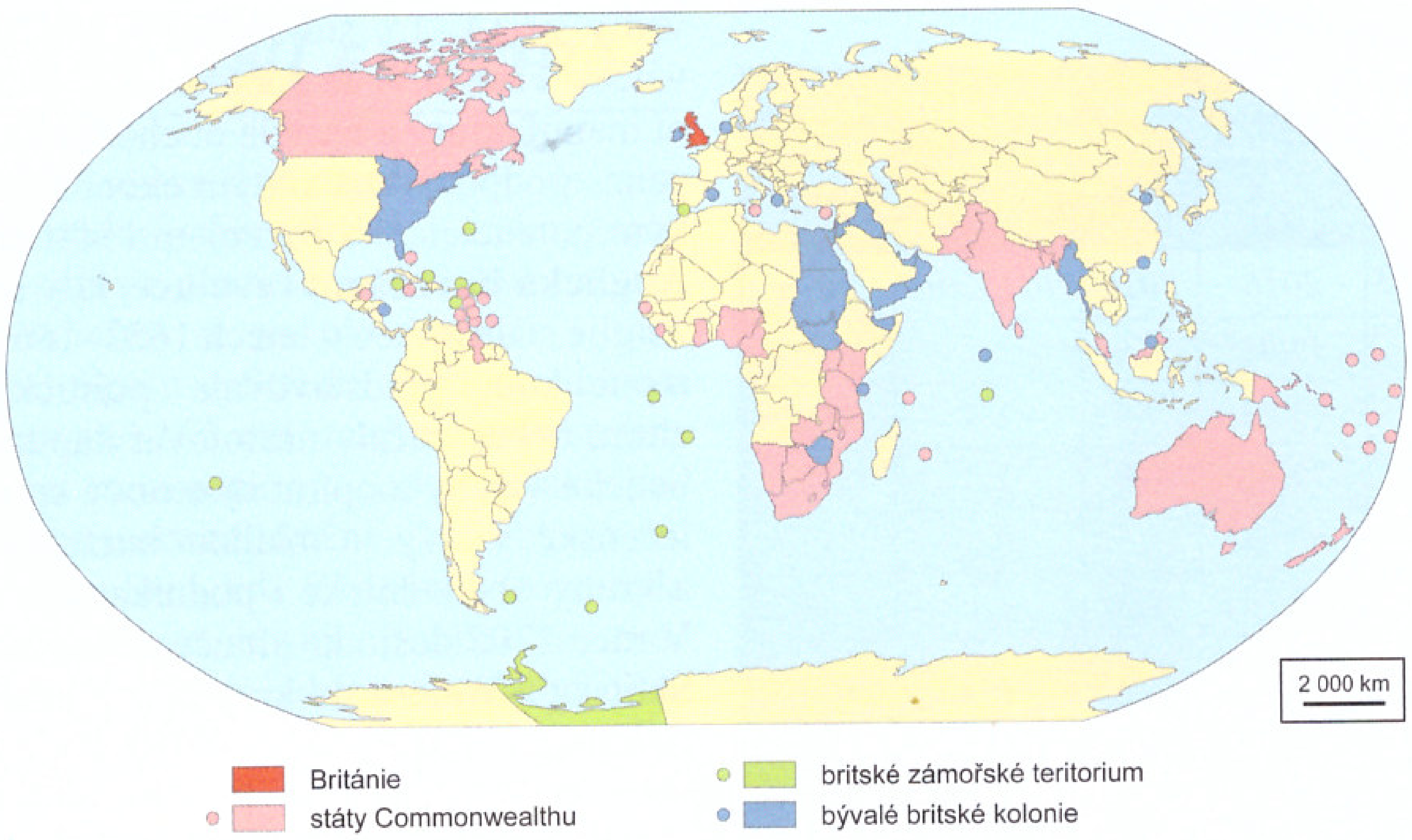

V mapě je vyznačen největší územní rozmach Britského impéria, které zahrnovalo získaná koloniální území v zámoří a samosprávná dominia (Austrálii, Kanadu, Nový Zéland), osídlená britskými přistěhovalci.

Vývoj Britského impéria v letech 1700–1936

	Jednotka	1700	1800	1900	1936
Rozloha	*mil. km²*	0,8	8,3	30,7	34,5
Obyvatelstvo	*mil.*	7	50	290	480

továrnou“ a „**královnou moří**“. Na světových trzích dominovala ve všech významných odvětvích, její loďstvo reprezentovalo přes polovinu světové tonáže.

V procesu **dekolonizace** Británie nechtěla, aby se nově vznikající státy zcela vymanily z jejího vlivu. Byl vytvořen **Commonwealth** (Společenství) – prostředek, který Britům pomohl podřídit se novému světu a přizpůsobit se novým podmínkám. Po vstupu Británie do Evropské unie (1973) se vazby uvnitř Commonwealthu velice rozvolnily.

Obyvatelstvo je rozmístěno extrémně nerovnoměrně – od hustoty zalidnění okolo 1 000 obyv./km² v centrální Anglii po 10 obyv./km² na severu Skotska. Velmi vysoká je míra **urbanizace** (90 %). Británie je mnohonárodnostní stát s převahou anglikánského vyznání. Nejvíce jsou zastoupeni Angličané (80 %), následují Skotové (10 %) a Irové (5 %). Pestrost zvyšuje 5 milionů imigrantů z bývalých kolonií (žijí hlavně v Londýně a jeho zázemí). **Angličtina** je světovým jazykem a je úředním jazykem v 67 státech světa. Je mateřským jazykem pro 400 mil. lidí a jako druhý jazyk jej ovládá další 1 mld. osob.

➲ *Víte, co dala Británie světu architektury, módy, hudby či divadla?*
➲ *Vysvětlete, jak průmyslová revoluce ovlivnila rozmístění obyvatelstva, průmyslu a dopravy.*

Ekonomika. Británie je dnes **pátou ekonomickou velmocí** a v Evropském makroregionu zaujímá 2. místo za Německem. Kolébka průmyslové revoluce byla až do konce 19. stol. ekonomicky nejsilnějším státem světa (pak byla předstižena USA, Německem a dalšími). Oživením ekonomiky se stala těžba „domácí“ ropy a rozvoj **finančnictví**, které se podílí 25 % na tvorbě HDP. Dynamický rozvoj zaznamenává jih Anglie („cesta na Jih“) a přístavy na východním pobřeží, kde se zpracovává ropa. Nejvýznamnější technopole leží v zázemí Glasgow a v Cambridge. Britské koncerny patří k největším na světě; ropné giganty „British Petroleum“ a „Royal Dutch Shell“ (také s nizozemským kapitálem a vedením) patří do první světové čtyřky největších korporací světa s aktivitami na všech kontinentech.

Průmysl nehraje v ekonomice tak významnou roli jako v minulosti. Prosazují se nové moderní obory (elektronika a elektrotechnika, petrochemie, polygrafie) a technologie. Nejdůležitějším odvětvím je **strojírenství** (do-

Století Britského impéria. Období 1815–1914 bývá historiky označováno jako „Století impéria“. V letech 1850–1895 se jeho území zvětšovalo o 250 tis. km² ročně a na konci období se již rozkládalo na rozloze větší než 30 mil. km² a čítalo 400 mil. obyvatel. V zahraniční politice britská vláda uskutečňuvala politiku „splendid isolation“, spočívající v neúčasti na konfliktech ostatních evropských velmocí a umožňující Británii soustředit se na koloniální problematiku. Viktoriánské období (vláda královny Viktorie I. 1837–1901) bylo dobou největšího rozmachu. V roce 1876 došlo k reorganizaci Britské Indie a královna Viktorie získala titul indické císařovny. Britské impérium bylo v roce 1936 domovem pro 480 milionů lidí (čtvrtina světové populace té doby) a s rozsahem 34,5 mil. km² (rovněž zhruba čtvrtina světové souše) se stalo největší říší v historii lidstva.

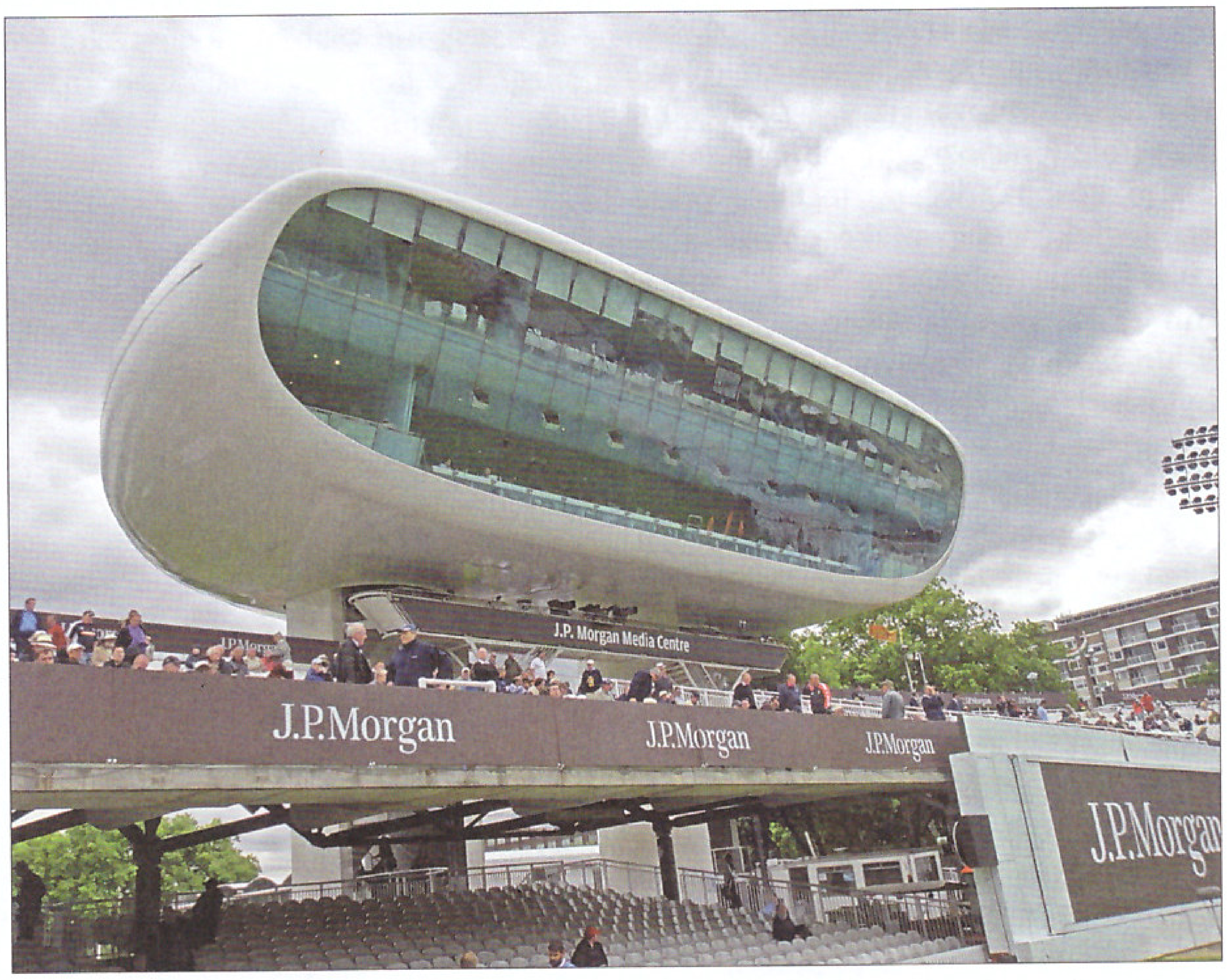

Tiskové centrum na kriketovém stadionu v Londýně – dílo významného českého architekta Jana Kaplického. Seznamte se s jeho tvorbou.

pravní prostředky a elektronika), ale i **potravinářský** průmysl, zpracovávající dovážené produkty (Unilever). Specifikem je **polygrafický průmysl**; v produkci knih zaujímá Británie světové prvenství, rozsáhlá knihkupectví na stovkách čtverečních metrů jsou velmi navštěvovaná a mnoho lidí v nich tráví i celé víkendy.

Zemědělství nestačí krýt domácí spotřebu (zaměstnává asi 2 % ekonomicky aktivních obyvatel) a Británie je tradičně jedním z největších dovozců potravin. Převládá živočišná výroba, zejména chov skotu, ovcí (nejvíce v Evropě) a závodních koní. Na severu země se pěstuje žito (slouží pro výrobu whisky) a oves (vyrábí se z něj ovesná kaše a vločky).

V efektivním **dopravním** systému zaznamenává největší rozmach letecká doprava a Londýn je největší evropský letecký uzel (letiště Heathrow a další). Naopak na ústupu je námořní doprava. Již minulostí je britská flotila, která byla největší na světě, a prvenství Londýna jako největšího přístavu světa (dnes není ani v první padesátce). Silné **obchodní vazby** má Británie tradičně s celým světem (hlavně v rámci Commonwealthu). Převládá export výrobků strojírenství (45 % tvoří zbraně, auta, stroje), chemie a polygrafie. Británii náleží dlouhodobě 2.–3. místo ve **vývozu kapitálu**.

➲ *Zjistěte, kam do zahraničí míří největší objemy britských investic.*

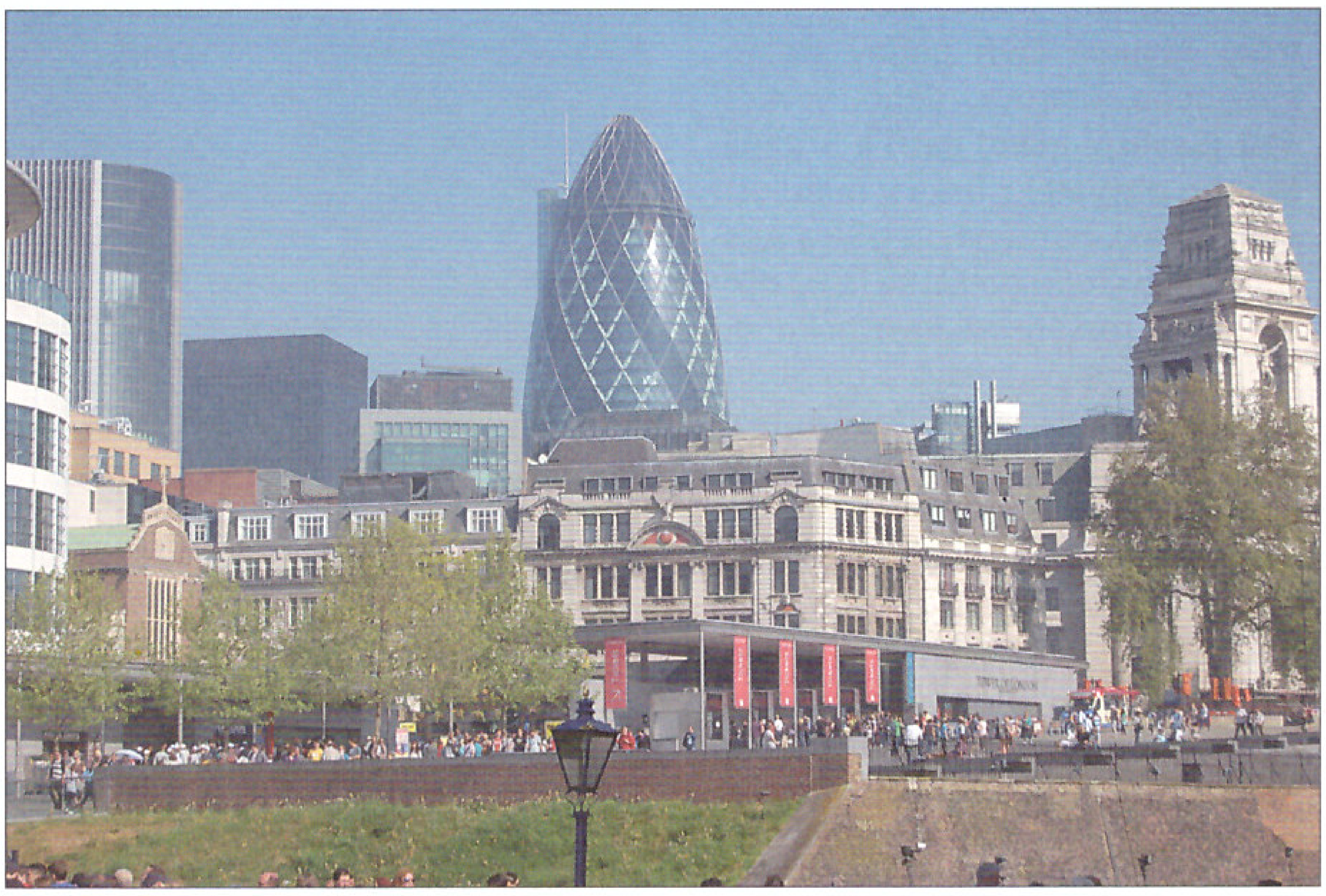

Londýn má řadu historických památek, galerií a muzeí, které se prolínají s moderní i historickou zástavbou. Býval centrem jedné z největších koloniálních říší, má velký přístav v ústí Temže a řadu institucí globálního významu. Asi pětina zde žijících obyvatel se nenarodila v Británii, a proto se zde nachází rozsáhlé čtvrti obývané menšinovými národnostmi.

Hlavní jádrovou oblastí státu je tzv. **Velký Londýn**. Funkci hlavního města plní pro Anglii, Británii a Commonwealth. Ve Velkém Londýně žije 12 mil. obyvatel, hrubý domácí produkt dosahuje čtvrtiny hodnoty vyprodukované v Británii. Na obyvatelstvu se podílí asi 10 % Indů či Pákistánců a 10 % černochů z Afriky a Karibiku. Centrem města je moderní City s mrakodrapy a moderními stavbami. Sídlí zde na 500 bank, největšími z nich jsou HSBC či Evropská banka pro obnovu a rozvoj, dále světoznámé mediální organizace Reuters a BBC.

Druhou jádrovou oblastí je **Midlands** (Black Country) s 5 mil. obyvatel, která patří k nejstarším průmyslovým oblastem světa. Dominuje strojírenství (Birmingham – auta, motory, letadla) a textilní průmysl (Leicester). Dalším jádrem je tzv. **L–M–L**, oblast Liverpool–Manchester–Leeds, která je největší koncentrací britského průmyslu s 10 mil. obyvatel. Vyniká strojírenství a hutnictví zaměřené na výrobu speciálních slitin. Tradici má textilní průmysl (Manchester, Leeds). Nejdůležitějším jádrem ve Skotsku je **Clydeside** (2 mil. obyv.) s centrem v Glasgow se strojírenstvím (lodě), hutnictvím a elektronikou (technopolis – IBM). Stará průmyslová centra prodělávají restrukturalizaci, řada tradičních odvětví průmyslu se přestěhovala do rozvojových zemí. Wales, Skotsko a malé ostrovy představují lákavé cíle pro cestovní ruch s charakterem hospodářské periferie tradičního venkovského hospodaření.

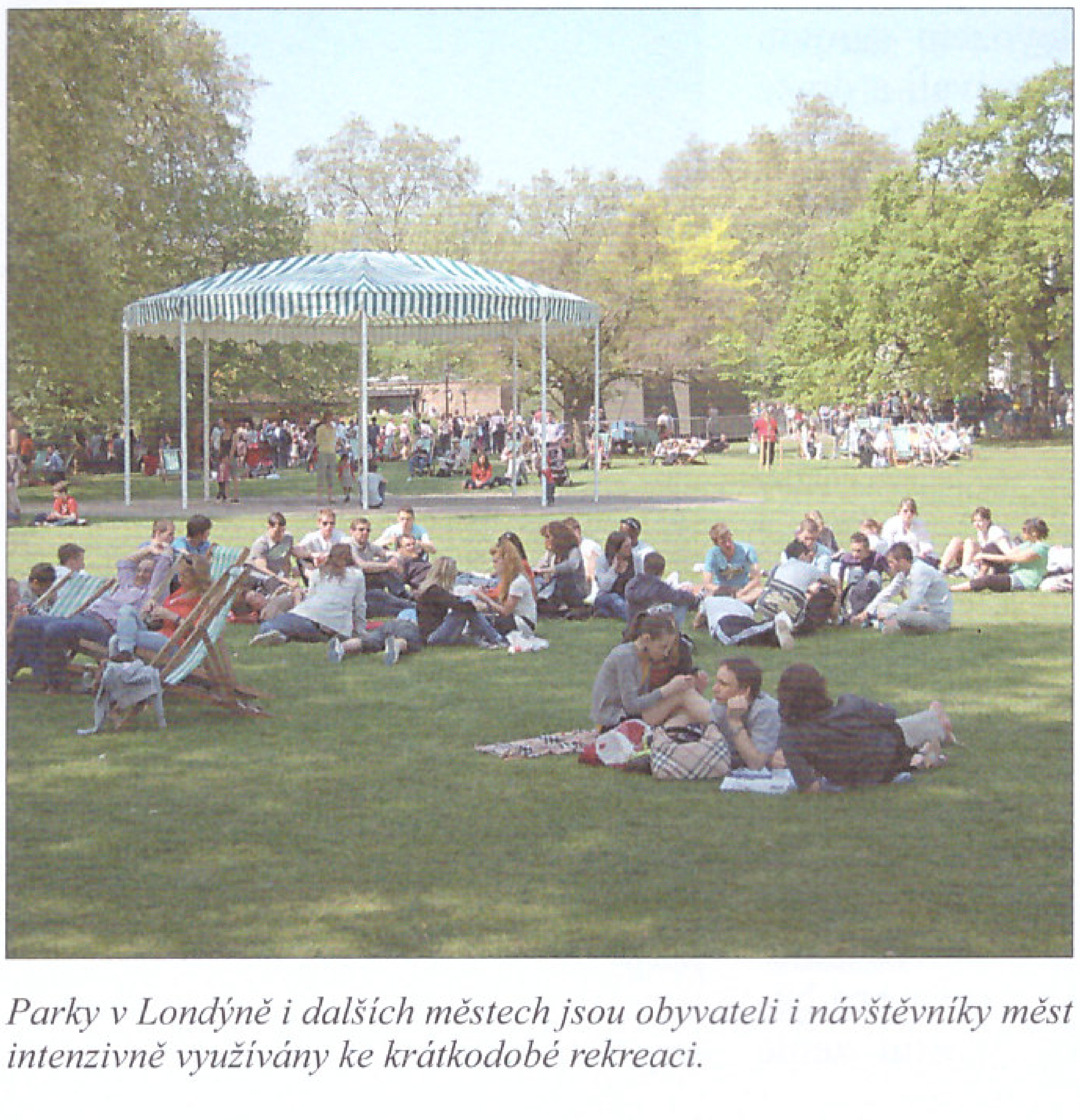

Parky v Londýně i dalších městech jsou obyvateli i návštěvníky měst intenzivně využívány ke krátkodobé rekreaci.

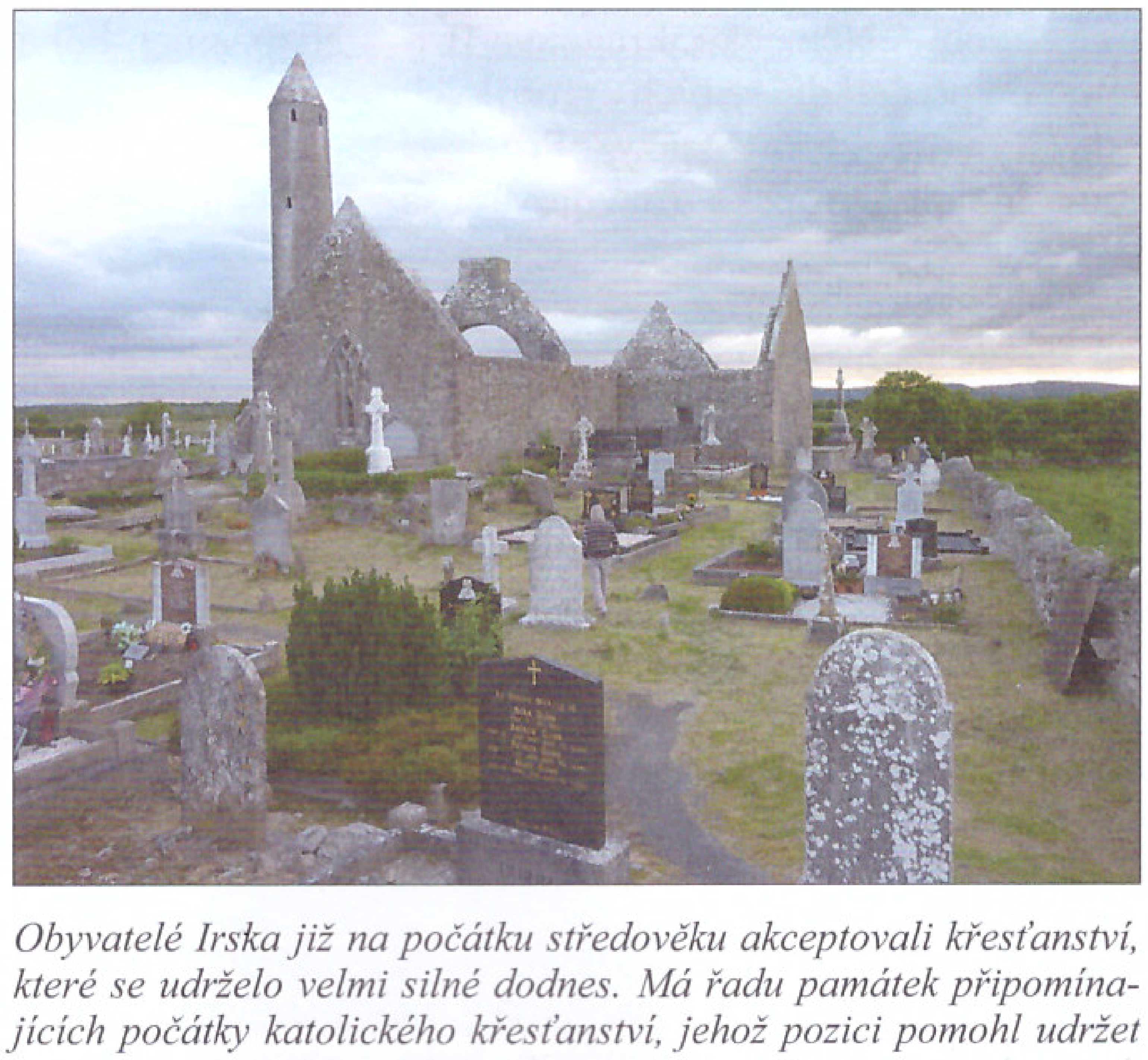

Obyvatelé Irska již na počátku středověku akceptovali křesťanství, které se udrželo velmi silné dodnes. Má řadu památek připomínajících počátky katolického křesťanství, jehož pozici pomohl udržet odpor vůči Angličanům (anglikánská církev), kteří ostrov okupovali a katolicismus se snažili vymýtit.

Irsko zaujímá čtyři pětiny stejnojmenného ostrova. Jeho severní část (**Severní Irsko**) patří k Británii. Mnoho obyvatel z Irska v minulosti emigrovalo, zejména do USA a Austrálie. Po vstupu do EU se Irsko díky dotacím, rozsáhlým investicím do vzdělávání obyvatelstva a do oborů s vysokou přidanou hodnotou brzy zařadilo mezi nejbohatší státy světa. Rozvíjejí se moderní průmyslové obory (elektronika, PC, přenosná média – počítačové hry). Tradici má potravinářský průmysl – mléko, maso, pivo (Guinness) a irská whisky. Irsko má nejvyšší podíl pastvin v Evropě (70 % z celkové rozlohy), na nichž se chová skot a ovce. Má silné ekonomické vazby s Británií a hodně investic od Irů ze Severní Ameriky. V poslední době se Irsko pustilo do programu zalesňování, ještě nedávno mělo lesy pokrytá sotva 3 % území.

- *Zjistěte, ve kterém období ztratilo Irsko nejvíce obyvatel a co bylo příčinou.*
- *O co usilovala Irská republikánská armáda (IRA)?*

BENELUX

V roce 1948 se Nizozemsko, Belgie a Lucembursko spojily a vytvořily celní a hospodářskou unii pod názvem Benelux. Byl tak zahájen **integrační proces**, který později vyústil v Evropskou unii. Země Beneluxu mají velmi **výhodnou polohu** na rozhraní vlivu tří velmocí – Německa, Francie a Británie – a při ústí důležitých evropských řek (Rýna, Šeldy a Maasy). Prochází tudy hlavní evropská rozvojová osa – **„Modrý banán“**. O exponovanosti hovoří skutečnost, že zde sídlí řada mezinárodních organizací a Brusel (Bruxelles [brysel]) je označován jako **hlavní město Evropy**.

Přírodní potenciál je důležitým faktorem sociálního a ekonomického rozvoje. Převládají zemědělsky intenzivně využívané nížiny. Nízká nadmořská výška dala vzniknout nejen názvu jednoho ze států, ale existuje i historický název Nizozemí, zahrnující dnešní území všech tří států. Nizozemsko je známé svým trvalým **„bojem s mořem“** o novou pevninu (vysoušení poldrů) – úspěšně bylo „vybojováno“ zhruba 40 % dnešního území. Říká se, že „Bůh stvořil Zemi, ale Nizozemsko si vytvořili Nizozemci sami“. Dopravně jsou využívány **řeky**, propojené sítí kanálů. Důležitá je těžba **zemního plynu** na severu Nizozemska a v sektoru Severního moře.

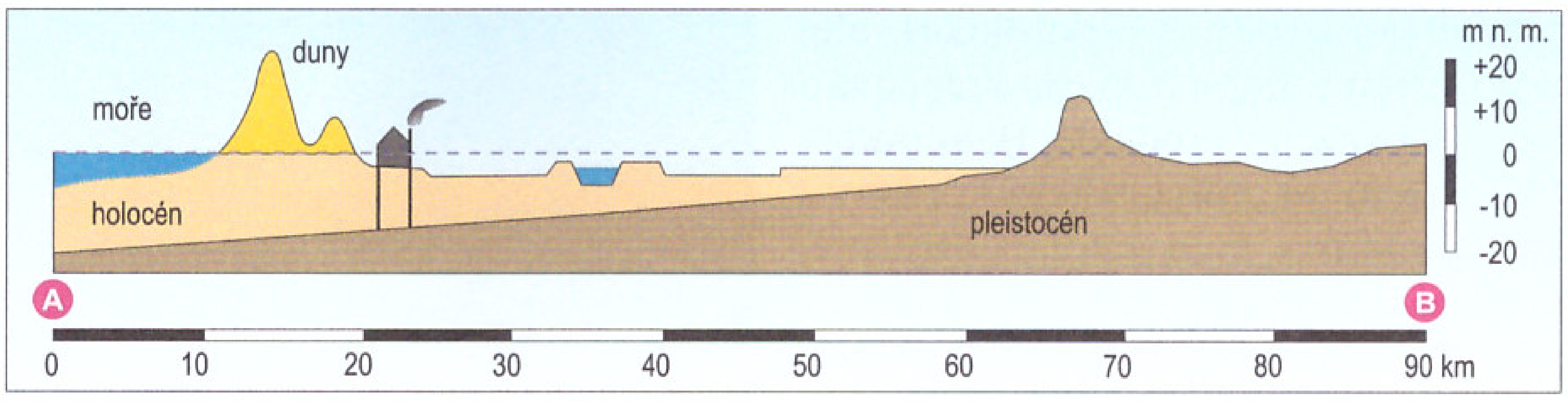

Významná část území Nizozemska leží pod úrovní hladiny Severního moře.

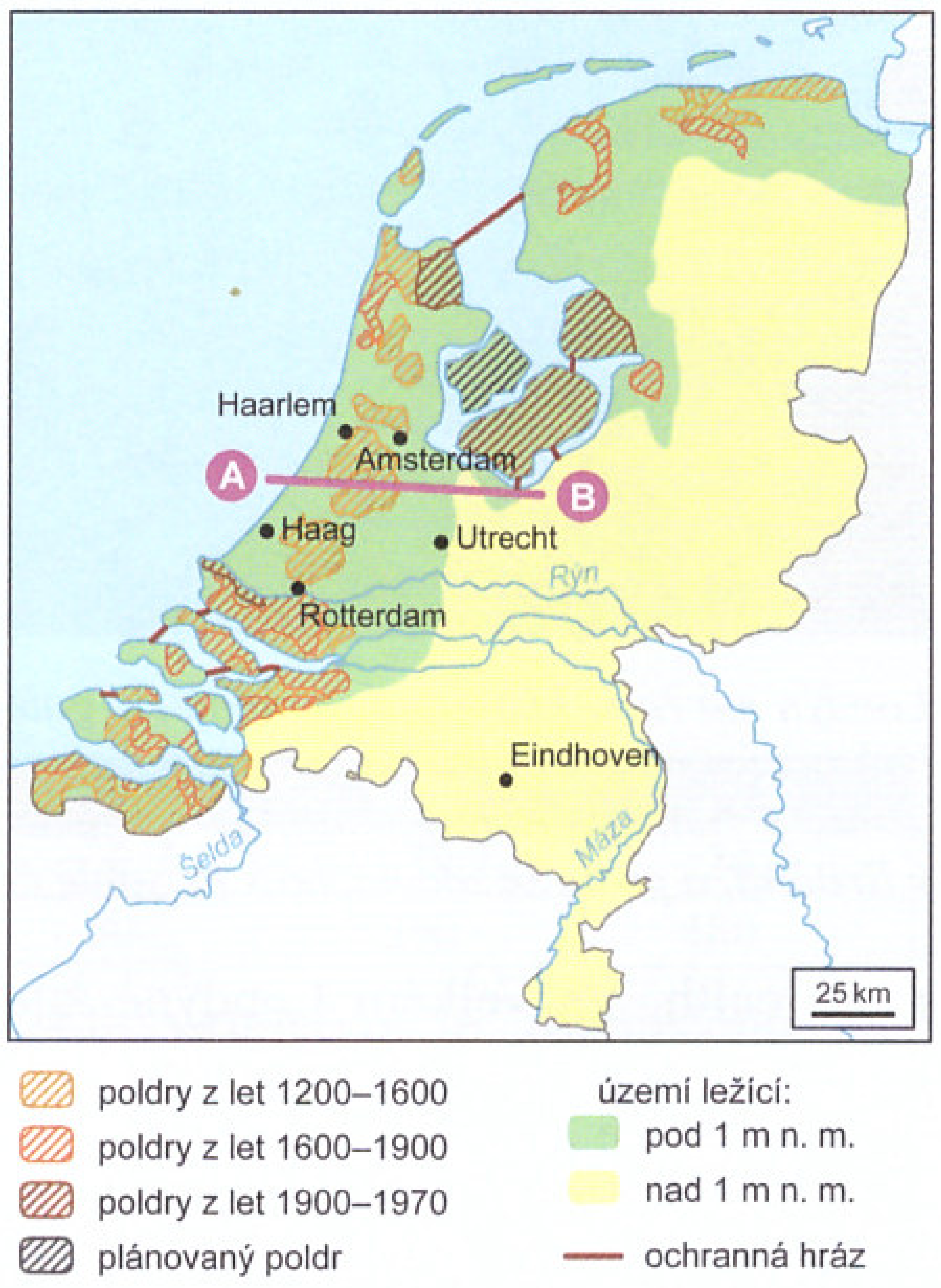

Boj Nizozemců s mořem v průběhu století. Nizozemské pobřeží chrání nyní soustava umělých uzavíratelných hrází – projekt Delta. V případě nebezpečí se automaticky rychle uzavírá.

Země Beneluxu již v minulosti prokázaly svého **obchodního ducha**. V době velkých zámořských objevů Nizozemci bohatli dovozem surovin ze zámoří, které zpracovávali a draze prodávali dál. Později začali budovat i vlastní **koloniální říši**, jejíž součástí byla také současná Indonésie. Belgie koncem 19. století obsadila území v povodí řeky Kongo, nynější Demokratickou republiku Kongo. V roce 1930 na 7 % souše světa žilo v koloniích Nizozemska a Belgie téměř 100 mil. osob.

- *Kdy se vymanily někdejší kolonie z područí Nizozemska a Belgie?*
- *Jaké je etnické a jazykové složení obyvatel obou zemí?*

Obyvatelstvo. Extrémně vysoká je hustota zalidnění, dosahující 380 obyv. na 1 km^2. Je domovem pro Nizozemce, kteří kromě vlastní země obývají i severní polovinu Belgie, kde se jim říká Vlámové. V jižní části Belgie žijí Valoni, hovořící francouzsky. Mezi oběma etniky v Belgii existuje určité latentní napětí, mající svůj původ v historii (kulturní a náboženské rozdíly) i současnosti (podíl na ekonomické prosperitě země). Vysoká je míra **urbanizace**, téměř veškeré obyvatelstvo žije ve městech. Liberální zákony umožňují **přistěhovalectví** z rozvojových zemí (15 % cizinců z neevropských oblastí, často z bývalých kolonií). Poměrně pestrá je i **náboženská struktura** – v Belgii a Lucembursku převládají katolíci, v Nizozemsku je polovina obyvatel bez vyznání. **Protestantství** zde v minulosti představovalo silný sjednocující prvek v boji proti katolickým španělským Habsburkům.

Země Beneluxu náleží k **ekonomicky** nejúspěšnějším státům světa. Absolutní HDP je na stejné výši jako má celé Rusko a na jednoho obyvatele dosahuje téměř 50 tis. USD (2016), tj. na úrovni 6. nejúspěšnější ekonomiky na světě (pomineme-li ministáty). Světový zvuk mají zejména nizozemské **korporace**, kterým vévodí i silný finanční sektor – banky „ING“ (v roce

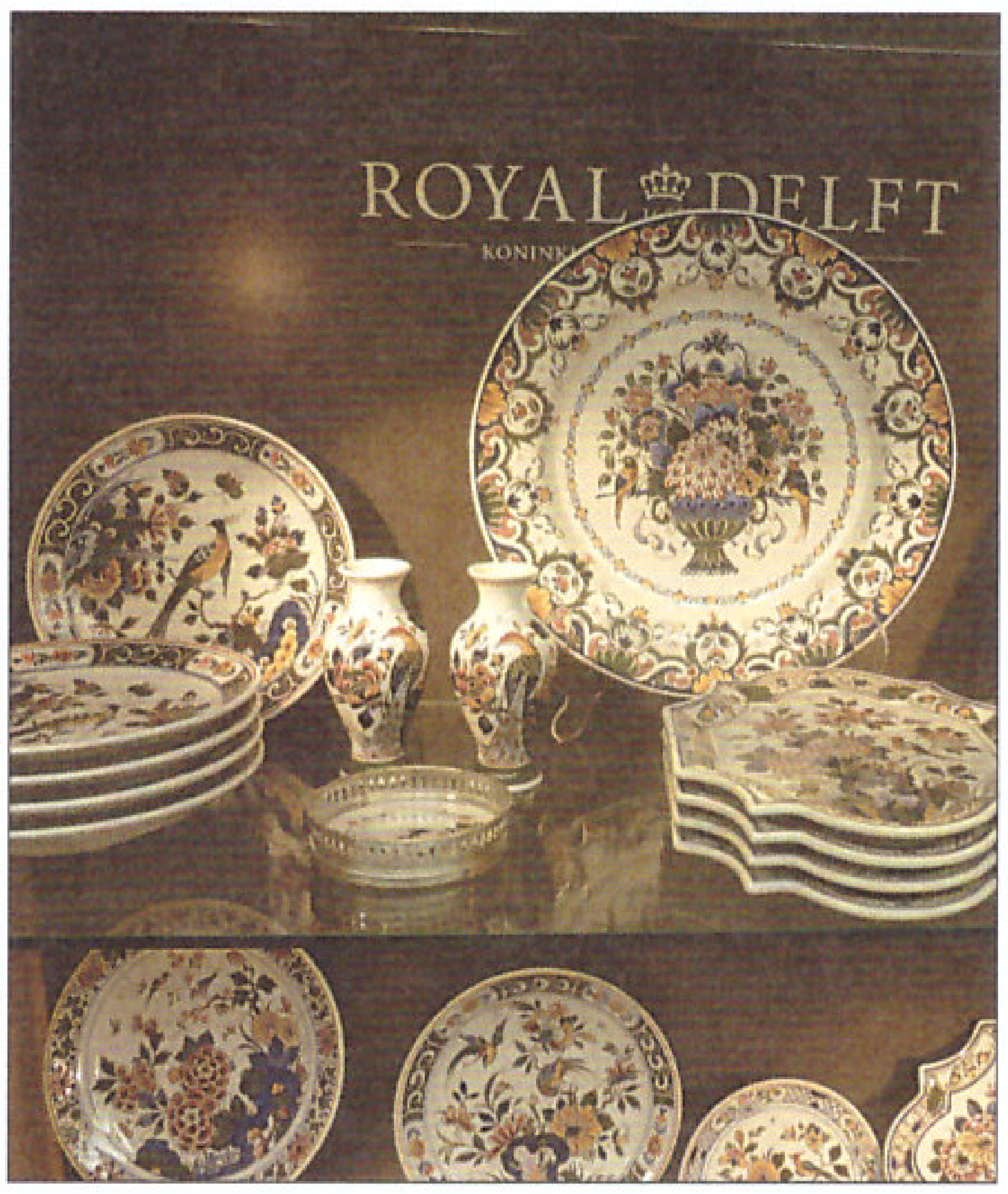

Nizozemsko má většina lidí spojené především se sýry a tulipány. Tato země má ovšem řadu jiných zajímavostí, například vysušené poldry a ochranné hráze, skvělé obrazárny s díly starých mistrů nebo produkci luxusního porcelánu (Delft).

Amsterdam, hlavní město Nizozemska, je protkané sítí plavebních kanálů lemovaných úzkými uličkami se zachovalými starými kupeckými domy. Město má příjemnou atmosféru, všude však mají přednost cyklisté. Sestavte si program na prodloužený víkend.

2015 6. největší banka na světě) či „Rabobank“. Země Beneluxu jsou vysoce **industrializované**; v přístavech vznikly moderní rafinerie a podniky spotřebního průmyslu. Britsko-nizozemský koncern **„Shell“** patří mezi tři největší koncerny na světě. Světový zvuk má elektronika. Koncern **„Philips“** je jedním z mála vážných konkurentů japonských či čínských firem. Tradiční hutnictví je na ústupu, přestože v přístavech vznikly nové hutní závody. Kvalitou vyniká i **potravinářský průmysl** (sýry, čokoláda, kakao, pivo „Heineken“, lihoviny atd.). Jedním z největších potravinářských koncernů na světě je „Unilever“ (propojení britského a nizozemského kapitálu). Tradici má výroba keramiky a porcelánu (Delft, Brusel).

Zemědělství má špičkovou úroveň, jak o tom svědčí vysoké výnosy i dojivost. Rozhodující je živočišná produkce (chov prasat a skotu). Pěstují se krmiva, cukrovka, brambory a zelenina. Specifikem je **zahradnictví**. Tulipán se dokonce stal symbolem Nizozemska. Země Beneluxu jsou nejdůležitějším evropským **komunikačním** prostorem, protkaným sítí dálnic, železnic a říčních kanálů. Spojení se světem zajišťuje námořní doprava. Nacházejí se zde největší světové přístavy, jimž vévodí **Rotterdam** při ústí Rýna do moře. Země Beneluxu jsou **obchodní mocností** světa a většina výroby jde na export (Nizozemsko je 5. největším exportérem na světě). Exportují se chemické výrobky (benzin, oleje, léčiva), elektronika, potraviny (mléčné výrobky, maso), tabákové výrobky, ale také květiny.

Jedna z nejvýznamnějších **jádrových oblastí** světa se nachází mezi jižním Nizozemskem (konurbace **Randstad** od Rotterdamu po Amsterdam) a severní Belgií (Brusel a Antverpy). Obrovské nakupení obyvatel (přes 10 mil.), průmyslu a služeb je rozvojovým jádrem nejen pro země Beneluxu, ale pro celou Západní Evropu. Nacházejí se zde důležité burzy, banky a sídlí zde mezinárodní firmy a organizace (Evropské unie, OSN a další).

FRANCIE

Francie je v rámci Evropského makroregionu **největším státem** (545 tis. km^2) podle rozlohy, počtem obyvatel (66,5 mil. v roce 2016) stojí na 2. místě. Díky své výhodné poloze mezi Atlantikem a Středozemním mořem odedávna ovlivňovala nejen evropské, ale i světové dění. Současná **geografická poloha** země je velice **výhodná**. Na severu a východě se Francie dotýká hlavní evropské rozvojové osy „Modrého banánu“. Středem ideálně kompaktního tvaru státního území prochází vlastní **národní osa**, která začíná v metropolitní Paříži a končí v nejdůležitějším přístavu na jihu země – v Marseille. K Francii patří **zámořské departementy** Francouzská Guayana, Guadeloupe, Martinique v Karibiku, ostrovy Réunion a Mayotte (od roku 2011) při africkém pobřeží – ty jsou zároveň i součástí EU – a zámořská území Nová Kaledonie a Francouzská Polynésie (včetně Tahiti) v Oceánii – ty součástí EU nejsou.

Přírodní poměry. Převažují nížiny, centrální část jižní poloviny země vyplňuje rozsáhlé **Francouzské středohoří**. Hranici se Švýcarskem a Itálií lemuje mladé pohoří **Alpy** s nejvyšší evropskou horou Mont Blanc (4 807 m), se Španělskem potom **Pyreneje**. **Přírodní předpoklady** jsou velice příhodné pro ekonomické aktivity a pro rozvoj sídelní struktury. Reliéf, podnebí a úrodné půdy stály u zrodu vysoce výkonného zemědělství. Krajina na jihu (Provence) a jihovýchodě (Alpy) země se stala zásadním předpokladem pro rozvoj cestovního ruchu. **Horské řeky** představují významný potenciál pro výrobu elektrické energie, zatímco řeky na nížinatém severu jsou intenzivně využívané pro dopravu. Kosmetický průmysl (Dior, Chanel) využívá aromatické rostliny pěstované v Provence. **Nerostné suroviny** formo-

Na hranicích Francie a Itálie se nachází nejvyšší hora Evropy – Mont Blanc (4 807 m). Právě vysoké hřebeny Alp zajišťují značné klimatické rozdíly mezi severním a jižním podhůřím.

Vývoj francouzské koloniální říše (1700–1946)

	Jedn.	1700	1815	1900	1946
Rozloha	*mil. km²*	1,8	0,4	5,9	11,2
Obyvatelstvo	*mil.*	4,0	6,0	31,0	76,0

valy průmyslové regiony na severu země (černé uhlí) při hranici s Belgií a v Alsasku-Lotrinsku (černé uhlí, železná ruda a soli), o které Francie dlouho soupeřila s Německem. Zásoby uranové rudy pomohly rozvinout jadernou energetiku, která je ve Francii velmi významná.

Historický vývoj. Historikové uvádějí jako vznik Francie rok 843, kdy došlo k rozdělení Franské říše na Západofranskou a Východofranskou. **Velmocenského postavení** dosáhla Francie začátkem 17. století za vlády Ludvíka XIII. (kardinál Richelieu) a největšího rozmachu za vlády „Krále Slunce“ Ludvíka XIV. (výstavba zámku ve Versailles). **Francouzská revoluce**, která propukla v roce 1789, vedla v roce 1792 k nastolení tzv. První republiky. V roce 1799 ovládl republiku Napoleon Bonaparte, který se stal prvním konzulem, a v roce 1804 se korunoval na císaře. Tak vzniklo **Francouzské císařství**. Napoleon na krátkou dobu ovládl většinu Evropy a založil nová království, do jejichž čela dosadil členy své rodiny. V průběhu let 1880–1920 získala Francie obrovskou **koloniální říši**: v Africe prakticky celou severozápadní, západní a střední část, ostrov Madagaskar a v Asii Indočínu (dnešní Vietnam, Laos a Kambodža).

Francouzi tvoří převážnou většinu **obyvatel**. Přes silné národnostní cítění existují regionální rozdíly (např. v Bretani či Alsasku). V zemi však žije asi 6 milionů cizinců, hlavně Arabů, černochů z bývalých kolonií a Asiatů, převážně z Indočíny. **Francouzština** byla v minulosti dorozumívacím jazykem na panovnických dvorech většiny evropských států. Její výsadní místo nyní zaujala angličtina. Přesto je francouzština úředním jazykem ve 28 státech světa. Je také jedním z úředních jazyků v Belgii, Švýcarsku či Kanadě. Francouzská populace se vyznačuje velmi příznivými **demografickými** charakteristikami, nízkou kojeneckou úmrtností a nejvyšší délkou života. Ženy se dožívají 86 let, to je po Japonkách nejvíce na světě.

Z **hospodářského** hlediska představuje Francie **šestou mocnost světa** (v Evropě ustupuje Německu a Británii). Na vysoké úrovni jsou téměř všechna hospodářská odvětví. Francie je po Německu největším evropským producentem elektřiny, automobilů, masa, mléka a másla. Výborně funguje dopravní systém, intenzivní je zahraniční obchod a velice vyspělé je i finančnictví. Francouzské firmy si udržely klíčové pozice v oblasti **pojišťovnictví** („AXA“) a **bankovnictví** – banky „BNP Paribas“ a skupina „Société Générale“ patří mezi 5 největších na světě (2015).

Francie je světovým producentem **uranu** (pro četné jaderné elektrárny) a **solí**. Těžba uhlí klesá, prakticky se již netěží železná ruda a bauxit (jehož název pochází od lokality Les Baux v Provence). K nejvýznamnějším průmyslovým oborům patří strojírenství, jaderná energetika a chemie. **Strojírenství** reprezentují moderní obory (letecká, vojenská a komunikační technika) a výroba dopravních prostředků. Francouzským specifikem je rozvoj **jaderné energetiky** (80 % elektrické energie). Světoznámými firmami jsou **automobilky** – Renault (Paříž, Le Mans), Citroën (Paříž) a Peugeot (Socheaux v Alsasku). Vedle USA je Francie největším producentem **letadel** na světě. V městě Toulouse se dokončují montáže letadel „**Airbus**“, na jejichž výrobě se podílí formou subdodávek řada evropských států.

Gumárenským gigantem je firma Michelin v Clermont-Ferrand. Výborný zvuk má i spotřební průmysl. **Potravinářské** výrobky pro svou vysokou kvalitu se ve velkém exportují do zahraničí (sýry, vína, hořčice atd.). Paříž také spoluurčuje světovou módu (oděvy a klenotnictví).

Vysokou úroveň má **zemědělství**. Francie výrazně ovlivňuje zemědělskou politiku EU. Je největším evropským producentem a exportérem potravin. Patří k **obilnicím** Evropy (na 50 % orné půdy), sklízí nejvíce pšenice a ječmene a po Rusku má pravidelně největší sklizeň cukrovky na

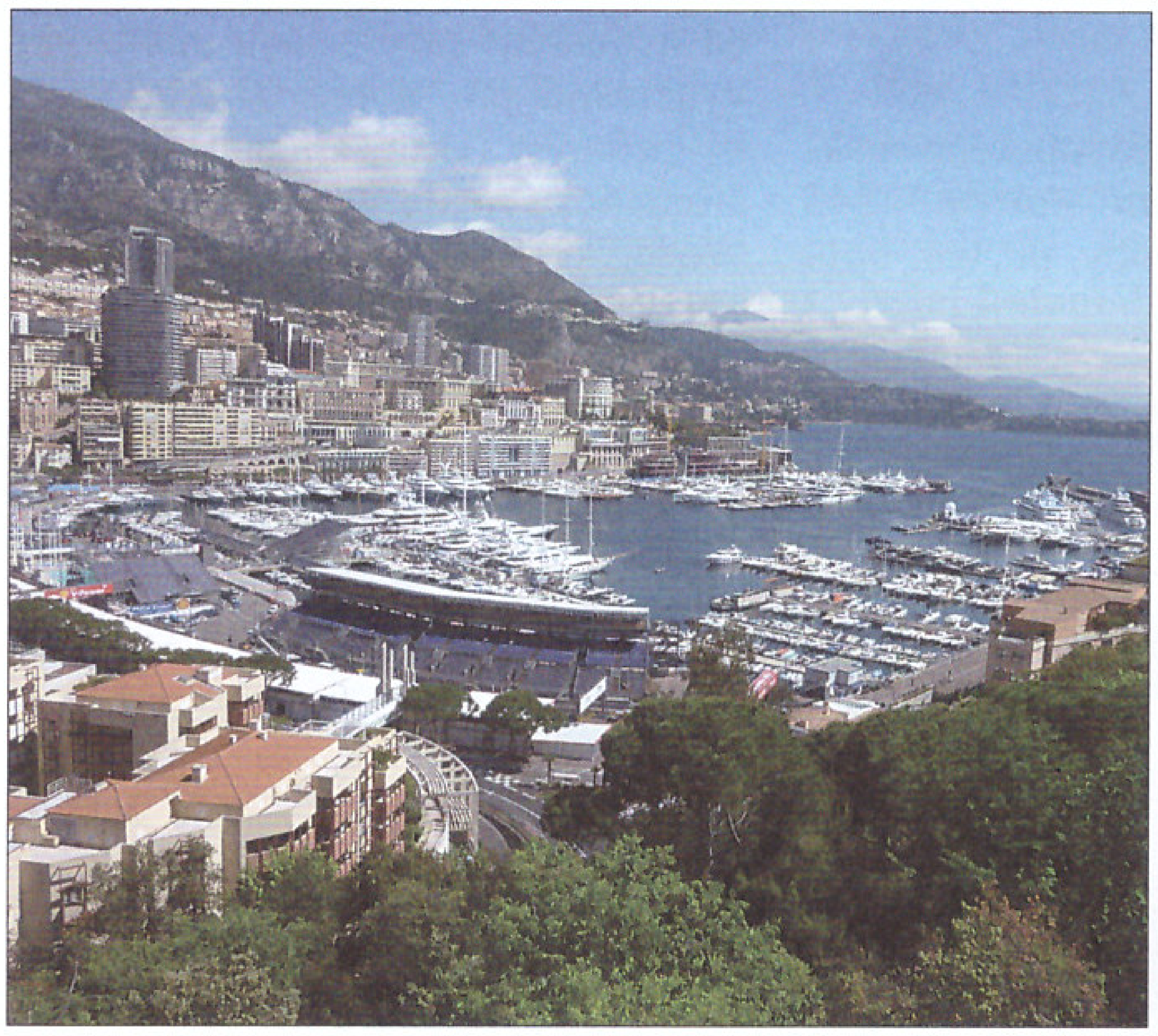

Na jižním pobřeží Francie se nachází maličký samostatný stát – knížectví Monako. Jde o daňový ráj, v němž se soustřeďují nejbohatší lidé Evropy. Nachází se zde známé Casino, pořádají se závody formule 1, to vše na 2 km². Které další ministáty najdeme v Evropě?

Jednou z dominant Paříže je moderní náměstí Charlese de Gaulla s Vítězným obloukem postaveným na počest vítězství Napoleona v bitvě u Slavkova. Ústí sem bulváry proslulé luxusními obchody a kavárnami.

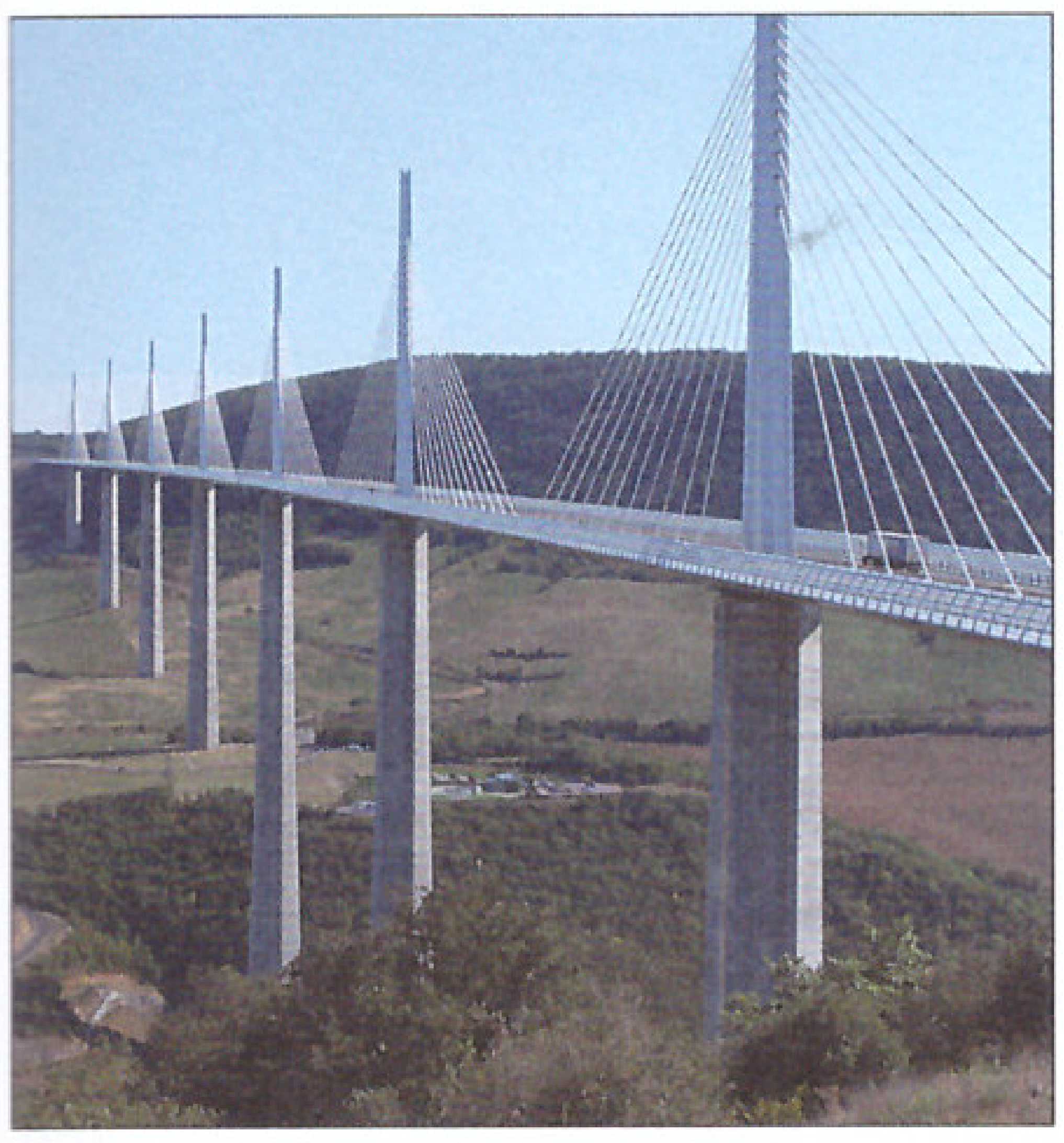

Francie silně investovala do dopravní infrastruktury jak železniční (vysokorychlostní tratě TGV), tak silniční (síť dálnic sbíhající se v Paříži). Viadukt v Millau, na jihu Francie představuje jedinečné dílo dálniční sítě.

Muzeum umění Louvre sídlí v bývalém Královském paláci v Paříži. Spolu s Britským muzeem v Londýně a Metropolitním muzeem umění v New Yorku patří mezi nejnavštěvovanější muzea na světě.

světě. V produkci vína soutěží s Itálií o světové prvenství. Nezaostává ani živočišná výroba (chov skotu – nejvíce v Evropě). Zemědělství je významně podporováno z prostředků EU (v celé EU spotřebuje téměř polovinu rozpočtu), a Francie se proto brání změně zemědělské politiky EU.

Velice efektivní je **dopravní systém** (síť dálnic, budují se vysokorychlostní železnice TGV) s typickými radiálními trasami vedoucími z Paříže, která je největším **evropským dopravním uzlem**. Rozvoj zaznamenává **letecká doprava** a Air France se řadí mezi 8 největších leteckých společností na světě. Tradici mají francouzské námořní přístavy v Marseille (5. největší v Evropě) a Le Havre.Velmi intenzivní je **zahraniční obchod.** Francie je po Německu a Nizozemsku největším evropským exportérem zboží. Vyvážejí se zejména strojírenské výrobky (40 % z celkové hodnoty exportu – stroje, auta, letadla), chemické výrobky (15 %) a potraviny (15 %). Francie je **turistickou velmocí** (Alpy, Riviéra) a Paříž patří k nejnavštěvovanějším městům Evropy (ročně přes 15 mil. zahraničních turistů).

- ➲ *Které průmyslové výrobky a potraviny Francie jsou dostupné na českém trhu?*
- ➲ *Která města Francie propojuje rychlostní železnice TGV?*
- ➲ *Sestavte pořadí evropských států podle návštěvnosti. Své zjištění komentujte zdůvodněním přitažlivosti jednotlivých zemí.*
- ➲ *Která centra cestovního ruchu znáte v Alpách, která při pobřeží Středozemního moře?*

Francie byla vždy silně centralizovaným státem s dominantní rolí **Paříže**. Její oblast nazývaná Île-de-France („Francouzský ostrov“) a zahrnující i Paříž plní tuto roli doposud. Zatímco zde žije zhruba 15 % obyvatel státu, hrubý domácí produkt dosahuje čtvrtiny hodnoty vyprodukované Francií. V hospodářství dominují řídící funkce, služby, finance, výroba luxusního zboží a polygrafický průmysl. Nacházejí se zde centra nadnárodních monopolů, sídlí zde světové organizace (např. UNESCO).

Při národní rozvojové ose těží ze své polohy milionová města **Lyon** (obchodní centrum s nejstarší francouzskou burzou) a **Marseille** [marsej], největší francouzský přístav s významnou petrochemií. Obě města jsou s Paříží spojena rychlostní železnicí (TGV). Francouzské regiony jsou plně specializovány a dobře zapojeny do struktur EU. Alsasko s Lotrinskem vyniká výrobou oceli, Normandie petrochemií a zemědělstvím, Bretaň rybolovem. Provence a francouzské Alpy jsou známé jako významné destinace cestovního ruchu.

Francie má na svém území velké množství kulturních a stavebních památek připomínajících slavnou historii země a její současnou vyspělost. Řeka Loira [loára] je známá vysokou koncentrací krásných zámků na svých březích. Největším a nejpřitažlivějším lákadlem cestovního ruchu je zámek Chambord.

Město Nice na Azurovém pobřeží originálně obohatilo veřejné prostory ve středu města fontánami, které v suchém horkém létě slouží k osvěžení a hrám obyvatel i návštěvníků města.

JIŽNÍ EVROPA

Zhruba na stejné ploše jako západoevropský se rozprostírá mezoregion jihoevropský – 1 mil. km^2; je poměrně dobře vymezený a rozprostírá se na Iberském (Portugalsko, Španělsko a Andorra) a Apeninském poloostrově (Itálie, Vatikán a San Marino). Jeho součástí je dále Řecko, Malta a jediné závislé území na pevnině – Gibraltar. V minulosti se jednalo o velmi exponovanou oblast **Středomoří**, kde se formovaly základy evropské kultury. V současné době za exponované můžeme označit oblasti severní Itálie, kde končí hlavní evropská rozvojová osa – „**Modrý banán**“, popř. severovýchod Španělska. V současné době sledujeme rostoucí polarizaci mezoregionu – **jádra** versus **periferie**.

Povrch je většinou hornatý, formovaný v hercynském a alpínském vrásnění (Pyreneje, Betická Kordillera, Apeniny, Alpy), čtvrtohorní vulkanismus se projevuje na západě jižní části Apeninského poloostrova. **Podnebí** má převážně mediteránní charakter s mírnou a deštivou zimou, suchým a horkým létem. Severozápad Španělska a Portugalska má podnebí mírné oceánské. **Řeky** jsou většinou krátké s nevyrovnaným spádem a často jsou využívány k hydroenergetickým účelům či pro závlahy. Původní lesy byly z velké části zničeny lidskou činností (dřevo na stavby, lodě a otop) či požáry.

➲ *Porovnejte charakter podnebí v Madridu, Barceloně a na jižním pobřeží Francie.*

➲ *V čem se liší krajina Jižní Evropy od krajiny Česka?*

Činná sopka Etna (3 323 m na Sicílii) na snímku z kosmu ukazuje na geologické aktivity na území Itálie. Vedle sopek jde o četné teplé prameny, občasná zemětřesení a úniky plynů z podzemních komínů.

Z **historického** pohledu jde o území, které bylo vždy v těsném kontaktu se starými civilizacemi ve Středomoří, kde vznikala a formovala se dnešní moderní Evropa. Stalo se místem vzniku většiny **uměleckých slohů** – od antiky po románský, renesanční a barokní. Středomoří ekonomicky a politicky prosperovalo až do začátku novověku, kdy se těžiště obchodu a rozvoje kultury přeneslo spíše k polohám na pobřeží Atlantského oceánu a význam Středomoří tak začal upadat. Najdeme zde velké množství antických i středověkých **památek**, tradiční způsoby zemědělství (malé plochy s různými dlouho pěstovanými kulturními plodinami), tradiční středomořskou kuchyni (olivový olej, pizza, pita), rozsáhlé ovocnářství a **vinařství** či velkou produkci a konzumaci zeleniny.

Obyvatelstvo se vyznačuje kvalitními sociálními a zejména demografickými charakteristikami, střední délka života je nejvyšší ze všech evropských mezoregionů, dosahuje 80 let pro muže a 85 let pro ženy. Obyvatelstvo se soustřeďuje převážně při pobřeží a v nížinách na severu Itálie. Jižní Evropa náleží k populačně nejrychleji rostoucím mezoregionům, a to zejména v důsledku **imigrace**, neboť přirozený přírůstek je v současnosti minimální kvůli extrémně nízké natalitě (10 ‰) – ta se projevuje i nízkým podílem dětí (necelých 15 %). V průměru se ročně v letech 2011–2015 počet obyvatel zvyšoval o 0,5 %. Do tohoto přírůstku nejsou zahrnuti ilegální imigranti a odhaduje se, že v letech 2011–2015 jich přišlo minimálně 1,3 mil., hlavně do Itálie a Španělska. S výjimkou Řecka převládají **románské** jazyky a **katolictví**.

➲ *Které faktory jsou příčinou vysoké střední délky života obyvatel Jižní Evropy?*

➲ *Víte, které trasy využívali ilegální migranti v letech 2015–2018?*

➲ *Diskutujte o opatřeních, která by pomohla zastavit ilegální migraci do Jižní Evropy.*

➲ *Vyhledejte nejvýznamnější památky pod ochranou UNESCO v jednotlivých zemích Jižní Evropy.*

Hospodářství. Po vstupu států Iberského poloostrova a Řecka do EU nastal v důsledku rozsáhlých investic dynamický ekonomický rozvoj, který se na přelomu tisíciletí přibrzdil a v současné době jsou země jihoevropského mezoregionu v **recesi**. V letech 2011–15 se hodnota HDP snižovala v průměru o 1 % a zvyšovala se nezaměstnanost, která se pohybuje okolo 15 % a je spolu s Jihovýchodní Evropou nejvyšší mezi mezoregiony. Z průmyslových oborů dominuje moderní **strojírenství** a **potravinářství**; klasická je orientace na tzv. **středomořské zemědělství**, zaměřené zejména na produkci jižního ovoce; v zemích Jižní Evropy se sklízí také 75 % oliv vyprodukovaných v Evropě. Za sluncem, teplým mořem a památkami ročně přijíždí miliony **turistů**; díky provázanosti EU se sem stěhují na stáří i mnozí lidé z chladnějších částí kontinentu. Někteří si pořizují levné venkovské nemovitosti v periferních oblastech.

ZEMĚ IBERSKÉHO POLOOSTROVA

Název poloostrova je odvozen od Iberů, původního obyvatelstva. **Iberský** je vhodnější označení poloostrova než běžněji používaný název Pyrenejský. Ten vyjadřuje spíše středoevropský pohled na území ležící za Pyrenejským pohořím. Název Iberský poloostrov nalézáme v zahraniční literatuře, a zejména se tak označuje v zemích, které na poloostrově najdeme – ve **Španělsku** a **Portugalsku**. Na poloostrově leží také jediné závislé území na evropské pevnině – strategický britský **Gibraltar**, střežící přístup do Středozemního moře. Součástí Portu-

Základní údaje o vybraných státech Jižní Evropy

Stát	Rozloha	Obyv.	Hustota zalidnění	Populační růst ∅	Stř.dél. života	Nezaměst.	Růst HDP ∅	HDP na obyv.
	tis. km^2	*mil.*	*obyv./km^2*	*%*	*roky M/Ž*	*%*	*%*	*tis. USD*
	2016	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*
Španělsko	505	46,5	90	0,8	80/86	21,0	-0,5	34
Portugalsko	90	10,5	115	0,1	78/84	12,0	-0,9	28
Itálie	300	60,5	200	0,3	81/86	11,5	-0,5	36
Řecko	130	11,0	80	0,0	79/84	24,0	-4,8	27

Nejjižnější výběžek Iberského poloostrova – Gibraltar – ovládá Británie již několik století. Jak se bude v budoucnu řešit fakt, že v referendu občané Gibraltaru hlasovali proti „brexitu“?

galska, Španělska a zároveň Evropské unie jsou i ostrovy v Atlantském oceánu – Azory, Madeira a Kanárské ostrovy. **Geopolohové podmínky** se během vývoje měnily. Zatímco ve středověku se jednalo o oblast exponovanou, od 18. století se Iberský poloostrov dostává na okraj evropského dění. Situace se zlepšila až vstupem Španělska a Portugalska do evropských struktur. **Hranice** mezi Portugalskem a Španělskem patří k nejstarším na světě, neboť byla vytyčena již v roce 1270.

Přírodní poměry. Povrch je většinou **hornatý** a podstatně limituje rozmístění obyvatelstva. Existují zde tektonicky neklidné oblasti způsobující **zemětřesení**. Jedno srovnalo se zemí i hlavní město Portugalska v roce 1755 (90 tis. obětí). Podnebí je převážně **mediteránní**, chudé na srážky; na severozápadě je mírné oceánské, naopak na srážky bohatší. **Řeky** mají nevyrovnaný odtok a velký spád – využívají se pro závlahu a hydroenergetiku. Původní lesy byly v minulosti značně redukovány, buď požáry, či kácením, a nyní je proto zalesněna pouze třetina poloostrova. **Surovinové zdroje** jsou s výjimkou rud omezené a téměř chybí paliva.

Na Iberském poloostrově se sklízí kůra z korkového dubu. Sklizeň se realizuje jednou za 7–8 let a většina se vyváží do zahraničí.

- ➲ *Vyhledejte názvy řek protékajících největšími centry poloostrova.*
- ➲ *Vyhledejte pět památek na Iberském poloostrově, které jsou pod ochranou UNESCO.*

Historické souvislosti. Hradba hor Pyrenejského pohoří izolovala poloostrov do té míry, že se zde setkáváme s mnoha **zvláštnostmi** odlišnými od dění v ostatní Evropě. Státy Iberského poloostrova mají historicky mnoho společného. Musely se vypořádat s pronikáním muslimů v 8. století a následnou **reconquistou** (křesťanským znovudobýváním vlastního území). Byly hlavními iniciátory **velkých zámořských objevů**, které souvisely s hledáním bájné cesty do Indie. Jako první evropské státy začaly budovat **koloniální říše**. Region tak přímo i nepřímo ovlivňoval světové dění a byl odtud zahájen i proces **europeizace** světa. Jejich šťastná hvězda pohasínala od poloviny 18. století. Zejména proto, že bohatství z kolonií nedokázaly využít pro svůj vlastní ekonomický rozvoj a přenechávaly ekonomickou iniciativu jiným státům s podstatně liberálnějšími podmínkami rozvoje (Nizozemsku a Anglii). Zatímco Španělsko kolonie v **Americe** ztratilo po napoleonských válkách, Portugalsko si své kolonie v Africe udrželo až do roku 1975. Pobřežní části **Angoly** a **Mosambiku** byly portugalskými koloniemi plných 475 let.

Obyvatelstvo se koncentruje při mořském **pobřeží** a do **aglomerace Madridu** (6 mil. obyvatel). V kontrastu s minulostí, kdy byl Iberský poloostrov zdrojovou oblastí pro evropské osidlování Ameriky, nyní se stává cílem **imigrantů** (často ilegálních) z bývalých kolonií a z Afriky. Odhady uvádějí, že ve Španělsku žije asi 6 mil. cizinců, nejvíce z Maroka a Rumunska. V posledních letech jsme svědky **demografických změn**. Dramaticky se snížila porodnost (10 promile), podstatně klesá dětská složka (populace stárne) a dynamicky roste střední délka života, která patří k nejvyšším na světě (střední délka života žen je 86 let). **Urbanizace** je nižší než v ostatních částech Evropy; v Portugalsku třetina obyvatel stále žije na venkově. Na Iberském poloostrově se mluví **románskými** jazyky. Zatímco Portugalsko je národnostně jednotné, ve Španělsku žijí vedle Španělů i Katalánci (15 %), Galicijci (8 %) a Baskové (2 %). Silnou tradici má **katolické náboženství**. Často se hovoří v této souvislosti o baště katolictví. Přetrvává silný vliv církve a rodinné a regionální tradice.

Kolumbova socha v Barceloně symbolicky ukazuje k Americe. Je významnou dominantou katalánské metropole.

Hospodářství. Donedávna „spící“ oblast Evropy se po vstupu do EU stala jednou z nejdynamičtěji se vyvíjejících částí Evropy. Tento trend však byl zastaven ekonomickou krizí v roce 2009 a ekonomika se propadla do záporných čísel. Moderní obory **strojírenství** (dopravní zařízení, stroje, zbraně, elektronika – televizory) a chemie se po vstupu do EU začaly rozvíjet zejména v přístavech. Tradici má potravinářský průmysl, navazující na produkty středomořského **zemědělství** (pomeranče, citrony, olivový olej). Obdělávána je třetina území regionu. V důsledku nízkých srážek musí být zemědělské plochy mnohde zavlažovány, nedostatek a kontaminace vody je v mnoha regionech problémem. Vysoký je podíl **cestovního ruchu** na tvorbě HDP – dlouhé

Jižní svahy údolí řeky Douro v Portugalsku (španělsky Duero) jsou proslulé pěstováním vína již od starověku. Tato oblast byla zapsána na seznam UNESCO jako přírodní a kulturní oblast přetvořená lidskými aktivitami. Produkce vína se plavila po řece do Porta, kde se v sudech či lahvích ukončovalo kvašení a víno se vyváželo do zahraničí.

pláže, subtropická příroda a stavební památky. Hlavní města jsou významnými kulturně politickými centry pro bývalé kolonie – **Iberoameriku** (Latinskou Ameriku).

➲ *Seznamte se s dílem katalánského architekta A. Gaudího. V čem spočívá jeho výjimečnost?*

➲ *Zjistěte příčiny separatistických tendencí v Baskicku a Katalánsku. Jak se k případné samostatnosti těchto regionů staví Evropská unie?*

➲ *Zjistěte, jak spolu souvisejí názvy Portugalsko a Galicie.*

➲ *Jak ovlivňují bývalé kolonie státy Iberského poloostrova?*

Hlavní **jádrové oblasti** ve Španělsku jsou dvě a každá z nich má přes šest milionů obyvatel. Největším průmyslovým městem (25 % hodnoty produkce Španělska) a hlavním přístavem je **Barcelona**, místo konání Olympijských her v roce 1992, s významnou kulturní památkou – katedrálou Sagrada Família. V okolí se nacházejí proslulé pláže Costa Brava. Kulturním, politickým a dopravním centrem s ideální polohou uprostřed státu je **Madrid**, známý svou honosnou architekturou (Královský palác a muzeum Prado). Dvě jádra, daleko však menšího rozsahu (každé okolo 1,5 mil. obyvatel), má i Portugalsko. Kulturním a politickým centrem je **Lisabon** a nejprůmyslovějším městem je **Porto** na severu země.

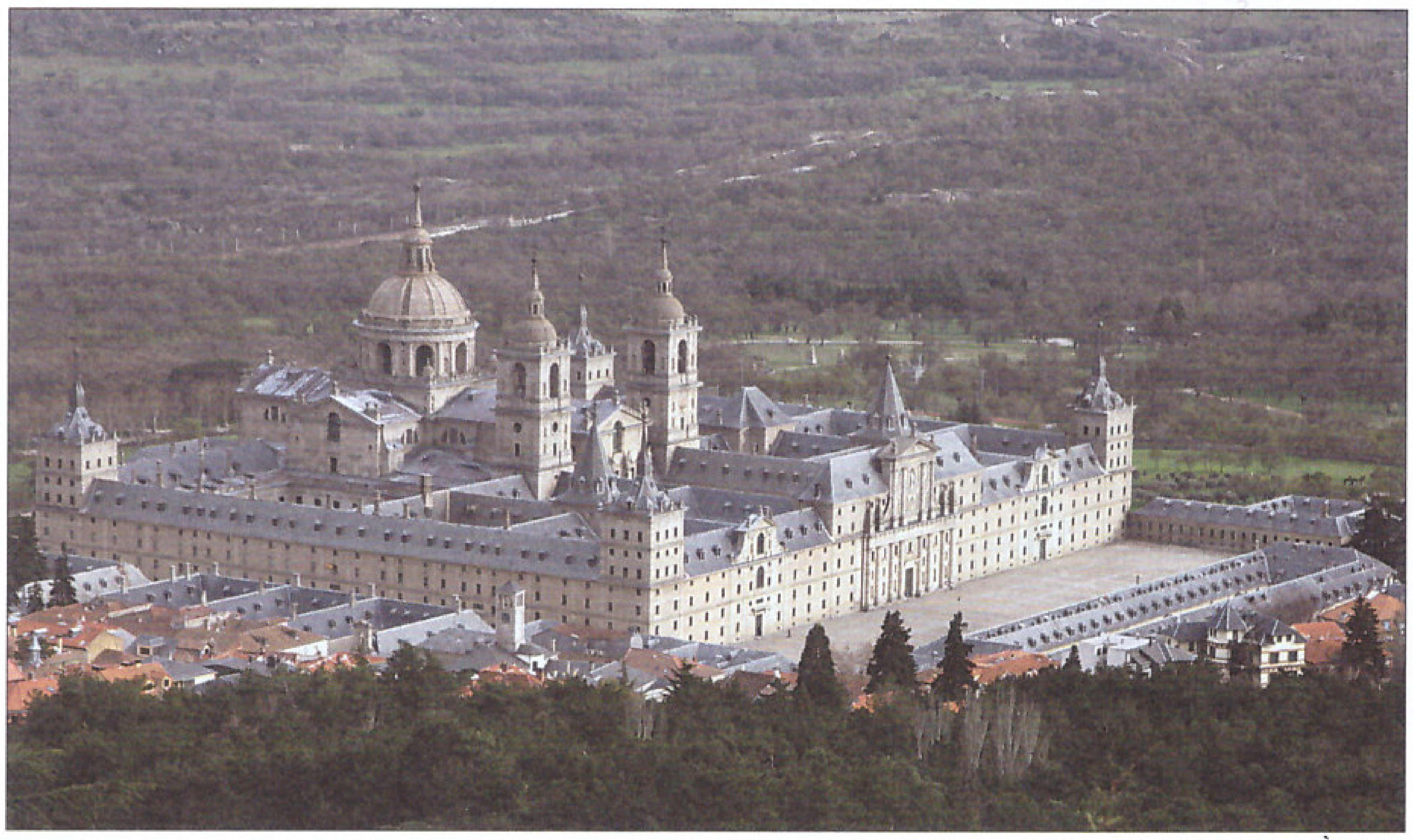

Palác Escorial je sídlem španělských králů severovýchodně od Madridu. Jde o komplex kláštera a paláce vystavěný za vlády Filipa II. (1563–1584) a je na seznamu památek UNESCO od roku 1984. Je odrazem mimořádného postavení Španělska ve středověku jako světové velmoci.

Cestovní ruch ve Středomoří. Podle Světové organizace cestovního ruchu ročně navštíví Středomoří přes 300 mil. turistů a jeho podíl na zisku celosvětového cestovního ruchu činí zhruba 25 %. V rozmezí let 1995 a 2013 stoupl průměrný meziroční nárůst v počtu návštěv o 3,5 %. Většina turistů přijíždí z Evropy (80 %), ze Středního východu jen 6 % a stejně je návštěvníků z Ameriky a Afriky. V roce 2013 dosahovala odvětví cestovního ruchu (včetně všech souvisejících služeb a investic) v průměru 11 % HDP, a byla tak životně důležitá pro ekonomiku této oblasti. Bez cestovního ruchu by mnoho středomořských zemí bylo donuceno radikálně omezit dovozy zboží a služeb, aby vyrovnaly svoji obchodní bilanci (pro srovnání v Albánii a Černé Hoře se cestovní ruch podílí na celkovém exportu země více než polovinou).

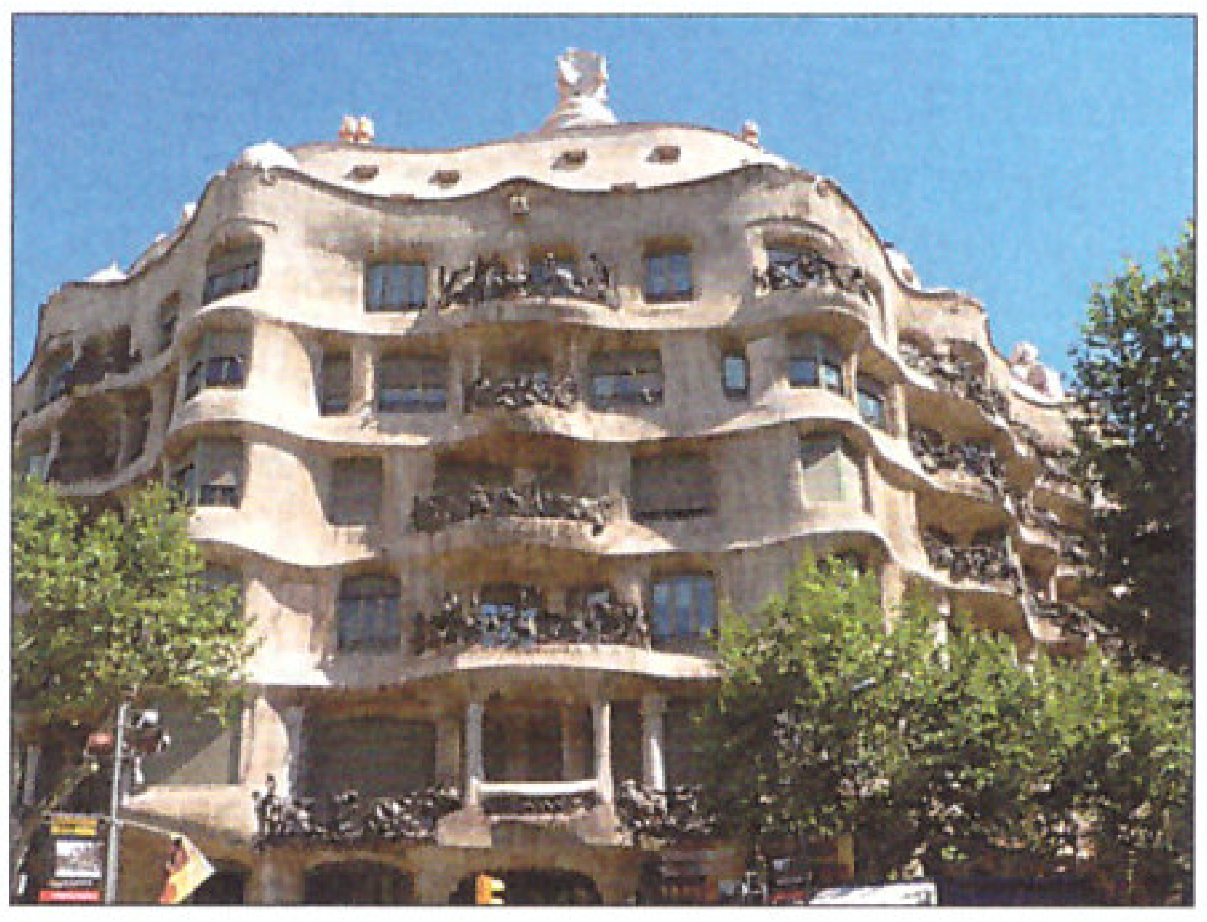

Katalánský architekt Antoni Gaudí se v letech 1878 až 1926 proslavil především stavbou katedrály Sagrada Família v Barceloně. Také jeho modernistické domy, parky a paláce jsou obdivuhodné i dnes. Vyhledejte snímky Gaudího staveb a diskutujte specifika jeho tvorby.

ITÁLIE

Geografická poloha v centrální části Středomoří předurčila ve středověku roli Itálie jako motoru rozvoje Středomoří a v některých uměleckých sférách i celé Evropy. **Exponovaný** je hlavně sever země, kde končí hlavní evropská rozvojová osa – „Modrý banán“. Právě tato exponovanost severní a perifernost jižní části je i důvodem disproporce mezi oběma částmi Itálie. Hlavní město Řím leží výhodně, téměř uprostřed země. Ve středu Říma se nachází **Vatikán** – centrum křesťanství. Itálii označujeme pro její starobylou kulturní tradici a množství historických památek za **pokladnici umění** (vznikla zde např. renesance, baroko a opera).

Itálie má na svém území množství starověkých a středověkých památek. Na snímku je ruina Kolosea, starověkého amfiteátru určeného pro boje gladiátorů.

Přírodní poměry jsou rozhodujícím činitelem pro rozmístění obyvatelstva. Řídce osídlené jsou horské partie Alp a Apenin, tvořící čtyři pětiny rozlohy země. Husté osídlení sleduje pobřežní linii a vyplňuje Pádskou nížinu. Nejvyšší hustoty dosahuje na přechodu Alp a Apenin do Pádské nížiny, kde leží řada velkých průmyslových a obchodních center propojených sítí dálnic. **Středomořské podnebí** se vyznačuje mírnou deštivou zimou a horkým suchým létem. **Řeky** jsou krátké a jejich velkého spádu se využívá k hydroenergetickým účelům. Původně převažující **lesy** byly vykáceny a dřevo bylo využito pro stavbu domů a lodí, původní lesní plochy byly přeměněny na zemědělskou půdu ohroženou erozí. Podle nových výzkumů se předpokládá, že velká část původních lesů podlehla přírodním požárům. Na nerostné suroviny je Itálie chudá a téměř všechny musí dovážet.

Itálie navazuje na **kulturní dědictví** antického Říma a městských republik, které zde existovaly od 10. století (Pisa, Janov, Milán, Florencie a Benátky). Rozdrobená Itálie lákala pro své bohatství panovníky z ostatních částí Evropy. Ke **sjednocení** došlo až v roce 1861. Itálie hrála prvořadou roli v procesu evropské integrace a stála při zrodu Evropské unie.

➲ *Zjistěte, za jakých okolností vznikl stát San Marino. Proč se nestal součástí sjednocené Itálie?*

➲ *Jak byla Itálie sjednocována a proč ke sjednocení došlo až v 19. století?*

Početní stav **obyvatelstva** stagnuje. Na rozdíl od minulosti, kdy docházelo k silným emigračním vlnám (do USA či Argentiny), nyní převládá vysoká **imigrace**. V Itálii našlo vlast asi 5 mil. cizinců, převážně ze severní Afriky a z bývalé Jugoslávie, menšinu tvoří také 300 tisíc tyrolských Němců. Během posledních 20 let prodělalo obyvatelstvo velké **demografické změny**. Pronikavě se zvýšila **střední délka života**, která patří k nejvyšším na světě. Porodnost poklesla tak dynamicky, že Itálie má **nejnižší podíl dětské složky** a naopak nejvyšší zastoupení starých lidí v Evropě. Obyvatelstvo je převážně **národnostně jednotné** a **katolického vyznání** (katolictví bylo až do 80. let státním náboženstvím).

Itálie je jedním z **hospodářsky** nejsilnějších států Evropy a stala se vzorem pro ostatní země Jižní Evropy. Vyspělý průmysl a sektor služeb doplňuje funkční doprava. V důsledku geografické polohy a odlišného historického vývoje existují velké **rozdíly mezi severem a jihem**. Hranici představuje tzv. anconská linie. Jih, zvaný Mezzogiorno (zhruba polovina státní rozlohy), má na svém území 35 % obyvatel státu, ale podílí se na exportu pouze 10 %; vysoká je zde i nezaměstnanost, dosahující 20 %. Významný vliv v oblasti mají i organizace šedé ekonomiky (mafie).

V průmyslu vyniká **strojírenská** výroba s mnohaletou tradicí a kvalifikovanou pracovní silou. Výrobu automobilů reprezentují značky Fiat (Turín), Alfa Romeo (Milán), Ferrari (Maranello) a motocykly Ducati, Cagiva, Aprilia (Milán). Itálie je největším evropským producentem elektrotechniky (chladničky a pračky Zanussi). Moderní hutní výroba je založena na dovozu surovin, proto se nachází v přístavech (Janov, Taranto). Významné postavení má polygrafický a **potravinářský** průmysl (víno, těstoviny, sýry). Tradici má obuvnický a oděvní průmysl (značka Benetton), umožňující vysokou kvalitou těmto podnikům v Evropě přetrvat. Proslulost získaly italský design a móda (Milán).

Zemědělství je zaměřeno na **pěstování obilovin** (kukuřice, pšenice) a **jižního ovoce**. Úrodná Pádská nížina dodává 40 % zemědělské produkce. Typická jsou malá pole s různými plodinami, která umožňují lepší ochranu před erozí a vysycháním půdy. Vysoký je podíl trvalých kultur – vedle vinic jsou to olivové a citrusové háje, na severu spíše jabloně a hrušně. Spolu s Francií je Itálie největším výrobcem **vín** na světě.

Doprava se vyznačuje kvalitní silniční sítí (dálnice, tunely) a modernizací železnic (budují se rychlostní tratě). **Zahraniční obchod** vykazuje dlouhodobě kladnou bilanci. V exportu dominují výrobky strojírenství, textil, oděvy, obuv a produkty chemie. Itálie je **turistickou velmocí**, ročně přijíždí okolo 45 mil. zahraničních turistů. Ty lákají kromě mořských pláží především stavební památky, z nichž mnohé jsou zařazeny na Seznam světového kulturního dědictví UNESCO.

➲ *Zjistěte, v čem spočívají významné aktuální problémy vyvolané cestovním ruchem v Benátkách. Existuje řešení? Diskutujte.*

➲ *Seznamte se s dějinami univerzit. Ve kterém italském městě sídlí nejstarší evropská univerzita?*

➲ *Zjistěte, co znamenají výrazy: Sixtinská kaple, Ponte Vecchio, Capri, La Scala, Brennero, Lago di Garda. Co víte o Florencii?*

Vatikán představuje velmi specifický stát ležící uprostřed Říma na rozloze 0,44 km². Na Itálii je závislý z hlediska zajištění základní infrastruktury, avšak z pohledu politického jde o jeden z nejvýznamnějších států světa. Na snímku hlavní náměstí s katedrálou svatého Petra.

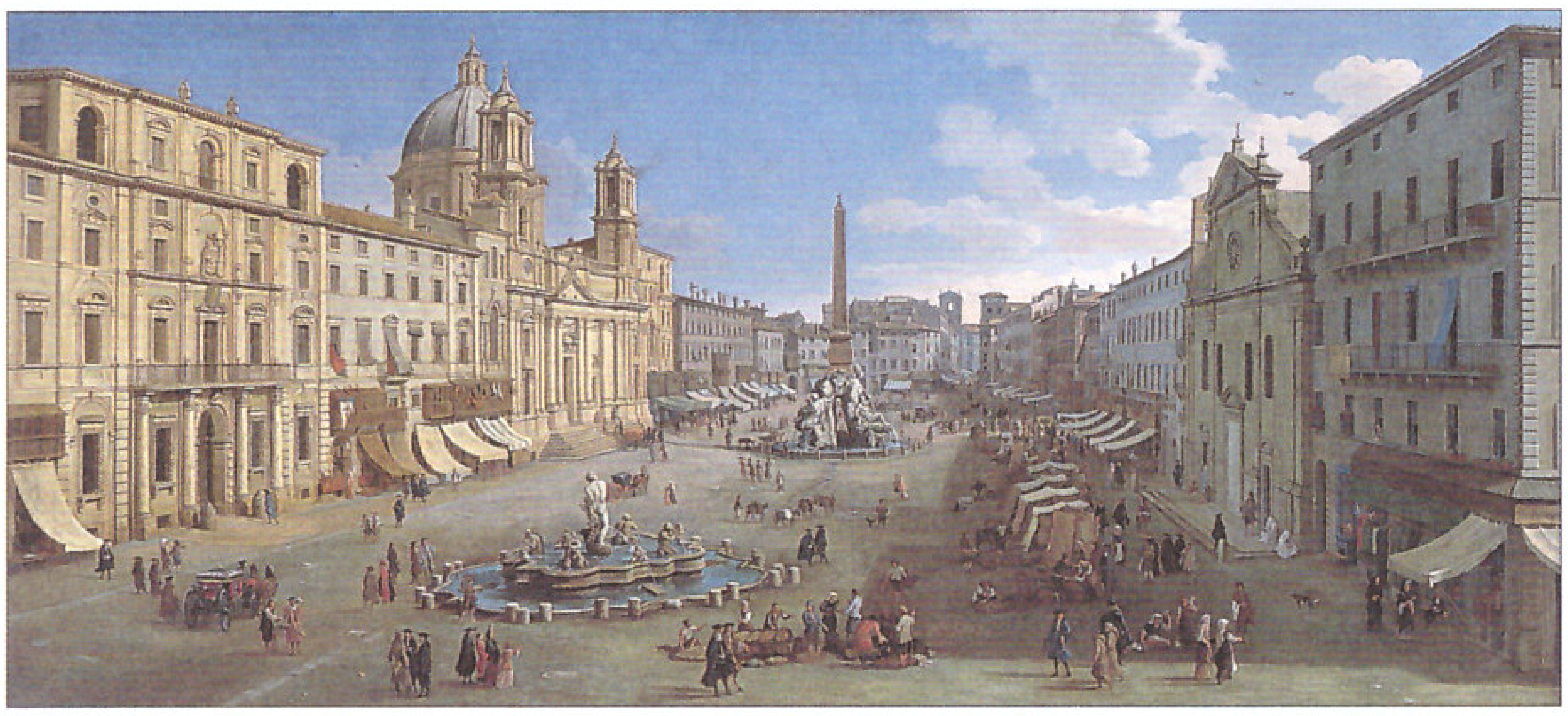

Řím na počátku 18. století na olejomalbě Gaspara van Wittela, holandského malíře žijícího v Itálii.

➲ *Kdo byl Michelangelo Buonarroti? Vyhledejte informace o jeho díle.*

Hlavní jádrovou oblastí Itálie je severovýchodní region – centrální část **Piemontu** a bohaté **Lombardie**, který se podílí téměř čtvrtinou na hrubém domácím produktu (HDP) Itálie. Jedná se o oblast s nejvyšší hodnotou HDP na obyvatele v Evropě. Převládají služby, obchod, strojírenství (dopravní prostředky a elektrotechnika) a textilní průmysl. Středisky jsou **Milán** (Milano, 3 mil.) a **Turín** (Torino, 1 mil.). Úrodná nížina produkuje téměř polovinu obilovin Itálie. Druhou jádrovou oblastí je **Řím** (Roma, 3 mil.) **a jeho zázemí**. Hlavní město je kulturním a politickým centrem země s moderními průmyslovými obory (spotřební strojírenství a léčiva). Patří k nejnavštěvovanějším městům Evropy, každoročně do něj zavítá přes 10 milionů zahraničních turistů.

ŘECKO

Řecko zaujímá nejjižnější část Balkánského poloostrova a přilehlé ostrovy. Příjemné podnebí umožnilo osídlení již ve starověku. **Antické Řecko** je kolébkou evropské kultury a vzdělanosti (společně s kulturou římskou, která byla antickým Řeckem zásadním způsobem ovlivněna).

Současné Řecko se potýká s řadou problémů, zejména v důsledku dlouhodobého deficitu státního rozpočtu a enormního nárůstu státního dluhu. Dlouhodobě vysoká je míra nezaměstnanosti a zejména v letech 2008–2014 došlo k výraznému poklesu hospodářství.

Značná část území je hornatá, kamenitá a neúrodná, rozloha orné půdy je relativně malá. Také nerostné zdroje nejsou příliš významné, značnou část surovin i potravin tak musí Řecko dovážet. Dobré jsou naopak předpoklady pro **turistiku**, která vytváří zhruba šestinu HDP.

➲ *Jaké důsledky by mělo případné vystoupení Řecka z eurozóny? Diskutujte.*
➲ *Jaký je vztah Řecka se sousedními státy? Jak to ovlivňuje řeckou ekonomiku?*

Chrám zasvěcený bohyni Athéně byl kdysi centrem náboženského a kulturního života starověkých Řeků.

JIHOVÝCHODNÍ EVROPA

Jihovýchodní Evropa je plošně **nejmenším** mezoregionem (635 tis. km^2) a podle počtu obyvatel je na předposledním místě (50 mil.), nízká je i hustota zalidnění – 80 obyv./km^2; na druhé straně jej vytváří nejvyšší počet států (10). Společným znakem je lokalizace na **Balkánském poloostrově** a velká vzdálenost od hlavních evropských rozvojových os. Donedávna relativní **izolovanost**, zejména vnitrozemských **periferních** poloh, se projevila a projevuje v ekonomické, kulturní i sociální oblasti. Druhým důvodem je dlouhodobé ovládání velké části území makroregionu zaostalou Osmanskou říší a ve 20. století vlivy „sovětského bloku".

Oblast vymezovaná fyzickogeograficky jako Balkánský poloostrov zasahuje od Jaderského moře na západě až k Černému moři na východě. Poloostrov při západním pobřeží vyplňují **Dinárské hory**, které jsou pověstné svým krasem s dobře vyvinutými krasovými jevy. **Rodopský** systém zahrnuje druhou vnitrozemskou horskou linii, třetí je pohoří **Balkán** (Stara planina), rozkládající se převážně v Bulharsku. Za soutěskou **Železná vrata**, kde Dunaj je přehrazen velkou elektrárnou, pokračují horské systémy na území Rumunska **Jižními a Východními Karpatami**. Vyšší horské polohy jsou silně **zalesněny** a žije v nich množství i velké zvěře, pobřeží je často lemováno středomořskou **macchií** – křovitými a trnitými, špatně prostupnými porosty.

Významnou osou celého poloostrova je **veletok Dunaje** (asi 2 857 km), který břehy spíše odděluje, než propojuje. Na jeho březích se nacházejí rozsáhlé úrodné nížiny (Velká uherská, Valašská). Dunaj ústí do Černého moře na území Rumunska rozsáhlou deltou, která je zčásti chráněným, celosvětově významným útočištěm ptactva a trdlištěm ryb.

Surovinové zdroje jsou poměrně bohaté; uhlí se těží v Rumunsku, Bulharsku, Srbsku a Bosně; těžba ropy v Rumunsku má tradici (ve třicátých letech 20. století bylo největším producentem v Evropě), ale v současné době nestačí krýt domácí spotřebu. Hutní průmysl je lokalizován v místech těžby železných a barevných rud (Rumunsko, Bulharsko).

Státy jsou z hlediska evropské **historie** jako národní státy poměrně mladé. Přesto se všechny hlásí k významným předchůdcům – státním útvarům starověku či středověku. Tato oblast byla cílem mnoha útoků **Osmanské říše** po dobytí Malé Asie, a hlavně Istanbulu (někdejší Konstantinopole, Cařihradu). Tlak na islamizaci a výhody z toho plynoucí v oblastech ovládaných tureckou mocí vedly k promísení obyvatel různého původu, vyznání a kultury na celém poloostrově a k mnoha následným problémům a válečným střetům (střety v 19. století, balkánské války 1912–1913, obě

V Jaderském a Egejském moři se nachází velké množství ostrovů. Některé obyvatelé se živili zemědělstvím. Rozvoj cestovního ruchu vedl k opouštění chudých políček a přesunu obyvatel z vnitrozemí ostrovů na jejich břehy, kde nacházeli snadnější obživu. Proto jsou vnitrozemí ostrovů (na snímku Krk) liduprázdná, některá pole pozvolna zarůstají.

světové války). V 90. letech 20. století Balkán těžce zasáhl konflikt v bývalé **Jugoslávii** a její rozpad. Všechny země významně spolupracují s **Evropskou unií** a čtyři z nich jsou jejími členy (Slovinsko od roku 2004, Bulharsko a Rumunsko od roku 2007 a Chorvatsko od roku 2013).

- ➲ *Zjistěte význam bitvy na Kosově poli. Kdo s kým válčil?*
- ➲ *Vysvětlete příčiny krvavých válek při rozpadu Jugoslávie.*

Obyvatelstvo se vyznačuje **málo příznivými** demografickými ukazateli, nejhoršími v rámci evropských mezoregionů, nejnižší nadějí na dožití – 73 let pro muže a 79 let pro ženy. Velmi vysoký zůstává podíl obyvatel žijících na **venkově** – okolo 45 %. Specifikem je velmi vysoká etnická a náboženská **heterogenita.** Vedle sebe (mnohdy ve velkém napětí) zde žijí národy náležící do odlišných jazykových skupin. Nejvíce jsou zastoupeny slovanské **jazyky** (nejpočetnější je srbochorvatština), mezi románskými rumunština a ugrofinskými maďarština v Transylvánii; vlastní skupinu tvoří albánština. Z **národů** jsou nejčetnější Rumuni (17 mil.), Srbové (9 mil.), Bulhaři (7 mil.), Albánci a Chorvati (6 mil. příslušníků). Region je místem prolínání tří **náboženství**; římskokatolické dominuje ve Slovinsku a Chorvatsku, islám v Albánii či v Bosně a Hercegovině; v ostatních zemích převládá ortodoxní křesťanství.

Ekonomicky je Jihovýchodní Evropa **nejzaostalejším** mezoregionem Evropy. Hrubý domácí produkt na obyvatele činí 19 tis. USD, což je na polovině evropského průměru. Pochopitelně existují **velké regionální rozdíly**, např. Albánie má třikrát nižší příjem na obyvatele než Slovinsko. Větší zaostalost mezoregionu má nepochybně historické kořeny (v Osmanské říši neproběhla průmyslová revoluce), ale zejména sociální příčiny – nižší pracovní nasazení, vysoký podíl „šedé“ (trpěné) a „černé“ (ilegální) ekonomiky. Podíl ekonomik souvisejících se zločinem se pohybuje okolo 20 % HDP. Většina zemí má velké **výkyvy** v jednotlivých letech vývoje, výjimku zde tvoří členské země EU, které zaznamenávají pravidelné přírůstky HDP po vstupu do EU. **Nezaměstnanost** je dlouhodobě dvakrát vyšší než je evropský průměr, opět s velkými rozdíly mezi státy – Bosna a Hercegovina má nezaměstnanost šestkrát vyšší než Slovinsko (průměr let 2011–2015). V mezoregionu existují největší rozdíly v nerovnosti příjmů, nejvyšší disproporce v evropském systému má Srbsko.

Slovinsko je daleko **nejvyspělejším** státem Jihovýchodní Evropy, a to jak v oblasti sociální, demografické, tak zejména ekonomické. HDP je o 70 % vyšší, než je průměr mezoregionu, a Slovinsko se jako první zapojilo do evropských struktur. Jeho vstupem se oživila **ekonomika** a přírůstky HDP se pohybovaly v rozmezí 5–7 %. Díky výborné geografické poloze a ekonomickému potenciálu se jedná o zemi exportující výrobky s velkou přidanou hodnotou – stroje, elektrotechnika, elektronika a farmacie. Obyvatelé Slovinska se dožívají nejvyššího věku mezi balkánskými zeměmi.

Hotel a restaurace navržená architektem Plečnikem v Lublani. Tento slovinský architekt významně přispěl k obnově Pražského hradu ve dvacátých letech 20. století.

Základní údaje o vybraných státech Jihovýchodní Evropy

Stát	Rozloha tis. km^2	Obyv. mil.	Hustota zalidnění obyv./km^2	Populační růst ∅ %	Stř. dél. života roky M/Ž	Nezaměst. %	Růst HDP ∅ %	HDP na obyv. tis. USD
	2016	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*
Slovinsko	20	2	100	-0,2	78/84	13	0,2	30
Chorvatsko	55	4	75	-0,1	74/81	17	-1,1	22
Srbsko	90	7	95	-0,5	73/78	18	0,4	14
Bosna a Hercegovina	50	4	75	-1,2	75/80	44	1,0	11
Albánie	30	3	100	0,3	76/81	17	2,2	11
Bulharsko	110	7	65	-0,8	71/78	10	1,2	17
Rumunsko	240	20	85	-0,3	72/79	6,5	1,4	20

CHORVATSKO

Chorvatsko je jedním z nástupnických států bývalé Jugoslávie (dalšími jsou Slovinsko, Černá Hora, Bosna a Hercegovina, Severní Makedonie, Srbsko a Kosovo). Má nepravidelný **podkovovitý tvar**, jehož jedno rameno zasahuje daleko do vnitrozemí (Slavonie) a druhé rameno ovládá téměř celé pobřeží Jadranu (Dalmácie) s řadou ostrovů v Jaderském moři (např. Krk, Cres, Pag, Brač, Hvar). **Strojírenský** průmysl je koncentrován do hlavního města Záhřebu, výroba lodí do Rijeky, v jejímž zázemí se nachází důležitý ropný přístav a petrochemický podnik. Tradičním odvětvím je výroba potravin z produktů místního zemědělství – obilí (Slavonie), brambor, vína a oliv (Dalmácie).

Chorvatsko získává velké příjmy z **turistického ruchu**, v letní sezoně sem směřují miliony turistů ze Střední a Severní Evropy. Na toto krátké, zhruba půlroční období je soustředěno vše, na pobřeží se koncentrují tisíce sezonních pracovníků zajišťujících služby a dopravu. Nejde jen o výhodné přírodní podmínky mořského pobřeží, ale i přilehlých pohoří a krasových oblastí (Plitvická jezera aj.). Je také co nabídnout i **v historických památkách** (starověké i středověké stavby a centra měst – Trogir, Split, Dubrovník, Zadar aj.).

Srbsko je nejvýznamnějším státem Západního Balkánu s rozlohou jako Česko (77 tis. km²), ale má jen 7 mil. obyvatel (bez Kosova). Srbsko se podobně jako Bosna a Hercegovina vyznačuje nepříznivými demografickými ukazateli. **Ekonomiku** po roce 2000 pomohly oživit zahraniční investice např. korporací „Bosch“, „Coca-Cola“, „Carlsberg“, „Gazprom“ a „Lukoil“. Tradičním odvětvím je textilní průmysl, nově chemie (hnojiva, léčiva, pneumatiky), strojírenství je zaměřeno na výrobu aut (Kragujevac), význam si uchoval spotřební průmysl (elektrospotřebiče, obuv – Bělehrad, Niš). Dobrou úroveň má **zemědělská** produkce, na ornou půdu připadá 35 % a na louky a pastviny 20 % rozlohy. Vojvodina bývala označována za obilnici Jugoslávie (kukuřice, pšenice), pěstuje se vinná réva, zelenina, ovoce (švestky) a je osídlena převážně maďarskou menšinou.

➲ *Vyhledejte ostrovy Dalmácie, které jsou nejvíce navštěvovány.*
➲ *Zpracujte zajímavou trasu pro cestu na dovolenou v Chorvatsku. Kterými městy budete projíždět?*
➲ *Diskutujte o souvislostech a problémech vyvolaných oddělením Kosova (dříve autonomní oblast Srbska) a snahami včlenit se do Albánie.*

Pobřeží Chorvatska je odlišné od jiných rekreačních oblastí kolem Středozemního moře. Zachovává si pro rekreanty skvělý kontakt s mořem i pobřežními horami s převahou malých a středních rekreačních objektů. Poznáte město na snímku? Je pod ochranou UNESCO.

➲ *Zjistěte, jaký je aktuální status Kosova. Lze jej považovat za samostatný stát?*
➲ *Zjistěte, za jakých okolností se dostali obyvatelé české národnosti do Banátu.*
➲ *Zjistěte, kolik mostů překračuje Dunaj mezi Bratislavou a Černým mořem.*

RUMUNSKO

Rumunsko je největším státem mezoregionu – přes 40 % rozlohy i počtu obyvatel (20 mil. v roce 2016). Poloha není příliš exponovaná a v minulosti se jednalo o místo střetu politických ambic Turecka a Ruska. Novodobá státnost se datuje rokem 1878, kdy se z Osmanské říše vymanilo království, které patřilo k významným spojencům meziválečného Československa v rámci tzv. Malé dohody.

Rumunsko je rozděleno obloukem Východních a Jižních Karpat na dvě odlišné části. První tvoří **Valašská nížina** na severním břehu Dunaje a na východě nížiny podél řeky Siret a pohraničního Prutu. V druhé části karpatský oblouk uzavírá vrchoviny **Transylvánie** (Sedmihradska) a východní výběžky Velké uherské nížiny. Dunaj je mezinárodně významnou dopravní osou.

Obyvatelstvo není národnostně jednotné – největší menšiny žijí v Transylvánii, jedná se o 6 % Maďarů, 3 % Romů. Převládá **pravoslaví** – 80 % obyvatel se hlásí k Rumunské pravoslavné církvi. Demografická situace je příznivá, ale Rumunsko patří k zemím s nejnižší střední délkou života v Evropě.

Rumunsko mělo a má velmi dobré **přírodní předpoklady** pro ekonomický rozvoj, které však nedokáže dostatečně využívat. Realitou jsou vhodné půdy pro zemědělství, potenciál pro rozvoj cestovního ruchu a na evropské poměry bohatá základna **nerostných surovin** – ropa, zemní plyn, uhlí, železná ruda a kamenná sůl. Vysoký je podíl elektřiny dodávané vodními elektrárnami – 35 % (např. Železná vrata na Dunaji). Klíčovou roli zde hrají zahraniční investice zejména do největších firem, jako jsou „Automobile Dacia“, „Rompetrol“ a „Ford Romania“. Vhodné předpoklady pro rozvoj **zemědělství** (45 % orné půdy) jsou zejména v úrodné Rumunské nížině. Pěstuje se hlavě kukuřice a pšeni-

Vesnice na úpatí silně zalesněných východních Karpat v Rumunsku. Někdejší pole a pastviny ve svazích dnes zarůstají lesem a lidé se živí prací ve městech, za kterou dojíždějí.

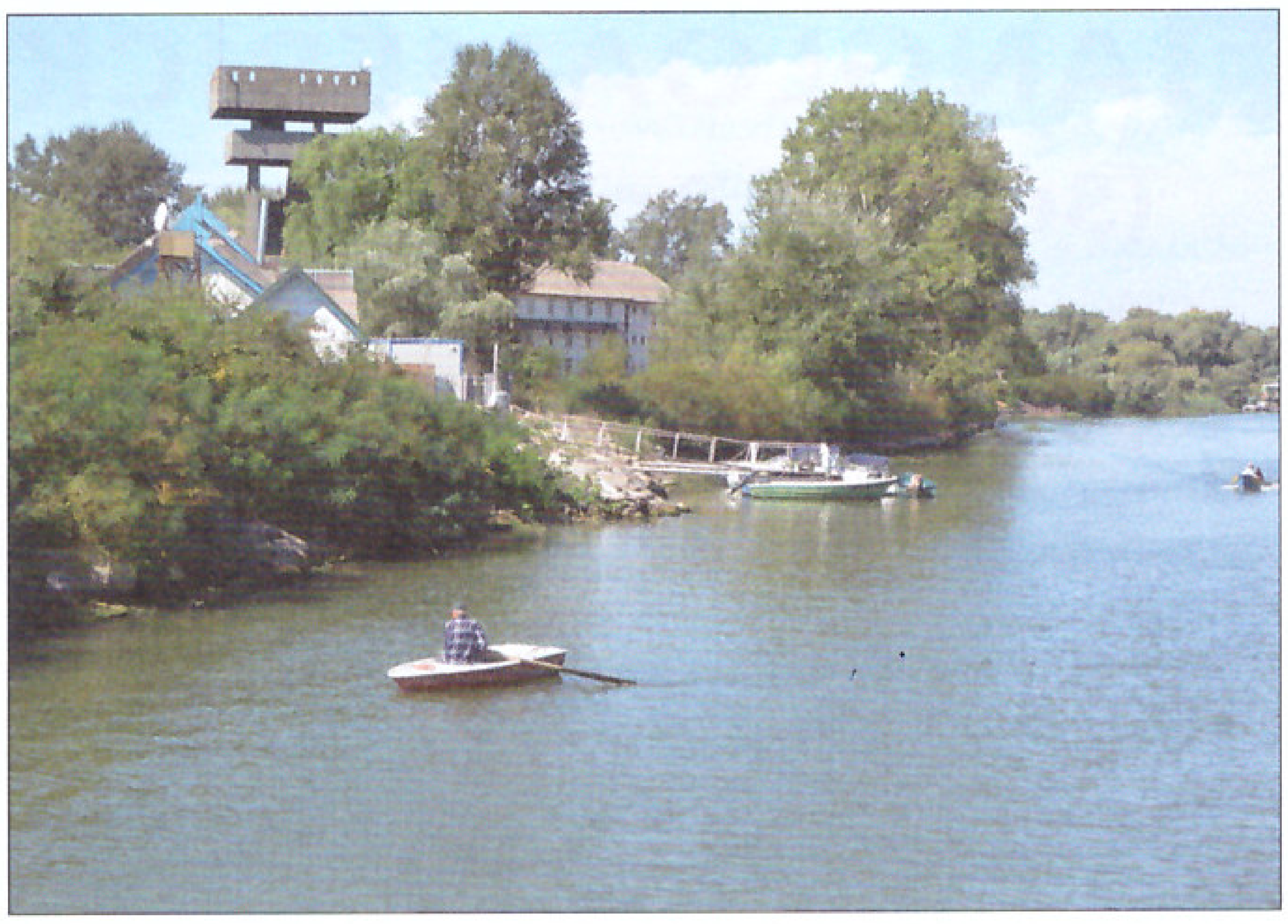

Jedno z malých sídel v Dunajské deltě, která je cenným biocentrem celosvětového významu. Jen malá část delty je hospodářsky využívaná, část pokrývá území národního parku.

ce, dále slunečnice, cukrovka, zelenina a ovoce (jablka). Silný je **rekreační potenciál** pro přímořskou (Konstanca, Mamaia) a horskou rekreaci (Transylvánské Alpy). Podíl cestovního ruchu na tvorbě HDP je však zatím velmi malý (asi 5 %), neboť schází potřebná víceúrovňová vybavenost.

➲ *Podunají trpívá velkými záplavami. Kdy přicházejí a jaké jsou jejich příčiny?*

BULHARSKO

Bulharsko je druhým největším státem mezoregionu (110 tis. km^2) i počtem obyvatel (7 mil.). V minulosti se jednalo o velmi exponovanou polohu na spojnici Evropy s Orientem. Bulhaři se často odkazují na existenci **bulharských carů**, kteří v 1. polovině 13. století ovládali velkou říši, zahrnující Makedonii i Moldávii. **Demografické** charakteristiky jsou daleko pod evropským průměrem, týká se to zejména malé délky života, mnohem více lidí umírá, než se narodí. 60 % obyvatel se hlásí k Bulharské pravoslavné církvi a 7 % k islámu. **Hospodářství** zaznamenalo rozvoj po druhé světové válce a vstup do EU znamenal výrazné oživení ekonomiky a růst zahraničních investic. **Průmysl** částečně navazuje na těžbu surovin (hutnictví), dalším oborem je strojírenství (výroba součástek pro automobilový průmysl), chemie (petrochemie v přístavu Burgas); tradiční je potravinářský průmysl a výroba cigaret. Velmi dobré předpoklady pro **zemědělství** má Trácká nížina, ale i některé další oblasti; na zemědělskou půdu připadá 35 % rozlohy země. Dominuje rostlinná produkce, zejména obilí, zeleniny (rajčata), ovoce (meruňky, víno) a tabáku. Hlavní exportní komodity představuje strojírenské zboží 30 % (stroje, součástky), spotřební zboží 20 % (textil, cigarety, tabák) a potraviny 15 % (zelenina, růžový olej). Poněkud poklesl význam **turistického ruchu**, zejména přímořské turistiky (Varna, Zlaté písky, Slunečni břeh).

Palác kultury v Sofii, hlavním městě Bulharska.

➲ *Kdy se vymanily Rumunsko a Bulharsko z nadvlády Osmanské říše?*
➲ *Jaké byly důvody zaostávání území pod nadvládou Osmanů v hospodářském rozvoji?*
➲ *Zjistěte, kterými městy prochází dopravní trasy mezi Střední Evropou a Istanbulem.*
➲ *V Rumunsku i Bulharsku žijí početné národnostní menšiny. Které to jsou a jaký je jejich původ?*

Ikonostas v jednom z pravoslavných kostelů rumunské metropole. Pravoslaví dominuje značné části Jihovýchodní Evropy, druhým náboženstvím zde je islám. Právě prolínání obou věrouk a třísetletá nadvláda Osmanské říše nad většinou území je příčinou složitých vztahů mezi státy i oblastmi.

3 ANGLOAMERICKÝ MAKROREGION
(Severní Amerika)

HLAVNÍ ZNAKY MAKROREGIONU

Rozloha		Obyvatelstvo		Hustota zalidnění	HDP		HDP/obyv.	Gramotnost	Střední délka života
mil. km²	*%*	*mil.*	*%*	*obyv./ km²*	*bil. USD*	*%*	*tis. USD*	*%*	*roky M/Ž*
21,8	16	363	4,9	16,5	19,2	25,3	54	99	77/82

Data o Angloamerickém makroregionu (2016) porovnejte s údaji o ostatních makroregionech v přehledu na straně 162. Svá zjištění se pokuste komentovat: hledejte výrazné rozdíly a snažte se je zdůvodnit v širších souvislostech.

✓ Z hlediska územní rozlohy je makroregion totožný se **severoamerickým světadílem**, vyplňuje americký kontinent severně od mexických hranic.

✓ Počtem obyvatel (363 mil. v roce 2016) a hustotou zalidnění (16,5 obyvatel na km²) se řadí na poslední místa mezi makroregiony. V kontrastu s počtem obyvatel (5 % ze světové populace) vyniká **ekonomická produkce**, kterou se Angloamerický spolu s Evropským makroregionem řadí na 1. místo a představuje čtvrtinu světového objemu.

✓ **Produkce HDP** vztahovaná na 1 obyvatele je více než pětkrát vyšší, než je světový průměr.

✓ Vynikající jsou **sociální a demografické indikátory** – téměř 100% gramotnost, nejvyšší střední délka života mezi makroregiony – 77 let pro muže a 82 let pro ženy.

✓ Makroregion patří mezi relativně nejvíce **homogenní** makroregiony jak z hlediska ekonomického, tak kulturního.

✓ Převažujícím jazykem je **angličtina**, proto se používá i termín **Angloamerika**.

✓ Výhodná **geografická poloha** mezi jádrovými oblastmi a rozvojovými osami Evropského a Čínsko-japonského makroregionu. Významná je i ochrana před konfliktními situacemi v jiných částech světa, kterou makroregionu poskytují oceány.

✓ Pro Evropany znamenala Amerika něco zcela nového, jedinečného, a proto ji nazvali **Novým světem**. Současný název je doložen až od začátku 16. století.

✓ Prosperita společnosti je založena na **křesťansko-demokratické tradici**, výkonném systému nezatíženém feudálními zvyklostmi a na rozsáhlém přírodním bohatství.

✓ Severní Amerika má **mimořádné fyzickogeografické předpoklady** pro ekonomický a sociální rozvoj – klimatické, půdní, hydroenergetické – a disponuje bohatými surovinovými zdroji – ropou, černým uhlím, zemním plynem, rudami – a velkými zásobami dřeva.

✓ Ještě v 19. století se prériemi pohybovala **milionová stáda bizonů**, na přelomu 19. a 20. století jich byly jen tisíce.

✓ Původní obyvatelstvo tvoří necelé 2 % populace, proto hovoříme o **přesídleneckém světadíle**. Silné imigrační vlny z Evropy (75 % obyvatel je evropského původu), z Afriky, nyní z Asie a Latinské Ameriky zcela změnily jeho populační složení, které se vyznačuje značnou etnickou různorodostí.

✓ Na vysoké úrovni je **zemědělství**, vykazující velké přebytky, průmysl se zaměřuje na moderní obory. Přesto se nejrychleji vyvíjejí **služby**, zaměstnávající 70 % ekonomicky aktivních obyvatel.

✓ Vynikající a dobře fungující **dopravní systém** zajišťuje jak vnitrostátní, tak globální propojení. Angloamerika se významně podílí na globalizaci dnešního světa.

❑ PŘÍRODNÍ POMĚRY

Severní Amerika je horizontálně velice členitá, zejména na severu. Díky kanadským ostrovům a četným poloostrovům má **nejdelší pobřežní linii** ze všech světadílů – přes 75 tis. km. Reliéf je tvořen různorodými a rozsáhlými **přírodními celky**.

Východní pobřeží lemují **pobřežní nížiny**, na kterých se na severovýchodě formují městské aglomerace a příměstské formy zemědělství (zelenina, mléčný skot). Směrem na jih převládá pěstování bavlny a tabáku. Podnebí je vlhké, na severu mírné a na jihu subtropické. Na nížiny navazuje geologicky staré **Appalačské pohoří**, v jižní části se těží černé uhlí. Horské pásmo, pokračující severovýchodním směrem až na kanadský ostrov Newfoundland, pokrývají převážně smíšené lesy. Ty se na podzim, kdy hrají všemi barvami, staly zajímavým cílem turistů. Ve 30. letech minulého století zde byly postaveny četné přehrady, které jsou v současnosti rušeny kvůli obnově přirozených migračních tras ryb a dalších živočichů.

Střed Severní Ameriky vyplňují **Velké roviny**, jejichž osou je řeka **Mississippi**. Kontinentální podnebí se vyznačuje velkými teplotními rozdíly mezi létem a zimou. V důsledku otevřenosti krajiny v poledníkovém směru se zde může měnit počasí během hodiny. Vzácností nejsou prudké sněhové přeháňky (blizardy), letní bouře s blesky či větrné smrště nad pevninou – tornáda. Jihovýchod často zasahují ničivé tropické cyklony – hurikány, vznikající v mořské oblasti Karibiku. Travnatá země, nazývaná **prérie**, se rozprostírá na obrovské ploše přes 3 mil. km²; na západě je ukončena Skalnatými horami. V minulosti to byla nekonečná pustina, kde psanci, lovci kožešin a bizonů, kovbojové či dobrodruzi uskutečňovali svůj americký sen o volnosti a svobodě. **Člověk prérie podstatně proměnil.** Úrodné půdy začal intenzivně obdělávat a pěstovat na nich obiloviny („obilnice" USA); půdní erozi způsobil vznik rozsáhlých prachových bouří (20. léta minulého století). Část prérií byla ponechána jako pastviny pro dobytek.

Na západě přecházejí roviny v **Kordillery**, které se táhnou přes celý americký kontinent a jsou **nejdelším pásmovým pohořím** na světě (na pevnině). Jedná se

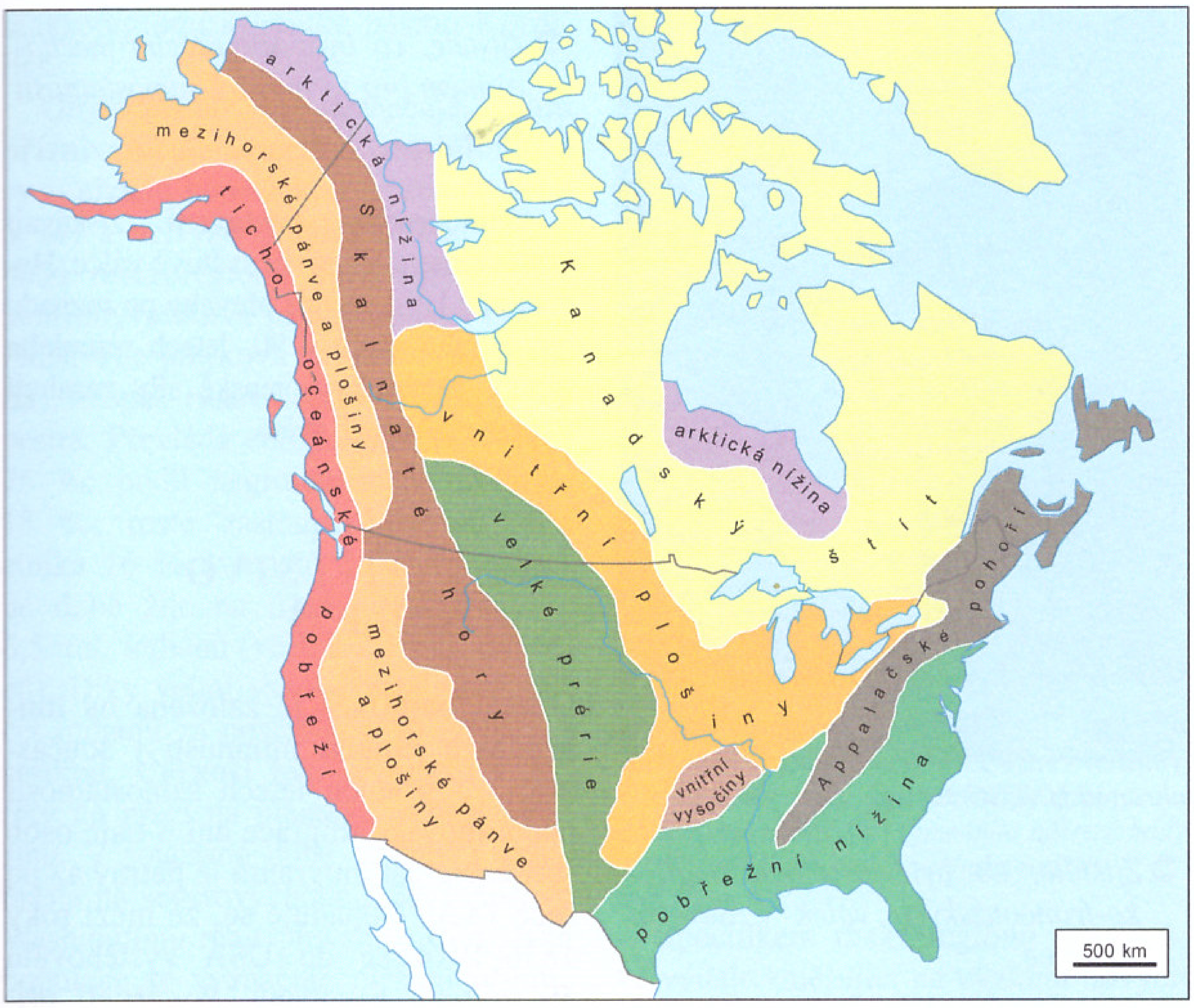

Fyzickogeografické regiony Severní Ameriky. Pojmenujte zakreslená jezera, mořské zálivy a okrajová moře.

o složitou strukturu mladých vrásno-zlomových a vulkanických pohoří. Vysoká je vertikální členitost kontinentu. Nedaleko nejnižšího místa Severní Ameriky, **Údolí smrti** (Death Valley), ležícího 86 m pod úrovní světového oceánu, se tyčí Mt. Whitney (4 418 m n. m.). Podobně lze z aljašského největšího města Anchorage, rozprostřeného v mořském zálivu, spatřit nejvyšší vrchol Severní Ameriky – majestátní Mt. McKinley (Denali, 6 194 m n. m.). Krajina je velmi pestrá – od zalesněných údolí po zaledněné štíty, sopečné kužely a pozoruhodné tvary reliéfu (svědecké hory, kaňony). Jako příklad může sloužit Monument Valley [monjúment vely] či Grand Canyon. Na území Spojených států amerických vznikl v roce 1872 **první národní park** na světě – Yellowstone [jeloustoun] ve státě Wyoming [vajoming]. Území přírodních krás a národních parků hojně navštěvují turisté. Vodnaté toky, stékající na západ, se využívají k hydroenergetickým účelům. Nepřeberné je lesní a surovinové bohatství.

Jednou z největších atrakcí Severní Ameriky jsou rozsáhlé a různorodé národní parky. Nejznámější z nich je NP Grand Canyon s hloubkou přesahující 1 800 m.

➲ *Které druhy naší květeny pocházejí ze Severní Ameriky? Uvažte, proč se mnohé z nich u nás intenzivně šíří.*
➲ *Vysvětlete, proč patří prérie mezi člověkem nejvíce přeměněné biotopy.*

Západní **tichomořské pobřeží** makroregionu je dodnes tektonicky a seizmicky aktivní. Nejpříhodnější podmínky pro život člověka jsou v Kalifornii – příjemné klima, nádherné přírodní scenerie a úrodné půdy (obdoba evropského Středomoří). Projevuje se to mimořádnou přitažlivostí pro přistěhovalce a výraznou dynamikou hospodářského rozvoje, souvisejícího s atraktivitou celého tichooceánského prostoru.

Řídce osídlený je **Kanadský štít**, vyplňující dvě třetiny Kanady. Převládají zde roviny a pahorkatiny modelované ledovcem. Jeho činností vznikla i většina jezer. Velké bohatství představují hlavně lesy a bohatá naleziště nerostných surovin. Osídlení je řídké, obyvatelstvo žije hlavně v malých střediskách v příhodné poloze a na rozptýlených farmách.

Mezi makroregiony má patrně nejlepší **přírodní předpoklady** pro ekonomický rozvoj – má vhodné podmínky pro zemědělskou výrobu, disponuje bohatstvím lesů, velkým hydropotenciálem i nerostnými surovinami. USA a Kanada patří mezi čtveřici států, které vyrábějí nejvíce elektrické energie ve **vodních elektrárnách** a podílí se na její světové produkci 30 %. Výhodné **agroklimatické podmínky** spolu s vyspělou mechanizací jsou důvodem, proč zemědělská výroba disponuje vysokými přebytky a Angloamerika je největším exportérem potravin mezi makroregiony. Na třetině rozlohy se rozkládají **lesní porosty** a zabezpečují pravidelné

Větší část území Severní Ameriky ovlivnil svou činností pevninský ledovec. Ostrovy a pobřeží Hořejšího jezera mají dodnes patrné ohlazy tvrdého žulového skalního podkladu od ledovce.

Národní park Grand Canyon na řece Colorado představuje jeden ze světově nejznámějších přírodních výtvorů. Zjistěte, které procesy vedly k jeho vzniku.

Národní park Jasper byl založen jako lesní park již v roce 1907. Má přes deset tisíc km² a leží západně od Edmontonu. Jako národní park byl vyhlášen v roce 1930 a od roku 1984 je spolu s dalšími národními parky Skalnatých hor pod ochranou UNESCO.

dodávky dřeva. Makroregion disponuje kompletním sortimentem **surovin** a v řadě produkcí zaujímá přední místa. Jedná se zejména o paliva, velké jsou zásoby černého uhlí. U dalších surovin sledujeme výrazný pokles na světovém žebříčku, zejména ve prospěch Číny. Významná zůstává nadále těžba mědi, olova, zlata (USA), zinku, diamantů a uranu (Kanada).

❑ HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

Přistání Vikingů okolo roku 1000 v oblasti Newfoundlandu [njúfaundlendu] nemělo pro trvalé osídlení větší význam. **Kolonizace či proces osvojování území člověkem** byl zprvu velice opatrný a váhavý.

Jako první začali kolonizovat Angloameriku Španělé, kteří od poloviny 16. století pronikali na Floridu a z Mexika do nynějšího Texasu a Kalifornie. Ve stejné době se dostali Francouzi do ústí řeky Svatého Vavřince, do oblasti zvané Francouzská Kanada. První anglickou osadou byl Jamestown [džejmstaun], založený roku 1607 ve Virginii. Své osady na pobřeží středního Atlantiku měli i Švédové (dnešní stát Delaware [delavár]) a Nizozemci, kteří v roce 1624 založili Nový Amsterdam, nynější New York. Postupem času se situace značně zjednodušila, v kolonizaci pokračovali pouze Angličané a na jihozápadě dnešních USA Španělé.

➲ *Které evropské země se zúčastnily kolonizace Angloameriky?*

➲ *Jaký byl vztah mezi novými osadníky a indiány, na jejichž teritoriu se osadníci usazovali?*

➲ *Zjistěte, co bylo příčinou anglicko-francouzských válek v Severní Americe.*

Již v polovině 18. století bylo zřejmé, že se koloniální systém v Angloamerice přežil a 13 britských kolonií spěje k **nezávislosti**. Byla stvrzena Deklarací o nezávislosti a vznikem **Spojených států amerických (1776)**. Američané svůj stát založili na nových, dosud nevyzkoušených demokratických principech. Odmítli evropskou feudální tradici a přijali republikánskou ústavu, založenou na ochraně práv jednotlivce před státní byrokracií. Od začátku 19. století se území USA rozšířilo a zesílil jejich politický vliv. Do poloviny 19. století získala kontinentální část USA svoji současnou podobu. V roce 1867 koupily USA od Ruska Aljašku a postupně se celá Amerika dostávala pod jejich vliv.

VIRGINIA
JAIL

Dobývání západu Ameriky představuje v americké společnosti specifickou epochu plnou násilí, likvidace domorodých indiánů, ale i hrdinství drsných mužů. Jak dodnes ve společnosti rezonuje, je vidět na kašírované stavbě v blízkosti motorestu v Utahu.

➲ *Zjistěte, co bylo spouštěcím mechanismem pro formování samostatnosti USA.*

Velmocenské postavení získávají USA zejména po první světové válce. Hegemonie USA nabyla převahy po rozpadu bipolárního světa v 90. letech minulého století. Americké vojenské síly zasahují v různých částech světa.

❑ OBYVATELSTVO A OSÍDLENÍ

Dnešní **populace** je založena na **imigračních vlnách** minulosti i současnosti. V prvních letech samostatnosti nedosahovala imigrace ani 8 tisíc osob ročně. Nárůst imigrantů je patrný až po roce 1820. Odhaduje se, že mezi roky 1836–1914 se do USA vystěhovalo 30 milionů Evropanů. Po přijetí přistěhovaleckého zákona v roce 1924 dynamicky poklesla imigrace z jižní a východní Evropy (Italové, Židé a Slované), což posílilo jejich migraci do Latinské Ameriky.

Rozmístění obyvatelstva je velice nerovnoměrné a závisí na přírodních podmínkách (v mírném pásu jsou lidé soustředěni při pobřeží či v oblasti Velkých jezer) a na průběhu kolonizace v období čtyř století. Angloamerika se vyznačuje nízkou hustotou zalidnění (16 obyv. na km²). Největší je na pobřeží Atlantského oceánu, kde jádra osídlení zformovala tzv. **americké megalopole**, a v oblasti Velkých jezer. Málo osídlené zůstaly především rozsáhlé plochy lesů a tundry na severu

Vstupní hala Immigration Museum v New Yorku připomíná vystavenými předměty atmosféru doby, kdy zde imigračním úřadem procházeli také Češi a Slováci. V letech 1892 až 1954, kdy byl úřad zrušen, tudy prošlo přes 12 milionů lidí.

makroregionu a horské pásmo Kordiller.

Obyvatelstvo se vyznačuje velmi **příznivými demografickými indikátory** – nízkou kojeneckou úmrtností (pod 6 ‰) a nejvyšší střední délkou života mezi makroregiony. Integrujícím prvkem obyvatelstva je náboženská (**křesťanství**) a jazyková struktura (**angličtina**), naopak **rasová struktura** je velice pestrá. Převládá europoidní rasa – přes 75 %; podíl negroidní rasy dosahuje 13 %; roste zastoupení hispánského etnika 16 % a Asiatů 5 %. V současné době žije na území makroregionu 6,5 mil. indiánů (včetně 2,5 mil. míšenců). Díky velmi vysoké natalitě se počet indiánů za posledních 50 let zvýšil šestkrát. **Černoši** byli přiváženi z Afriky na práci na plantáže otrokářského Jihu. V současné době osidlují i velká města na severovýchodě USA (např. ve Washingtonu mají převahu). Černošská populace se vyznačuje nižšími příjmy, méně kvalitním vzděláním a vyšší kriminalitou. Korektnost většiny obyvatel Ameriky vyžaduje jejich pojmenování jako **Afroameričané**. **Hispánci** žijí hlavně na jihu a jihozápadě USA. Pocházejí především z Mexika a Karibiku (často se jedná o nelegální přistěhovalce), mnozí z nich hovoří pouze španělsky. Jejich počet a význam v americké populaci stále roste.

➲ *U kterých národností v Severní Americe dochází k největšímu přírůstku a proč?*
➲ *Která privilegia dostali původní obyvatelé v posledních letech?*

❑ HOSPODÁŘSTVÍ

Angloamerický makroregion má spolu s Evropským největší ekonomický potenciál – podle HDP zhruba čtvrtinu **světové produkce**. Prosazují se moderní obory, opírající se o výzkum a inovace (technopole čerpající ze silného výzkumného potenciálu). Vyspělé jsou všechny sféry hospodářství – kvalitní průmyslové obory, přebytkové zemědělství a plně funkční dopravní síť. Dominuje však **terciární sektor** (služby a stále výrazněji i kvartér – věda, výzkum, univerzity, banky), který zaměstnává přes 70 % ekonomicky aktivního obyvatelstva. Ekonomika makroregionu se podstatně zvýrazní, pohlížíme-li na ni po kvalitativní stránce, neboť HDP na jednoho obyvatele (54 tis. USD v roce 2016) je o 40 % vyšší než u Evropského makroregionu a pětapůlkrát vyšší, než je jeho průměrná globální hodnota.

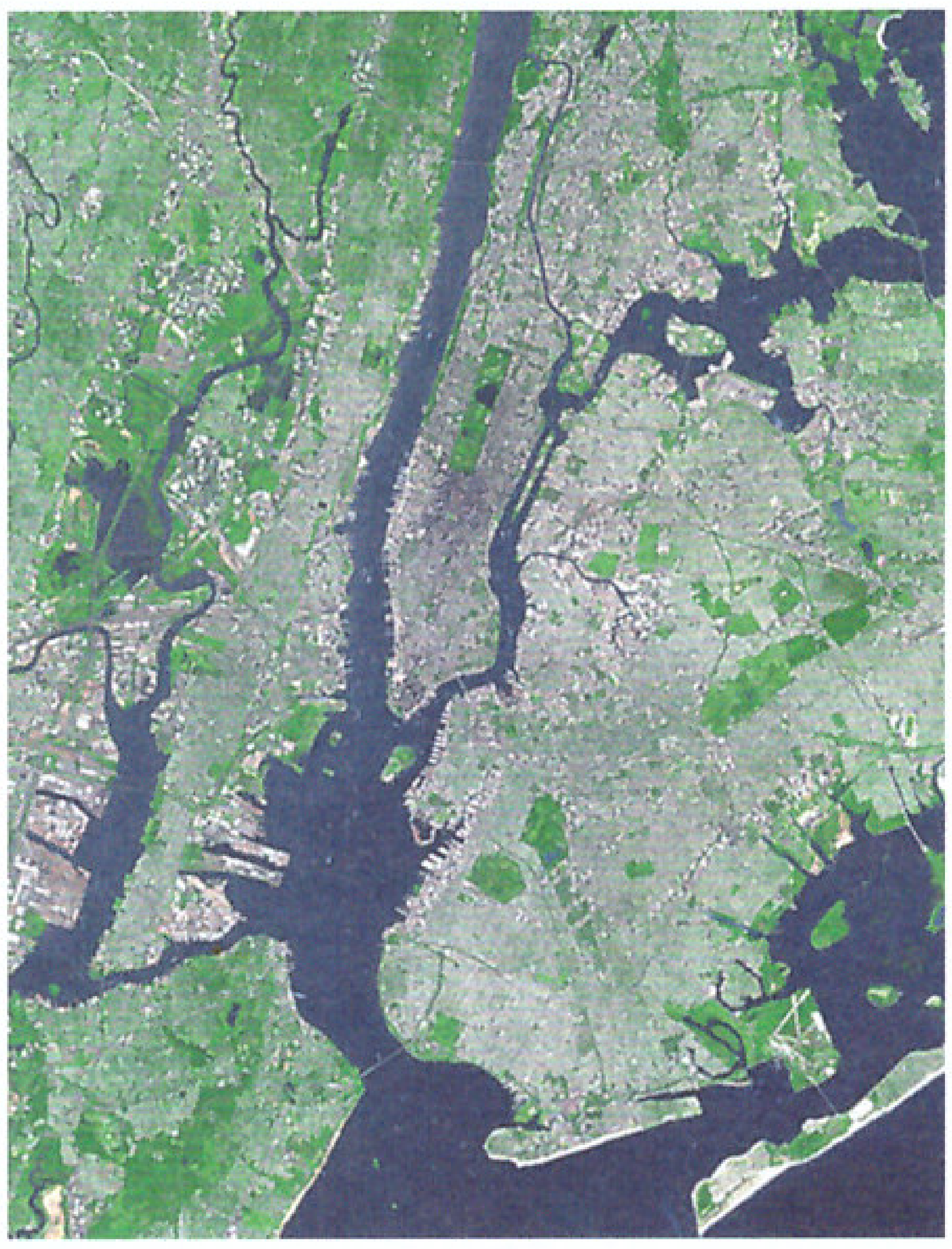

Zjistěte podle mapy, které americké město je na družicovém snímku a pojmenujte některé body a části, které dokážete na snímku rozlišit.

Využití území USA a Kanady (2015)

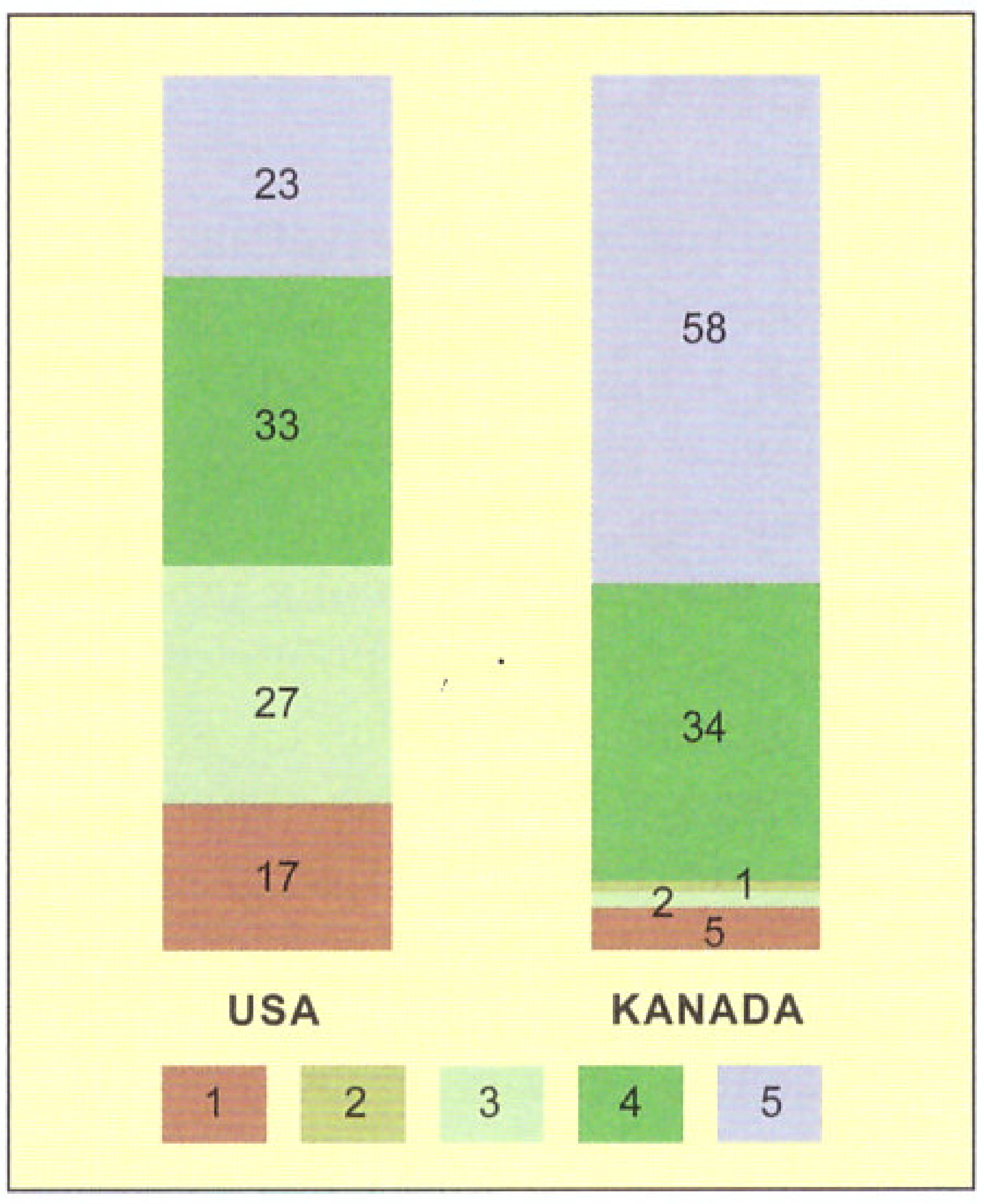

1 – orná půda; 2 – trvalé kultury; 3 – louky a pastviny; 4 – lesní plochy; 5 – ostatní plochy (zástavba, vodní plochy, skály, pouště, ledovce, povrchové doly aj.)

➲ *Zjistěte, jaká pravidla platí pro využívání surovin v Arktidě jednotlivými státy. Existují sporné body?*

Specifikem makroregionu jsou velké výdaje směřující na výzkum nových způsobů výroby a nejrůznějších **inovací**. V současné době se růst ekonomiky pohybuje okolo 2 % ročně (průměr 2010–2016). Soukromý sektor se podílí na ekonomice zhruba 85 %, aktivity federální vlády tvoří 5 % a aktivity jednotlivých států se podílejí na zbývajících 10 %.

Na výbornou surovinovou základnu navazuje velmi **vyspělý průmysl** pokrývající kompletně všechna odvětví. Angloamerika je velkým producentem a zároveň i spotřebitelem **elektrické energie**. Podobně jako v Evropě byl v minulosti patrný odklon od pevných paliv ve prospěch kapalných, v kterých jsou USA nesoběstačné. Proto dovážejí ropu z Mexika, Kanady a oblasti Perského zálivu. USA se objevují na 2. místě a Kanada na 6. místě na světě ve výrobě elektrické energie a dohromady se podílejí téměř čtvrtinou na světové produkci; převládají tepelné elektrárny, na které připadá 75 % celkové produkce; poměrně vysoké je však zastoupení hydroelektráren (60 % u Kanady a 7 % v USA) a alternativních zdrojů. Hospodářství Angloameriky charakterizuje vysoká efektivnost a schopnost pokrýt potřeby společnosti a exportu při využití zhruba 80 % kapacit. To umožňuje v případě potřeby rychle a významně navýšit produkci. Výrobní kapacity jsou stále modernizovány a intenzivně využívají nejmodernější technologie.

Hutnictví je orientováno na kvalitní produkci a díky miniaturizaci a aplikaci alternativních materiálů se snižuje produkce oceli. Při vodních elektrárnách byly lokalizovány **hliníkárny**, které produkují 15 % světové výroby, a oba severoamerické státy náleží do první pětky největších producentů. Vysokou kvalitu má **strojírenství**, zejména výroba zbraní, letadel, automobilů, elektrotechniky a elektroniky; velká část výrob amerických a kanadských koncernů je však realizována zejména ve Východní Asii (Čína, Taiwan, Jižní Korea) a v Mexiku. To vytvořilo problémy tradičních průmyslových oblastí (Chicago, Buffalo, Detroit aj.). Řízení, vývoj a obchod jsou ovšem na území USA. Vysoce exportní je **potravinářský průmysl** (maso, mléko, máslo), který využívá kvalitní produkty zemědělství. Ačkoliv zemědělství zaměstnává pouze 1 % ekonomicky aktivního obyvatelstva, jsou USA plně soběstačné, neboť potřebná navazující odvětví agrokomplexu jsou velmi vyspělá.

Významné je zejména obilnářství (pšenice 15 % a kukuřice 35 % světové produkce); v těžbě dřeva zaujímají USA 1. místo a Kanada 6. místo na světě (2015). Ekonomický rozvoj umožňuje velice efektivní a **kvalitní doprava**, a to ať se jedná o silniční, železniční či leteckou. USA zaujímají první místo např. v délce silnic a železnic, disponují nejvíce automobily a jejich vybaveností na 1 000 obyvatel (800 a Kanada 600 automobilů v roce 2015); nacházejí se zde největší letecké společnosti a letiště na světě.

SPOJENÉ STÁTY AMERICKÉ

USA jsou **rozlohou 4. největším** státem světa (9,5 mil. km^2), počtem **obyvatel** zaujímají **3. místo**, podle ekonomického potenciálu a politické či vojenské síly jsou **světovou supervelmocí**. Výhodná globální **geografická poloha** umožňuje na jedné straně účinně politicky a vojensky zasahovat do dění na asijském kontinentu a v Evropě. Na straně druhé umožňovala USA zůstat stranou obou světových válek, jejichž vojenské akce se s výjimkou Havajských ostrovů a atolů v Pacifiku (Guam, Midway) odehrávaly mimo státní území. USA zaujímají jižní polovinu makroregionu Angloameriky (tzv. kontinentální část), dále Aljašku (49. stát) a Havajské ostrovy v Pacifiku (50. stát unie).

Americká **zámořská teritoria** se nacházejí v Karibiku – Portoriko a Americké Panenské ostrovy – a v Pacifiku – Americká Samoa, Severní Mariany a Guam. Spojené státy sousedí na souši pouze s dvěma státy – Kanadou (délka hranice 8 900 km) a Mexikem (3 100 km).

➲ *Pokuste se vysvětlit, v čem spočívají obtížně řešitelné problémy na hranicích USA s Mexikem.*

Velký **přírodní potenciál** se vyznačuje jedinečnými klimatickými, půdními a hydroenergetickými předpoklady, zásobami dřeva a bohatými surovinovými zdroji. Na území zasahuje pět velkých fyzickogeografických regionů. Východní část tvoří pobřežní nížiny, na které ve vnitrozemí navazuje Appalačské pohoří. Starý útvar, modelovaný řadou pásem a hřbetů, dosahuje největší výšky masivem Mt. Mitchell (2 037 m). Střed USA vyplňuje rozsáhlá Centrální nížina (prérie a zemědělská krajina), jíž protéká největší řeka Severní Ameriky – **Mississippi**. Délkou 3 770 km se řadí na 4. místo na světě; odvádí vody ze 40 % rozlohy „kontinentálních USA". Dále na západ se rozprostírají Velké roviny, přechodná zóna mezi nížinami a horami. Západem procházejí Kordillery, pásemné pohoří táhnoucí se od severu k jihu v několika hřbetech různého stáří (Sierra Nevada, Skalnaté hory, Pobřežní hory). Ty uzavírají mezi sebou plošiny a pánve (suchá Velká pánev, Koloradská plošina, Yellowstonská tabule). V blízkosti nejvyšší hory „kontinentálních USA" – **Mount Whitney** (4 421 m) – se v Sierra Nevadě nachází nejsušší, nejteplejší a nejníže položené místo celé Severní Ameriky, Údolí smrti (**Death Valley**). Leží 86 metrů pod úrovní moře; v červenci 2001 zde byla naměřena hodnota 57,1 °C. **Havajské ostrovy** tvoří osm velkých ostrovů, nejznámější je Hawaii se sopkami Mauna Kea (4 205 m) a Mauna Loa (4 171 m). Vzhledem k tomu, že vyrůstají z mořského dna z hloubek přes 6 000 m, jde o nejvyšší hory na Zemi.

SUBWAY
DEL TACO
sbarro
24 HOURS
CITY LIFE USA
SPORTS
FOOD COURT
m&m's
MORE THAN CANDY
30

Las Vegas vzniklo v nehostinné poušti při stavbě Hooverovy přehrady na řece Colorado. Město tvoří z poloviny Latinos, obsluhující bohatší návštěvníky heren, barů, hotelů a dalších atrakcí (lety vrtulníkem nad národními parky, sestup do kaňonu Colorada apod.). Jde o zhmotněný sen zábavy Američanů i zahraničních návštěvníků.

➲ *Co je příčinou extrémních výškových rozdílů v oblasti Havajských ostrovů?*

➲ *Jak se na klimatu USA projevuje absence pohoří východozápadního směru?*

➲ *Vysvětlete, v čem spočívá rozdíl mezi hurikánem a tornádem. Uveďte vhodné příklady.*

➲ *Zjistěte, co je agrokomplex a vysvětlete jeho fungování.*

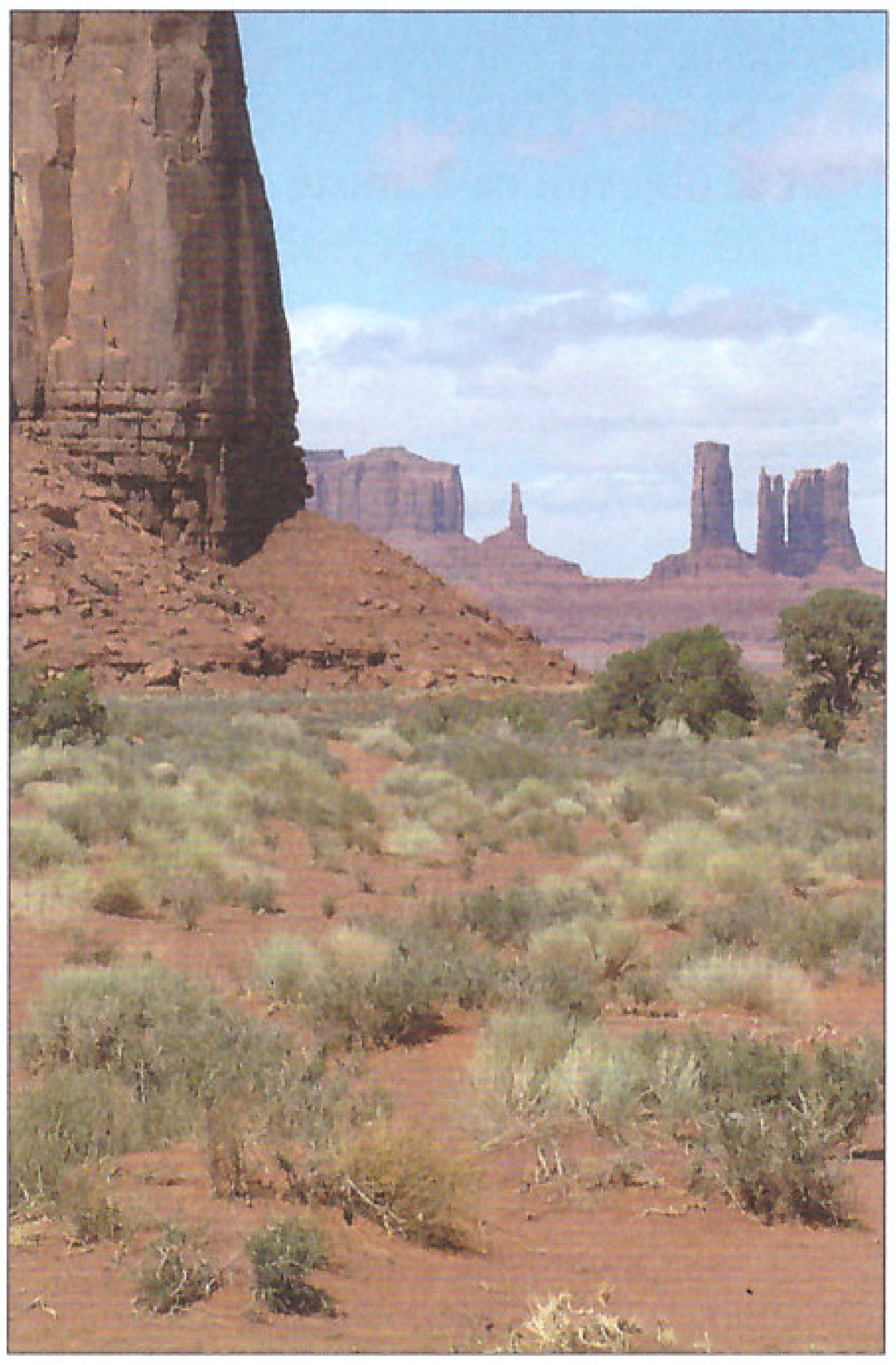

Monument Valley – světoznámý národní park v polopoušti s monumentálními zbytky skalních věží.

Významná je **globální role** USA v prosazování vlastních zájmů pod hesly demokracie, občanských svobod apod. Tato snaha, v řadě případů podložená i rozhodnutím OSN, v hospodářsky méně vyspělých zemích vzbuzovala a vzbuzuje mnohé protesty jejich obyvatel, kteří svoji bídu a omezené možnosti rozvoje přisuzují právě hegemonii USA. USA se **vojensky angažovaly** v padesátých letech v Koreji, v sedmdesátých letech pak ve Vietnamu. V nedávné době byla aktivní vojenská přítomnost USA v Panamě, v Kuvajtu, Iráku a v Afghánistánu a v současné době v Sýrii a Iráku. Kromě toho mají USA značné množství **vojenských základen** v zahraničí. Je určitým paradoxem, že přítomnost základen významně ovlivnila regionální rozvoj těchto oblastí (v minulosti Japonsko, Korejská republika, Malajsie aj.).

Postavení velmoci budovaly USA již v průběhu 19. století. Posíleny vyšly USA z první světové války, do níž vstoupily až v dubnu 1917 na straně Spojenců, tzv. Dohody. Po roce 1918 následovalo období izolacionalismu, které bylo ukončeno v roce 1941 vstupem americké armády do druhé světové války po napadení jejich havajské základny Pearl Harbor Japonskem. Po ní se USA staly **supervelmocí** a postupně zaujaly postavení, které měla v 19. století a na začátku 20. století Británie. V období „studené války“, která se vyznačovala politickým a vojenským napětím, stály USA v čele západního bloku. Vytváření bariér proti komunismu a rozšiřování vlastní sféry vlivu se stalo zásadním geopolitickým faktorem. Po rozpadu východního bloku zůstaly USA jako supervelmoc osamoceny a snaží se stát garantem politické stability ve světě (vydávají na zbrojení více než deset dalších největších vojenských velmocí dohromady, tj. téměř polovinu vojenských výdajů na světě), demokracie a prosperity. V současné době je jejich ekonomické postavení oslabováno nástupem modernizace Číny a globalizačními procesy, které přesouvají výrobu do zemí s nižšími nároky na bezpečnost, ochranu prostředí a mzdové prostředky.

➲ *Jak se na postavení USA projevuje snaha o omezení globalizačních dopadů na jejich ekonomiku?*
➲ *Které americké firmy znáte z jejich působení v Evropě?*
➲ *Jak ovlivnila probíhající globalizace rozvoj USA?*

Populace se vyznačuje příznivými **demografickými** charakteristikami; nízkou mortalitou (8 ‰), vyšší natalitou (13 ‰) a vysokou střední délkou života (77 let pro muže a 82 let pro ženy, 2015). Pochopitelně se tyto údaje často liší podle etnik a sociálních skupin. Neobyčejná **pestrost „amerického národa“** je výsledkem neustálého **přílivu přistěhovalců** z celého světa; USA jsou nazývány jednak „tavicím kotlíkem“ národů a kultur, jednak multikulturalismem – „salátovou mísou“ (tj. promíchané, avšak zároveň odlišné).

V USA žije přes **325 mil. obyvatel** (2016), tj. asi 5 % světové populace. Je to šedesátkrát více než v roce 1800 a čtyřnásobně než na konci 19. století. Růst přirozenou měnou umocňovaly silné imigrační vlny. Uvádí se, že od roku 1820 se sem přistěhovalo přes 60 mil. obyvatel, hlavně z Německa (7 mil.), Británie (5 mil.) a Itálie (5 mil.).

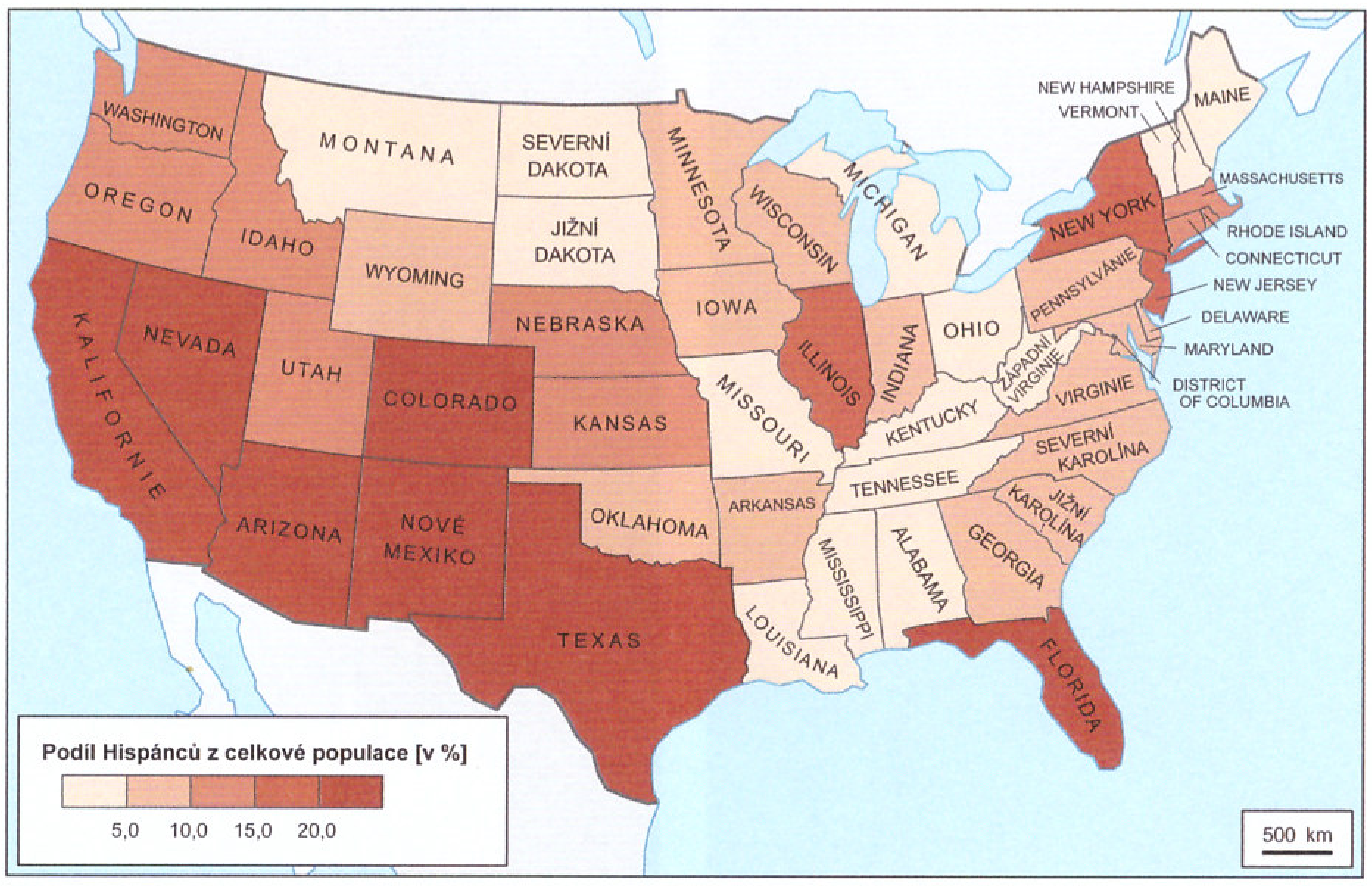
WASHINGTON
OREGON
KALIFORNIE
NEVADA
IDAHO
MONTANA
WYOMING
UTAH
ARIZONA
COLORADO
NOVÉ MEXIKO
SEVERNÍ DAKOTA
JIŽNÍ DAKOTA
NEBRASKA
KANSAS
OKLAHOMA
TEXAS
MINNESOTA
IOWA
MISSOURI
ARKANSAS
LOUISIANA
WISCONSIN
ILLINOIS
MICHIGAN
INDIANA
OHIO
KENTUCKY
TENNESSEE
MISSISSIPPI
ALABAMA
GEORGIA
FLORIDA
JIŽNÍ KAROLÍNA
SEVERNÍ KAROLÍNA
VIRGINIE
ZÁPADNÍ VIRGINIE
PENNSYLVÁNIE
NEW YORK
NEW HAMPSHIRE
VERMONT
MAINE
MASSACHUSETTS
RHODE ISLAND
CONNECTICUT
NEW JERSEY
DELAWARE
MARYLAND
DISTRICT OF COLUMBIA
Podíl Hispánců z celkové populace [v %]
5,0
10,0
15,0
20,0
500 km

V populaci USA představují Latinos (španělsky hovořící imigranti) stále významnější podíl obyvatel hlavně v jižních státech USA. Představují nepostradatelnou pracovní sílu v méně kvalifikovaných a fyzicky náročných profesích.

Přesídlenci z Evropy dali zemi převážně anglosaský ráz. V současné době zde každoročně „hledá štěstí“ a lepší životní podmínky **1 mil. přistěhovalců**, 400 tis. legálních a zbytek ilegálních. Zatímco v minulosti přicházelo nejvíce Evropanů, od padesátých let 20. století převažují Asiaté a Hispánci (Latinos).

Původní obyvatelé USA – **indiáni** – byli v boji s „bledými tvářemi“ téměř vyhubeni. Z 10 milionů jich zůstalo na počátku 20. století necelých 300 tisíc. Do současnosti se jejich počet zvýšil na dva miliony. Žijí hlavně v západní části USA (v Novém Mexiku tvoří 10 % populace a na Aljašce 15 %). **Černoši** (Afroameričané) byli přiváženi z Afriky na práci na plantáže otrokářského „Jihu“; jejich potomci dnes tvoří 13 % populace. V současné době osidlují i velká města na severovýchodě USA, kde mají převahu (např. Detroit 80 %, New Orleans, Baltimore, Washington po 60 % aj.). **Hispánci** (Hispanos, také Latinos), žijí na jihu a jihozápadě USA. Zatímco v roce 1950 tvořili 2,1 % obyvatelstva USA, v roce 2005 již 16 %. Největší podíl Hispánců je v Novém Mexiku – 45 %. Mexičané obývají hlavně jihozápad a západ USA, Portoričané severovýchod, Kubánci Floridu a New York.

Central Park v New Yorku je využíván obyvateli města v zimě i v létě a představuje jeden ze symbolů města, stejně jako Socha svobody u vjezdu do přístavu.

Times Square v New Yorku (1924) byl šokem pro přistěhovalce, kteří se v živém a hlučném centru stěží orientovali.

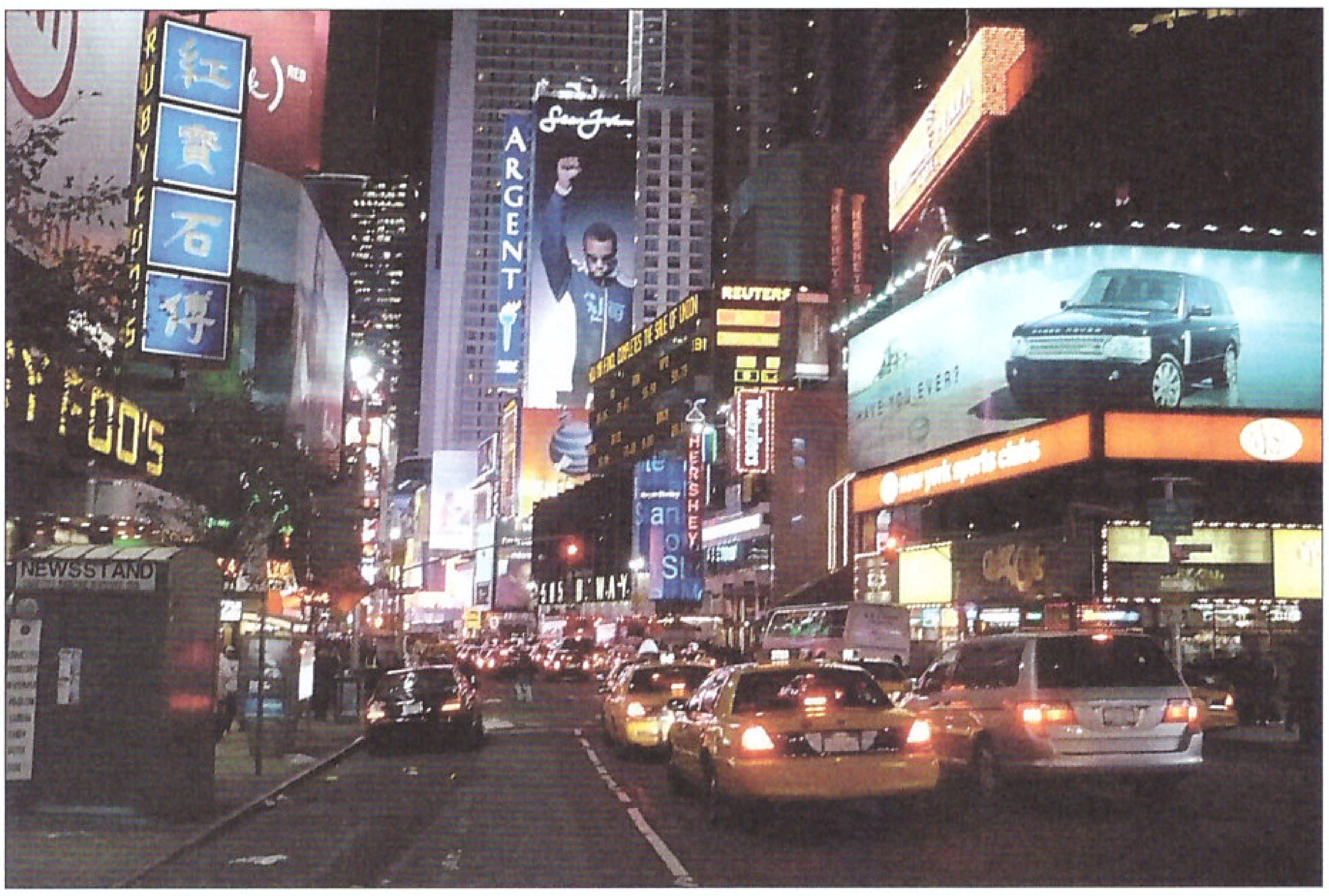

Times Square v New Yorku je dnes společenským centrem s řadou restaurací, barů, divadel, klubů, galerií a obchodů a místem setkávání pro občany města. Tento oblíbený veřejný prostor žije ve dne i v noci, plných 24 hodin denně.

- *Zjistěte, které indiánské kmeny obývaly americká území před příchodem Evropanů.*
- *Za jakých okolností došlo ke snížení počtu domorodců (indiánů a Inuitů)?*

Megalopole USA (2015)

Zkratka	Obyv. v mil.	Vybraná města
BOSWASH	40–52	Boston – New York – Philadelphia – Washington
CHIPITTS	30–35	Chicago – Detroit – Cleveland – Pittsburgh
SANSAN	20	San Francisco – Los Angeles – San Diego

Podle **jazykové struktury** dominuje angličtina, která je výlučným mateřským jazykem pro 82 % obyvatel, španělština pro 10 %. USA nemají na federální úrovni kodifikovaný úřední jazyk. Některé státy USA naopak úřední jazyky mají. Vícejazyčnými státy jsou Louisiana (angličtina a francouzština), Nové Mexiko (angličtina a španělština) a Havajské ostrovy (angličtina a havajština).

V USA hraje **náboženství** daleko významnější roli, než je tomu v Evropě. Podíl věřících hlásících se k jednotlivým církvím je odhadován na základě průzkumů či podle odhadů samotných církví, neboť statistiky ze sčítání lidu tyto údaje nesledují. Podle odhadu dominují křesťané (70 %) hlásící se však k různým církvím (k protestantské 47 % a katolické 20 %). V USA žijí i muslimové a 2 % židů. Setkáme se zde také z hinduisty, buddhisty, konfucianisty, taoisty aj.

Velmi vysoká je míra **urbanizace** (přes 80 %). Pro americké osídlení jsou typické megalopole (pásy souvislého městského osídlení), kdy jedno město přechází plynule v druhé.

Americká společnost a její mentalita se od evropské výrazně liší. Američané o evropské hovoří jako o „tired societies", unavené společnosti. Většina Američanů věří v **sílu své země a cítí se v ní velmi bezpečně**. Proto byli velice rozčarováni, když 11. září 2001 byly teroristy zničeny newyorské mrakodrapy Světového obchodního centra a napadeny další objekty. Problémem americké společnosti jsou prohlubující se **sociální rozdíly** (10 % nejbohatších domácností získává polovinu příjmů), spojené navíc s izolovaným způsobem života některých etnických skupin obyvatelstva. Známá jsou tzv. ghetta v amerických velkoměstech (čínské, portorické, italské či japonské čtvrti). Novým prvkem jsou také tzv. **gate communities** – uzavřené části měst, kam smějí pouze bydlící a jejich návštěvy. Tyto zóny vznikají na atlantickém pobřeží, na Floridě a často na přilehlých ostrovech. Snaha po odstraňování dis-

Mys Canaveral na Floridě není jen odpalovací prostor kosmických raket, ale i rozsáhlé muzeum kosmického výzkumu se statisíci návštěvníky ročně.

Vybrané korporace sídlící v USA (stav k roku 2015)

Koncern	Specializace	Obrat *v mld. USD*	Sídlo	Pořadí ve světě
Wal-Mart Stores	diskontní prodejny	480	Bentonville, Arkansas	1.
Exxon Mobil	ropa	240	Irving, Texas	6.
Apple	elektro	235	Cuppertino, Kalifornie	8.
General Motors	auta	155	Detroit, Michigan	12.
Ford Motor	auta	150	Dearborn, Michigan	13.
Chevron	ropa	130	San Ramon, Kalifornie	15.

Když se řekne **americké velkoměsto**, vybaví se každému většinou New York nebo Washington. Hranice **New Yorku** jsou neurčité, a proto i počet obyvatel se uvádí různě – od 13 do 25 milionů. Zahrnuje ostrovy Manhattan, Long Island a State Island. Převládají tu stavby z betonu a oceli na šachovnicovém půdorysu. **Washington**, budovaný od počátku jako hlavní město federace, je jiný, určitější a má pevnější strukturu. Výstavba mrakodrapů tu nehrozí, neboť žádná budova nesmí být vyšší než Kapitol (sídlo amerického Kongresu, tj. parlamentu). Městské třídy se paprskovitě sbíhají u Kapitolu a Bílého domu (sídla prezidenta); velké plochy zaujímají parky a zahrady. Obě města se svým charakterem výrazně liší od jiných amerických velkoměst.

kriminace se mnohdy přehoupla do opačného extrému, kdy vlivem tzv. pozitivní diskriminace jsou zvýhodňovány sociálně slabé, převážně nebělošské skupiny obyvatel.

USA jsou **ekonomicky** daleko nejvyspělejší stát planety (objem HDP mají dvaapůlkrát vyšší než má Čína a Japonsko a pětkrát vyšší než Německo. Vyspělé jsou **všechny sféry** hospodářství; tradici má většina průmyslových odvětví, zemědělství vykazuje velké přebytky, špičkovou úrovní se vyznačují služby a rozvinuty jsou všechny druhy dopravy, která tvoří výborně fungující systém. Prosazují se supermoderní obory, opírající se o výzkum a inovace. V USA vznikly i **první technopole, výrobní areály propojující výzkum a výrobu.** Americké ekonomické subjekty (**korporace**) patří k největším na světě a mají většinou nadnárodní charakter.

➲ *Proč je v porovnání s Evropou ve městech USA velmi omezená síť veřejné dopravy? Jaké problémy z toho vyplývají?*

Těžba surovin zahrnuje téměř kompletní sortiment; podílí se 25 % na celkové světové těžbě. Z **paliv** je to ropa, zemní plyn a černé uhlí. Protože spotřeba je obrovská, vlastní ropa (10 % světové těžby) nestačí a musí se dovážet. Hlavními oblastmi těžby jsou Mexický záliv (50 %), Aljaška (25 %) a Kalifornie (15 %). Zhruba ve stejných lokalitách se těží i zemní plyn (20 % světové těžby), navíc v USA vytvořili technologii pro těžbu plynu z hořlavých břidlic. **Železná ruda** se **těží nedaleko Hořejšího jezera** (80 % celostátní těžby). Ostatní suroviny, s výjimkou fosfátů (Florida), se nacházejí převážně ve Skalnatých horách. USA zaujímají první místo na světě v těžbě fosfátů, síry a molybdenu (50 % světové těžby).

Spotřebou **energie** jsou USA na druhém místě na světě za Čínou. Přes 40 % energie se získává z ropy; podíl domácího černého uhlí na energetické bilanci se snaží USA zvyšovat ve snaze omezit závislost na dovozu ropy. USA jsou i 2. největším **producentem elektrické energie** (20 % světové výroby). Vyrábí se převážně v tepelných elektrárnách (75 % celkové produkce). Přes sto jaderných elektráren, lokalizovaných z důvodů bezpečnosti provozu hlavně do oblasti Skalnatých hor, dodává asi 10 % a na vodní elektrárny připadá 7 % vyrobené elektrické energie (hydropotenciál je prakticky vyčerpán).

Hutnictví a **strojírenství** se prosazuje svou vysokou kvalitou. Díky miniaturizaci a používání plastů se snižuje výroba oceli (podíl na světové produkci klesl k 5 %). Výrobky barevné metalurgie využívá elektronika, letecká a jaderná technika. Strojírenství se podílí na světové produkci 20 %; USA jsou největším producentem letadel (Los Angeles, San Diego, Houston, Seattle „Boeing"), zbraní a částečně i elektrotechniky. Tradiční výrobu představují automobily (15 % světové produkce), jejichž výrobu ovládají „General Motors" a „Ford".

Světové úrovně dosahuje **elektronika a elektrotechnika**. Počítačová velmoc se opírá o firmy jako např. „Apple", „Lenovo", „Dell", „IBM", „General Electric" či „Microsoft". Špičková je telekomunikační technika a fototechnika – firmy „Kodak" a „Polaroid". Provoz automobilů je závislý na **petrochemii** (koncerny Exxon, Mobil, Texaco). **Potravinářský průmysl** zpracovává produkci výkonného amerického zemědělství. Přední místa (2. na světě) zaujímá výroba mléka, masa a másla. Populární jsou nápoje Coca-Cola a Pepsi-Cola.

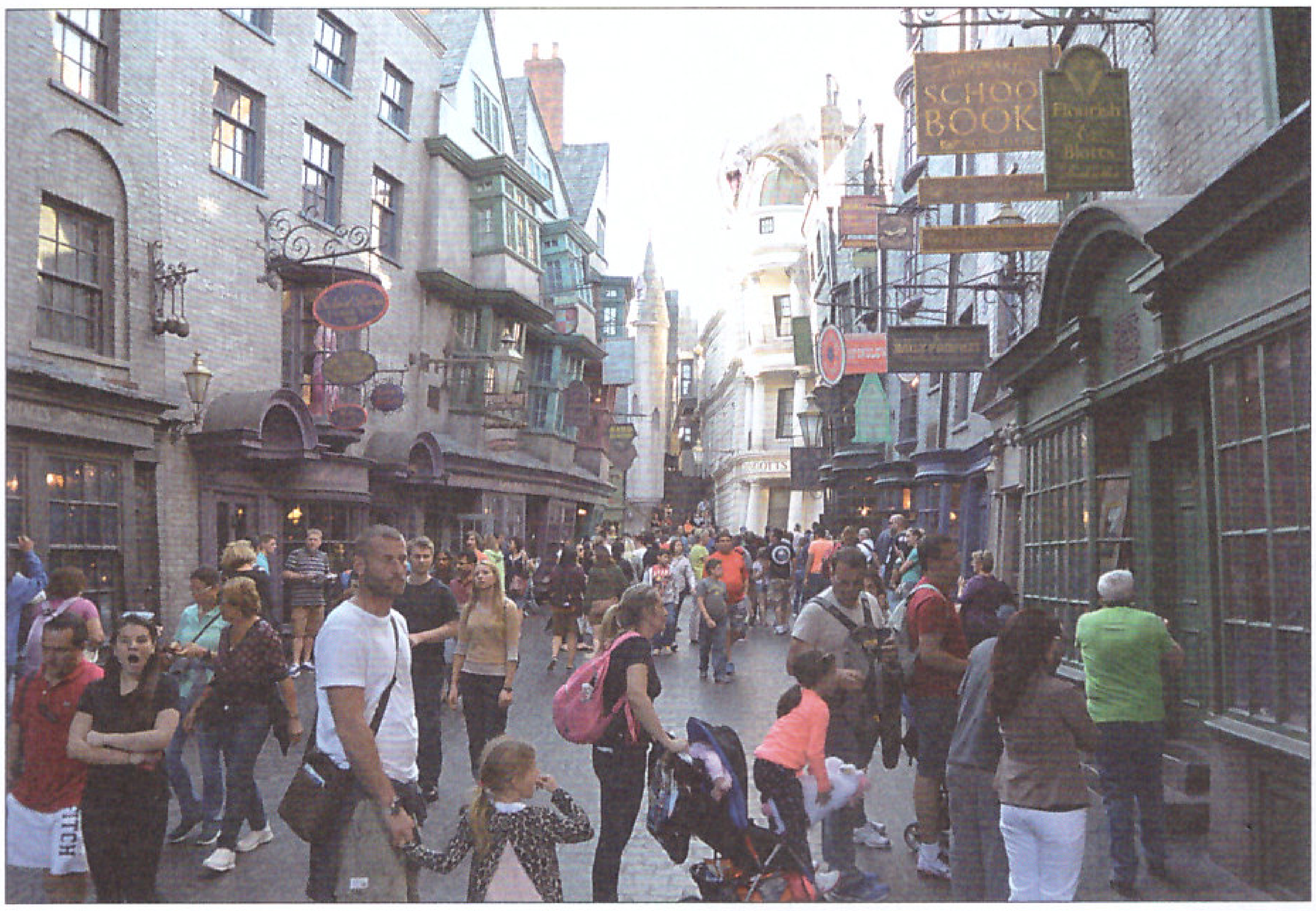

Ve městě Orlando na Floridě je několik rozsáhlých zábavních parků. Můžete zabloudit i do kulis pohádkového města Bradavice Harryho Pottera, případně dalších filmů.

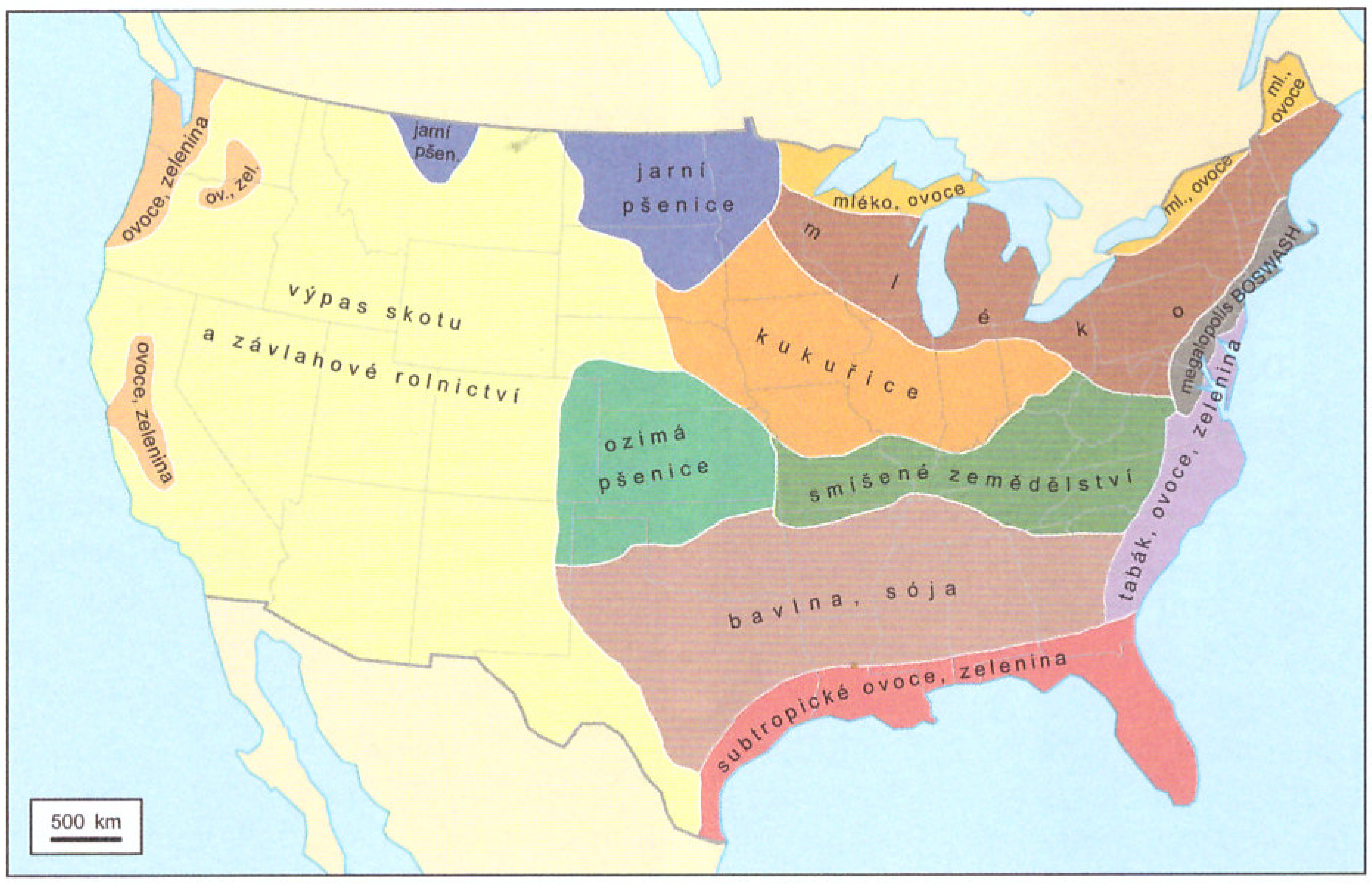
jarní pšen.
jarní pšenice
mléko, ovoce
ml., ovoce
ml., ovoce
ovoce, zelenina
ov., zel.
výpas skotu a závlahové rolnictví
ovoce, zelenina
m l é k o
kukuřice
megalopolis BOSWASH
ozimá pšenice
smíšené zemědělství
tabák, ovoce, zelenina
bavlna, sója
subtropické ovoce, zelenina
500 km

Typy zemědělství v USA jsou vymezeny na základě dominující tržní specializace farem. Jde o nejefektivnější specializaci na základě přírodních podmínek.

Značně přebytkové **zemědělství** dosahuje vysoké úrovně – více než 15 % celosvětové zemědělské produkce. Vyznačuje se vysokou produktivitou a specializací, kterou umožňuje pestrost přírodních podmínek. Nejvýznamnější pás zemědělské specializace představuje **kukuřičný pás** (Corn Belt), ležící jižně od Velkých jezer. Dodává 40 % americké kukuřice, vyniká intenzivním chovem vepřů a skotu na mléko. Nově se rozšiřují plochy pěstování sóji. Tradiční bavlníkové plantáže byly přemístěny více na západ, hlavně do Texasu. **Prérie** jsou známé extenzivním **chovem skotu** na maso. V **Kalifornii a Floridě** je vysoce rozvinuta produkce **ovoce, zeleniny a vína**.

➲ *Které technologie umožňují vysoce produktivní zemědělství v USA? Jaké mají dopady na životní prostředí?*

Efektivní dopravní systém je zásadní podmínkou úspěšného rozvoje ekonomiky. Nic nezměnilo americkou společnost v posledním století více než automobilizace. Síť dálnic spojuje 90 % všech měst s více než 50 tisíci obyvateli. Po silnici se přepravuje 20 % nákladní a 85 % osobní dopravy. Hustá je vnitrostátní **letecká síť**. Největšími letišti na světě jsou Atlanta, Chicago a New York. Vysoký podíl na přepravě nákladů má železniční (40 %) a říční doprava (15 %). Velká jezera jsou nejdůležitějším sladkovodním spojením světa. **Zahraniční obchod** se světem spíše stagnuje a vyznačuje se silně zápornou bilancí (hlavně v důsledku obrovského dovozu ropy a čínského spotřebního zboží). Exportují se kvalitní strojírenské výrobky (45 % – největší exportér zbraní, letadel a PC), chemické produkty (10 %), zemědělské zboží (10 % z celkové hodnoty exportu – největší exportér masa, kukuřice a pšenice).

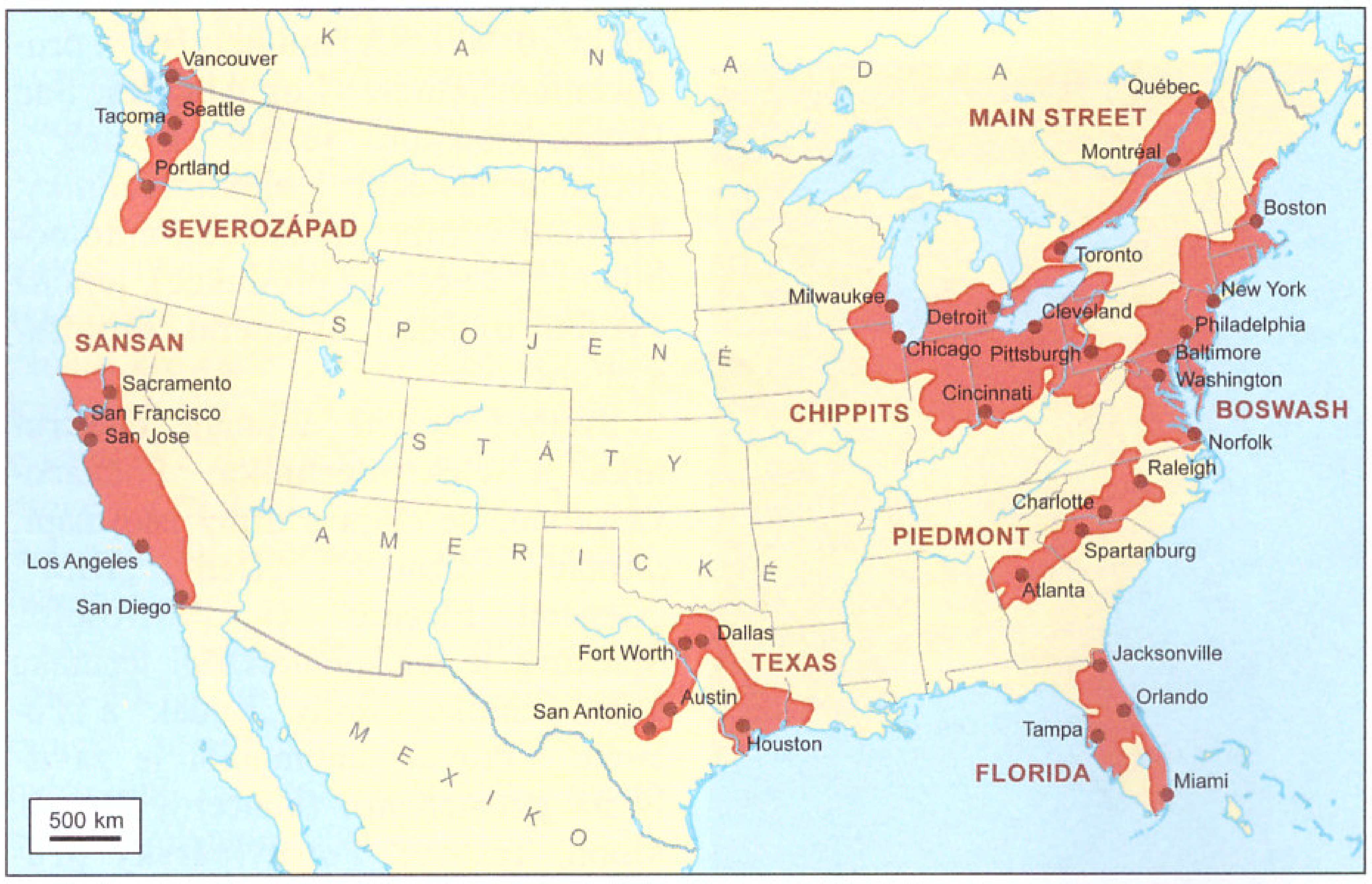
K A N A D A
Vancouver
Tacoma
Seattle
Portland
SEVEROZÁPAD
Québec
MAIN STREET
Montréal
Boston
Toronto
New York
Milwaukee
Detroit
Cleveland
Chicago
Pittsburgh
Philadelphia
Baltimore
Washington
Cincinnati
CHIPPITS
BOSWASH
Norfolk
SANSAN
Sacramento
San Francisco
San Jose
S P O J E N É S T Á T Y A M E R I C K É
Raleigh
Charlotte
PIEDMONT
Spartanburg
Atlanta
Los Angeles
San Diego
Dallas
Fort Worth
TEXAS
Austin
San Antonio
Houston
Jacksonville
Orlando
Tampa
FLORIDA
Miami
M E X I K O
500 km

Jádrové oblasti Severní Ameriky se zformovaly postupně v různých obdobích. Nejdříve se formovala megalopole BOSWASH, poté CHIPPITS a MAIN STREET. Západní pobřeží SANSAN a Severozápad dostaly impulz pro rozvoj v průběhu druhé světové války a v posledních třiceti letech díky moderním technologiím. TEXAS a FLORIDA jsou díky prosperitě a klimatu cílem investic a migrací bohatších seniorů v posledních dvou dekádách.

Proč jsou USA tak **ekonomicky úspěšné**? Faktorů fyzickogeografické, historické a sociogeografické povahy je několik. Fyzickogeografické se opírají o mimořádný **přírodní potenciál**, o jedinečné klimatické, půdní, hydroenergetické i surovinové zdroje. Mezi historické faktory řadíme brzký nástup **tržní ekonomiky** (USA se „nepotýkaly" s feudalismem jako evropské státy), roli hrála i izolace od světových válečných konfliktů a nebývalý rozvoj ekonomiky spojený s válečnými zakázkami. Sociogeografické faktory jsou spojovány s pracovitostí Američanů, snahou prosadit se. Historie USA je úzce provázána s ideálem **„self-made mana"** – jedince, který se dokáže prosadit vlastní iniciativou a podnikáním, který neúnavně buduje svoji kariéru. Důležitá je zde role státu. Ten všemožně podporuje podnikání, ekonomickou pružnost, zavádění nových technologií a vynálezů do výroby, to co se někdy označuje jako „informační revoluce". V USA vznikly i **první technopole**, výrobní areály propojující výzkum a výrobu města a zázemí.

➲ *Jak je možné, že USA ekonomicky prosperují i přesto, že bilance jejich zahraničního obchodu je silně záporná?*

➲ *Která rizika mohou představovat vážné ohrožení pro ekonomiku USA?*

Rozhodující **jádrovou oblastí** USA je **„průmyslový pás"** („Industrial Belt"). Označení je dnes již poněkud zavádějící, neboť průmyslová výroba daleko ustupuje významu terciárního sektoru. Pás se rozkládá na území dvou největších megalopolí, BOSWASH a CHIPITTS, a vytváří přes polovinu HDP USA. Neustálou modernizací tradičních odvětví si udržuje prioritu dopravní strojírenství (Detroit, Lansing), elektrotechnika a hutnictví (Pittsburgh, Buffalo). Světovým globálním ekonomickým jádrem je **New York** – sídlo OSN, největší finanční centrum světa (Wall Street) s prestižními univerzita-

Chicago – příklad dokonalé nabídky moderních služeb v centru města: garážová stání, přístaviště, restaurace a kavárny s terasami poskytujícími výhled na řeku s překrásnými litinovými zvedacími mosty. Chicago je proslulé rozsáhlými veřejnými prostory, které jsou dílem předních architektů.

Kráse města San Francisco dominuje 2,7 km dlouhý visutý most Golden Gate Bridge zařazený v roce 1994 mezi „sedm divů moderního světa“.

mi. Velkoměsto je významným cílem cestovního ruchu a místem konání kongresů a sjezdů. **Filadelfie** (Philadelphia), první hlavní město USA v letech 1790–1800, je obchodní, finanční a vědecké centrum. **Chicago**, dopravní uzel (po Atlantě největší letiště na světě) při Michiganském jezeře, se zformovalo ve středisko obchodu s obilím a masem. Pyšní se největším americkým mrakodrapem (Sears tower, 443 m vysoký).

Druhou jádrovou oblastí, která se v současné době dynamicky rozvíjí, je megalopole **San-San** v Kalifornii. Soustřeďují se v ní nejprogresivnější **průmyslové obory** a **technoparky**. Významné je zemědělství a rozvoj cestovního ruchu. Největším jádrem oblasti je **Los Angeles**. Průmyslové výrobě dominuje petrochemie, výroba letadel a aut. Hollywood je světovým centrem filmového průmyslu. **San Francisco**, finanční a obchodní centrum, bývá označováno pro svou přírodní scenerii za nejkrásnější město světa. V Berkeley sídlí prestižní univerzita. Jižně od města se nachází **Silicon Valley** (doslova *Křemíkové údolí*). Název asi 19 sídel, roztroušených v údolí San José, je odvozen od společností zabývajících se křemíkovými, tedy silikonovými mikročipy a počítači. Sídlí tu světoznámé firmy jako Hewlett-Packard, Google či Apple Computer Inc. Google je jeden z nejpopulárnějších internetových vyhledávačů s areálem zvaným Googleplex; firma Apple zase výrazně pomohla nástupu osobních počítačů v 70. letech. Megalopole San-San je součástí tzv. **„slunečního pásu“**, probíhajícího od Kalifornie po Floridu. Vyznačuje se dynamickým populačním a ekonomickým růstem většiny velkých měst v kontrastu s průmyslovým pásmem, kde města populačně i výrobně stagnují. Američané v postproduktivním věku nyní cestují „za sluncem“, proto jižní státy, především Kalifornie a Florida, významně populačně rostou, byť se na růstu podílejí především penzisté.

USA jako celek představují výraznou jádrovou oblast současného světa. Při regionálním hodnocení je však třeba zdůraznit, že vedle nejvýznamnějších světových jader zde najdeme i rozsáhlé přechodné, a hlavně **periferní oblasti**. Jsou jimi především málo zalidněné oblasti Aljašky, Skalnatých hor, kulturní stepi a prérie na jejich východním úpatí, menší oblasti i jinde. Zde je životní úroveň většiny obyvatelstva podstatně niž-

„Fallingwater“, světoznámé dílo vynikajícího amerického architekta F. L. Wrighta, postavené v Pennsylvánii (1938), jímž naplnil svou představu jak žít v souladu s přírodou. Připravte prezentaci o díle F. L. Wrighta.

ší než v oblastech jádrových, ale přesto mnohonásobně vyšší ve srovnání s většinou obyvatel chudých makroregionů současného světa.

- *Uvažte, v čem se liší život běžného obyvatele USA a Česka.*
- *Co myslíte, je vysoká životní úroveň zárukou šťastného života?*

KANADA

Kanada zaujímá severní polovinu severoamerické pevniny s přilehlými ostrovy. S plochou 10 mil. km² je po Rusku **druhým největším státem světa**. Kromě USA nemá hranice s žádnou jinou zemí. Právě s tímto sousedem má nadstandardní vztahy – propojené hospodářství – a je turistickým zázemím pro jeho obyvatele. Kanada je federativní stát. Nejvyšším představitelem zůstává formálně britská královna.

Přírodní podmínky Kanady jsou značně specifické, vyznačující se výraznou horizontální členitostí a do značné míry i monotónností reliéfu. Specifikem jsou jezera, krajina modelovaná kontinentálním ledovcem (v minulosti pokrýval 97 % povrchu), velmi málo narušená příroda, suroviny, lesy a ostrovy. Na severu se rozprostírá největší soustava ostrovů na světě – Arktické souostroví (*Arctic Archipelago)*, 1,5 mil. km² a přes 36 tis. ostrovů.

- *Zjistěte, které ostrovy Arktického souostroví jsou největší.*

Toronto. Rozsáhlé kryté a podzemní prostory pro obchod a služby jsou v Kanadě klíčové vzhledem k tvrdým zimním podmínkám, kdy mrazy běžně dosahují teplot pod –20 °C.

- *Kudy vede mořská hranice mezi Kanadou a Aljaškou k severnímu pólu? Má zdánlivě zbytečný spor o tuto hranici nějaký racionální důvod?*

Z USA sem zasahují Velké roviny pokryté travinami, dnes na jihu proměněné do podoby kulturní krajiny. Kordillery jsou tvořeny třemi souběžnými pásmy – na východě Kanadskými **Skalnatými horami** (Mt. Robson 3 954 m) a vnitřními náhorními plošinami, ležícími v dešťovém stínu Pobřežních hor.

Montréal, druhé největší kanadské město a po Paříži druhé největší frankofonní město na světě, leží na soutoku řeky Sv. Vavřince a Otawy. Dokážete zjistit, čemu je věnován park v popředí snímku?

Historický vývoj souvisí s evropskou imigrací, která je vázána převážně na Francii a Anglii. Spory mezi těmito velmocemi vrcholily v Evropě sedmiletou válkou v letech 1756–1763, která dílem přešla i na území Kanady. Z té vyšla vítězně Británie a Francie tak přišla o svá území. Na základě Westminsterského statusu získala Kanada nezávislost na Británii formou autonomie (1931). Podle **nové ústavy** (1982) je Kanada zcela nezávislou zemí, která formálně uznává britskou královnu za svého panovníka.

Tvrdé přírodní podmínky na severu země způsobily, že 90 % **obyvatel** žije v 300 km širokém pásu **podél hranice s USA**. Původní obyvatelé (indiáni, Inuité – Eskymáci) žijí roztroušeně po celém území Kanady (hlavně na severu) a tvoří necelá 2 % populace. V Kanadě existují dva úřední jazyky. Převažuje anglicky mluvící obyvatelstvo; frankofonní (francouzsky mluvící) je zejména stát Québec (25 % obyvatel Kanady). Mírně převažují katolíci nad protestanty.

- *Se životem indiánů v Americe se seznamte v širších historických souvislostech a vyhledejte fotografie.*
- *Pokuste se vyjmenovat co nejvíce předmětů pocházejících z indiánské kultury, které jsou součástí našeho života (oblečení, obuv, sport, potrava atd.).*
- *Zjistěte, kde a jak žijí Inuité. Víte, jak bydlí a čím se živí?*

Velká **kanadská města** se chrání před mrazem a sněhem zajímavým způsobem. V centrech se nacházejí rozsáhlé vytápěné pasáže obchodů, bister a barů a je z nich přístup do velkých administrativních budov a bank. Na ulicích se pro případ zamrznutí autobaterie běžně využívají elektrické zásuvky nainstalované na fasádách domů.

Kanada je spolu s Brazílií druhou až třetí největší **ekonomickou velmocí** západní polokoule po USA. Ještě před první světovou válkou typicky zemědělská a dřevařská země se díky dynamickému růstu po druhé světové válce proměnila v **moderní průmyslový stát** s vyspělým zemědělstvím. Podle velikosti HDP zaujímá 10. místo ve světě (2015). Ekonomika se opírá o velmi pestré a bohaté přírodní bohatství – lesy, ryby a hlavně nerostné suroviny. Kanada zaujímá přední místo na světě v těžbě niklu, zinku a uranu (2. místo na světě v roce 2014). Důležitá je těžba zemního plynu a ropy (zejména v Albertě s obrovskými ložisky bituminózních písků na řece Athabaska – povodí Mackenzie, a šelf Severního ledového oceánu). Tradiční je těžba železné rudy na poloostrově Labrador a černého uhlí v Albertě.

➲ *Zjistěte, jaké dopady má těžba bituminózních písků na životní prostředí. Nakolik je výhodná z hlediska energetické návratnosti (poměr energie vložené do těžby a energie, kterou surovina poskytne)?*

Od města Kingston, kde řeka Sv. Vavřince opouští jezero Ontario, rozkládá se asi 80 km dlouhá rekreační oblast Thousands Islands (tisíce ostrovů), jíž prochází hranice mezi USA a Kanadou.

Nejvýznamnějšími průmyslovými odvětvími jsou dopravní strojírenství, petrochemie, barevná metalurgie a dřevozpracující průmysl. Téměř 60 % elektřiny připadá na **vodní elektrárny** (např. La Grande a Churchill na Labradoru). Výrobu automobilů ovládají americké koncerny (Windsor, Toronto). Vyrábějí se speciální letadla (aerotaxi, letadla pro zemědělství a lesnictví) a strojní zařízení pro papírenský a ropný průmysl. Petrochemie se soustřeďuje v Albertě (Edmonton, Calgary) a v přístavech (Vancouver). Surovinové bohatství vedlo k rozvoji **barevné metalurgie**. Kanada je druhým největším výrobcem hliníku na světě. Jedinečné předpoklady pro rozvoj má **dřevozpracující průmysl** – výroba papíru (5. místo na světě), celulózy, nábytku a řeziva. Kanada je největším světovým exportérem dřeva. **Potravinářský průmysl** je zaměřen na zpracování masa, mléka a ryb.

Zemědělství disponuje pouze 5 % orné půdy z rozlohy Kanady, a přestože zaměstnává pouze 3 % ekonomicky aktivního obyvatelstva, je soběstačné a řada produktů jde na export. Díky mechanizaci a specializaci převažuje vysoce produktivní velkovýroba rodinných farem. Nejúrodnější oblasti jsou prérie. Tradiční je **rybolov** v Atlantském oceánu na mělčinách u poloostrova Labrador. Vlivem nadměrného výlovu však těmto lovištím hrozí devastace.

Doprava hraje důležitou roli vzhledem k obrovským přepravním vzdálenostem při převozu surovin. Nejdůležitější je železniční doprava. Vzdálenost od pobřeží Atlantského oceánu k pobřeží Pacifiku (více než 6 tis. km) překonává transkontinentální trať. Neobyčejný význam má lodní doprava na řece Sv. Vavřince a na Velkých jezerech. Kanada patří k největším **exportérům** na světě a má tradičně kladné obchodní saldo. Hlavní exportní komodity představují strojírenské výrobky (30 % – auta, strojní zařízení), paliva a rudy (25 % – zemní plyn, zinek, nikl, uran), papír a dřevo (10 % z celkové hodnoty exportu). Turisticky jedna z nejvíce navštěvovaných zemí (ročně 40 mil. návštěvníků) nabízí hlavně přírodní atraktivity (divokou panenskou přírodu).

➲ *Která velká severoamerická města jsou propojena lodní dopravou?*
➲ *Přes která města vede transkontinentální železnice východ–západ?*

Jádrovou oblastí Kanady je tzv. **„zlatá podkova“** (Main street) – území mezi Torontem a Montréalem. Je sem koncentrována polovina obyvatel a produkuje se 75 % HDP celé Kanady. Specializuje se na dopravní strojírenství, hutnický, chemický a dřevozpracující průmysl. Hlavními centry jsou **Toronto**, středisko finančnictví, polygrafie, významná je výroba osobních automobilů, telekomunikačních a informačních technologií. **Montréal**, největší frankofonní město západní polokoule, vyniká výrobou léčiv a elektroniky, softwarovým inženýrstvím a kosmickým průmyslem. Druhou jádrovou oblastí je jih Britské Kolumbie s jádrovou aglomerací **Vancouver–Victoria** rozložené na březích Tichého oceánu pod vysokými hřebeny Kordiller.

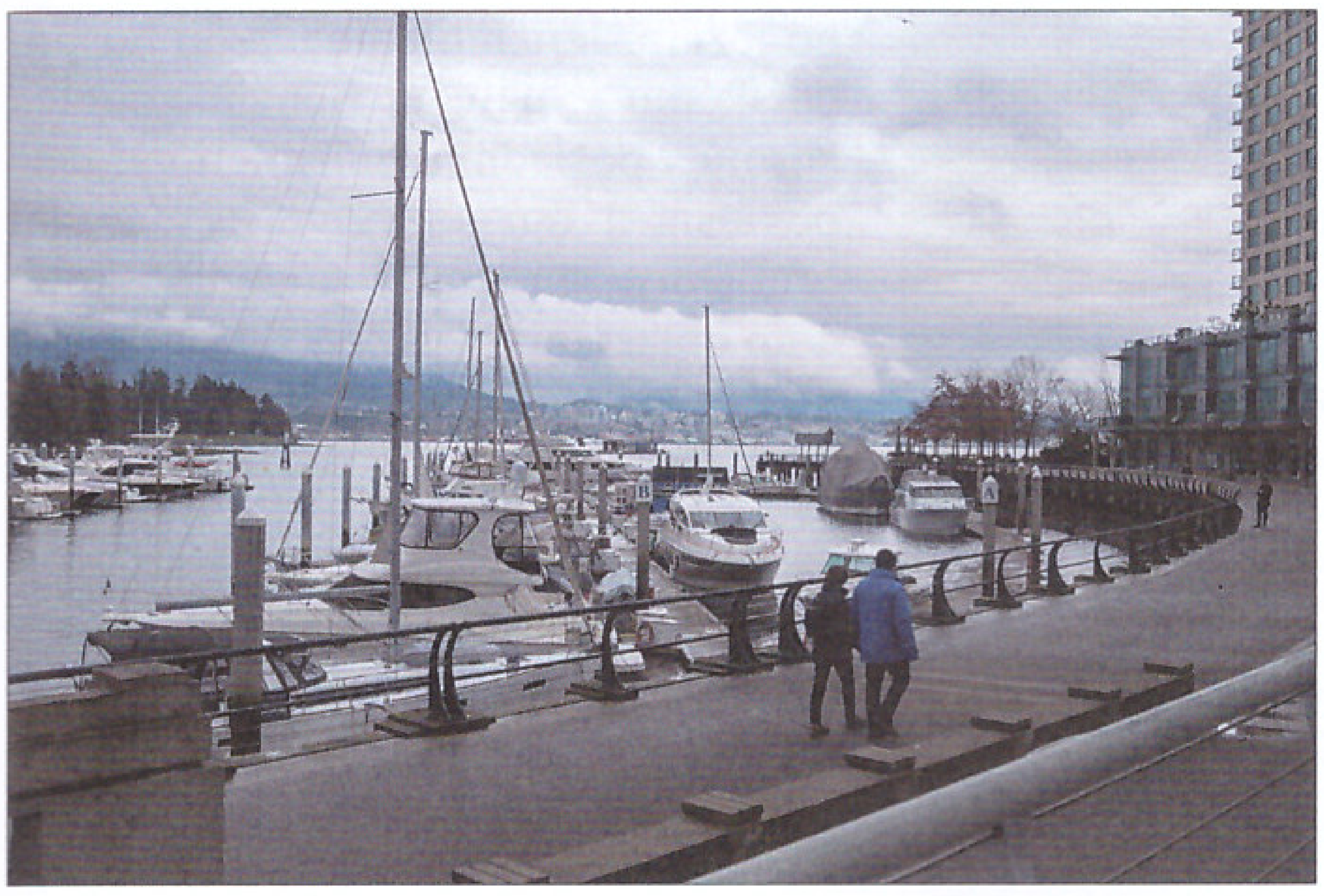

Vancouver, největší metropolitní centrum v západní Kanadě. Luxusní přístavní město na tichomořském pobřeží v zátoce s překrásným okolím pod horami nabízí dokonalé služby. Patří k nejpříznivějším městům pro život na světě.

V Kanadě je řada muzeí, která seznamují s kulturou indiánských kmenů. Kanadská vláda se omluvila za chyby minulosti a tragické následky kolonizace a snaží se všestranně indiánské komunity podporovat.

4 RUSKÝ MAKROREGION

(Severní Euroasie, Postsovětský prostor)

HLAVNÍ ZNAKY MAKROREGIONU

Rozloha		Obyvatelstvo		Hustota zalidnění	HDP		HDP/obyv.	Gramotnost	Střední délka života
mil. km²	*%*	*mil.*	*%*	*obyv./km²*	*bil. USD*	*%*	*tis. USD*	*%*	*roky M/Ž*
22,1	16,2	286	3,8	13	2,4	3,2	18	100	65/75

Data o Ruském makroregionu (2016) porovnejte s údaji o ostatních makroregionech v přehledu na straně 162. Svá zjištění se pokuste komentovat: hledejte výrazné rozdíly a snažte se je zdůvodnit v širších souvislostech.

- ✓ Plošně **velmi rozsáhlý** makroregion (2. pořadí po Africkém) je velmi řídce osídlen, po Australsko-oceánském makroregionu zde žije nejméně obyvatel (pouze 3,8 % světové populace) a extrémně nízká je i hustota zalidnění – pouze 13 obyv. na km² s vysokým podílem trvale neosídlených oblastí. Tvoří jej státy **bývalého Sovětského svazu** (dále SSSR) s výjimkou pobaltských států.
- ✓ Velmi diferencované jsou **přírodní podmínky**, a to jak horizontálně, tak i vertikálně. Zatímco evropská část je poměrně málo hornatá, prakticky nížinná, asijskou část charakterizuje celkový sklon od severu k jihu, při jižních hranicích se nacházejí velehory. Velká část území východně od Uralu je pokryta **dlouhodobě zmrzlou půdou** („věčnaja merzlota“).
- ✓ Díky geologickým strukturám představuje jeden z nejbohatších makroregionů z hlediska **přírodních zdrojů** (uhlí, rudy železa i barevných kovů, rozsáhlá naleziště plynu a ropy, největší zásoby dřevní hmoty aj.).
- ✓ Dlouhodobý vývoj **ruské společnosti** je od 16. století založen na expanzi a získávání území na východ od Volhy a Uralu. Zatímco evropské země svojí **koloniální expanzí** směřovaly na jiné kontinenty, carské Rusko si postupně podmanilo celý sever a východ Asie a část Střední Asie.
- ✓ Po první světové válce a po občanské válce (1917–1922) se na základech někdejšího carského Ruska zformoval pod vedením komunistů federativní **Sovětský svaz**. Sféra jeho vlivu se po druhé světové válce významně rozšířila západním směrem jako důsledek osvobození velké části Evropy sovětskou armádou (Pobaltí, státy Střední Evropy a Balkánu) a významně vzrostla **politická pozice** SSSR.
- ✓ Po roce 1991 došlo k rozpadu Sovětského svazu a vzniku velmi volného společenství – Svazu nezávislých států (SNS); oficiální **politika Ruska** toto území stále vnímá minimálně jako „blízké zahraničí“.
- ✓ Makroregion integruje **obyvatelstvo** – převažují Slované pravoslavného vyznání s nízkou úrovní demografických charakteristik, zejména střední délky života. V celém makroregionu jsou charakteristické obrovské rozdíly v životní úrovni obyvatel měst a venkova, jakož i jádrových a periferních oblastí.
- ✓ **Ekonomika** se podílí na úhrnu HDP světa 3,2 % (4. nejnižší mezi makroregiony); slabé jsou tendence rozvoje intenzifikací a spíše převažují extenzivní formy rozvoje.
- ✓ Jeden z makroregionů, jehož hlavní **centrum** leží hluboko ve **vnitrozemí**. Většina makroregionu se nachází v málo příznivých přírodních podmínkách jednak vyšších zeměpisných šířek, které charakterizují především **suchá a chladná území** (dlouhodobě zmrzlá půda), jednak v horských a pouštních či polopouštních oblastech.

❑ PŘÍRODNÍ POMĚRY

Makroregion zaujímá území od Baltského moře na západě a hranic s Evropskou unií až po okrajová moře Tichého oceánu. Od severu k jihu je **vymezení** makroregionu jednoznačné – na severu jde o okrajová moře Severního ledového oceánu, na jihu pak o pobřeží Černého moře, jižní hranice zakavkazských republik, poté střední a vysoké hory oddělující postsovětský prostor až do oblasti východní Sibiře, kde hranicí je veletok Amur až téměř do jeho ústí. Rozlehlé území má **mimořádně rozdílné přírodní podmínky**. V centrální části makroregionu převládají nízké roviny, zatímco hory jsou soustředěny při jižních a východních okrajích. Na území makroregionu se vyčleňuje deset **fyzickogeografických regionů**.

Výrazně **kontinentální podnebí** je hlavní příčinou velkého ročního i denního kolísání teplot (na východní Sibiři teploty v zimě klesají pod –50 °C, při hranicích s Íránem mohou v létě přesahovat +40 °C). Na severu jsou rozšířeny dlouhodobě **zmrzlé půdy** („věčnaja merzlota“), směrem k východu se toto pásmo rozšiřuje až k jižní hranici makroregionu k řece Amur. Nad východní Sibiří se vytváří v zimě silná tlaková výše, která zde zapříčiňuje nízké teploty a silné zimní větry, které přinášejí chlad a prach do Mongolska, Číny a Japonska (zimní monzun).

Necelá třetina území je tvořena **bezodtokovými oblastmi** především v povodí Kaspického moře a Aralského jezera. Jejich hladina kvůli hospodářskému využívání říčních vodních zdrojů v posledním půlstoletí výrazně poklesla a tím se vytvořily zásadní problémy ohrožující původní biotu. Tato oblast totiž využívá od starověku vody zdejších řek (Amudarja, Syrdarja aj.) k závlahám, a tak došlo téměř k zániku Aralského jezera a k proměně většiny jeho území na novou poušť – Aralkum.

➲ *Která moře a oceány omývají Ruský makroregion? Která pohoří a další přírodní objekty vymezují jeho hranice na souši?*

➲ *Je Kaspické moře skutečným mořem, nebo je spíše jezerem?*

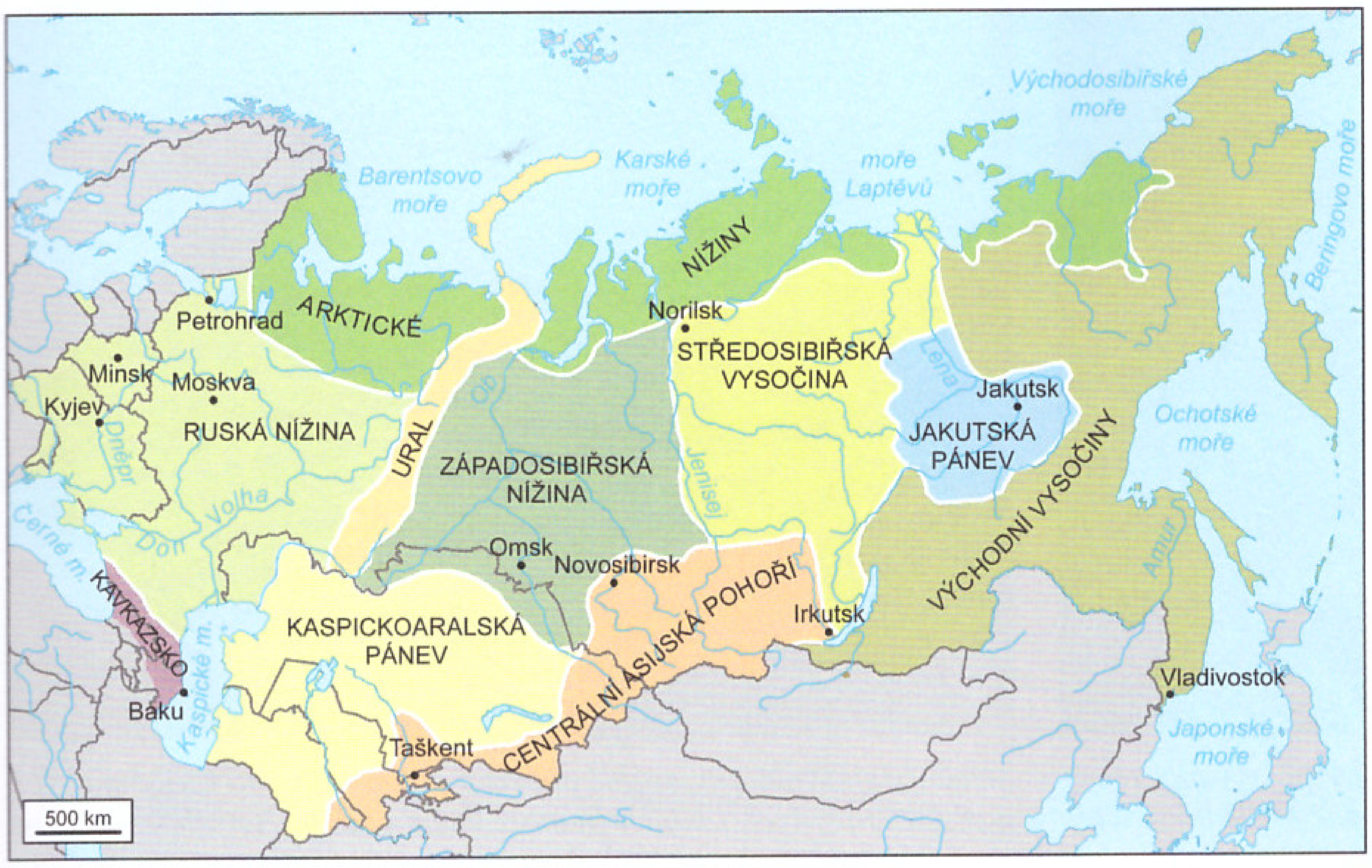
Barentsovo moře
Karské moře
moře Laptěvů
Východosibiřské moře
Beringovo moře
Ochotské moře
Japonské moře
Černé m.
Kaspické m.
Petrohrad
ARKTICKÉ NÍŽINY
Norilsk
STŘEDOSIBIŘSKÁ VYSOČINA
Jakutsk
JAKUTSKÁ PÁNEV
Lena
Minsk
Kyjev
Moskva
RUSKÁ NÍŽINA
Dněpr
Don
Volha
URAL
Ob
ZÁPADOSIBIŘSKÁ NÍŽINA
Jenisej
VÝCHODNÍ VYSOČINY
Amur
Omsk
Novosibirsk
Irkutsk
KAVKAZSKO
Baku
KASPICKOARALSKÁ PÁNEV
CENTRÁLNÍ ASIJSKÁ POHOŘÍ
Taškent
Vladivostok
500 km

Hlavní fyzickogeografické prvky Ruského makroregionu. Vyhledejte je na mapě a pokuste se je výstižně charakterizovat. Tyto velké celky jsou složené z významných krajinných prvků. Podle mapy jmenujte ke každému alespoň tři a snažte se na internetu najít typické fotografie.

- *Státy ležící na březích Kaspického moře podepsaly v roce 2018 dohodu, že Kaspik je na hladině jezerem a na dně mořem. Proč dohoda vznikla?*
- *Které řeky v evropské části makroregionu ústí do Baltu, které do Černého moře a které do Kaspického moře?*

Z východní části Ruska tečou všechny velké řeky do Severního ledového oceánu (Ob, Jenisej, Lena, Pečora aj.). Každé jaro se valí k severu velké množství vody a ledu z jižnějších oblastí, ale na středním a dolním toku řeky zůstávají zamrzlé do května i déle. Výsledkem jsou obrovské záplavy na středním a dolním toku těchto řek. To je důvodem vzniku rozsáhlých **bažinatých oblastí**. Třebaže řeky Sibiře představují často jediné severojižní propojení ve východní části makroregionu, jsou využitelné pro lodní dopravu jen asi tři měsíce v roce. Protékají ovšem téměř neobydlenými oblastmi.

Špatná kontrola množství a kvality vody vytváří velké problémy: **plýtvání cennými zdroji** (Karakumský kanál) vedlo k likvidaci rozsáhlých specifických ekosystémů (ústí řek do **Aralského jezera**, bažiny na dolním toku Obu, oblasti těžby surovin bez rekultivací aj.). Problémem je např. také stále větší **znečištění Bajkalu**. Dřevařské firmy, konzervárny, papírny a celulózky na březích a přítocích vypouštějí do Bajkalu většinu odpadních vod bez čištění.

- *Uvažte, jak by bylo možné řešit využití limitních vodních zdrojů řek ve středoasijských republikách na výrobu elektřiny (spíše v zimě) nebo na závlahy (spíše v létě).*

Obrovské území makroregionu má výraznou šířkovou pásmovitost, která se týká především klimatu, půd a bioty. Od severu k jihu jde o mrazivou tundru, lesotundru, tajgu, lesostepi, stepi, polopouště a pouště v oblastech při jižní hranici.

- *Vyhledejte hranici mezi Evropou a Asií a načrtněte si ji do mapky. Zjistili jste nějaký problém nebo nejednotný názor?*
- *Podle mapy charakterizujte krajinu Sibiře, území na západ od Uralu a Zakavkazska.*

- *Vyhledejte pouště, které leží na území Ruského makroregionu, a pokuste se vysvětlit, co je příčinou jejich vzniku.*

Makroregion má významné přírodní bohatství. Východní oblasti a Střední Asie mají zhruba 80 % přírodních zdrojů, což vytváří při jejich využívání jak problémy vzhledem ke klimatu, tak vyšší náklady pro přepravu **surovin** na západ. V makroregionu se vytěží asi 25 % **diamantů**, 15 % **ropy**, **zemního plynu** a **chromových rud** z celosvětového úhrnu. Důležitá je i těžba černého uhlí, železné rudy, zlata a manganu. Velký **hydropotenciál řek** je již částečně využíván přehradami na Angaře, Obu, Vachši, v Evropě na Dněpru a Volze. Vynikající zásoby kvalitní pitné vody skrývá kryptodeprese jezera Bajkal (největší hloubka 1 642 m), které shromažďuje asi pětinu globálních zásob pitné vody mimo ledovce. Proto je nutné zlepšit jeho ochranu.

❑ HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

První státní útvary východních Slovanů představovala **Kyjevská Rus**, která se formovala od 9. století. V 15. století vzniklo **Moskevské velkoknížectví**, postupně rozšiřované na všechny strany. Růst moci ruských knížat, později **carů**, vzrostl po odražení hlavního náporu kočovníků z východu. Na západě expanze carského Ruska narážela na ekonomicky silné protivníky (v růz-

Řeka Volha je jednou z nejvytíženějších dopravních tras Ruska. Kreml v Kazani, metropoli Tatarstánu, se nachází na břehu Volhy a charakterizují jej dominanty v podobě vysokých minaretů. Tatarstán je po Moskvě nejbohatším regionem Ruska s nejvyšší úrovní vzdělání obyvatel (převážně Tatarů) a rozvinutým hospodářstvím s převahou těžby ropy a zemního plynu a rozsáhlým strojírenstvím.

Obrovské přírodní bohatství Ruska představují lesy pokrývající téměř polovinu území státu. Na snímku pohled na převážně jehličnatou tajgu Západních Sajan.

Střední Asii vyplňují rozsáhlé pouště a polopouště. Na velice suchých a písčitě jílovitých půdách (nánosy řek z období čtvrtohor) se uživí jen malá stáda koz a ovcí hledajících zaschlé zbytky trav a saxaulů.

ných dobách na Švédsko, Polsko-litevský stát, habsburskou říši či Prusko), zatímco východním, jihovýchodním a jižním směrem bylo postupné rozšiřování území úspěšné. **Výboji na východ** do méně vyspělých oblastí tradičního kmenového způsobu života Rusko získalo Povolží, Ural (16. století) a o století později dosáhli ruští kozáci pobřeží Tichého oceánu.

Postupné šíření politického vlivu a ovládnutí území severní a střední Asie představovalo obdobu získávání kolonií evropskými mocnostmi a bylo jak za carského Ruska, tak v éře Sovětského svazu spojeno se šířením a prosazením sovětské politiky, **ruského etnika**, jazyka, písma a kultury. Hranice carského Ruska fakticky převzalo i bolševické Rusko (s jistými ztrátami na západě ve prospěch Polska, Finska a pobaltských států), v roce 1924 přejmenované na **Sovětský svaz** (SSSR).

Za **druhé světové války** ztratil Sovětský svaz několik desítek milionů lidí. Po válce, v níž utrpěl obrovské lidské i materiální ztráty, se stal jednou ze stran tzv. **studené války**. Po smrti Stalina (1953) došlo k oslabení represí vlastního obyvatelstva a byl nastartován ekonomický rozvoj a sovětský kosmický program. V 70. letech následovalo období stagnace a ekonomického propadu. V roce 1979 začala sovětská válka v Afghánistánu, který nelze centrálně ovládat. V roce 1985 Gorbačov zahájil období perestrojky a glasnosti a stažení Rudé armády z Afghánistánu. Cílem bylo reformování sovětského státu, avšak skutečným důsledkem byla jeho postupná dezintegrace. Sovětský svaz přestal existovat v prosinci roku 1991, kdy se **rozpadl** na **Ruskou federaci** a dalších **14 postsovětských republik**, z nichž 11 je součástí Ruského makroregionu, 3 pobaltské se později staly součástí Evropské unie.

Sovětská politika vedla k poměrně **volnému vytváření hranic** mezi svazovými republikami nebo autonomními republikami. Po rozpadu Sovětského svazu se však staly na více místech kritickými místy etnického napětí, případně i ozbrojených nesouhlasů s bývalou národnostní politikou SSSR a jejími současnými důsledky. Taková napětí vznikla v **Zakavkazsku** (Arménie a Náhorní Karabach versus Ázerbájdžán), v Gruzii (Abcházie a Jižní Osetie v podstatě obsazené Ruskem), také v **Moldavsku** (Podněsterská sovětská republika), na **Ukrajině** (vytvoření dvou samozvaných republik s vysokým podílem ruské národnosti – Luhanská lidová republika a Doněcká lidová republika v roce 2014). Podobné problémy vznikly i ve **Střední Asii**. V současné době řada těchto napětí a potenciálních konfliktů je ruským režimem dobře využívána k prosazování velmocenské politiky výhodné pro Moskvu vůči tzv. blízkému zahraničí (např. obsazení Krymu).

- ➲ *Které postsovětské republiky se osamostatnily a jsou součástí Evropské unie?*
- ➲ *Na mapě vyhledejte 11 postsovětských republik a charakterizujte jejich geografickou polohu. Vyberte si trojici republik s odlišnou polohou a vyhledejte si informace na internetu. Vybrané republiky porovnejte.*
- ➲ *Jak se dříve nazýval Kaliningrad?*

Vladivostok – typický příklad sovětského přístupu k památkám. Kostel z 19. století je částečně zakryt památníkem bojovníkům velké vlastenecké války a zleva lze zahlédnout část památníku námořníkům v podobě ponorky na souši uprostřed korza.

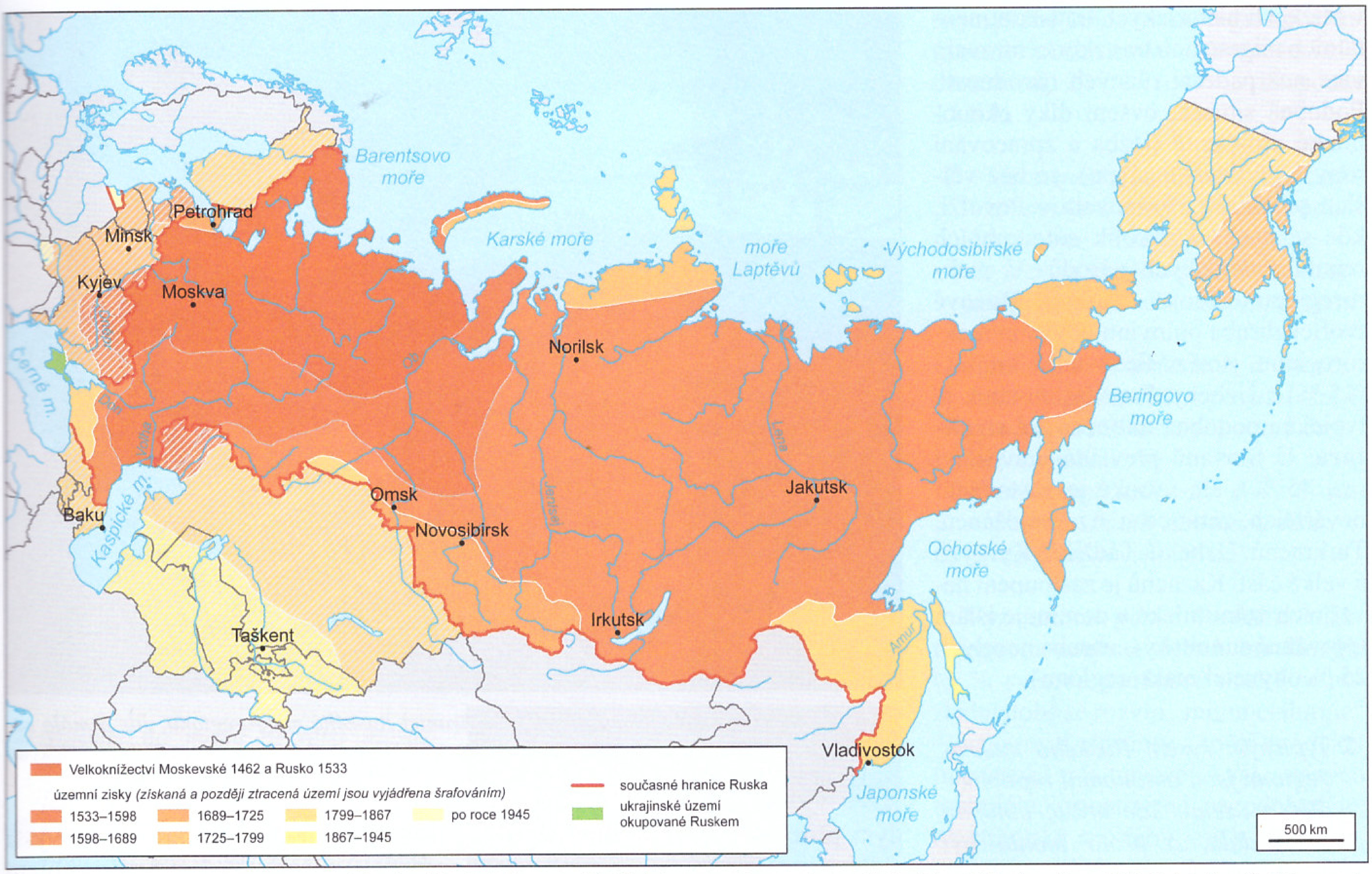
Barentsovo moře
Petrohrad
Minsk
Kyjev
Moskva
Černé m.
Karské moře
moře Laptěvů
Východosibiřské moře
Norilsk
Beringovo moře
Omsk
Novosibirsk
Jakutsk
Baku
Kaspické m.
Ochotské moře
Irkutsk
Taškent
Amur
Vladivostok
Japonské moře
500 km
Velkoknížectvi Moskevské 1462 a Rusko 1533
územní zisky (získaná a později ztracená území jsou vyjádřena šrafováním)
1533–1598
1598–1689
1689–1725
1725–1799
1799–1867
1867–1945
po roce 1945
současné hranice Ruska
ukrajinské území okupované Ruskem

Šíření Ruského impéria ze severovýchodu chladné Evopy až k Tichému oceánu a do teplých oblastí Kavkazska a Střední Asie představovalo ruskou formu kolonialismu vůči méně vyspělým oblastem.

- ➲ *Proč nebyla dodnes podepsána mírová smlouva mezi Ruskem (nástupcem SSSR) a Japonskem?*
- ➲ *Vysvětlete smysl pojmů „berlínská krize“ a „kubánská krize“.*
- ➲ *Podrobněji se seznamte s důvody a následky okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy v roce 1968.*

❑ OBYVATELSTVO A OSÍDLENÍ

V současné době má makroregion okolo 286 milionů obyvatel (2016) a jako celek představuje v podstatě **stagnující populaci**. Extrémně výrazná je však diferenciace mezi jednotlivými státy. Populace Ruska a Ukrajiny výrazně ubývá jak emigrací (v současnosti je v zahraničí nejméně 5 milionů Rusů a stejný počet Ukrajinců), tak i demografickými procesy, zatímco středoasijské státy naopak populačně významně narůstají. Tato situace je i odrazem **natality**, která je v Rusku, Bělorusku a na Ukrajině velmi nízká a pohybuje se okolo 11 ‰, zatímco ve středoasijských republikách je dvojnásobná a počet obyvatel se zde zvyšuje ročně více než o 1,5 %, což odpovídá asijským rozvojovým zemím. Po rozpadu SSSR populačně rostlo Rusko a částečně i Ukrajina díky imigraci z neruských oblastí (vojáci s rodinami, dělníci zkrachovalých továren aj.). Velmi nepříznivá je **střední délka života**, která byla v roce 2016 pro muže kolem 65 let, u žen 75 let. Zejména v případě mužů patří k nejnižším mezi makroregiony světa (horší situace je pouze v Africkém makroregionu); nejnižší ukazatel střední délky života má Turkmenistán (62 let pro muže, 70 let pro ženy).

Obyvatelstvo makroregionu je silně ovlivněno náboženskými a kulturními tradicemi, což v některých oblastech vyvolávalo a vyvolává **etnické napětí**. Takovou oblastí je především Kavkazsko, kde se v nevelkém prostoru

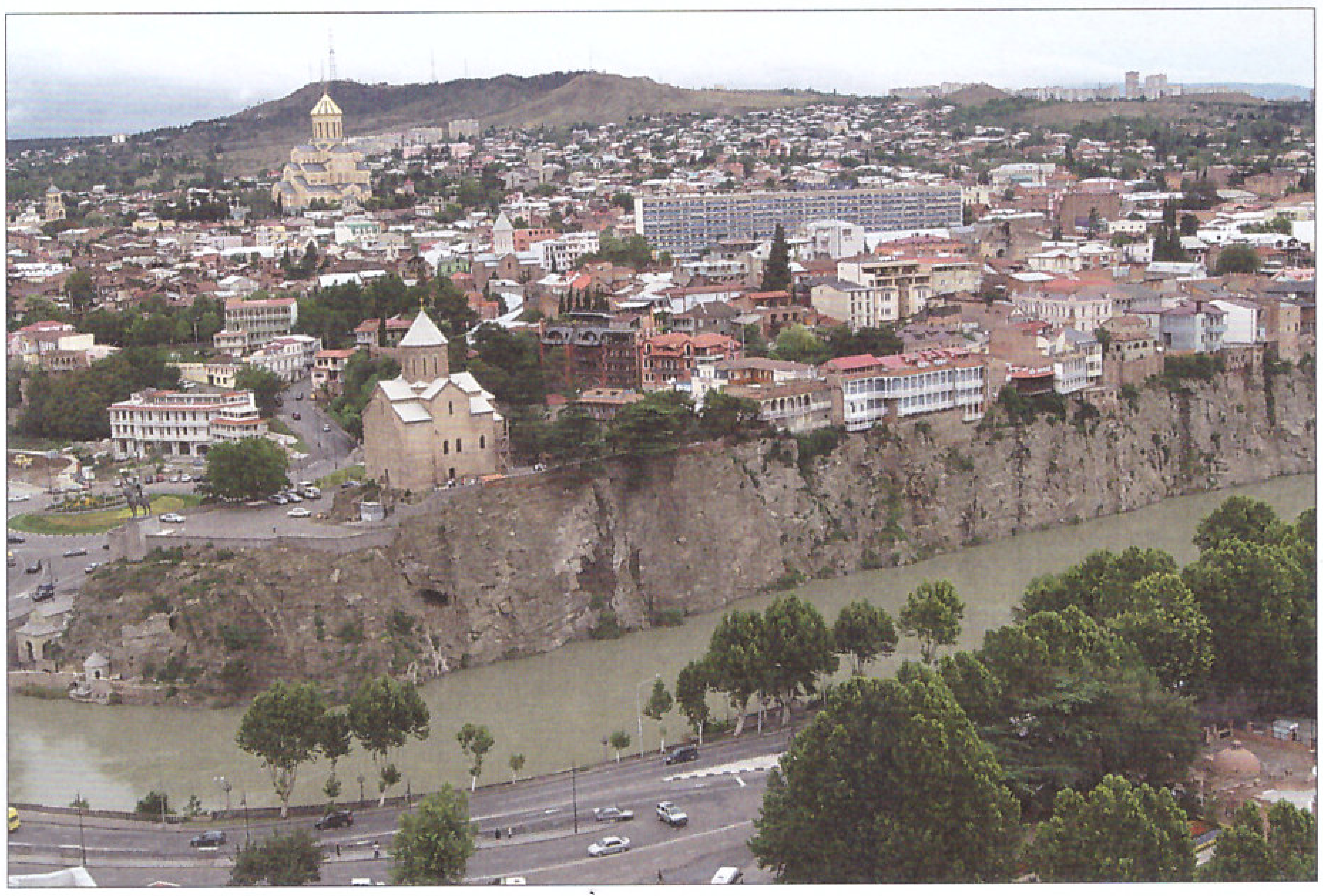

Tbilisi bylo založeno v 5. století na březích řeky Kury a doslova tudy procházely dějiny. O nadvládu nad strategickým místem na Hedvábné stezce usilovali různí dobyvatelé – Arabové, Peršané, Mongolové, Turci i Rusové, bylo však také sídlem gruzínských králů. Od roku 1991 je hlavním městem nezávislé Gruzie.

v blízkosti historických transkontinentálních migračních tras zkoncentrovalo více než padesát různých národností. Podobná situace, ovšem díky ekonomické prosperitě (těžba a zpracování ropy a především plynu), se bez větších problémů zformovala v Povolží, kde se nachází několik autonomních republik neruských národů. V makroregionu celkově dominují **Rusové** tvořící zhruba polovinu obyvatel makroregionu, jsou následováni Ukrajinci (15 %) a Uzbeky. Pro většinu etnik je typická i podobná **náboženská struktura**. U Slovanů převládá pravoslaví (asi 45 %), ale vysoké je zastoupení nevěřících, zatímco u Ázerbájdžánců, Turkmenů, Uzbeků, Tádžiků, Kyrgyzů a velké části Kazachů je zastoupení nevěřících velmi nízké a dominuje islám (převážně sunnitský – zhruba necelých 25 % obyvatel makroregionu).

Altaj je jedním z pohoří vymezujících jižní hranici Ruského makroregionu. Jde o málo zalidněné území pestré národnostní skladby obyvatel kryté suchými pastvinami, místy řídkými horskými smíšenými lesy.

- *Typickým rysem Ruského makroregionu jsou autonomní republiky. Jde o území, kde určité etnikum převládalo, a proto mohla být zformována vlastní autonomní republika. Které autonomní republiky znáte a jste schopni je na mapě lokalizovat?*
- *Kterými jazyky se v makroregionu mluví a do kterých jazykových rodin tyto jazyky patří?*
- *Které národnosti obývají rozsáhlé horské oblasti Altaje?*

Sídelní struktura makroregionu je velmi rozdílná vzhledem k různorodým přírodním podmínkám. Městská sídla v makroregionu zásadně populačně narostla díky celkovému rozvoji společnosti. V roce 1917 žilo v městech jen asi 22 % obyvatel, zatímco před rozpadem SSSR se udávalo, že ve městech žilo asi 65 % obyvatel. Dnes v makroregionu úroveň **urbanizace** přesahuje 70 %, ovšem za velkých rozdílů mezi nástupnickými státy a také jejich jednotlivými oblastmi. Nejnižší úroveň urbanizace vykazuje Uzbekistán (35 %), Moldavsko a některé oblasti černozemní Ukrajiny, nejvyšší naopak v Rusku oblast Uralu (kolem 80 %).

Obrat ve vývoji druhé světové války byl realizován sovětskou armádou u Stalingradu (dnes Volgograd), kdy se podařilo udržet město a tím i volžskou dopravní cestu. Na památku této bitvy se statisíci mrtvých na obou stranách byla vystavěna na Mamajevově mohyle obrovská socha Matka vlast.

Zakavkazsko je tvořeno Gruzií, Arménií a Ázerbájdžánem. Politické problémy oblasti souvisí s velkou etnickou a kulturní pestrostí a z toho často plynoucími separatistickými snahami. Jedná se např. o Abcházii, autonomní republiku v rámci Gruzie se silnou ruskou menšinou, která se s pomocí Ruska oddělila od Gruzie (podobně i Jižní Osetie). Náhorní Karabach (osídlený převážně Arмény, ale administrativně součást Ázerbájdžánu), který je dnes de facto samostatným státním útvarem, uznala však jen sousední Arménie. **Hospodářství** bylo v minulosti výrazně zapojeno do dělby práce mezi regiony bývalého Sovětského svazu. Jeho rozpad přivedl hospodářství Zakavkazska do velkých problémů, které jsou v současné době překonané. Jedná se zejména o **Ázerbájdžán, který se díky těžbě ropy (Baku a okolí) těší příznivému ekonomickému rozvoji** v celém Zakavkazsku. Nutné bude zlepšit a nově vystavět potřebnou technickou infrastrukturu. Krásná divoká pohoří, mořské pobřeží, pohostinnost, kulturní zvláštnosti a cenné kulturní a architektonické památky (staré město v Baku či v Tbilisi, kláštery v Arménii aj.) jsou dobrým předpokladem pro rozvoj zahraničního **cestovního ruchu**.

HOTEL KORSTON
KORSTON
Город развлечений

Hotel Korston je výsledkem rychlé výstavby Moskvy v posledních dvaceti letech. Součástí hotelu je rozsáhlý krytý zábavní park pro chvíle volného času.

- ➲ *Najděte na mapě největší města makroregionu a charakterizujte jejich polohu.*
- ➲ *Které z měst s více než milionem obyvatel leží v nejnižších a které v nejvyšších nadmořských výškách?*
- ➲ *Charakterizujte venkovská sídla Zakavkazska, Ukrajiny a Uzbekistánu.*
- ➲ *Zjistěte, jaké je dnešní vybavení jurty. Vyhledejte obrázky a popište, jak se kočovníkům v jurtách žije.*

❑ HOSPODÁŘSTVÍ

Z hlediska **hospodářství** patří postsovětský prostor k **méně vyspělým makroregionům** světa a podílí se pouze 3,2 % na tvorbě HDP světa, tj. zhruba na úrovni Indonéského a Indického makroregionu. Hrubý domácí produkt na obyvatele dosahuje 18 tis. USD (v roce 2016) a je o více než polovinu nižší ve srovnání s Evropským makroregionem. Pro hospodářství je klíčová **těžba surovin** a jejich částečné domácí využití a hlavně export. Přes **90 % hodnoty exportu** tvoří v současné době suroviny (zejména ropa a zemní plyn). Zásoby surovin jsou rozsáhlé, přičemž lze předpokládat, že jejich budoucí těžba povede ke kolonizaci dalších, v podstatě panenských oblastí východní Sibiře a Dálného východu. Podobná je situace u Kazachstánu, v menší míře jde také o republiky středoasijské (s výjimkou Tádžikistánu).

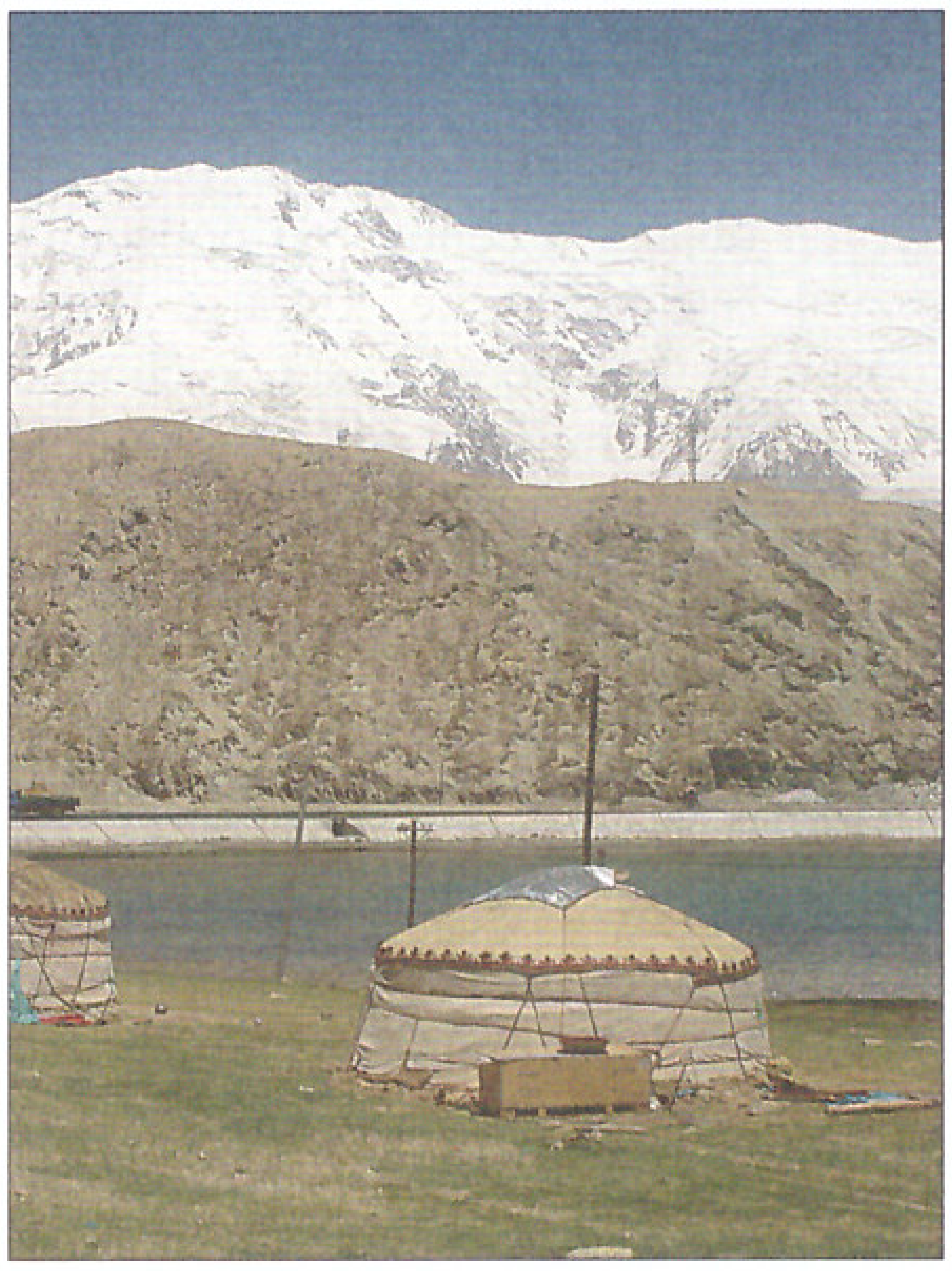

Jurty – stany, stavěné na dřevěné konstrukci a pokryté několika vrstvami houní z vlny, umožňují po staletí přesuny kočovníků se stády za sezonními pastvinami a vodou v horách a stepích východních oblastí Ruska.

Hospodářství makroregionu charakterizují v posledních desetiletích zejména radikální **ekonomické reformy** (mnohdy chaotické), přechod k tržním vztahům, překonávání hospodářské krize a postupná stabilizace ekonomického vývoje. Zvyšuje se orientace na vlastní přírodní, materiální a pracovní zdroje; zvyšuje se účast zahraničního kapitálu (investorů) a formování speciálních ekonomických zón. Následkem hluboké **ekonomické krize** po rozpadu SSSR ztratil makroregion v 90. letech 20. století dřívější pozice ve světovém hospodářství. Podíl HDP na světové produkci klesl v letech 1990–2016 zhruba na polovinu (ze 7 % na 3,2 %). HDP na obyvatele se výrazně „vzdálil" od produkce nejúspěšnějšího makroregionu (Angloamerického); zatímco v roce 1990 dosahoval 24 %, nyní je to pouze 15,8 %.

- ➲ *V čem spatřujete důvody propadu ekonomiky a zániku mnoha podniků po roce 1991? Diskutujte.*
- ➲ *Se kterým zbožím z Ruského makroregionu jste se setkali na českém trhu?*
- ➲ *Diskutujte o důvodech a souvislostech postavení ropovodu mezi Ruskem a Německem po dně Baltského moře.*
- ➲ *Které země usilovaly o výstavbu ropovodu South Stream a kterým tento plán nevyhovoval?*

Významnou pozici Ruského makroregionu zaujímá **černá metalurgie** (5 % světové produkce oceli); v poslední době se rozvíjí „minimetalurgie" – ocelárny a slévárny s roční produkcí méně než 1 mil. tun oceli a válcovaných materiálů, orientované na odběratele, na střediska spotřeby jejich produkce, na strojírny. Důležitá zůstává i produkce hliníku (5 % světové produkce). Významné je dopravní strojírenství a zejména **výroba zbraní** a vojenských zařízení (v exportu 2. místo na světě). Jedná se asi o 1 200 průmyslových podniků s téměř 2 miliony pracujících. Postupně se formují dublující se koncerny vojenských závodů, orientované zejména na centra vědy a výzkumu. K nejnáročnějším patří výroba strategických raket. **Chemický průmysl** je založen na zpracování ropy, zemního plynu (Povolží, Ural, Západní Sibiř), využití solí a hutnických odpadů (Ural, Donbas, Kazachstán) a zemědělských odpadů (oleje, léčiva aj.). **Dřevoprůmysl** patří mezi odvětví s poměrně velkou zaměstnaností. Podstatná část pracovníků se ovšem zabývá těžbou. Lesy pokrývají 45 % území; makroregion disponuje 25 % světových zdrojů dřeva. To je významné i ve vývozu, ovšem jen jako suroviny, nikoliv ve výrobcích. Spotřební zboží, vybavení domácností, osobní spotřebiče, auta – to vše se ve velkém dováží, svými výrobky je makroregion schopen se uplatnit jen na trzích některých rozvojových zemí.

Zemědělství ve státech makroregionu obtížně překonává hlubokou dlouhodobou krizi. Ve srovnání s předními státy nevyniká ani intenzitou, ani produktivitou práce a disponuje zhruba 13 % zemědělské půdy (asi polovinu tvoří orná půda) z celkové rozlohy.

V oblasti Baku se velmi kvalitní ropa těží již od poloviny 19. století. Dnes je část produkce získávána z těžebních plošin ze šelfu Kaspického moře. Vyhledejte obrázky a informace o životním prostředí v okolí Baku.

- ➲ *Přírodní zonalita Ruska je velmi výrazná. Uveďte výhody a nevýhody jednotlivých přírodních zón pro život člověka.*
- ➲ *Na území makroregionu leží místo, kterému se říká „pól zimy“. Ukažte, kde leží, a vysvětlete důvody pro extrémně nízké zimní teploty a velké výkyvy teplot v průběhu roku.*
- ➲ *Které země Evropské unie jsou nejvíce závislé na dodávkách ruského plynu a ropy?*
- ➲ *Ruské firmy se ucházejí o výstavbu jaderných elektráren v zemích EU. Proč by to mohl být problém z hlediska bezpečnosti?*

Ruský spisovatel a nositel Nobelovy ceny míru **Alexandr Solženicyn** strávil několik let v gulagu a tamní poměry popsal (Jeden den Ivana Děnisoviče; Souostroví Gulag aj.). Pak byl pro svoji kritiku sovětského systému vyštván do zahraničí. Po návštěvě Ruska v listopadu 1996 napsal: „Rusko ani zdánlivě nepřipomíná demokracii a je na hony vzdáleno skutečným tržním reformám. Současní vládci Ruska nejsou o moc lepší než komunisté. Stabilní a uzavřená oligarchie zhruba 150 až 200 lidí rozhoduje o osudu národa. Během posledních deseti let vládnoucí kruhy okradly svůj lid o národní bohatství v částce mnoha bilionů dolarů, zapříčinily bídu milionů lidí a pravděpodobně smrt mnoha tisíců. Ruský hospodářský chaos je výsledkem téměř kriminálních reforem, které umožnily vznik nové třídy kapitalistické mafie.“

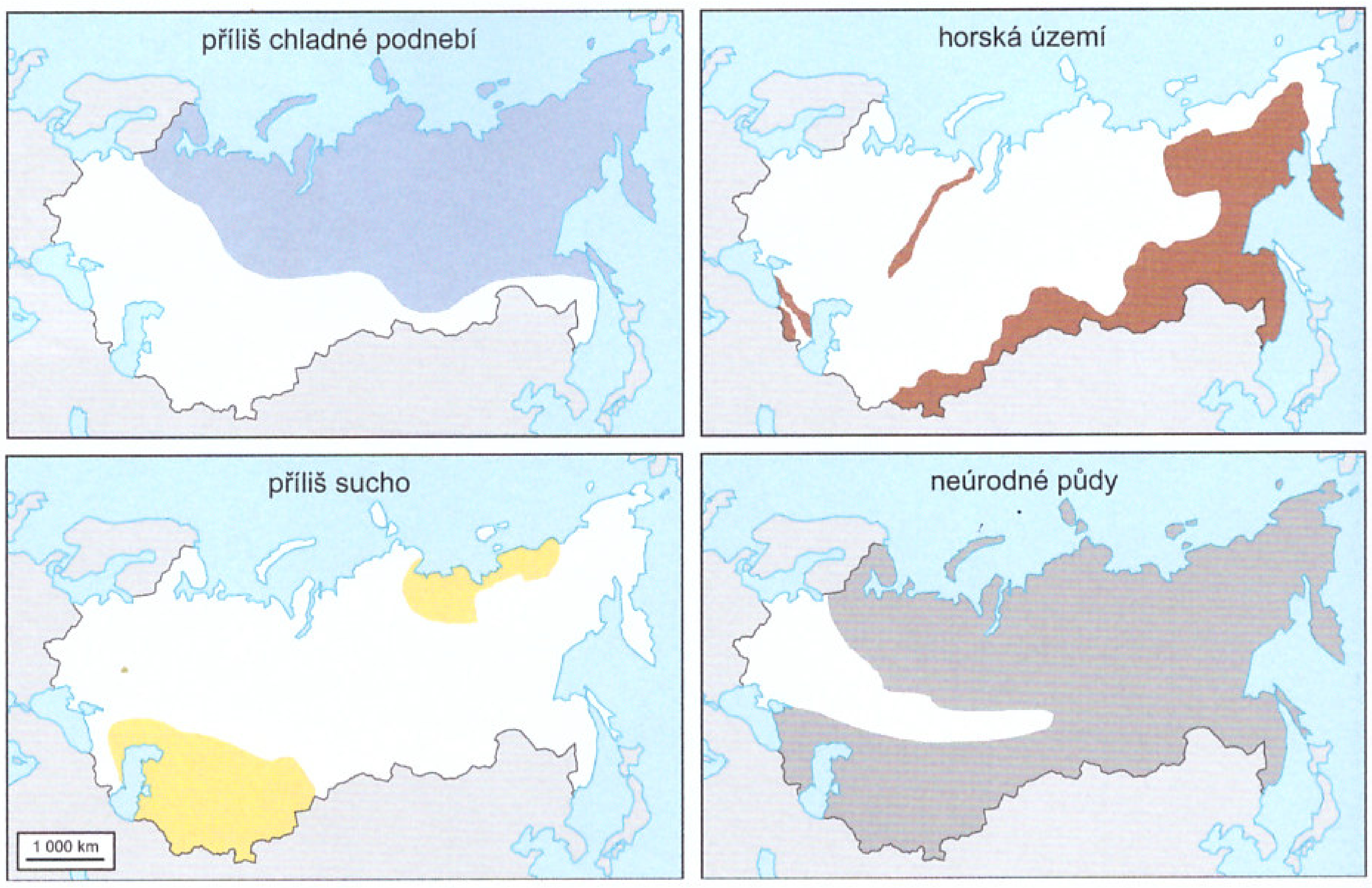

Zemědělství na území Ruska a většiny nástupnických států bývalého Sovětského svazu omezuje celá řada faktorů. Proto má extenzivní charakter, pro který jsou typické nízké výnosy plodin na jednotku plochy. Výjimkou je intenzivní oázové rolnictví na zavlažovaných půdách ve Střední Asii (např. Ferganská kotlina). Na mapě charakterizujte území s extenzivním typem zemědělství.

Pro rozvoj stále nových průmyslových oblastí a center byl podstatný rozvoj železniční sítě, která je v evropské části poměrně hustá, východně od Volhy a Uralu jde spíše o jednotlivé dopravní linie, byť silně frekventované. Rozložení přírodních zdrojů a většiny zpracovatelského průmyslu vyvolává obrovské přesuny surovin z východu na západ. Ze severu na jih a západ jsou hlavně po řekách dopravovány velké objemy dřeva. Z důvodů zamrzání Volhy je postavena podél jejího břehu trať, která v zimním období přebírá přepravu surovin a zboží místo lodní dopravy. Velmi významná je i **doprava námořní.** Handicapem je, že většina velkých ruských přístavů na část roku zamrzá, z větších nezamrzá Murmansk na poloostrově Kola, na Černém moři přístav Oděsa (Ukrajina) či Novorossijsk (Rusko).

➲ *Zjistěte, co bylo podstatou existence gulagů, a napište o nich krátkou informaci. Žili v nich také čeští občané?*

Tabulka dokumentuje **velké rozdíly** mezi jednotlivými státy makroregionu. Jednoznačně dominujícímu Rusku konkuruje pouze Kazachstán, rozlohou i velikostí HDP na obyvatele. Poslední Uzbekistán má díky nejnižší úrovni HDP na obyvatele ale nejvýraznější dynamiku rozvoje. Kazachstán díky malé lidnatosti a značným zásobám přírodních zdrojů je zajímavým

Gulagy byly pracovní tábory za vlády komunistů, kde odsouzení daleko od civilizace pracovali za velmi těžkých podmínek a statisíce jich nepřežily. Přečtěte si o životě lidí za vlády J. V. Stalina, dodnes Rusy považovaným za nejvýznamnější osobnost ruských dějin.

Základní údaje o hlavních státech Ruského makroregionu

Stát	Rozloha tis. km²	Obyv. mil.	Hustota zalidnění obyv./km²	Populační růst ∅ %	Střední délka života roky M/Ž	Urbanizace %	Růst HDP ∅ %	HDP na obyv. tis. USD
	2016	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*
Rusko	17 080	144,0	8,5	0	65/76	75	1,5	25
Bělorusko	210	9,5	45,0	-0,2	67/78	75	2,2	18
Ukrajina	605	45,0	75,0	-0,6	66/76	70	-1,1	9
Ázerbájdžán	85	9,5	115,0	1,3	68/74	55	2,5	18
Kazachstán	2 720	17,5	6,5	1,4	66/75	55	4,5	24
Uzbekistán	450	31,0	65	1,9	65/72	35	8,1	6

Využití země ve vybraných státech makroregionu

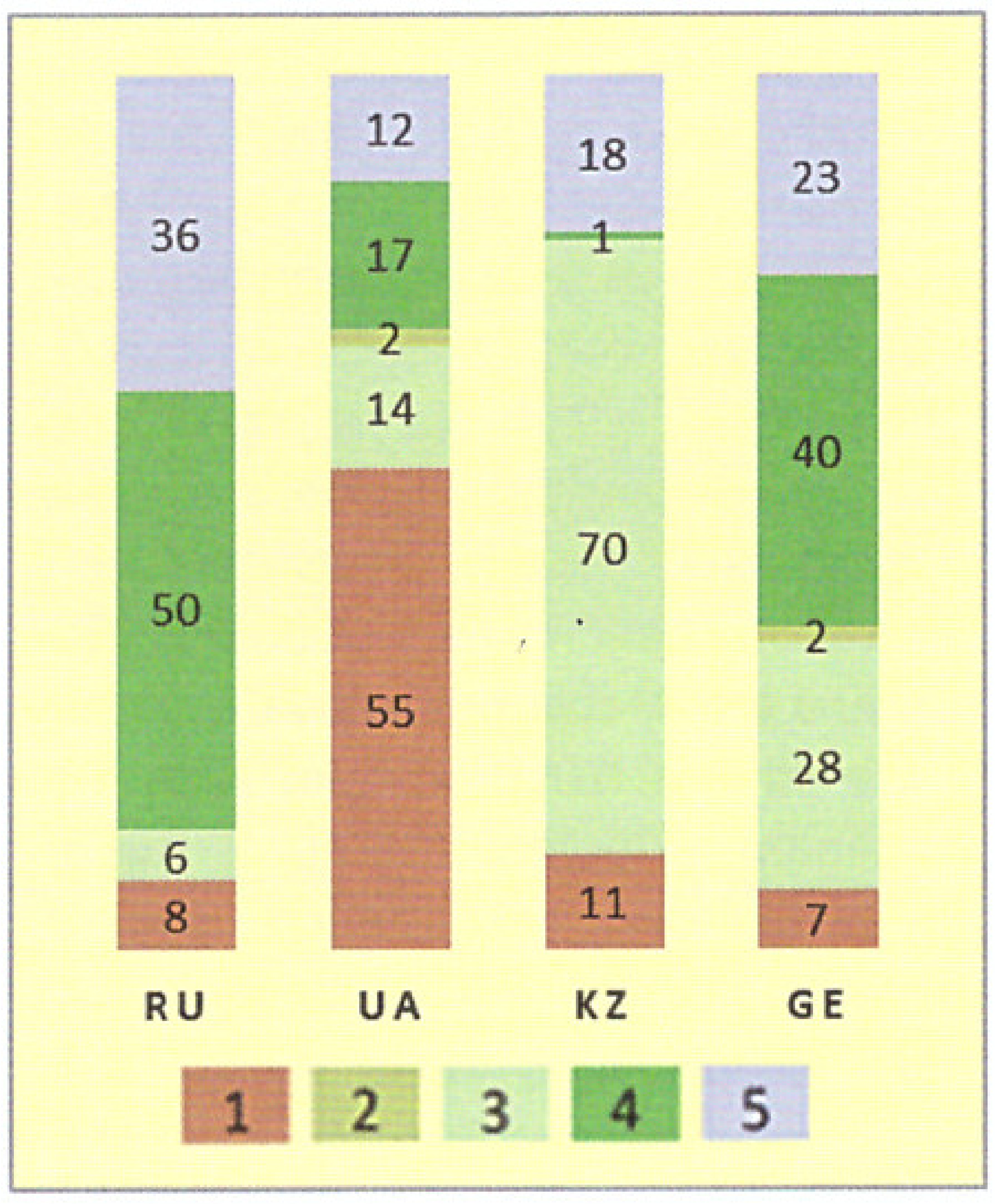

1 – orná půda; 2 – trvalé kultury; 3 – louky a pastviny; 4 – lesní plochy; 5 – ostatní plochy (zástavba, komunikace, povrchové doly, skály, pouště, ledovce aj.)

investičním partnerem pro řadu zahraničních finančně silných států (Rusko, Čína, EU, USA aj.). Čína s touto zemí podepsala řadu dohod a kromě množství čínského spotřebního zboží staví v Kazachstánu železniční tratě, které zkrátí cestu čínských výrobků do Istanbulu a dále do Evropy.

RUSKO

Rozlohou je Ruská federace **největším státem světa** (17 080 tis. km²) se 144 miliony obyvatel (10. populačně největší stát světa). Vnitřní administrativní struktura Ruské federace je velmi složitá. Dělí se na **21 federálních republik**, 47 oblastí, 8 krajů, 6 autonomních okruhů, jednu autonomní oblast a dvě federální města (Moskva a Petrohrad), tedy celkem **84 federálních subjektů**. Z pohledu vnitřního členění je třeba rozlišit především evropskou část Ruské federace, zaujímající asi 25 % rozlohy, ale plných 90 % obyvatelstva, 80 % produkce především zpracovatelského průmyslu, avšak jen 15 % přírodních zdrojů.

Početně je ruská **populace stabilní**. Mírný populační přírůstek je koncentrován spíše do jižních oblastí Ruska a neruských národností. Vzhledem k vysoké spotřebě alkoholu a stresu mužské populace je **střední délka života** mužů velmi nízká (65 let), u žen podstatně vyšší (76 let); takto velká diferenciace mezi pohlavím představuje ve světovém srovnání neobvyklý jev. **Národnostní složení** obyvatelstva Ruska je poměrně pestré, většina zde žijících národností je ovšem málo početná. Koncentrace největšího počtu obyvatel různých národností se objevuje v důsledku pradávných migračních cest v oblasti Kavkazska.

V dobách Sovětského svazu bylo **náboženství** centrálně prosazovanou komunistickou ideologií důrazně potíráno. Po rozpadu Sovětského svazu se stala pravoslavná církev znovu výrazným kulturním symbolem Ruska. K pravoslaví se hlásí asi polovina obyvatel země. Druhým náboženstvím je sunnitský islám (10 % obyvatel), k němuž se hlásí zejména turkické národy a etnické skupiny na Kavkazu.

- *Jak ovlivnila Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP) hospodářskou strukturu SSSR?*
- *Jak rozpad SSSR ovlivnil územní dělbu práce mezi nástupnickými republikami po roce 1991?*

Země má významný **surovinový potenciál** a objevuje se na předních místech v těžbě řady surovin, zejména paliv. Je většinou na 1.–3. místě spolu se Saúdskou Arábií a USA v těžbě **ropy** (12 %) a 1.–2. místě v produkci zemního plynu (18 % světové těžby k roku 2015). Zaujímá 6. místo v těžbě černého a 3. místo v produkci hnědého **uhlí**. Významně se však snížil podíl těžby některých dalších surovin. Jedná se zejména o železnou rudu, kdy se v letech 1995–2010 podíl na světové produkci v důsledku dynamického nárůstu těžby zejména v Číně snížil na pouhá 3 %. Přes podobné poklesy podílů zůstává Rusko v popředí těžby niklu, zlata (3.), platiny (2.) a diamantů (1. místo na světě).

Začátkem 18. století nechal Petr Veliký vystavět Petrohrad („ruské okno do Evropy"), hlavní město Ruska až do roku 1919. V okolí honosného města s řadou paláců vyrostla letní sídla carské rodiny a dalších velmožů. Na snímku luxusní Petrodvorec na březích Finského zálivu.

Ruská ekonomika se řadí na 10.–14. místo na světě, tj. zhruba na úrovni Korejské republiky či Austrálie, ale již pravidelně za Indií. Záleží vždy na úrovni cen ropy popř. zemního plynu. Podíl Ruska na HDP makroregionu je zhruba poloviční. Hospodářství prodělalo v 90. letech 20. století vleklou krizi, po níž následovalo období růstu v letech 2000–2007. Ten byl přerušen světovou finanční krizí v období 2008–2009 a mírný růst pokračoval v menší míře od roku 2010 do roku 2014. Po násilném připojení Krymu k Rusku byly vyhlášeny ekonomické sankce a hospodářský rozvoj v podstatě stagnuje.

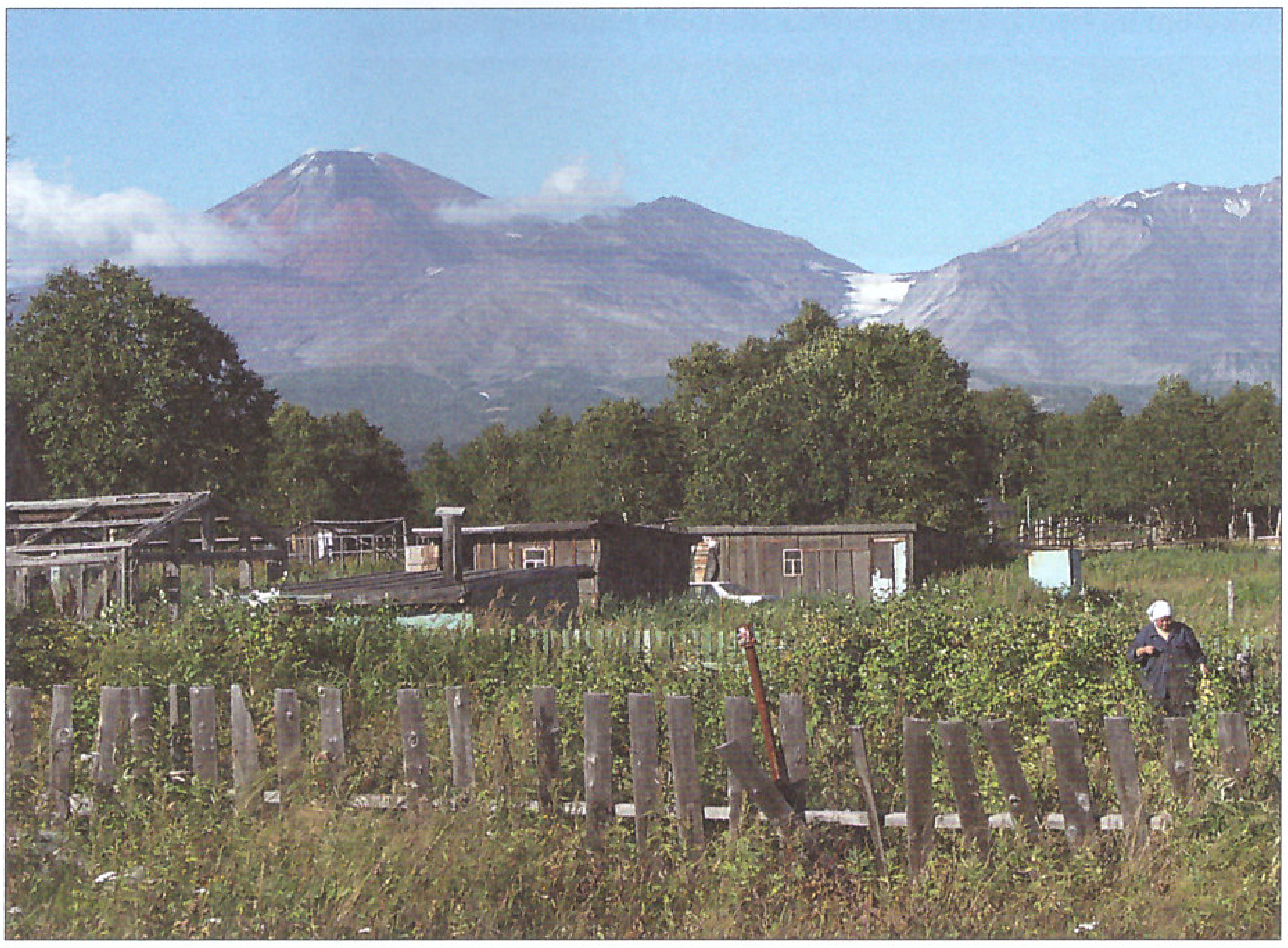
Na okraji ruských měst se nacházejí intenzivně využívané zahrádky městských obyvatel, které zajišťují obyvatelům jinak obtížně dostupnou zeleninu a ovoce. Dokonce i v oblastech velmi nehostinných a periferních, jako je tomu ve městě Petropavlovsk-Kamčatskij.

Dostatek paliv předurčuje, že Rusko je spolu s Japonskem a Indií na 3.–5. místě na světě ve výrobě **elektřiny**. Zhruba 63 % elektrické energie je generováno tepelnými elektrárnami, 21 % vodními a 16 % pochází z jaderných reaktorů. Výrazně klesá podíl výroby na světové produkci u surového železa (3.) a oceli (5. světové pořadí). Kdysi významný chemický, strojírenský a elektronický průmysl má již spíše regionální význam a nepodílí se významnou měrou na exportu. Např. produkce **osobních automobilů** se v letech 1990–1995 snížila na polovinu a od té doby spíše stagnovala. Výjimkou jsou **zbraně**, v jejichž výrobě zaujímá Rusko 2. místo na světě (13 % hodnoty světového obchodu se zbraněmi) po USA (45 %).

Vcelku příznivému vývoji se těší ruské **zemědělství**. Je založené na produkci obilnin, které se podílejí i na ruském exportu. Jedná se zejména o pšenici (4.) a ječmen (1. místo na světě a zhruba 15 % světové produkce). Podstatnou skutečností je, že až 40 % obilovin je využito na výrobu alkoholu. Důležitá zůstává živočišná výroba; v produkci masa zůstává Rusko na 5. místě na světě. Tradičně významná je sklizeň brambor (10 %) a slunečnic (25 % světové produkce). Za očekáváním zůstává produkce dřeva (5 % světové těžby), realizovaná převážně rozsáhlými holosečemi.

Pro Rusko je z hlediska ekonomického vývoje důležitá **doprava**, zejména nákladní železniční. Rusko má po USA a Číně nejdelší železniční síť a rovněž podle výkonů zaujímá tento druh dopravy 3. místo na světě. Budují se i vysokorychlostní tratě; v roce 2009 byl zahájen provoz na trati St. Petěrburg (Petrohrad) –Moskva–Nižnij Novgorod, využívající ruské vysokorychlostní vlaky Sapsan. Relativně řídká a nepříliš kvalitní je silniční síť, zejména východně od Uralu. Poměrně rychlým tempem se budují dálnice; rozhodující roli zde hraje tzv. Ruská federální dálnice propojující Moskvu s okolními oblastmi. Relativně na nízké úrovni je **zahraniční obchod**. Rusko se objevuje na 14. –16. místě na světě spolu se Singapurem či Mexikem. Exportují se však zejména suroviny – nejvíce paliva (70 % hodnoty exportu).

➲ *Zjistěte, co znamenají pojmy Turksib, BAM, Sibiřská magistrála. Lokalizujte jejich vedení na mapě.*

Hlavní **jádrová území v hospodářství** Ruska nejsou umístěna – na rozdíl od většiny ostatních oblastí světa – na pobřeží, ale především v hlubokém vnitrozemí evropské části země. Jejich lokalizace má souvislost se vznikem středisek ruského státu v chráněném vnitrozemí. Dominuje **Moskva** se zázemím, výrazné rozvojové centrum se stále celosvětovými politickými a ekonomickými vlivy. Vlastní metropole má téměř úplnou průmyslovou strukturu. Na Moskvu připadá téměř pětina průmyslové výroby země a je i významným centrem vzdělávání a kultury (Lomonosovova univerzita či Velké divadlo jsou špičkami ve svých oborech).

Druhou nejvýznamnější oblastí ruského průmyslu je **jižní Ural**. Zde se zformovala od třicátých let, a především za druhé světové války důležitá centra těžkého průmyslu, zaměřená na těžké a vojenské strojírenství, metalurgii železa i barevných kovů, těžký chemický a dřevařský průmysl využívající zdejší naleziště surovin (železná ruda, ropa, zemní plyn, dřevo aj.), případně suroviny dovážené ze Sibiře.

➲ *Oblast Uralu zažila dvě výrazná období rozvoje. První v letech 1780 až 1860, druhé pak po roce 1935. Proč k tomu došlo?*

➲ *Které autonomní republiky Ruské federace se nacházejí na území mezi Volhou a Uralem?*

Třetí oblastí s rozsáhlým chemickým, strojírenským a dřevařským průmyslem jsou **Volžsko-vjatský region a Povolží**. Ty dnes těžbou ropy a zemního plynu ustoupily západní Sibiři, odkud vedou přes tuto oblast plynovody a ropovody na západ, zčásti až do západní Evropy. Z center této části Ruska je nejvýznamnější Nižnij Novgorod (dříve Gorkij), Toľjatti a Volgograd s rozsáhlým strojírenským a chemickým průmyslem.

Tradičním „oknem do Evropy“) je výstavný **Petrohrad** (Sankt-Petěrburg, dříve Leningrad), založený jako přístav pro kontakt se západní Evropou carem Petrem I. (1703). Býval hlavním městem Ruska a má řadu paláců, parků, muzeí na ramenech řeky Něvy i v širším okolí při březích Finského zálivu. Také jeho hospodářský a kulturní význam je mimořádný – je v něm přístav (zamrzající), rozsáhlé loděnice, přesné strojírenství, elektrotechnický a potravinářský průmysl, řada vysokých škol a výzkumných institucí.

Ruský **Dálný východ s trvale chladným podnebím** a hodně hornatý má rozsáhlé oblasti dlouhodobě zmrzlých půd. Je to extrémně periferní oblast s velmi obtížnými podmínkami pro život, ale s rozsáhlým přírodním bohatstvím. Hospodářsky významné jsou těžební oblasti podél železnic – Transsibiřské magistrály a Bajkalsko-amurské magistrály (BAM). Také pobřeží Dálného východu, ležící v blízkosti Japonska a Číny, se v posledních letech začalo rychleji rozvíjet především díky zahraničním investicím. Zdejšími centry s rychlým rozvojem jsou přístavy Chabarovsk na Amuru, Vladivostok a Nachodka s významným exportem surovin (Japonsko, Čína aj.) a dovozem strojů a zařízení.

Valunistyj – zlatý důl u Anadyru na Čukotce, nejvýchodnějším poloostrově Ruska. V těchto oblastech po rozpadu SSSR skončilo období příplatků za extrémní podmínky a tak většina pracovních sil z oblasti odešla.

Na ostrově Russkij u Vladivostoku se v roce 2012 konalo zasedání Asijsko-pacifického hospodářského společenství (APEC) za účasti několika tisíc vládních představitelů Tichooceánského prostoru. Během čtyř let byl zalesněný ostrov zásadně zastavěn. Dnes jsou zde luxusní hotely, moderní Dálněvýchodní univerzita, lázeňské rezorty a kasina.

- ➲ *Jaké je dnešní postavení Krymu v rámci makroregionu? Diskutujte o tom, jak situaci řešit.*
- ➲ *Rusko má na Baltu významnou exklávu a vojenský přístav. Zjistěte, kde a jak vznikly.*

UKRAJINA

Ukrajina zaujímá zhruba 5 % rozlohy a žije zde necelá pětina obyvatel makroregionu; hustota zalidnění je šestkrát vyšší, než je průměr všech zemí postsovětského prostoru. Rozkládá se ve východní Evropě v lesostepním a stepním pásmu, které na jihovýchodě trpí nedostatkem vody. Převažují rozsáhlé **roviny a nížiny** s vysokým podílem úrodných černozemních půd. Pouze na jihozápadě země se rozkládá část silně zalesněného horského oblouku **Východních Karpat**, který odděluje Zakarpatskou Ukrajinu, která byla v období mezi světovými válkami součástí Československa s názvem Podkarpatská Rus. Ukrajina má spíše kontinentální podnebí, má málo srážek, silné a dlouhotrvající mrazy v zimě, horká a suchá léta. Většina řek míří od severu k jihu do Černého moře (Dněstr, Dněpr) a mělkého Azovského moře (Don), do nichž přinášejí po tisíce let velké množství úrodných černozemí z ukrajinských stepí. Na jejich toku se nachází několik velkých přehradních nádrží s hydroelektrárnami.

Právě **černozemní velmi úrodné půdy představují hlavní přírodní bohatství země**, především vzhledem k předpokládané velké poptávce po potravinách v budoucnosti. Dalším bohatstvím jsou velké zásoby **černého uhlí,** těžené více než sto let na jihovýchodě Ukrajiny (Donbas – Doněcká uhelná pánev). Kromě toho má země zásoby **manganových rud** u Nikopolu, významné jsou i **železné rudy**, hlavně v oblasti Kryvyj Rih a u Kerče na Krymském poloostrově. Z přírodních zdrojů se na Ukrajině nacházejí i menší naleziště ropy a plynu.

Vostočnyj, část přístavního komplexu města Nachodky na Dálném východě, je specializovaný na přepravu velkých kontejnerů. Přístavní komplex propojuje několik oddělených specializovaných přístavů, které však do vnitrozemí využívají jediný dopravní tah.

- ➲ *Jaké podmínky umožnily vznik rozsáhlých území černozemí na Ukrajině?*
- ➲ *Koncem 20. let 20. století došlo na Ukrajině (i v dalších oblastech SSSR) ke hladomorům (až 5 milionů mrtvých). Zjistěte, čím byly způsobeny.*

Ukrajině po roce 1991 ubylo více než 5 milionů obyvatel a patří k zemím s **nejvyšší úmrtností na světě**. Výrazně se snížila životní úroveň obyvatel Ukrajiny. Kromě toho se mnoho obyvatel nachází dlouhodobě za prací v zahraničí (nejméně 5 milionů). Ukrajinské obyvatelstvo je silně věřící pod třemi konfesemi: ukrajinská pravoslavná církev moskevského patriarchátu, stále více nabývá na významu pravoslavná církev kyjevského patriarchátu a konečně třetí je ukrajinská řeckokatolická církev.

Kyjevská Lavra – centrum Kyjevské Rusi – tvoří historické jádro velkoměsta a je centrem pravoslaví celé Ukrajiny. V pozadí Dněpr a moderní zástavba na východním břehu řeky.

Ukrajina je **rozdvojená** nejen geograficky a historicky na levobřežní a pravobřežní část podle toku řeky Dněpr. Podobně je rozdělena i politicky. Ukrajina má výrazné **národnostní menšiny**, Ukrajinců je jen 78 %. **Ruská menšina** (17 %) silně ovlivňuje politickou a ekonomickou orientaci země. Tato ruská menšina odmítá úvahy o směřování Ukrajiny jako celku do Evropy a většinou vítá tlak Ruska na zapojení Ukrajiny do euroasijského svazu. V současnosti na východě Ukrajiny vyhlásili etničtí Rusové za podpory ruské armády samozvané republiky se snahou o připojení k Rusku. Okupace Krymu a východní Ukrajiny vytvořila patovou situaci a vyvolala v Evropské unii silné restrikce a ekonomické sankce proti Rusku a výrazné politické ochlazení vztahů s většinou vyspělých zemí.

V **hospodářství** po rozpadu SSSR došlo k velkým problémům. Zaměstnanost v průmyslu a ve službách je zhruba vyrovnaná, v zemědělství pracuje asi 18 % ekonomicky aktivních. Závislost na ruské ropě a plynu byla donedávna vysoká, dnes má Ukrajina možnost využívat i jiné zdroje. Přežívají však i další hospodářské vazby hlavně ve východní Ukrajině. Odvětví těžkého průmyslu, založená na těžbě černého uhlí, soustřeďuje především Donbas, využívají i železnou rudu z oblasti Kryvyj Rih. Rozsáhlé strojírenství má Charkov (Charkiv), Kyjev (Kyjiv) a Dněpropetrovsk (Dnipropetrovsk). S poklesem výkonu hospodářství značně **poklesla i životní úroveň** většiny obyvatel. To je také důvodem odchodu za prací do zahraničí a příčinou, že v dnešním Česku jsou druhou nejpočetnější národnostní menšinou Ukrajinci (částečně zde pracující také ilegálně).

➲ *Které práce u nás nejčastěji vykonávají migranti z Ukrajiny? Vysvětlete proč.*

Zaměstnanost v **zemědělství** je v porovnání s většinou ostatních evropských států doposud velmi vysoká, vysoký je i podíl orné půdy na území státu (58 %). Pro zemědělství má přitom Ukrajina vynikající předpoklady – velký rozsah nejúrodnějších černozemí, zatím využitý jen omezeně. Klíčová je produkce obilovin, cukrovky, slunečnic, brambor, vepřového a drůbežího masa, mléka, velmi rozšířené je samozásobování obyvatel potravinami, a to nejen na venkově.

Podobně jako jiná města makroregionu charakterizují Charkov rozsáhlá sídliště, kde jednotlivé domy odděluje zeleň. Jen malá část měst má ulicovou zástavbu, jak ji známe jinde v Evropě. Ukrajinou a Běloruskem dvakrát prošla fronta; města byla nově postavena.

➲ *Uveďte důvody, proč ukrajinské zemědělské produkty nejsou ve velké míře exportovány za hranice.*

Regionálně se Ukrajina obvykle dělí na několik výrazně odlišných celků. **Průmyslový východ** (těžký metalurgický, strojírenský a chemický průmysl) s významnou menšinou ruského obyvatelstva se rozkládá při východní hranici (několik oblastí má i přes 30 % obyvatel ruské národnosti). Politicky inklinuje k Rusku a těsné spolupráci s ním. Jeho hlavními centry jsou Charkov a Doněck.

➲ *Pokuste se vysvětlit důvody nezájmu většiny ruských obyvatel o evropskou orientaci ukrajinské politiky.*

Druhou oblastí je **pravobřežní Ukrajina** (rozumí se západně od řeky Dněpr), která má spíše prozápadní evropskou orientaci. Zde je méně významnějšího průmyslu (strojírenství, elektronika, lehký a potravinářský průmysl). Hlavními centry jsou na Dněpru ležící metropole země **Kyjev**, jedno z civilizačních center prvních států východních Slovanů, a Dněpropetrovsk. Lvov byl před válkou součástí Polska a má řadu historických památek, dnes pod patronací UNESCO. Významným centrem je také největší přístav **Oděsa** na pobřeží Černého moře s řadou nadstátních funkcí (slouží i Moldavsku a Rusku) a významnou menšinou ruského obyvatelstva.

Třetí, hospodářsky slabou periferní oblastí, je **Zakarpatská Ukrajina**, tedy území ležící na západ od karpatského oblouku, s významnými přírodními předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu a přežívajícím tradičním způsobem spíše samozásobitelského zemědělství a těžby dřeva. Je obývaná významným podílem národnostních menšin (Maďaři, Slováci, Židé aj.), má vysokou nezaměstnanost a mnoho obyvatel vyjíždí za prací do EU. Centry tohoto regionu jsou menší města Užhorod a Mukačevo, obě s významnou stopou příslušnosti k předválečnému Československu.

➲ *Zjistěte, proč nebylo Československo obnoveno po roce 1945 v předválečných hranicích.*

➲ *Proč Rusko anektovalo části suverénního státu – Ukrajiny? Diskutujte.*

Konečně čtvrtým specifickým regionem je hornatý poloostrov **Krym**, území s mimořádnými podmínkami pro přímořskou rekreaci. Ten připadl v roce 1956 Ukrajině. Dnes má menšinu krymských Tatarů, kteří za války v době Stalinových čistek byli z oblasti násilně vystěhováni, ale dnes se zvolna vracejí. Hlavním centrem je Sevastopol (pronajatá ruská námořní základna) a Simferopol. Známá je i Jalta a jižní pobřeží Krymu díky vysoké koncentraci lázeňských a rekreačních středisek nadstátního významu. V současné době je Krym okupován Ruskem a je příčinou napětí mezi Ruskem a Ukrajinou spolu s dvěma vyhlášenými republikami – Luhanskou a Doněckou, podporovanými Moskvou.

V roce 2015 Rusko protiprávně anektovalo Krym, který byl součástí Ukrajiny od roku 1956. K zajištění zásobování poloostrova z Ruska byl postaven most přes Kerčský průliv.

Sevastopol si Rusko od Ukrajiny po rozpadu SSSR pronajímalo. Nachází se zde důležitý vojenský a obchodní přístav, po okupaci Krymu jej Rusko ovládá.

KAVKAZSKO

Kavkaz je pásemné pohoří alpsko-himálajské soustavy, které se táhne v délce přes 1 000 km v několika paralelních hřebenech od Černého moře ke Kaspickému moři a některými **vrcholy přesahuje i 5 000 metrů** (Elbrus, Kazbek). Severním Kavkazskem označujeme oblast, která severně od Kavkazu patří administrativně do Ruské federace. Jižně od něho se pak v oblasti označované jako Zakavkazsko (tj. za Kavkazem z evropského pohledu) nacházejí tři nástupnické státy Sovětského svazu – **Arménie, Gruzie a Ázerbájdžán**. Z pohledu kulturních, ekonomických a sociálních vazeb jde však o území, které bylo zhruba dvě století pod přímým vlivem carského Ruska a Sovětského svazu a mělo tedy vztahy spíše s Moskvou a Evropou než s Asií. Od západu k východu výrazně ubývá vláhy, na západě při pobřeží Černého moře se nacházejí **vlhké subtropy**, na východě v Dagestánu a Ázerbájdžánu **polopouště a pouště** s minimem srážek. Kavkaz je napříč od severu k jihu velmi obtížně prostupný, hlavní přístup je tedy při pobřeží obou zmíněných moří, od severu k jihu propojují území jen dvě vysokohorské silnice **(Gruzínská a Osetinská vojenská cesta)**, překračující Kavkaz ve výškách přes 2 000 m a po část roku neprůjezdné. Nedávno byl vybudován tunel ze Severní do Jižní Osetie.

Severním Kavkazskem a Zakavkazskem od pradávna procházely **nejvýznamnější migrační, obchodní a nájezdnické trasy** mezi Indií a Střední Asií na jedné straně a Anatolií, Středozemním mořem a Evropou na západě. Tyto trasy vedly po březích Kaspiku a severním předpolím Kavkazu k severozápadu, případně Zakavkazskem k Černému moři a do Anatolie. To je hlavní důvod, proč v oblasti žije několik desítek národů s velmi odlišnými jazyky a kulturou. Nacházely ve špatně dostupných údolích Kavkazu útočiště před procházejícími armádami Peršanů, Mongolů, Turků a dalších dobyvatelů. Proto je v současnosti na severním Kavkaze vyčleněno **v rámci Ruské federace několik autonomních republik** národů zde žijících a několik autonomních oblastí (nižší forma autonomie). V roce 2008 se po krátkém vojenském konfliktu staly Abcházie a Jižní Osetie de facto součástí Ruska, byť tuto skutečnost mezinárodní společenství nadále odmítá. **Tato jazyková a kulturní roztříštěnost spolu s necitlivou ruskou a stalinskou koloniální politikou vedla k mnoha střetům.** Tragické byly také pogromy v předvečer první světové války na Armény v tehdejší Osmanské říši (asi 1,5 milionu obětí), válka mezi Armény a Azery (Ázerbájdžánci) o Náhorní Karabach v nedávné minulosti, případně střety nepoddajných Čečenců a ruské armády kolem roku 2000. V současné době je **Kavkaz-**

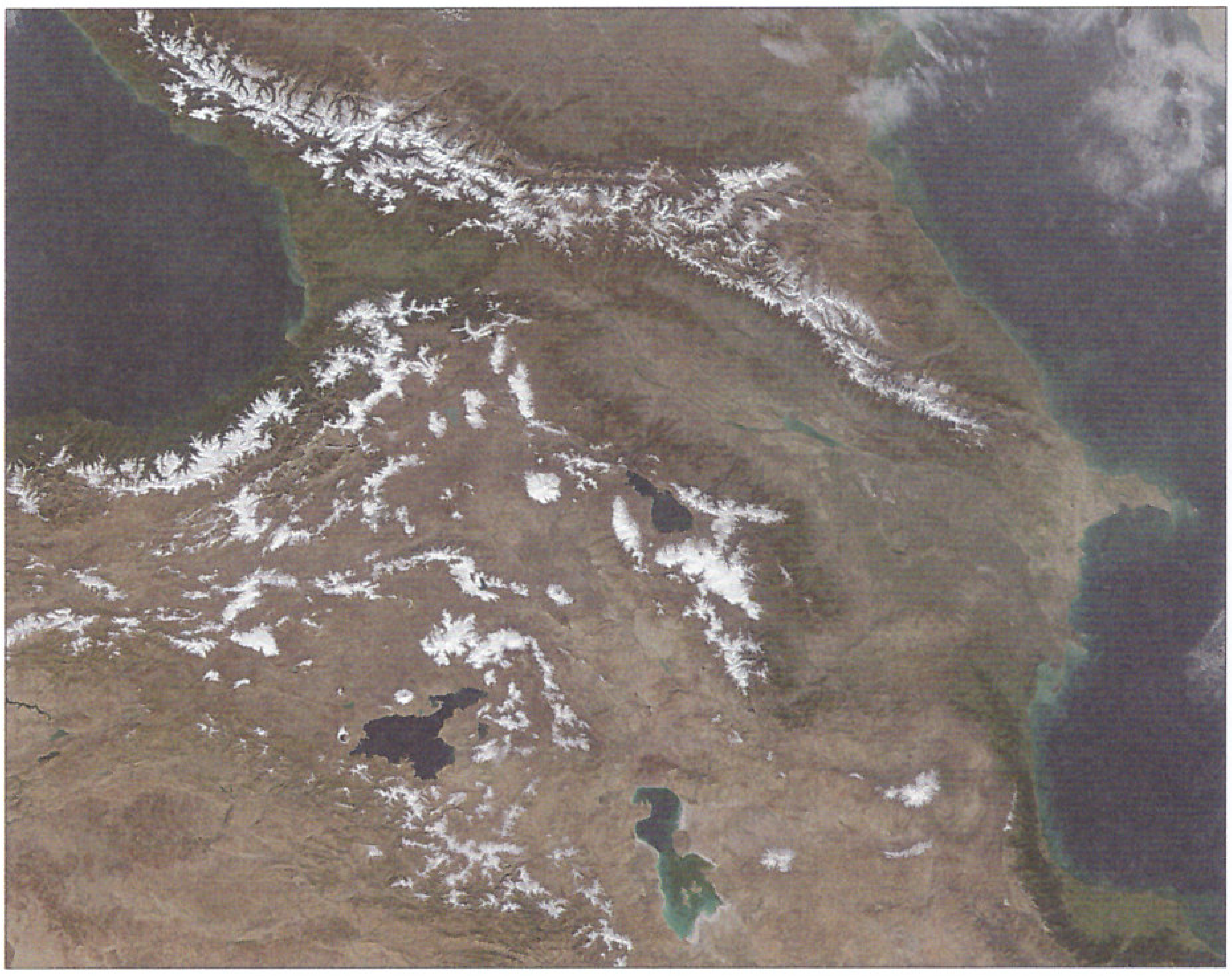

Družicový snímek regionu Kavkazsko. Podle obrázku přibližně lokalizujte zakavkazské státy a jejich sousedy. Kam umístíte Adžarský či Jihoosetinský autonomní region, Dagestán nebo Arcach? Jak se jmenují jezera na snímku?

sko územím politických bitev o jeho ovládnutí kvůli přírodním zdrojům, zejména však o zajištění přístupu k přírodnímu bohatství Střední Asie, Iráku a Íránu, o které usilují hlavní světoví političtí „hráči“ (Rusko, Evropská unie, Čína, USA).

V současné době je pro osídlení Zakavkazska rozhodující soustředění obyvatel do hlavních měst (**Baku** – 2 mil., **Tbilisi** – 1,3 mil. a nejvýraznější soustředění je v **Jerevanu** – 1,3 mil.), která zároveň představují hlavní jádrová území hospodářského rozvoje (žije v nich asi čtvrtina populace Zakavkazska). Typická je společenská uzavřenost jednotlivých etnik, mezi nimiž se uzavírá velmi málo sňatků. Proto jsou tyto státy etnicky poměrně stejnorodé (Arménie 93 %, Ázerbájdžán 90 %, Gruzie s místními etniky 85 %), což je ovlivněno i vyšším podílem obyvatelstva žijícího na venkově. V Gruzii i Arménii obyvatelstvo využívá staré vlastní písmo, které spolu se samostatnými pravoslavnými církvemi zajišťovalo malým národům přežití. Azerové používají azbuku a jsou to především šíitští muslimové.

Severní Kavkazsko i Zakavkazsko disponují zajímavým přírodním bohatstvím. Ázerbájdžán (Baku a okolí) a severní Kavkaz (Groznyj) **těží již téměř půldruhého století velmi kvalitní ropu**. Dnes jde o ložiska menšího významu, protože jsou vytěžena, rozšiřuje se těžba ze dna Kaspiku. Výhodná infrastruktura v podobě ropovodů a plynovodů umožňuje export plynu a ropy na západ jak z oblasti, tak dnes i ze Střední Asie. Většina potrubí směřuje severně od Kavkazu přes území Ruska.

Stejně jako Afghánistán patří **oblast severního Kavkazska** (Čečna, Dagestán) a Zakavkazska (Náhorní Karabach, arménsky Arcach) v důsledku politických, etnických a náboženských konfliktů mezi **stálá ohniska napětí**. Západ Gruzie nabízí podmínky pro pěstování čajovníku, citrusů i jiného ovoce, v celém Zakavkazsku jsou i rozsáhlé vinohrady s následující produkcí vína. Hospodářství Zakavkazska bylo v minulosti výrazně zapojeno do dělby práce mezi regiony bývalého Sovětského svazu, kdy se zde prosadila především odvětví málo energeticky a materiálově náročná (spotřební, elektrotechnický, potravinářský průmysl). **Rozpad Sovětského svazu vedl k velké závislosti na zahraničních zdrojích energie (ruský plyn, ropa)** a spolu se zánikem dlouhodobě vytvářené dělby práce přivedl hospodářství Zakavkazska do velkých problémů.

- *Vysvětlete rozdíl mezi pojmy Kavkazsko a Zakavkazsko.*
- *Lokalizujte na mapách zakavkazské státy a určete jejich hlavní města.*

- *Zakavkazsko se označuje za domov malých národů. Zdůvodněte toto tvrzení a pojmenujte národy a národnosti zde žijící. Vysvětlete, co je příčinou národnostních a náboženských konfliktů v minulosti i přítomnosti.*
- *Které oblasti Zakavkazska jsou vlhkými subtropy a které naopak suchými? Jak se liší jejich zemědělské zaměření?*
- *Vyhledejte na mapě komunikace spojující Zakavkazsko s Ruskou federací.*
- *Které výrobky a služby Zakavkazska se mohou uplatnit na mezinárodním trhu?*

KAZACHSTÁN

Kazachstán svou rozlohou představuje jeden z **největších států světa** (9. místo), ovšem s **minimální hustotou zalidnění** (6 obyvatel na km^2). Na západě zasahuje dnešní Kazachstán až k dolnímu toku Volhy a pobřeží Kaspického moře (kde proláklina na poloostrově Mangyšlak leží 132 m pod úrovní hladiny oceánu). Většinu území na západě tvoří **pouště a polopouště**, případně rovné suché stepi nízko položených nížin a plošin. Východní polovina země je vyplněna **Kazašskou plošinou**, velice významnou svými nalezišti nerostných zdrojů, především rud. Na jih od této plošiny se rozkládá Hladová step a ještě jižněji až k řece Syrdarja poušť Kyzylkum. Na východě a jihovýchodě zemi uzavírají **vysoké hory** (výběžky Ťan-Šanu a Altaje).

- *Jednou z významných oblastí průmyslu je Karaganda. Zjistěte, jak je tato stepní oblast zásobována nedostatkovou vodou.*

Pro Kazachstán jsou typické **velké rozdíly teplot**, mezi nejteplejším a nejstudenějším měsícem až 40 °C. Velmi nízké zimní teploty a malé množství sněhu jsou důvodem, proč se pěstují téměř výhradně jen jarní obiloviny. Na jih od Kazašské plošiny se nachází specifické jezero **Balchaš**, které má na polovině plochy vodu sladkou, na druhé polovině slanou. Řeky stékající z hor jsou přehrazeny přehradami k zadržení vody a výrobě elektřiny. Největší z řek na jihu je Syrdarja znovu zásobující vodou Aralské jezero.

Kazachstán a další státy regionu prožívají významné znovuobrození **islámské víry** a propojují se s ostatními oblastmi muslimského světa. To spolu s nacionalizací jednotlivých států vedlo k potlačování menšin (Rusové, Ukrajinci) a nátlaku na jejich vystěhování do Ruska. Zvedlo také vlnu etnických střetů, jimž napomáhá velmi nízká životní úroveň většiny obyvatel. V Kazachstánu dokonce došlo k přesunu metropole Almaty (dříve Alma-Ata s velkou ruskou menšinou) do středu státu, kde ve stepích kolem malého města Akmoly vyrostla nová metropole Kazachstánu, pojmenovaná **Astana** (= hlavní město).

➲ *V minulosti se v oblasti zformovaly mocné a bohaté státy. Čím to lze vysvětlit?*
➲ *Klíčovou oblastí Střední Asie je mezihorská kotlina Fergana. Proč je tak významná a na území kterých států leží?*

Obrovská spotřeba vody pro závlahy, především bavlníkových polí, v období Sovětského svazu způsobila zánik **Aralského jezera** a obrovskou ekologickou katastrofu. Nejen že tato velká vodní nádrž s rozsáhlým rybolovem a zajímavými ekosystémy v deltách Amudarji a Syrdarji prakticky vyschla, ale soli, chemikálie vyplavené z polí a choroboplodné zárodky, dostávající se větrem do vzduchu, ohrožují život zdejších lidí.

Kazachstán je ekonomicky relativně úspěšný stát s druhou největší **ekonomikou** makroregionu a objemem HDP na úrovni Česka či Rumunska. Na poměry Ruského makroregionu má poměrně vysoký HDP na obyvatele, dosahující 24 tis. USD v roce 2016 s přírůstky okolo 4,5 % (průměr 2011–2015). Důležitou roli v ekonomice země hraje těžba **surovin**, které tvoří 90 % exportu země, z toho na ropu připadá 60 %. Další suroviny představuje černé uhlí, rudy chromu (15 % světové těžby a 2. místo na světě), za posledních 15 let se zdvojnásobila těžba měděných a zinkových rud. Kazachstán se během posledních pěti let stal světovou velmocí v těžbě uranu; vytěží se zde téměř 40 % světové produkce (těžbu převážně realizují ruské a kanadské firmy). **Průmysl** navazuje na těžbu surovin; jedná se o průmysl hutní, stavebních hmot a petrochemický. Ostatní odvětví mají spíše regionální význam. Kazachstán spolupracuje s Čínou (– protiváha Ruska) ve výstavbě železnic a dovozem levného čínského zboží.

➲ *Co je to Bajkonur a jaký má v současné době status?*

UZBEKISTÁN

Uzbekistán má extrémně vnitrozemskou polohu, kde všechny řeky pramenící v okrajových horách končí v Aralském jezeře či častěji v píscích **rozsáhlých pouští (Kyzylkum, Karakum)**. Většinu území pokrývají roviny a plošiny pouští a polopouští (srážky většinou do 200 mm/rok). Na řece Zeravšan byly postupně vystavěny bohaté městské státy (**Samarkand, Buchara, Chiva**), které využily všechnu vodu Zeravšanu a řeka již několik století končí v píscích. Tato města byla ve středověku **významnými oázami na Hedvábné stezce mezi Čínou a Evropou**. Oblast byla až v konci 19. století připojena k carské říši, před sto lety k bolševickému Rusku a stala se součástí SSSR.

Republika má na 35 milionů obyvatel, z toho tvoří Uzbeci (dlouhodobě vnímaní jako skvělí rolníci) 88 %, převážně sunnitského islámu. Menšiny tvoří Rusové a Tadžikové (po 5 %) a mnoho dalších. Uzbekistán v rámci SSSR postupně zformoval v hospodářství tzv. **bavlníkový komplex**. Tím se rozumí vše, co se týkalo zaměření na produkci bavlny (stroje, závlahová zařízení, kanály, sklizňové kombajny, textilky, zpracování oleje atd.). Tato specializace vedla po rozpadu SSSR k problémům a narušení odběratelských vztahů a nedostatku potravin. Kolaps hospodářství vedl i k národnostním třenicím a potyčkám včetně mrtvých. Nejvýznamnější oblastí je **Ferganská kotlina** bohatě zásobená vodou z okolních velehor. Směrem k severozápadu vodních zdrojů ubývá, neboť byly dlouhodobě využity k závlahám, a proto obě velké řeky **Syrdarja** a **Amudarja** ani nedosahovaly Aralského jezera. To ovlivnilo pokles hladiny, zvýšení slanosti, zánik rybolovu a vznik nové pouště Aralkum z jeho odkrytého dna.

Hlavním hospodářským centrem Uzbekistánu a celé Střední Asie je **Taškent** s 2,5 milionu obyvatel. Samarkand (0,5 mil.), Buchara (0,35 mil.) a Chiva jsou pod ochranou UNESCO a velmi atraktivními cíli zahraničního cestovního ruchu. Uzbekistán je vedle uvedených tradičních odvětví velmi perspektivní z pohledu nerostných zdrojů (plyn, ropa, rudy, soli aj.), které koncentrují zájem mnoha zahraničních investorů (Čína, Indie, Rusko, Evropa).

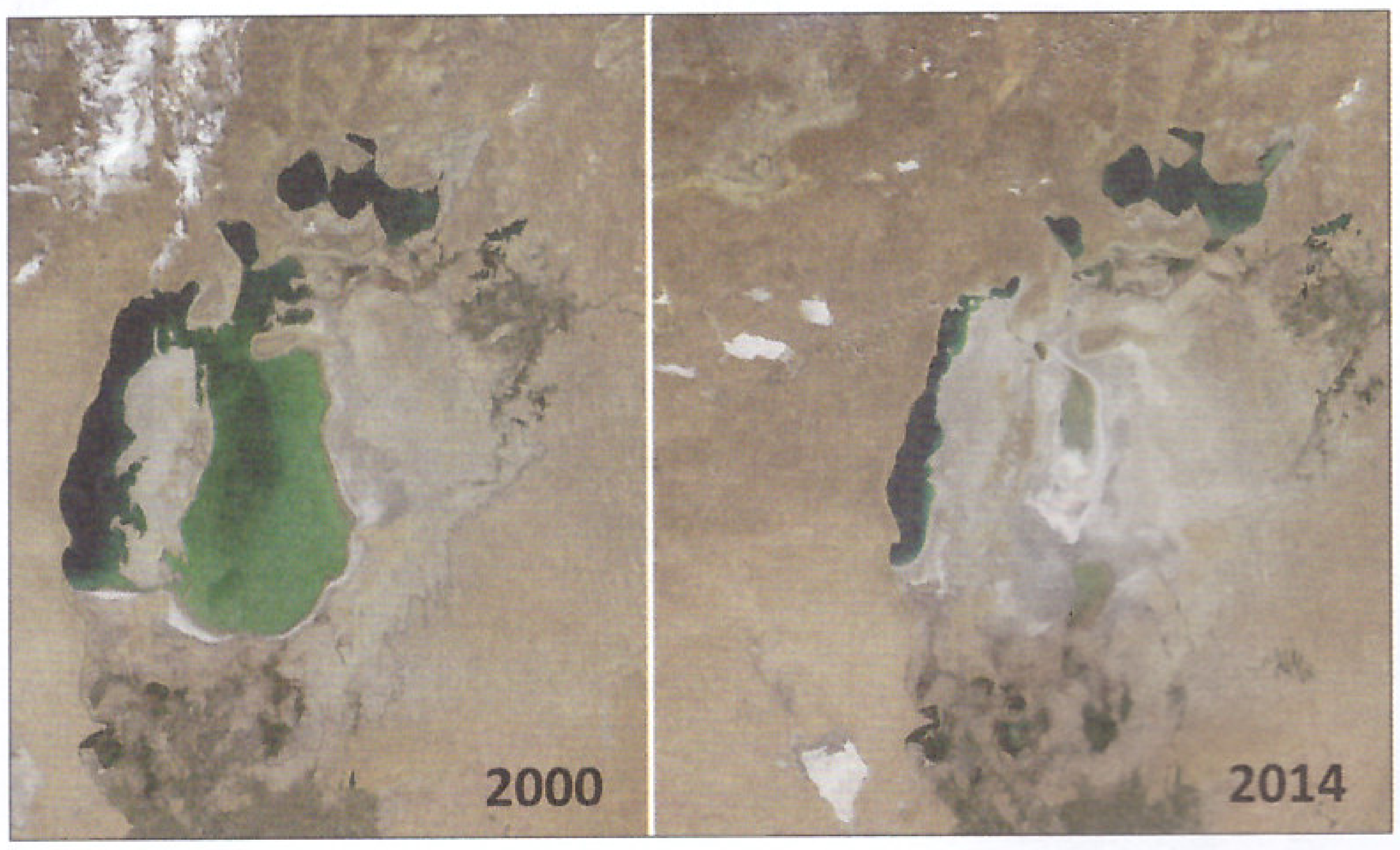

Aralské jezero bylo v minulosti významnou součástí středoasijských pustin. Dlouhodobé odvádění vody na závlahy polí a pro průmysl oslabilo přítok vody obou zdrojnic a jezero začalo vysychat. Jde o jeden z největších zásahů společnosti do přírodního prostředí současného světa. Vznikla poušť Aralkum. Zanikly zde specifické biotopy na březích a také původní rybný průmysl.

Registan v Samarkandu tvoří rozsáhlý prostor mezi třemi velkými mešitami. Jde o středověké památky pod ochranou UNESCO, vystavěné v dobách, kdy tudy procházela Hedvábná stezka mezi Čínou a Středozemním mořem.

5 ČÍNSKO-JAPONSKÝ MAKROREGION

(Východní Asie)

HLAVNÍ ZNAKY MAKROREGIONU

Rozloha		Obyvatelstvo		Hustota zalidnění	HDP		HDP/obyv.	Gramotnost	Střední délka života
mil. km^2	*%*	*mil.*	*%*	*obyv./ km^2*	*bil. USD*	*%*	*tis. USD*	*%*	*roky M/Ž*
11,8	8,6	1 668	22,6	141	16,7	22,0	16	95	66/70

Data o Čínsko-japonském makroregionu (2016) porovnejte s údaji o ostatních makroregionech v přehledu na straně 162. Svá zjištění se pokuste komentovat: hledejte výrazné rozdíly a snažte se je zdůvodnit v širších souvislostech.

- ✓ Podle počtu obyvatel (2. místo) i podle produkce HDP (3. místo) zaujímá přední místo mezi makroregiony ve **strategické poloze** v severozápadním Tichomoří. Tvoří jej Čína, Taiwan, Mongolsko, státy na Korejském poloostrově a Japonsko.
- ✓ **Přírodní podmínky** jsou horizontálně i vertikálně velmi **diferencované**. Nachází se zde nejvyšší hory na Zemi i celá řada dosud činných vulkánů, časté jsou různé přírodní katastrofy dosahující obrovských rozměrů. To souvisí s polohou regionu na západní linii „Ohnivého prstence" Pacifické litosférické desky.
- ✓ Většina území makroregionu je ovlivňována **monzunovým prouděním**, které v létě přináší nad ostrovy a pobřeží pevniny srážky z jihu a jihovýchodu, v zimě ovlivňuje většinu pevninské části makroregionu studený a prašný monzun ze Sibiře.
- ✓ Přírodní poměry hrály klíčovou roli v osídlení území Východní Asie. Nížinatá území byla osídlena usedlými **rolníky**, rozsáhlé oblasti ve vnitrozemí a na severu poskytovaly obživu **pastevcům** a byly jen řídce zalidněny. Rolníci se snažili od mobilních kočovníků nepříliš úspěšně oddělovat mohutnými zdmi.
- ✓ Existuje mnoho rozdílů mezi **vlhkými** ostrovními, poloostrovními či pobřežními oblastmi a **suchým** vnitrozemím. Vlhké oblasti se staly základnami rozvoje jednotlivých etnik rolníků.
- ✓ Makroregion patří mezi nejbohatší z hlediska **přírodních zdrojů**, ale jejich územní rozložení je výrazně nerovnoměrné.
- ✓ Relativně pozdní vstup Evropanů do makroregionu ovlivnila uzavřenost čínské i japonské společnosti. Makroregion nebyl jako jediný kolonizován Evropany. Vliv západní (euroamerické technické) civilizace se tam mj. i proto uplatnil později a tamní **kultury** si v globalizujícím se světě dokázaly podržet řadu **tradičních** prvků někdejších společností.
- ✓ V makroregionu žije přes **23 % obyvatel** světa, soustředěných z 80 % do pobřežních nížin.
- ✓ Východní Asie v průběhu dvaceti let 21. století dosáhla objemem **hospodářské** produkce úroveň makroregionů Severní Amerika a Evropa, v nejbližší budoucnosti je předhoní.
- ✓ Makroregion byl v poválečném vývoji **politicky silně diferencován**. Na jedné straně komunistické režimy, na straně druhé demokratické, které se za silné spoluúčasti USA snažily expanzi komunistických idejí, resp. režimů zabránit.
- ✓ Ve vztazích mezi Japonskem, Čínou a oběma korejskými státy přetrvává **napětí** jako důsledek japonské okupace v první polovině 20. století.
- ✓ Po druhé světové válce **Japonsko** realizovalo **„hospodářský zázrak"**, který se zpožděním kolem 30 let podobnými principy (demokratizace, industrializace, globalizace) realizovaly Taiwan, Hongkong, Jižní Korea (Korejská republika) a Singapur.
- ✓ Podobné principy převzala koncem 20. století i **komunistická Čína**, která se rychle stala „továrnou světa" a dnes druhou největší ekonomickou (ale i politickou) velmocí.

☐ PŘÍRODNÍ POMĚRY

Makroregion představuje relativně rozsáhlou část souše a ostrovů oddělených od pevniny okrajovými moři Tichého oceánu. Tvoří jej několik velkých **litosférických desek** – Euroasijská, Pacifická a Filipínská. Oblast je také součástí „Tichooceánského ohnivého prstence", jak bývá obrazně nazývána linie lemující kontakt litosférických desek Tichého oceánu a souše na jeho západním i východním břehu, charakterizovaná četnými **sopkami**, **zemětřeseními** či obrovskými sesuvy půdy.

- ➲ *Ve školním atlase vyhledejte ostrovy a poloostrovy, které jsou součástí makroregionu.*
- ➲ *Charakterizujte hlavní přírodní celky makroregionu.*
- ➲ *Mořský rybolov (ale i využívání dalších mořských organismů, včetně hlavonožců, chaluh či řas) v makroregionu představuje významný zdroj potravin a surovin. Zjistěte, jakým podílem výlov kryje tamní spotřebu potravin.*

Východní Asie je ovlivněna obrovským „motorem" kontinentálních rozměrů, kterým je letní a zimní **monzun**. Ten je spouštěný tlakovou výší a níží nad východní Sibiří. V zimě se šíří studený vzduch ze Sibiře a přináší prach z pouští a stepí Mongolska, v létě naopak vzduch od oceánu přináší vydatné monzunové srážky. Ty jsou spolu se silnými větry (tajfuny) také příčinou toho, že se Japonsko, Taiwan a Korejský poloostrov brání **povodním** rozsáhlými hrázemi, které krátkým, ale divočícím řekám znemožňují ohrožovat koncentrace hospodářství a obyvatelstva v nížinách. V nich žije na třetině území zhruba 70 % obyvatel těchto zemí, při hustotě zalidnění asi třikrát vyšší, než je průměrná lidnatost těchto zemí.

Pohoří uzavírají ze severu rozsáhlou náhorní plošinu **Tibetu**, uzavřenou vůči indickému subkontinentu hradbou velehor **Himálaje** a **Karákoram**, kde najdeme všechny vrcholy planety nad 8 tisíc metrů. Tibet představuje významné území specifické staré kultury (buddhismus, lámaismus), ale také klíčové vodní zdroje pro celou jižní, jihovýchodní a východní Asii.

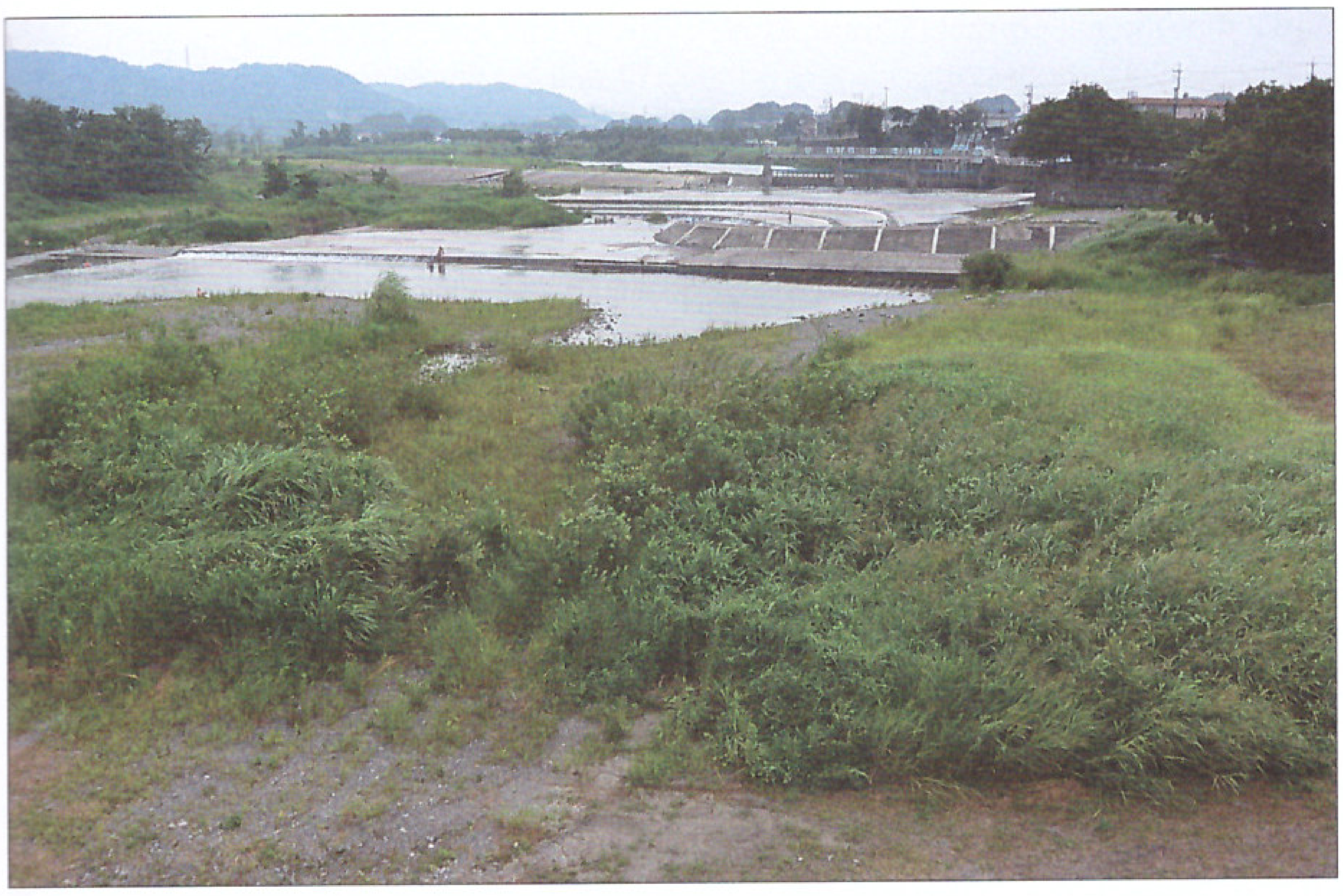

Řeka Sumida zásobuje Tokio pitnou vodou. Její normální stav (na obrázku) ji v době monzunů proměňuje v bouřlivě proudící mohutnou řeku sevřenou po obou stranách vysokými hrázemi. Tak je tomu u většiny japonských řek, neboť hrozily na dolních tocích ničit drahou infrastrukturu měst, dopravy a průmyslu.

Vodní eroze jemných spraší řeky **Huang He** (délka 5 465 km, rozloha povodí 752 tis. km^2) dala vzniknout rozsáhlým nížinám severní Číny a dala i název okrajovému moři, do něhož řeka ústí (Žluté moře). Množství řekou unášeného materiálu je tak obrovské, že řeka své koryto v nížině neustále zanáší, přestože je chráněna rozsáhlými **hrázemi**. Druhou řekou, ještě mohutnější, je jižnější a srážkami lépe zásobovaná řeka **Chang Jiang** (Jang-č-ťiang s délkou 6 300 km a rozlohou povodí 1 810 tis. km^2), která zformovala větší jižní část pobřežní nížiny. Obě řeky propojuje ve Velké čínské nížině **uměle vytvořený kanál,** který představoval po staletí klíčovou dopravní cestu mezi oběma povodími a navíc sloužil i k odebírání vody k závlahám. Řeky Japonska, Taiwanu a obou států Korejského poloostrova jsou krátké a relativně vodnaté. Z důvodů ochrany hustě zalidněných pobřežních nížin bývají uzavřené protipovodňovými hrázemi.

➲ *Popište hlavní znaky krajiny Velké čínské nížiny, Tibetu a Gobi.*

Makroregion Východní Asie představuje v úhrnu jeden z nejlépe vybavených makroregionů světa z hlediska disponibilních **přírodních zdrojů**. Jejich územní rozložení je však extrémně nerovnoměrné. Na Čínu připadá asi 90 % přírodních zdrojů makroregionu. Oplývá bohatými zásobami **uhlí**, největšími na světě (provincie Šensi, Šansi aj.), železné rudy, ropy, zemního plynu, a zejména rudy **barevných kovů.** V současné době je upřena pozornost na ropná a plynná ložiska v Jihočínském a Východočínském moři, na něž si ovšem činí nároky i některé sousední země (Japonsko, Taiwan, Vietnam). Čína je v současnosti téměř světově monopolním dodavatelem **kovů vzácných zemin** (skandium, yttrium aj.), které jsou klíčovou surovinou ve výrobě počítačů, mobilů a některých dalších elektrotechnických zařízení.

➲ *Vyhledejte informace o aktuálních problémech životního prostředí v Číně.*

❑ HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

Historie makroregionu byla velice pestrá a různé archeologické nálezy dokumentují dlouhodobý vývoj relativně **uzavřeného území**. Charakteristické byly trvalé potyčky a války mezi usedlými etniky, která se zabývala především rolnictvím, a etniky pastevců, která do úrodnějších oblastí trvalého osídlení expandovala zvenčí. **Čína** je jednou z nejstarších civilizací světa, navíc se rozvíjela dlouho autonomně, bez výraznějších vnějších vlivů. Dnešní území státu se formovalo z jádra v oblasti středního toku řeky Huang He a šířilo se nejdříve k východu a jihu. V těchto oblastech žijící původní etnika byla počínštěna, nevelké enklávy původních nečínských národů dnes přežívají při jižních a jihovýchodních hranicích státu. V minulosti se **čínští císařové** opakovaně snažili obsadit i území dnešního Vietnamu. Tento směr byl dán skutečností, že čínská společnost byla založena na rolnictví, k němuž v těchto oblastech byly vhodné podmínky. Teprve v 19. a 20. století se pozornost čínských vládců obrátila na západ, kde s výjimkou malých enkláv rolnických oáz

Dostatek prostoru a krásná úprava císařských zahrad v Kjótu je v ostrém kontrastu s běžnou hustou zástavbou japonských měst.

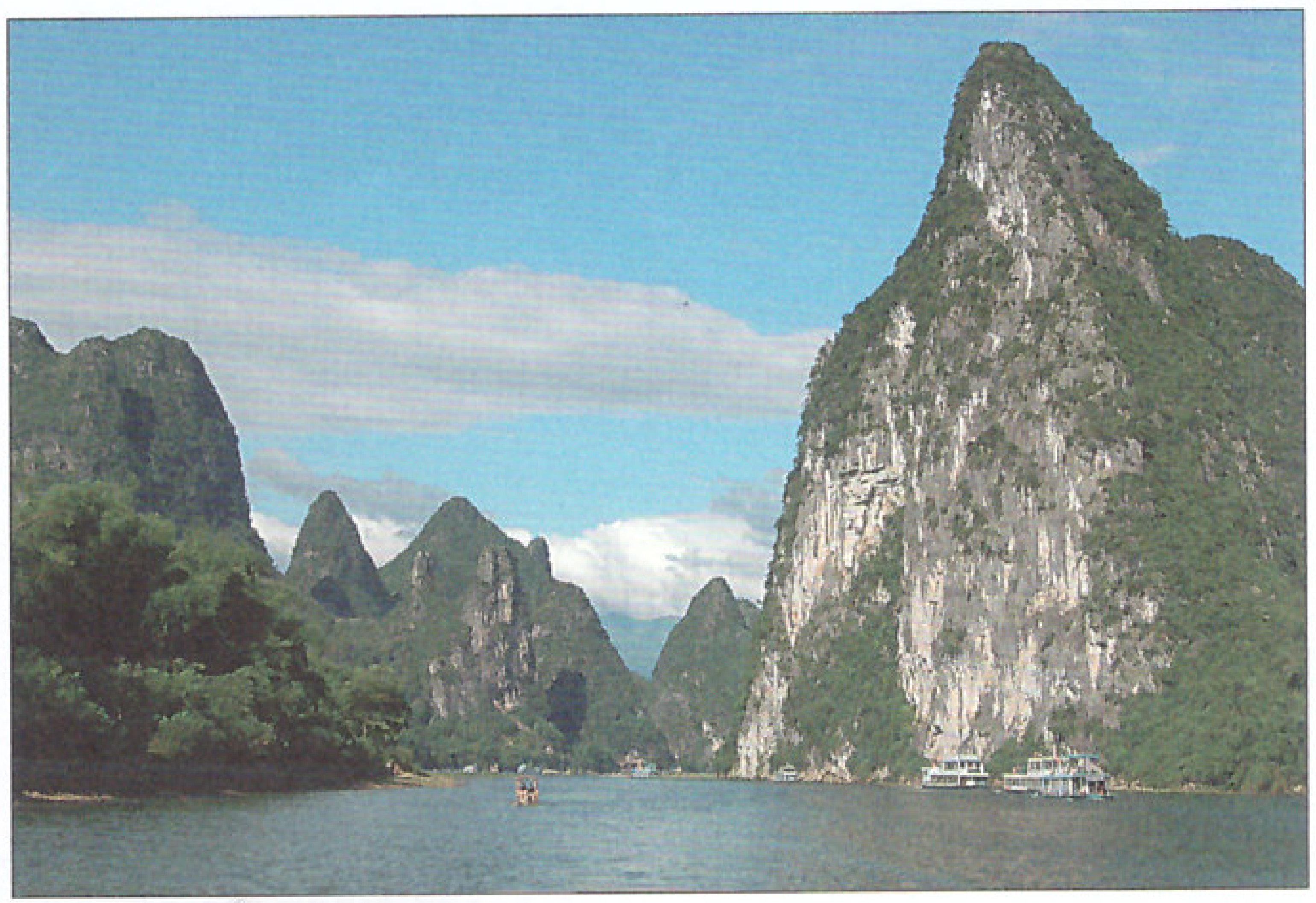

Jihočínská řeka Li (Lijiang) se proplétá mezi kuželovitými vápencovými pahorky krasové oblasti u města Guilin. Tyto útvary nazývané mogoty jsou až 300 m vysoké a přes značně příkré svahy silně zarostlé. Lokalitu vyhledejte na mapě.

byla většina území využívána kočovným pastevectvím. Až do poloviny 19. století byla Čína uzavřenou zemí s minimálními kontakty s Evropou.

Japonsko v období Meidži (od 1867) nastoupilo éru modernizace a intenzivní **industrializace** a začalo zbrojit. V průběhu půl století se Japonsko stalo hospodářskou a vojenskou velmocí. V roce 1905 vyhrálo válku s Ruskem a krátce nato obsadilo čínské Mandžusko. O něco později okupovalo i Korejský poloostrov a v průběhu druhé světové války pobřežní oblasti Číny, poté i rozsáhlé oblasti jihovýchodní Asie. Ve snaze získat nadvládu nad souostrovími Tichého oceánu napadlo Japonsko Pearl Harbor, což bylo příčinou vstupu USA do války. Ta pro Japonsko skončila krutou porážkou (svržení atomových bomb na Hirošimu a Nagasaki), jejímž následkem byla ztráta všech dobytých území a kapitulace země.

Z **politicko-ekonomického hlediska** se v makroregionu nachází na jedné straně fungující **tržní ekonomika** Japonska, která se po porážce v druhé světové válce během krátké doby stala motorem rozvoje celé oblasti. Na straně druhé se zde nacházejí nesvobodné **komunistické režimy** Číny a KLDR či postkomunistický chaos Mongolska. Režimy vládnoucí na Taiwanu a v Jižní Koreji charakterizuje výkonná tržní ekonomika, avšak některá specifika spojená se způsobem vlády (autoritativní a o silové složky opřené režimy), minimálně do nedávné minulosti, nebylo možné řadit mezi plně demokratické. Několik desítek let trvající japonská okupace Korejského poloostrova a rozsáhlých oblastí pobřeží pevninské Číny je kromě historických souvislostí jedním z důvodů napětí mezi Čínou, korejskými státy a Japonskem.

- ➲ *Zhodnoťte předpoklady a příčiny ekonomického rozmachu Japonska od počátku 20. století a příčiny „japonského zázraku“ po druhé světové válce.*
- ➲ *Jak postupovala japonská expanze v zemích východní Asie v prvé polovině 20. století?*
- ➲ *Jak byla Čína od japonské okupace osvobozena?*

OBYVATELSTVO A OSÍDLENÍ

V makroregionu žije 1,7 miliardy obyvatel, což představuje necelých 23 % lidstva. Průměrná **hustota zalidnění** je druhá nejvyšší (141 obyv./km^2). Ovšem zalidnění je regionálně velmi rozdílné. Nacházejí se zde státy s nejvyšší hustotou zalidnění na světě – Taiwan (650 obyv./km^2), Korejská republika (420 obyv./km^2) a Japonsko (370 obyv./km^2), kde jsou na třetině území v pobřežních nížinách koncentrovány tři čtvrtiny obyvatelstva při průměrné hustotě zalidnění asi 1 000 obyv./km^2. Na straně druhé v Mongolsku či v Tibetu nežijí ani dva obyvatelé na km^2. Problémem v současné době jsou také **migrační toky** probíhající mezi jednotlivými státy a směřující v posledních letech i mimo makroregion. Z Číny v letech 2011–2015 emigrovalo 1,5 mil. Číňanů, naopak do Japonska přišlo 350 tis. a do Korejské republiky 300 tisíc osob.

Populace se vyznačuje výraznou polaritou i v oblasti **demografie**. Japonsko patří již mnoho let k zemím s nejvyšší střední délkou života, která dosahuje u mužů 81 let a u žen 87 let, v porovnání s KLDR je to o 14, resp. 13 let více. Velké rozdíly sledujeme i u míry **urbanizace**, která v Číně a KLDR dosahuje 55, resp. 60 %, zatímco v Japonsku patří k nejvyšším na světě (zhruba 95 %).

Na rozdíl od Číny, kde se počet **národností** tam žijících blíží 60 a menšinové národy představují asi 8 % populace Číny, v **Japonsku** je národnostní struktura obyvatelstva vcelku jednotná. Důvodem je skutečnost, že japonská společnost je velmi uzavřená a populační politika země silně protiimigrační. Poněkud zvláštní je situace na **Taiwanu**, kam po vyhnání armádou Mao Ce-tunga připlul asi milion vojáků Čankajškovy republikánské armády a úředníků jeho vlády. Ostatní státy jsou národnostně jednotné. Obyvatelstvo makroregionu vyznává různá **náboženství**, vedle konfuciánství se objevuje šintoismus, lámaismus, buddhismus, islám a křesťanství.

HOSPODÁŘSTVÍ

Hospodářství makroregionu náleží k **nejúspěšnějším v současném světě.** Jeho podíl na tvorbě HDP světa se díky pravidelným ročním přírůstkům nad 7 % postupně zvyšuje a míří ke čtvrtinovému podílu. Nachází se zde dvě ze tří nejúspěšnějších ekonomik světa (Čína a Japonsko). Na dynamickém růstu se podílí či spolupodílela v minulosti řada faktorů, od **fyzickogeografických** (suroviny, hydropotenciál, podmínky pro rybolov), po **geopolohové** (globální rozvojová

V Japonsku je náboženská svoboda, uplatňuje se šintoismus, buddhismus, konfucianismus, ale i další kulty. Zvláštní posvátný vztah mají Japonci k hoře Fudžisan, kam se ročně až k vrcholu vypravují statisíce poutníků.

Využití země ve vybraných státech Východní Asie

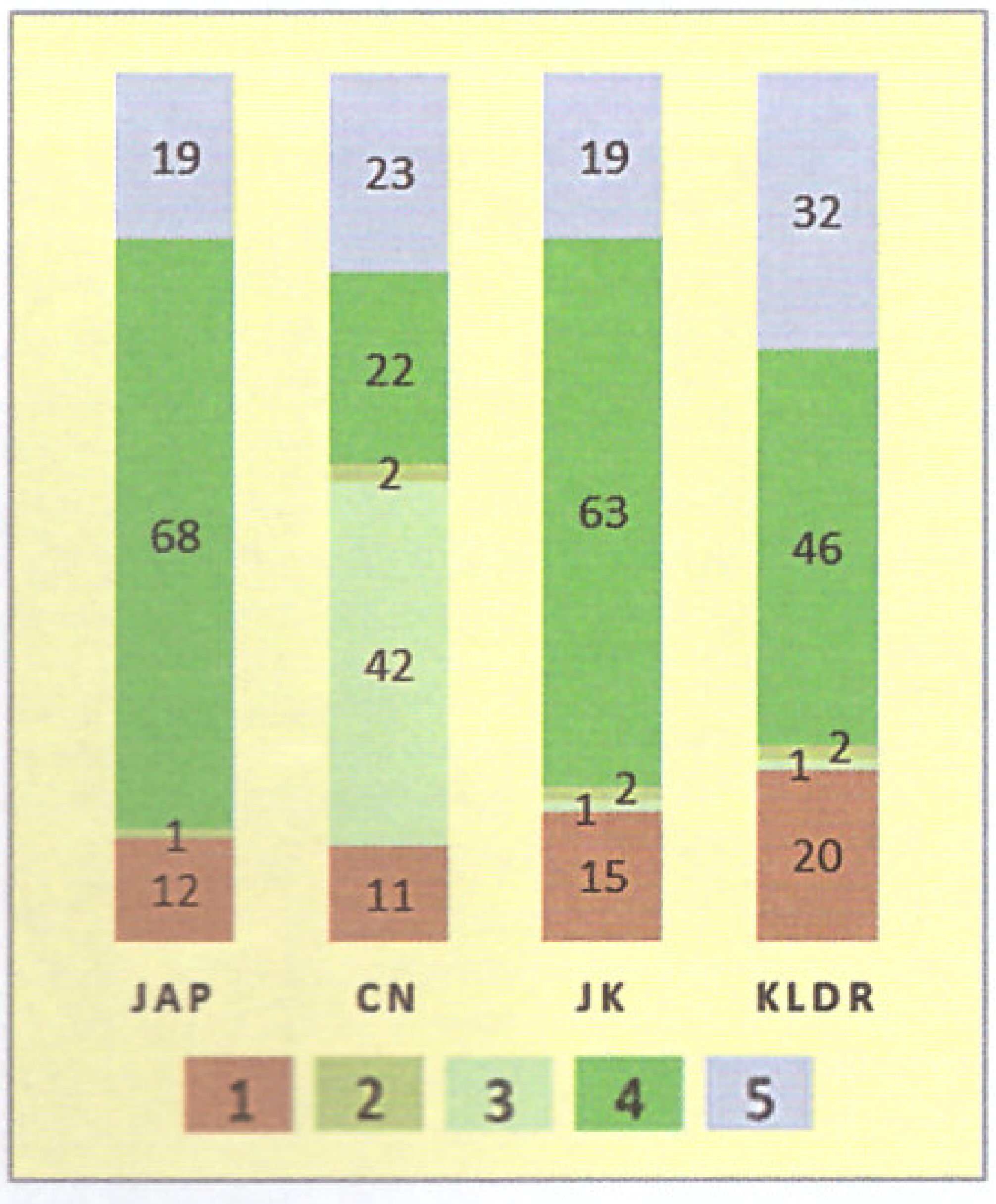

1 – orná půda; 2 – trvalé kultury; 3 – louky a pastviny; 4 – lesní plochy; 5 – ostatní plochy (zástavba, skály, pouště, ledovce, povrchové doly aj.)

Čínské přístavy se posunuly na přední místa z pohledu objemu přeloženého zboží. Souvisí to jak s obrovskými dovozy surovin ze zahraničí, tak se skutečností, že se Čína stala továrnou dnešního světa. Vedle námořní dopravy Čína hledá i spojení do středoasijských států a do Evropy cestou výstavby transkontinentálních železnic.

osa, existence Japonska jako ekonomického vzoru pro státy makroregionu) a **sociální** (kvalifikovaná síla s vysokým pracovním nasazením). Nachází se zde **kompletní sortiment surovin** (v drtivé většině v Číně). Paliva reprezentuje produkce **černého uhlí**, kterého se zde vytěží přes 50 % světového objemu, mimořádný je také podíl na světové těžbě **železné rudy** (45 %), dále rud **zinku** (40 %), **olova** (50 %) a **cínu** (40 %). Navíc je třeba upozornit, že za posledních 10 let např. těžba uhlí vzrostla třikrát, rud zinku dvaapůlkrát a olova čtyřikrát.

> ➲ *Pro Japonsko se uvádí hustota zalidnění přes 300 obyvatel na km^2. Jestliže lesy jsou téměř neobyvatelné, odhadněte, jak se zvýší hustota zalidnění ve využitelných oblastech.*

Ekonomiku táhne **finanční sektor**. Čínské banky jsou největší na světě v rámci tzv. Velké čínské čtyřky a zaujímají první tři místa, jak podle celkových aktiv, tak podle tržní kapitalizace. Největší **Industrial&Commercial Bank of China Ltd.** se zabývá poskytováním komerčního bankovnictví a finančních služeb, pokladní operace segmentu zahrnuje transakce peněžního trhu, investiční cenné papíry a devizové transakce. Následuje **China Construction Bank**, která má pobočky ve všech nejvýznamnějších městech světa a **Agricultural Bank of China**.

Analogicky jako u bankovního sektoru dominují ve světovém žebříčku i **průmyslové korporace**. Vévodí mu dva čínské naftové giganty – **„Sinopec“** rozvíjející těžbu ropy i v jiných makroregionech, zejména v Africe (Gabon či Jižní Súdán) a **„Petro China“**, který je veřejnou akciovou společností, jejíž akcie jsou obchodovatelné na světových burzách, nicméně její působení není globální, ale omezuje se jen na domácí trh. Japonská **„Toyota“** patří mezi tři největší výrobce automobilů a podílí se na vývoji tzv. inteligentních dopravních systémů (ITS). Korejský **„Samsung“** je největším koncernem zaměřeným na elektroniku a elektrotechniku, produkuje spotřební elektroniku, informační technologie a mobilní komunikace; vyrábí ledničky, pračky a zdravotnické prostředky. Je největším výrobcem mobilů a televizorů (pokrývá 28 % světového trhu). Globální úspěchy slaví i taiwanská firma **„Hon Hai“** zaměřená na výrobu elektronických zařízení, počítačů, komunikační a spotřební průmysl, dále na nanotechnologie a vývoj počítačového softwaru. V makroregionu se vyrobí zhruba 50 % všech **televizorů** a 85 % **počítačů**. Konstruují se zde počítače pro americké firmy, ale úspěch slaví i firmy **„Lenovo“** (americko-čínská firma) či taiwanský **„Acer“**.

Vývoj hospodářství makroregionu Východní Asie se odehrával v minulosti pod silným vlivem **Japonska**. Na konci minulého století zde došlo k posunu japonského průmyslu směrem k vyššímu podílu moderní techniky (především elektrotechniky, elektroniky, robotů v montážích, biotechnologie, přesné chemie apod.) a Japonsko se stalo „velkým tygrem“ rozvoje hospodářství díky vyššímu zapojení výzkumu a vývoje do vyšší ceny výsledného produktu. Na konci osmdesátých let minulého století se část tradičních odvětví, především spotřebního průmyslu, přesunula do jiných zemí oblasti a pomohla vytvořit první vlnu následovníků – první vlnu **„asijských tygrů“** – za výrazné pomoci japonské technologie a financí (Taiwan, Korejská republika, Singapur, Hongkong). Po dalších asi 10–20 letech následovaly další země JV Asie a v posledních třiceti letech se do této modernizace zapojila i komunistická Čína. Během krátké doby dosáhla Čína neuvěřitelného tempa rozvoje a dnes představuje po USA objemem produkce druhou největší ekonomiku světa a odsunula Japonsko na třetí místo.

Východní Asie představuje nejvýznamnější makroregion světa z hlediska **průmyslové a zemědělské výroby,** objemů dopravy a exportu výrobků. Pro ekonomický rozvoj je zde základem produkce **elektrické energie**, které státy makroregionu vyrobí daleko nejvíce ze všech makroregionů, konkrétně 30 % (převážně v tepelných elektrárnách). Podobná

Základní údaje o vybraných státech Čínsko-japonského makroregionu

Stát	Rozloha *tis. km^2*	Obyv. *mil.*	Hustota zalidnění *obyv./ km^2*	Populační růst ∅ *%*	Stř. dél. života *roky M/Ž*	Urbanizace *%*	Gramotnost *%*	Růst HDP ∅ *%*	HDP na obyv. *tis. USD*
	2016	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*
Čína	9 600	1 377	135	0,4	75/78	55	95	8,6	13
Japonsko	380	127	335	-0,1	81/87	95	100	1,5	37
Korejská republika	100	51	420	0,2	79/85	80	100	3,7	36
KLDR	120	25	190	0,5	67/74	60	100	?	2
Taiwan	35	25	650	0,2	76/82	65	100	8	50

dominance je patrná u výroby **oceli** (70 %), **hliníku** (přes 55 %), **cementu** (65 %), **osobních automobilů** (45 %) a **lodí** (75 %). Podobné postavení má makroregion i u některých zemědělských produktů. Stav **vepřů** dosahuje 55 % a **drůbeže** téměř 30 % celosvětových stavů, **rýže** se zde sklidí 35 %, **podzemnice olejné** 50 %, **čaje** 40 % a **zeleniny** 50 %. Na celosvětovém **exportu** se země makroregionu podílejí více než 20 %, exportují se zejména elektronika, elektrotechnika, automobily, stroje, lodě, textil, obuv a kancelářské potřeby. Světové parametry má jako celek **doprava**. Nachází se zde největší přístavy a letiště světa.

JAPONSKO

Japonsko tvoří čtyři velké ostrovy a stovky menších v blízkosti rozhraní **litosférických desek**. Je proto logické, že jeho přírodní poměry jsou oběma skutečnostmi silně ovlivněny. Oblast je **seismicky** silně aktivní, řada sopek je dodnes aktivních, častá jsou zemětřesení a velké mořské vlny tsunami, které jsou jimi vyvolané, pustoší japonské pobřeží. Ostrovy jsou poměrně **hornaté** (řada vrcholů přes 2 000 m n. m.). Nejvyšší z nich, sopka charakteristického kuželovitého tvaru **Fudžisan** (3 776 m n. m.), je zároveň symbolem Japonska. Hory jsou převážně zalesněné listnatými opadavými i neopadavými lesy a jen velmi řídce zalidněné.

Pobřeží omývají na západě od jihu proudící teplý **proud** Kuro-šio a na východě studený Oja-šio. **Klima** je typicky přímořské, silně ovlivněné jak oběma proudy, tak i monzuny. V létě monzunem vanoucím od jihovýchodu nad asijskou pevninu, který často doprovází silné bouře – tajfuny, v zimě pak studeným monzunem vanoucím od severozápadu ze severní Sibiře a Číny. Charakteristické jsou poměrně vydatné srážky, které společnost donutily na krátkých řekách vystavět mohutné protipovodňové hráze k ochraně především nížin, kde je koncentrováno při pobřeží přes 80 % obyvatel a hospodářského potenciálu Japonska. Severní ostrov Hokkaidó má mírné podnebí, v zimě v několika vlnách opakovaně dosti srážek, převážně sněhových, ostatní ostrovy do střední nadmořské výšky mají klima teple mírné až subtropické (Kjúšú, Rjúkjú aj.).

Pobřeží ostrovů je silně členité s řadou zátok a průlivů využívaných k lokální i regionální vodní dopravě a rybolovu. V blízkosti pobřeží ostrovů se nacházejí hlubokomořské příkopy Rjúkjú, Kjúšú a Japonský. Okrajová moře i vzdálené oblasti oceánů jsou využívány nejen intenzivní lodní dopravou, ale jsou nesmírně důležitou potravinovou a surovinovou základnou, japonskou společností intenzivně po staletí využívanou. Země trpí velkým nedostatkem území, takže se zasypávají mělké pobřežní zálivy a na získané umělé pevnině se obvykle staví (bydlení, obslužná sféra, dopravní stavby aj.). Někdy se získaná země využívá i zemědělsky.

Japonské rychlovlaky jsou velice výkonné a propojují všechna velká města. Tratě jsou vedeny na samostatném většinou nadzemním tělese, také jejich stanice jsou budovány s „normální" železnicí často mimoúrovňově.

Hirošima – památník obětem atomové bomby. Základem památníku je železobetonová konstrukce bývalé obchodní komory, kterou projektoval český architekt Jan Letzel v třicátých letech 20. století. Památník byl zařazen do Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO.

Japonsko se vyznačuje velmi starou **státností**, sahající až do 7. století př. n. l. Silné byly kontakty s vyspělou čínskou civilizací, odkud v 6. století Japonci převzali rané formy písma a nový kulturní proud – buddhismus. **Tradiční izolace** Japonska byla prolomena až v souvislosti s reformami císaře **Meidži**, které zrušily feudální systém, a později byla přijata ústava podle evropského vzoru. Období Meidži (do roku 1912) se tak stalo zásadním obratem v životě země, došlo k intenzivní industrializaci a modernizaci země za narůstajícího vlivu vyspělých zemí. Japonsko se počátkem 20. století zařadilo mezi koloniální velmoci jako jediná neevropská země. Japonské **impérium** se stalo globálním hráčem, když největšího rozsahu dosáhlo v roce 1943.

Po prohrané válce se **americký vliv** brzy projevil především demokratizací, demilitarizací a demonopolizací Japonska a také mimořádnou politickou a hospodářskou pomocí. Šlo o dodávky potravin těsně po válce, finanční dotace, vojenskou ochranu, zpřístupnění moderních technologií a otevření amerického trhu pro japonské zboží. Spolu

Rybí trh v Tokiu zásobuje denně obyvatele velkoměsta i zpracovatelské továrny stovkami tun vylovených ryb a dalších mořských produktů.

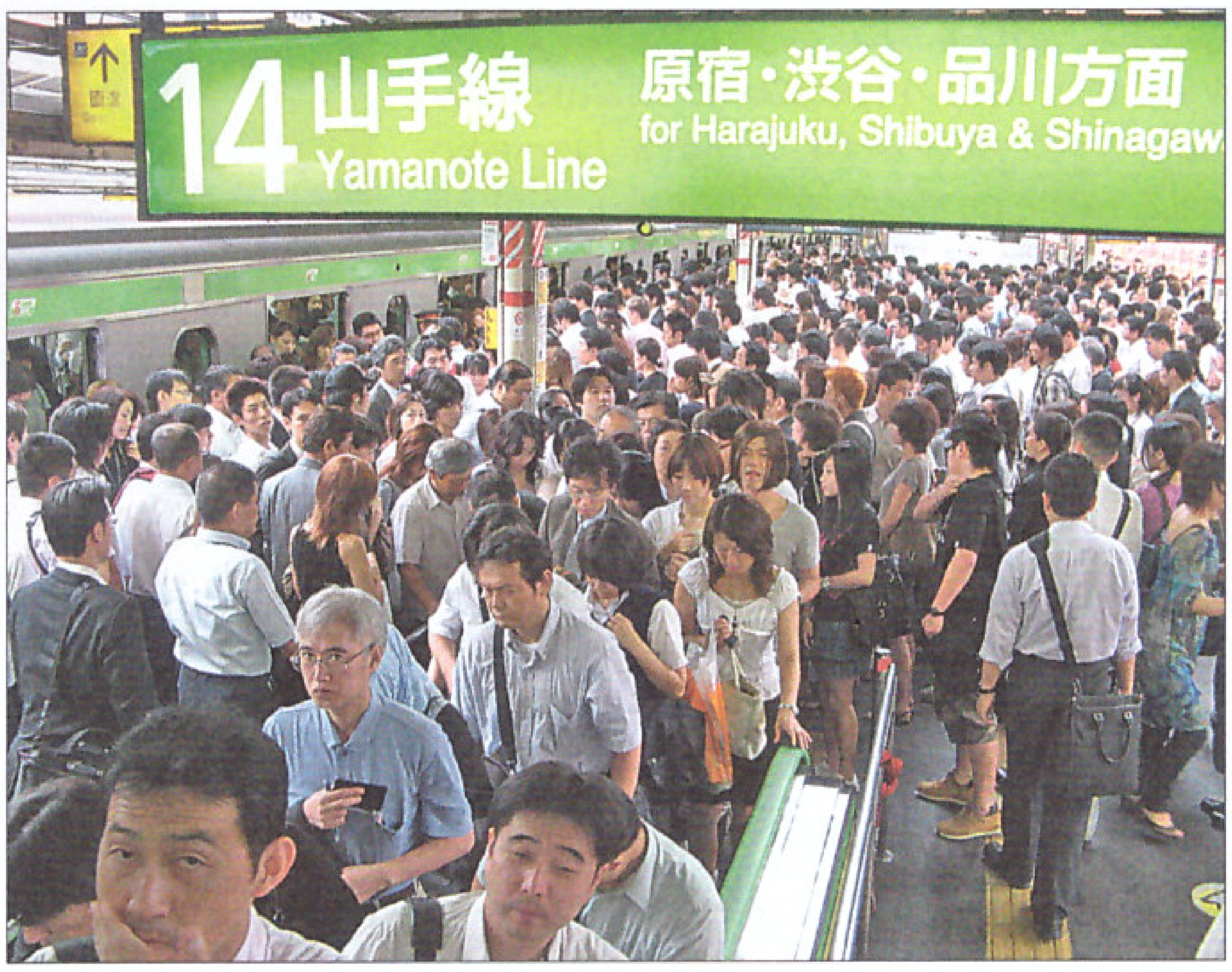

Každodenní nával v tokijském metru je při slušnosti cestujících zvládnutelný. Ale v Číně na novoroční svátky vyjíždí v průběhu 2–3 dní (a po týdnu nazpět) kolem čtvrt miliardy osob. Jak to zvládají?

se schopností Japonců ovlivněnou dlouhodobým tlakem přírodního prostředí (zemětřesení, záplavy, sopečná aktivita, tsunami) se podařilo válkou zdevastovanou zemi brzy obnovit a Japonsko se rychle dostalo mezi nejvyspělejší státy světa. Hovořilo se o japonském **hospodářském zázraku** založeném na moderní rozvojové strategii s nárůstem HDP kolem 10 % a později 5 % ročně. Rekonstruovaný průmysl začal masově vyrábět kola, elektrospotřebiče, později motocykly a automobily, poté elektrotechniku, počítače, a to vše jak pro domácí trh, tak pro **export**. Také se zformovaly velké průmyslové firmy, jejichž gigantické výrobní areály byly výhodně umístěny přímo v největších přístavech a propojeny s obchodními a finančními firmami. Vznikaly „**zaibecu**“ (obrovská výrobně-obchodní sdružení firem), které byly doplňovány drobnými průmyslovými podniky schopnými rychlých inovací výroby. Na konci minulého století pak došlo k posunu japonského průmyslu směrem k vyššímu podílu **moderní techniky** (především elektrotechniky, elektroniky, biotechnologie, přesné chemie apod.), s vyšším zapojením výzkumu a vývoje v ceně výsledného produktu.

- ➲ *Porovnejte hospodářskou a politickou situaci v Německu a v Japonsku před druhou světovou válkou. Které faktory podnítily vznik fašismu?*
- ➲ *Jak se v posledních desetiletích změnilo postavení japonských přístavů ve světovém měřítku z hlediska nakládky a vykládky (obratu)?*

Japonské **obyvatelstvo** je národnostně z 99 % jednotné, uzavřené imigraci. Populační chování je dnes charakterizováno poslední fází demografické revoluce. Charakteristický je **vysoký věk**, kterého se dožívají japonské ženy (střední délka života 87 let) i muži (81), u žen daleko nejvyšší na světě. Je zřejmě ovlivněný nízkým kalorickým příjmem a zdravou strukturou potravin konzumovaných již po generace. Japonsko dokázalo převzít a rozvinout vyspělou techniku a technologii, ale přes silné globalizační tendence si zachovalo hodně prvků staré **tradiční kultury** (šintoistické chrámy, velmi zajímavé palácové zahrady, bonsaje, festivaly a tradiční svátky, jídlo a jeho servírování apod.). Charakteristická je i značná oddanost zaměstnanců firmám. Často dobrovolně překračují délku pracovní doby nebo si nevybírají dovolenou. Japonsko je otevřené ke studiu tisícům zahraničních studentů, kteří po návratu domů vytvářejí předpolí pro šíření **japonského vlivu** na celé východní polokouli. Je zřejmé, že vlivem Japonska se těžiště sociálně-ekonomického rozvoje světa v 21. století přesouvá na břehy Tichého oceánu.

Hodně Japonců od počátku 20. století odešlo za prací do zahraničí. Dnes představují necelou pětinu obyvatelstva Havajských ostrovů a velký počet jich žije i na západním pobřeží USA. Celkem dnes žije v USA přes milion obyvatel japonské národnosti. Japonské menšiny jsou početné i v Latinské Americe a v Rusku (hlavně v oblastech dříve patřících Japonsku, jako je jižní Sachalin a některé Kurilské ostrovy).

Do konce prvního desetiletí 21. století japonská **ekonomika** svým objemem HDP představovala druhou největší na světě po ekonomice Spojených států, nyní ji však již předstihla Čína. Stabilně vysoký zůstává **HDP na obyvatele**

Kjóto. Podle tradic japonského šintoismu si návštěvníci před vchodem do modlitebny mohou pomocí bambusových naběraček opláchnout ruce a ústa.

Produkce hlavních průmyslových výrobků v Japonsku (1936–2015)

	Jednotka	1936	1956	1970	1990	2015
Černé uhlí	*mil. t*	49	41	45	10	0
Elektřina	*mld. kWh*	30	65	315	850	1 000
Ocel	*mil. t*	7	9	82	100	110
Osobní auta	*mil. ks*		0,1	2,6	9	10
Papír	*mil. t*	1	2	11	31	30
Cement	*mil. t*	6	14	50	86	58

(37 tis. USD v roce 2016), patřící k nejvyšším v Asii. Přestože se snižuje produkce železa a **oceli**, zůstává Japonsko na 2. místě na světě za Čínou. Významná je produkce **lodí** a **automobilů** (3. místo na světě v roce 2015). **Toyota** s produkcí 10 mil. ks automobilů je největší automobilkou světa (spolu s německým Volkswagenem). Známé jsou i další značky jako Honda, Nissan či Subaru. Světový zvuk mají i další japonské výrobky jako hodinky Seiko, motocykly (Suzuki, Honda, Yamaha, Kawasaki), elektronika (Hitachi, Toshiba), počítače a řada dalších. Důležitá zůstává **chemická produkce** a výroba **papíru** (3. místo na světě).

Tradiční japonská snídaně obsahuje samozřejmě rýži, rybu, zeleninu v různých nálevech a úpravách, tofu, řasy a mnoho jiných perfektně ochucených drobností.

Potravinové balíčky jsou k dispozici ve velkém množství v každém větším obchodě.

➲ *Vyhledejte na mapě trasy vysokorychlostní železnice v Japonsku, objasněte důvody jejich vedení a zjistěte, mezi kterými ostrovy Japonska existuje podmořské spojení železničními a silničními tunely.*

➲ *Seznamte se s organizací a kvalitou dopravních služeb v Japonsku.*

Japonsko téměř všechny **suroviny dováží**. Celková hmotnost importovaných surovin dosahuje kolem 2 miliard tun ročně. Na tom je založena **dopravní strategie** a územní struktura hlavních výrobních kapacit, umístěných především v **přístavech na východním pobřeží největšího ostrova Honšú**. **Průmyslový pás** se táhne od konurbace Tokio (Tókjó) – na ostrově Honšú – až po Kitakjúšú na ostrově Kjúšú. Tady vznikají asi tři čtvrtiny japonské produkce a žijí zde necelé dvě třetiny obyvatel. Součástí tohoto pásu jsou tři největší konurbace: **Tokio–Jokohama** (asi 30 mil. obyv.), **Ósaka–Kóbe–Kjóto** (asi 10 mil.) **a Nagoja–Gifu** (asi 6,5 mil.), které dohromady vytvářejí jednu z nejvýznamnějších koncentrací osídlení a lidských aktivit na Zemi (**megalopolis**). V této megalopoli žije asi 45 % obyvatel země. Je to nejvýznamnější a řídící jádrové území rozvoje celého západního Tichomoří. Celé území vedle několika největších přístavů (Jokohama, Nagoja, Čiba, Gifu) je protkáno také hustou sítí železnic (včetně vysokorychlostních), dálnic i další **technické infrastruktury**.

Charakteristické je vytváření speciálních vědecko-technologických center výzkumu, podpora vysokoškolského vzdělávání a rychlé zavádění inovací do výroby (technopole). **Export řadí** zemi podle hodnoty na 4. místo ve světě.

➲ *Nakreslete skicu ostrovů a lokalizujte v ní hlavní jádrová území v Japonsku.*

➲ *Které japonské výrobky jsou dostupné na českém trhu?*

Japonský venkov je v současnosti silně ovlivněn vysokou urbanizací. Zdánlivě idylické **zemědělství** ve velmi hustě zalidněných nížinách (asi třetina území Japonska) převážně rodinných farem je založeno na tradičních produktech (rýže, zelenina, drůbež). Spotřebu domácích potravin doplňuje dovoz rýže, zeleniny a masa z Číny a Korejské republiky. Velké objemy potravin a průmyslových surovin dodává rybolov.

Obrovský rozvoj hospodářství Japonska je možné dokumentovat také na **dopravě**. Vyrostly velké přístavy s rozsáhlým průmyslovým zázemím dobře propojené železniční sítí a dálnicemi s vnitrozemím. Pověstné jsou japonské

Úrodné půdy je v Japonsku velmi málo, proto je využit každý kousek země. To je důvodem, proč se chová jen málo skotu, koz či ovcí – vše zelené se využívá k produkci kompostu, kterým se půda každoročně obohacuje. Mnohá pole dávají ročně i dvě úrody – jednou rýži, podruhé zeleninu.

Japonsko (i některé další země Východní Asie) intenzivně **využívá moře** k získávání přírodních zdrojů. Nejde jen o rybolov, ale také o další potravinové produkty (korýši, chobotnice, ústřice, řasy aj.) a suroviny (mořské řasy, malé ryby, plankton, měkkýši aj.) pro průmysl vyrábějící krmné směsi, hnojiva apod. V řadě zálivů chová mořské ryby, případně i další živočichy (perlorodky, ústřice, kraby). Celkový roční výlov řadí Japonsko na přední místo ve světovém námořním rybolovu.

Soul – jádrové území Korejské republiky počtem obyvatel i tempem svého rozvoje patří mezi největší světové konurbace.

rychlovlaky (Šinkansen) vedené po samostatných drážních tělesech stejně jako dokonale fungující (avšak trvale přetížená) městská hromadná doprava. Ve městech bývá doprava řešena často ve třech samostatně fungujících úrovních.

Korejské státy. V důsledku poválečné politické situace byla Korea rozdělena na komunistickou Korejskou lidově demokratickou republiku (KLDR – tzv. Severní Korea) a kapitalistickou Korejskou republiku (tzv. Jižní Korea). **KLDR** v té době představovala průmyslovou zemi, daleko vyspělejší než Korejská republika, která zůstávala převážně zemědělská. Do roku 1980 se situace diametrálně změnila a nyní **Korejská republika** představuje jednu z nejvyspělejších zemí světa. HDP na obyvatele podle parity kupní síly je např. 40x vyšší než v KLDR, kterou řadíme mezi nejméně vyspělé země světa. Korejská republika naproti tomu patří mezi 12 států světa podle ekonomické produkce a je na stejné úrovni jako Rusko. Korejský **Samsung** patří mezi 10 největších firem světa a ovládá 20 % světového trhu s televizory i mobilními telefony. Ročně se zde vyrobí přes 4,5 mil. aut, což řadí zemí na 5. místo na světě. Zatímco zde vládnou demokratické principy, KLDR představuje totalitní stát.

➲ *Diskutujte o důvodech, které vedly k využití mořských produktů právě v Japonsku.*

➲ *Japonsko je jednou z mála zemí, která stále organizuje lov velryb. Zjistěte, jak je to možné.*

ČÍNA

Přírodní podmínky na území Číny jsou vzhledem k velikosti země velmi rozdílné. Na severovýchodě **hornaté Mandžusko** ovlivňuje velmi silný zimní monzun přinášející ze severu suché a prašné mrazivé počasí, v létě mírně vlhké počasí od jihovýchodu. Rozsáhlým přírodním celkem je **Velká čínská nížina** – prakticky bezlesá a intenzivně rozoraná, kde systémy specifického rolnictví mají více než pět tisíc let trvající tradici. Nížiny do 500 km od pobřeží dnes koncentrují asi 75 % populace a ještě více nezemědělských aktivit. Nížinu formovaly dvě největší řeky. Na severu je to **Huang He** (Žlutá řeka), na jihu **Chang Jiang** představující nejen největší řeku celé Asie (průtokem a velikostí povodí třetí na světě), ale zároveň klíčovou rozvojovou a dopravní osu spojující pobřežní nížiny s nejhustěji zalidněnou oblastí vnitrozemí – **Sečuánskou pánví**. Dalším velkým přírodním celkem jsou **stepi a polopouště** vnitřního Mongolska, přecházející na západě do polopouští a pouští Džungarské a Tarimské pánve. Jde o oblasti převážně neosídlené, či částečně využívané kočovnými pastevci, kde větší koncentrace aktivit společnosti představují pouze nečetné oázy a místa těžby nerostných surovin (plyn, ropa, rudy barevných kovů).

Na jižním okraji pouště Taklamakan oddělují vysokohorské plošiny **Tibetu** pohoří Kunlun Shan a Altun Shan. Velmi studená Tibetská plošina (v nadmořské výšce kolem 4 000 m a výše) je členěna na řadu

Kamenná loď je atrakcí Letního císařského paláce v Pekingu. Mnohé památky byly za tzv. kulturní revoluce silně poškozeny a později některé nákladně opraveny.

bezodtokých pánví vysokými horskými hřbety. Jižní okraje Tibetu ohraničují pohoří **Transhimálaj** a **Himálaj**.

Klimaticky můžeme rozdělit území Číny na několik specifických celků. Na severovýchodě ležící Mandžusko má podnebí mírné se studenými zimami, ve Velké čínské nížině na severu je podnebí mírné, v létě suché a horké, v zimě se projevuje zimní monzun chladem a prašností. V oblasti mezi oběma veletoky převládá podnebí mírné, při pobřeží v létě vlhké, občas ohrožené tajfuny. Ve vnitrozemí převládá typicky kontinentální, extrémně suché podnebí s velkými teplotními rozdíly.

Čína je daleko nejbohatší zemí na nerostné **suroviny** a zahrnuje téměř kompletní sortiment. Patří jí 1. místo na světě v těžbě **uhlí** (přes 50 %), **železné rudy** (45 %), **zinku** (35 %), **olova** (50 %), **cínu** (40 %) a nově i **zlata** (15 %). Na předních místech se objevuje i v těžbě **ropy** (4. místo na světě), **mědi** (2. místo a 10 % světové těžby), **bauxitu a stříbra** (u obou surovin 2. místo na světě).

Čínská civilizace má za sebou více než 5 000 let nepřetržitého vývoje, kdy se vyvíjela relativně lokálně uzavřená a izolovaná agrární společnost specifické kultury. Povstala pravděpodobně v oblasti dnešní střední Číny ve sprašových oblastech dlouhodobě umožňujících intenzivní rolnictví. V těchto oblastech došlo zřejmě v minulosti i k **domestikaci** některých rostlin prvotními rolníky. Byly to především obilniny (pšenice, proso) a později na jihu i rýže a sója.

Ve **středověku** byla Čína samostatně se vyvíjejícím civilizačním centrem, které mělo dostatek síly hospodářské i vojenské, aby expandovalo do dalších oblastí východní a jihovýchodní Asie. Dnes představují tyto v hlubokém středověku založené **enklávy** čínských obchodníků velmi specifická centra se silnými ekonomickými a politickými vlivy, jak na úrovni států (Malajsie, Thajsko, Indonésie aj.), tak globálně (Singapur). Zaostalost Číny na počátku 20. století byla neuvěřitelná po jejím středověkém rozkvětu, kdy užívala a pro evropskou civilizaci objevila střelný prach, papír, hedvábí, koření, slonovinu apod. To se promítlo do pádu Čínského císařství (1912) a vyhlášení **republiky**.

Velká čínská zeď je souhrnné označení systémů opevnění, které byly stavěny v severní Číně na ochranu usedlých rolníků proti kočovným pastevcům stepí a polopouští. Tato stavba je jedním z novodobých divů světa, nachází se na Seznamu kulturního dědictví UNESCO. Zeď se táhne v celkové délce tři a půl tisíce kilometrů a díky několika liniím a odbočkám má celkem téměř 9 000 km. Nejstarší části pocházejí z dob dávno před počátkem letopočtu, dnešní tvář dostala stavba v období dynastie Ming od konce 14. do počátku 17. století. Z celkové délky je pouze několik desítek kilometrů zrekonstruovaných v místech koncentrace turistů.

Velká čínská zeď je jednou z největších staveb vytvořených člověkem. Cílem její výstavby bylo oddělit oblasti usedlých rolníků od nájezdů kočovníků z Mongolska a Střední Asie. Třebaže většina této několik tisíc kilometrů dlouhé zdi je v rozvalinách, rekonstruované části jsou turistickou atrakcí prvního řádu.

➲ *Zjistěte, co je to Terakotová armáda. Zpracujte prezentaci s vysvětlením smyslu této výjimečné památky s působivými fotografiemi a ve třídě diskutujte.*

V roce 1932 **Japonsko** obsadilo Mandžusko a později rozsáhlé nížinné pobřežní oblasti. Proti této okupaci se zformoval ozbrojený lidový odpor. Mezitím ovšem došlo k roztržce mezi komunistickým křídlem osvobozenecké armády vedené Mao Ce-tungem a pravicovými silami vedenými Čankajškem (Kuomintang) a v roce 1946 k vyhnání Kuomintangu z pevninské Číny na **Taiwan**. Tento ostrov je dodnes sice čínským územím, ale se zcela specifickým režimem.

Za vlády **Mao Ce-tunga** představovala Čína „kolos stojící na hliněných nohách“. Násilně realizované **komunistické reformy** byly příčinou rostoucího zaostávání země za rychle se vyvíjejícími státy euroamerické technické civilizace. Oživení a nastartování dynamického ekonomického růstu vytvořily v 70. letech minulého století **reformy Teng Siao-pchinga.**

Populace Číny rostla v padesátých a šedesátých letech 20. století i přes hladomory velmi výrazně. V rodinách na venkově bylo běžně 8–10 dětí, ve městech jen o málo méně. Proto komunisté přijali drastická opatření ke snížení porodnosti, tzv. **politiku jednoho dítěte**. Narození dalšího vedlo k protiopatřením ze strany státu – ztráta zaměstnání, bytu apod. Vzhledem k tomu, že v tradiční čínské společnosti neexistoval žádný sociální systém, péči o stárnoucí rodiče přebíral nejstarší syn s rodinou. Z těchto důvodů docházelo na venkově ve značném počtu k zabíjení narozených děvčátek, později k násilným potratům po zjištění pohlaví plodu. Tato opatření vedla k obrovskému snížení počtu narozených a velikosti rodin (převážně tříčlenných) a v současné době má čínská populace nejvyšší **maskulinitu** na světě.

V dlouhodobé historii Číny byla rozsáhlá **Velká čínská nížina** hlavním zdrojem bohatství a moci čínského císařství. Moderní Čína tuto tradiční váhu pobřežních oblastí potvrzuje. Jádrové oblasti v podobě tří hlavních aglomerací leží ve Východočínské nížině: na severovýchodě jde o hlavní město **Peking** (Beijing). Význam Pekingu je posílen jedním z největších přístavů Číny Tianjin, který leží asi 150 km jihovýchodně. Při ústí

Tibet je jednou z autonomních oblastí Číny (s přibližně 3 mil. obyvatel v roce 2015). Jde o vysoko položené rozsáhlé území (jeho průměrná výška dosahuje přibližně 4 500 m n. m.), vyplněné horami, vysoko položenými náhorními plošinami a řadou bezodtokových pánví. Ve velmi nepříznivých přírodních podmínkách se vyvinula velmi specifická kultura založená na buddhismu, v němž nejvyšším představitelem je **dalajláma**. Poté co Čína v roce 1950 Tibet obsadila, dalajláma odešel přes vysoké průsmyky Himálaje (s 50 000 spoluobčany) do exilu. Čínská armáda po nerovném boji obsadila Tibet a již půl století realizuje politiku **počínšťování** Tibetu a s tím spojenou celkovou modernizaci země (silnice až do Kašmíru, železnice a silnice do Lhasy aj.). S tím někteří Tibeťané nesouhlasí a vystupují proti okupaci a kulturní devastaci země.

Východní Asie je regionem složitého soužití demokratických a komunistických režimů. Po vrácení Hongkongu Číně (1997) se snaží čínská vláda speciální status města omezovat. Proto v roce 2014 vznikly v Hongkongu rozsáhlé demonstrace proti režimu.

veletoku Chang Jiang je rozložená **Šanghaj** (Shanghai) s velkým námořním přístavem, rozsáhlým průmyslem a špičkovými službami. Hospodářský význam obou velkoměst ještě předstihuje **Hongkong**, který byl po sto letech (britská kolonie) v roce 1997 znovu vrácen Číně jako Xianggang [siangkang]. Má zachovaná určitá specifika v hospodářství a politickém systému. Hongkong měl klíčový význam v prudkém rozvoji Číny posledních čtyřiceti let. V minulosti přes něj byl realizován silný import i export mezi Čínou a ostatními státy. V jeho zázemí vyrostla jedna ze **zvláštních ekonomických zón** umožňujících zahraniční investice, speciální bankovní služby, zahraniční obchod. Při ústí **Perlové řeky** dochází k propojení měst Hongkong–Shenzen–Kanton a utváří se zde jedna z největších megalopolí světa s odhadovaným počtem obyvatel nad 35 milionů.

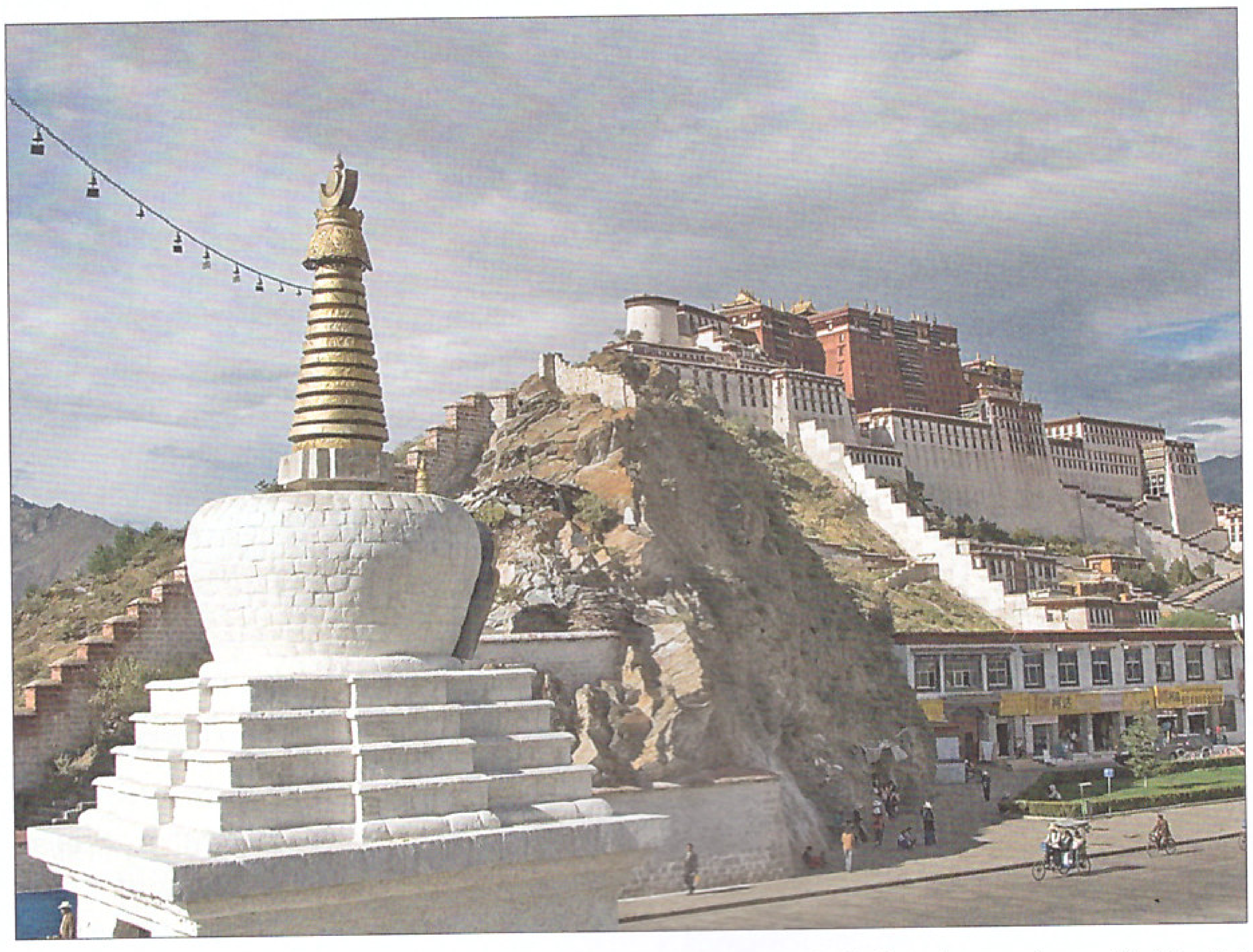

Potala – palác dalajlámy v tibetské Lhase je jednou z památek, které se zatím počínšťování tradiční tibetské zástavby města nedotklo. Tibeťané jsou velice silně duchovně založeni a pro svoji buddhistickou víru jsou schopni neuvěřitelných obětí.

- ➲ *Které faktory umožnily současný hospodářský rozvoj Číny? Které jsou naopak brzdou a představují pro Čínu potenciální hrozbu do budoucna?*
- ➲ *Uveďte, se kterými čínskými výrobky se setkáváte na českém trhu. Se kterými výrobky se může Česko uplatnit na trhu čínském?*

K **periferním** oblastem Číny patří rozsáhlý venkov v nížinných oblastech (asi třetina ekonomicky aktivních obyvatel pracuje v zemědělství), ale hlavně v převážně pustinné oblasti západu země – Tibet, Ujgurská autonomní oblast Sin-ťiang (Xinjiang) a Vnitřní Mongolsko. Kvalita života v těchto oblastech je nízká, jednoznačně převažuje tradiční způsob života – pastevectví, oázové rolnictví (v moderní době těžba surovin), navíc ovlivněný i jiným náboženstvím (buddhismus, lámaismus, islám).

Čína patří k nejdynamičtěji se rozvíjejícím ekonomikám světa s průměrnými ročními přírůstky okolo 8–10 %. Ještě v roce 2003 figurovala podle HDP na 6. místě na světě (za USA, Japonskem, Německem, Francií a Británií). Během posledních 10 let se již dostala na **2. místo** světového pořadí za USA. Měříme-li HDP podle paritní síly na obyvatele, náleží Čína spíše k rozvíjejícím se ekonomikám, neboť tento indikátor je třikrát nižší než v Japonsku a dvaapůlkrát nižší než v Česku (2016). Dynamicky rostou téměř všechny sektory národního hospodářství, zejména **finančnictví**.

Největší města Číny (2011)

Pořadí	Město	Provincie	Obyvatelstvo v milionech
1.	Shanghai (Šanghaj)	Shanghai	20,2
2.	Beijing (Peking)	Beijing	16,4
3.	Chongqing	Chongqing	11,9
4.	Guangzhou (Kanton)	Guangdong	10,6
5.	Shenzhen	Guangdong	10,4
6.	Tianjin	Tianjin	9,6
7.	Wuhan	Hubei	7,5
8.	Xianggang (Hongkong)	Hong Kong	7,1

Pouliční stravování je v Číně běžné, stejně jako v celé Asii. Jídlo je poměrně levné a dosti často tento způsob stravování realizují celé rodiny.

Zvláštní ekonomická zóna Shenzhen. Shenzhen byl před vytvořením ekonomických zón územím malých rybářských a rolnických sídel. Dnes jde o rozsáhlé velkoměsto s několika miliony obyvatel (část z nich tvoří jen dočasně přítomní pracovníci z venkovských oblastí) s rozsáhlým montážním průmyslem, bankami, obytnými areály a nocležnami. Podobně i další volné ekonomické zóny představovaly v uplynulých čtyřiceti letech „okna", jimiž se Čína začala pozvolna (především v ekonomické oblasti) otevírat světu. Dnes jsou to významná výrobní a obchodní jádra nadstátního, či dokonce globálního významu.

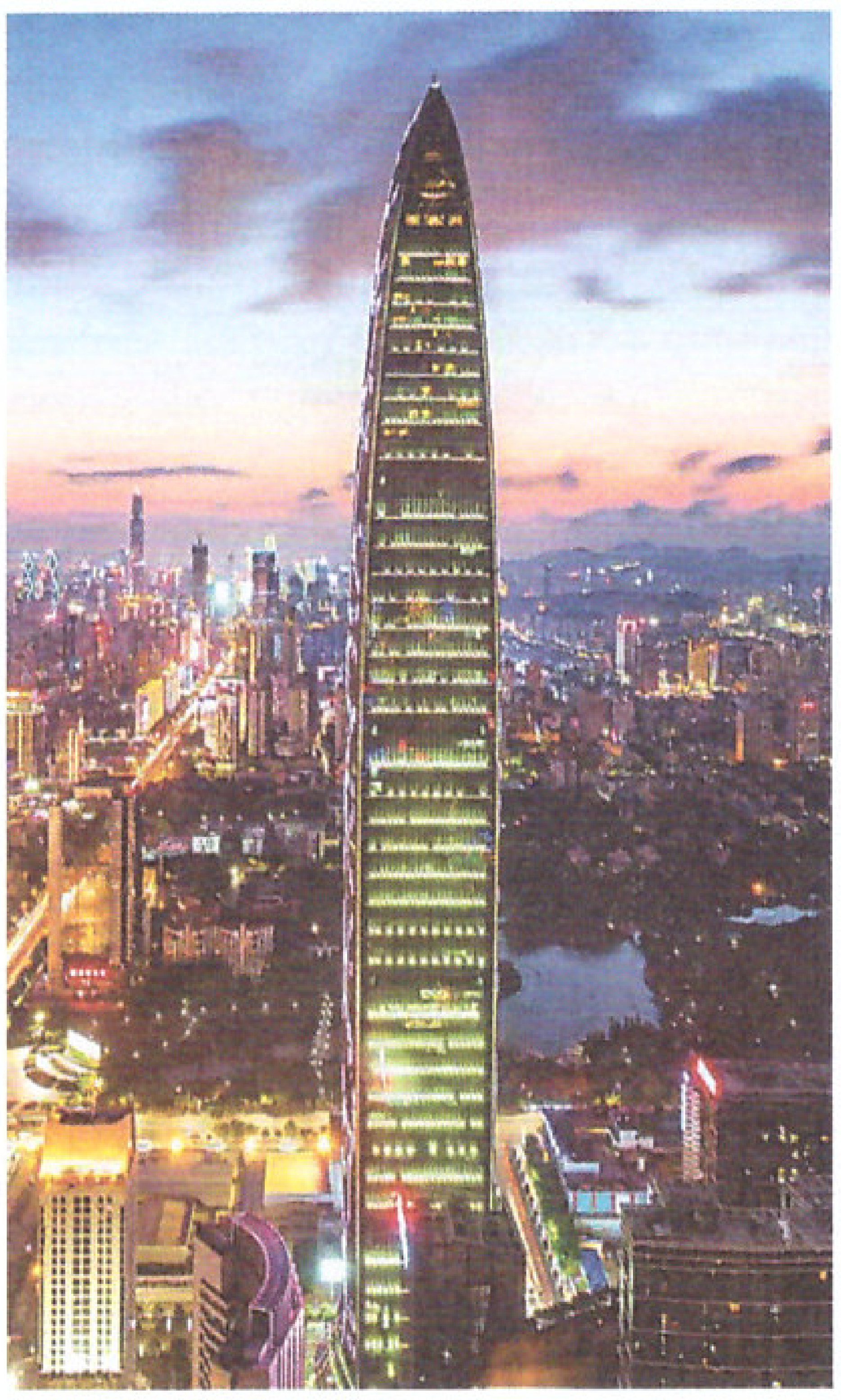

Základem úspěšného ekonomického rozvoje jsou **bohaté surovinové zdroje**, jichž má Čína téměř kompletní sortiment. Čína se dostala na **první místo na světě** v produkci celé řady výrob – **elektrické energie** (20 % světové produkce), **oceli** (48 %), **hliníku** (50 %), **umělých hnojiv** (30 %), **papíru** (25 %), **cementu** (70 %). Skvělé je strojírenství zaměřené na výrobu **osobních automobilů** (25 % světové produkce); z čínských značek jsou největší SAIC Motor sídlící v Šanghaji s roční výrobou přes 2 mil. kusů či Dongfeng Motor se sídlem ve Wuhanu (roční výroba přes 1,5 mil. aut). Vyniká elektronika a elektrotechnika – v Číně se vyrobí 45 % **televizorů**, 55 % **chladniček** a **praček** a hlavně 83 % **počítačů**.

Zatímco nejvyspělejší země světa mají svoji **energetickou** bilanci založenou na ušlechtilých palivech a zelené energii, v Číně je stále klíčovým energetickým zdrojem uhlí. Vysoká spotřeba uhlí k výrobě elektřiny a vytápění domácností je jedním z klíčových problémů velkého znečištění **životního prostředí**. Zejména v zimním období je například znečištění vzduchu ve velkých městech extrémní.

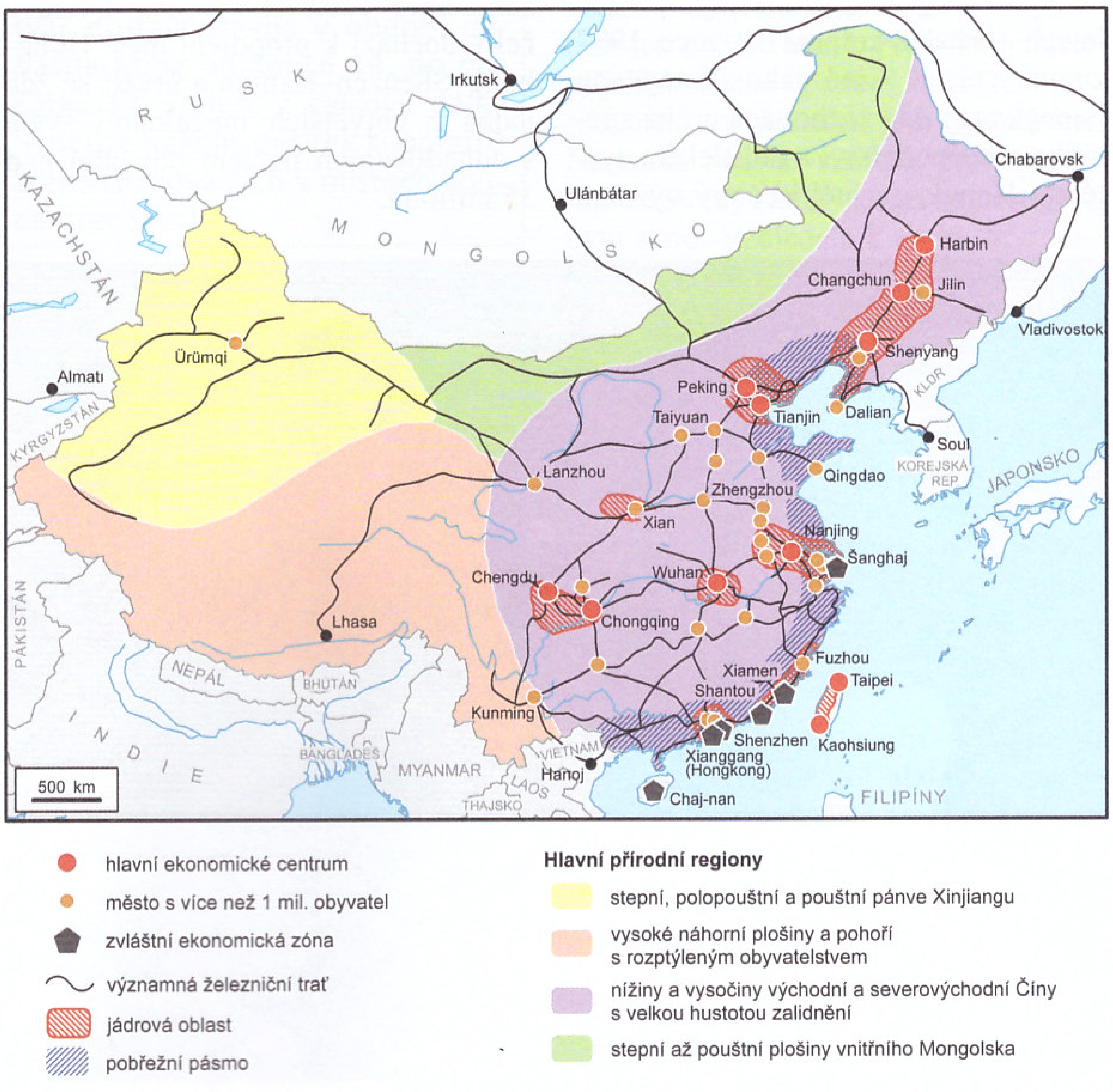
R U S K O
Irkutsk
Ulánbátar
M O N G O L S K O
KAZACHSTÁN
Almatı
KYRGYZSTÁN
Ürümqi
Chabarovsk
Harbin
Changchun
Jilin
Vladivostok
Shenyang
Peking
Tianjin
Dalian
KLDR
Taiyuan
Soul
KOREJSKÁ REP.
JAPONSKO
Lanzhou
Qingdao
Zhengzhou
Xian
Nanjing
Šanghaj
Chengdu
Wuhan
Chongqing
PÁKISTÁN
Lhasa
NEPÁL
BHÚTÁN
Fuzhou
Xiamen
Taipei
Shantou
Kunming
Shenzhen
Kaohsiung
I N D I E
BANGLADÉŠ
MYANMAR
VIETNAM
Hanoj
Xianggang (Hongkong)
LAOS
THAJSKO
Chaj-nan
FILIPÍNY
500 km
● hlavní ekonomické centrum
● město s více než 1 mil. obyvatel
⬟ zvláštní ekonomická zóna
významná železniční trať
▨ jádrová oblast
▨ pobřežní pásmo
Hlavní přírodní regiony
stepní, polopouštní a pouštní pánve Xinjiangu
vysoké náhorní plošiny a pohoří s rozptýleným obyvatelstvem
nížiny a vysočiny východní a severovýchodní Číny s velkou hustotou zalidnění
stepní až pouštní plošiny vnitřního Mongolska

Základní trendy regionálního rozvoje Číny v posledním čtvrtstoletí můžeme zjednodušit na slogan: od pobřeží na západ. Rozvoj vnitrozemí pokračuje velice rychle, čemuž napomáhá výstavba nadregionálních tahů silnic a železnic.

Produkce hlavních průmyslových výrobků v Číně (1936–2015)

	Jednotka	1936	1956	1970	1990	2015
Černé uhlí	*mil. t*	34	93	430	1 050	3 500
Ropa	*mil. t*		1	30	140	200
Elektřina	*mld. kWh*		15	100	750	4 700
Ocel	*mil. t*	1	3	21	70	825
Osob. auta	*mil. ks*				0,5	22
Papír	*mil. t*		1	4	18	105
Cement	*mil. t*		6	16	250	2 300

Přehrada Tři soutěsky. Jezero je vzduté v délce přes 800 km, ze zatopených oblastí bylo nutné přestěhovat 1,3 mil obyvatel.

Přehrada Tři soutěsky je jedním z největších hydroenergetických projektů na světě. Celková délka přehradního jezera postaveného v provincii S´-čchuan na řece Chang Jiang je 800 km. Stavba začala v roce 1994 a byla dokončena v roce 2009. Bylo třeba přestěhovat kolem 1,3 mil. obyvatel a zajistit rozsáhlou výsadbu lesů proti erozi. Tři soutěsky jsou největší hydroelektrárnou na světě podle instalovaného výkonu (22,5 GW) a vyrábí přes 3 % celkové spotřeby elektřiny v Číně (původní odhad byl až 10 %). Přehrada představuje také určitá rizika, neboť se nachází v ne zcela seismicky stabilní oblasti.

➲ *Zjistěte, jak se staví Čína ke snahám o řešení globálních problémů a jak prosazuje vlastní zájmy. Uveďte příklady a diskutujte.*

Zemědělství má nelehký úkol uživit na 7 % orné půdy naší planety 20 % světové populace – proto se Čína objevuje na prvních místech světových žebříčků. Má nejvyšší stavy **vepřů** (50 % ze světa), **ovcí** (20 %), **drůbeže** (22 %), nejvyšší úlovky **ryb** (40 %) a produkci **masa** (30 % z celosvětových hodnot). Sklidí se zde nejvíce **pšenice** (18 %), **rýže** (30 %), **brambor** (25 %), **bavlny** (25 %), **podzemnice olejné** (40 %), **čaje** (35 %), **tabáku** (45%) a **zeleniny** (50 % světové produkce). Pozoruhodná je dynamika nárůstu produkce (za posledních 25 let např. vzrostla produkce masa dvakrát, ryb čtyřikrát a čaje třiapůlkrát).

Doprava v Číně představuje zcela zásadní problém. Zatím je stále nedostačující dálková, velkokapacitní a kvalitní nákladní i osobní doprava. Investice do železnic, dálnic a hlavních silnic mají pomalou návratnost a představují obrovské náklady. Přesto má Čína nejvyšší výkony v **železniční přepravě** na světě. Šanghaj má první **rychlodráhu** na elektromagnetickém principu, z letiště do centra města jezdí rychlostí až 400 km/hod.

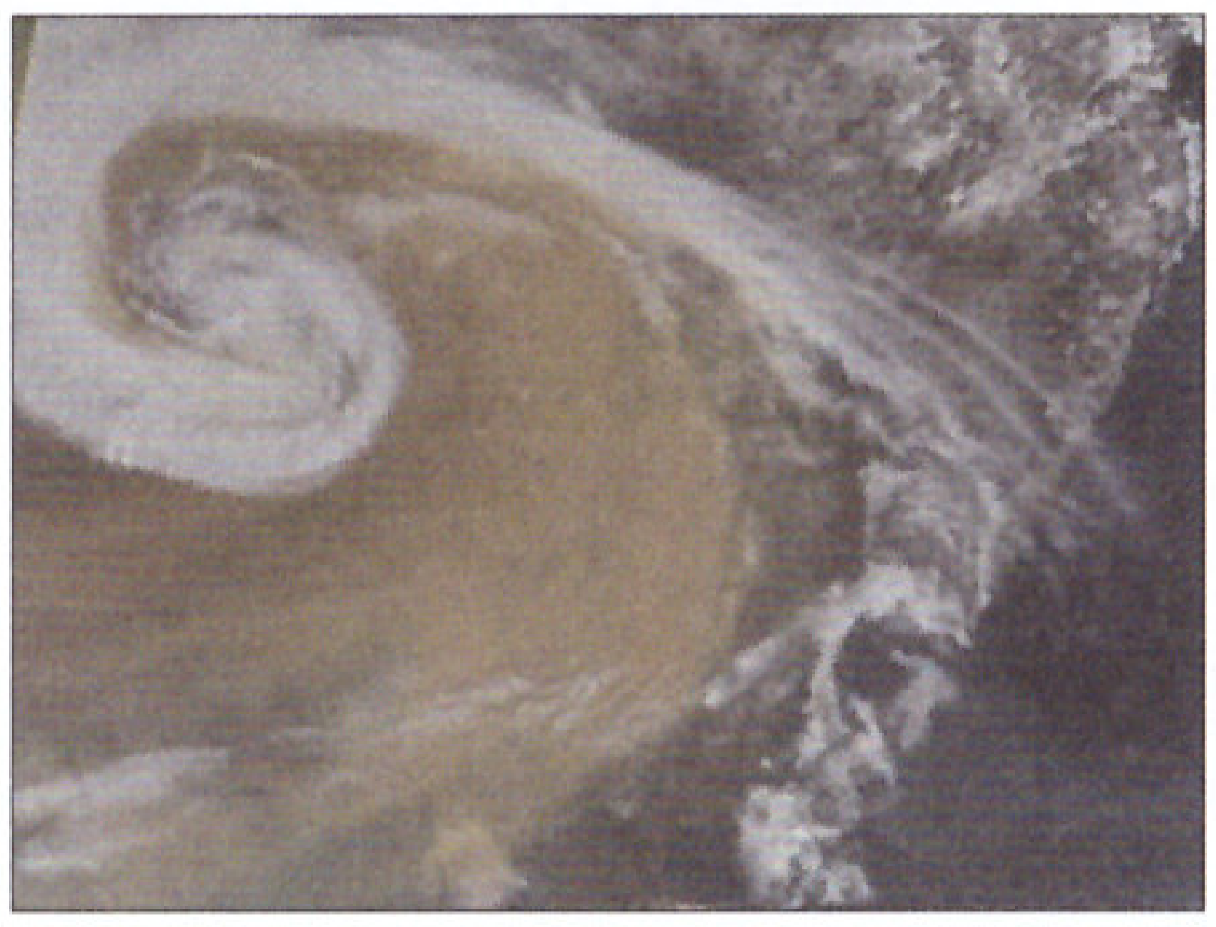

Částice ze znečištění vzduchu mohou jako „obří mrak" obletět svět. V roce 2001 družice NASA zaznamenala bouři nad Čínou. Husté znešištění se přes Japonsko dostalo do týdne nad USA.

Čína je největším exportérem zboží na světě a má zároveň i nejvíce kladné saldo zahraničního obchodu (ještě před 10 lety to bylo 6. pořadí). Polovina exportu připadá na elektroniku – PC, mobily (Huawei, Lenovo, Xiaomi), televizory a další audiotechniku. Druhou polovinu tvoří textilní výrobky, obuv, kancelářské potřeby, hračky atd. Významně roste i **cestovní ruch**. Desítky milionů lidí pravidelně cestují za památkami, kulturou, sportem. Čínští turisté (samozřejmě především bohatší městští obyvatelé) dnes představují jeden z nejrychleji narůstajících segmentů **účastníků celosvětového cestovního ruchu**, navíc poměrně movitých a utrácejících. Jak čínská populace bohatne, je ochotná věnovat nemalé prostředky na cestování, a to nejen po vlastní zemi, kde navštěvují památky a příbuzné. Během čínského Nového roku se každoročně přepravuje k rodinám během zhruba týdne čtvrt miliardy lidí tam a zase zpět. Vedle toho se Čína stala zemí s největším objemem peněz vložených do zahraničního cestovního ruchu.

V hornatých oblastech JV Číny a celé Jihovýchodní Asie je voda uměle zadržována v terasovitých svazích někdy i po několik let. Terasy zadržují vodu v krajině a umožňují velmi efektivní pěstování rýže, která ze všech obilovin dává největší výnos z hektaru a navíc v oblastech s dostatkem vody je z obilovin nejvhodnější.

6 AUSTRALSKO-OCEÁNSKÝ MAKROREGION

HLAVNÍ ZNAKY MAKROREGIONU

Rozloha		Obyvatelstvo		Hustota zalidnění	HDP		HDP/obyv.	Gramotnost	Střední délka života
mil. km^2	*%*	*mil.*	*%*	*obyv./ km^2*	*bil. USD*	*%*	*tis. USD*	*%*	*roky M/Ž*
8,5	6,2	39	0,5	4,5	1,7	2,2	35	95	75/79

Data o Australsko-oceánském makroregionu (2016) porovnejte s údaji o ostatních makroregionech v přehledu na straně 162. Svá zjištění se pokuste komentovat: hledejte výrazné rozdíly a snažte se je zdůvodnit v širších souvislostech.

- ✓ Makroregion zaujímá nejmenší kontinent světa **Austrálii** a ostrovní oblast **Oceánii**, rozkládající se na různě velkých obydlených i neobydlených ostrovech v Tichém oceánu.
- ✓ **Počtem obyvatel nejmenší** makroregion s daleko nejnižší hustotou zalidnění (0,5% podílem na světové populaci, což je osmkrát méně, než má druhý nejméně zalidněný Ruský makroregion). Plochou jej řadíme mezi průměrné – zabírá celkem 6,2 % světové souše.
- ✓ Typickým znakem je **vysoká diverzita** v řadě sledovaných přírodních jevů. Z hlediska klimatického je charakteristický výrazný srážkový deficit australského kontinentu, většina východního a severního pobřeží Austrálie a především ostrovy v Oceánii mají naopak značné úhrny srážek.
- ✓ Velké kontrasty sledujeme také v rostlinné i živočišné říši. Austrálie a Nový Zéland mají svébytnou **endemickou** a relativně chudou flóru, naopak ostrovy v Pacifiku se vyznačují velmi pestrým rostlinným krytem.
- ✓ Specifická je **živočišná říše**, která má starobylý ráz; nalezneme zde řadu endemitů, ale před příchodem Evropanů chyběli vyšší savci a šelmy.
- ✓ Obyvatelé Austrálie a Oceánie se soustřeďují především ve **městech**. Zejména v Austrálii jsou to převážně **přistěhovalci** z různých oblastí světa.
- ✓ Mezi makroregiony nenalezneme žádný s tak jednoznačnou **dominancí jednoho státu**, jako je tomu v případě tohoto makroregionu. Ve stínu australské ekonomiky je vyspělé hospodářství Nového Zélandu a v porovnání s nimi jsou ostrovní státy v Pacifiku „hospodářskými trpaslíky“.
- ✓ Vlády jednotlivých států makroregionu vyvíjejí značnou snahu o **ochranu životního prostředí**. Po období bezohledné kolonizace v minulosti dochází také k obnově práv původních obyvatel, jejichž kultura a životní styl téměř vymizely.

☐ PŘÍRODNÍ POMĚRY

Velkou část australské pevniny zaujímají **plošiny**. Extrémní výškovou členitost však mají některé ostrovy v Oceánii, což je způsobeno jejich **živou vulkanickou a tektonickou činností**. Příkladem je novozélandské pohoří Jižní Alpy, jehož nejvyšší hora Mt. Cook s nadmořskou výškou 3 753 m se nachází pouhých 28 km od mořského pobřeží.

➲ Kde se nachází nejvyšší vrchol celé Oceánie a jaké výšky dosahuje?
➲ Zjistěte, které ostrovy a souostroví leží na hlavních tektonických liniích. Kterou část makroregionu lze naopak označit za tektonicky a vulkanicky klidnou?

Podle vzniku se rozlišují tři základní typy ostrovů. **Pevninské** čili kontinentální ostrovy (původně spojené s pevninou), např. Nová Guinea, Nová Kaledonie či Nový Zéland. **Sopečné** ostrovy vzniklé proniknutím žhavého magmatu na zemský povrch a příkře vystupující z oceánu, např. Tahiti, Samoa. Třetím typem jsou **korálové** ostrovy zvané atoly (vybudované živočišnými společenstvy korálů lemujících laguny), např. Tuamotu, Marshallovy ostrovy.

Při severovýchodním pobřeží Austrálie se táhne 2 300 km dlouhý pás **Velkého bariérového útesu**, který je nejrozsáhlejší soustavou korálových útesů na světě. Žije zde více než 400 druhů korálů, 1 500 druhů ryb a mnoho dalších mořských živočichů. Zejména jeho severní část je však v posledních letech postižena tzv. blednutím korálů, při kterém dochází k narušení ekologického vztahu se symbiotickými řasami a k následnému hynutí řas i samotných korálů. Prvotní příčinou blednutí korálů je zvyšování teploty oceánu v souvislosti s globální změnou klimatu.

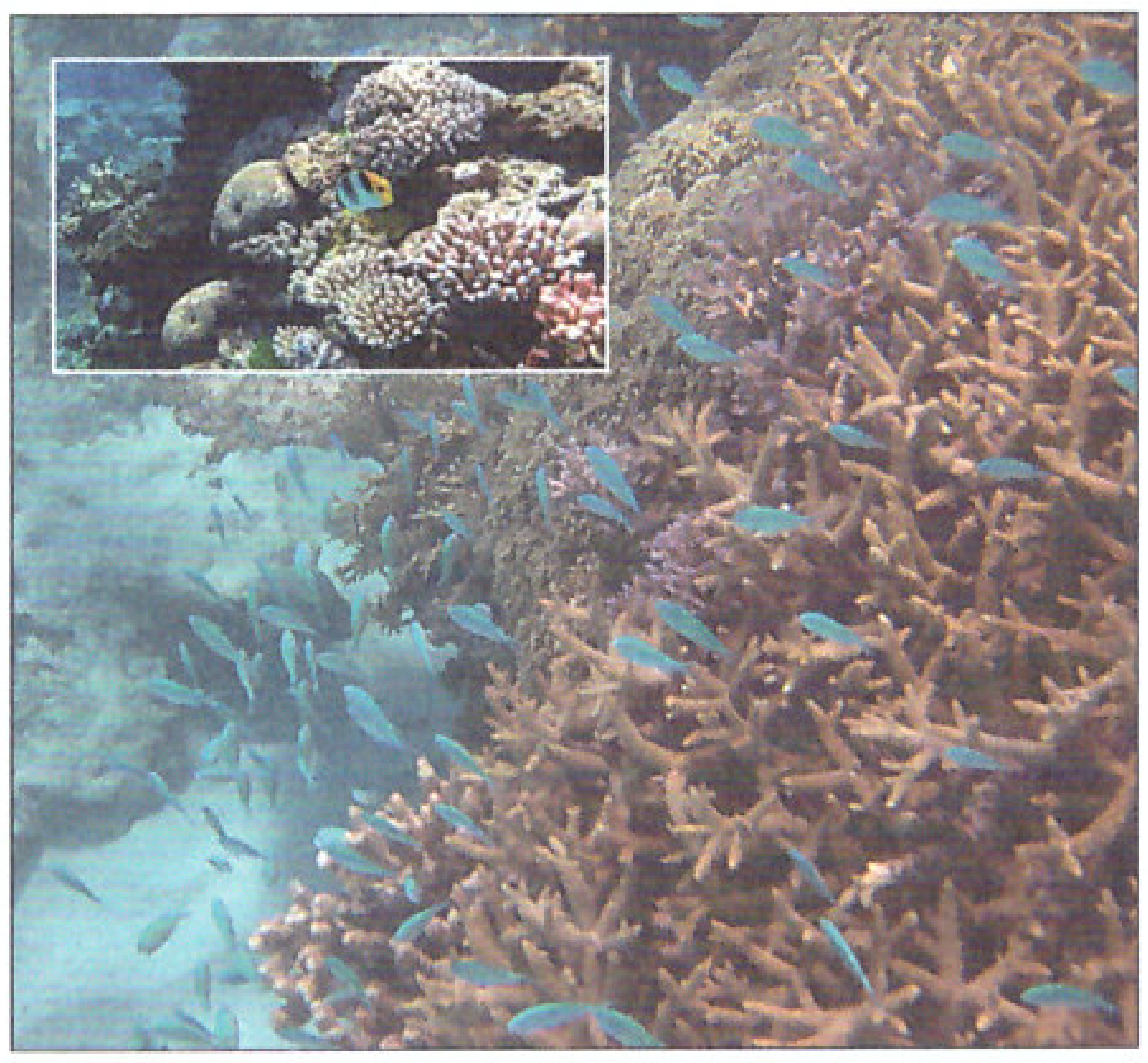

Detail korálu z Velkého bariérového útesu, který je pod ochranou UNESCO. Díky mimořádné rozmanitosti prostředí je jedním z druhově nejbohatších ekosystémů světa.

Větší část australského kontinentu, především jeho vnitrozemí, trpí značným nedostatkem **srážek**. Zachycují je hory na východním pobřeží a do vnitrozemí tak srážky nepronikají. To se mimo jiné projevuje nedostatečně vyvinutou říční sítí, kterou na většině území tvoří občasné toky označované termínem creek (obdoba afrických vádí). Ostrovy v Oceánii mají naopak značné roční úhrny srážek.

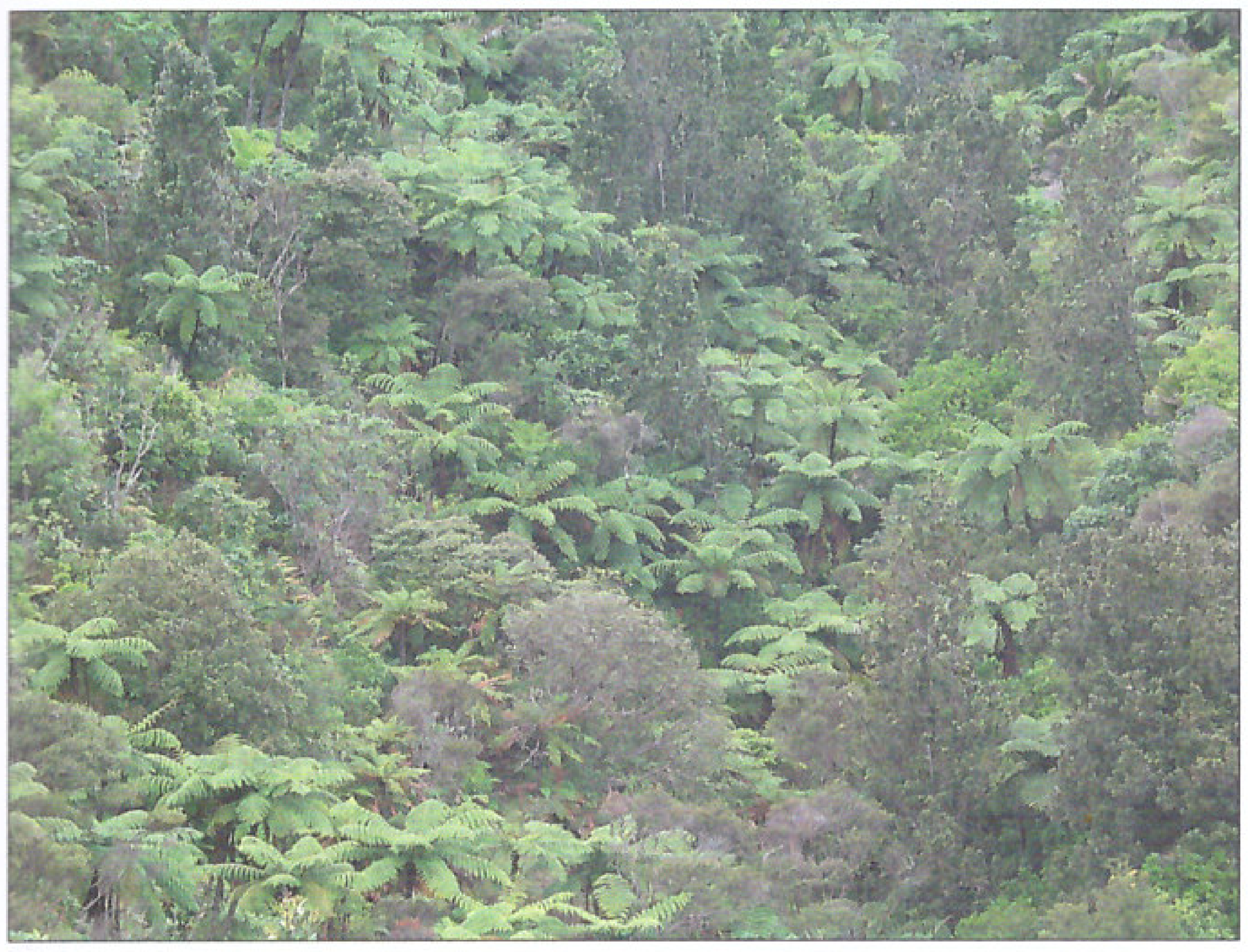

Krajina Nového Zélandu je silně hornatá a v mnoha oblastech pokrytá neprostupnými pralesy. Příchod Maorů a později Evropanů silně narušil původní biotu a některé druhy vymřely.

Krajinu vnitrozemí Austrálie tvoří rozsáhlé prakticky neobydlené polopouště a pouště. Jsou bez výrazného dopravního propojení východozápadním i severojižním směrem.

➲ *Zjistěte, jak Austrálie v některých oblastech řeší problémy s nedostatkem pitné vody.*

Specifikem makroregionu je existence svérázné flóry a fauny s vysokým podílem tzv. **endemitů**, tedy druhů, které se vyskytují pouze v dané lokalitě. Mezi ně patří více než čtyři pětiny původních druhů rostlin a živočichů Austrálie. Ještě vyšší podíl endemitních druhů mají některé ostrovy v Pacifiku (např. na Nové Kaledonii až 90 % druhů rostlin). Mezi nejznámější představitele australské zvířeny patří především vačnatci a ptakořitní. Charakterističtí jsou pro Austrálii klokani, kterých zde žije několik desítek druhů. Největší z nich je klokan rudý, který může měřit až 2 metry, najdeme zde však také klokany o velikosti krysy. Z ostatních vačnatců je známý např. koala medvídkovitý, který je příkladem výrazného potravního specialisty – živí se výhradně listy některých druhů blahovičníků. Typickými zástupci původní zvířeny Nového Zélandu jsou nelétaví ptáci kivi či haterie novozélandská.

➲ *Vysvětlete, co je příčinou vysokého podílu endemitů v Austrálii a Oceánii.*

➲ *Které další druhy živočichů jsou charakteristické pro Austrálii a které pro Oceánii?*

➲ *Nebezpečnými živočichy v Austrálii jsou hadi. Zjistěte, kteří z nich jsou nejjedovatější.*

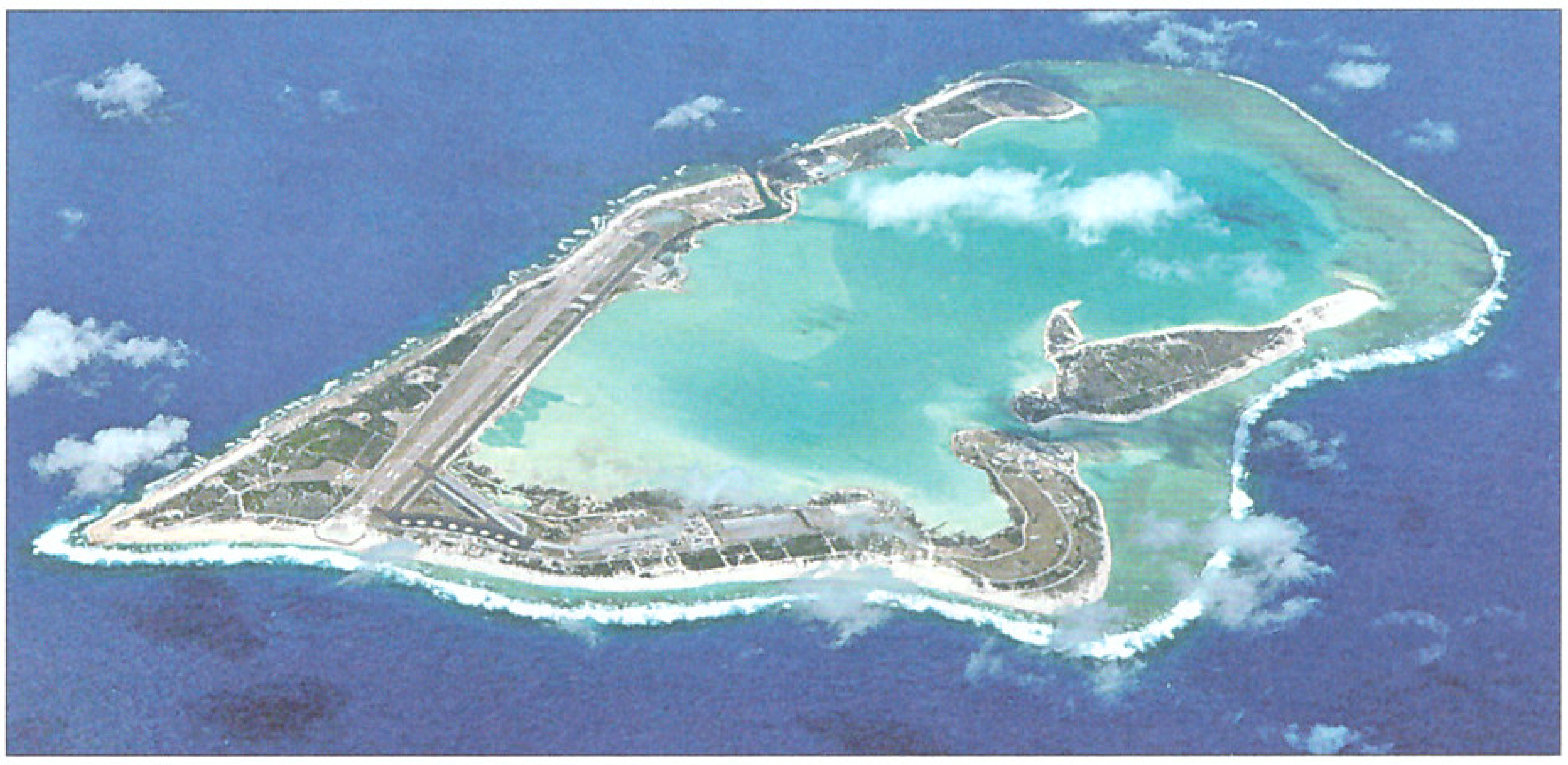

Korálový ostrov Wake ční nad úroveň hladiny oceánu jen několik metrů, což jej stejně jako řadu dalších ohrožuje v souvislosti s klimatickou změnou a vzestupem hladiny oceánu.

Rozmístění **vegetace** je závislé především na klimatických podmínkách, zejména na dostatku srážek. Na severu a severovýchodě Austrálie a na přilehlých ostrovech se táhne úzký pás tropických deštných lesů, které na východním pobřeží přecházejí přímo v lesy subtropické. Směrem do vnitrozemí na pás tropických deštných lesů navazuje pás savan. Největší rozlohu však zaujímají polopouště a pouště, které se rozprostírají především ve vnitrozemí australského kontinentu, kam východní srážky nemohou proniknout přes bariéru pobřežních hor.

Makroregion se vyznačuje řadou tzv. **environmentálních hazardů**. Vlivem dlouhodobě trvajícího sucha postihujícího Austrálii je nebezpečí rozsáhlých přírodních požárů. Tropický pás bývá ohrožen sezonním vznikem tropických cyklon, jejichž důsledky mohou být katastrofální (např. v roce 1974 postihla město Darwin tropická cyklona, která zničila téměř všechny domy). Projevuje se zde na-

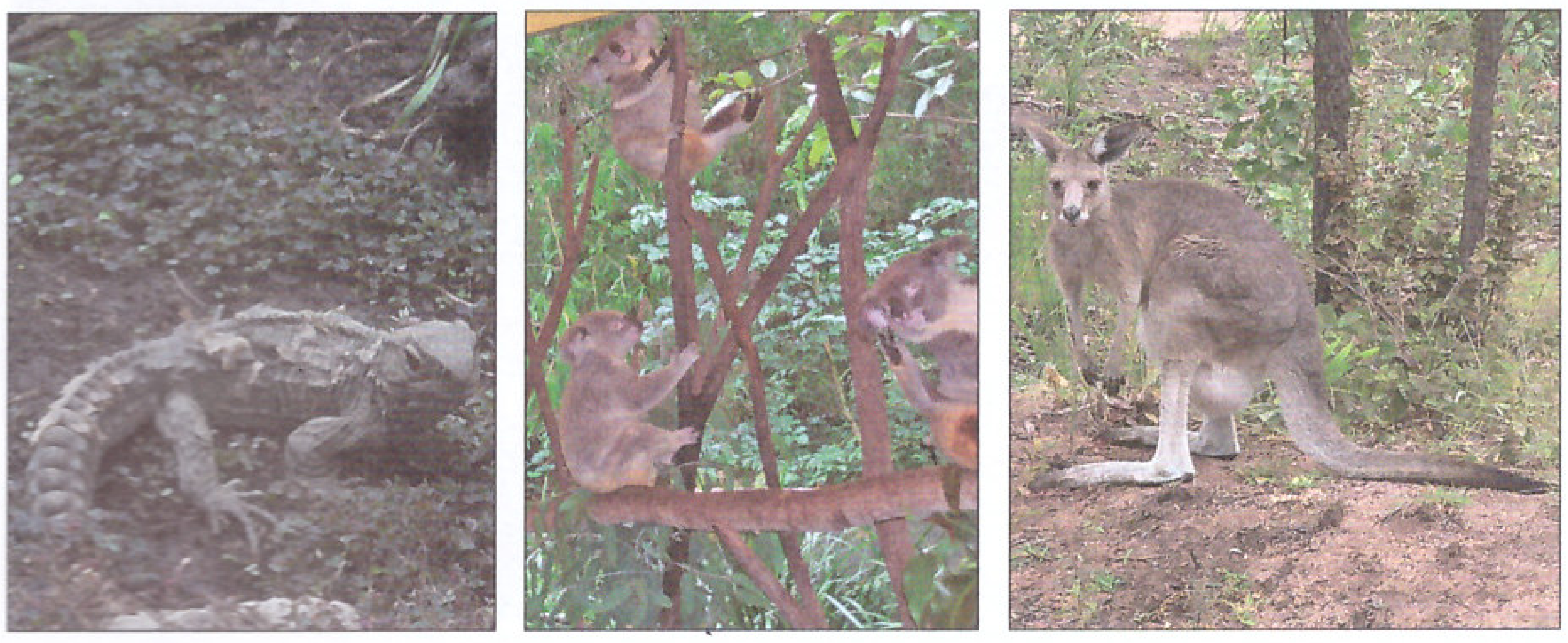

Zvířena Austrálie je velmi specifická. Hlavním důvodem bylo nejstarší odtržení této části zemské kůry od velké pevniny Gondvany v prvohorách. Specifičnost zvířeny dále doplňují druhy dovezené sem Evropany a zdivočelé (králík, velbloudi aj.). Na snímcích zleva haterie novozélandská, koala a klokan, symbol světadílu.

Specifické rostlinstvo na malém korálovém ostrově si vypomáhá kůlovitými kořeny k lepšímu uchycení v sypké půdě z úlomků korálů.

rušení ozonové vrstvy, jehož důsledkem je vyšší intenzita UV záření a s ní spojené vyšší riziko výskytu rakoviny kůže. Flóra a fauna jsou v současné době silně ohroženy lidskou činností. Některé druhy byly vyhubeny lovem (např. obří ptáci moa na Novém Zélandu), jiné vyhynuly nebo jsou vyhynutím bezprostředně ohroženy v důsledku ztráty svých přirozených stanovišť či zavlečením druhů z jiných geografických oblastí, především z Evropy a Severní Ameriky.

❑ HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

Vztah mezi **původními obyvateli** (například četnými kmeny negroidní rasy v Austrálii a Maory na Novém Zélandu) a kolonizujícími Evropany byl po dlouhou dobu poměrně konfliktní a došlo tak k výraznému snížení počtu původních obyvatel. Mezi prvními byli Portugalci, kteří objevovali především Mikronésii. Po nich přišli Holanďané a výraznější kolonizační aktivity realizovali Angličané, a to až v 18. století. Narazili na domorodé obyvatele, kteří se živili lovem, sběrem a rybolovem, zemědělství neznali. Kolonizace makroregionu pak probíhala především v 19. a 20. století.

V rozmezí let 1825–1862 vznikaly v oblasti **nové kolonie**, konkrétně Tasmánie, Západní a Jižní Austrálie, Viktorie a Queensland. Ve druhé polovině 19. století si tehdejší evropské velmoci rozdělily ostrovy v Pacifiku. Začátkem 20. století došlo ke spojení australských kolonií v **Australský svaz** a spolu s Novým Zélandem obdržely status britského dominia. K osamostatnění tichomořských ostrovů došlo postupně od roku 1962, kdy se prvním nezávislým státem **Pacifiku** stala Západní Samoa (nyní Samoa).

V Oceánii se nacházejí tři významné **kulturní a etnografické oblasti**: Melanésie, Mikronésie a Polynésie. Nejprve došlo k osídlení **Mikronésie** z oblasti ostrova Nová Guinea a ze Šalomounových ostrovů kolem roku 1500 př. n. l. Poté odtud docházelo k osidlování **Melanésie** v letech 1000 př. n. l. až 500 n. l. Především ze souostroví Fidži pak přicházeli noví obyvatelé velmi rozlehlé **Polynésie** (1500 př. n. l. byla osídlena Samoa, až kolem roku 1000 n. l. Nový Zéland). Domorodé obyvatelstvo se dnes vyznačuje velkou kulturní diverzitou (jazyky, zvyky, tradice atd.). Stále existují kontrasty mezi obyvateli Austrálie či Nového Zélandu (evropský styl života) a některými ostrovy v Pacifiku (např. na Nové Guineji či Šalomounových ostrovech). S trochou nadsázky lze konstatovat, že rozdíly mezi lidmi a způsobem života v rámci tohoto makroregionu jsou mnohdy větší než geografická vzdálenost mezi Evropou a Austrálií.

Zachovávání tradic se dnes často jeví jako vzácné. Pro obyvatele tichomořských ostrovů jsou však přípravy kostýmů, tanců a zpěvů na významné události stále běžnou součástí života. Tato činnost znamená úctu k vlastní kultuře i k předkům a udržování kulturního dědictví celé oblasti.

- *Kteří mořeplavci a kdy se podíleli na objevování Austrálie? Které místopisné názvy dodnes poukazují na jejich objevné plavby?*
- *Zjistěte, jak vznikl název Austrálie.*
- *Kdy se dostali do Austrálie první lidé?*
- *Které ostrovy v Oceánii dodnes patří mezi závislá území?*

❑ OBYVATELSTVO A OSÍDLENÍ

Obyvatelstvo makroregionu má řadu specifik: žije zde zdaleka nejméně obyvatel (pouze 0,5 % obyvatel planety), extrémně **nízká** je i **hustota zalidnění** dosahující pouze 4,5 obyv./km^2. Makroregion také náleží k těm, které se vyznačují **výraznými rozdíly** mezi populacemi. Posuzujeme-li například **střední délku života**, zdá se situace velice příznivá, neboť tento ukazatel za celý makroregion dosahuje 75 let pro muže a 79 let pro ženy. Při bližším rozboru lze ovšem zjistit, že kupříkladu mezi Austrálií, u níž střední délka života patří k nejvyšším na světě, a Papuou-Novou Guineou činí rozdíl plných 20 let, přičemž podobně na tom jsou i další ostrovní státy v Pacifiku. Určitý zkreslující pohled na data pro makroregion způsobuje významná váha Austrálie a Nového Zélandu, kde žije téměř 80 % obyvatel makroregionu. Pod tímto zorným úhlem je proto třeba nahlížet i další demografické, sociální a ekonomické ukazatele za tento makroregion.

Například **gramotnost** dosahuje v makroregionu 95 %, ovšem ve státě Papua-Nová Guinea činí pouze 64 %. Podobné disproporce lze sledovat rovněž v rozmístění obyvatelstva. Zatímco v Austrálii žije 90 % obyvatel ve městech, na ostrovech v Pacifiku se míra **urbanizace** pohybuje v rozmezí 20–45 % (např. Samoa 20 %, Vanuatu 25 %) a v Papui-Nové Guineji dokonce je to pouze 15 %. Díky přírodním podmínkám jsou obyvatelé Austrálie, kde převažují pouště a polopouště,

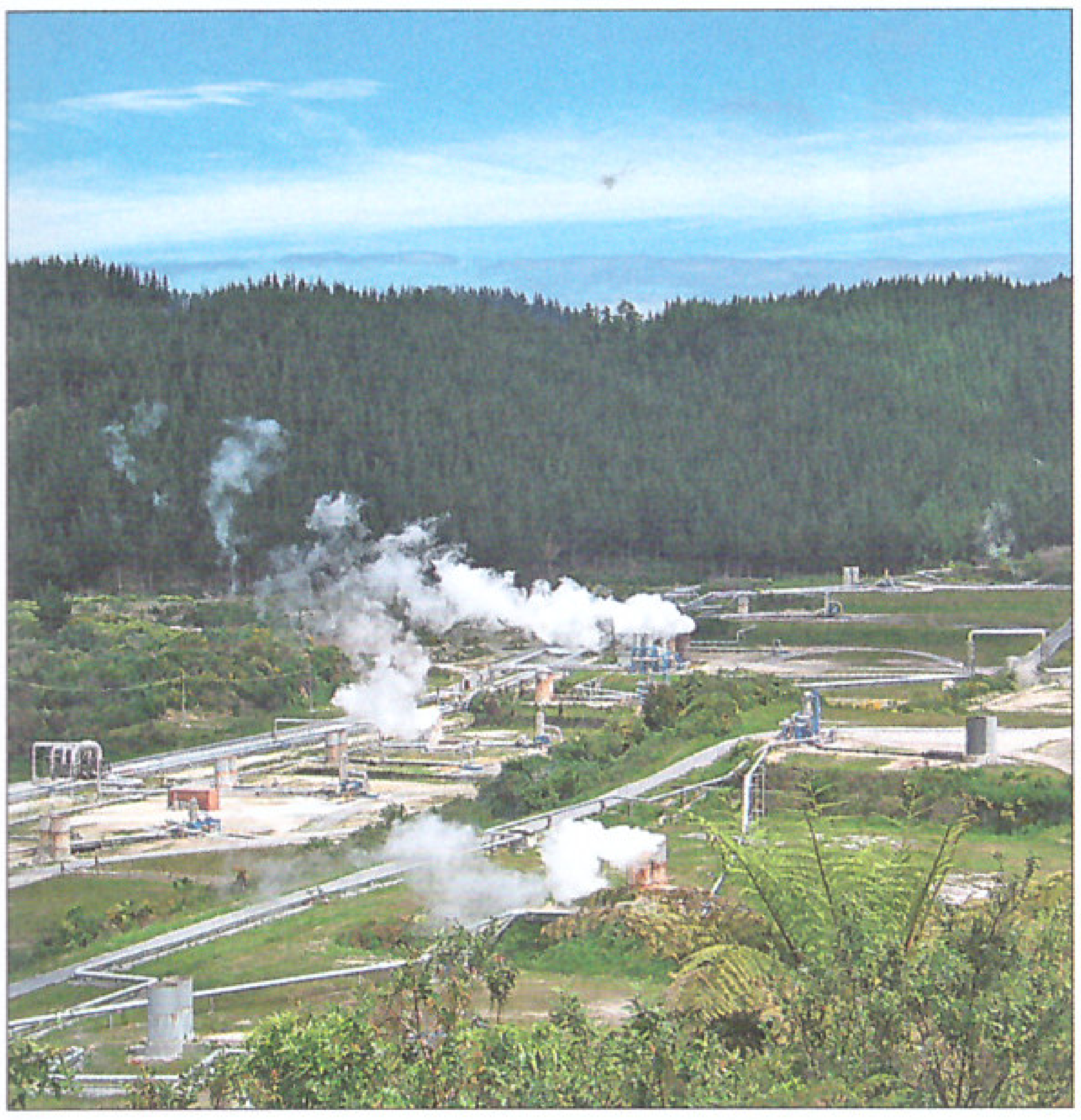

Na Novém Zélandu je dostatek geotermální energie využíván k výrobě elektřiny a tepla.

ROAD TRAIN
DIRECT

Nekonečným dálkám australského vnitrozemí vládnou mohutná nákladní auta zpravidla s několika přívěsy. Na přídi takového korábu bývá silný ocelový rám k odražení zvěře, jichž tato monstra ročně zabijí desetitisíce (klokani, ovce, vačice, dingové aj.).

a Nového Zélandu, kde dominují hory, koncentrováni do jádrových oblastí při pobřeží. **Původní obyvatelstvo** makroregionu je nejvíce zastoupeno na ostrovech v Pacifiku a na Nové Guineji. V Austrálii dnes tvoří domorodí Austrálci (Aboridžinci) už jen asi 2 % obyvatel. Před šedesáti lety byly domorodcům odebírány děti k výchově v „bílých" rodinách, což vyvolalo obrovské problémy. V posledních desetiletích zažívají původní obyvatelé Oceánie společenské i politické zrovnoprávnění a jsou jim také částečně vracena území ve vymezených **rezervacích**.

- ➲ *Co je příčinou mimořádných rozdílů ve střední délce života mezi Austrálií a většinou území v Oceánii?*
- ➲ *Austrálie je pro obyvatele chudých oblastí Jižní a Jihovýchodní Asie lákavým cílem. Zjistěte, jak Austrálie přistupuje k imigrační politice. Diskutujte.*

❏ HOSPODÁŘSTVÍ

Makroregion je extrémně různorodý také z hlediska hospodářství. Na jedné straně stojí hlavní **jádrové území** jihovýchodní Austrálie s velmi rozvinutým hospodářstvím, na straně druhé například relativně málo hospodářsky rozvinutý „outback" ve vnitrozemí. Navíc je z hlediska rozvoje například Papua-Nová Guinea ještě podstatně hospodářsky slabší, než je průměr Austrálie či Nového Zélandu (HDP na obyvatele je patnáctkrát nižší než u Austrálie). **Austrálie** vyprodukuje **87 % HDP** (spolu s Novým Zélandem 97 %) celého makroregionu. Důvodem je silný historický vliv Evropy, resp. Británie, který oba státy posunul mezi ekonomicky nejvyspělejší regiony s dostatkem nerostného bohatství, intenzivně zapojených původně do regionální dělby práce v rámci **Britského společenství národů a dnes do procesu globalizace. Naproti tomu** Papua-Nová Guinea a ostrovy v Pacifiku jsou z hlediska ekonomického relativně zaostalé a hlavním odvětvím je u nich primární sektor a cestovní ruch. Výjimkou je těžba niklu na Nové Kaledonii.

Základní údaje o vybraných státech Australsko-oceánského makroregionu

Stát	Rozloha	Počet obyvatel	Hustota zalidnění	Populační růst ∅	Střední délka života	Urbanizace	Gramotnost	Růst HDP ∅	HDP na obyv.
	tis. km^2	*mil.*	*obyv./km^2*	*%*	*roky M/Ž*	*%*	*%*	*%*	*tis. USD*
	2016	2016	2016	2011–2015	2016	2016	2016	2011–2015	2016
Austrálie	7 690	24,0	3,1	1,1	80/85	90	100	2,6	46
Nový Zéland	270	4,5	17,0	0,9	80/84	85	100	2,5	38
Papua-Nová Guinea	465	7,6	16,0	2,1	61/65	15	64	8,2	3

- ➲ *Zjistěte, co je to „australský autovlak". Vysvětlete jeho funkci.*
- ➲ *Zjistěte, jaké důsledky měla těžba fosfátů na ostrově Nauru.*
- ➲ *Které státy v minulosti kolonizovaly ostrov Nová Guinea? Jak vznikl stát Papua-Nová Guinea a proč nezaujímá celý ostrov?*
- ➲ *Na které souostroví Oceánie byste se chtěli podívat? Zjistěte, jaké by byly náklady na dopravu a měsíční pobyt.*

AUSTRÁLIE

Austrálie je přibližně dvaapůlkrát větší než Indie, nicméně má padesátkrát méně obyvatel a hustotu zalidnění dokonce stokrát nižší. Žádný makroregion nemá tak **dominantní stát**, jakým je v tomto makroregionu Austrálie. Rozkládá se na 90 % rozlohy, je sem koncentrováno přes 60 % obyvatel a 87 % ekonomického potenciálu. Austrálie má **federativní** uspořádání osmi států, včetně Severního teritoria a území hlavního města **Canberry**.

Převážnou část povrchu představují paroviny (100–300 m n. m.), jejichž základní stavební jednotku tvoří prastarý **Australský štít**. Jedná se o krystalické horniny překryté vrstvami sedimentů (pískovec, vápenec), přičemž nejmarkantnějším prvkem krajiny jsou pouště a polopouště. Podnebí je převážně tropické suché kontinentální. Nejsušší oblast, tzv. „mrtvé srdce“ Austrálie, se rozprostírá v okolí Eyreova jezera. Nedostatek vody je částečně kompenzován podzemními zdroji. V Austrálii se nachází nejvíce **artéských studní** na světě. Rostlinný kryt tvoří křovinaté tvrdolisté formace (scrub), **blahovičníky**, akácie a slanomilný buš.

Východ Austrálie lemují **Australské Kordillery**, nazývané také Velké předělové pohoří. Jedná se o nejdelší horské pásmo makroregionu, táhnoucí se podél východního pobřeží v délce 3 500 km. Horské hřebeny se prudce zvedají od moře, nejvyšších výšek dosahují v centrální části Australských Alp (Mt. Kosciusko, 2 228 m n. m.) a pozvolně klesají do vnitrozemí. **Podnebí** je tropické vlhké, na jihu subtropické s dostatkem srážek na návětrných východních svazích (vliv pasátů). Pohoří je pramennou oblastí **nejvýznamnějších řek** Murray [mary] a Darling. Rostlinný kryt je poměrně bohatý, na severovýchodě převládají vlhké tropické deštné lesy a na jihovýchodě subtropické lesy s blahovičníky a araukáriemi. Srážky ve vnitrozemí jsou občasné, ale silně devastující a nebezpečné přívalovými povodněmi.

Snad v žádném jiném státě na světě přírodní podmínky tak významně neovlivnily **rozmístění obyvatel** a ekonomických aktivit jako v Austrálii. Jihovýchodní pobřeží mezi městy Adelaide a Brisbane obývá více než 75 % veškeré populace a více než polovina Australanů žije pouze ve třech městských aglomeracích (Sydney, Melbourne a Brisbane). Hlavní příčinou výrazné **koncentrace** obyvatel jsou vedle historického vývoje příznivé klimatické podmínky a dostatek vodních zdrojů v pohoří Australské Alpy. Řada sídel vznikla i v místech těžby surovin – např. Newcastle [njúkesl] (černé uhlí) či Broken Hill (polymetalické rudy).

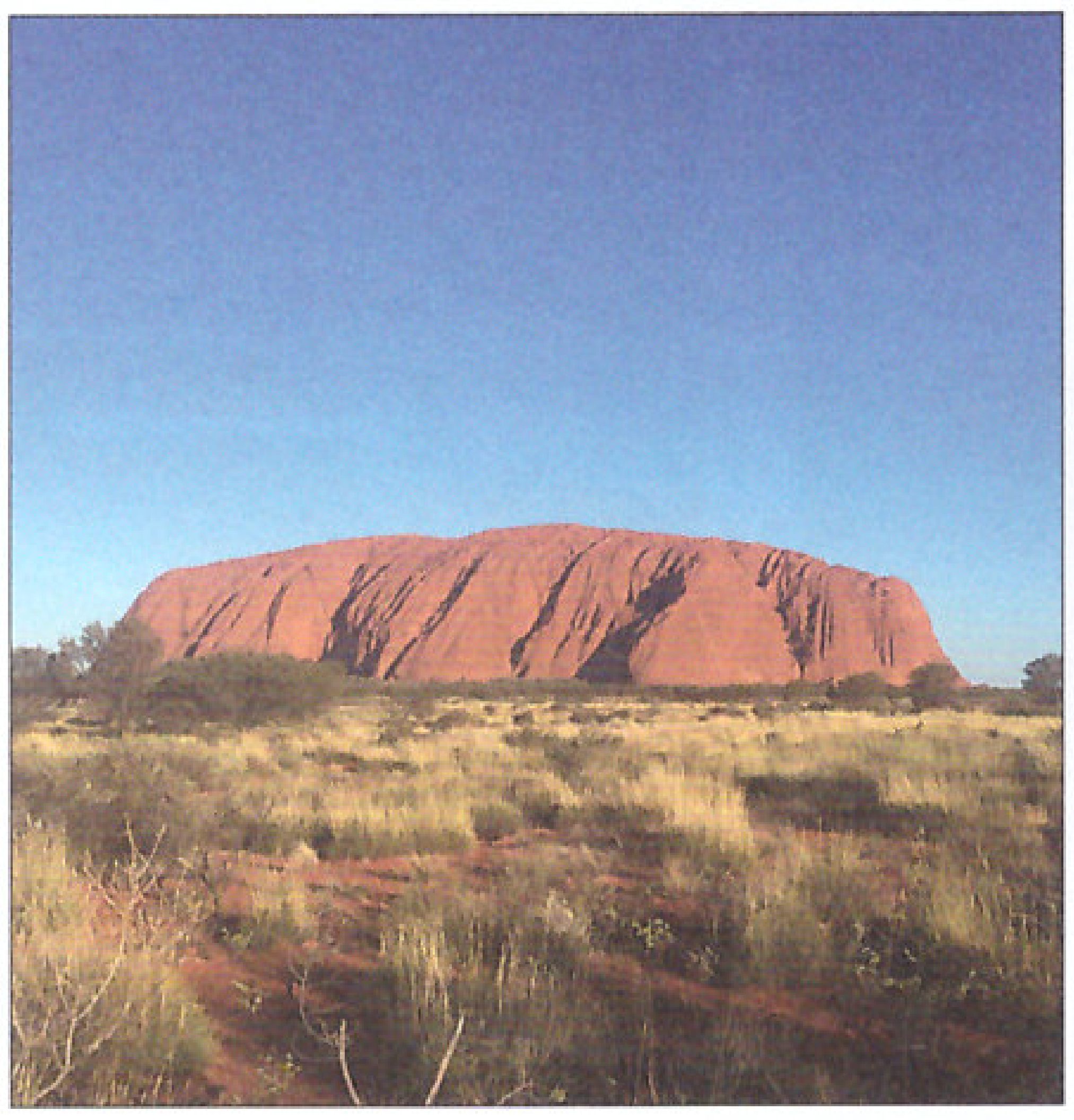

Obrovský kamenný „balvan“ – hora Uluru v srdci Austrálie – je posvátným místem domorodců z okolí. V poslední době je výstup a pobyt na této hoře omezován, hora je chráněna na základě požadavků domorodců.

Populace se vyznačuje velmi příznivými demografickými ukazateli; **střední délka života** dosahuje u mužů 80 a u žen 85 let a řadí stát do první světové sedmičky (původní obyvatelstvo má však střední délku života přibližně o 15–20 let kratší než europoidní Australané), extrémně nízká je kojenecká úmrtnost (méně než 5 promile). Velmi vysoká je míra **urbanizace** (90 %) a gramotnost dosahuje téměř 100 %. Austrálie je také **zemí přistěhovalců**, přes 25 % všech obyvatel se narodilo v zahraničí, ročně se přistěhuje přes 130 tisíc osob, ale kolem 50 tisíc se zase vystěhuje (do USA, Evropy, Japonska), jde tedy o velký migrační obrat. Největší část imigrantů je z Evropy, ale v poslední době prudce stoupá podíl přistěhovalců z Asie (především z Číny, Vietnamu a Indie). To ještě více zvyšuje **kulturní různorodost** australské populace. V globálním měřítku je Austrálie stále ještě příkladem vzájemného soužití více kulturních tradic vedle sebe (multikulturní společnost). Speciální etnickou skupinou jsou původní domorodí obyvatelé (Aboriginové), kteří tvoří dnes už pouze 2 % veškeré populace a teprve roku 1962 získali občanská práva a poté také některá svá původní území, která jim byla zabrána v průběhu kolonizace.

Letecký pohled na Sydney. Mimořádnou polohu největšího města Austrálie Sydney umocňuje nejen více než sto let starý ocelový most přes zátoku, ale i nádherná budova Opery, osobní přístav a v těsné blízkosti i krásná botanická zahrada.

Největší města v Austrálii (2015)

Poř.	Město	Stát	Obyvatelstvo v mil.
1.	Sydney	Nový Jižní Wales	4,8
2.	Melbourne	Viktorie	4,5
3.	Brisbane	Queensland	2,8
4.	Perth	Západní Austrálie	2,0
5.	Adelaide	Jižní Austrálie	1,3

➲ *Které oblasti Austrálie mají rozhodující význam z hlediska (zahraničního) cestovního ruchu a proč?*

Austrálie je bohatá země generující své příjmy z různých zdrojů, včetně těžby a exportu surovin, bankovnictví a průmyslu. Australská **ekonomika** zaujímá 12. místo na světě a je zhruba na stejné úrovni jako Rusko. Při přepočtu HDP na obyvatele a bez zohlednění ministátů drží Austrálie dokonce 6. místo na světě (46 tis. USD na obyvatele v roce 2016). Podle různých indikátorů bývá Austrálie řazena za Švýcarsko jako druhá nejbohatší země světa. Austrálie společně s Kanadou vykazuje na rozdíl od ostatních nejvyspělejších států světa vysoký podíl **nerostných surovin** na celkovém exportu a je jedním z nejvýznamnějších producentů **uhlí** (5. místo na světě), železné rudy (2. místo a téměř 20 % světové těžby), **zinku**, **olova** a **zlata**

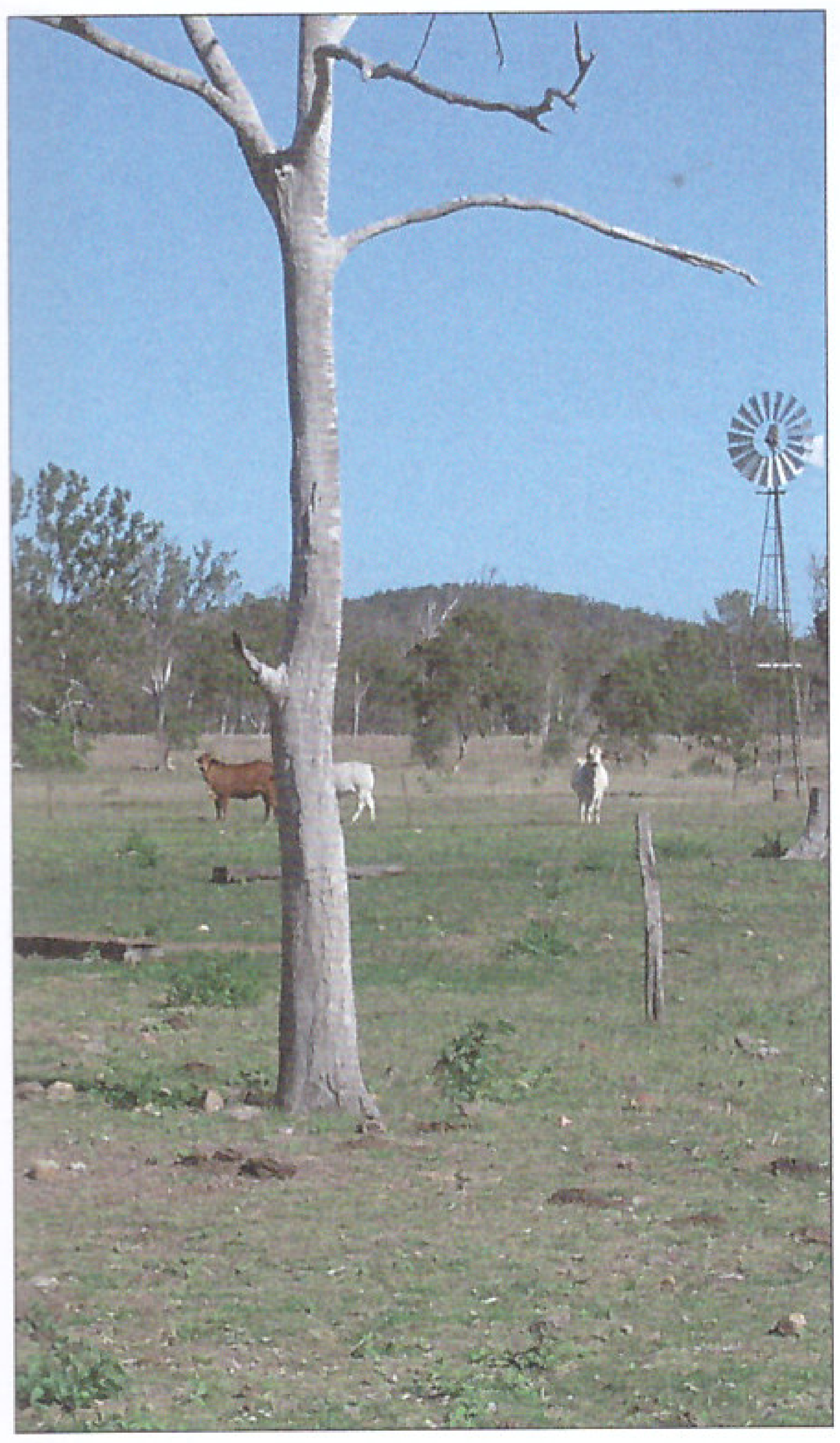

Australský „outback“. Krajina původně porostlá lesem byla člověkem přetvořena pro extenzivní pastevecký chov skotu, ovcí a koní. Vítr pohání otočný větrník a ze země se na povrch dostává voda potřebná pro dobytek.

(vždy 2. místo na světě), dále mědi, niklu a uranu. Světové prvenství zaujímá v těžbě **bauxitu** (30 % celosvětové produkce).

Značným problémem státu jsou rozsáhlé vzdálenosti mezi často velmi řídce obydlenými oblastmi, což je finančně velmi náročné na výstavbu **dopravní infrastruktury**. Austrálie má poměrně dobrou železniční síť, přesto se většina zboží i osob dopravuje po silnicích, které mají z více než 40 % zpevněný povrch. Kolem jednotlivých aglomerací je také hustá síť kvalitních dálnic. Především kvůli velkým vzdálenostem a bohatšímu obyvatelstvu hraje stále větší roli **letecká doprava** (přes 400 letišť); na mnoha místech je to jediný způsob, jak se tam dopravit. Specifické podmínky vyžadují zvláštní řešení. Proto se děti z odlehlých farem v minulosti učily u rádia či televize, nyní interaktivně pomocí počítačů a speciálních programů televize (e-learning). Jádrovou oblastí země je východní a jižní pobřeží. Mezi nejvýznamnější aglomerace tam patří především **Sydney** (téměř 5 mil.), **Melbourne** (4,5 mil.), **a Brisbane** (2,8 mil.), na západním pobřeží **Perth** (2 mil.). Tato centra jsou hlavními rozvojovými jádry v podstatě nejen makroregionálního, ale i globálního významu. Na jejich rozvoji se podílí jak průmyslová produkce, tak vysoká koncentrace služeb i průmyslové produkce a ekonomických aktivit kvartéru (banky, univerzity, vědecké ústavy atd.).

NOVÝ ZÉLAND

Souostroví **Nový Zéland** je tvořeno řadou ostrovů, z nichž největší se nazývají Severní a Jižní. Maoři, kteří zhruba před 700 lety jako první toto souostroví osídlili, jej pojmenovali Ao-Tea-Roa (Aotearoa), což znamená „Země dlouhého bílého oblaku“. Název Nový Zéland (Nieuw Zeeland) dali souostroví jeho objevitelé, Holanďané, kteří ho pojmenovali podle nizozemské provincie Zeeland („Přímořská země“).

Celé souostroví se vyznačuje mimořádnou pestrostí **přírodních podmínek**, která vyplývá zejména z členitosti reliéfu. Zatímco pohoří v centrální části Severního ostrova s nejvyšší horou Mt. Ruapehu (2 797 m) mají vulkanický původ, **Jižní Alpy**, které se táhnou západní částí Jižního ostrova, mají původ tektonický. Nejvyšší horou Mt. Cook dosahují výšky 3 753 m a do značné míry ovlivňují podnebí celého Jižního ostrova. Na jejich návětrné straně se srážky pohybují kolem 2 000–5 000 mm ročně, na závětrné straně se nachází srážkový stín s 500–700 mm srážek ročně.

Zcela unikátní je novozélandské **rostlinstvo a živočišstvo**, které se vyvíjelo v dlouhodobé izolaci. Z celkového počtu 2 700 původních rostlinných druhů je 80 % endemitních a vysoká míra endemismu je také mezi druhy živočišnými. Mezi nejznámější zástupce původní flóry patří **stromové kapradiny** a damaroň jižní (neboli kauri), dorůstající výšky až 50 m. Z živočichů je to zejména „živoucí fosílie“ haterie novozélandská, papoušek kea, tučňák žlutooký a nelétavý pták **kivi**, který se stal novozélandským národním symbolem. Unikátní novozélandská flóra i fauna je však dnes ohrožena nejrůznějšími vlivy. Největší nebezpečí představují geograficky nepůvodní druhy, které sem přivezl člověk.

Obyvatelstvo Nového Zélandu je ze tří čtvrtin soustředěno na Severním ostrově, kde se nacházejí také největší města – **Auckland** (1,5 mil. obyv.) a **Wellington**, který je hlavním městem. Největším městem Jižního ostrova je **Christchurch**. Zatímco počátkem 19. století tvořili většinu z tehdejších odhadovaných 150 000 obyvatel Maoři, koncem 19. století to bylo pouhých 6 %. V současnosti činí 15 % z celkového počtu 4,5 milionů obyvatel a většina z nich žije na Severním ostrově. V porovnání se zbytkem populace se vyznačují vyšší porodností a horším sociálním postavením. Ve druhé polovině 20. století došlo k velkému přílivu **přistěhovalců** z Oceánie (především ze Samoy, Cookových ostrovů aj.), dnes je významné přistěhovalectví z Asie. Málokdo ví, že právě na Novém Zélandu jako první na světě získaly **ženy volební právo** již v roce 1893. V roce 1877 bylo zavedeno **bezplatné školství** a v roce 1938 i **bezplatná lékařská péče.**

- ➲ *Vysvětlete, proč jsou dopady zavlečení geograficky nepůvodních druhů v případě Nového Zélandu a Austrálie tak výrazné. O které nepůvodní druhy se jedná?*
- ➲ *Se kterými produkty z Nového Zélandu se můžete setkat v Česku?*
- ➲ *Znáte někoho, kdo navštívil Nový Zéland? Proč je považován za jednu z nejkrásnějších zemí světa?*
- ➲ *Jaké jsou důvody vysoké úspěšnosti národních mužstev Nového Zélandu a Austrálie v rugby?*

Nový Zéland má výborné podmínky pro **zemědělství**. Pěstuje se především ovoce (jablka, kiwi, vinná réva), které se exportuje převážně na severní polokouli v jejích zimních měsících. Rozsáhlé jsou chovy ovcí, skotu a v poslední době stále častěji také jelenů. Ve vývozu skopového masa a mléčných výrobků patří země ke světovým špičkám. **Nerostné suroviny** mají spíše lokální význam (zemní plyn, uhlí aj.). **Průmysl** je zaměřen hlavně na zpracování potravin a strojírenství. Stále větší význam má **cestovní ruch**, pro který má země i přes svou odlehlost velmi dobré předpoklady. Návštěvníky láká zejména unikátní příroda národních parků, z nichž nejznámější jsou Fiordland s četnými fjordy, ledovcovými jezery, vodopády i zasněženými horskými vrcholy a Tongariro s vulkanickým reliéfem (jeden z nejstarších národních parků světa). Nejatraktivnější projevy vulkanické aktivity se nacházejí v okolí města Rotorua.

- ➲ *Které geografické faktory jsou zásadní pro rozvoj zemědělství na Novém Zélandu? Jsou i zde nějaké faktory, které zemědělství omezují?*

7 INDONÉSKÝ MAKROREGION

(Jihovýchodní Asie)

HLAVNÍ ZNAKY MAKROREGIONU

Rozloha		Obyvatelstvo		Hustota zalidnění	HDP		HDP/obyv.	Gramotnost	Střední délka života
mil. km^2	*%*	*mil.*	*%*	*obyv./km^2*	*bil. USD*	*%*	*tis. USD*	*%*	*roky M/Ž*
4,5	3,3	629	8,5	140	2,2	2,9	10	91	68/74

Data o Indonéském makroregionu (2016) porovnejte s údaji o ostatních makroregionech v přehledu na straně 162. Svá zjištění se pokuste komentovat: hledejte výrazné rozdíly a snažte se je zdůvodnit v širších souvislostech.

- ✓ Jihovýchodní Asie je **nejmenší** ze všech makroregionů, rozprostírá se na ploše 4,5 mil. km^2 (3 % světové souše) a dělí se na **pevninskou a ostrovní část**. Ostrovní část tvoří především stovky ostrovů Indonésie a Filipín a další ostrovy při pobřeží poloostrova.
- ✓ Vlivem **poloostrovní a ostrovní polohy** v tropickém pásu je osídlení propojeno s mořem. Makroregion se svou závislostí na moři podobá evropskému Středomoří. Některá okrajová moře a průlivy patří k nejvíce frekventovaným námořním trasám celého světa.
- ✓ Územím prochází rozhraní několika litosférických desek, což ovlivňuje silnou **seismickou a sopečnou činnost**. V oblasti se nachází téměř třetina všech sopek na Zemi, což souvisí s polohou na „Tichooceánském ohnivém prstenci“ na rozhraní litosférických desek.
- ✓ Hlavní jádrové oblasti makroregionu se vytvořily při **ústí velkých řek** nebo na pobřeží jako významné **přístavy**. Dostupnost jádrových oblastí a přístupnost vnitrozemí řekami byly lákadlem pro evropské koloniální mocnosti.
- ✓ **Povrch území** v podobě horských hřebenů, kotlin a ostrovů ovlivnil izolovaný hospodářský a kulturní vývoj obyvatelstva, které je etnicky, jazykově i nábožensky silně diferencované.
- ✓ V makroregionu se prolínají čínské, indické, malajské a evropské kulturní prvky. V minulosti to ovlivnilo pronikání náboženství – **buddhismu**, **islámu**, **křesťanství** či **konfuciánství**, dnes globalizace.
- ✓ Po druhé světové válce se šířila **komunistická ideologie** a ohrožovala politickou stabilitu oblasti (Vietnam, Kambodža, částečně i Filipíny, Indonésie a Laos).
- ✓ Makroregion silně ovlivnila především **vietnamská válka**, kdy v sousedních zemích byly vytvořeny zásobovací, zdravotní a rekreační základny americké armády.
- ✓ Oblast charakterizuje velký **populační přírůstek** a hospodářský rozvoj posledních čtyřiceti let.
- ✓ V makroregionu nalezneme státy, které byly v minulosti pod silným vlivem Číny a v současnosti Japonska; řadíme je do první (Singapur), druhé (Malajsie, Thajsko, Brunej, Indonésie, Filipíny) a třetí (Vietnam) vlny **„asijských tygrů“**.
- ✓ Makroregion se podílí 3 % na světovém HDP a jako celek patří k ekonomicky **málo vyspělým oblastem světa** – HDP na obyvatele dosahuje pouze 10 tis. USD (je tak po Jižní Asii a Subsaharské Africe nejnižší). V makroregionu se však nacházejí i hospodářsky **vyspělé státy** (Singapur, Brunej), Malajsie a Thajsko se jim blíží.

❑ PŘÍRODNÍ POMĚRY

Přírodní podmínky pevninské Jihovýchodní Asie ovlivňují výběžky himálajského pohoří. Největších výšek dosahují v nejsevernějším cípu Myanmaru (Barmy), odkud se stáčejí k jihu a postupně se snižují do výšek kolem 2 500 m n. m. a ještě níže. Hluboká horská údolí, jimiž protékají veletoky o délce přes tisíc kilometrů, se postupně rozšiřují do rozlehlých nížin při dolních tocích a ústích řek. **Úrodné nížiny** se staly důležitými jádrovými oblastmi různých etnik, ve kterých se formovaly jednotlivé národní státy. Oblast je občas ohrožována **vulkanickou činností**, zemětřeseními a vlnami tsunami, které vznikají v důsledku podmořských zemětřesení. Při tsunami na konci roku 2004 přišlo o život přes čtvrt milionu lidí. Po vulkanické činnosti vznikají na starých výlevech lávy a tufech velmi úrodné a intenzivně využívané půdy. Koncem 19. století zde došlo k jedné z největších erupcí sopky ve známé historii, která vedla ke zničení celého ostrova Krakatoa. Sopečná aktivita je pro Sundské ostrovy charakteristická.

V regionu převládá vlhké tropické **podnebí** se silným vlivem **monzunů**. Nad poloostrovní částí makroregionu proudí vlhký vzduch od jihu k severu (období duben–září), v zimním období suchý vzduch z pevniny nad moře. Teplotní rozdíly nejsou velké ani v denním, ani sezonním rytmu. Pevninskou částí makroregionu od severu z Číny protéká několik **velkých řek**, které vytvářejí na středním toku kaňonovitá údolí. Jsou významnými dopravními osami od jižního pobřeží do vnitrozemí.

Původní tropické **deštné lesy** patří k nejvlhčím oblastem na Zemi. Proto je jejich rostlinstvo a živočišstvo druhově nejbohatší a zcela se vyrovná známějším deštným lesům Jižní Ameriky. Nejzachovalejší deštné lesy se nalézají především na některých ostrovech (Kalimantan, Sulawesi aj.), málo narušené jsou i na nejzazším hornatém a špatně přístupném pevninském severu. Zde se nachází i jedna z hlavních světových produkčních oblastí drogy opia, tak zvaný „Zlatý trojúhelník“.

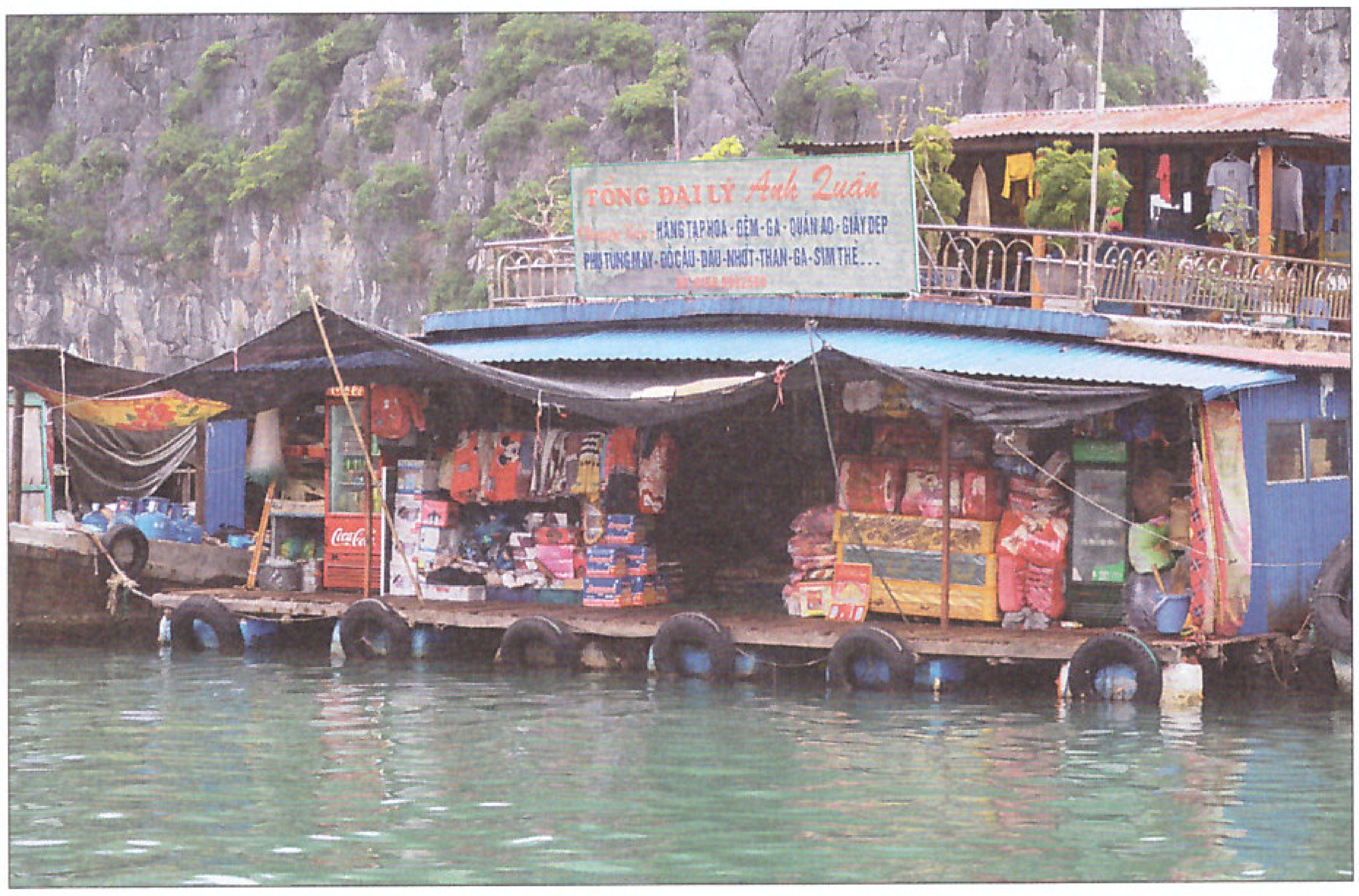

Jihovýchodní Asie je vnitřně silně diferencovaná pěti velkými řekami, v jejichž ústí se vytvořily jádrové oblasti makroregionu. Vodní plochy slouží k rybolovu, dopravě, bydlení a obchodu na lodích. Na snímku typický obchod k obsluze lodí na řece Mekong.

- ➲ *Zjistěte, které litosférické desky svými okraji zasahují na území makroregionu.*
- ➲ *Pevninská část makroregionu je propojena velkými řekami. Na mapě zjistěte, jak se jmenují a kterými státy protékají.*
- ➲ *Proč jsou vulkanicky a tektonicky aktivní oblasti i přes hrozící nebezpečí často velmi hustě zalidněné?*
- ➲ *Podle mapy propojte metropole států s ústím velkých řek.*
- ➲ *Charakterizujte odtokový režim řek v Jihovýchodní Asii a vysvětlete příčiny.*

V oblasti jsou původní tropické deštné lesy na většině území nahrazeny intenzivně využívanou **ornou půdou**. Část takto získané půdy však brzy ztrácí úrodnost, protože se z ní vyplavuje humus. V některých oblastech vnitrozemí Thajska, Laosu či Filipín jsou části původně zemědělsky využívaných ploch opuštěné a zarůstají „sloní trávou“, kterou bez těžké techniky nelze odstranit. Ve svažitém terénu se lidé naučili vytvářet terasy, které jednak rozšiřují možnosti rolnického využití krajiny, jednak zadržují vodu a brání nebezpečné erozi půdy.

- ➲ *Které živočišné druhy jsou v oblasti typické?*
- ➲ *Pro makroregion je charakteristické tržní hospodaření na plantážích. Které produkty jsou zde ve velkém množství vytvářeny?*

Surovinové zdroje jsou poměrně významné a jejich těžba zaznamenává rozvoj. Jedná se zejména o černé uhlí v Indonésii, která je největším exportérem této suroviny na světě, podobně jako **niklu,** kdy Filipíny a Indonésie zaujímají prvá dvě místa v těžbě na světě a podílejí se 40 % na produkci této suroviny. Indonésie je dále světovým producentem **cínu** (2. místo na světě v roce 2014) a bauxitu. Vedle uvedených nerostných zdrojů se v Jihovýchodní Asii nacházejí i další, jako jsou rudy železa, manganu a mědi na Filipínách. V současnosti jsou cenné především zásoby ropy a zemního plynu (Malajsie, Brunej, Indonésie).

❑ HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

Evropané si některé části Jihovýchodní Asie podmaňovali již od 17. století a snažili se převzít **obchod s kořením**, ovládaný muslimskými oblastmi východního Středomoří. Naráželi však na zájmy vládců Indie a Číny. Především čínští císaři dokázali svůj expanzní vliv prosadit zejména v hospodářství a do některých zemí dokázali včlenit obchodníky. Čínské menšiny v Jihovýchodní Asii představují i dnes hospodářsky významnou, i když početně nevelkou menšinu. Oblast postupně kolonizovali Portugalci (Melaka), Holanďané, Španělé, Francouzi a Angličané. V období druhé světové války byla téměř celá oblast okupována japonskou armádou a přírodní zdroje byly intenzivně využívány.

Po roce 1945 se kolonizátoři pokoušeli vrátit, ale vlivem **národně osvobozeneckého boje** už místní populace dokázaly vystoupit proti těmto pokusům. Tak opustili Britové rozsáhlá území na pevnině, Holanďané vyklidili Indonésii a Francouzi Indočínu po tvrdých bojích. Pozdějšímu šíření komunistických idejí z Číny se snažily zabránit především Spojené státy americké (vietnamská válka), resp. armády domácích zemí (Filipíny, Indonésie). Právě konflikty pravicových sil a levicových partyzánských skupin vytvářely v oblasti dlouhou dobu napětí, které dnes vystřídaly střety s náboženským pozadím (Sumatra v Indonésii,

Mnoho obyvatel Barmy odešlo do sousedních zemí. Na snímku muslimští Rohingové překračují jen s tím nejnutnějším hraniční řeku a směřují do Bangladéše. Zjistěte důvody.

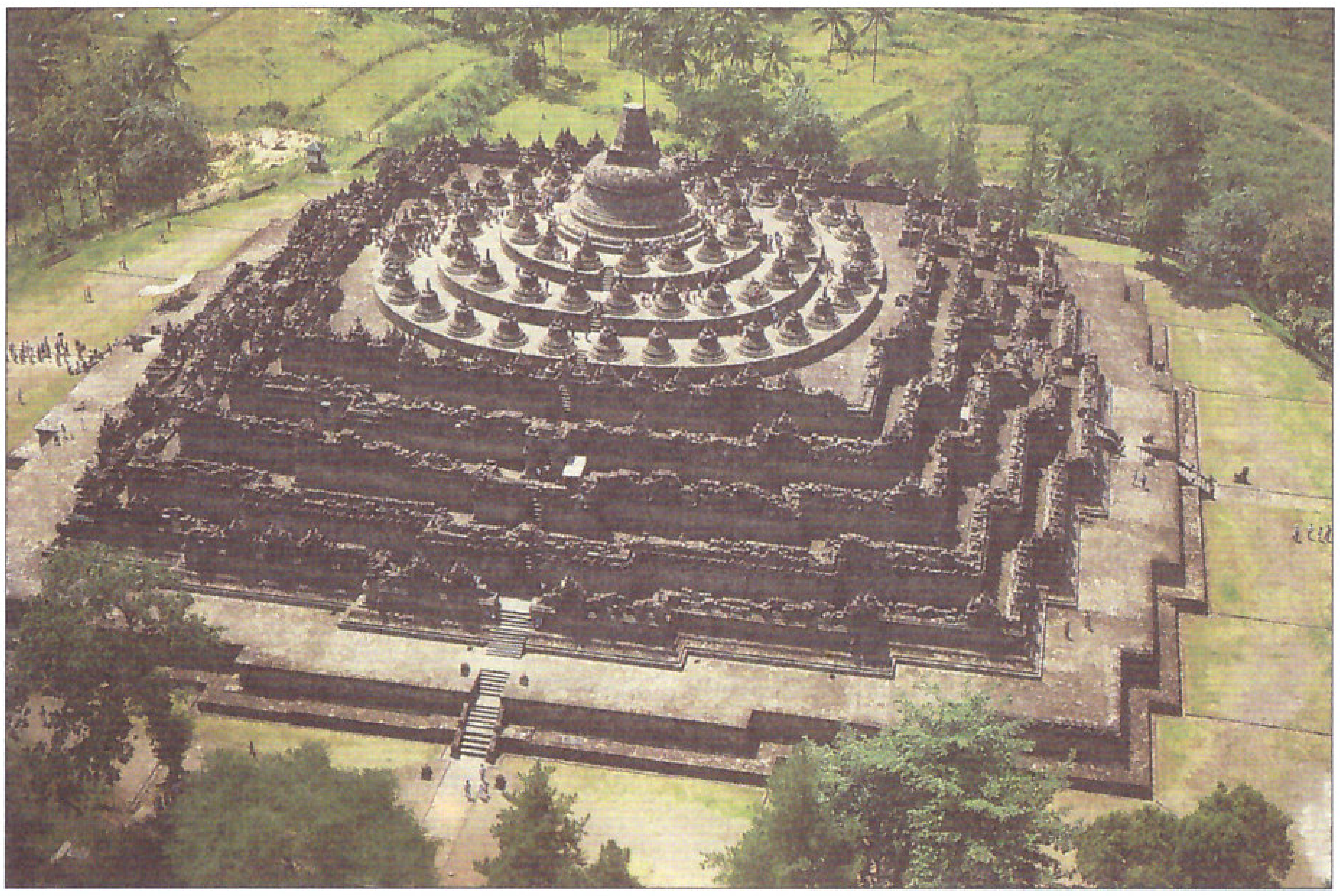

Makroregion byl dlouhodobě pod vlivem vnějších náboženství a kultur (buddhismus, konfucianismus, islám, křesťanství). Na snímku jedna z významných buddhistických svatyní (Borobudur) v Indonésii.

Východní Timor), částečně ovlivněné rychlým rozvojem hospodářství a opožďováním sociálního rozvoje a kvality života. V oblasti již od roku 1967 působí **Sdružení národů jihovýchodní Asie** (ASEAN), které původně mělo být protiváhou komunistickému Vietnamu a především vlivu Číny. Dnes má za cíl hlavně větší hospodářskou spolupráci zemí a pomoc při hájení zájmů členských států při zapojování do globalizace a světového hospodářského systému a také vytvoření určité protiváhy zájmům regionálních velmocí Japonska a Číny v oblasti.

➲ *Pokuste se zjistit, kdy se do makroregionu dostala jednotlivá náboženství.*

➲ *Ve kterých zemích měla americká armáda své základny při korejské a později při vietnamské válce? Jak to tyto země ovlivnilo?*

❑ OBYVATELSTVO A OSÍDLENÍ

Počet obyvatel Jihovýchodní Asie **trvale a výrazně roste**. Mezi roky 1930–1995 vzrostl téměř čtyřikrát, což mezi makroregiony světa představuje čtvrtý největší nárůst. V roce 2008 se počet obyvatel pohyboval na úrovni 586 mil., v roce 2015 se přiblížil hranici 630 mil. obyvatel. V současné době se roční přírůstky obyvatel pohybují okolo jednoho procenta, a to díky poměrně **vysoké natalitě**, která je však extrémně diferencovaná. Nejvyšší je na Filipínách a v Kambodži ve výši 24 ‰ v roce 2015, zatímco v Thajsku je poloviční.

Velmi vysoká je **migrace**. V letech 2011–2015 makroregion emigrací ztratil přes 1,5 mil. obyvatel, nejvíce Filipíny a Indonésie (700 tis. obyvatel) a Myanmar (Barma) (500 tis. obyvatel). Naopak migračně zisková byla v tomtéž období Malajsie (450 tis. obyvatel) a Thajsko (100 tis. obyvatel). Některé státy v oblasti v minulosti organizovaly řízené migrační proudy do méně obydlených oblastí z těch hustě zalidněných. Příkladem bylo stěhování obyvatelstva z velmi přelidněných ostrovů (Jáva, Bali, Lombok) na ostrovy méně zalidněné. Po odchodu Američanů z Vietnamu se vystěhovalo z obav před komunisty asi 1,5 milionu Vietnamců, většina skončila v USA, resp. i v dalších státech obou Amerik. Z některých zemí odcházejí do zahraničí desítky tisíc lidí, někteří i do jiných makroregionů (Filipínci, Vietnamci – v Česku nejméně 50 000 legálně), naopak do Malajsie přišlo na těžké práce na čajovníkových plantážích přes čtvrt milionu Bangladéšanů.

Tyto velké rozdíly jsou ovlivněny bezpochyby i značně pestrou **etnickou strukturou** obyvatelstva. Užívané jazyky patří do různých **jazykových** skupin: čínsko-tibetské (barmština, thajština, čínština), malajsko-polynéské (malajština, indonéština, filipínština). Z evropských jazyků se udržela především **angličtina**, kterou se mluví především v Singapuru a Malajsii, zčásti i na Filipínách (díky dlouhodobé správě ostrovů Spojenými státy). Různé prameny uvádějí, že v Myanmaru (Barmě) se užívá asi 100 různých jazyků, na Filipínách asi 150 a v Indonésii asi 700 (což je 10 % ze všech jazyků světa). Jazyková rozdílnost vedla v minulosti k nutnosti vytvořit na Filipínách umělý **jazyk pilipino** (filipínština).

Jihovýchodní Asie má kromě „domácích" menšin v jednotlivých státech také poměrně silné menšiny čínské, indické a bangladéšské populace. Tito imigranti ze vzdálenějších zemí vytvářejí specifické společenské struktury. **Číňané** jsou nejvíce zastoupeni v Sin-

Převažující tropické podnebí makroregionu umožňuje žít na venkově v jednoduchých dřevěných stavbách na kůlech (ochrana proti vodě a hadům). Dokonce i mnohé městské stavby mají sice dřevěné stěny, ale jsou velmi jednoduché, včetně vnitřního zařízení.

Příkladem **pestrosti obyvatelstva** v Jihovýchodní Asii je Malajsie, kde nalezneme asi 50 % osob s muslimským vyznáním, dále je zde asi 20 % buddhistů, zbytek představují různé křesťanské církve. Všechny náboženské komunity zatím žijí vedle sebe bez větších problémů. V téže zemi nalezneme asi 35 % Číňanů a 10 % Indů. V Myanmaru a Thajsku se natolik asimilovali, že často přijali i místní jména. V Singapuru a Malajsii se usedlí Číňané po odchodu kolonizátorů dostali do vysokých hospodářských i politických pozic.

gapuru (75 %), Malajsii (téměř 25 %) a Thajsku (15 %).

Životní úroveň je v jednotlivých zemích Jihovýchodní Asie hodně rozdílná. Vyšší úroveň kvality života mají ty země, které tvořily první (Singapur) či druhou vlnu tzv. „malých asijských tygrů“ (velkým asijským tygrem nebo „drakem“ se označuje ve Východní Asii Japonsko). Významnou úlohu ve vzdělanosti hraje i stále rostoucí cestovní ruch (Malajsie, Thajsko, Indonésie, Filipíny).

➲ *Vysvětlete klady a zápory cestovního ruchu v Thajsku, Vietnamu či Malajsii.*
➲ *Zjistěte bližší informace o politice Rudých Khmerů. Ze které ideologie vycházela a jaké měla důsledky?*

Příležitosti dané obyvatelstvu rozvojem nových odvětví hospodářství vedly k velkému růstu měst a především **metropolí** makroregionu. Obyvatelstvo z venkova ve městech zaujímá velmi okrajovou pozici, často se živí pro nás neobvyklými způsoby (vaření přímo na chodníku, roznáška vody, drobné služby, žebrání buddhistických mnichů apod.). V Thajsku, Myanmaru ale i v dalších zemích se silnou **návštěvností turistů** je specifickým problémem sexuální turismus. Ten ovlivnil vysoký podíl domácího obyvatelstva nakaženého virem HIV, který činil kolem roku 2000 až 10 % populace. Po přijetí řady opatření se nemocnost a úmrtí způsobené nemocí AIDS podařilo ztlumit (ročně umíralo několik set tisíc lidí).

Zajímavé je také zvláštní **postavení metropolí**, které mnohonásobně převyšují počtem obyvatel i hospodářským významem města na druhém a dalších místech (Jakarta 30 mil. a Bandung asi 6 mil.). Neobvyklé jsou i dvojice hlavních měst dříve rozděleného Vietnamu (Hanoj a Ho Či Minovo Město, dříve Saigon), nebo Myanmaru (staré hlavní město Rangún a nové Naypyidaw).

Počet obyvatel v největších městech Indonéského makroregionu (2015)

Pořadí	Název	Stát	Mil. obyv.
1.	Jakarta	Indonésie	30
2.	Manila	Filipíny	25
3.	Bangkok	Thajsko	15
4.	Ho Či Minovo Město	Vietnam	8
5.	Hanoj	Vietnam	7
6.	Singapur	Singapur	5,5

❑ HOSPODÁŘSTVÍ

V současné době se jedná o **ekonomicky relativně úspěšnou** skupinu států zaznamenávající v letech 2011–2015 kontinuální růst HDP ve výši okolo 6 %. Nicméně hrubý domácí produkt na jednoho obyvatele je 3. nejnižší mezi makroregiony a pohybuje se podle parity kupní síly okolo 10 tis. USD. Makroregion v posledních 30–40 letech realizoval úspěšný **hospodářský rozvoj**. Nízké náklady na pracovní sílu do oblasti přitáhly nová průmyslová odvětví fungující jako subdodavatelé velkých zahraničních firem. Podobný model se ovšem uplatňuje i v domácí produkci tradičních odvětví (potravinářský, textilní, základní strojírenský průmysl).

V zemích Jihovýchodní Asie byly v posledním dvacetiletí realizovány významné **investice** japonských, amerických, australských a evropských firem především do spotřebního průmyslu (textil, obuvnictví, elektrotechnika, strojírenství), doplněných domácí výrobou součástek a polotovarů. Vyrobené zboží je obvykle nižší kvality, případně se jedná i o padělky světových značek. Hlavní produkci těchto firem představují dílčí části **textilního**, konfekčního a obuvnického či **elektrotechnického** průmyslu dodávané do finálních výrobků i mnohých světových značek. Kromě toho se podstatně rozvinul průmysl **těžební** a částečně i zpracování vytěžených surovin (ropa, plyn, železná, cínová a wolframová ruda aj.).

Trvalé rozšiřování plochy využívané **zemědělstvím**, tedy extenzivní cesta zvětšování produkce, je stále podstatná a děje se na úkor tropického lesa. Významná je i intenzifikace, která v řadě zemí využila „**zelené revoluce**“, tedy aplikace kvalitního vyšlechtěného osiva, zde především rýže. Vyšlechtěné odrůdy dávají vyšší výnosy, vyžadují ovšem větší vklady do půdy (hnojiva, pesticidy, péče o půdu atd.). Makroregion je hlavní světovou oblastí produkce **rýže**, kde se daří vypěstovat nejkvalitnější od-

Tvrdá práce na malých rýžových polích je na Jávě (i v celém makroregionu) základem pro přežití venkovského obyvatelstva. Rýže dokáže vyprodukovat nejvíce energie z 1 ha, proto je hlavní plodinou pro výživu obyvatel a ta nejkvalitnější je pro export.

růdy. Podíl na světové sklizni plodiny se pohybuje okolo 20 % a Indonésie, Vietnam a Thajsko se řadí mezi šest největších producentů (2015). Další plodinou klíčovou pro výživu obyvatelstva jsou **batáty** (sladké brambory) a **zelenina**. V odlehlejších oblastech se pěstuje také taro, palma ságová a další plodiny a samozřejmě i **mák** pro produkci opia. Dynamicky roste export a produkce **kakaa** (20 % světové sklizně a 2. místo Indonésie na světě) a **kávy** (25 % a 2. místo Vietnamu a 3. místo Indonésie v roce 2015). Třebaže se podobně jako v jiných oblastech světa spotřební nůžky mezi různými sociálními vrstvami rozevírají, můžeme konstatovat, že v Jihovýchodní Asii se zásobování obyvatelstva základními potravinami vcelku daří.

Velké jsou rozdíly mezi životem ve městech a na venkově, v periferních oblastech je život stále hodně závislý na **samozásobitelském rolnictví**, respektive na schopnosti uživit rodinu a prodat část výpěstků na místních tržištích. Jinak ovšem zemědělství a v něm především **plantážnictví** přináší do státních rozpočtů nemalé finance. Významná je produkce především palmy olejné, kaučukovníku a kokosové palmy (v oblasti nejvíce na světě). Kromě plantáží vlastněných převážně zahraničními majiteli, na nichž pracuje hodně pracovníků dovezených z chudých oblastí Asie (Bangladéš, Šrí Lanka aj.), jsou pro oblast typické malé rodinné farmy s různě velkým podílem odprodeje výpěstků na místních trzích.

Z hlediska dalších odvětví je mezinárodně významný **cestovní ruch**, zaměřený jednak na teplé písčité pláže, jednak na památky a ekoturismus. V současnosti představuje tento makroregion jeden z nejrychleji narůstajících z hlediska počtu návštěv ze zahraničí (v roce 2015 zhruba 60 mil.). Tento nárůst spolu s rozvojem vyšších forem zpracovatelského průmyslu vedl k rychlému rozvoji široké škály služeb včetně mezinárodní i vnitrostátní dopravy především v pobřežních oblastech.

Základní údaje o vybraných státech Indonéského makroregionu

Stát	Rozloha	Obyv.	Hustota zalidnění	Popul. růst ∅	Stř. délka života	Urbanizace	Gramotnost	Růst HDP ∅	HDP obyv.
	tis. km²	*mil.*	*obyv./km²*	*%*	*roky M/Ž*	*%*	*%*	*%*	*tis. USD*
	2016	2016	2016	2011–2015	2016	2016	2016	2011–2015	2016
Indonésie	1 900	260	125	1,0	67/71	55	93	5,8	11
Filipíny	300	100	335	1,6	65/72	45	95	5,9	7
Vietnam	330	92	275	1,0	71/81	35	94	5,8	6
Malajsie	330	30	90	1,5	73/77	75	93	5,4	26
Thajsko	515	70	135	0,4	71/78	50	96	3,0	16
Myanmar	675	50	75	0,8	64/68	35	93	8,4	5

INDONÉSIE

Indonésie je velmi neobvyklý stát **rozložený na více než 17 500 ostrovech** mezi asijskou pevninou a Austrálií. Velké rozměry a rozdrobení území do ostrovů (z toho asi jen 600 obydlených) vytvořily velmi **specifické podmínky**, v nichž se Indonésie formovala a vytvářela svébytnou kulturu. Indonésie leží na živé **tektonické linii** (podsouvání Indicko-australské desky pod Euroasijskou), což ovlivnilo silnou dynamiku reliéfu většiny ostrovů a také výskyt řady vulkánů, z nichž mnohé jsou aktivní dodnes.

Podnebí je ovlivněno zejména blízkostí moře, polohou na rovníku a **monzunovým prouděním**, které přináší v létě dostatek vláhy. Srážky se pohybují od 1 500 mm v nížinách do 4 000–5 000 mm/rok v horách. Poměrně malé je kolísání teplot denních a nočních (mezi 20–28 °C) a výsledkem je humidní teplé podnebí s vysokou vlhkostí vzduchu. Ostrovy se liší podílem původního tropického deštného lesa. Zatímco na Jávě se jej zachovalo pouze minimum, na mnoha malých ostrovech zůstává prales dosud téměř nedotčený. Rozloha **pralesa** je v zemi asi na 60 % původního stavu.

- ➲ *Vyhledejte aktivní vulkány v Indonésii.*
- ➲ *Vysvětlete, jak mohou výbuchy sopek ovlivnit klima v celoplanetárním měřítku.*
- ➲ *Zjistěte, mezi kterými ostrovy prochází Wallaceova linie a co odděluje.*
- ➲ *Co je příčinou vysoké druhové rozmanitosti přírody Indonésie?*

Pro zásobování obyvatelstva potravinami jsou v oblasti vedle významného podílu samozásobení na venkově velmi důležitá městská tržiště.

Vchod do Královského paláce, nejnavštěvovanější památky v thajském Bangkoku, hlídají obři.

Indonésie je zemí s mnoha sopkami. Na snímku jsou sopky Semeru a Bromo na východním okraji ostrova Jáva.

Je vám libo taxi v Bangkoku, hlavním městě Thajska?K dispozici jsou vám motorizované „tříkolky“ místně zvané „tuk-tuk“, využívané v celé Jihovýchodní Asii.

Přes ostrovy a mořské průlivy mezi nimi byla před asi 40 000 lety osídlena Austrálie pomalou a postupnou migrací z asijské pevniny. V době před 4–5 tisíci lety osídlili dnešní Indonésii zemědělci pěstující rýži. Díky dobré možnosti využívat lodí podél pobřeží a mezi ostrovy byl makroregion již před naším letopočtem ovlivňován jak čínskou, tak indickou kulturou a obchodem s těmito oblastmi. Před desátým stoletím se na indonéských ostrovech uplatnil **buddhismus** a **hinduismus** výstavbou velkolepých svatyní. Ostrovy byly již před příchodem Evropanů v kontaktu s jinými oblastmi světa, především s indickým subkontinentem a také s čínským císařstvím. Jejich vliv na území v historii kolísal, nicméně zdejší malajskou kulturu silně ovlivňoval.

Od 13. století se začal na Sumatře a Jávě postupně prosazovat **islám** poněkud ovlivněný staršími místními kulty. Protože muslimská expanze bránila obchodu s orientálním zbožím (koření, hedvábí, slonovina, jadeit aj.), **portugalští** mořeplavci po obeplutí Afriky dorazili až do této oblasti (1512). Tak začala invaze Evropanů, o málo později se připojily další národy (Angličané, Holanďané, Španělé). Počátkem 17. století byla založena **Holandská** východoindická společnost, která po dvě století v podstatě ovládala obchod s Evropou. Koloniální éra byla spojena s pobřežím a přístavy na ostrovech, ve vnitrozemí se dopad nadvlády Evropanů dotýkal jen málo. Japonci se na krátkou dobu za druhé světové války zmocnili celé oblasti a po jejich porážce se nacionalistické hnutí postavilo proti opětovné nadvládě Nizozemska. Po čtyřech letech trvajících konfliktech mezi nacionalisty a nizozemskou armádou byla v roce 1949 vyhlášena **Indonésie** jako samostatná republika.

- ➲ *Zjistěte, kdy a na jak dlouho byla dnešní Indonésie okupována Holanďany a Japonci.*
- ➲ *Zjistěte podrobnosti o migraci obyvatel mezi ostrovy.*

Zpočátku Indonésie hledala cestu **modernizace**, po porážce komunistického pokusu o puč byl až milion komunistů zlikvidován. Poté díky zahraničním investicím (Japonsko, USA) země zažila třicet let pozvolného ekonomického rozvoje. Po ekonomické krizi (1997–1998) byla zahájena **demokratizace** státu a posílení autonomie jednotlivých regionů. Zároveň se ovšem v největší muslimské zemi objevila další problémová ideologie – **radikální islamismus**. Občasné útoky na civilní cíle vedly k oslabení dobrého potenciálu pro cestovní ruch, který země má v podobě historických i přírodních specifik.

Indonésie je **4. nejlidnatějším státem světa** (přes 260 mil. lidí v roce 2016) a ročně se počet obyvatel zvyšuje zhruba o tři miliony osob. **Střední délka života** se sice zvyšuje, ale je stále velmi nízká a dosahuje 67 let pro muže a 71 let pro ženy. Dnes se užívá jako mateřské řeči téměř 750 jazyků a dialektů. Zemi obývají převážně **Javánci** (40 % obyvatel Indonésie), ale i jiná etnika. **Indonéština** (jejímž základem je malajština) je hlavním jazykem užívaným k dorozumění na všech ostrovech. **Muslimové** představují v zemi nejvýznamnější náboženství (asi 85 %), avšak vláda uznává dalších pět náboženství: protestantismus a římský katolicismus (asi 9 %), hinduismus (3 %), buddhismus (2 %) a konfucianismus. Asi 75 % obyvatel je **soustředěno** v západní části Indonésie, nejvíce na Jávě (55 %) a Bali.

Indonésie má nejvýkonnější **hospodářství** v makroregionu a patří do skupiny G 20 (tedy nejvýkonnějších ekonomik současnosti). V roce 2016 HDP dosahoval 940 mld. USD (19. místo ve světě), což představovalo na jednoho obyvatele 11 tis. USD dle parity kupní síly. Každoročně rostla indonéská ekonomika v průměru o 6 %. Indonésie je významným producentem **nerostných surovin**. V těžbě **uhlí** zaujímá 5. místo na světě a je jeho největším exportérem; podílí se 30 % na celkovém světovém obchodu. Dalším důležitým produktem je ropa, zemní plyn (hlavně Sumatra a šelf Malackého průlivu), cínové, měděné, zlaté a **niklové rudy** (spolu s Filipínami 1. místo na světě).

Z **průmyslových** odvětví dominuje textilní průmysl, silně orientovaný jak na domácí spotřebu, tak na výrobu oděvů či bot i pro zahraniční globálně působící firmy. V posledních letech narůstá vedle montáže i vlastní výroba dopravních prostředků (motocykly, auta, zemědělské a těžební stroje aj.) a levných domácích spotřebičů (licence Taiwan, Korejská republika aj.).

Zemědělství zůstává hlavním sektorem zaměstnanosti. Převažují drobná hospodářství; víc než polovina pracujících v zemědělství půdu nevlastní, pouze pronajímá, nebo dělá na plantážích. **Rýže**, hlavní potravina, zabezpečuje vnitřní spotřebu. Ročně se sklízí okolo 70 mil. tun, což řadí Indonésii na 3. místo na světě. Údržba závlahových systémů, budovaných dvě ti-

Hlavní město Malajsie Kuala Lumpur má dnes přes 2 miliony obyvatel, ale v metropolitní oblasti téměř 8 milionů. Sídlí zde nadnárodní firma Petronas a také se zde pořádaly závody Formule 1.

síciletí, vyžaduje vysoké náklady. Druhou potravinovou plodinou je kukuřice. **Kaučukovník** se pěstuje na velkých plantážích, zejména na Sumatře a Jávě. Dynamicky se rozvíjí produkce **kávy** (3. místo), **kakaa** (2. místo), **čaje** a kvalitního **tabáku** (5. místo na světě) zejména na Jávě. Severní Sumatra se stále specializuje na pěstování pepře, Moluky produkují hřebíček. Pobřežní oblasti charakterizuje rozsáhlý **rybolov**, objemem úlovků se Indonésie řadí dokonce na 2. místo na světě (2015).

➲ *Kterými produkty se Indonésie uplatňuje na světových trzích?*
➲ *Zjistěte nejvýhodnější letecké spojení z Prahy na Jávu či Bali.*

MALAJSIE

Malajsie je stát s výrazným tropickým charakterem podnebí se silným **vlivem moře** (na nejužším místě dosahuje šíře státního území sotva tří desítek kilometrů. Celé území bylo v minulosti zcela pokryté tropickým deštným lesem. V současnosti byly původní porosty nahrazeny rozsáhlými plantážemi, lesní plochy dnes pokrývají málo přes 40 % území státu. Nejrozsáhlejší neporušené **pralesy** jsou v srdci země chráněné národním parkem Taman Negara, kde se nacházejí i poslední volně žijící tygři, nosorožci a sloni.

➲ *Zjistěte podrobnosti o rozvoji a úpadku těžby cínu v Malajsii a dalších státech makroregionu.*
➲ *Zjistěte objem nákladů, které ročně „proplují" Malajským průlivem.*
➲ *Jaké je postavení Východního Timoru vůči Indonésii?*

V minulosti bylo území ovlivňováno Čínou a Indií. V roce 1511 Portugalci dobyli Melaku, významné centrum obchodu s kořením. Po nich se objevili Holanďané a nakonec **Britové**, kteří zde vytvořili Britské **Malajsko**. Vládli zde převážně prostřednictvím protektorátu nad domorodými vládci. V roce 1957 získal stát samostatnost a po připojení Sarawaku a Sabahu na ostrově Kalimantan i nový název – **Malajsie**.

Malajsie je příkladem **pestrosti obyvatelstva** a prosperující multikulturní společnosti. Nalezneme zde přes 50 % osob s **muslimským** vyznáním, dále je zde asi 20 % buddhistů, zbytek představují různé křesťanské církve. Všechny náboženské komunity zatím žijí vedle sebe bez větších problémů. Vedle Malajců zde žije 25 % Číňanů (v hlavním městě Kuala Lumpur mají dokonce převahu) a 10 % Indů. V Malajsii se usedlí Číňané po odchodu kolonizátorů dostali do vysokých hospodářských i politických pozic. Tato etnická a náboženská atomizace způsobuje **obavu o národní identitu**. O boj za ni přijímá vláda řadu programů, ale výsledky zatím nejsou přesvědčivé.

Malajsie je jednou ze zemí, které patří do druhé vlny „asijských tygrů". Klíčový vliv na rozvoj země v posledních asi 30 letech měly **zahraniční investice**, především Japonska a Evropské unie, a blízkost Singapuru. Velkým impulsem byla i skutečnost, že někdejší mimořádné postavení země, dané bohatými nalezišti **cínových rud**, vystřídaly v posledním čtvrtstoletí další zisky z ropy a zemního plynu národní

V deltách řek umožňuje rozsáhlá síť kanálů zásobování měst přímo z člunů (Bangkok, Thajsko). Někteří na člunech dokonce vaří (a dobře!).

Singapur představuje v současnosti jeden z nejvyspělejších států světa. V minulosti vynikal tento městský stát obrovskou tonáží loďstva, dnes vedle jednoho z největších přístavů světa a chemického průmyslu vyniká bankovním sektorem, výrobou IT a vysokou kvalitou tamních univerzit.

těžařské společnosti **Petronas** (sídlící ve známých „dvojčatech“, mrakodrapech v Kuala Lumpuru) a dále z těžby železné, měděné a bauxitové rudy i vývozu některých **plantážních produktů** (čaj, palmový olej, kopra, třtinový cukr aj.). Na nejtěžší práce (těžební plošiny, čajové plantáže apod.) Malajsie přijímá **zahraniční dělníky** z nejchudších asijských zemí (Bangladéš, Šrí Lanka).

➲ *Které sopky Indonésie jsou v současnosti pokládány za aktivní?*
➲ *Zjistěte aktuální pořadí nejvyšších staveb světa. Kdy dominovaly věže Petronasu?*
➲ *Proč se Singapur odštěpil z Malajsie?*

V hospodářství má Malajsie asi polovinu HDP vytvořeného ve službách, asi 37% podíl v průmyslu a asi 13% v zemědělství. V něm je pro export významné **plantážnictví**. Jader palmy olejné se vypěstuje nejvíce na světě, významná je produkce kokosových ořechů a kvalitního čaje. Plantážní velkovýrobu doplňují malé farmy s tržním či samozásobitelským zaměřením. **Rýže** převažuje jako plodina i jako hlavní potravina. Rozvíjí se **cestovní ruch**, zaměřený jak na nádherné pláže tropického pobřeží a ostrovů, tak na architektonické památky v zemi.

Singapur. Podle ekonomických ukazatelů patří v současnosti tento **městský stát k nejbohatším na světě.** Na ploše o málo větší než Praha (na jednom větším ostrově a na několika menších) má asi 5 milionů obyvatel. Vynikající poloha ze Singapuru vytváří jeden z **nejdůležitějších přístavů** světa. Vynikající je **průmyslová** výroba především elektroniky a elektrotechniky. Velké množství dovážené ropy se využívá k výrobě umělých hnojiv, plastů a dalších chemických výrobků, které se exportují. Soustřeďují se zde nejvýznamnější **bankovní domy** a jejich centrály, burza, dále stovky firem, které zajišťují obchody po celém světě. Singapur je **kosmopolitní město** jak svou tradicí, tak řadou znaků. Podle používaného jazyka nejvíce obyvatel mluví čínsky (60 %), anglicky (20 %) a malajsky (15 %). Země má asi 40 % aktivních buddhistů a po 15 % muslimů a křesťanů. Pořádek v hustě zalidněném území udržuje vláda tvrdými metodami, zároveň však zajišťuje řadu opatření sociálního charakteru pro své občany, částečně i imigranty. V současné době představuje Singapur jeden z mála příkladů fungující **multietnické** a **multikulturní** společnosti.

➲ *Jaké dopady na životní prostředí má pěstování palmy olejné? Zjistěte, jaké výhody a nevýhody má využívání této plodiny.*
➲ *Zjistěte vývoj nakládky a vykládky v Singapuru v posledních dvaceti letech. Jaký trend lze vysledovat?*
➲ *Jaké je postavení loďstva plujícího pod vlajkou Singapuru v mezistátním srovnání?*
➲ *Vysvětlete hlavní důvody hospodářského rozvoje Singapuru.*
➲ *Zjistěte, se kterými specifickými problémy se potýká Singapur a která opatření je napomáhají řešit.*

VIETNAM

Vietnam (Việt Nam, v oficiální podobě Socialistická republika Vietnam) je republika rozložená na východním pobřeží poloostrova Zadní Indie. **Přírodní podmínky** země jsou poměrně přehledné, vedle úzké pobřežní nížiny se na severu objevují nížiny kolem řeky Song Hong, na níž leží hlavní město **Hanoj**. Na jihu se pobřežní nížina spojuje s nížinou v dolním toku a deltě největší řeky makroregionu – **Mekongu**. Poloha mezi 8. a 23. rovnoběžkou zařazuje zemi do rovníkového pásu a tomu odpovídá převážně **tropické podnebí** se srážkami mezi 1 500–3 000 mm/rok a teplotami v rozsahu 15–30 °C. Vegetační kryt byl v minulosti převážně vždyzelený **tropický les**, ve vyšších polohách se objevují opadavé lesy. V současnosti lesy pokrývají asi 25 % území, většina lesů je dlouhodobě likvidována ve snaze vyprodukovat dostatek potravin na orné půdě (20 %).

Dnešní Vietnam si svoji nezávislost musel velice těžce dobývat. V minulosti zem ovládala Čína, pak Evropané hledající zde koření, pak zemi jako součást Indočíny využívali **Francouzi**, za druhé světové války okupovali území Japonci, po ní znovu přišli Francouzi (1946–1954). Podle ženevských dohod byla země rozdělena podél 17. rovnoběžky na komunistický sever a demokratický jih. Do války se zapojili Američané. **Vietnamská válka** v letech 1965–1973 byla největším válečným konfliktem od druhé světové války. Změna vnitropolitické situace v USA vedla k odchodu amerických vojsk (1973), ale válka trvala ještě dva roky. Po dobytí celého Jižní-

Ho Či Minovo Město (Saigon) leží v deltě Mekongu a má celoročně velkou vlhkost a teplotu vzduchu. Rušný život proto začíná až po setmění, v ulicích jsou tisíce lidí, pěších a motocyklistů.

ho Vietnamu vojsky komunistického severního Vietnamu ze země **odešlo** přes milion osob do zahraničí (USA, Latinská Amerika aj.). Vznikla Vietnamská socialistická republika (1976), která silně ovlivnila i totalitní režimy v sousedním málo vyspělém Laosu a Kambodži. Jakmile došlo na globální úrovni ke ztrátě podpory ze SSSR a Číny (1989), začala **nová historie** Vietnamu, nadále vedeného komunisty, nicméně volnějším, méně rigidním režimem.

- ➲ *Zjistěte podrobnosti o bitvě u Dien Bien Phu a masakru v My Lai.*
- ➲ *Diskutujte o tom, proč je česká společnost vcelku vstřícná k Vietnamcům a odmítá uprchlíky z jiných zemí.*

Současný počet **obyvatel** Vietnamu 92 milionů (13. nejlidnatější země světa) rychle roste, neboť především na venkově převládají početné a vícegenerační rodiny. Přirozený přírůstek se pohybuje okolo 1 % ročně, vysoký je podíl obyvatel do 25 let věku – 53 %. Významná je **emigrace**, která v letech 2010–2015 dosáhla přes 200 tis. osob. V **náboženství** dominuje buddhismus (asi 60 %), 8 % obyvatel jsou křesťané a zbytek je bez vyznání.

Vietnamské **hospodářství** vykazuje v posledních letech pravidelný roční nárůst kolem 6 % (průměr z let 2010–2015), byl zaznamenán příliv přímých zahraničních investic. Velmi nízká však zůstává hodnota HDP na obyvatele – okolo 5 tis. USD v roce 2016. Hospodářství Vietnamu je dodnes založeno především na **zemědělství**, v němž pracuje asi 45 % ekonomicky aktivních obyvatel, převážně využívajících malé rodinné farmy založené na velkých objemech lidské práce. Klíčovou plodinou je **rýže**, která zabírá asi tři čtvrtiny obdělávané orné půdy (v její produkci je Vietnam na 5. místě v celosvětovém srovnání). V nižších polohách dává i dvě úrody ročně ještě prostřídané produkcí **zeleniny** (3. místo na světě). Rýže a zelenina tvoří základ obživy obyvatel. K nim je nutné přidat ještě kukuřici, maniok a tropické ovoce, které se spolu se zeleninou začalo uplatňovat i v exportu. Z hlediska hospodářského významu je důležitá produkce z plantáží, především **kávy**, v níž země zaujímá druhé místo ve světě za Brazílií, nebo **pepře** (1. místo).

- ➲ *Zjistěte, jaké je postavení zemí Jihovýchodní Asie v celosvětové produkci rýže, kávy a čaje.*
- ➲ *Zjistěte podrobnosti o počtu Vietnamců žijících v Česku. Jaký je podíl legálních a ilegálních Vietnamců v Česku?*

Průmysl Vietnamu se v současnosti nachází v dynamickém rozvoji. Klíčová je tzv. výrobní kooperace, kde vietnamské továrny dostávají zakázky od velkých **textilních** a oděvních nadnárodních firem, jimž dodávají levné výrobky díky velmi nízkým mzdovým nákladům v zemi. Poměrně rychle se rozvinul průmysl **potravinářský** částečně pracující i pro export (mrazírny, konzervárny).

FILIPÍNY

Filipíny jsou **ostrovním státem** rozkládajícím se na více než 7 tis. ostrovech na ploše 300 tisíc km^2. Nacházejí se na severozápadním okraji **Pacifického „ohnivého prstence“** a jsou tak častým místem seismické a vulkanické aktivity. Většina hornatých ostrovů je **vulkanického původu** a jsou pokryty tropickým pralesem. **Podnebí** je tropické monzunové. Velké nebezpečí představují

Filipínské souostroví je velmi hornaté. Ve vnitrozemí ostrova Luzon se rýžová pole šplhají vysoko do svahů. Poskytují i dvě úrody ročně a také zadržují velké množství vody v krajině.

Chudinská čtvrť metropole Manila se prostírá po obou březích řeky, která slouží k odhazování odpadků z domácností. Likvidace odpadů je jedním z klíčových problémů modernizace většiny rozvojových zemí. Proč tomu tak je?

tajfuny, které jsou zde poměrně časté, a záplavy. Třetinu rozlohy zaujímají původní **lesy**; ve vyšších oblastech převládají borové lesy, na pobřeží rostou mangrovy. **Nerostné bohatství** je poměrně velké; odhaduje se, že Filipíny mají po Jižní Africe největší zásoby **zlata**. Bohaté jsou i zásoby mědi, niklu, chromu a zinku. **Geotermální energie** je produktem vulkanické aktivity, která je na Filipínách intenzivně využívána a podílí se z 18 % na výrobě elektrické energie.

Ostrovy objevil v roce 1521 při své cestě kolem světa Fernão de Magalhães (který zde také zahynul) a od konce 16. století byly španělskou kolonií. Po španělsko-americké válce v roce 1898 a po americké invazi se Filipíny staly kolonií Spojených států amerických. Na začátku druhé světové války byly Filipíny obsazeny Japonci, kteří zde zřídili loutkový stát. Krátce po válce získaly v roce 1946 **samostatnost**. V roce 1995 skončila dvaadvacetiletá občanská válka s místními muslimy na ostrově Mindanao a části ostrova byla později přiznána autonomie.

Filipíny mají přes 100 milionů **obyvatel**. Jejich počet dynamicky roste zejména díky velmi vysoké **natalitě** (24 promile), která je nejvyšší ze zemí Východní a Jihovýchodní Asie; ročně se populace zvyšuje o 1,6 % (roční průměr 2011–2015). Po liberalizaci imigračních zákonů v USA se po roce 1965 několik milionů Filipínců přestěhovalo do Spojených států. Odhady uvádějí, že přes 8 mil. Filipínců pracuje v cizině, odkud zasílají část mzdy svým rodinám a tak vylepšují i HDP země. Čínská menšina, činná zejména v obchodu, tvoří 1 % populace. Úředním jazykem je **filipínština**, užívá se však i španělština a angličtina. V rámci náboženství mají dominantní postavení křesťanské církve. Muslimové obývají především oblasti na jihu země a celkem tvoří 5 % obyvatel země. Pozitivem je jako ve většině křesťanských zemí **vysoká gramotnost.** Stále ještě více obyvatel (55 %) žije na **venkově**, i když se urbanizace poměrně dynamicky zvyšuje, zejména v zázemí hlavního města **Manily**, kde v metropolitním areálu žije již přes 25 mil. obyvatel.

Hrubý domácí produkt řadí filipínskou **ekonomiku** na zhruba 30. místo na světě (v roce 2015), a přestože se vyznačuje pozoruhodným růstem HDP (6 % ročně v letech 2011–2015), je HDP na jednoho obyvatele ve srovnání např. s Malajsií čtyřikrát nižší. Pro růst ekonomiky jsou relativně dobré předpoklady, ať se jedná o potenciál přírodní (suroviny), rekreační (krajina a rekreační vybavenost), či pracovní (levná a spolehlivá pracovní síla).

Nerostné bohatství je poměrně bohaté. Nachází se zde naleziště rud mědi, zinku, olova a zlata. Světový význam má zatím však pouze těžba **niklu**, jejímž objemem se země řadí na 1. místo (30 % světové produkce). Filipíny patří mezi **nově industrializované země**, které přecházejí z dominující role zemědělství k ekonomice s větším důrazem na služby a zpracovatelský průmysl. Od 80. let 20. století začíná na významu nabývat **strojírenství** (výroba elektronických přístrojů) a montáž automobilů. **Zemědělská** půda zaujímá asi 35 % území státu; nejvýznamnější plodinou je **kokosová palma**, z níž se vyrábí kopra, v jejíž produkci zaujímají Filipíny 1. místo na světě. Důležitou exportní položku představují **ananasy**, banány, cukrová třtina a tabák. Významný zůstává **rybolov**.

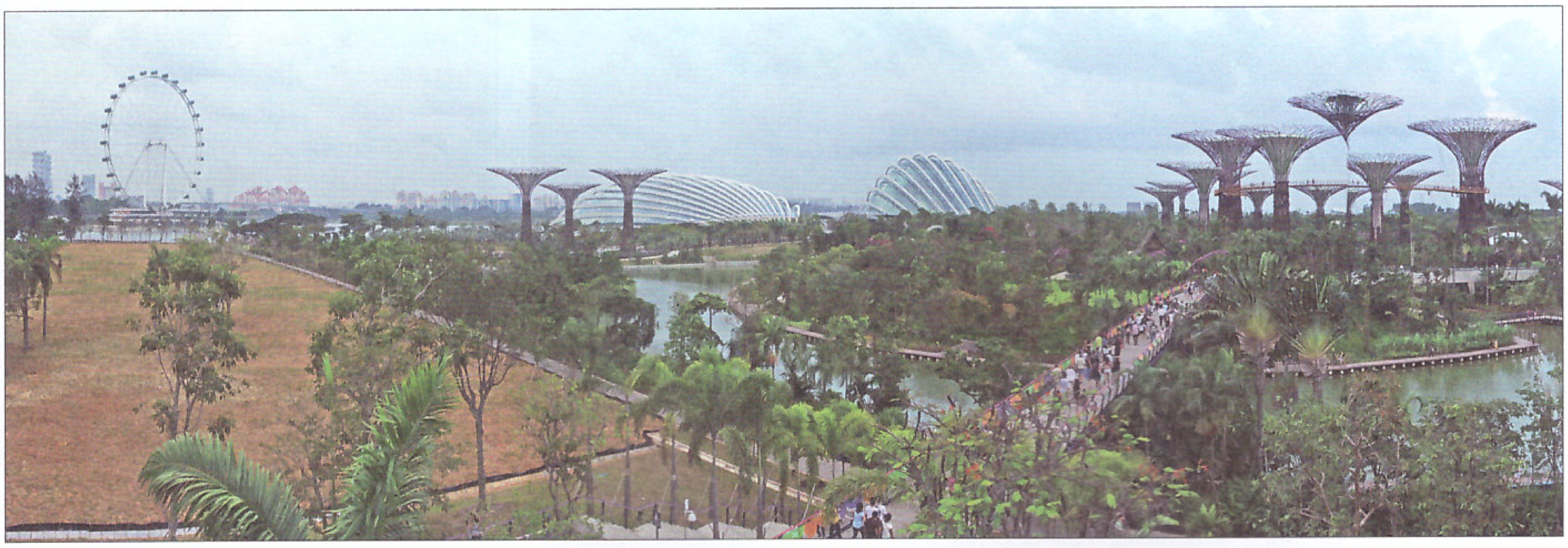

Přírodní park Gardens by the Bay v Singapuru. Vyhledejte informace o jedinečných zahradách v Singapuru a společně zpracujte prezentaci o moderní architektuře tohoto města.

8 INDICKÝ MAKROREGION

(Jižní Asie)

HLAVNÍ ZNAKY MAKROREGIONU

Rozloha		Obyvatelstvo		Hustota zalidnění	HDP		HDP/obyv.	Gramotnost	Střední délka života
mil. km²	*%*	*mil.*	*%*	*obyv./km²*	*bil. USD*	*%*	*tis. USD*	*%*	*roky M/Ž*
5,1	3,7	1 755	23,7	344	2,6	3,4	4	57	67/70

Data o Indickém makroregionu (2016) porovnejte s údaji o ostatních makroregionech v přehledu na straně 162. Svá zjištění se pokuste komentovat: hledejte výrazné rozdíly a snažte se je zdůvodnit v širších souvislostech.

- ✓ **Extrémně zalidněný** makroregion – počet obyvatel na km² je šestkrát vyšší, než je průměr makroregionů světa. Vyznačuje se relativně malou rozlohou (3,7 % světové souše – spolu s Evropským po Indonéském makroregionu nejmenší), ale žije zde téměř čtvrtina obyvatel planety.
- ✓ Makroregion **tvoří** Indie, Pákistán, Bangladéš, vnitrozemské státy Afghánistán, Nepál, Bhútán a ostrovní státy Šrí Lanka a Maledivy.
- ✓ Vysoká je **vertikální členitost**; podsouváním Indické desky pod Euroasijskou se zformovalo nejvyšší pohoří světa Himálaj.
- ✓ Makroregion je extrémně závislý na deštích **letního monzunu**, menší objem dešťů nebo opožděný příchod monzunu ohrožuje desítky milionů obyvatel.
- ✓ Jižní Asie je ovlivňována již od starověku **rozličnými kulturami** a náboženstvími, které mají velký vliv na zvyky a chování obyvatelstva. Je po Africkém makroregionu celosvětově **nejchudším** makroregionem, s obtížně regulovatelným vysokým populačním růstem, nízkou úrovní příjmů a **vysokou negramotností** (43 % obyvatel makroregionu neumí číst ani psát).
- ✓ V makroregionu se projevují problémy mezi stovkami etnik a třemi velkými **náboženstvími** – islámem, hinduismem a buddhismem; zároveň dvě největší země jsou politickými a náboženskými rivaly (Indie, Pákistán), nesmiřitelnými v boji o Kašmír, kdy navíc oba disponují jadernými zbraněmi.
- ✓ Třebaže se desítky milionů obyvatel venkova přestěhovaly do měst, většina lidí stále žije na velmi chudém a tradičně hospodařícím **venkově**.

Annapurna (8 091 m) byla zdolána jako první osmitisícovka. Je považována za nejnebezpečnější a vyžádala si nejvíc obětí. Radek Jaroš, nejúspěšnější český himálajský profesionální horolezec, dosáhl vrcholu 6. 5. 2012. Na snímku pod severní stěnou rychle sestupuje bohužel s vědomím, že má omrzlé nohy. V roce 2014 vystoupil na svou čtrnáctou osmitisícovku – K2 – a zapsal se do síně slávy světového horolezectví.

❑ PŘÍRODNÍ POMĚRY

Jižní Asie má jasně vymezené přírodní hranice. Na severu je makroregion ohraničen velehorskými pásmy, ostatní území vymezuje pobřežní linie Indického oceánu. Území tvoří tři významné **přírodní celky**. Všechna pohoří při severní hranici makroregionu jsou alpinského typu, s příkrými štíty a hlubokými údolími. Zadržují monzunové srážky, které jsou zásadním zdrojem pro tři veletoky a desítky velkých řek. Ze severu je makroregion velmi ostře oddělen od Tibetské náhorní plošiny **nejvyššími pohořími** světa Himálaje a Karákóram. Několik horských pásem odděluje stupňovitý pokles k nejnižšímu předhůří (Siwalik) a do Indoganžské nížiny.

Dobývání nejvyšších hor světa. Padesátá léta 20. století bývají označována za „zlatý věk" himálajského horolezectví. Roku 1950 vystoupili na první osmitisícový vrchol – Annapúrnu v Nepálu – francouzští horolezci M. Herzog a L. Lachenal. Nejvyšší horu světa Mt. Everest zdolala britská expedice – novozélandský horolezec Hillary s nepálským kolegou Norgayem. V padesátých letech byly zdolány hlavní vrcholy všech známých osmitisícovek. Prvním horolezcem, který vystoupil na všech 14 osmitisícovek, tzv. Koruny Himálaje, byl Messner, který také jako první vystoupil na Mount Everest bez použití kyslíkového přístroje. O rok později (1987) tento výkon zopakoval polský horolezec Kukuczka. V roce 2014 uspěl i český sportovec Jaroš, který se stal 15. horolezcem, který vystoupil na všech 14 osmitisícovek bez použití kyslíkového přístroje.

- ➲ *Najděte na mapě a pojmenujte nejvyšší hory světa s nadmořskou výškou přes 8 000 m n. m., které leží na hranicích mezi Indií, Čínou, Nepálem a Bhútanem.*
- ➲ *Vysvětlete, proč je Nepál tak často postihován zemětřesením.*
- ➲ *Státy makroregionu jsou významnými příjemci zahraniční pomoci. V dobách velkých záplav či zemětřesení taková pomoc zachraňuje desetitisíce lidí. Zjistěte, které země dostávají největší objem zahraniční pomoci, a to jak absolutní, tak relativní (přepočtený na počet obyvatel).*
- ➲ *Pokuste se získat více informací o nejvýznamnějších himálajských expedicích. Které filmy s touto tematikou znáte?*

Druhý rozsáhlý přírodní celek tvoří **Indoganžská nížina**. Na východě se řeka Brahmaputra společnou deltou s řekou Gangou vlévá do Bengálského zálivu. Množství sedimentů, které přinášejí, je obrovské a tak se každoročně pevnina rozšiřuje do moře. Vytvářejí se stovky metrů nové, nízko položené pevniny. Ta není chráněna proti nebezpečí velkých povodní obou řek, ani proti monzunem zvednutým přílivovým vlnám. Na severozápadě se nachází Paňdžáb (Pětiříčí), nejúrodnější oblast makroregionu, kterou protéká řeka Indus. Vnitrozemí celého makroregionu vyplňuje třetí významný přírodní celek – rozsáhlá, směrem k východu se svažující **Dekánská plošina**. Jde o součást prakontinentu Gondwana a je složena z krystalických hornin a rozsáhlých lávových polí ohraničených pohořími Východním a Západním Ghátem.

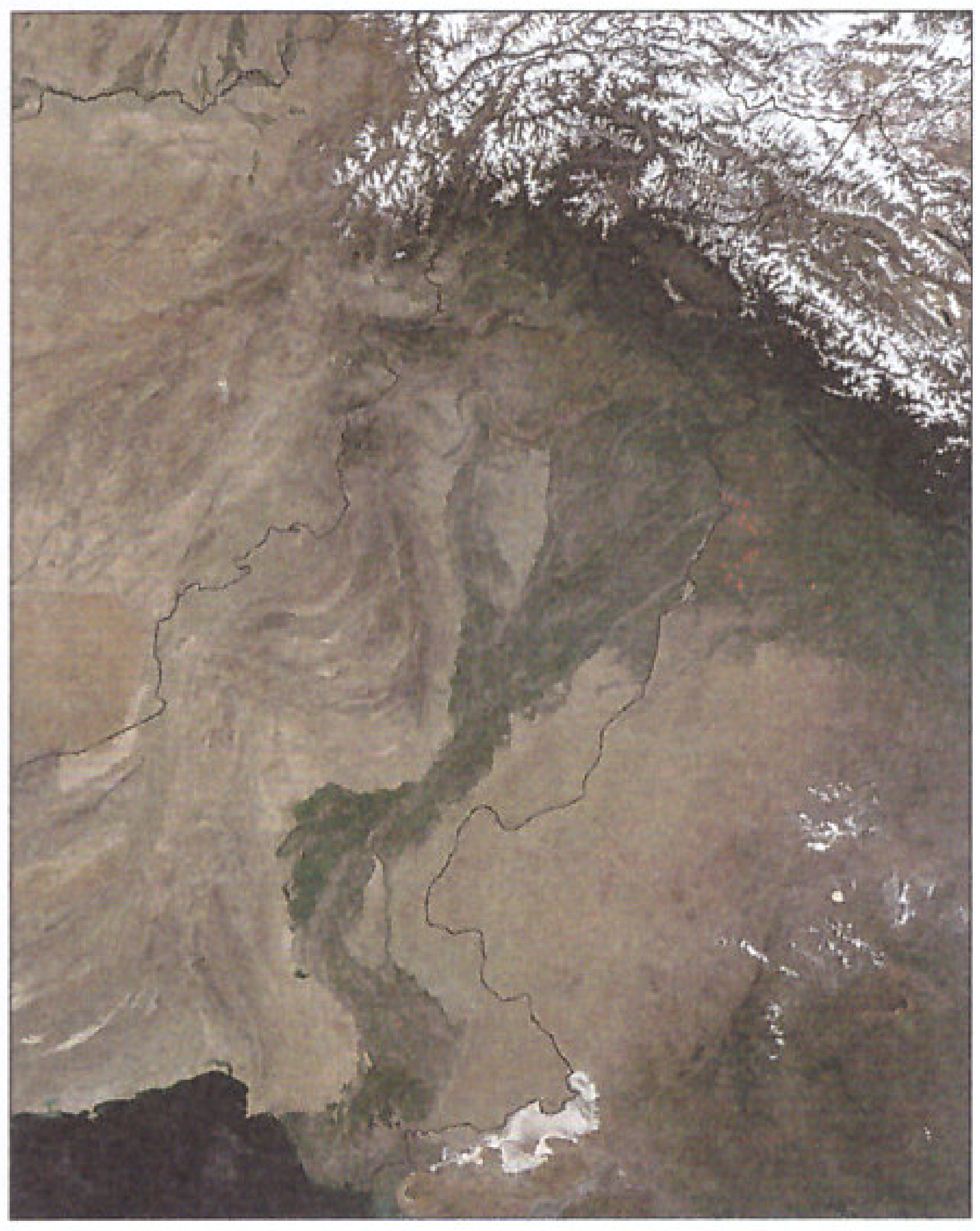

Povodí Indu z vesmíru. Zelená barva charakterizuje zavlažovanou ornou půdu, většinu ostatního území pokrývají vyprahlé stepi, polopouště a pouště.

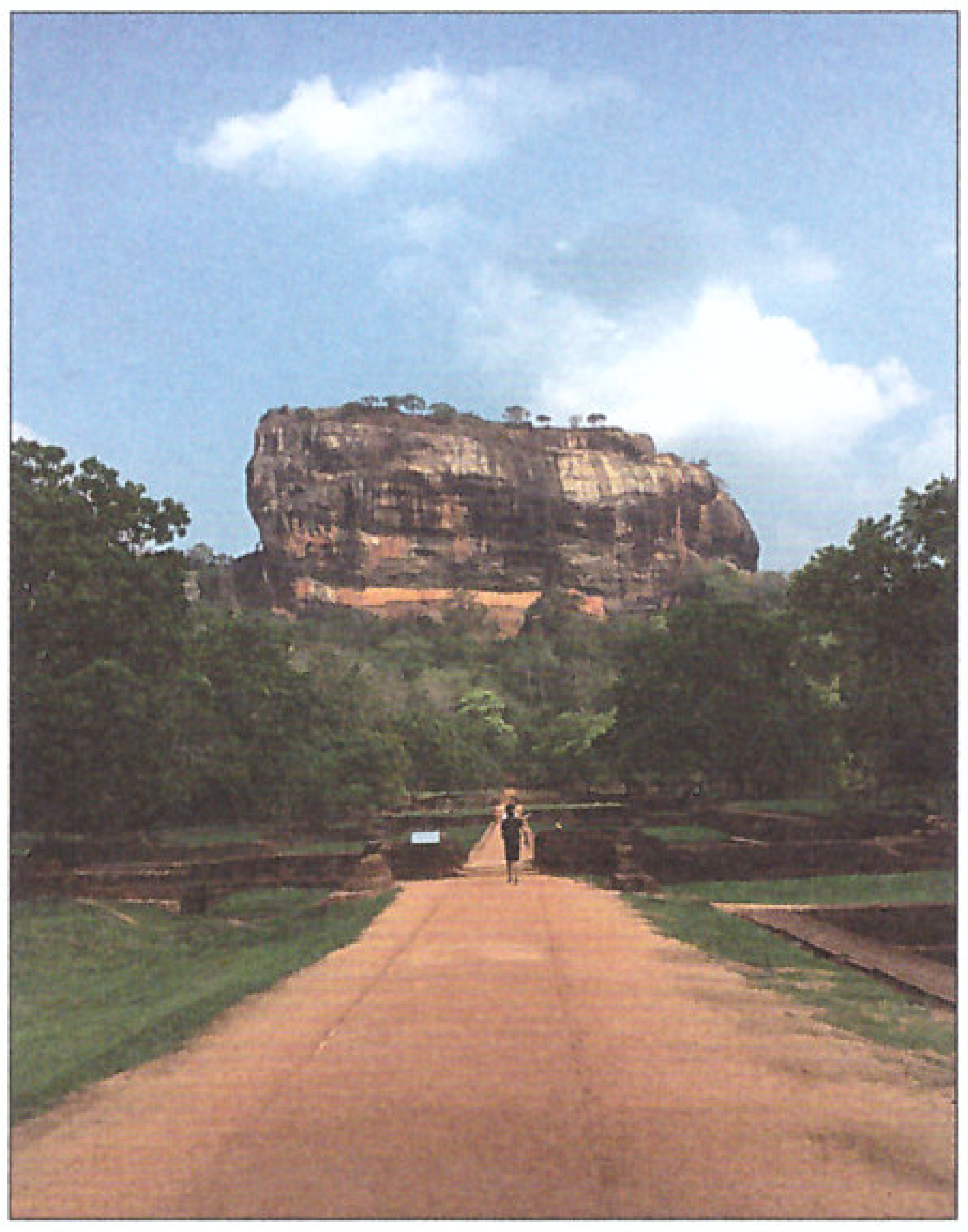

Lví skála uprostřed Cejlonu (Šrí Lanka) je jedním ze symbolů země po desetiletí zmítané občanskou válkou mezi Drávidy a Sinhálci.

- ➲ *S pomocí příslušné mapy a klimadiagramů charakterizujte podnebí makroregionu.*
- ➲ *Jak se jmenuje pět řek, které spolu s Indem vytvářejí úrodný a hustě zalidněný Paňdžáb?*
- ➲ *Společná delta řek Gangy a Brahmaputry každoročně přináší do Bengálského zálivu miliony tun sedimentů a prodlužuje pevninu o několik set metrů. Vysvětlete, proč sem řeky přinášejí tak velké množství sedimentů.*

Velkou roli hraje nadmořská výška a expozice svahů vůči monzunovému proudění větrů. Pro život obyvatel má největší význam vlhký **letní monzun**, který přichází od Indického oceánu a Jižní Asií vane od jihu a jihozápadu směrem na severovýchod. Přináší hojné srážky, které na návětrné straně hor místy mohou dosahovat i přes 11 800 mm/rok (stát Meghálája). Srážek směrem od východu na západ podstatně ubývá, takže v některých oblastech na západě poloostrova se vyskytují polopouště či pouště (Thár). Naopak ve východních oblastech dochází často k **záplavám** a k přírodním katastrofám, především v hustě zalidněném a nízko položeném Bangladéši. Monzun je od starověku pro makroregion klíčovým faktorem, neboť jeho příchod, průběh a intenzita srážek rozhoduje o životech milionů lidí.

Makroregion má **přírodní bohatství** v úrodné půdě (především Paňdžáb, Indoganžská nížina, říční delta v Bangladéši a pobřežní nížiny) a v příhodném klimatu, které umožňují celoroční pěstování množství zemědělských plodin. V podstatě je zajištěna domácí spotřeba potravin. Na **nerostné zdroje** je makroregion poměrně chudý a dosti intenzivní těžba vede k jejich rychlému vyčerpávání. V indickém západním Bengálsku se těží železné rudy a uhlí, ale celkově je makroregion energeticky deficitní.

Monzuny vznikají v důsledku nerovnoměrného zahřívání pevniny a oceánu a takto podmíněných změn v rozložení atmosférického tlaku. Letní monzun vanoucí z oceánu na pevninu je vyvolán převládajícím nižším tlakem vzduchu nad teplejší pevninou (území východní Sibiře, sezonní oblast nízkého tlaku) a vysokým tlakem vzduchu nad chladnějšími oblastmi Indického a Tichého oceánu. Přináší sezonní vydatné srážky. Zimní monzun směřuje opačným směrem, vane z chladnější pevniny (sezonní tlaková výše nad východní Sibiří) nad teplejší oceán (sezonní oblast tlakových níží) a je nositelem poměrně chladného a suchého počasí v zimě. Přináší z oblasti východní Sibiře a pouště Gobi i velké množství prachu. Zimní monzun nezasahuje do oblasti Indie, neboť nedokáže překonat horskou hradbu Himálaje. Směrem k jihovýchodu se i suchý zimní monzun otepluje a přijímá vlhkost nad Japonským mořem, a proto japonský zimní monzun přináší vydatné srážky. Název monzunů je odvozen od arabského „mausin“, což znamená roční období.

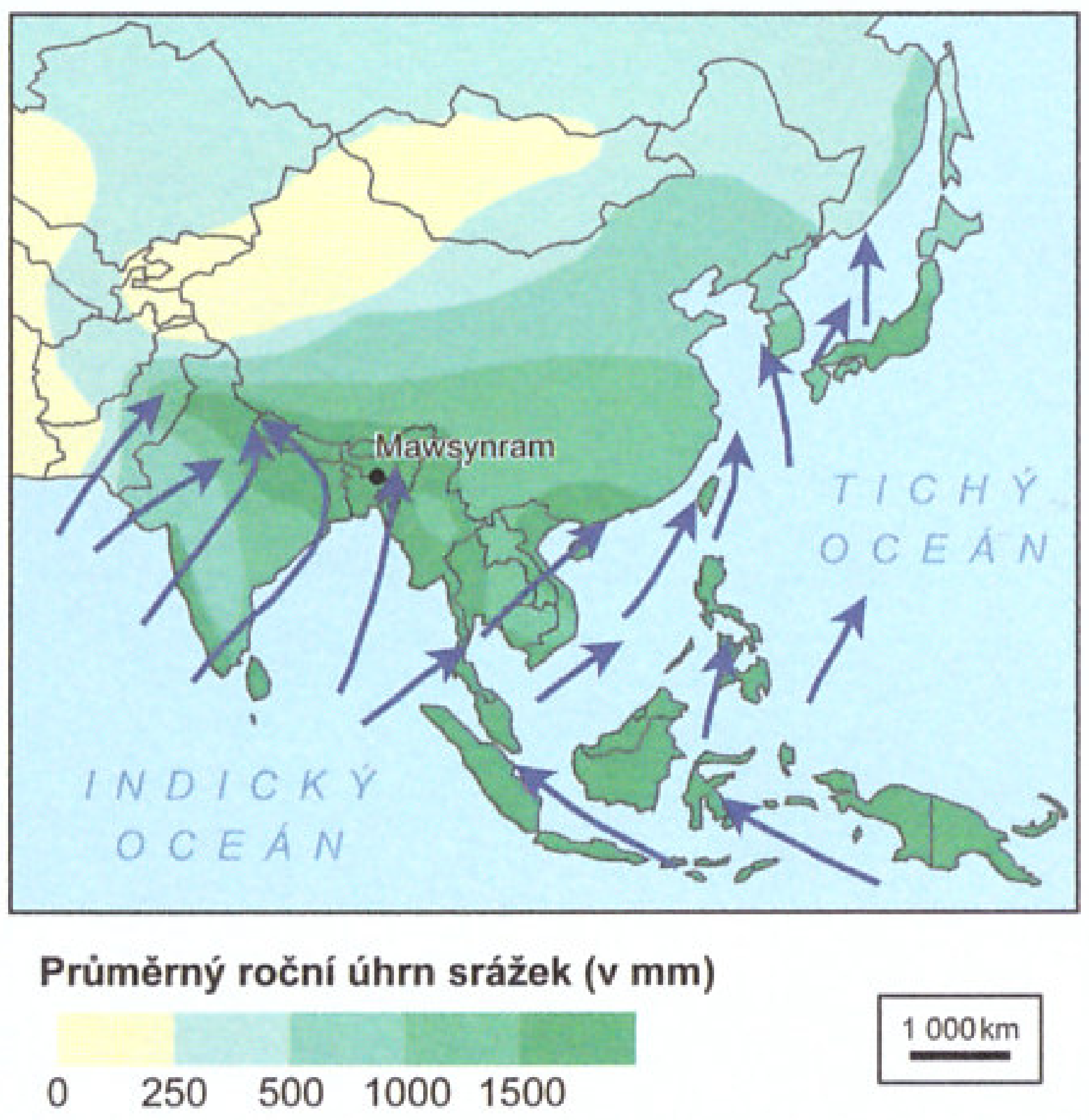

Trasy letního monzunu v Asii přinášející vláhu směřují z Indického oceánu na severovýchod.

HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

Indický makroregion má velmi dlouhou historii **osídlení**, Indoganžská nížina je jednou z kolébek lidské civilizace (Mohendžodaro, Harappa). Zformovala se zde dvě světová náboženství – **hinduismus** a **buddhismus**. Kromě toho začal do Jižní Asie na počátku 10. století pronikat i islám, který je dnes hlavním náboženstvím mimo Indii. Těžiště buddhismu se během staletí přesunulo do Východní a Jihovýchodní Asie, zatímco hinduismus dnes převládá v Indii a Nepálu.

Významným přelomem ve vývoji makroregionu bylo období příchodu **Evropanů** (16. století), kteří postupně kolonizovali téměř celý subkontinent. První byli Portugalci, Holanďané, později území ovládli **Britové**. Ti zde zanechali výraznou stopu v podobě angličtiny důležité pro propojení široké škály zde užívaných jazyků a také základy britské demokracie. Koncem 19. století vznikala nejrůznější náboženská a později i politická seskupení, se snahou o získání **autonomie** a rovnoprávnějšího postavení domácího obyvatelstva a kolonizátorů. Po druhé světové válce došlo k vyhlášení **nezávislosti Britské Indie** a k vytvoření několika států, z nichž nejvýznamnějšími byly Indie a Pákistán, jejichž nová hranice byla určena především podle náboženského rozložení **hinduistických** (Indie) a **islámských** (Pákistán) oblastí. Přesto došlo na konci čtyřicátých let 20. století k rozsáhlé **migraci** několika milionů lidí oběma směry, která byla doprovázena četnými násilnostmi. Například území Kašmíru je stále ještě rozděleno demarkační linií a to je jeden z důvodů dlouhotrvajícího konfliktu mezi Indií a Pákistánem.

- *Najděte na mapě nejstarší sídla usedlých rolníků Harappa a Mohendžodaro. Jak jsou stará? Které geografické podmínky zde umožnily tak brzké osídlení?*
- *Za jakých okolností získala Indie nezávislost?*
- *Kdo byl Mahátma Gándhí? Jaké myšlenky prosazoval?*

OBYVATELSTVO A OSÍDLENÍ

Dnes je Jižní Asie **nejlidnatějším** makroregionem světa (v roce 2016 zde žilo 1 755 mil. obyvatel). Ročně se přirozenou měnou počet obyvatel makroregionu zvyšuje o více než 25 mil. obyvatel. Extrémně vysoká zůstává **natalita** zejména v Afghánistánu (35 promile – s výjimkou afrických států nejvyšší na světě), mírně se snížila v Pákistánu a výrazněji v Indii (21 promile). Velmi vysoká je **emigrace**, v letech 2011–2015 státy makroregionu opustilo přes sedm milionů osob směřujících do vyspělejších oblastí Asie, zejména do její jihozápadní části.

Významným rysem makroregionu je **komplikovaná** jazyková, kulturní a náboženská **struktura** obyvatelstva. V jednotlivých státech se používá někdy i několik desítek rozdílných **jazyků** a také různá písma. Proto je **angličtina** často jedinou možností vzájemné komunikace a také poskytuje zajímavou výhodu v současném globalizujícím se světě. Charakteristická je značná **náboženská** diferenciace obyvatelstva, dominuje **hinduismus** (65 %) a **islám** (30 % populace), zastoupen je i buddhismus, sikhismus, křesťanství a řada dalších vyznání. Toto rozdělení do mnoha náboženství vedlo ke značné nevraživosti a sporům mezi jejich příslušníky a k občasným útokům jednoho náboženství proti jinému (jiným).

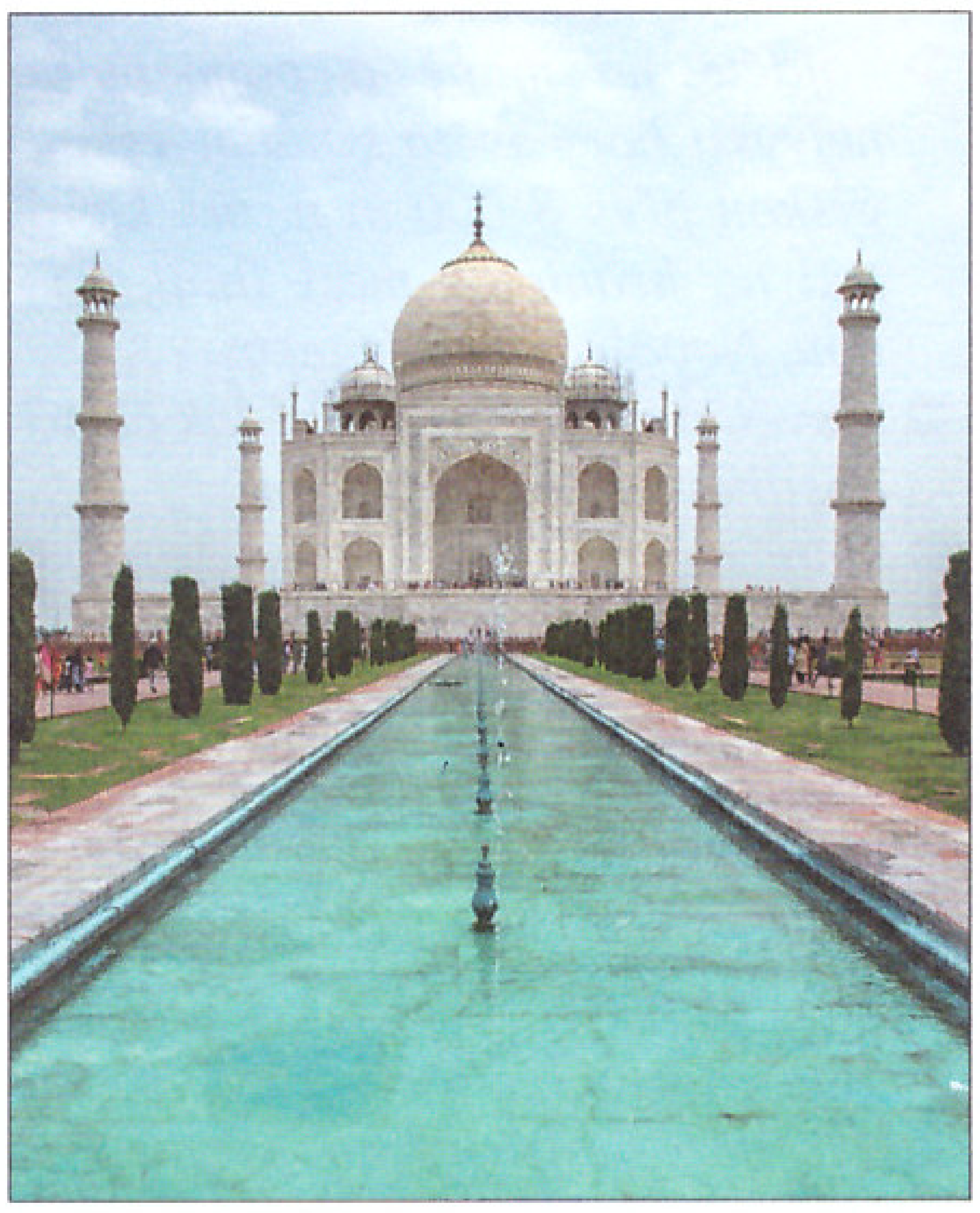

Tadž Mahal, mramorová hrobka manželky jednoho z indických vládců (rádžů) postavená v 17. století, patří mezi symboly Indie. Je pod ochranou UNESCO, každoročně místo navštíví statisíce domácích i zahraničních turistů.

Velkým indickým filozofem a politikem se stal **Mahátma** („Velký duch") **Gándhí** narozený v roce 1869. Strávil většinu života v boji s Angličany a proti Angličanům ať už v rodné Indii, či v Jižní Africe, kde opakovaně působil, či dokonce v Anglii. Usiloval především o rovnoprávné postavení obyvatel indického subkontinentu s vládnoucími Angličany zvláštní formou nenásilí. Vystupoval proti nesmyslnému zdaňování chudých obyvatel Britské Indie kolonialisty, avšak skoro vždy se postavil na stranu Angličanů při válkách s Búry, nebo i v obou světových. Našel hodně přívrženců, ale i odpůrců. Podařilo se mu prosadit po více než třicetiletém úsilí svobodu pro Britskou Indii (1947), sám však její rozdělení na hinduistickou a muslimskou část a následné násilí vyvolané náboženskou nevraživostí mezi hinduisty a muslimy považoval za svoji prohru.

Posvátná řeka Ganga protéká městem Váránásí, jež je jedním z nejposvátnějších míst hinduismu. Zde se podle tradice snaží každý z přibližně 800 milionů hinduistů v posvátné řece vykoupat, k čemuž slouží stupňovitě uspořádané břehy.

Kromě různých jazyků a náboženství se kulturní diverzita obyvatel makroregionu projevuje i v rozdílných **zvycích** tradiční venkovské společnosti a v bohaté tradici specifických slavností, odlišnými písmy, různými pokrmy či zákazy apod.

➲ *Vysvětlete, jakým způsobem jednotlivá náboženství ovlivňují život obyvatel i hospodářský rozvoj a v čem spočívají příčiny náboženských sporů.*

V nevelkém **Nepálu** žije 15 různých národů, z nichž nejpočetnější jsou Nepálci – ti však tvoří pouze polovinu obyvatelstva. Jednou z menších etnických skupin jsou Šerpové, kteří jsou známi adaptací na vysokou nadmořskou výšku a tím i výjimečnými fyzickými schopnostmi doprovázet horolezecké výpravy až do největších nadmořských výšek.

V horských oblastech Nepálu se na obživě početných rodin musí podílet i malé děti svou prací na terasovitých políčkách. Přes rozvoj turistického ruchu je pořád tato země jednou z nejchudších na světě.

V **Bangladéši** jsou i přes dlouhodobý hospodářský růst životní podmínky poloviny obyvatel zoufalé až katastrofální. Podle statistik 47 % obyvatel nevlastní žádnou půdu a pracuje na základě nájemních vztahů. V poslední době zde také stoupl podíl bezdomovců. V současnosti asi pětina obyvatel země spí, jí a umírá na nádražích, ulicích a jiných veřejných místech. Tento propad životní úrovně významné části obyvatel je také způsoben velmi vysokým populačním přírůstkem, který je rychlejší než hospodářský rozvoj a rozsáhlá zahraniční pomoc.

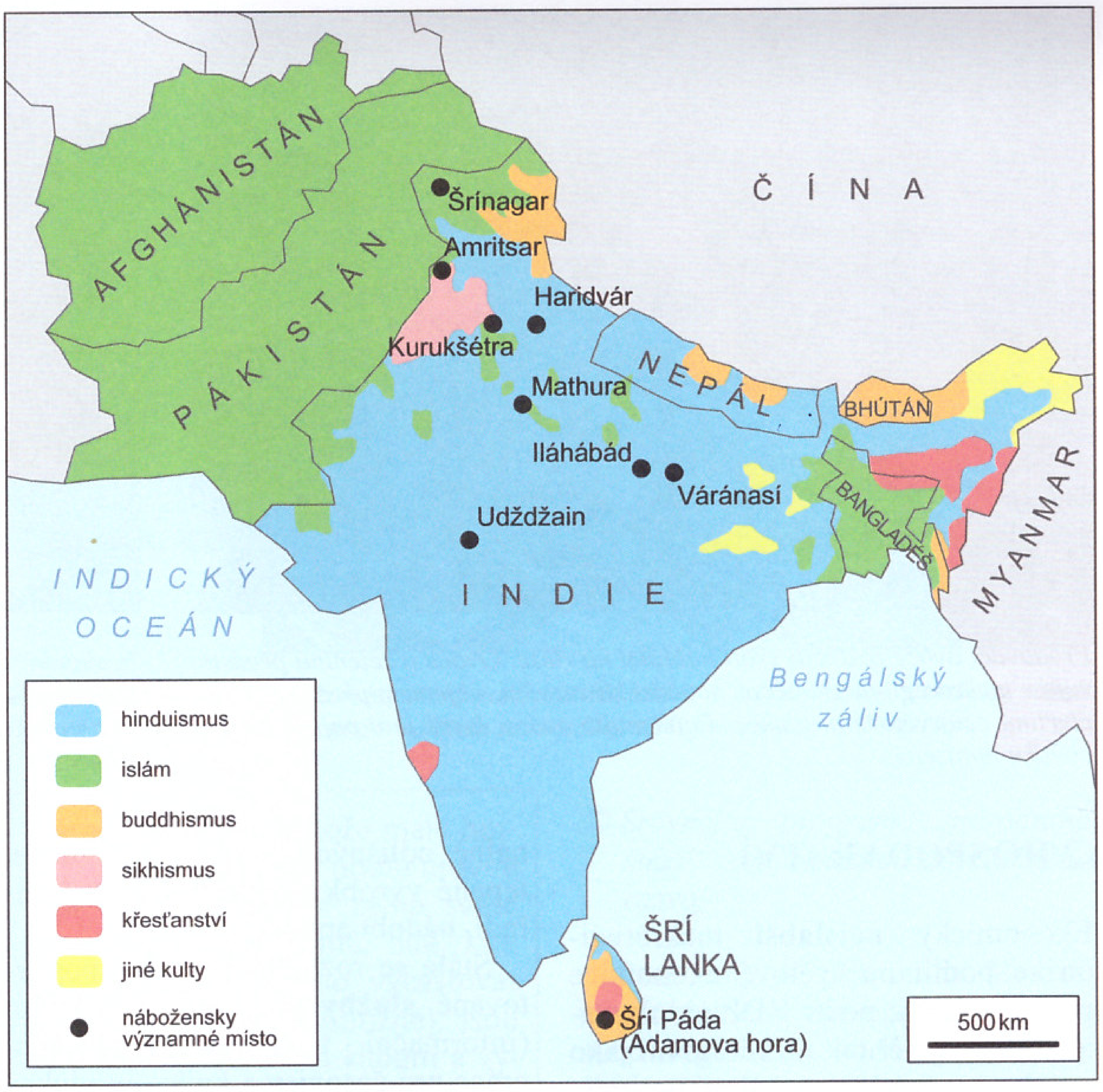

Náboženství Indického makroregionu jsou vyznačena pro oblasti, v nichž dominují. Mohou se v nich však nacházet menšiny i jiných náboženství. Jen v Indii žije např. zhruba stejný počet muslimů jako v Pákistánu.

➲ *Které masité pokrmy jsou u různých národů makroregionu zakázány? Jaké to má důsledky?*

➲ *Víte, co znamená pojem „zelená revoluce" a jak kladně či záporně ovlivňuje život venkovských oblastí makroregionu?*

➲ *Vysvětlete, co znamená pojem „franchising" a jak se v makroregionu uplatňuje.*

Většina obyvatelstva stále žije na **venkově** a podstatná část se živí samozásobitelským rolnictvím, případně chová drůbež – jedná se o dvě třetiny populace. Obyvatelstvo z venkova se **stěhuje** do měst za vidinou lepšího a snadnějšího života. Většina z nich je však negramotná a tudíž nepřipravená pro kvalifikovanou práci ve městě.

Města charakterizují vedle částí se zachovalými historickými budovami různě velká moderní centra (city) s výstavnými budovami (banky, sídla velkých firem, administrativní centra atd.). Kolem nich jsou chaoticky vytvářeny **slumy**, jak obytné, tak zaměřené na obsluhu nejchudších obyvatel, kde jsou podmínky k životu velmi špatné. Ve městech se vytvářejí enklávy obývané převážně jedním etnikem či náboženstvím. Dlouhodobou **chudobu**, nevzdělanost a beznaděj obyvatel změnit nízkou kvalitu života využívají extremistické síly k útokům na „jiné", či jejich svatyně. Ve velkých městech žijí statisíce lidí na ulici a bez přístřeší.

Počet obyvatel v největších městech Indického makroregionu v administrativním a urbanizovaném vymezení (v mil. k roku 2015)

Název	Stát	Admin. vymezení	Urban. areál
Karáčí	P	24	25
Dillí	I	17	25
Bombaj	I	17	21
Dháka	B	16	18
Kalkata	I	5	15
Bengalúru	I	8	9
Madrás	I	7	9
Haidarábád	I	7	8

P – Pákistán; I – Indie; B – Bangladéš
Ve kterých státech Indie leží uvedená velkoměsta?

Prodavači ovoce rozložili svoji nabídku na rikše. Ovoce a zelenina představuje v makroregionu důležitou součást stravování, objemem představuje asi čtvrtinu celosvětové produkce. Pojmenujte ovoce, které je v pojízdném obchůdku nabízené.

Prakticky celý Bangladéš představuje nížinu naplavenou dvěma veletoky – Gangou a Brahmaputrou, které vytvořily obrovskou deltu protkanou stovkami kilometrů vodních ramen.

HOSPODÁŘSTVÍ

Ekonomicky **nejslabší** makroregion se podílí na světové ekonomice pouhými 3 %; podíl HDP na obyvatele je na téměř tak nízké úrovni jako v Subsaharské Africe. Mírný optimismus do budoucna dávají vysoké roční **přírůstky HDP** ve výši 6 % (průměr 2011–2015), ale ekonomové poukazují na nepříznivou strukturu tohoto růstu. Relativně nejúspěšnější ekonomiku má Šrí Lanka, kde na obyvatele připadá HDP ve výši 11 tis. USD v roce 2015; pětkrát nižší úroveň mají válkou rozvrácený Afghánistán a Nepál, které se vyznačují **nejhoršími** hospodářskými výsledky z mimoafrických zemí na světě. **Ekonomickým gigantem je Indie**, na kterou připadá 80 % vytvořeného objemu HDP celého makroregionu a řadí zemi dokonce na 7. místo na světě podle objemu HDP (2016).

Na **nerostné zdroje** je makroregion poměrně chudý a intenzivní těžba vede k jejich rychlému vyčerpávání. Na těžbu rud pak navazuje hutnictví a strojírenství. Zahraniční investice směřují nejen do **těžkého průmyslu**, ale také do firem vyrábějících informační technologie. V makroregionu se rozvinul speciální těžký průmysl (bourání lodí, železničních vagonů a nová metalurgická a strojírenská výroba ze šrotu), produkce levných domácích a **montáž** zahraničních automobilů apod. Na zemědělskou produkci pak navazuje především tradiční **potravinářský** a **textilní** průmysl. Charakteristické jsou produkty malých dílen ve výrobě regionálně odlišných produktů (koberce, tepané výrobky, šperky, tradiční nářadí, nádobí apod.).

Stále se rozšiřují globálně poskytované **služby** zahraničním firmám (informační technologie, redakční práce pro časopisy a knihy, produkce software apod.). Indie se pozvolna začala modernizovat (součást seskupení BRICSM) a je v nejbližší budoucnosti jednou ze zemí, které v hospodářském rozvoji následují Čínu. Narůstá význam služeb v rámci hospodářství, jež mají ovšem jako celek hodně neobvyklou strukturu – převažují **práce domácí** (kuchaři, úklid, ochrana) a pouliční (podomní prodej, řezníci, krejčí, holiči, pekaři). Kromě několika destinací (pobřeží Indie, Maledivy, Šrí Lanka, Nepál) je **cestovní ruch** v makroregionu na rozdíl od Jihovýchodní Asie rozvinutý dosud podprůměrně, třebaže každoročně narůstá. Souvisí to se špatnou infrastrukturou a zřejmě také s všude viditelnou chudobou obyvatel.

Které faktory zde umožnily rozvoj filmové a televizní produkce?

Rýže je důležitou plodinou Jižní a Jihovýchodní Asie, neboť její úroda dává z jednotky plochy největší objem energie. Umožňuje tak vysokou hustotu zalidnění a vysokou úroveň zaměstnanosti na malých farmách bez mechanizace.

Horské svahy s dostatečnými srážkami na Šrí Lance jsou pokryty čajovníkovými plantážemi. Podobný charakter mají i svahy hor v severovýchodní Indii či Malajsii a Barmě. Plantáže zakládali především Angličané v dobách koloniální nadvlády nad celou Britskou Indií.

Venkovská škola postrádá základní vybavení, lavice, pomůcky, tabuli. Přesto dává dětem to nejdůležitější pro život – totiž vzdělání.

➲ *V čem spočívá význam tohoto odvětví pro celý makroregion?*

Klíčovým odvětvím makroregionu je **zemědělství**. Využívá téměř polovinu území a z toho je plná polovina uměle zavlažovaná. Bezesporu to souvisí s významem pěstování rýže, neboť z hlediska energetické spotřeby konzumovaných potravin kryje asi 60 %, a to ve všech zemích regionu. Z hlediska produkce potravin je charakteristické pro jednotlivé držitele půdy **samozásobitelství**, kdy vše nebo většina vyprodukovaného je spotřebována rodinou výrobce. Po dlouhou dobu byla regionu poskytována rozsáhlá zahraniční potravinová pomoc. Dnes díky **zelené revoluci** je téměř všechna spotřeba potravin zajištěna domácí produkcí s výjimkou mimořádných přírodních kalamit (povodně, sesuvy půdy, zemětřesení apod.). Kromě převažující **rýže, pšenice a cukrové třtiny** (Indoganžská nížina), a čaje (severovýchodní Indie a Šrí Lanka) se v makroregionu pěstuje juta (Bangladéš), proso a bavlna (Dekánská plošina) a také různá koření. Část zemědělské produkce se tradičně exportuje (bavlna, juta, čaj, vlna, koření).

➲ *Které zemědělské produkty jsou z jednotlivých zemí makroregionu dodávány na světový trh?*

Jádrové oblasti makroregionu jsou spjaty s tradičními historicko-náboženskými centry (např. střední tok Gangy) a jádry novodobé industrializace – Západní Bengálsko, Bombaj (Mumbaí), Bengalúr (Béngalúru), Karáčí, Ahmadábád, Dháka. V posledním období vznikají nová průmyslová centra v souvislosti s investicemi zahraničních firem (Urísa, Madrás, Bombaj, Dillí) hledajících levnou pracovní sílu. Státní firmy vykazují v průmyslových odvětvích nízkou produktivitu ve srovnání se soukromými a zahraničními majiteli. Dynamický rozvoj průmyslu a růst obyvatelstva v jádrových oblastech s sebou přináší také velké problémy se znečištěním a degradací životního prostředí kolem měst (slumy, zábor orné půdy na výrobní, skladové a dopravní plochy, skládky apod.).

Národní štěstí. Přestože malý horský stát Bhútán patří podle úrovně HDP mezi nejchudší země světa a trpí řadou problémů, lidé, kterým se tam podařilo vycestovat (což je mimořádně obtížné), jsou překvapeni zvláštním klidem a vyrovnaností tamních obyvatel. Již počátkem 80. let představil bhútánský král svému lidu program tzv. „velkého národního štěstí“, který vychází z předpokladu, že lidské štěstí zahrnuje naplňování nejen materiálních, ale i duchovních potřeb. Král a vláda jsou podle tohoto programu povinni vytvořit takové prostředí, které lidem toto naplnění umožní. Míra naplnění „národního štěstí“ je pravidelně sledována formou dotazníkového šetření mezi obyvateli a zahrnuje čtyři oblasti: ekonomický rozvoj, ochranu kulturních hodnot a tradic, ochranu životního prostředí a kvalitní veřejnou správu.

➲ *Srovnejte program „národního štěstí“ s myšlenkami udržitelného rozvoje.*

Problémy. Z přírodního hlediska je problémem mimořádná závislost makroregionu na pravidelnosti a vydatnosti monzunu. Vznikají sezonní problémy v oblastech závislých na umělých závlahách a občasné problémy až katastrofy při velkých **záplavách**. Problémy makroregionu v sociální oblasti jsou dány vysokým podílem obyvatel **bez vzdělání**. Proto je také velmi významný vliv náboženství, která jsou vzájemně dlouhodobě nesmiřitelná (alespoň u části obyvatel). Odchod nevzdělaných obyvatel, ať už ekonomicky vynucený, nebo pod vidinou snadnějšího života ve

Buddhismus je jedním z náboženství praktikovaných nejen v tomto makroregionu, ale i v Indonéském a Čínsko-japonském makroregionu. Na snímku buddhistický klášter na Šrí Lance.

Základní údaje o vybraných státech Indického makroregionu

Stát	Rozloha	Obyv.	Hustota zalidnění	Populační růst ∅	Střední délka života	Urbanizace	Gramotnost	Růst HDP ∅	HDP na obyv.
	tis. km²	*mil.*	*obyv./km²*	*%*	*roky M/Ž*	*%*	*%*	*%*	*tis. USD*
	2016	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*
Indie	3 290	1 311	400	1,3	67/70	35	69	7,3	5
Pákistán	800	194	245	1,5	65/67	40	57	3,5	5
Bangladéš	145	161	1 100	1,6	70/73	35	60	6,1	3
Afghánistán	645	33	50	3,1	59/63	25	32	3,7	2
Nepál	140	29	205	1,2	69/71	20	60	4,4	2
Šrí Lanka	65	21	325	0,9	78/78	20	91	5,0	11

městech, není řešením. Masy **přistěhovalců** ve městech nenacházejí práci a posilují desítky a stovky tisíc osob v beznadějné situaci převážně v rozlehlých **slumech**, či dokonce jen na ulicích. Ve všech čtyřech velkých státech makroregionu navíc existují obrovské rozdíly v kvalitě života na vesnici a ve slumech na jedné straně a u městské střední a vyšší třídy obyvatel. Specifickým problémem makroregionu je také „**export**“ převážně vzdělanějších pracovních sil.

- ➲ *Zjistěte směry migrací pracovních sil z makroregionu. Proč jsou mezi jednotlivými zeměmi rozdíly?*
- ➲ *Část Kašmíru je indická, část pákistánská a část okupovala Čína. Zjistěte, proč tyto tři velké státy o danou oblast tolik usilují.*

Pro **rozvoj regionu** jako celku je nutné podstatně posílit **dopravní infrastrukturu** v nadregionální úrovni a napojit vnitrozemské oblasti na hlavní tahy. To umožní výraznější dopad globalizace na dosud zaostávající regiony subkontinentu. V neposlední řadě je třeba posilovat **vzájemnou důvěru** a případně i spolupráci mezi muslimskými a nemuslimskými státy a regiony. Vlastnictví **atomových** zbraní v Indii a Pákistánu je totiž nebezpečné při přetrvávajícím usilování o ovládnutí regionu. Problémem makroregionu je i působení **militantních organizací** a boje mezi nimi a vládními vojsky.

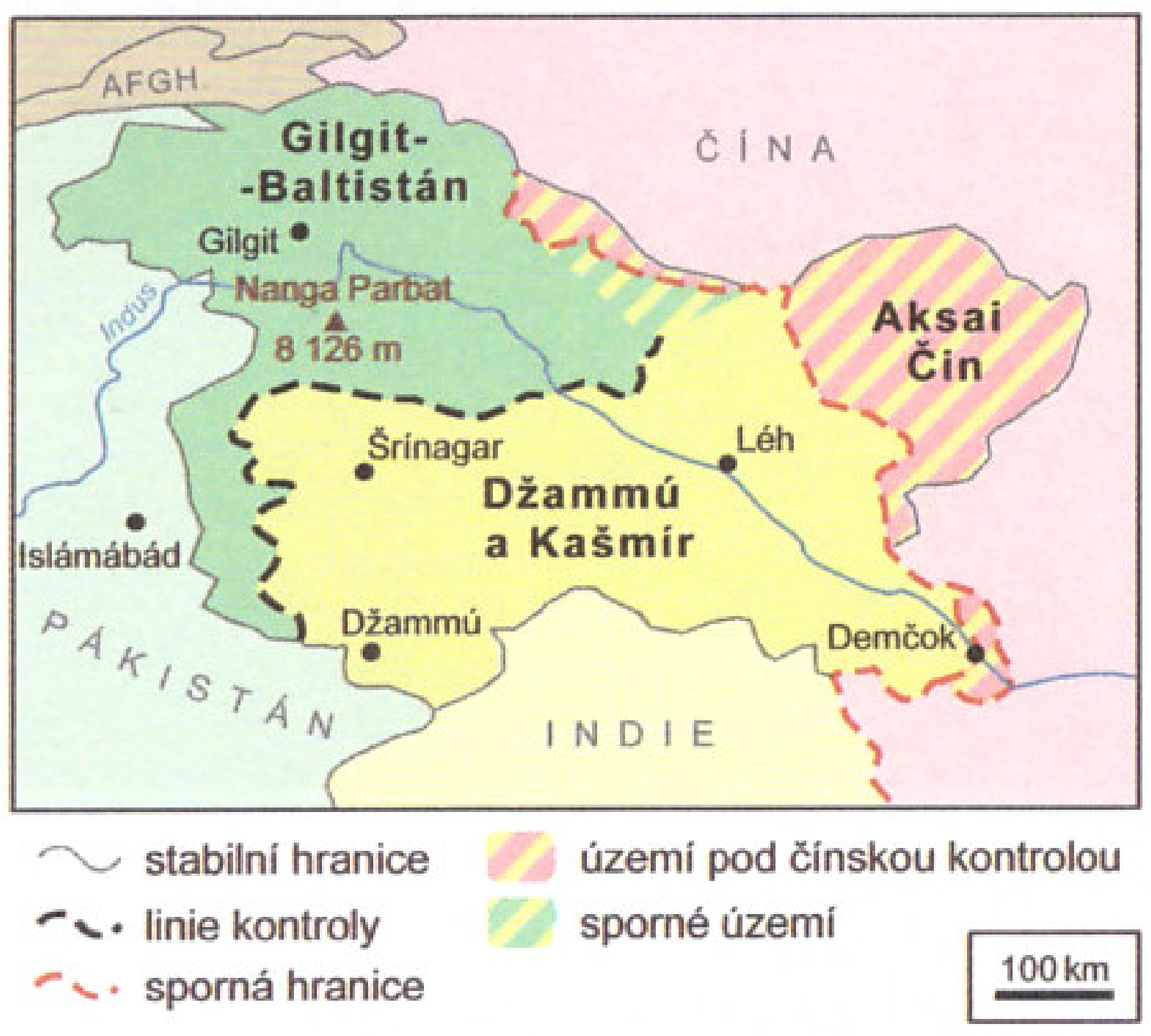

Současné rozdělení historického území Kašmíru mezi tři sousední státy.

- ➲ *Zjistěte, které militantní skupiny v regionu působí a jaké jsou jejich cíle.*
- ➲ *Vyhledejte nejvýznamnější svatyně jednotlivých náboženství.*
- ➲ *Co je příčinou ozbrojeného konfliktu v Afghánistánu? Jakou roli v tomto konfliktu hrají (a v minulosti hrály) světové mocnosti?*
- ➲ *Které národy žijí ve státě Šrí Lanka? Která náboženství vyznávají? Jak lze charakterizovat jejich soužití?*

INDIE

Indie a Pákistán představují dědice Britské Indie rozdělené podle převažujícího náboženství. Přesto má Indie asi stejně muslimů jako Pákistán.

- ➲ *Čím je charakteristická Indie? Pomocí metody brainstormingu shromážděte co nejvíce asociací, které se vám v souvislosti s Indií vybaví.*
- ➲ *Se kterými nebezpečími a riziky musíte počítat při případné cestě do Indie?*

Největší a nejvýznamnější demokratický stát makroregionu se člení na 29 **federálních států** s poměrně vysokou mírou autonomie. Sedmý největší stát světa podle rozlohy zaujímá centrální část makroregionu. Současná významná **strategická poloha** hrála důležitou roli i v minulosti, kdy se cesta do Indie stala vůdčím motivem velkých zámořských objevů.

Podnebí je z velké části ovlivněno monzunovým prouděním. V severoindických nížinách mohou vydatné monzunové srážky vést ke katastrofálním záplavám, výjimkou ale nebývají ani období sucha, pokud je letní monzun opožděn. Na severovýchodě pokrývají svahy podhůří rozsáhlé vlhké tropické deštné **lesy**. Opadavé monzunové lesy rostou na jižních svazích Himálaje a ve Východním Ghátu. Suché oblasti severozápadu a Dekánské plošiny jsou pokryty trnitými porosty (akácie). Na mnohých mělkých pobřežích roste mangrovník, vytvářející husté, obtížně proniknutelné porosty. Využívání území vedlo na většině území k ústupu původní vegetace. Podíl lesů na území státu je asi pětinový. K ochraně původního rostlinstva a živočišstva byly zřízeny četné **národní parky**, jejich ochrana před expanzí venkovanů však přináší problémy.

Jedním z klíčových problémů indické společnosti bylo rozdělení obyvatel na jednotlivé **kasty**, kdy se příslušníci jedné nemohli příliš stýkat s příslušníky jiných kast nebo dokonce mezi sebou uzavírat sňatky apod. Třebaže kastovní systém byl v Britské Indii zrušen již ve třicátých letech 20. století, stále se v životě indické společnosti a hlavně na venkově tyto tradice udržují a ovlivňují život obyvatel a sociální strukturu společnosti. Kromě čtyř nejvýznamnějších kast se zde vyskytuje ještě kasta nejchudších – „nedotknutelných“, která prožívala a částečně i dnes prožívá útlak a tendence k separaci od zbytku společnosti. Tyto předsudky stále významně ovlivňují sociální rozvoj společnosti.

- ➲ *Jak byla tradiční indická společnost členěna do kast? Diskutujte o důsledcích pro její rozvoj.*

V současné době je Indie (1,3 mld.) druhým **nejlidnatějším** státem světa a během několika let předstihne dosud vedoucí Čínu. Hustota zalidnění, především Indoganžské nížiny, kde je soustředěna asi třetina obyvatel, je jednou z nejvyšších na světě.

Indie má velmi mladou populaci (polovina obyvatel je mladší 26 let), téměř 40 % je mladších 15 let. Naopak jen asi 5 % obyvatel země je starších 65 let. V obou muslimských sousedních zemích je tento nepoměr ještě výraznější. Z uvedených podílů vyplývá, že produktivní obyvatelstvo tvoří jen o málo větší polovinu populace.

Dětská práce je v makroregionu Jižní Asie běžná. Tyto děti přispívají do rozpočtu chudých rodin, ale zároveň vytvářejí budoucí problém osobnostní i společenský – zůstávají bez vzdělání.

Zlatý chrám v Amritsaru je nejvýznamnější poutní místo Sikhů. Podobně jako i svatyně jiných náboženství byl mnohokrát cílem útoků extremistů jiných náboženství.

- *Které problémy mohou v budoucnu vyplynout ze současné věkové struktury obyvatelstva v Indii? Jak by bylo možné případným problémům předejít?*
- *Víte, že v Česku je značná obliba financovat chudým dětem v Indii základní i střední školu? Zjistěte, jak se to dělá. Nepřidáte se?*

Obyvatelstvo je etnicky i jazykově a nábožensky velmi **různorodé**, takže doposud neexistuje žádný jednotný indický národ. Tyto skutečnosti, spojené ještě se sociálními protiklady, vedou na regionální úrovni k napětím a konfliktům (např. Sikhové v Paňdžábu) a vrcholí často požadavkem autonomie. Podle **etnického** hlediska se rozlišují dvě hlavní skupiny obyvatel: Indové světlé pleti (Hindustánci, Bengálci, Maráthové a Ásámci), kteří používají převážně indoárijské jazyky a žijí především v severní a střední části země (70 %), a drávidské skupiny s tmavou pletí (např. Tamilové na jihu, Mundové na severovýchodě) s podílem přibližně 25 %. Významným problémem země je velmi vysoký přirozený přírůstek. Nejrozšířenější a úřední řečí je **hindština** (450–600 milionů mluvčích), široce využívaná necelou třetinou obyvatel je **angličtina** uznávaná jako jeden z oficiálních jazyků Indie. V **náboženství** dominuje **hinduismus** (80 %), následuje islám (14 %) a křesťanství (2 %).

Rikša o třech kolech je základním dopravním prostředkem pro lidi i náklady ve městech i na venkově v celém makroregionu.

Asi jedna třetina Indů žije ve **městech** a z toho téměř polovina ve slumech. Nejvýznamnějšími městy jsou metropole **Delhi** (Dillí), „brána" Indie **Bombaj** (Mumbaí) a průmyslová centra převážně vládních investic – Bengalúru a Haidarábád. Téměř 40 % lidí žije pod existenčním minimem. Ve všech státech je sice zavedena povinná školní docházka, ale rychlý růst počtu obyvatel, jazyková a náboženská různorodost, nedostatek učitelů a škol se podílí na vysokém počtu **analfabetů** (30 %). Proto indické vlády již několik desetiletí zajišťují celostátní vysílání televize a rádia s řadou informačních a vzdělávacích programů. Ovšem Indie má také přes 150 univerzit, z nichž mnohé byly založeny Brity již v 19. století. Některé mají dnes velmi dobrou úroveň a jsou zapojeny do mezinárodních vědeckých sítí.

Indické **hospodářství** je podle realizovaného objemu hrubého domácího produktu **sedmé na světě** (3 % z celosvětového objemu). Díky velké populaci je však v přepočtu **na obyvatele** tato hodnota hluboko pod světovým průměrem a pohybuje se okolo 5 tis. USD. Přestože Indie je členem **G20** a skupiny **BRICSM** (Brazílie, Rusko, Indie, Čína, Jižní Afrika, Mexiko), zůstává ekonomika stále slabá.

I přes vzrůstající význam průmyslu a služeb je Indie stále hlavně státem zemědělským. Dvě třetiny obyvatel žijí ze **zemědělství**, většina z nich jako farmáři samozásobitelé a vlastníci velmi malých políček nebo nájemci půdy pronajaté od státu. Přibližně polovina plochy státu je **orná půda** a téměř čtvrtina orné půdy je zavlažo-

Produkce vybraných komodit v Indii (1936–2015)

	Jedn.	1936	1956	1970	1990	2000	2015
Černé uhlí	*mil. t*	30	40	70	250	530	550
Elektřina	*mld. kWh*	2	12	55	350	850	1 000
Ocel	*mil. t*	1	2	7	18	65	90
Cement	*mil. t*	1	5	14	62	200	270
Maso	*mil. t*	0,3	0,3	0,6	4	6	6
Pšenice	*mil. t*	7	9	25	60	80	95
Rýže	*mil. t*	30	35	45	120	130	160

Produkce kterých výrobků/produktů uvedených v tabulce nejvíce vzrostla absolutně a která relativně v průběhu sledovaných osmdesáti let nejvíce?

vána. Indie patří mezi největší producenty **rýže** (2. místo na světě). Velká je i produkce pšenice, **kukuřice** a prosa. Ve srovnání s mezinárodním standardem jsou hektarové výnosy stále ještě nízké, ale přesto je Indie téměř nezávislá na dovozu potravin díky „zelené revoluci" (Paňdžáb). Indie patří mezi světové pěstitele **cukrové třtiny** (2.), **bavlny** (2.), **tabáku** (3.), **pomerančů a citronů** (3. místo na světě). Je největším producentem **banánů** na světě s třetinou světové sklizně. Z hlediska zahraničního obchodu je významný **čaj**. Vyprodukuje se 27 % světové produkce a asi 13 % se čaj podílí na exportu země.

Živočišná produkce je slabá a na spotřebě obyvatelstva se podílí poměrně málo, jak z důvodů cenových, tak náboženských. Indie má nejvyšší početní stav **skotu** mezi zeměmi světa, ale z něho prakticky jediným užitkem je výroba mléka a mléčných výrobků, přičemž dojivost připadající na jednu krávu se pohybuje asi na čtvrtině roční produkce chovů západní Evropy.

- ➲ *Jak ovlivňuje náboženství početní stav hovězího dobytka v Indii?*
- ➲ *Zjistěte spotřebu průměrného obyvatele regionu podle základních potravin. Takovou strukturu spotřeby potravin na sobě jeden den vyzkoušejte. Najděte negativa i pozitiva takového jídelníčku.*
- ➲ *Které suroviny jsou charakteristické pro indickou kuchyni? Jak to souvisí s geografickými podmínkami?*

Silent News

Vlaky v Bangladéši jsou zpravidla extrémně obsazeny cestujícími. Podobně je tomu i v dalších rozvojových zemích světa.

Industrializace Indie začala již v 19. století zpracováváním bavlny. Toto průmyslové odvětví s centrem v Bombaji, někdejší bráně Indie, a v Ahmadábádu má dodnes poměrně velký význam. Těžba uhlí, železné rudy a bauxitu umožnila především po druhé světové válce industrializaci jádrových oblastí, například Západního Bengálska, ale celkově se Indii nerostných surovin spíše nedostává. Hospodářství je charakterizováno jednak vysoce rozvinutými závody převážně **zahraničního kapitálu**, jednak státními zastaralými průmyslovými strukturami především hutnického (Džamšédpur) a textilního průmyslu (Haidarábád). Místně se hlavně při výrobě koberců využívá stále i dětská práce. Díky zahraničnímu kapitálu, nízkým nákladům na pracovní sílu a vzdělané, anglicky mluvící části obyvatel se Indie postupně stává jedním z nejdůležitějších dodavatelů elektronického **softwaru** na světě. V posledním desetiletí zde rostou investice do informačních technologií (hlavně telefonické a internetové služby), podporujících poměrně rychlý hospodářský rozvoj. Významný a společensky ceněný je také **filmový** a televizní průmysl, a to především studia Bollywoodu v Bombaji.

Aglomerace **Bombaje** (Mumbaí) je hlavním hospodářským jádrem Indie, jehož růst byl spojen i s větší blízkostí území k někdejší koloniální velmoci Británie. Také dva jižnější státy **Kérala** a **Karnataka** vykazují velmi rychlý hospodářský rozvoj a jde o státy, kde se daří soužití hinduistů, muslimů a křesťanů. Přírodní a kulturní různorodost Indie (velehorská území, četné historické monumenty, pláže) vytvářejí velký potenciál pro rozvoj mezinárodního cestovního ruchu. Metropolí země je **Delhi** (Dillí) v zajímavé poloze mezi řekami Ganga a Indus (s moderním New Delhi).

Doprava disponuje hustou železniční (4.) i silniční sítí (2. nejdelší na světě), ale rozhodující je extrémně nízká kvalita. Železniční tratě byly postaveny za britské koloniální vlády, především k vývozu zemědělských produktů, a mají tři různé rozchody. Stále nedostačující je stav **silniční** sítě, málo rozvinuté jsou především trasy nadregionálního významu, propojující jednotlivé federální státy Indie. To je příčinou relativní uzavřenosti většiny malých regionů a států.

➲ *Pokuste se o hodnocení vlivu Británie na indickou společnost v nejširších souvislostech.*

PÁKISTÁN

Pákistán je s Indií v konfliktu nejen o Kašmír, ale také o regionální velmocenské postavení. Území státu se svažuje od severovýchodu – **Karákoram** (druhá nejvyšší hora světa K2 8 611 m n. m.) a **Hindúkuš** – na jihozápad. Jeho osu tvoří řeka **Indus**, respektive pět jeho levostranných nejvýznamnějších přítoků z jižních okrajů Himálaje vytvářejících úrodné a hustě zalidněné

Svatba v Pákistánu je významným svátkem, při němž se dodržují (především na venkově) tradiční rituály.

Citadela v Láhauru v pákistánské provincii Paňdžáb. Stavba má lichoběžníkový půdorys a rozkládá se na ploše přesahující 20 hektarů. Počátky stavby sahají až do starověku. Pevnost je od roku 1981 spolu se Šalimarovými zahradami součástí kulturních památek světového dědictví UNESCO.

jádro státu (Paňdžáb-Pětiříčí). To bylo v roce 2010 postiženo velkou katastrofou v podobě **povodní**, kdy zahynulo přes 2 000 lidí a téměř tři čtvrtě milionu domů bylo zničeno. Záplavy postihly asi 20 % území státu a zničily po staletí budované závlahové systémy. Problémy likvidace následků si vyžádaly rozsáhlou mezinárodní pomoc.

Pákistán byl součástí Britské Indie, jejíž území bylo rozděleno po osamostatnění v roce 1947 podle náboženského kritéria na hinduistickou Indii a **islámský** Pákistán (tehdy Západní a Východní Pákistán). V důsledku dlouhotrvajících sporů ohledně jazyka (bengálština vs. urdština), zcela odlišných problémů obou částí a geografické odlehlosti Západního a Východního Pákistánu došlo k občanské válce. Následně byla vyhlášena nezávislost Východního Pákistánu, z něhož vznikl roku 1971 **Bangladéš**. Díky tradičně personalistickému charakteru politického systému zůstávají jak Pákistán, tak i Bangladéš nadále politicky nestabilní se silně korupčním prostředím. Vznik Bangladéše doprovázely veliké přesuny obyvatelstva, podobně jako tomu bylo při dělení Britské Indie. Do Indie se dostaly více než dva miliony uprchlíků, naopak do Bangladéše zamířilo několik stovek tisíc muslimů z Indie.

➲ *V zemi došlo k několika vraždám vedoucích politiků. Zjistěte příčiny a okolnosti těchto událostí.*

Velikostí **populace** zaujímá Pákistán 6. místo na světě (2,5 % světové populace) a ročně se jeho počet zvyšuje o 4 miliony. **Natalita** se udržuje na velmi vysoké úrovni (25 promile). Jedná se o velmi mladou populaci s průměrným věkem okolo 22 let; třetinu obyvatel tvoří děti do 15 let. Vysoká je **emigrace**, zejména do bohatých zemí v Asii, ale i do Británie; v letech 2011–2015 odešlo 1,6 mil. osob. Naopak zde žijí asi tři miliony Afghánců, kteří opustili Afghánistán v důsledku nestabilní politické situace. Extrémně nízká je **gramotnost** (57 %) a střední délka života – 65 let pro muže a 67 let pro ženy. Pákistán obývají čtyři hlavní **etnika** – Paňdžábci (45 %), Paštunové (15 %), Sindhové (15 %) a Balúčové (5 %). V Pákistánu se hovoří asi 60 jazyky; úředními jazyky jsou angličtina a **urdština** – jakýsi symbol muslimského nacionalismu a národní jednoty; jde o národní jazyk, jemuž rozumí přes 75 % obyvatel. Velmi významnou roli v životě Pákistánců hraje **islám**, k němuž se hlásí 97 % všech obyvatel.

Přes dynamický růst zejména velkých měst žije **60 %** populace stále na **venkově**. V Pákistánu je 12 milionových měst, koncentrovaných zejména do **Paňdžábu**, v nichž žije třetina populace země. Mezi 3 největší světová města patří **Karáčí** (25 mil.), ležící na jihu země při ústí Indu do Arabského moře.

Pákistán patří mezi **ekonomicky slabé státy**; vyprodukovaný HDP je nižší, než má např. Singapur s pouhými 5,5 miliony obyvatel. HDP na obyvatele je v Pákistánu zhruba na stejné úrovni jako v Indii (5 tis. USD v roce 2016). Hospodářský rozvoj se vyznačuje regionálně silnou nevyrovnaností. Pouze oblast Paňdžábu a širší zázemí Karáčí vykazují poměrně slušný rozvoj. Tradiční je potravinářský a **textilní průmysl**; právě bavlněné textilie představují klíčové odvětví a prakticky jedinou významnější exportní komoditu (60 % hodnoty exportu). Důležitá je produkce cementu, umělých hnojiv a cukru.

Zemědělství zaměstnává více než polovinu všech práceschopných obyvatel a využívá okolo třetiny celkové plochy státu. Většina zemědělské půdy je zavlažována rozsáhlým systémem kanálů, především na území Paňdžábu jako nejdůležitější zemědělské oblasti v zemi, kde se pěstuje hlavně rýže, pšenice, bavlna a cukrová třtina (tyto plodiny se podílejí 75 % na hodnotě celkové sklizně země).

Hustě osídlené území Bangladéše s nedostatkem obytné plochy leží jen několik metrů nad hladinou moře. Skromné příbytky v chudinské čtvrti jsou postaveny na kůlech, které chrání jejich uživatele před záplavami, mořským přílivem a příbojem.

9 ISLÁMSKÝ MAKROREGION

HLAVNÍ ZNAKY MAKROREGIONU

Rozloha		Obyvatelstvo		Hustota zalidnění	HDP		HDP/obyv.	Gramotnost	Střední délka života
mil. km²	*%*	*mil.*	*%*	*obyv./km²*	*bil. USD*	*%*	*tis. USD*	*%*	*roky M/Ž*
12,1	8,9	502	6,8	41	4,3	5,7	17	75	71/75

Data o Islámském makroregionu (2016) porovnejte s údaji o ostatních makroregionech v přehledu na straně 162. Svá zjištění se pokuste komentovat: hledejte výrazné rozdíly a snažte se je zdůvodnit v širších souvislostech.

- ✓ Makroregion zahrnuje státy **Jihozápadní Asie a severní Afriky**; často se ztotožňuje nepřesně také s pojmy Blízký a Střední východ (nebo také Orient). Za tyto země se označují Evropě nejbližší území Asie a Afriky, zahrnující arabské státy při pobřeží Středozemního moře a Perského zálivu, Irák. Írán, Turecko, dále Kypr a židovský stát Izrael.
- ✓ **Hranice** tohoto makroregionu jsou díky rozsáhlým oblastem pustin spíše pásmem než přímou a výraznou linií, jak v Africe, tak i v Asii.
- ✓ Území makroregionu je jedním z míst **vzniku rolnictví** založeného na pěstování kulturních travin – obilnin (pšenice, ječmen, žito) a dalších plodin. Je také územím, kde byla domestikována domácí zvířata (ovce, kozy, skot, velbloudi).
- ✓ Vytvořila se zde jádrová oblast tří světových náboženství: **židovství (judaismu), křesťanství a islámu**. Z tohoto makroregionu se ve středověku šířily jak ideje, tak inovace a technologie, které významným způsobem měnily svět.
- ✓ Makroregion má čtyři významná **rozvojová jádra**: Bospor a Dardanely (zasahující do Evropy), východní pobřeží Středozemního moře, pobřeží Perského zálivu a deltu Nilu s Káhirou.
- ✓ **Islám** jako poslední velké náboženství transformoval a sjednotil tuto oblast a představuje nejvýznamnější charakteristiku makroregionu.
- ✓ **Přírodní podmínky** se vyznačují nízkými a nepravidelnými srážkami, obyvatelstvo se koncentruje do regionů s relativním dostatkem povrchových a podzemních vodních zdrojů, rozsáhlá území bez vodních zdrojů jsou řídce zalidněna či neobydlena.
- ✓ Konflikty spojené s využíváním **omezených zdrojů vody** a jejich distribucí (závlahové kanály, podzemní nádrže atd.) přibývají s růstem populace.
- ✓ Několik států disponuje velkými **zásobami ropy a zemního plynu** světového významu (více než 50 % světových zásob), což umožnilo podstatně zvýšit životní standard vlastních obyvatel, imigranti jsou bez občanských práv.
- ✓ Převládají státy obývané Araby islámského vyznání, takže se zdá, že se jedná o jednolitou populaci. Ale opak je pravdou. Etnická, náboženská, kulturní i politická roztříštěnost a výrazně nerovnoměrné využití obrovských příjmů z ropy a plynu způsobují vnitřní a mezistátní nestabilitu a konflikty. Oblast je trvalým **ohniskem napětí ve světě**.
- ✓ V makroregionu je velký podíl monarchistických, resp. **nedemokratických režimů** a z toho pramení poměrně vysoká míra nesvobody, časté nedodržování lidských práv a nerovnoprávné postavení žen. Dalším problémem je velmi vysoká porodnost a také vysoký podíl negramotných (25 % obyvatel) a velké rozdíly v životní úrovni obyvatelstva.
- ✓ Co do problémovosti a střetů jde zřejmě o **nejkonfliktnější oblast světa**, podle „Velké šachovnice“ amerického politologa Brzezinského jde o „ústřední zónu globální nestability“.

❑ PŘÍRODNÍ POMĚRY

Území Jihozápadní Asie má kromě Arabského poloostrova převážně **hornatý charakter**. Pohoří náleží k rozsáhlému alpínskému horskému systému (např. pohoří Taurus, Elborz, Zagros), který v severní Africe pokračuje obloukem Atlasu. Severní Afrika má jinak hlavně **rovinatý charakter** s mnoha plošinami a často bezodtokými pánvemi, pokrytými stepmi, polopouštěmi a pouštěmi. Právě na úpatí hor se ve vnitrozemí při výtoku řek (většinou občasných) formovala nejvýznamnější sídla a dnes představují hlavní koncentrace osídlení a hospodářství.

Na území makroregionu převažuje celkově **suché podnebí** s nízkými úhrny srážek, srážkově významnější jsou především výškové stupně horských oblastí, sice s dostatkem srážek, ale velmi nerovnoměrně rozložených, což vede k častému výskytu **eroze**. V posledních desetiletích dochází k rozšiřování pouští (**dezertifikaci**). V těchto oblastech se pak stavějí velké vodní nádrže, které mají především zadržovat vodu pro období s nedostatkem srážek (např. Atatürkova přehrada v Turecku). To je ovšem zase kritizováno státy ležícími po proudu Eufratu (Sýrií a Irákem), který má pak malý průtok vody. S umělým zavlažováním je spojen také **nárůst obsahu solí v půdě**, což dále vede ke zhoršení podmínek pro zemědělství. Pouště a polopouště mají buď kamenitý (hamada), nebo písčitý (erg) povrch a pokrývají rozlehlé oblasti celého makroregionu, které jsou často liduprázdné nebo jen v krátkém období roku osídlené kočovnými kmeny pastevců. Největší pouští je Sahara, která zasahuje jižními okraji i do Afrického makroregionu, v Jihozápadní Asii je to Rub al Chálí, Nedžd, Lút aj.

- ➲ *Referujte o některém z postupů zajištění vody pro závlahy a konzumaci obyvatel v makroregionu.*
- ➲ *Proč zavlažování v suchých oblastech vede k degradaci půdy?*
- ➲ *Proč srážky v suchých oblastech ohrožují rolníky?*
- ➲ *Které oblasti makroregionu jsou nejvíce ohrožené z hlediska využívání vodních zdrojů?*

Polopouště a vyprahlé stepní oblasti usilují o využití maxima vody z nevelkých srážek. Proto se v krajině nachází řada jednoduchých staveb zadržujících nedostatkovou vodu.

V pouštních oblastech makroregionu se osídlení koncentruje do míst přirozeného vývěru spodních vod nebo hloubkových vrtů a vznikají oázy. Jejich velikost závisí na mocnosti vodního zdroje.

HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

První vysoce rozvinuté asijské civilizace vznikly díky rolnictví založenému na pěstování kulturních trav – obilnin – právě v tomto makroregionu. Nejstarší vznikala na východním pobřeží Středozemního moře, další v **údolích Eufratu a Tigridu v Mezopotámii**, kde se usadili mezi lety 3200 až 2800 před n. l. Sumerové. Ve svých městských státech stavěli monumentální chrámy, vytvořili klínové písmo, budovali zavlažovací systémy a používali kalendář. Využití velkých řek na závlahy charakterizuje nejstarší civilizace, vedle Mezopotámie byl takovým územím i **dolní tok Nilu** v Egyptě a také **východní pobřeží Středozemního moře (Jordán)**.

Na území makroregionu vznikla tři významná světová náboženství: **judaismus**, **křesťanství** a **islám**, která zde také mají svá svatá poutní místa, zejména Jeruzalém (Yerushalayim), Betlém (Bet-lechem), Mekku a Medinu. Již od 8. století je **dominujícím náboženstvím islám,** který výrazně ovlivňuje také politický, společenský, ekonomický i kulturní vývoj.

Křížové výpravy. První křížová výprava byla vyhlášena papežem roku 1065. Jejím proklamovaným cílem bylo osvobození svatých míst křesťanstva od muslimské nadvlády, což se po úporných bojích zdařilo na zhruba dvě století. Křižáci v oblasti východního Středomoří ovšem také loupili a vraždili muslimy a založili v této oblasti několik křesťanských státečků. Ty byly ovšem trvale ohrožovány okolními muslimy za oboustranně velkých počtů obětí při všech devíti křížových výpravách. Někteří muslimští ideologové dnes jako desátou křížovou výpravu křesťanů proti muslimům pokládají soudobé operace vojáků Ruska, USA a Evropské unie v této oblasti a i proto vyhlašují proti těmto armádám svatý džihád. Kdy skončí nekonečné války v této oblasti?

Převážnou část území postupně získala **Osmanská říše** a makroregion zůstal stranou od hlavních dopravních tras a později ekonomicky i sociálně stagnoval. Teprve po prokopání Suezského průplavu (1859–1869) znovu nabyl na významu a dostal se do zájmu evropských mocností. Území bylo rozděleno především mezi **Francii** (Maroko, Alžírsko, Tunisko, Sýrie a Libanon) a **Británii** (Egypt, Palestina, Jordánsko, Irák, jih a východ Arabského poloostrova).

Po druhé světové válce se utvářely jednotlivé státní útvary, tento proces však doprovázelo mnoho **válečných a teroristických konfliktů**. Poté, co Britové roku 1948 opustili Palestinu, která měla být na základě rozhodnutí OSN rozdělena na židovský a arabský stát, byl

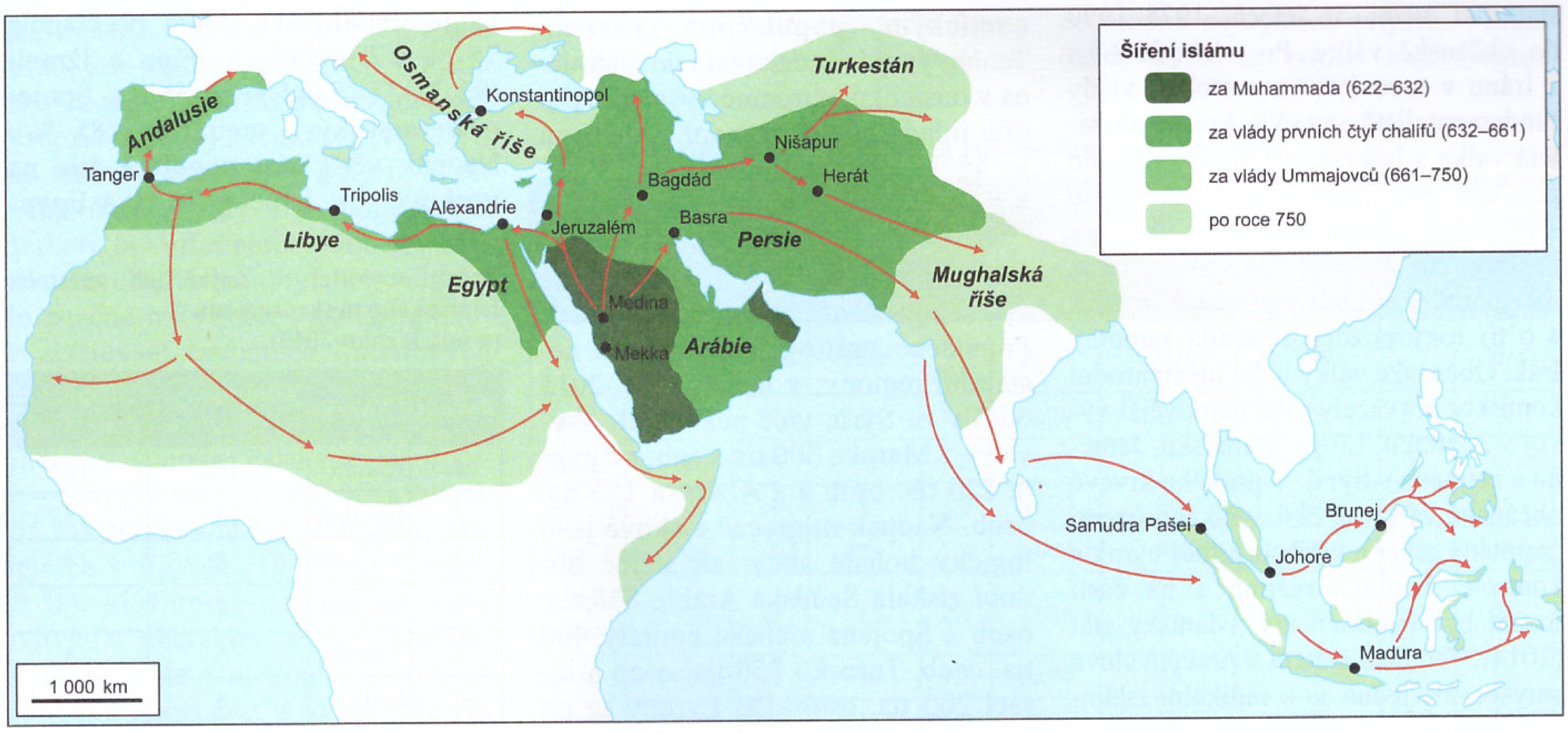

Islám šířili v letech 630–1700 Arabové z Mekky a Mediny do severní Afriky, na Iberský poloostrov a na východ až do Indonésie a Střední Asie.

Výsledkem občanské války v Sýrii je zničení celé řady měst, smrt asi půl milionu lidí (převážně civilistů) a odchod milionů postižených obyvatel do sousedních států. Tam přežívají v provizorních táborech (Turecko, Jordánsko) nebo emigrují do Evropy, kde se jejich příchodem vytváří klíčový politický problém ovlivňující celou Evropskou unii.

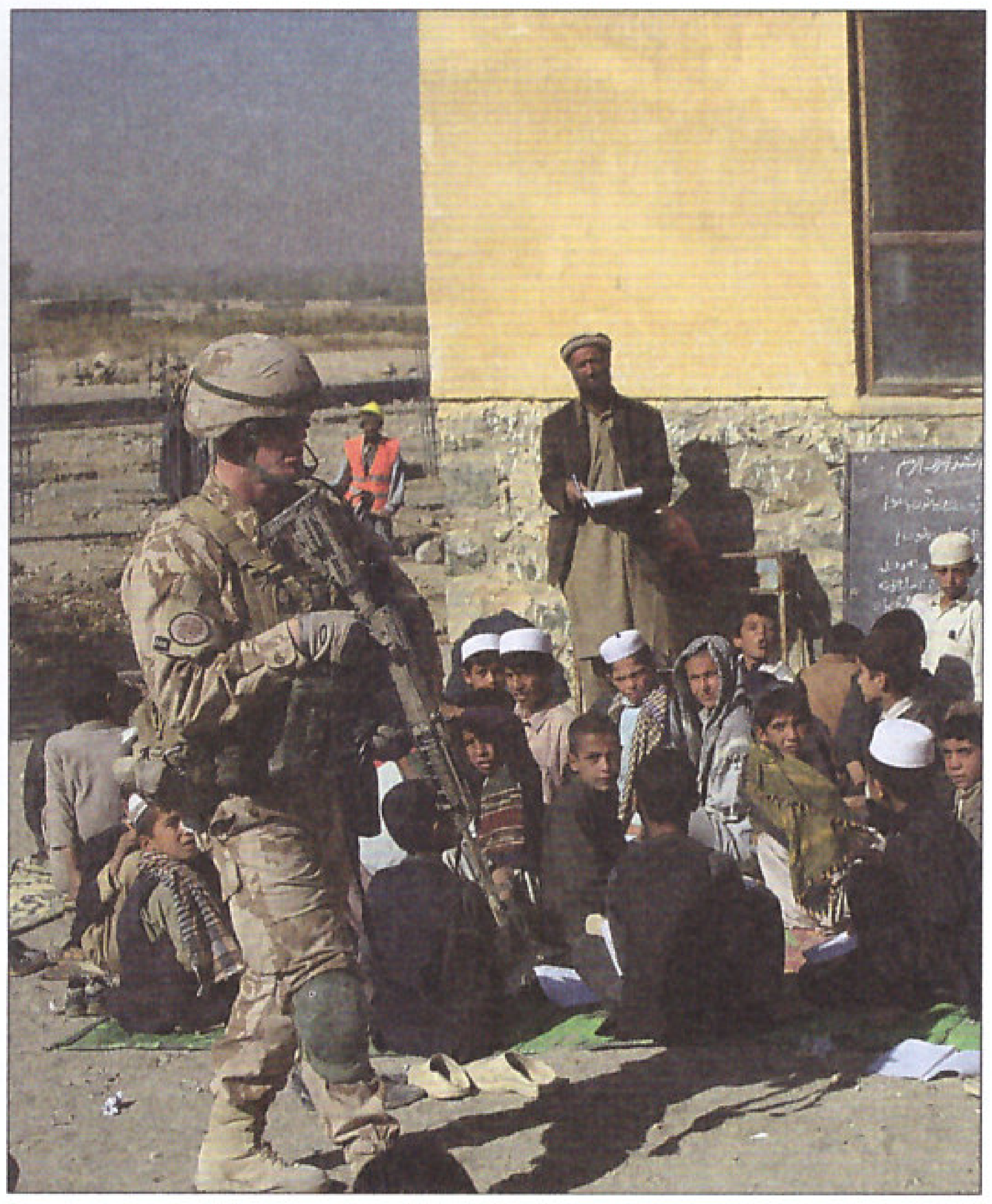

Vojáci mezinárodních sil hlídkují u autobusové zastávky v Iráku.

vyhlášen stát Izrael. Ten byl okamžitě napaden vojsky sousedních arabských států a konflikt pokračoval dalšími vojenskými střety (**arabsko-izraelské** války). Ty zasáhly téměř celou oblast, a to několikrát.

➲ *Vyhledejte a popište archeologické důkazy o lokalitách prvních rolníků a pastevců.*
➲ *Dokážete vysvětlit, jaké byly a jsou důvody arabsko-izraelských válek?*
➲ *Kdo a proč ovlivňuje dlouhodobé střety v Libanonu, Sýrii a Iráku?*

Konflikt v Libanonu, jevící se původně jako náboženský střet mezi křesťany a muslimy, uvrhl dříve prosperující zemi v letech 1975–1990 do občanské války. Po odchodu šáha z Íránu v roce 1979 a nastolení vlády fundamentalistů vypukla krvavá osmiletá válka s Irákem, při které zahynulo přes 850 tisíc vojáků a civilistů. V roce 1990 Irák obsadil emirát Kuvajt, který po uplynutí ultimáta OSN osvobodila mezinárodní armáda pod vedením USA a o tři roky později obsadila samotný Irák. Občanské války nebo mezinárodní konflikty provázely také nejnovější vývoj v Alžírsku, Libyi, Somálsku, Jemenu a zejména v **Sýrii**. V průběhu krvavé občanské války se část syrského území (zejména sever a východ země) vymkla kontrole Asadova režimu a na části území byl vyhlášen tzv. Islámský stát (2014). Ten není státem v pravém slova smyslu, ale jedná se o radikální islámskou teroristickou organizaci původem z Iráku. Slova Brzezinského v knize „Velká šachovnice“ o „ústřední zóně globální nestability“ se v makroregionu bohužel trvale potvrzují.

➲ *Seznamte se se vznikem a působením tzv. Islámského státu. Diskutujte o důvodu jeho vzniku a aktuálním stavu.*

❑ OBYVATELSTVO

Na rozloze větší než 12 mil. km^2 žije přes 500 mil. obyvatel (tj. 7 % světa), vyznačujících se **nízkou gramotností** (čtvrtina populace je negramotná – horší situace je jen v Indickém a Subsaharském makroregionu) a **dynamickým populačním růstem**. Tento vývoj lze očekávat i do budoucna v důsledku extrémně vysokého podílu mladé populace, např. v Jemenu je 45 % obyvatel mladších 15 let. Vysoký nárůst dokumentuje i Egypt, který každoročně získává přirozenou měnou přes 2 mil. osob. Populace se vyznačuje velmi **vysokou migrací**. Populačně ztrátové jsou zejména nestabilní regiony; v letech 2011–2015 odešly ze Sýrie více než 4 mil. obyvatel, z Maroka 300 tis. osob, z Egypta 220 tis. osob a z Alžírska 150 tis. osob. Naopak migračně ziskové jsou logicky bohaté státy: za stejné období získala Saúdská Arábie 850 tis. osob a Spojené arabské emiráty 400 tis. osob, Turecko 350 tis. osob a Izrael 200 tis. osob. Do Evropy se po roce 2014 dostaly nejméně 2 miliony osob, převážně jako uprchlíci (je otázkou zda váleční, či ekonomičtí). Nestabilita v oblasti je do určité míry vyvolávána uměle a Evropě hrozí do budoucna další příliv migrantů z této oblasti.

Hustotou zalidnění okolo 40 obyv./km^2 patří tato oblast na jedno z posledních míst mezi makroregiony. Jestliže existují velké rozdíly mezi státy – 425 obyv./km^2 (Izrael) oproti 15 obyv./km^2 (Alžírsko či Saúdská Arábie), pak polarita uvnitř států je mnohem vyšší. Na jedné straně většinou liduprázdné prostory a na straně druhé vysoká koncentrace obyvatel na pobřeží Středozemního moře, Perského zálivu, či v údolích řek Nilu, Eufratu a Tigridu. Vysoká je **urbanizace**, která překračuje 75 % v Turecku, v Íránu a Izraeli (92 %), v Saúdské Arábii a Spojených arabských emirátech (85 %). Naopak větší část populace žije na venkově – v Jemenu 70 % a Egyp-

Počet obyvatel v největších městech Islámského makroregionu (v mil. k roku 2015)

Pořadí	Název	Administrat. vymezení	Urbanizovaný areál
1.	Káhira	10	18*
2.	Istanbul	15	15
3.	Teherán	8	14
4.	Bagdád	7	.
5.	Ankara	5	5
6.	Izmir	4	4

* Káhira má v metropolitním areálu 22 mil. obyvatel.

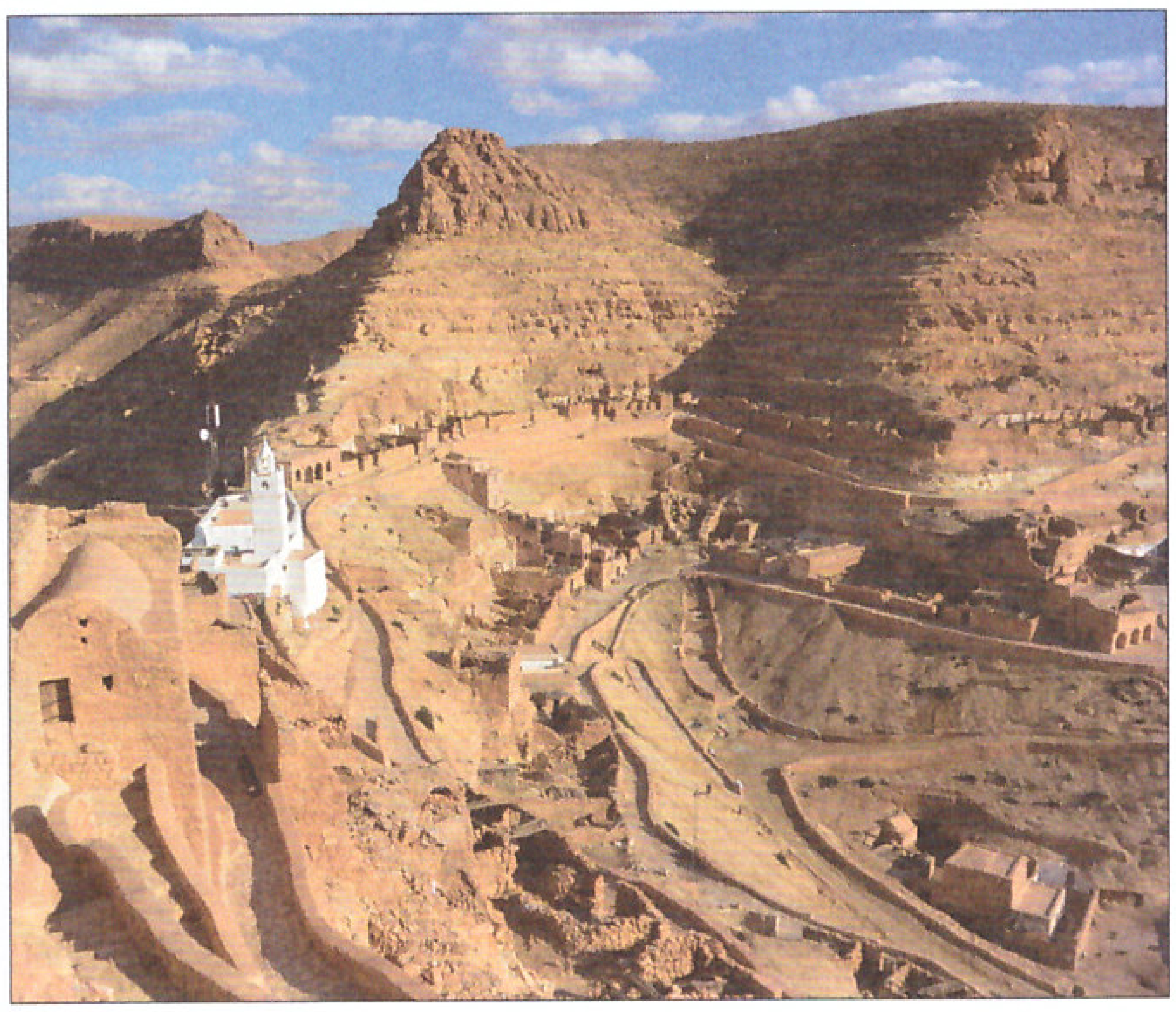

Výchozy vápencových a slepencových vrstev dokázali Berbeři v severní Africe využít pro výstavbu obydlí, útočiště pro zvířata a jako skladové prostory pro sklizené plodiny (datle, fíky, proso, ječmen apod.). Celá vesnice je ve skalách viditelná hlavně bílou mešitou.

Tunisští Berbeři dokázali využít měkké horniny k vybudování obydlí vytesaných do skal a zároveň poskytujících stín i ochranu před nájezdy dobyvatelů.

tě 55 %. Metropole jednotlivých států koncentrují na svém území zhruba pětinu obyvatel – přes 14 mil. obyvatel žije v urbanizovaných areálech Káhiry, Istanbulu a Teheránu.

Střední délka života je překvapivě relativně vysoká (71 let pro muže a 75 let pro ženy). Ke státům s nejvyšší střední délkou života na světě se řadí Izrael (81/84 let). Extrémně vysoká je **negramotnost** ve státech severní Afriky – čtvrtina neumí číst, ani psát, v Maroku třetina a v Jemenu dvě třetiny žen a čtvrtina mužů.

Převládají země obývané převážně **Araby** vyznávajícími **islám**. Nicméně ve většině zemí je situace velice komplikovaná. U mnohonárodnostních států bývá etnická různorodost „zastřešená vírou“ jako v případě Íránu, kde vedle Peršanů (60 %) jsou nejvíce zastoupeni Ázerbájdžánci (též Azerové – 15 %) a Kurdové (10 %); ti žijí také v Iráku (15 %) a Sýrii. V západní části Afriky žijí vedle Arabů Berbeři, hovořící berberštinou (v Maroku zhruba třetina obyvatel). Situaci do značné míry ještě více komplikuje zachování tradičních **kmenových** a klanových svazků. S výjimkou Izraele a Kypru dominují muslimští **sunnité**, ve východní části převažují šíité – Írán (90 %), Irák (60 %) a Jemen (35 %). **Křesťané** žijí na Kypru, dále nejvíce v Egyptě (10 %) a v Izraeli (5 %). Muslimské náboženství silně ovlivňuje charakter života, uzavírání sňatků, ale i nízkou rozvodovost a vysoký počet dětí v rodině. Na vše dohlíží speciální oddíly náboženské policie.

- ➲ *Která jsou základní věroučná pravidla islámu?*
- ➲ *Zjistěte, v čem se liší víra sunnitů a šiitů.*
- ➲ *Charakterizujte život muslimské rodiny ve městě a na venkově.*

❑ HOSPODÁŘSTVÍ

Hospodářství makroregionu je stále výrazně závislé na **přírodních podmínkách**, a to jak v případě zemědělství, tak i těžby nerostných surovin, zejména ropy. Výjimkou je pouze Izrael, který zaměstnává více než 75 % obyvatel ve službách. Díky ropě se na předních místech světového žebříčku v produkci HDP na obyvatele (neuvažujeme-li ministáty) objevují na prvním místě Katar (140 tis. USD), na 4.–6. místě pak Kuvajt a Spojené arabské emiráty (70 tis. USD v roce 2015).

Ropa dramaticky změnila nejen ekonomickou podobu, ale i kulturní, intelektuální a částečně i etnický charakter makroregionu, zejména v oblasti Perského zálivu. Kdysi ekonomická periferie se stala oblastí strategickou a prostřednictvím moderních zbraní (získaných za peníze z ropy) eskalovaly lokální střety na konflikty mezinárodní. Ekonomickou a politickou moc makroregionu výrazně posílilo založení **OPEC** (Organizace zemí vyvážejících ropu) v Bagdádu roku 1960. Jejím cílem bylo sjednotit ropnou politiku členských států z důvodů co možná nejvyšších příjmů. V současné době se podílí makroregion

Základní údaje o vybraných státech Islámského makroregionu

Stát	Rozloha	Obyv.	Hustota zalidnění	Pop. růst ∅	Střední délka života	Urbanizace	Gramotnost	Růst HDP ∅	HDP na obyv.
	tis. km^2	*mil.*	*obyv./km^2*	*%*	*roky M/Ž*	*%*	*%*	*%*	*tis. USD*
	2016	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*
Turecko	785	77	100	1,1	72/79	75	95	5,4	20
Írán	1 650	79	50	1,2	75/77	75	84	0,7	17
Irák	440	36	80	3,0	67/72	70	80	4,0	15
Izrael	20	8,5	425	1,9	81/84	92	100	2,5	34
Saúdská Arábie	2 150	32	15	2,4	73/76	85	94	4,0	52
Egypt	1 000	92	90	1,8	69/74	45	75	2,7	12
Alžírsko	2 380	40	15	1,9	73/77	70	75	3,2	14
Maroko	445	34	75	1,4	73/75	60	67	3,8	7

40 % na světové produkci **ropy** a v první desítce největších producentů je polovina zemí makroregionu. Na prvním místě Saúdská Arábie, dále pak Írán, Irák, Spojené arabské emiráty (SAE) a Kuvajt. Největšími producenty **zemního plynu** na světě jsou v makroregionu Írán (3.) a Katar (4. místo v roce 2015).

➲ *Jak se měnily ceny ropy po roce 2000 a jak to ovlivnilo hospodářství zemí těžících ropu?*
➲ *Co vše ovlivňuje cenu ropy a zemního plynu?*
➲ *Odhadněte celkový objem ropy, který tankery odvezou Hormuzským průlivem.*

Z důvodu nepravidelných a na mnoha místech i nedostatečných srážek je nutné většinu orné půdy **zavlažovat**. Technicky vyspělé jsou zavlažovací systémy v pouštních oázách, především v Izraeli. Pěstuje se hlavně pšenice, ječmen, citrusy, bavlník, datle, fíky, ovoce a zelenina. Na zemědělskou činnost pak navazuje potravinářství a textilní výroba, v **průmyslu** převládá zpracování ropy a zemního plynu a jejich export zapojuje makroregion do procesu ekonomické globalizace. Důležité jsou i montážní strojírenské závody, rychle se rozvíjí chemický průmysl. Významné místo mají i drobné živnosti a řemesla (např. výroba koberců a kovotepectví). Poměrně významnou roli v hospodářství makroregionu hraje i **cestovní ruch**, který se koncentruje v pobřežních oblastech (Tunisko, Egypt, Dubaj) a v historických centrech (Jeruzalém, Egypt, Mekka, Istanbul), nebo kolem četných archeologických lokalit. Jeho většímu rozvoji brání politické problémy a teroristické akce, které zasáhly již i destinace cestovního ruchu. Zajímavou oblastí cestovního ruchu se stalo jižní pobřeží Kaspického moře s vlhkým subtropickým klimatem na severním úpatí pohoří Elborz v Íránu.

Jádrové oblasti makroregionu vznikaly především poblíž pobřeží, vodních zdrojů a historicko-náboženských středisek. Nejhustěji zalidněnou oblastí je stále **dolní tok Nilu** v Egyptě a také úzký pás pobřežní nížiny východního **Středomoří**. Nejdynamičtěji se rozvíjejícím jádrovým regionem jsou břehy **Perského zálivu**, a to hlavně díky vysokým ziskům z těžby ropy a zemního plynu. Z ekonomického hlediska je významným jádrovým územím také celý stát **Izrael**, v minulosti to bylo celé východní pobřeží Středozemního moře. Specifické postavení má Libye, kde se zhroutil státní systém a zemi ovládají ozbrojené skupiny rozdílných zájmů. Podobný vývoj lze očekávat i v Sýrii, kde se do občanské války zapojily i velmoci na opačných stranách fronty – USA, Rusko a Turecko.

TURECKO

Turecká republika se rozkládá na území dvou světadílů – v Evropě území Východní Thrácie (24 tis. km^2) a v Asii Anatolie (97 % území), oddělených Bosporem, Dardanelami a Marmarským mořem. Zaujímá **strategickou polohu** na křižovatce důležitých cest, které od starověku spojovaly Evropu a Asii. Turecko je **hornatá země** – čtvrtina rozlohy je ve výškách nad 1 200 m n. m. Ve vnitrozemí asijské části se rozkládá Anatolská plošina (900–1 200 m n. m.), obklopená pohořími, na severu Pontské pohoří, na jihu členitý Taurus, na východě Arménská vysočina s nejvyšší horou země Ararat (5 137 m n. m.). Zemí probíhají tektonické zlomy, které jsou příčinou relativně časté **seismicity**.

Pamukkale („bavlněný zámek") v západní Anatolii je přírodním výtvorem minerálních vod s vysokým obsahem uhličitanu vápenatého, které vytvořily teplá jezírka.

Podnebí je převážně suché, na pobřeží středomořské subtropické a ve vnitrozemí kontinentální. Průměrné roční množství srážek se pohybuje kolem 700 mm, v centrální Anatolii 200–400 mm, na černomořském pobřeží do 3 000 mm. **Travnaté stepi** centrální Anatolie se využívají jako pastviny (ovcí, koz) a jihovýchod pro pěstování obilí. Dolní části horských svahů při pobřeží Černého a Egejského moře pokrývají listnaté lesy (lesnatost dosahuje 15 %); při úpatí jsou sady a vinice. Obdělává se zhruba 30 % půdy, 20 % se využívá k pastvě. **Surovinové zdroje** jsou pestré. Turecko je světovým producentem chromu (4. místo na světě, 10 % světové těžby); významná je těžba hnědého uhlí (4. místo na světě), železné rudy a tuhy.

Na území Turecka vznikla již ve starověku významná civilizační centra, zejména při pobřeží Egejského a Středozemního moře.

Istanbul (Cařihrad) ovládá strategické úžiny mezi Černým a Středozemním mořem již od starověku. Tato poloha je pro obchod natolik významná, že přes několikerá dobytí a vypálení bylo město vždy znovu vystavěno (dnes má asi 15 milionů obyvatel) na obou březích úžin.

Osmanská říše se začala formovat v roce 1299, kdy se Osman I. stal prvním sultánem. Postupně započaly výboje do Evropy, Asie i Afriky. Roku 1453 padlo do rukou Turků hlavní město skomírající Byzantské říše **Konstantinopol**, nynější Istanbul (dlouhodobě hlavní město Osmanské říše). Osmanská říše se postupně zmocnila většiny území jihovýchodní Evropy, Černomoří, Blízkého východu a severní Afriky. Krize vojensko-lenního systému impéria a národně osvobozenecký boj balkánských národů vedly (od 18. století) k jeho úpadku jak sociálnímu, tak ekonomickému.

Porážka Centrálních mocností v první světové válce, na jejichž stranu se Turecko přidalo, vedla k jejich **rozpadu** (1918). Vlastní Turecko bylo okupováno armádami Dohody a většina území na Blízkém východě byla prohlášena za mandáty Společnosti národů. Po demokratické revoluci (1918–1923), vedené Mustafem Kemalem Pašou – **Atatürkem**, se uskutečnily reformy, jež vedly k vybudování moderního státu.

- ➲ *S koncem Osmanské říše se pojí genocida Arménů. Zjistěte, jak tyto střety probíhaly.*
- ➲ *Jaké je postavení Kurdů v dnešním Turecku a v dalších státech, které obývají?*
- ➲ *Které památky Turecka jsou zařazeny na seznamu UNESCO?*

Současná turecká **populace** se vyznačuje relativně příznivými demografickými charakteristikami a stabilní strukturou obyvatel. Přírůstek obyvatel, který byl v minulosti velmi vysoký, se snížil zhruba na 1 % ročně. V minulosti mnoho Turků odcházelo za **prací**. Nyní v Evropské unii trvale žijí asi 3 mil. tureckých přistěhovalců, především v Německu, Francii a Nizozemsku. Dominujícím (nikoli státním) náboženstvím je **islám**. Problematické je stanovení etnické příslušnosti, protože turecká ústava definuje „Turka“ jako „každého, kdo je vázán na území tureckého státu prostřednictvím občanství“. Poslední zjišťování národnosti je z roku 1965; Turků bylo 90 %, Kurdů 8 % a Arabů 1 %. Odborníci předpokládají, že se situace do současnosti příliš nezměnila. Průměrná **hustota zalidnění** se již blíží k 100 obyv./km². Nejvyšší je ve Východní Thrácii a v pobřežních oblastech, kde překračuje 150 obyv./km², zatímco části vnitrozemí a východní oblasti jsou řídce osídleny. Roste urbanizace dosahující již 75 %.

Moderní Turecko je součástí zemí OECD a G20, dvaceti nejsilnějších ekonomik světa (v roce 2015 zaujímalo 18. místo na světě). Zároveň je i **hospodářsky nejvyspělejším státem** makroregionu. Tuto pozici zaujalo Turecko díky dynamickým přírůstkům HDP, které se ještě do roku 2011 pohybovaly mezi 8–9 % ročně. Po tomto roce došlo k poklesu na 3 % v letech 2013–2015. HDP na jednoho obyvatele se v roce 2015 pohyboval okolo 20 tis. USD a převyšoval úroveň většiny států v makroregionu.

- ➲ *Proč má Turecko druhou největší armádu v NATO?*
- ➲ *Zjistěte, proč Kurdové (asi 30 milionů) nemají samostatný stát.*

Průmysl. Současné Turecko je silně orientováno na zahraniční vztahy, na aktivní emigraci pracovních sil, na stavební činnost v zahraničí, na rozvoj vývozu „tradičních“ výrobků (oděvů, obuvi, zemědělských produktů) a zejména na export „nových“ komodit (automobilového průmyslu, elektroniky či lodí). Dynamicky se rozvíjí výroba **aut** (ročně více než 1,3 mil., 2015). **Textilní průmysl** se vyznačuje vysokou koncentrací výroby. Turecko využilo tendence k omezování ekologicky problémového hutnictví ve vyspělých zemích a začalo rozvíjet **metalurgii**. Ocel a válcované materiály se zařadily mezi významné exportní komodity. V mnoha venkovských domácnostech je významným zdrojem příjmů tradiční tkaní a vázání **koberců**.

Istanbul (dříve Konstantinopol či Cařihrad) má skvělou geografickou polohu na strategických průlivech oddělujících, či spíše propojujících Evropu s Asií. To dokumentuje nejen více než 3 000 let stará existence města, ale i jeho opakované dobývání, ničení a zmrtvýchvstávání. V současné době Istanbul rychle roste a je největším centrem Evropy (ovšem jeho druhá část leží již v Malé Asii) a po Káhiře populačně největším jádrem muslimského makroregionu, ekonomicky ovšem nejvýznamnějším.

Téměř dvě třetiny úhrnných příjmů ze **zemědělství** plynou z rostlinné výroby. Vedoucí role patří zrninám, jež zabírají asi 80 % osevních ploch, jde převážně o pšenici a ječmen. Významná je produkce bavlny, tabáku, cukrovky a čaje (5. místo na světě). Turecko je největším světovým producentem lískových oříšků a sultánek. Buduje se a zkvalitňuje **dopravní síť**, například rychlostní trať Istanbul–Eskişehir–Ankara a moderní dálnice (přes 2 tis. kilometrů). Istanbul Atatürk Airport je 11. největším letištěm světa (2015) a **Turkish Airlines** jsou největší leteckou společností podle počtu zemí, kam směřují její linky (126 v roce 2016).

Bazary většiny měst makroregionu jsou tradičním místem kontaktů, smlouvání a setkávání, kde lze koupit téměř vše potřebné pro domácnost i hospodářství.

Kappadokie je oblast na Anatolské plošině, kde se před nájezdníky schovávali obyvatelé (včetně prvních křesťanů) v umělých jeskyních v homolovitých skalách.

Cestovní ruch. Turecko je 6. nejoblíbenější destinací na světě (v roce 2015 zemi navštívilo 40 mil. zahraničních turistů), nejvíce z Německa (15 %), Ruska (10 %) a Británie (8 %). Hlavními **turistickými cíli** jsou Istanbul, pobřeží Marmarského a Egejského moře s přilehlým vnitrozemím (archeologické vykopávky – Trója, Pergamon, Milét) a středomořské pobřeží v okolí města Antalya. Další velmi navštěvovanou turistickou destinací je Pamukkale ve středu západní Anatolie (jedná se o jezírka a kaskády zformované bělostným travertinem).

Současná situace Turecka, vzhledem k přítomným asi třem milionům **utečenců** – Syřanů, Afghánců a dalších lidí na útěku, je velmi složitá. Část těchto lidí usiluje o vstup na území EU, část řadu měsíců přežívá ve městech a velkých utečeneckých táborech. To vytváří v hospodářství značnou brzdu dalšího rozvoje, třebaže EU slíbila významnou finanční pomoc na jejich začlenění do místních struktur, resp. řízené emigrace do Evropy.

ÍRÁN

Írán, dříve nazývaný **Persie**, náleží k významným státům makroregionu nejen počtem obyvatel (téměř 80 mil.) a rozlohou (přes 1,6 milionu km^2). Patří mezi 20 nejlidnatějších a nejrozlehlejších zemí světa, ale má i značné geopolitické ambice **lokální velmoci** (díky příjmům z ropy a silné armádě). Relativně exponovanou polohu má území podél Perského zálivu a Ománského zálivu, zatímco vnitrozemský střed a jihovýchod země řadíme mezi periferní oblasti.

Rozsáhlé území Íránu leží mezi Kaspickým mořem a Perským zálivem a je obklopeno na severu až 5 670 m (Damávand) vysokým pohořím **Elborz** a na jihozápadě pohořím **Zagros**. Na jihozápadě má Írán také menší podíl na rozlehlé Mezopotámské nížině. Vysočina ve vnitrozemí uzavírá četné bezodtokové pánve s pouštním charakterem a přechází směrem na východ v poušť Lút. Írán je v důsledku své kontinentální polohy zemí **klimatických extrémů**: horké léto (teploty až 50 °C) se střídá s extrémně studenou zimou. Obecně převládá typ pouštního a polopouštního podnebí, které jen při pobřeží Kaspického moře má vlhký subtropický charakter. Srážky spadnou především na svazích okrajových pohoří a subtropická vegetace se nachází na severu při pobřežním pásu Kaspického moře.

Írán má mimořádnou polohu pro spojení zemí Střední Asie a indického subkontinentu přes Turecko s Evropou. Zdá se, že si Čína, Kazachstán a Írán tuto pozici uvědomily a budují nová železniční spojení, která se vyhýbají Rusku a propojují Čínu s Evropou. V budoucnu lze předpokládat také propojení ropovody a plynovody, což ušetří nejen tranzitní náklady, ale znemožní ruské omezování dodávek do Evropy z různých důvodů.

Území bývalé starověké Persie bylo od 7. století silně ovlivňováno islámem. **Šíitský islám**, který byl Chomejním v 70. letech 20. století politicky silně pozměněn, ovládá od té doby všechny oblasti života – od médií až po soudní moc. Svoboda médií je sice garantována ústavou, ale základem všeho jsou islámské principy. Demokratická hnutí jsou potlačována. Írán se v poslední době dostává také do konfliktu s globálním společenstvím, a to jak kvůli podezření, že obohacování uranu hodlá využít k vývoji nukleárních zbraní, tak i popíráním holocaustu a neustálými hrozbami Izraeli.

- ➲ *Vysvětlete, proč nastolením vlády ajatolláhů skončila razantní modernizace Íránu.*
- ➲ *Zjistěte, proč se setkali v roce 1943 v Teheránu Roosevelt, Churchill a Stalin.*

Teherán, rychle se modernizující hlavní město Íránu, koncentruje již asi pětinu obyvatel země a zhruba třetinu vyprodukovaného HDP.

Obyvatelstvo se vyznačuje některými specifickými demografickými i etnickými rysy. Pozoruhodný je dynamický růst střední délky života, která se za poslední půlstoletí zvýšila o 25 let a dosahuje již 75 let. Írán má 36 univerzit a výrazně se snižuje také podíl **negramotných**, který dosahuje jen 15 % (2015). **Etnické složení** obyvatel je velmi pestré. Vedle 50 % Peršanů žije v Íránu ve vnitrozemí a na severozápadě 25 % Azerů (Ázerbájdžánců), 7 % Kurdů a také menšiny Turkmenů a Arménů. V horách žijí i další malé skupiny jiných národností, většinou jako pastevci. Většina obyvatel hovoří jedním z íránských jazyků, mezi které patří i oficiální jazyk země, **perština**. Používá se také kurdština, ázerbájdžánština, arabština a arménština.

Jádrové oblasti Íránu tvoří velká města (v minulosti zavlažované oázy) ležící při ústí malých řek přitékajících z pohoří do vnitrozemských pánví. V těchto městech se dnes, s výjimkou těžebního průmyslu, koncentrují hlavní průmyslové kapacity země. Největší je metropole Teherán (asi 15 milionů obyvatel), v íránském Ázerbájdžánu pak Tabríz, na jihu země Isfahán, významné historické centrum turistického ruchu.

Íránská **ekonomika** je směs centrálního plánování, státního vlastnictví ropy, zemního plynu, velkých podniků a drobného soukromého zemědělství, obchodu a služeb. Rozhodující podíl na HDP má **ropa**, která se podílí 85 % na exportu země. Ekonomický vývoj tak v rozhodující míře ovlivňuje cena ropy, ale také politická situace. Írán patří v současné době k největším producentům ropy (7. místo na světě v roce 2015) a jejím **exportérům** (2. pořadí). Hlavním místem těžby je oblast Perského zálivu. Dynamicky se rozvíjí i těžba **zemního plynu** (3. místo na světě) a výroba **elektrické energie**, která je založena zejména na zemním plynu (75 %). Tradiční jsou manufaktury, jako **tkalcovny koberců** nebo dílny na zpracování užitkových předmětů z mědi a stříbra.

Zemědělsky je využíváno pouze 40 % rozlohy země, převážnou část však tvoří málo výživné suché pastviny. Orná půda je většinou zavlažována, v pustinných oblastech se užívají i podzemní přivaděče vody. Vedle pšenice, ječmene, citrusů a cukrové řepy se pěstuje hlavně na export tabák, čaj, pistácie a datle. Známý je také chov jesetera (kvůli kaviáru) a dalších druhů ryb v Kaspickém moři.

SAÚDSKÁ ARÁBIE

Saúdská Arábie s rozlohou 2 150 tis. km² je **největším státem** makroregionu a 13. největší zemí světa. V minulosti se jednalo o periferní oblast s výjimkou pobřeží Perského zálivu a částečně Rudého moře. Na západě Saúdské Arábie se podél Rudého moře táhnou pohoří, směrem k východu hory klesají a mění se v **náhorní plošinu Nadžd**, která zaujímá převážnou část země. Celý jihovýchod země vyplňuje rozsáhlá poušť **Rub al-Chálí** (česky „Pustá končina“), která je rozlohou přes 640 tis. km² největší souvislou písečnou pouští na světě. S výjimkou pásu při pobřeží Rudého moře dominuje suché pouštní **podnebí** s velmi vysokými denními a nízkými nočními teplotami a minimem srážek. Průměrné letní teploty ve dne dosahují 45 °C; v zimě se průměrné teploty pohybují okolo 20 °C. V zemi nejsou žádné stálé vodní toky, nachází se tam pouze mnoho **vádí**, v nichž proudí voda spíše výjimečně při občasných deštích. **Půda** je většinou neúrodná, obdělává se 1 % z celkové rozlohy, rovněž lesnatost dosahuje pouze 1 %; 40 % rozlohy tvoří suché **pastviny**. Země trpí **dezertifikací**, vyčerpáváním podzemních zásob vody a kontaminací půdy na pobřeží v důsledku úniku ropy.

Na začátku 20. století existovalo na území Saúdské Arábie několik **polostátních útvarů**. V roce 1925 vládce Rijádu **Ibn Saúd** s podporou Britů ovládl území, které dostalo v roce 1932 název Saúdská Arábie. Do druhé světové války se stále zvyšoval vliv USA, který nakonec převýšil ten britský. Dnes představují USA klíčového obchodního a politického partnera země, která má jednu z nejmoderněji vybavených armád světa.

V Saúdské Arábii žije 32 mil. obyvatel, z toho přes šest milionů jsou **zahraniční pracovníci**. Ročně se počet obyvatel zvyšuje o 2,4 % (to je jeden z největších přírůstků na světě) díky **vysoké natalitě** (20 promile) a **velmi vysoké imigraci**; v letech 2011–2015 se do země nastěhovalo 850 tis. obyvatel. Hustota zalidnění je velmi nízká a patří k nejnižším na světě (pouze 15 obyv./km², naopak urbanizace patří k nejvyšším v Asii (85 %) a v šesti milionových městech žije 45 % obyvatel. Při tom ještě do šedesátých let 20. století žila většina obyvatel nomádským způsobem života. **Islám** je jediným povoleným náboženstvím. Úředním jazykem je **arabština**, v obchodě a ve vzdělávacích institucích se používá angličtina. Přistěhovalecké menšiny hovoří svými vlastními jazyky, z nichž nejrozšířenější je urdština (z Pákistánu).

➲ *Proč má Saúdská Arábie vysoké počty zahraničních pracovníků?*
➲ *Zjistěte, co v Saúdské Arábii není ženám povoleno.*
➲ *Zjistěte návštěvnost a organizaci každoročních poutí do Mekky.*

Ekonomika je založena na bázi těžby, zpracování a exportu **ropy** – zhruba 75 % rozpočtových příjmů a 90 % příjmů z vývozu pochází z ropného průmyslu. Nachází se zde pětina světových zásob. V roce 2015 byla Saúd-

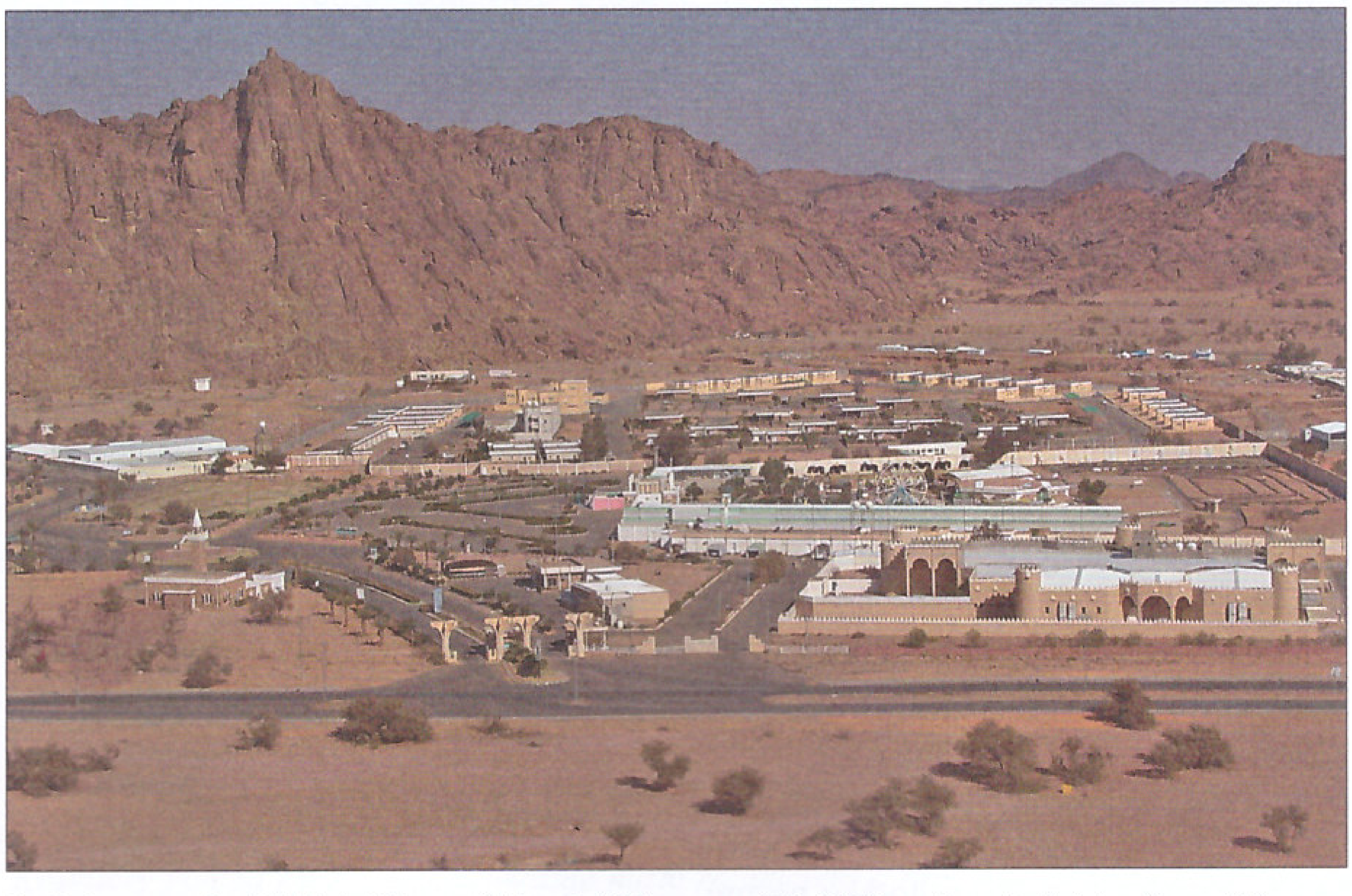

Ložiska ropy Saúdské Arábie patří k největším na světě. Většinu území však tvoří pouště a polopouště. Snímek dokumentuje vyprahlost oblasti a soustředění života do údolí s nevelkými podpovrchovými vodními zdroji.

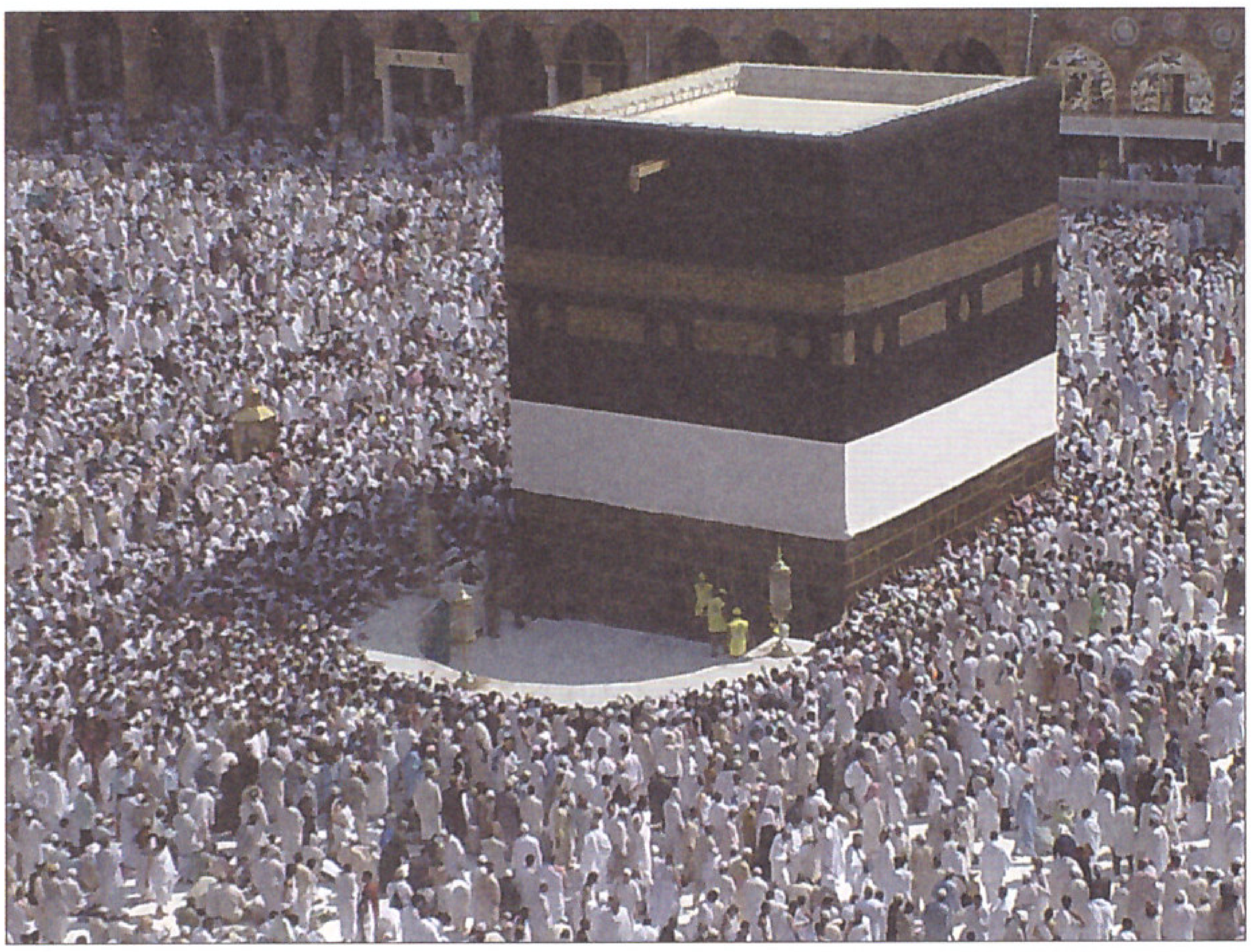

Mekka – posvátné místo vyznavačů islámu, se každoročně stává cílem milionů poutníků. Takový poutník ke jménu připojuje přídomek „hadží" vyjadřující splněný cíl věřícího muslima.

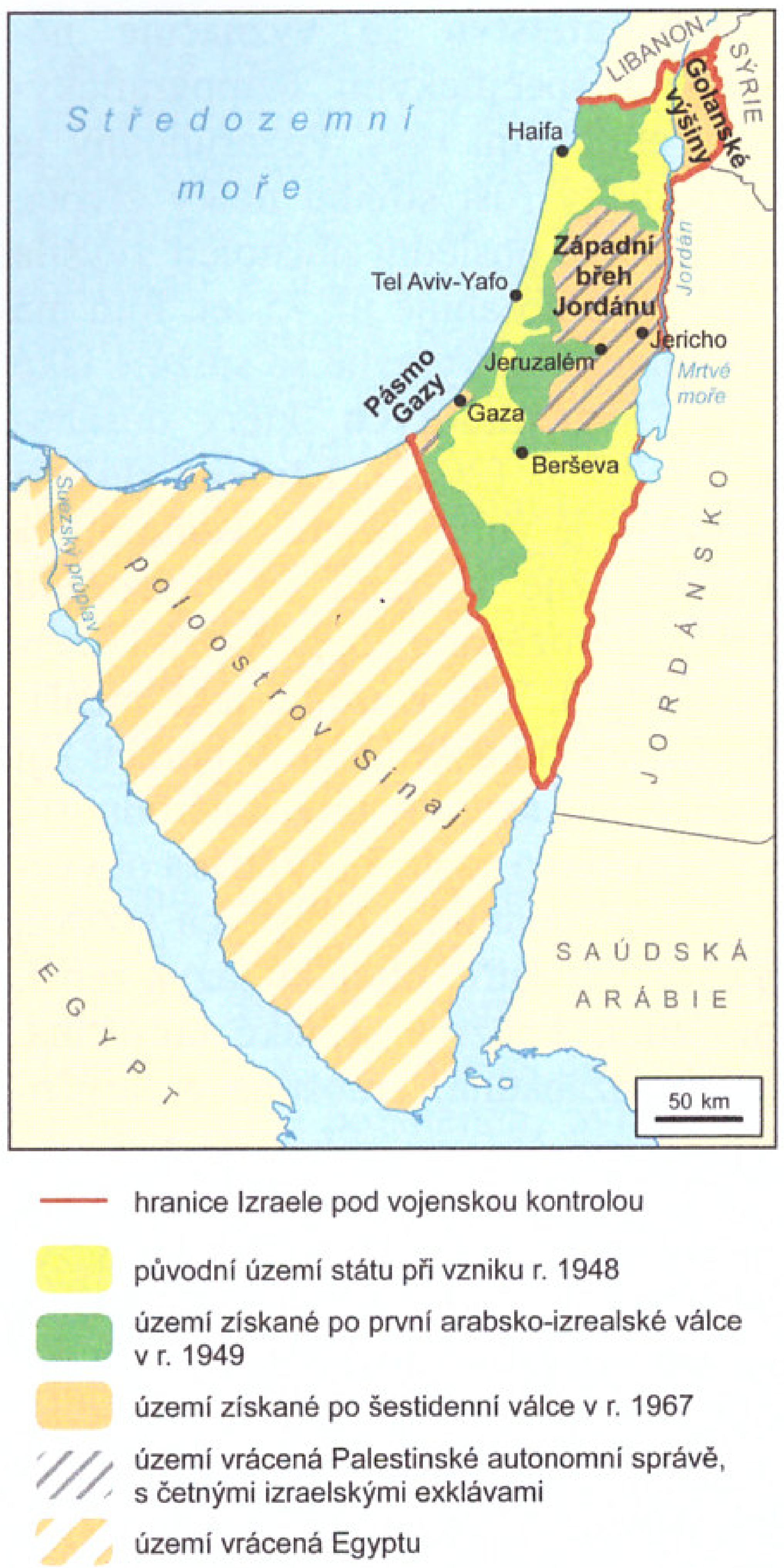
Středozemní moře
LIBANON
SÝRIE
Golanské výšiny
Haifa
Západní břeh Jordánu
Jordán
Tel Aviv-Yafo
Jericho
Jeruzalém
Mrtvé moře
Pásmo Gazy
Gaza
Berševa
Suezský průplav
Poloostrov Sinaj
JORDÁNSKO
SAÚDSKÁ ARÁBIE
EGYPT
50 km
hranice Izraele pod vojenskou kontrolou
původní území státu při vzniku r. 1948
území získané po první arabsko-izrealské válce v r. 1949
území získané po šestidenní válce v r. 1967
území vrácená Palestinské autonomní správě, s četnými izraelskými exklávami
území vrácená Egyptu

ská Arábie největším producentem na světě a daleko největším exportérem. Je silně závislá (z 80 %) na **zahraničních pracovnících**, zejména Indech (1,5 mil.), Pákistáncích (1 mil.), Egypťanech (1 mil.), Jemencích (800 tis.) a Filipíncích (500 tis.). Díky ropě má Saúdská Arábie 5. nejvyšší HDP na obyvatele na světě – 52 tis. USD v roce 2016 (neuvažujeme-li malé státy). Část ze zisku je investována do vzdělávání, na diverzifikaci hospodářství, na stimulaci soukromého sektoru a na bytovou výstavbu. Na těžbu ropy navazuje petrochemická výroba, dále je významná výroba cementu (pro dynamicky se rozvíjející stavebnictví), hnojiv, železa a plastů. Kromě ropy se těží i **zemní plyn**, který se ale nevyváží a využívá se z většiny na výrobu elektřiny. Zásoby zemního plynu jsou 4. největší na světě.

IZRAEL

Jediný nemuslimský stát v centrální poloze tohoto makroregionu byl ve své krátké historii místem četných konfliktů a válek. Dnes je Izrael stále jedinou **demokratickou zemí** v makroregionu. Trvající izraelsko-arabský konflikt je dodnes jedním z největších problémů nejen této oblasti, ale vlastně celého světa. **Přírodní podmínky** tohoto rozlohou malého státu jsou velmi různorodé. Na severu se nachází horské pásmo Hebronu s dostatkem srážek, a to především v zimním období, a na jihu naopak nejhlubší proláklina světa, Mrtvé moře (s hladinou 406 m pod úrovní moře) v pouštní oblasti. Velký podíl vody z řeky Jordán a Genezaretského jezera využívá Izrael a dostává se tím do sporu s Palestinci i Jordánskem.

Dnes žije v Izraeli více než 8,5 mil. obyvatel, z nichž významnou část tvoří **Židé** (75 % obyvatel státu a asi pětina všech Židů na světě) a jejich potomci vyhnaní počátkem padesátých let 20. století z arabských zemí a dále přistěhovalci hlavně ze zemí bývalého Sovětského svazu z 90. let minulého století. V současné době se za posledních 5 let přistěhovalo 200 tis. osob (2011–2015). Díky sice kolísajícímu, ale stálému **přistěhovalectví** se počet obyvatel Izraele od založení státu (1948) zvýšil více než pětkrát. Menšinové skupiny tvoří Arabové (20 %), 4 % ostatní menšiny (Drúzové aj.). Izrael má dva úřední jazyky – **hebrejštinu** a **arabštinu**, ale užívají se i jiné jazyky – ruština (1 mil.) a francouzština (750 tis. mluvících). Většina obyvatel se koncentruje v široké pobřežní nížině s největšími městy Jeruzalém (Yerushalayim), Tel Aviv a Haifa.

Skalní dóm na Chrámové hoře v Jeruzalémě postavený na místě někdejšího Šalamounova chrámu. Toto místo představuje spolu se Zdí nářků jeden z klíčových náboženských a politických problémů nejen Izraele, ale celé Jihozápadní Asie.

Palestina je de jure suverénní stát, který uznává 136 členů OSN a od roku 2012 má status pozorovatele v Organizaci spojených národů. Rozloha překračuje 6 tis. km². O počtu obyvatel existují pouze odhady, předpokládá se, že zde žije přes 4,5 mil. osob, převážně muslimů. Na území západního břehu Jordánu existují i minority židů (15 %) a křesťanů (5 %). Hustota zalidnění je extrémně vysoká – 730 obyv./km². Ekonomika je na velmi nízké úrovni; odhaduje se, že HDP na obyvatele se pohybuje okolo 3 tis. USD a Palestina náleží k nejchudším oblastem na světě. Průmysl je slabě rozvinut a zemědělství se zaměřuje na pěstování oliv, citrusů, zeleniny a na chov hovězího dobytka. Státu výrazně pomáhají mezinárodní organizace a některé země EU.

Páteční modlitba Židů u Zdi nářků v Jeruzalémě. Zeď nářků představuje základy někdejšího Šalamounova chrámu, který byl zbořen. Na místě někdejšího židovského chrámu stojí dnes dvě islámské mešity. I tento fakt je jednou z příčin dlouhodobých problémů v soužití Židů a Arabů.

➲ *Víte, co jsou kibucy? Zjistěte, jaký smysl mají pro život obyvatel.*

➲ *Vysvětlete pojem židovské osady na palestinských územích.*

➲ *V čem spočívá problém přesunu zastupitelských úřadů z Tel Avivu do Jeruzaléma?*

Izrael je příkladem státu, který přes minimální přírodní potenciál dokáže pracovitostí a „vzorci chování“ vytvořit prosperující společnost. HDP na jednoho obyvatele patří v makroregionu k nejvyšším (34 tis. USD v roce 2016) a „zastiňuje“ i některé ekonomiky založené dominantně na exportu ropy. Roční nárůst HDP bývá stabilní a pohybuje se okolo 2,5 % (průměr 2011–2016). Izraelská **ekonomika** je hodnocena jako nejvíce odolná hospodářským krizím a řadí se na první místo v míře investic do výzkumného a vývojového potenciálu. **Průmyslový výzkum**, vývoj i produkce dosahují vysoké světové úrovně, zejména v oblasti zbrojního průmyslu a lékařské techniky. Pro obchodní bilanci má velký význam především zpracování diamantů.

Zemědělství se díky závlahám vyvinulo v moderní hospodářské odvětví, orientované na export (převážně do Evropské unie). I když velká část státu má pouštní podmínky, Izrael kryje ze 75 % vlastní spotřebu potravin, přestože v zemědělství pracují pouze 4 % ekonomicky aktivních obyvatel. Zemědělství se soustřeďuje především ve vlhčí severní části a v klimaticky zvýhodněné pobřežní nížině. Orná půda je uměle zavlažována na 80 % rozlohy. Tradiční izraelskou zvláštností jsou družstevní sídla a organizační formy výroby (kibuc a mošavim), zabývající se také zpracovatelskými řemesly. **Dopravní síť** je dobře rozvinutá. Izrael má také značný **turistický potenciál**, který však v důsledku nepříznivé bezpečnostní situace zůstává využit jen částečně. V roce 2015 navštívilo zemi 3,5 mil. turistů, z nichž 70 % směřovalo ke Zdi nářků. Mezi hlavní **exportní** komodity patří farmaceutika, software, chemikálie, vojenské technologie, ovoce, zelenina a diamanty.

➲ *Proč se dříve prosperující Libanon hospodářsky propadl?*

➲ *Chrám Božího hrobu v Jeruzalému si nárokuje několik církví. Zjistěte proč a které to jsou.*

➲ *Co jsou Golanské výšiny a v čem tkví jejich problémovost?*

➲ *Na dolním obrázku z kosmu určete jména pouští, které obklopují osvětlená jádra koncentrace obyvatel.*

➲ *Které státy a vojenská seskupení intervenovaly v Sýrii po roce 2000 a jaké měly důvody?*

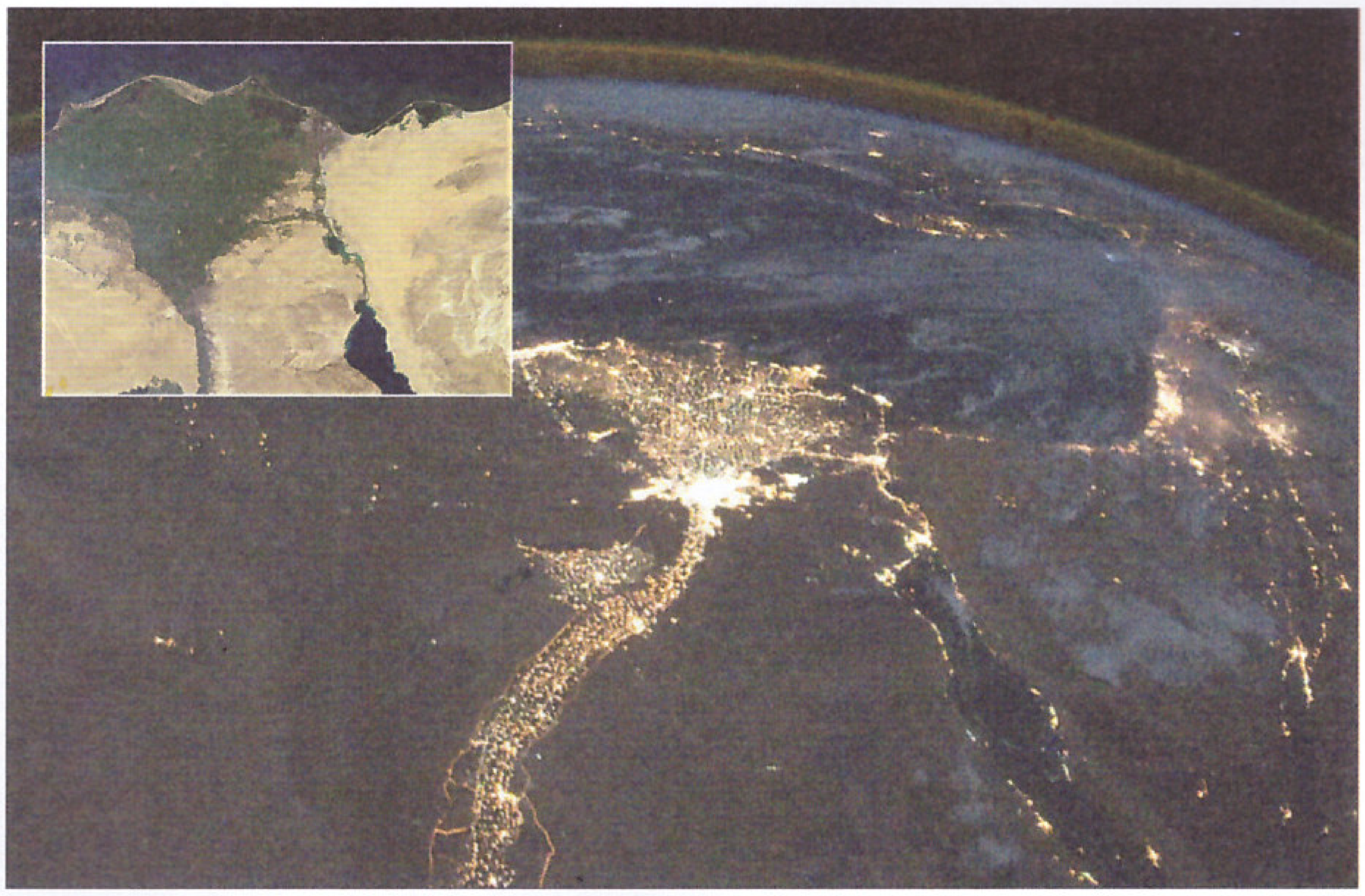

Kosmický pohled na deltu Nilu ukazuje hustě zalidněnou a rolnicky intenzivně využívanou krajinu. Tam, kam nedosáhnou zavlažovací kanály rozvádějící nilskou vodu, se rozkládají pouště. Vpravo je dobře patrný Suezský průplav a za ním na východě hornatý poloostrov Sinaj.

الشيخ عمر عبد الرحمن
Freedom Shekh Omar

V řadě arabských zemí v roce 2011 propukly masové demonstrace na podporu lepších životních podmínek a také na podporu určitých skupin politiků a náboženských vůdců. Na snímku demonstrace na náměstí Tahrír v Káhiře.

Nil patří k nejvýznamnějším světovým veletokům a je spjat s formováním civilizací na dolním toku. Průměrný průtok v Káhiře je 2 284 m^3/s a povodí řeky má rozlohu asi 915 tis. km^2. Jeho délka činí 6 671 km, z toho v Egyptě 1 600 km. Nejzazším zdrojem Nilu je burundská řeka Ruvyironza, přítok řeky Kagera, která po 690 km dospěje do jezera Ukerewe. Nil je fenomén, na němž odjakživa závisely životy milionů lidí. Již od vzniku prvotních civilizací byla využívána nejen jako významná dopravní tepna, ale také k zavlažování, ke zvýšení úrodnosti polí (přírodní hnojení), rybolovu a zásobování vodou. Na Nilu je závislá ekonomika Egypta, kde v pásu u řeky širokém 15–20 km žije 97 % obyvatel. Výstavbou Asuánské přehrady bylo zabráněno katastrofálním povodním a suchům a zvýšena rozloha zavlažovaných území, ale dolní Egypt přišel o každoroční závlahu s množstvím úrodného bahna.

EGYPT

Poloha je velmi **strategická** při Středozemním a Rudém moři a zejména při spojnici těchto moří – **Suezském průplavu**. Součástí Egypta je Sinajský poloostrov, který již leží v Asii. Klíčová je poloha při dolním Nilu, kde se formovalo jádro starověkých civilizací i dnešního státu. Rozlohou patří mezi 30 států světa s plochou větší než 1 mil. km^2 a počtem obyvatel překračujícím hranici 90 mil. (nejvíce v makroregionu, 2. místo v Africe a asi 15. místo na světě).

- ➲ *Zjistěte, jaký je úhrn srážek a průměrné teploty ve známých egyptských letoviscích v průběhu roku.*
- ➲ *Jak ovlivnila výstavba Asuánské přehrady ekonomiku a politiku Egypta?*
- ➲ *Víte, co bylo příčinou nepokojů v Egyptě v nedávné době?*

Reliéf je tvořen relativně vysoko položenou tabulí, rozdělenou údolím Nilu na západní část tvořenou Libyjskou pouští a východní část vyplněnou Arabskou pouští. V Libyjské poušti se rovněž nachází velké množství proláklin, přičemž v největší z nich, Katarské proláklině, se v hloubce 137 metrů pod hladinou moře nachází nejnižší bod Egypta. Východní část země tvoří **Arabská poušť**, která se rozprostírá od nilského údolí až k Rudému moři. Na rozdíl od Libyjské pouště je velmi hornatá podobně jako jižní část Sinajského poloostrova, kde se nachází nejvyšší vrchol Egypta, Hora sv. Kateřiny (2 642 m n. m.).

Co se týče **podnebí**, je Egypt jednou z nejteplejších a nejsušších zemí světa, kde na některých místech neprší i několik let. V pouštních oblastech se vyskytují velké teplotní rozdíly. Noční teploty v zimě klesnou i pod bod mrazu, v létě přesáhnou 40 °C. Roční úhrn srážek dosahuje ve většině oblastí maxima 80 mm, během letních měsíců však v Egyptě prakticky neprší. Významné jsou energetické suroviny – **ropa** se těží na Sinaji a na severozápadě země, důležité jsou zásoby **zemního plynu** (rovněž na Sinaji).

O Egyptu se hovoří jako o jedné z **kolébek lidské civilizace**. Bohaté kulturní dědictví je nedílnou součástí jeho národní identity, která se však časem přizpůsobila různým cizím vlivům, řeckým, perským, římským, arabským a tureckým, později britským či francouzským. Egypt byl jedním z významných center křesťanství až do 7. století, kdy celá oblast byla **islamizována**. Křesťanská menšina je většinou tvořena potomky starověkých Egypťanů. V roce 1517 byl Egypt dobyt tureckým sultánem

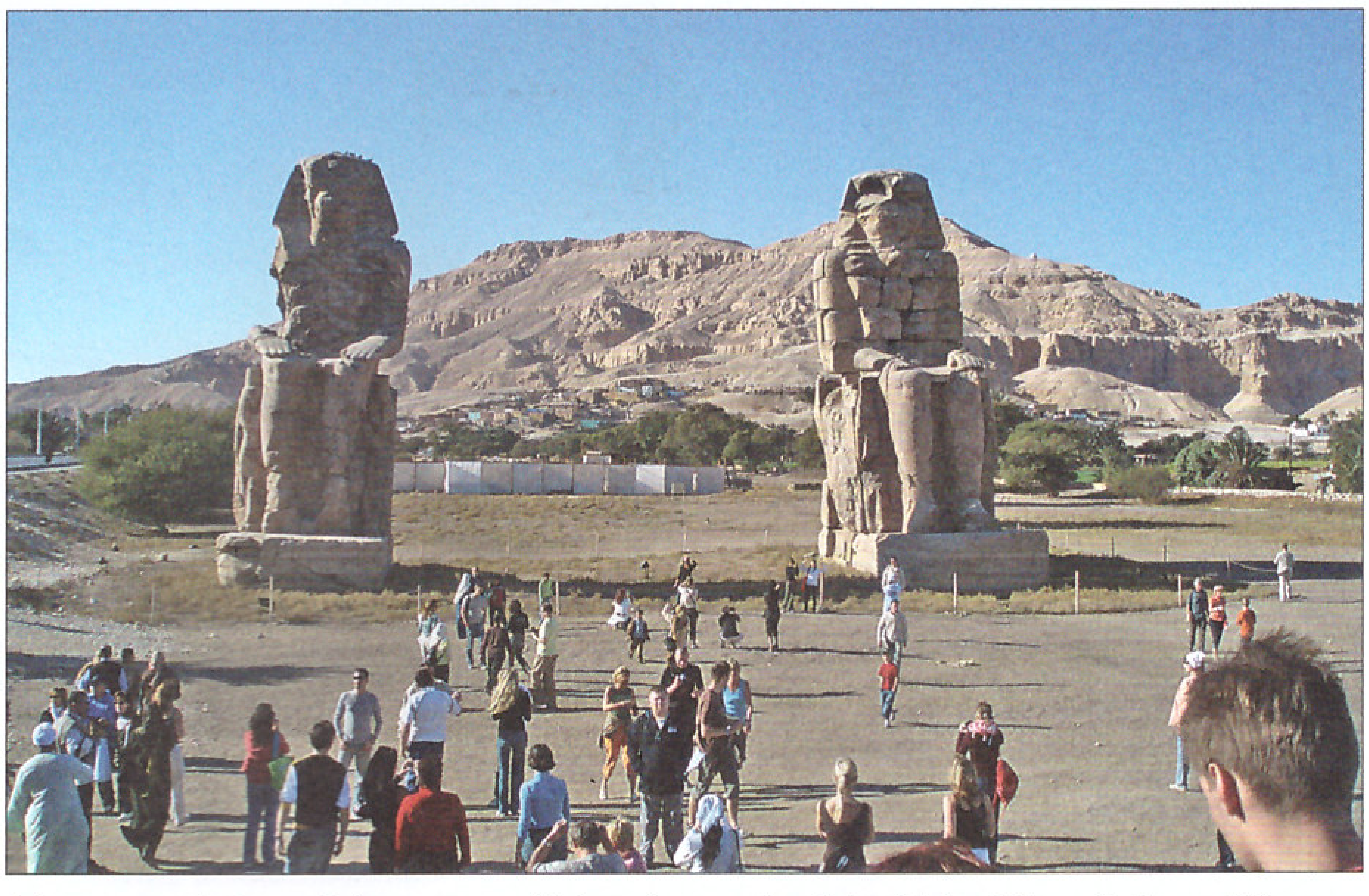

Memnonovy kolosy, dvě monumentální sochy na západním břehu Nilu, představují faraona Amenhotepa III. a jsou cílem zahraničního cestovního ruchu.

Suezský průplav je jedinečnou stavbou, která déle než století významně zkracuje cestu mezi Evropou a oblastmi těžby ropy kolem Perského zálivu.

Suezský průplav spojuje Středozemní a Rudé moře. Je 193 kilometrů dlouhý a je rozdělen na dvě části (severní a jižní) Velkým Hořkým jezerem. Oproti plavbě kolem Afriky se cesta Suezským průplavem například z Perského zálivu do Amsterdamu zkrátila o 42 %, do New Yorku o 30 %. Moderní historie průplavu souvisí s Napoleonem, který během svého tažení do Egypta v roce 1798 rozhodl o vybudování kanálu. Později od tohoto záměru upustil, ale k životu jej uvedl francouzský velvyslanec v Egyptě F. de Lesseps, který v roce 1856 založil „Suezskou plavební společnost". Práce trvaly třináct let a během stavby byl dvojnásobně překročen plánovaný rozpočet. V roce 1888 byl na základě smlouvy Suez prohlášen za nezávislé území pod britskou správou. Egypt tuto smlouvu v roce 1951 jednostranně vypověděl. Kanál byl několikrát rekonstruován a opravován. Po rozšíření v roce 2010 mohou průplavem plout lodě s maximálním užitečným nákladem až 240 tisíc tun, což jsou všechny současné lodi kromě asi třetiny největších tankerů.

a stal se tureckou provincií. V roce 1922 se Egypt pod vládou Fauda I. osamostatnil a vzniklo Egyptské království. Vojenským převratem v roce 1952 byl svržen král a vyhlášena **republika**.

Egypt je nejlidnatější zemí makroregionu a spolu s Etiopií druhým až třetím nejlidnatějším státem na africkém kontinentu (po Nigérii). Rychlý **růst populace** v letech 1970–2010 byl způsoben zlepšením lékařské péče a nárůstem produktivity zemědělství. Za posledních 30 let se počet obyvatel zdvojnásobil na současných 92 mil. (2015). Asi tři miliony Egypťanů žijí v zahraničí. Nízká zůstává **gramotnost** (75 %) a **urbanizace** (na venkově stále žije více obyvatel než ve městech). Převládají **muslimové** (90 % obyvatel) a zbytek je tvořen převážně **koptskými křesťany**, kteří zde zůstali po násilné islamizaci v 7. století. Rozhodující podíl obyvatel je koncentrován do úzkého pásu **podél Nilu** na ploše zhruba 40 tis. km^2. Srdce země představuje Dolní Egypt a zejména hlavní město **Káhira**, kam je soustředěna pětina obyvatel a čtvrtina ekonomiky země.

Egyptská **ekonomika** patří k nejslabším v makroregionu a vyprodukuje menší HDP než např. Rakousko, které má desetkrát méně obyvatel; HDP na obyvatele se pohybuje kolem 12 tis. USD. Hlavní příjmy plynou z cestovního ruchu, ze Suezského průplavu, z platů dělníků pracujících hlavně v Saúdské Arábii a z těžby **zemního plynu**. Toho má Egypt velké zásoby a v současné době je jeho významným exportérem, podobně jako ropy. **Zemědělství** je provozováno na třech procentech rozlohy státu a stále zaměstnává 35 % ekonomicky aktivního obyvatelstva. Produkují se obilniny, ovoce, zelenina a bavlna. **Cestovní ruch** je jedním z nejdůležitějších sektorů egyptské ekonomiky a zaměstnává 12 % ekonomicky aktivních. Vzhledem k napjaté politické situaci však toto odvětví stagnuje. Ročně přijíždí okolo 13 mil. zahraničních hostů. Převládá kulturní (Káhira, Gíza, Asuán, Théby–Luxor) a přímořská turistika (pláže podél Rudého moře). Pro egyptskou ekonomiku je klíčový **export surovin** – zejména plynu, ropy, ropných derivátů (80 % exportu).

Těžko najít větší krajinný kontrast, než dává Egypt. Na jedné straně metropole Káhira (Cairo) přibližně s 18 miliony obyvatel a pak liduprázdné pouště pokrývající asi 95 % rozlohy státu.

10 AFRICKÝ MAKROREGION

(Subsaharská Afrika)

HLAVNÍ ZNAKY MAKROREGIONU

Rozloha		Obyvatelstvo		Hustota zalidnění	HDP		HDP/obyv.	Gramotnost	Střední délka života
mil. km^2	*%*	*mil.*	*%*	*obyv./km^2*	*bil. USD*	*%*	*tis. USD*	*%*	*roky M/Ž*
27,5	18,4	1 000	13,4	40	1,7	2,2	4	64	57/60

Data o Subsaharském makroregionu (2016) porovnejte s údaji o ostatních makroregionech v přehledu na straně 162. Svá zjištění se pokuste komentovat: hledejte výrazné rozdíly a snažte se je zdůvodnit v širších souvislostech.

- ✓ Makroregion zaujímá území afrického kontinentu **od Sahary na jih**.
- ✓ Podle **rozlohy největší** (18,4 % světové souše) a podle počtu obyvatel (13,4 % populace světa) zaujímá 3. místo mezi makroregiony; tvoří jej nejvíce samostatných států (celkem 49).
- ✓ Bývá označován za **kolébku lidstva**, neboť zde došlo k odštěpení lidských předků a lidoopů a odtud byly postupně osídleny lidskými předky všechny kontinenty.
- ✓ Reliéf makroregionu tvoří převážně **roviny a plošiny** Afrického štítu; malá je horizontální členitost s vyrovnanou pobřežní čarou a malým počtem ostrovů a zálivů.
- ✓ Desítky národů a stovky **etnických skupin** vytvářejí velké kulturní bohatství a velmi proměnlivou rasovou i jazykovou strukturu africké populace.
- ✓ Většina obyvatel se živí převážně **zemědělstvím**, rozsáhlé oblasti nevhodné pro pěstování plodin se zčásti využívají pouze jako pastviny, na nichž chovaný dobytek „konkuruje" stádům divokých zvířat.
- ✓ Zdraví a výživa obyvatel jsou na velmi nízké úrovni, asi 25 % populace **trpí hladem** a dalších asi 30 % celkovou podvýživou. Špatná výživa ovlivňuje vysokou úroveň nemocnosti a úmrtnosti. Třetina obyvatel je **negramotná**.
- ✓ Makroregion je bohatý na **nerostné suroviny**, ale jen část je využita na místě, většina se exportuje do průmyslových států jiných částí světa. Většina zemí je závislá na světových cenách exportovaných surovin a zemědělských produktů.
- ✓ Během tzv. studené války ve 20. století proběhly v mnoha státech Subsaharské Afriky **válečné konflikty** a občanské války.Ty spolu s rozsáhlou korupcí byly příčinou zaostalosti makroregionu a velkého počtu politických, válečných a ekonomických uprchlíků.
- ✓ Centrální i regionální vlády se špatným a **nedemokratickým řízením** spolu s velkou korupcí přivedly postupně africké státy k dlouhodobé chudobě.

❑ PŘÍRODNÍ POMĚRY

Makroregion se vyznačuje rozsáhlými **náhorními plošinami** (kromě Dračích hor), které rozlámal rozsáhlý rift do série příkopových propadlin v severojižním směru o celkové délce 10 000 km. Táhnou se od Rudého moře až po Svazijsko. **Příkopové propadliny** jsou místy vyplněny jezery vytvořenými v důsledku tektonické činnosti (od jezera Turkana na severu až po jezero Malawi na jihu). Modelace povrchu Subsaharské Afriky ovlivňuje také tok řek, které často mění směr (Kongo, Niger a Nil).

- ➲ *Na mapě ukažte linii příkopových propadlin a velkých tektonických zlomů.*
- ➲ *Zdůvodněte výskyt četných peřejí a vodopádů na většině řek Subsaharské Afriky.*
- ➲ *Kde leží pásmo Sahel a se kterými problémy se aktuálně potýká?*

Výrazným prvkem reliéfu makroregionu jsou také rozsáhlé **pánve** druhé nejvodnatější řeky světa (Kongo resp. Zair) i pánve řeky Okavango ústící vnitrozemskou deltou do rozsáhlých a sezonně vysychajících slaných bažin. **Klimatické** poměry jsou ovlivňovány rovnoměrným zonálním rozložením jednotlivých šířkových pásem směrem na sever i na jih od rovníku (deštné lesy, savana, step, polopoušť, poušť). Slunce se zdánlivě pohybuje mezi obratníky, což určuje nástup období dešťů a sucha. Subsaharská Afrika tak zaujímá pouze tropické a subtropické pásmo s výjimkou Kapské oblasti v Republice Jižní Afrika (JAR). Ta zasahuje do **mírného pásma** a je charakteristická přítomností mnoha endemických rostlinných druhů. Kapská oblast má také opačnou strukturu srážkové činnosti. Jestliže v jižní části Subsahar-

Proslulé Viktoriiny vodopády na řece Zambezi leží v savaně na hranicích Zambie a Zimbabwe. Voda padá přes hranu dlouhou asi 1 800 m do kaňonu hlubokého přes 100 m. Vodopád spatřil jako první Evropan skotský cestovatel Livingstone a krátce po něm i Čech Emil Holub. Vodopády jsou součástí národního parku.

Sahara je rozlohou 9 269 tis. km^2 největší poušť světa zasahující na území deseti států. Jižní nepříliš zřetelná hranice pozvolna přechází do pásma suchých savan (Sahel). Obvyklá představa o rozsáhlé písečné pláni je chybná, písečných pouští (erg) je menšina, většinu zaujímají skalnaté oblasti (hamada), štěrkové (serír), či hlinité (sebh). Nadmořská výška kolísá od 400 m až po vrcholy pohoří uvnitř Sahary (nejvyšší horou je vyhaslý vulkán Emi Koussi – 3 415 m n. m.). Nejnižší polohy jsou v některých okrajových oblastech na severu pokryty slanisky, případně slanými jezery (šoty), k nimž vedou vyschlá či vysychající koryta (wádí). Ta jsou vyplněna vodou jen příležitostně při celkově malých srážkách (50–150 mm/rok), které ovšem přicházejí v přívalech a na několik dní/týdnů vyschlá koryta naplní vodou.

ské Afriky převládají srážky v letním období (listopad–březen), v Kapsku naopak největší množství srážek připadá na zimní období (červen–září).

➲ *Pokuste se popsat způsob života obyvatel Sahary a vyhledejte charakteristické obrázky.*

➲ *Které pouště mimo Saharu nalezneme v Subsaharské Africe? Vysvětlete příčiny jejich vzniku.*

➲ *Zjistěte, se kterými environmentálními problémy se potýká Viktoriino jezero.*

Národní park v Namibii představuje stepní až polopouštní krajinu s velmi omezenými zdroji vody a řídkým zalidněním.

V Subsaharské Africe jsou velké rozdíly v množství srážek mezi oblastmi – od více než 5 000 mm/rok v tropech Konžské pánve až po méně než 100 mm/rok v západní Namibii. Oblasti s dostatkem srážek a výskytem sladkovodních **jezer** ležící v tektonickém zlomu ve východní Africe (Uganda, Rwanda, Burundi) mají vlivem těchto příznivých podmínek vysokou hustotu zalidnění. Velkým problémem makroregionu je postupující rozšiřování pouští (**dezertifikace**), které s sebou přináší i nedostatek pitné vody. Důsledkem toho obyvatelstvo konzumuje závadnou vodu, což vede k četnému výskytu hlavně infekčních nemocí a vysoké především dětské úmrtnosti.

➲ *Ve kterých částech makroregionu jsou nejvyšší srážky a proč?*

➲ *Jakým způsobem jsou pouštní a polopouštní oblasti Afriky zásobovány vodou?*

➲ *Které významné ostrovy a souostroví leží při pobřeží Subsaharské Afriky? V čem se liší podmínky pro život na ostrovech od kontinentální části makroregionu?*

➲ *Zjistěte různá zaměření cestovního ruchu v Africkém makroregionu.*

➲ *Které druhy divokých zvířat makroregionu jsou nejvíce ohroženy vyhynutím?*

➲ *Zjistěte, se kterými problémy se potýkají národní parky v Africe a uveďte příklad řešení.*

Stavy **divoké zvěře** se v posledním půlstoletí výrazně snížily. Hlavní příčinou je tlak na přírodní biotopy rychle rostoucím počtem obyvatel. Ti ničí prostředí, v němž zvířata žijí, a také usilují o jejich maso – „bushmeat", což je velmi nebezpečné. Přesto divoce žijící zvířata představují atraktivi-

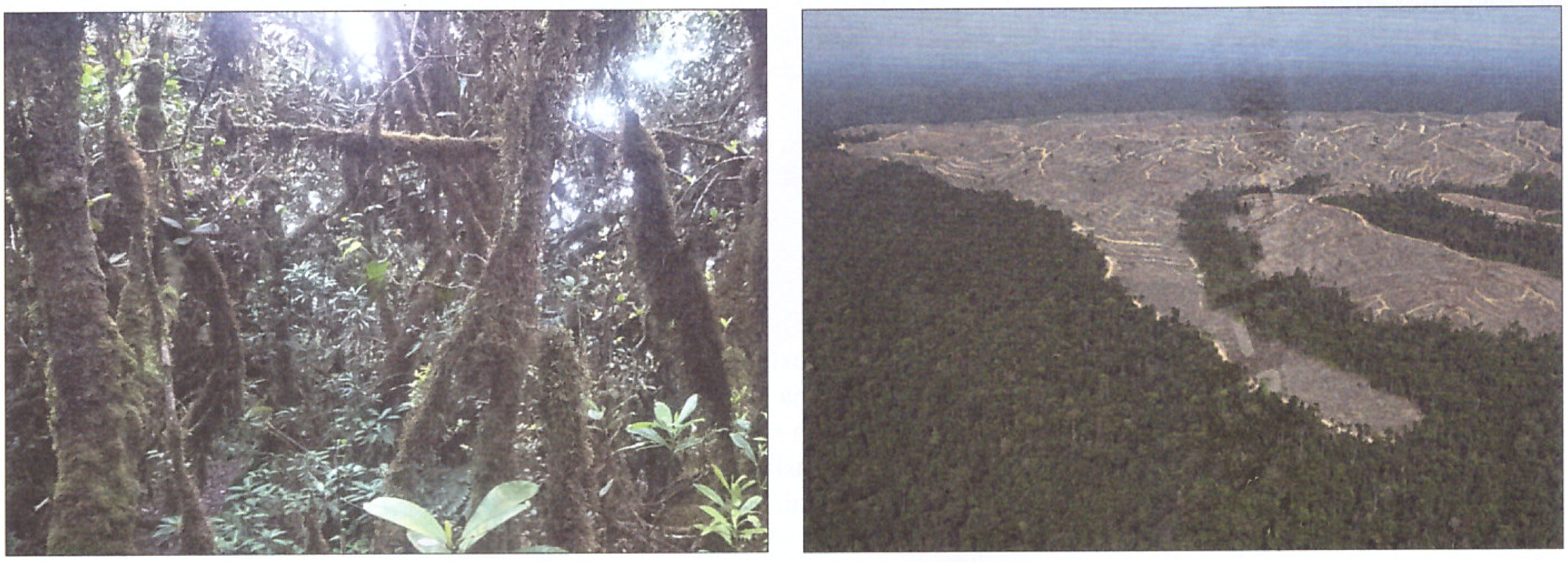

Tropické deštné lesy v Africe stále zmenšují svůj rozsah. Důvodem je rostoucí populace, která hledá možnosti obživy v nově získané orné půdě. Druhým důvodem je export dřeva z některých afrických států a využívání dřeva ke stavbám a jako topiva místními domorodci.

Národní parky slouží ke studiu a ochraně života zvířat, rostlin, geologických a krajinných tvarů. Základem fungování národních parků je zahraniční finanční a odborná pomoc.

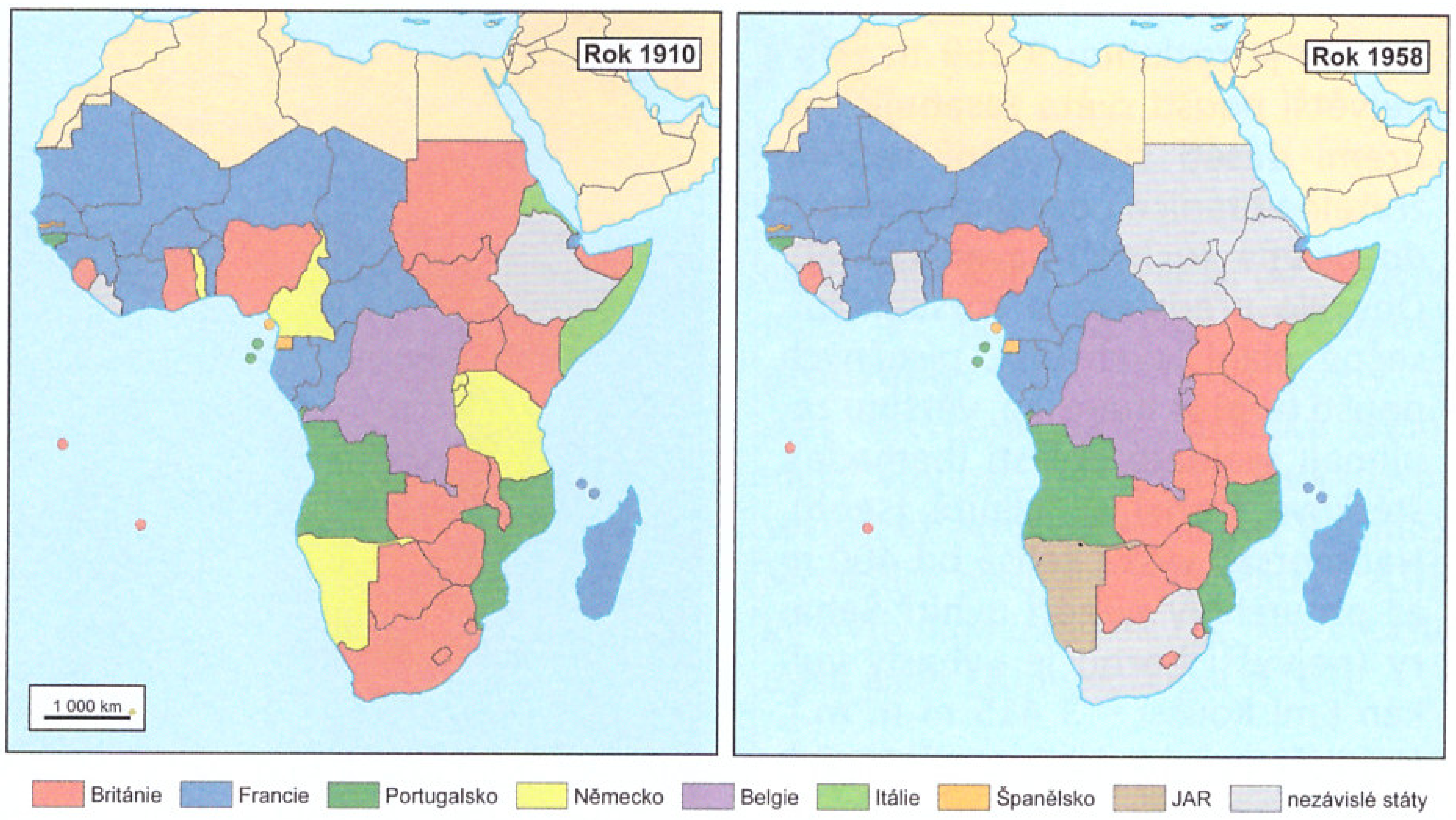

Vliv koloniálních mocností v Subsaharské Africe před Rokem Afriky (1960), kdy většina zemí makroregionu získala nezávislost.

tu pro zahraniční cestovní ruch. Pro jejich ochranu byly v makroregionu vytvořeny desítky národních parků.

❑ HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

V Africkém makroregionu se zformovali před miliony let **předchůdci moderního člověka**. V dnešní Keni a Tanzanii byly odkryty kosterní zbytky *Homo erectus* (člověk vzpřímený) a *Homo heidelbergensis* (člověk heidelberský). Ostatky *Homo sapiens* (člověk moudrý) byly nalezeny na většině území Afriky. Z něho se vyvinuli předci, kteří osídlili celé území Afriky a odtud i další kontinenty. V letech 500–1500 n. l. se Afrika vyvíjela v podstatě samostatně, jen s **malými vnějšími vlivy**, a to především z islámského světa. Samostatný vývoj Afrického makroregionu skončil obdobím **zámořských objevů**, kdy Evropané (nejdříve Portugalci, později Holanďané a Angličané) zakládali na pobřeží osady na doplnění zásob při cestách do Indie a východní Asie.

Proces **kolonizace** započali počátkem 16. století Portugalci, a to především ve východní Africe. Poté se do něho zapojily téměř všechny evropské koloniální velmoci, které si makroregion rozdělily na sféry vlivu. Kolonizace vrcholila na přelomu 19. a 20. století. Koloniální období s sebou přineslo politické, ekonomické, společenské, demografické a náboženské změny. Původní kmenové hranice nebyly respektovány, což se odráží i v průběhu dnešních politických hranic jednotlivých států. Ekonomicky byl makroregion využíván jako zdroj významného **přírodního bohatství** (dřevo, zemědělské produkty, nerostné suroviny) a levné pracovní síly. Na podrobení Afriky se významně podílely misie křesťanských církví, které zásadně změnily náboženské představy Afričanů. V severních oblastech Subsaharské Afriky převažuje v náboženském vyznání obyvatelstva islám.

- *Vysvětlete, proč byl někdejší Súdán rozdělen na dva státy.*
- *Pojem neokolonialismus je stále živý. Co si pod tím představujete?*
- *Které části Afriky byly ovládány jednotlivými evropskými velmocemi?*
- *Ve kterých zemích Subsaharské Afriky je dodnes úředním jazykem portugalština? Jaké to má důsledky pro tyto země a jaké pro Portugalsko?*
- *Ze kterých oblastí Afriky bylo vyvezeno nejvíce otroků? Jak se to promítlo do lokálních společností?*
- *Ve kterých afrických státech se náboženské konflikty nedávné doby staly příčinou zaostávání rozvoje?*

Druhá polovina 20. století znamenala v životě Afriky rozsáhlé politické a hospodářské změny spjaté s **dekolonizací** (především rok 1960 – „Rok Afriky“). Ovšem tehdejší období probíhající studené války mezi světovými mocnostmi mělo i velmi negativní dopad na ekonomiku většiny nově vzniklých afrických států, jež vydávaly velké částky nikoliv na rozvoj, ale na zbrojení. V této době došlo také k četným **válečným konfliktům**, které ovlivňovaly a podporovaly oba politické tábory tehdejšího bipolárního světa. To značně omezilo možnosti hospodářského a sociálního rozvoje většiny zemí. Jedním z nejpalčivějších problémů regionu je stále trvající korupční a nedemokratické prostředí sloužící často k obohacování místních elit. Jen některé státy makroregionu mohou sloužit jako pozitivní příklad zavedení demokratické stability a tím i ekonomického rozvoje regionu (např. Gabon, Botswana, Namibie).

❑ OBYVATELSTVO A OSÍDLENÍ

V současnosti žije na území makroregionu zhruba **miliarda obyvatel** a představuje tak třetí nejlidnatější makroregion. Vzhledem k vysokému přirozenému přírůstku (až 3 % ročně) lze očekávat, že se populace makroregionu do roku 2050 zdvojnásobí. Podstatné přitom je, že zde je podíl obyvatel **do 15 let** nejméně **třetinový**, v některých zemích se pohyboval či pohybuje až přes 40 %. Problematické životní podmínky vedou též některé Afričany k trvalé **emigraci** z kontinentu – většinou do Evropy a Izraele. Z Afriky dnes pochází polovina všech **uprchlíků** současného světa.

Zalidnění je průměrně na úrovni 40 obyv./km^2, ale existují velké regionální rozdíly. **Urbanizace** je nejnižší mezi makroregiony světa a pohybuje se okolo 30 %; nejnižší je v Ugandě a Etiopii, nejvyšší v Republice Jižní Afrika (JAR) – 65 %. Život většiny populace má charakter tradičního **venkova**, kde jsou obyvatelé z poloviny zaměřeni na samozásobení a z druhé na tržní produkci. Proto ve většině zemí makroregionu výrazně dominují

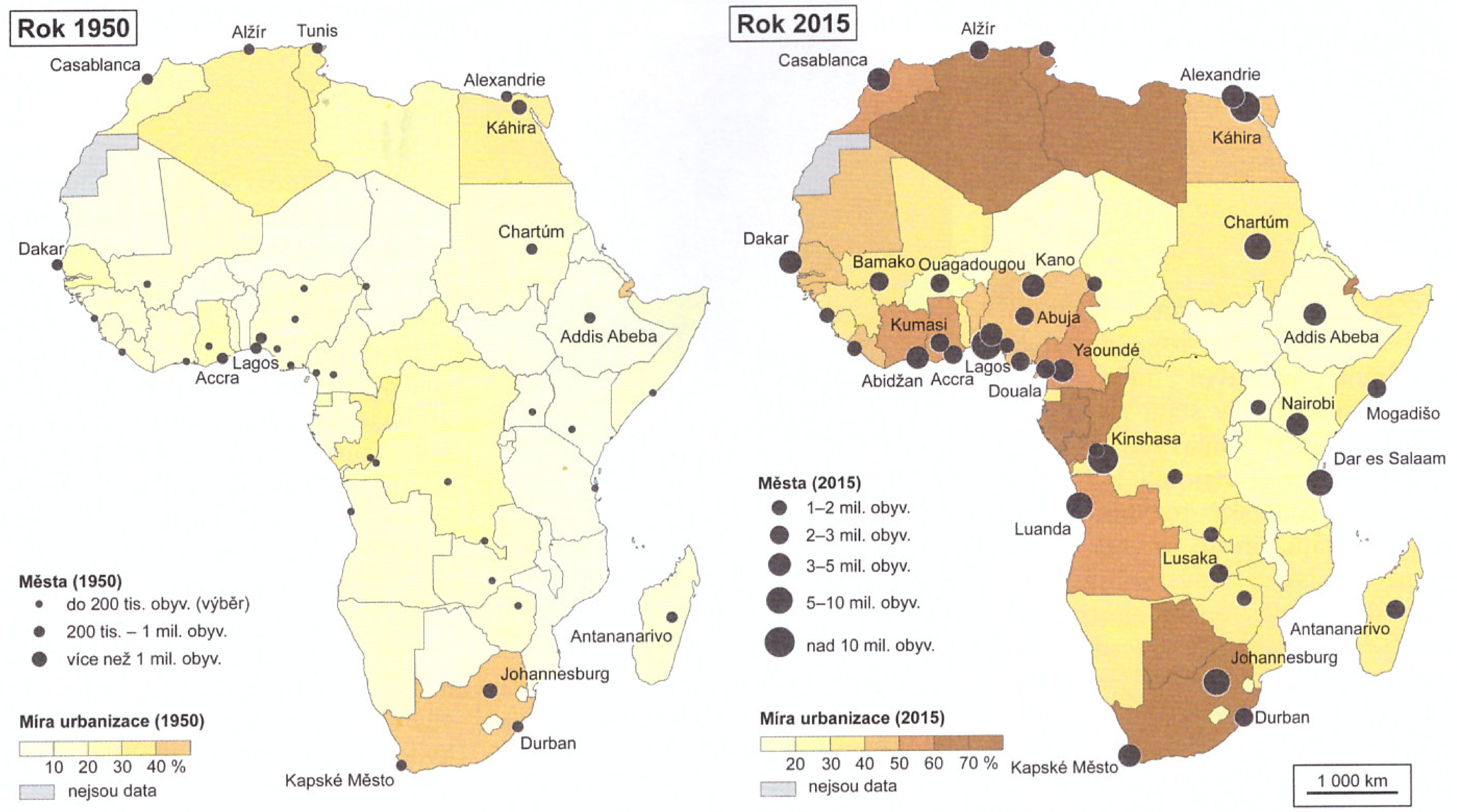
Rok 1950
Alžír
Tunis
Casablanca
Alexandrie
Káhira
Dakar
Chartúm
Addis Abeba
Lagos
Accra
Antananarivo
Johannesburg
Durban
Kapské Město
Města (1950)
do 200 tis. obyv. (výběr)
200 tis. – 1 mil. obyv.
více než 1 mil. obyv.
Míra urbanizace (1950)
10 20 30 40 %
nejsou data
Rok 2015
Alžír
Casablanca
Alexandrie
Káhira
Dakar
Chartúm
Bamako
Ouagadougou
Kano
Abuja
Kumasi
Yaoundé
Abidžan
Accra
Lagos
Douala
Addis Abeba
Nairobi
Mogadišo
Kinshasa
Dar es Salaam
Luanda
Lusaka
Antananarivo
Johannesburg
Durban
Kapské Město
Města (2015)
1–2 mil. obyv.
2–3 mil. obyv.
3–5 mil. obyv.
5–10 mil. obyv.
nad 10 mil. obyv.
Míra urbanizace (2015)
20 30 40 50 60 70 %
nejsou data
1 000 km

Vývoj urbanizace afrických států mezi rokem 1950 a 2015 ukazuje přesun obyvatelstva do měst. V důsledku opožděného ekonomického rozvoje oproti evropským státům přichází zhruba o 100 let později, je však dynamičtější a má mnohem více negativních souvislostí.

metropole mnohonásobně převyšující počtem obyvatel města na druhém a dalších místech.

➲ *Vysvětlete důsledky vývoje urbanizace pro africké země.*

➲ *Do roku 2050 se populace Afrického makroregionu téměř zdvojnásobí. Jaké budou důsledky takového populačního růstu? Diskutujte.*

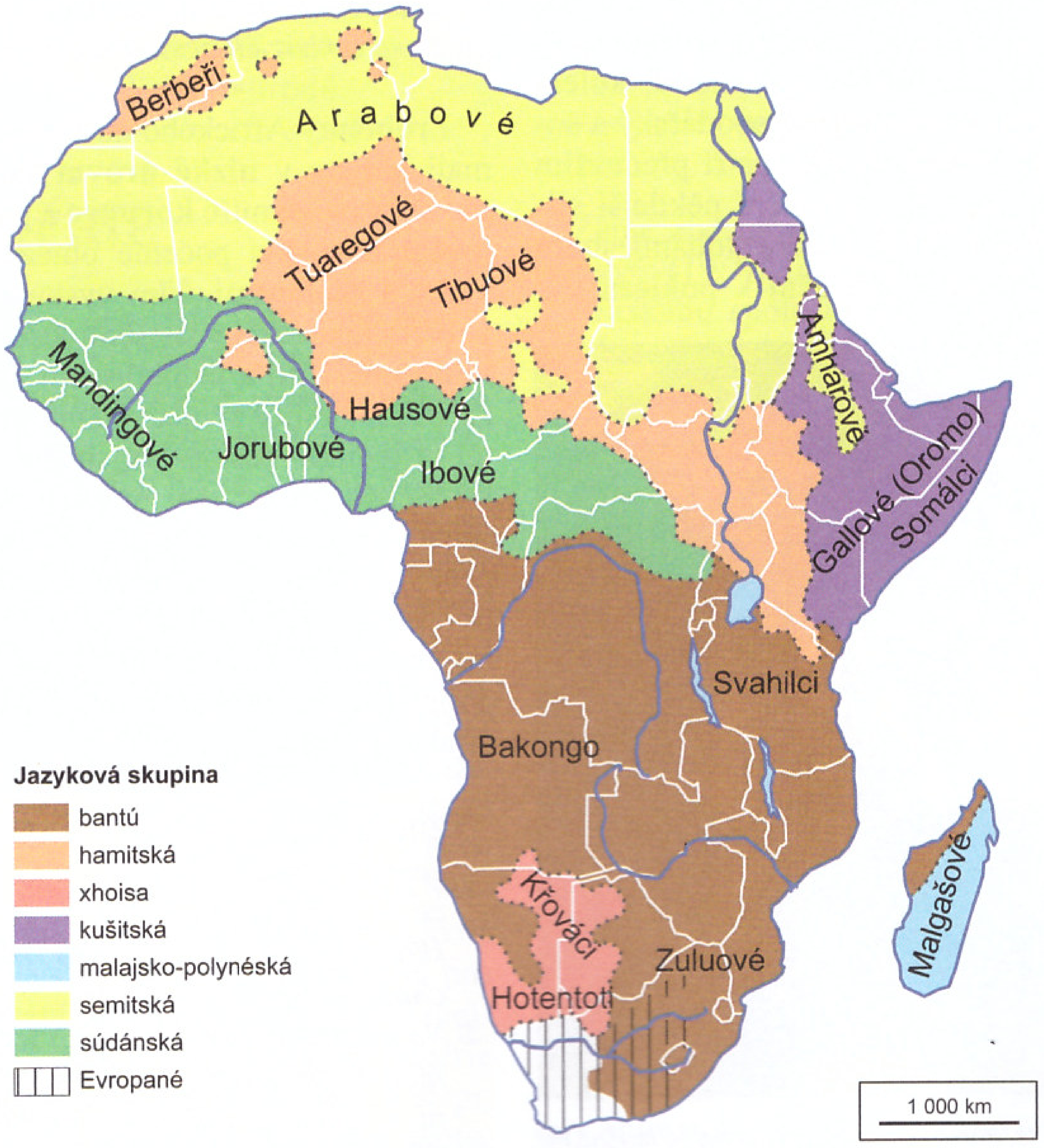
Berbeři
Arabové
Tuaregové
Tibuové
Mandingové
Jorubové
Hausové
Ibové
Amharové
Gallové (Oromo)
Somálci
Svahilci
Bakongo
Malgašové
Křováci
Zuluové
Hotentoti
Jazyková skupina
bantú
hamitská
xhoisa
kušitská
malajsko-polynéská
semitská
súdánská
Evropané
1 000 km

Hlavní etnické a jazykové skupiny původního obyvatelstva Afriky.

Obyvatelstvo se vyznačuje velmi **nepříznivými** demografickými a sociálními charakteristikami. Extrémně nízká je **střední délka života** dosahující pouze 57 let pro muže a 60 let pro ženy, což je o deset let méně, než mají jiné makroregiony s nejnižší hodnotou. Obdobně extrémní je i míra **gramotnosti**, blížící se pouze k 65 %. Obrovským problémem je **výskyt řady nemocí** jinde ve světě neznámých nebo podstatně méně rozšířených (spavá nemoc, AIDS, bilharzióza, malárie, úplavice aj.). Tento stav se sice v posledním půlstoletí podstatně zlepšil, ale stále je Subsaharská Afrika ze všech makroregionů těmito chorobami postihována nejvíce.

Vzhledem k velkému počtu **jazyků** užívaných v Africkém makroregionu je logické, že ve většině států je úředním jazykem některý ze světových jazyků, zejména **francouzština** a **angličtina**, tedy jazyky bývalých kolonizátorů. Podle **náboženství** převládají podle odhadu **křesťané** (70 %) a muslimové (20 %); zbytek tvoří příslušníci tradičních domorodých, popř. jiných náboženství.

❑ HOSPODÁŘSTVÍ

Ekonomika Subsaharské Afriky je daleko **nejslabší** mezi makroregiony. Vyprodukuje pouze 2,2 % „světového" HDP, zhruba tolik jako Australsko-oceánský makroregion, který má ale třicetkrát méně obyvatel. Na obyvatele se zde vyprodukuje pouze 4 tis. USD (2016), což je spolu s Indickým makroregionem nejméně. Velmi **kolísavé** jsou roční přírůstky (resp. poklesy), které se většinou odvíjejí od změn ceny surovin, popř. zemědělských komodit.

Základním problémem hospodářství makroregionu je nedostatečně rozvinutá dopravní infrastruktura a závislost většiny států na **exportu** jedné či dvou **klíčových komodit**. V posledním čtvrtstoletí byl nastartován hospodářský rozvoj řady afrických států, přesto je však domácí zpracovatelský průmysl zatím poměrně slabý. Proto většina **spotřebního zboží**, strojů a zařízení je **dovážena** ze zahraničí, a to z bývalých koloniálních mocností, které však v současnosti vytlačuje Čína. Ta totiž dodává zejména jednodušší stroje a zařízení levněji než hospodářsky vyspělé státy, a navíc si neklade žádné politické požadavky týkající se korupce, dodržování lidských práv apod. Vzhledem k nízkému stupni hospodářského rozvoje většiny zemí Subsaharské Afriky můžeme celý makroregion charakterizovat z globálního pohledu stále jako **hospodářskou periferii** s největší koncentrací hospodářských a sociálních problémů současného světa. Většina průmyslových podniků produkuje výrobky s malou přidanou hodnotou.

Hospodářství Subsaharské Afriky stojí stále na dvou základních pilířích. Těmi jsou zemědělství a těžba surovin. **Zemědělství** zajišťuje asi polovině obyvatel potřebnou výživu samozásobením a polovina produkce je orientována především na zahraniční trhy, kde se uplatňují komodity, jako jsou **kakaové boby** (65 % světové produkce), jádra **kokosových ořechů** (kopra), **káva**, palmový olej, čaj, bavlna, podzemnice olejná, tropické ovoce aj. Živočišná produkce je přes velké počty chovaných zvířat relativně slabá. Má **nízkou efektivnost** a kvalitu, slouží především potřebám chovatelů, resp. lokálnímu trhu. Exportní význam má především **vlna a kůže**.

Jednou z forem pomoci chudým regionům Afriky a především ženám s dětmi je zaplacení a darování užitkového zvířete – nejčastěji kozy.

Makroregion Subsaharská Afrika má vedle rozsáhlých periferních oblastí s tradiční společností několik významných **jádrových území**, kolem kterých se formuje hospodářský a sociální rozvoj. K nim patří především **JAR** jako stát a v něm někdejší silná průmyslová centra Johannesburg a Pretoria. Vzhledem k poklesu významu těžby v okolí a objemu vyvážených surovin (zlato, diamanty, uhlí, rudy aj.) jeho hospodářský význam poněkud poklesl.

Druhým takovým jádrovým územím je pobřeží **Guinejského zálivu** a tam především pobřežní oblast Nigérie s městem Lagos. Lagos je jednou z nejrychleji rostoucích aglomerací současného světa (velikostí mezi deseti největšími městy). Oblastí významné těžby ropy a zemního plynu je pobřeží a šelf na sever od ústí řeky Kongo v Gabonu a v Rovníkové Guineji. Rozsáhlé rudné bohatství (především měď) se těží v konžské provincii **Katanga** a v sousedních státech. Z této těžební oblasti se suroviny vozí železnicí do přístavu Dar es Salaam v Tanzanii už z dob koloniální éry. Tato rozsáhlá těžební a průmyslová oblast využívá elektřinu vyráběnou hydroelektrárnami na přehradách řek Zambezi a Kafue.

- *Vysvětlete, v čem spočívají hlavní rizika zaměření hospodářství na vývoz jedné či několika málo komodit.*
- *Proč v posledních dvou desetiletích v makroregionu podstatně narostl vliv Číny?*
- *Zjistěte, které země Subsaharské Afriky vykazují největší počty zahraničních turistů. Uvažujte o přínosu a rizicích cestovního ruchu.*

Problémy Afrického makroregionu mají kořeny v **nízké úrovni vzdělanosti** a vysoké míře **korupce** a přisvojování bohatství početně omezenými klany a skupinami. Tím vystupují do popředí také otázky snášenlivosti mezi **náboženstvími** a jednotlivými etniky. Zlepšení kvality života většiny obyvatel je jedinou cestou jak situaci Afriky zlepšit. Podstatné zvýšení životní úrovně (bydlení, zdravotní a sociální péče, dopravní infrastruktura, produktivita práce atd.) je tak v zájmu nejen samotných Afričanů, ale i obyvatel populačně stagnující a pro Afričany atraktivní blízké Evropy.

- *Zjistěte, jak v Etiopii a dalších zemích pomáhají české organizace se vzděláváním. Proč je rozvoj školství tak důležitý pro rozvoj chudých zemí?*
- *Na internetových zdrojích a sociálních sítích zjistěte, jak Člověk v tísni v Africe přispívá k zajišťování zdrojů pitné vody.*

Jedno z tržišť v Addis Abebě, metropoli Etiopie. Zjistěte, které základní potraviny je možné na tržištích v této chudé zemi koupit.

Základní údaje o vybraných státech Afrického makroregionu

Stát	Rozloha	Obyv.	Hustota zalidnění	Populační růst ∅	Stř. délka života	Urbanizace	Gramotnost	Růst HDP ∅	HDP na obyv.
	tis. km²	*mil.*	obyv./ km²	%	*roky M/Ž*	%	%	%	*tis. USD*
	2016	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*
Etiopie	1 100	100	90	2,9	63/67	20	40	10,5	1,5
Súdán	1 900	40	20	2,1	62/65	35	35	1,5	4
Ghana	240	30	125	2,2	61/63	55	55	7,5	4
Nigérie	925	190	200	2,5	53/53	50	50	4,5	6
Uganda	240	40	165	3,3	57/61	15	70	4,0	1,5
Keňa	580	45	80	2,7	60/64	25	70	5,5	3
Tanzanie	950	50	50	3,2	64/67	30	80	5,0	2,5
Dem. rep. Kongo	2 350	82	35	3,2	58/61	40	75	6,0	0,7
Mosambik	800	25	30	2,8	54/57	30	50	6,0	1
JAR	1 200	55	45	0,5	55/60	65	95	2,5	13

V Etiopii, jedné z nejchudších zemí světa, pomáhá česká nezisková **organizace Člověk v tísni** od roku 2003. Věnuje se zlepšování zemědělství, zajišťování a obnově zdrojů obživy, přístupu k pitné vodě a sanitaci, vzdělávání a sociálním programům a v případě okamžité potřeby také humanitárním projektům. Člověk v tísni pomáhá vrtat a spravovat nové studny, od kterých vedou rozvody vody do vesnic, škol a zdravotnických zařízení. Studny zásobují pitnou vodou tisíce lidí a přispívají nejenom k lepší hygieně, ale také výrazně snižují riziko onemocnění způsobených konzumací závadné vody. Staví nové školy, aby více dětí mělo šanci na kvalitní vzdělání, které je zásadní pro jejich budoucnost. Mladí lidé mohou navštěvovat rekvalifikační a učňovské kurzy, které jim pomohou sehnat si práci. Organizace se stará, aby využívali správné techniky a uměli dobře reagovat na klimatické změny a předcházeli tak neúrodě.

Organizace Člověk v tísni vybudovala v Etiopii řadu nových odběrných míst pitné vody, Představitelé místní komunity jsou odpovědni za správu a údržbu zdroje, aby fungoval po celý rok. Zajištění pitné vody v Africe je jedním z klíčových problémů dalšího rozvoje.

Vzdělaná populace je jedním z nejzákladnějších předpokladů rozvoje afrických zemí. Nové školy postavené organizací Člověk v tísni i s hygienickým zázemím k tomu významně přispívají.

NIGÉRIE

Výraznou osu státu tvoří řeka **Niger**, která v ústí vytváří rozsáhlou bažinatou deltu původně porostlou mangrovníky. Zde se nacházejí největší naleziště ropy a zemního plynu v zemi. **Srážky** ubývají směrem od jihu (asi 3 000 mm/rok) k severu (400 mm ročně). Na jihu se rozkládá tropický **deštný les**, jehož kácení je důsledkem zvýšeného tlaku narůstajícího počtu obyvatel vyžadujících novou ornou půdu a pastviny. Prales ovšem ubývá i v důsledku používání velmi nešetrných technologií při těžbě ropy zahraničními těžaři. V centrální části země se pak nachází **vlhčí pásmo savany**, která je intenzivně zemědělsky využívána především pro pěstování obilovin a podzemnice olejné (na export). V severní části Nigérie se rozprostírají **suché savany** a stepi, využívané především k pastvě skotu, koz a velbloudů.

Země získala **nezávislost** v „Roce Afriky" (1960), ale zůstala součástí Britského společenství národů. Po získání nezávislosti došlo k opakovaným státním **převratům**, kdy nejsilnější etnika (resp. jejich představitelé) se snažila o co největší podíl na moci a dosažení z toho plynoucích výhod. Snaha o odpoutání Igbů (Ibů) ze společného státu (vytvoření samostatné **Biafry** v roce 1967) byla ovlivněna velkým pogromem a následnou **občanskou válkou** (asi 1 mil. obětí). V Nigérii se několikrát vystřídali u moci zvolení prezidenti a samozvaní diktátoři z **vojenských kruhů**. V posledních letech se objevují náznaky stability, mj. díky uplatňování rozdělení dvou nejvyšších funkcí mezi křesťany a muslimy.

Nigérie je **nejlidnatějším státem** makroregionu, neboť svými 190 miliony obyvatel (7. místo na světě) představuje téměř pětinu jeho populace. Ročně se počet obyvatel zvyšuje o pět milionů, tj. po Indii a Číně absolutně nejvíce na světě. Demografická situace patří k nejhorším na světě, extrémně nízká je **střední délka života** – 53 let pro muže i pro ženy. Úroveň tohoto indikátoru pro muže a pro ženy nemá ve světě obdoby. Velmi nízká je i míra **gramotnosti** dosahující přibližně 50 %.

Klíčovým problémem země je veliká **etnická roztříštěnost**, kdy se uvádí přes 250 etnik se specifickými jazyky a kulturou. Území státu je také výrazně nábožensky rozděleno na **muslimskou** severní a **křesťanskou** jižní část. Především v místech styku obou náboženství dochází ke konfliktům spojených s ničením kostelů, celých vesnic a vyháněním nemuslimských obyvatel. V některých severních spolkových státech Nigérie bylo vyhlášeno muslimské právo šaría (v rodinném a dědickém právu platí šaría již dávno).

➲ *Zjistěte více informací o konfliktech mezi obyvateli a těžařskými firmami v posledních letech.*

Tržiště v Subsaharské Africe slouží k odprodeji přebytku zeleniny, ovoce, vajec, batátů a dalších produktů jednotlivých pěstitelů a je převažující formou zásobování městských obyvatel potravinami.

➲ *Srovnejte mapu kmenových území před příchodem Evropanů a současné hranice států na pobřeží Guinejského zálivu.*

Urbanizace dosahuje 50 %. Nachází se zde čtyři milionová města – Lagos (16 mil. obyvatel), Kano (4 mil.), Ibadan (2,5 mil.) a Benin City (1 mil.). Dynamický růst **Lagosu** je spojen s rozsáhlou těžbou, zpracováním a exportem ropy a zemního plynu v řadě ložisek na pobřeží a s rozvojem zpracovatelského průmyslu. Těžba silně devastovala pobřežní laguny a porosty mangrovníků a ničila životní prostředí zdejších obyvatel. Chudinské čtvrti Lagosu rostou nebývalým tempem, ostatně jako téměř ve všech městech Subsaharské Afriky, kde se koncentrují chudí vesničané s nadějí na lepší život ve městě.

➲ *I přes velký počet obyvatel není Lagos hlavním městem. Jak se jmenuje hlavní město Nigérie, ve které části státu leží a jaké byly okolnosti jeho založení? Víte, ve kterém dalším státě bychom našli obdobnou situaci?*

Nejsilnější ekonomika makroregionu zaujímá 22. pořadí ve světě, je na stejné úrovni jako např. Polsko či Švédsko, které však má dvacetkrát méně obyvatel. Hospodářství Nigérie je založeno na zemědělské a surovinové produkci, v níž dominuje **ropa** a **zemní plyn**. Kolem 40 % vytěžené ropy se dodává do USA, hlavním obchodním partnerem je podobně jako v jiných subsaharských zemích Čína. Ropa se podílí 90 % na **exportu**, 5 % připadá na zemní plyn.

Lagos je největším městem Nigérie a jedním z nejrychleji rostoucích velkoměst světa. Předpokládá se, že po roce 2030 bude asi největší světovou aglomerací se 40 miliony obyvatel.

Problémem je regionální rozdělení **zisků z ropy**. I když většina ropných nalezišť se nachází na jihu, na území kmenů Ogoni, mnoho financí je přerozděleno do severní, respektive jihozápadní části kmenů Jorubů. Toto je některými obyvateli vnímáno jako regionální „nespravedlnost“ a je dalším zdrojem napětí a konfliktů, které přetrvávají i v nynějším parlamentním systému země. Napětí mezi křesťany a muslimy je řešeno i ústavním zákonem, kdy prezident a viceprezident musí být odlišného náboženství.

Průmysl má spíše lokální charakter (textilní a potravinářský), dynamicky roste sektor služeb, které vytvářejí téměř 50 % HDP, klesá podíl **zemědělství** (25 % na hodnotě HDP). To se zaměřuje zejména na domácí spotřebu (kukuřice, rýže, sorgo, kasava). Nejvýznamnější exportní plodinou je tradičně **kakao** (4. místo na světě v produkci v roce 2015) a **podzemnice olejná** (3. místo).

Nigérie je stát s dosud vysokou mírou **kriminality**, **korupce** a **nábožensky** motivovaných problémů, které vlády zatím nejsou schopny zvládnout. Řešení této konfliktní situace lze spatřit především v postupném zavedení demokratických poměrů. Dalším krokem by mělo být zajištění vzdělanosti obyvatelstva, práv žen a menšin, prosazení náboženských svobod a vzájemné tolerance. V Nigérii, podobně jako v řadě dalších zemí Afriky, je díky jejich pozvolnému rozvoji postavení bývalých koloniálních mocností stále oslabováno. Jejich místo, hlavně v exportu surovin a umísťování vlastní průmyslové produkce, zaujímá stále výrazněji Čína.

➲ *Subsaharská Afrika má velmi vysoký přirozený přírůstek. Pokud se nezmění poměry, bude mít proti dnešní 1 miliardě v roce 2050 nejméně 2 miliardy. Odhadněte/vypočtěte, jaký je tedy dnešní přirozený přírůstek Afriky.*

➲ *V Subsaharské Africe asi třetina obyvatel musí vystačit s denním příjmem na úrovni 2 dolarů. Dokázali byste to alespoň několik dní?*

Mys Dobré naděje představuje velké téma objevitelských cest od počátku 15. století. Dnes je Střelkový mys atraktivní lokalitou pro tisíce turistů. Na návětrné straně rostou stálezelené křovinaté lesy, za prvním hřebenem jsou již jen vyprahlé stepi a dále polopouště. Na malých vzdálenostech se zde vyskytuje velmi rozdílná biota.

➲ *Nemoc AIDS je v Subsaharské Africe zásadní problém rozvoje. Zjistěte, které země mají nemocných absolutně nejvíce a ve kterých je nejvyšší nemocnost AIDS v přepočtu na 1 000 obyvatel.*

Nollywood. Jedním z odvětví, které v zemi mimořádně prosperuje, je výroba filmů. Toto odvětví má v zemi více než stoletou historii, ale nebývalý boom se datuje od roku 1992. Velmi rychle vytváří levné filmy, roční produkce se pohybuje kolem 2 000 filmů. Odvětví tak generuje roční obrat kolem 3,5 mld. USD a jeho produkce se exportuje nejen po celé Africe, ale i do afrických domácností emigrantů v Evropě a USA. Odvětví bývá jako celek nazýváno Nollywood a po Bollywoodu v Indii jde o největší světovou produkci daleko předstihující (a také mnohem dražší) výkon amerického Hollywoodu.

REPUBLIKA JIŽNÍ AFRIKA (JAR)

Republika Jižní Afrika, jak zní oficiální překlad názvu státu, se výrazně odlišuje od zbytku celého makroregionu. Jedná se o hospodářsky **nejvyspělejší území** makroregionu, které se podílí na HDP zhruba jednou pětinou. JAR má rozsáhlé a málo členité pobřeží, lemované většinou jen úzkými pobřežními nížinami. Charakteristické jsou velmi různorodé přírodní podmínky, které vytvořily pestrou **biodiverzitu**, především na jihozápadě země kolem Kapského Města. Zde se na návětrné straně při pobřeží udržují stálezelené husté křovinaté porosty, vystřídané na závětrné straně stepní, dále ve vnitrozemí i polopouštní a pouštní vegetací. JAR je velmi **hornatá**, Dračí hory dosahují výšek přes tři tisíce metrů s četnými hřebeny a výběžky oddělujícími velké mezihorské plošiny ve výškách 1 000–2 000 m. Na jihovýchodě a na západě Kapských hor spadne většina **srážek**, značné prostory vnitrozemí pokrývají řídce osídlené pustiny suchých stepí a kamenitých polopouští (na severozápadě také poušť Kalahari).

➲ *Ke kterým úmořím patří území JAR? Zjistěte, co je Střelkový mys a čím je pozoruhodný.*

JAR vyčlenila na svém území 22 rozsáhlých **národních parků**´s původními biotopy (zaujímají asi 6 % státního území) obývaných i řadou velkých savců (sloni, lvi, nosorožci, hroši či buvoli). Parky jsou velmi dobře organizované a chráněné (na rozdíl od většiny ostatních zemí v Subsaharské Africe) a jsou významným cílem organizovaného cestovního ruchu.

Prvními trvale usedlými Evropany v oblasti byli **Holanďané** v průběhu 17. století. Holandská Východoindická společnost vybudovala poblíž Stolové hory na území dnešního **Kapského Města** (Cape Town) první trvale obydlenou osadu. Tató společnost dodávala otroky pro práci na plantážích na území osady i v jejím zázemí, případně i do jiných oblastí. Během 19. století byli **Búrové** (potomci prvních, především nizozemských osadníků) vytlačováni novými imigranty, převážně z Anglie.

Britská diplomacie chtěla mít nad strategickým místem na dopravní trase do Indie kontrolu, usilovala proto o faktické ovládnutí jižní Afriky. Neshody s Búry vyústily v tzv. **búrské války**. Měly za následek „Velký trek“, tedy přesun původních búrských osadníků dále do vnitrozemí, kde zakládali nové osady a republiky. Ty Británie anektovala a v roce 1910 byla vytvořena **Jihoafrická unie** se statusem britského dominia. V zemi byla oficiálně nastolena politika **apartheidu**, odděleného soužití ras. Rozlišovaly se rasy bílá, černá (nazývaná nepřesně Bantu), míšenci (tzv. „kapští barevní“) a Asiaté. Pro separaci černých obyvatel a jejich tradičního způsobu života byly zřizovány tak zvané **bantustany**, v nichž domorodé obyvatelstvo žilo ve značně bídných poměrech a většinou pouze ze samozásobitelského zemědělství.

Představa o tučňácích vyskytujících se jen v Antarktidě není přesná. Pobřeží i malé ostrovy na jihu JAR obývají tisícové kolonie, některé jsou v kontaktu se zástavbou Kapského Města.

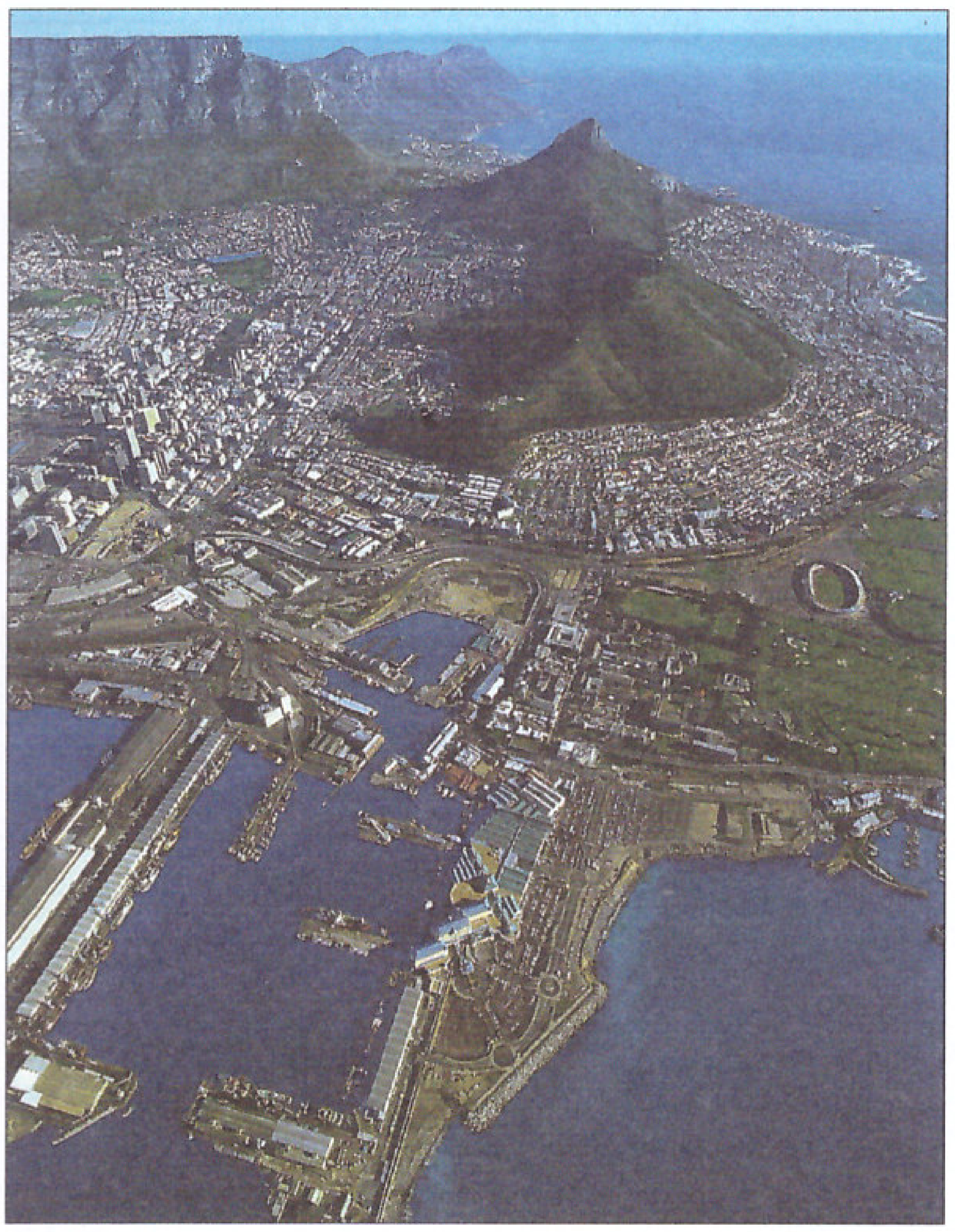

Botswana je severním sousedem JAR a dnes jedním z nejvýznamnějších těžařů diamantů na světě. Jejich těžbu provozuje jihoafrická společnost De Beers, která kontroluje okolo 60 % světového obchodu s diamanty. Stát má také značný turistický potenciál, který již dnes z velké části využívá. Turisté se zajímají především o pozorování africké divočiny v území vnitrozemské delty řeky Okavango a v četných chráněných územích na severovýchodě země (např. národní park Chobe).

Botswana však také vykazuje nejvyšší podíl **nemocných AIDS** na světě. Nejvíce je tato nemoc rozšířena ve věkové kategorii do 25 let, kdy je již každý druhý člověk nakažen. Tento stav vede v některých oblastech k vymírání celých vesnic a v budoucnosti k dalšímu rozšíření nemoci a dokonce i úbytku obyvatel.

V Subsaharské Africe je zhruba 5 % obyvatel nemocných AIDS, což je asi 60 % všech osob nakažených virem HIV na světě. Celosvětově je takových osob přes 35 milionů a ročně na nemoc umírají asi 2 miliony z nich.

Dnešní námořní doprava díky logistice nevyžaduje rozsáhlé sklady a překladiště v přístavech. Proto Kapské Město přestavělo rozsáhlou oblast doků, skladišť a překládacích zařízení na parkoviště, zábavní a relaxační prostory a obchodní centrum pro návštěvníky i domácí. V pozadí Stolová hora rozděluje milionové velkoměsto na několik částí, každá má odlišnou sociální strukturu.

Rasová segregace byla zrušena v roce 1989, její důsledky jsou však patrné dodnes. Například se zde téměř nevyskytují smíšená manželství mezi bělochy a černochy a probíhá také emigrace bělochů do zahraničí. Vysoká **kriminalita** a politické překážky kladené opozici charakterizují **křehký smír** mezi většinou černošského obyvatelstva různých kmenů a mezi „barevnými" a „bílými" obyvateli. Tak je tomu však i v mnoha dalších zemích Subsaharské Afriky.

- *Vysvětlete, jak ovlivňovala politika apartheidu běžný život domorodců.*
- *Zjistěte, kdo byl Nelson Mandela a proč byl dlouhodobě vězněn.*
- *Kdo byl Cecil Rhodes a jak se prosadil v Jižní Africe? Který stát se dříve nazýval Rhodesie?*
- *Vysvětlete rozdíl mezi hladem a podvýživou.*

Současná **populace** JAR dosahuje 55 mil. obyvatel (2016), do tohoto počtu nejsou započítáni **nelegální imigranti**, jejichž počet se odhaduje na pět milionů. Dynamický početní růst po druhé světové válce se nyní prakticky zastavil a populace **stagnuje**. Střední délka života je v důsledku AIDS, kterým trpí asi pět milionů lidí, nízká a dosahuje 55 let u mužů a 60 let u žen. Daleko nejvyšší mezi státy Afrického makroregionu je však míra **gramotnosti** (95 %).

Černoši různých etnik tvoří asi 80 % obyvatel (nejpočetnější jsou Zuluové a Xhosa), ale žijí zde desítky menších etnik, některá dlouhodobě, jiná sem z okolních zemí jihu Afriky přilákala naděje na lepší život. Běloši tvoří asi 10 % obyvatel – jde většinou o Afrikánce (dříve Búrové) a Angličany. Třetím etnikem jsou přistěhovalci z bývalé Britské Indie – Indové a Pákistánci (necelá 3 %). Zbytek tvoří pestrá skupina míšenců uvedených tří hlavních skupin. V **náboženství** jsou nejvýznamnější skupinou protestanti, silně zastoupená jsou i původní animistická náboženství domorodců. Ve městech dnes žije asi 65 % obyvatel. Část obyvatel měst však obývá sice legální, ale jinak velmi primitivní obydlí (vláda zajišťuje dodávku elektřiny a vody). Další část obyvatel „žije" v nelegálních koloniích („township") z nejlevnějších materiálů, bez vody, kanalizace a elektřiny. Mezi černými obyvateli a bílými panuje v zemi po století nadvlády bílých a „divokého soužití" **křehké příměří**. Jak na venkovských farmách, tak v některých čtvrtích ve městech jsou ovšem bílí majitelé izolováni za vysokými ploty s elektřinou.

Přestože se jedná o druhou nejsilnější **ekonomiku** makroregionu, do-

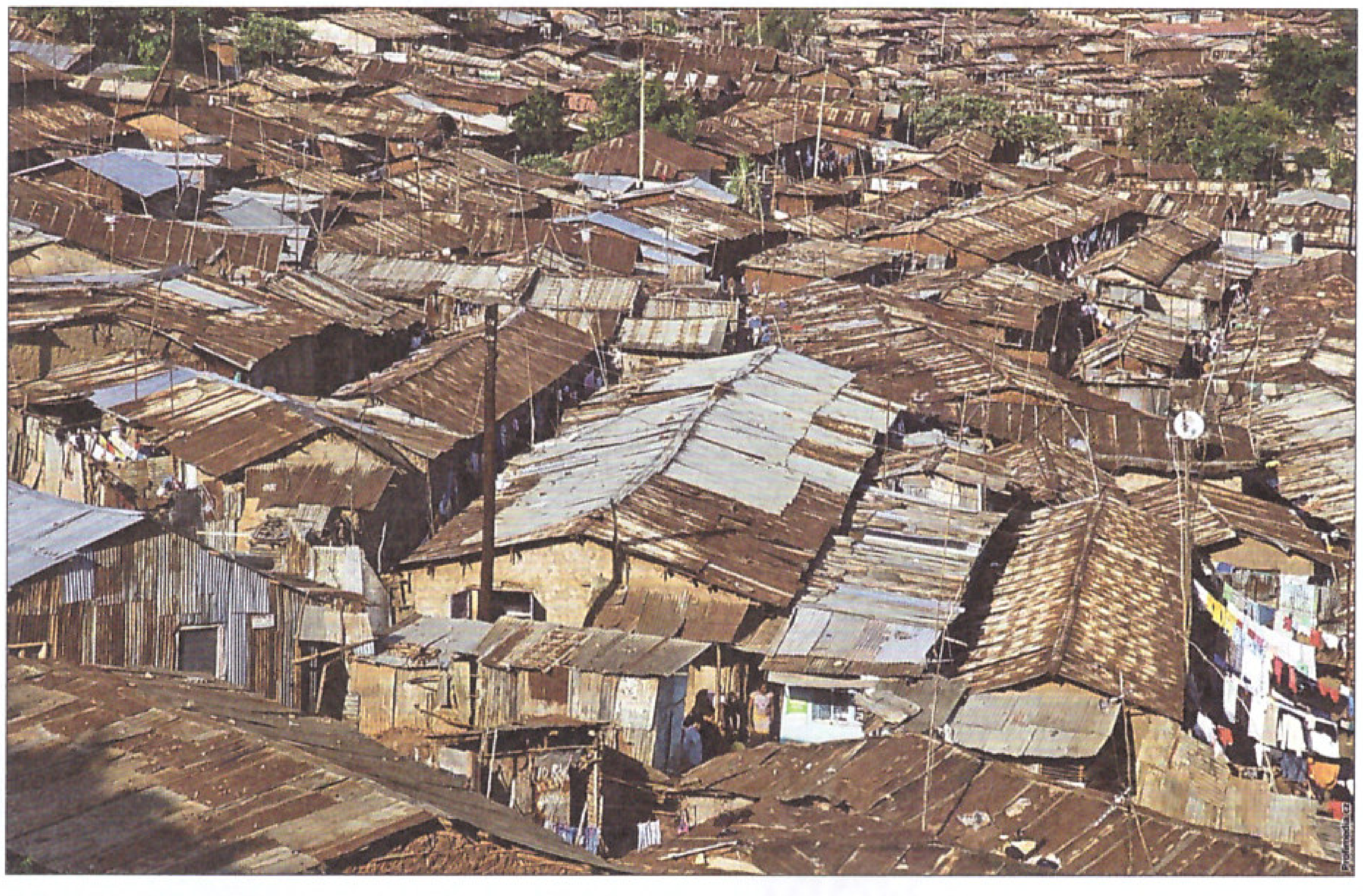

Soweto (zkratka pro předměstí Johannesburgu v JAR: South West Town) je typický slum částečně postavený svépomocně obyvateli a částečně jde o jednoduché bydlení v nájemních bytech. Asi 1,5 milionu obyvatel Soweta tvoří málo kvalifikovaní černoši a jejich potomci z dob těžařského boomu v oblasti Johannesburgu. Dnes, v době recese těžby surovinových zdrojů, má vysoký podíl nezaměstnaných a patří k nejméně bezpečným městům světa.

Durban byl v nedávné minulosti klíčovým přístavem pro export surovin z JAR. Pokles zájmu o některé suroviny vedl k hledání nové funkce pro milionové město. Je jím cestovní ruch na plážích u teplého Indického oceánu a také základna pro safari v blízkých národních parcích.

Safari. Rostoucí tlak na hospodářské využití africké krajiny vede ke stále luxusnějším nabídkám zájemcům o safari. Na snímku nejde o gepardův úlovek, ale o potravu, která mu byla předložena co nejblíže kamerám návštěvníků.

chází k výrazným propadům ve světovém žebříčku. V přepočtu HDP na obyvatele (13 tis. USD v roce 2016) je však úroveň zhruba třiapůlkrát vyšší, než je průměr makroregionu. Třebaže proti nedávné minulosti je export **surovin** nižší, JAR stále zaujímá jedno z předních míst v produkci a vývozu rud a kovů **zlata**, **platiny** (60 %), **chromu** (50 % světové těžby), **manganu**, **diamantů**, uhlí a železné rudy. Část těžby se zpracovává přímo v zemi, která disponuje téměř komplexní strukturou průmyslových odvětví.

- ➲ *Se kterými produkty z JAR se můžete setkat v našich obchodech?*
- ➲ *Víte, které velké sportovní akce hostila JAR po roce 2010?*
- ➲ *Které jazyky jsou v JAR uznávány jako jazyky úřední?*
- ➲ *Které státy dnešní Subsaharské Afriky byly v minulosti ovládány evropskými kolonizátory?*

Zemědělství v JAR je velmi rozmanité jak svou specializací, tak farmářským charakterem výroby. Rozsáhlé rodinné farmy, vlastněné převážně starými rody (Afrikánci), zaměstnávají desítky domorodců alespoň sezonně a produkují velké množství produktů jak pro vlastní potřebu, tak pro místní trh i pro **export** (víno, bavlna, obilí, maso, ovoce). Některé **farmy** nyní vlastní či najímají i domorodci. V blízkosti těchto velkých převážně na trh orientovaných farem žijí rodiny námezdních sezonních dělníků s malými políčky a drůbeží, jejichž produkce je určena výhradně k samozásobení. V oblastech s horšími klimatickými podmínkami se chová dobytek, ovce a místy pštrosi využívající chudé pastviny.

Především v hlavní těžební oblasti kolem Johannesburgu (asi 3 mil. obyvatel) a Pretorie (v aglomeraci asi 1 mil. obyvatel) je v současnosti vysoká **nezaměstnanost** a silná **kriminalita**. V přístavech Kapské Město (Cape Town) a Durban to vedlo k posílení významu těchto měst pro rozvoj domácího i zahraničního **cestovního ruchu** a služeb. Kolem Kapského Města jsou hlavními předpoklady cestovního ruchu přírodní zvláštnosti (mys Dobré naděje, Stolová hora, botanická zahrada, vysoká biodiverzita krajiny, kolonie tučňáků, lvounů a tuleňů). Kolem Durbanu i písčité pláže na březích teplého Indického oceánu vybavené službami.

Safari je formou cestovního ruchu orientovanou na zájemce o poznávání přírody. Safari jsou organizována specializovanými firmami, některé jsou schopné připravit program dle přání a peněženky zájemce. Organizace takových cest po národních parcích vyžaduje přísné dodržování bezpečnostních pravidel přenocování v objednaném kempu či hotelu. Pobyt v národních parcích mimo tyto formy ubytování je po 18. hodině postihován velkými pokutami. Hlavním cílem masy turistů je tak zvaná velká pětka afrických savan.

- ➲ *Zjistěte, o která zvířata je v národních parcích největší zájem.*
- ➲ *Uveďte důvody hospodářského propadu sousední Zimbabwe po roce 2000.*

V místech, kde není možné pást skot ani ovce, se chovají pštrosi, jako specifické odvětví živočišné produkce farem v Jihoafrické republice, Botswaně či Namibii. Chovají se pro vejce, peří a velmi dobré dietní maso, které se občas objeví i na evropských trzích.

Produkce vybraných komodit Republiky Jižní Afrika (1936–2015)

	Jednotka	1936	1956	1970	1990	2000	2015
Černé uhlí	mil. t	15	35	55	200	225	265
Zlato	t	380	500	1 000	600	420	140
Diamanty	mil. karátů	1	3	8	8	8	6
Elektřina	mld. kWh	1	20	50	150	195	240

11 LATINSKOAMERICKÝ MAKROREGION

(Latinská Amerika)

HLAVNÍ ZNAKY MAKROREGIONU

Rozloha		Obyvatelstvo		Hustota zalidnění	HDP		HDP/obyv.	Gramotnost	Střední délka života
mil. km^2	*%*	*mil.*	*%*	*obyv./km^2*	*bil. USD*	*%*	*tis. USD*	*%*	*roky M/Ž*
20,5	15	630	8,5	31	5,6	7,4	16	90	72/79

Data o Latinskoamerickém makroregionu (2016) porovnejte s údaji o ostatních makroregionech v přehledu na straně 162. Svá zjištění se pokuste komentovat: hledejte výrazné rozdíly a snažte se je zdůvodnit v širších souvislostech.

- ✓ Makroregion zaujímá část amerického kontinentu, kterou kolonizovali především **španělští a portugalští kolonizátoři a nazvali ji „Nový svět“**. Zahrnuje jižní a střední část kontinentu Amerika, a to včetně ostrovní části Střední Ameriky (Karibiku).
- ✓ Latinská Amerika je jedním z plošně největších makroregionů, rozprostírá se na **15 % zemské souše, žije zde 8,5 % světové populace** (2016); hustota zalidnění je velmi nízká (31 obyv./km^2) a řadí makroregion na jedno z posledních míst.
- ✓ Makroregion je integrován převládajícím jazykem **(španělština či portugalština)** a náboženstvím **(katolictví)**.
- ✓ Latinská Amerika je v severojižním směru „rozkročená“ od suchých subtropů na severozápadě Mexika přes tropické pásmo až po chladné oblasti mírného pásu na Ohňové zemi; **prochází téměř všemi klimatickými pásy**.
- ✓ Horské systémy And jsou málo zalidněné a špatně dostupné periferie na celém území Jižní Ameriky. Rozsáhlé **náhorní plošiny (altiplano) mají vyšší lidnatost**.
- ✓ **Amazonie** tvoří i přes rozsáhlé úbytky rozlohy tropického deštného lesa stále největší souvislé území **relativně málo ovlivněného přírodního prostředí** s vysokým stupněm biodiverzity.
- ✓ V Latinské Americe se významně mísí **tři lidské rasy (indiáni, běloši a černoši)**. Jejich tradiční kultury společně vytvářejí specifickou jihoamerickou kulturu (Latinos).
- ✓ Makroregion charakterizuje **největší nerovnoměrnost kvality života**. V rukou několika skupin rodin je soustředěna většina bohatství jednotlivých zemí.
- ✓ Prolínají se zde **dvě protikladné politické formy vlády**. Ekonomicky silní podporují spíše vládu pravicového zaměření. Vliv kubánského modelu řízení (spíše ovládání státu – „export revoluce“) na masy chudých obyvatel celého regionu dává šance populistickým a levicově orientovaným vládám, někdy v čele s demagogickými vůdci.
- ✓ Makroregion je stále **pod silným vlivem ekonomiky a politiky USA**. Řada oblastí makroregionu patří mezi významné světové destinace **mezinárodního cestovního ruchu**.
- ✓ **Panamský průplav**, který byl rozšířen a prohlouben, je jednou z nejfrekventovanějších cest námořní dopravy světa.
- ✓ Některé oblasti a země sužuje **vysoká kriminalita** vyplývající jednak z chudoby a nevzdělanosti části obyvatel, jednak z **produkce a obchodu s drogami**. Ta se vyhrocuje v nouzových příbytcích slumů, velmi charakteristických pro většinu větších měst Latinské Ameriky, v nichž žije až třetina obyvatel.

☐ PŘÍRODNÍ POMĚRY

Makroregion Latinská Amerika (též Iberoamerika) se z hlediska geologické stavby a přírodních poměrů člení na tři výrazné celky, zasahující od obratníku Raka na severu přes rovník a obratník Kozoroha až po subpolární oblasti ostrovů vybíhajících k Antarktidě.

Prvním z nich je **pevninská Střední Amerika**, zahrnující Mexiko a řadu středoamerických států až po Panamskou šíji. Druhou částí Střední Ameriky jsou četné ostrovy v **Karibském moři** (Velké a Malé Antily). Třetí část je pevninská **Jižní Amerika**. Pevninské části Latinské Ameriky prostupují horská pásma a rozsáhlé náhorní plošiny, které jsou díky mírnému klimatu zalidněny hustěji než dusná a vlhká pobřeží. Některé vrcholy And přesahují 5 000 m n. m. a vznikly působením mechanismu **deskové tektoniky**, při které dochází k podsouvání (subdukci) tichooceánských desek pod americký kontinent. Tato tektonika je dodnes aktivní, o čemž svědčí častá zemětřesení a sopečná činnost v celé západní části Latinské Ameriky. Blízko západního pobřeží Jižní Ameriky se nachází hlubokomořský příkop dosahující hloubky 6 000 m.

- ➲ *Zjistěte, které vrcholy And překračují v Latinské Americe nadmořskou výšku 5 000 m a které z nich jsou vulkány.*
- ➲ *Najděte základní data o objevování Latinské Ameriky a jejím podrobení evropskými dobyvateli.*
- ➲ *Přes kolik stupňů zeměpisné šířky je rozloženo Chile? Existuje nějaký jiný stát, který by byl v tomto ohledu srovnatelný?*

Pevninskou Střední Ameriku vyplňují rozsáhlé **vnitrozemské plošiny**, které od severu charakterizují pouště a suché stepi. Dále k jihu nastupuje vlhčí subtropické až tropické klima v jižních pobřežních oblastech. Tomu odpovídá i rostlinný kryt Střední Ameriky. Části původních tropických lesů v současnosti pokrývají rozsáhlé plantáže tropického a subtropického ovoce. Malé republiky v nejužší části pevninské Střední Ameriky se proto

Pásmové pohoří Andy je přírodní dominantou a páteří kontinentu. Jeho délka od Karibského moře po mys Horn činí zhruba 7 500 km. Pásma hřbetů severojižního směru uzavírají rozsáhlé vysokohorské plošiny – altiplano. Nedaleko úpatí nejvyšší hory Aconcagua (6 959 m) leží metropole Santiago de Chile.

Vodopády Iguaçú [iguasú] na řece Paraná na hranicích Brazílie, Argentiny a Paraguaye dosahují výšky až 72 m a šíře 2 700 m. Zde je na řece postavena také přehrada s velkou hydroelektrárnou, na jejím horním toku pak řada dalších.

označují jako „banánové“ (pěstování a export banánů i dalšího tropického ovoce do USA a dalších zemí).

Ostrovní oblast **Karibiku** tvoří převážně vápencové ostrovy s tropickým klimatem a celoročně vysokými teplotami. Ty spolu s písečnými plážemi jsou předpokladem pro proslulý cestovní ruch. Oblast vyniká vysokou produkcí cukru a rumu (vyráběných z cukrové třtiny) a tropického ovoce, které tvoří významnou součást exportu.

- ➲ *Proč jsou oblasti Střední Ameriky významnými producenty třtiny a rumu?*
- ➲ *Zjistěte návštěvnost turistických „rájů“ na ostrovech Karibiku. Absolutní počty návštěvníků poté přepočtěte na km² a na 1 000 obyvatel státu. O rozdílech diskutujte.*

Jižní Ameriku tvoří rozsáhlé území s velmi rozdílnými přírodními poměry. Hlavními přírodními celky jsou na západě **Andy** s řadou náhorních plošin a sopek a významnými nalezišti rud barevných (měď, cín, zinek, olovo) a drahých kovů (zlato, stříbro). Velkou část kolem rovníku vyplňují rozsáhlé **nížiny** s desítkami přítoků největších řek **Amazonky** a **Orinoka**.

- ➲ *S pomocí mapy popište vymezení dvou největších nížin Jižní Ameriky.*
- ➲ *Které přírodní bohatství se využívá v obou nížinách?*
- ➲ *Charakterizujte jeden z typických přírodních celků Jižní Ameriky – Cerrado či Gran Chaco.*

Latinská Amerika je ohrožena četnými **přírodními riziky**. Mezi ně patří kumulované srážky a s tím spojené záplavy, charakteristické především pro tropické oblasti regionu, či **sesuvy**, které ohrožují zvláště nejchudší sídla stavěná v prudkých svazích. Globálně působí atmosférický jev **El Niño,** sezonní **hurikány** vznikají často nad Karibikem a pustoší jak ostrovy, tak jižní oblasti USA či Mexiko.

Přírodní zdroje jsou v Latinské Americe velmi nerovnoměrně rozloženy. V oblasti Mexického zálivu jsou rozsáhlé zdroje **ropy a zemního plynu** (Venezuela s největšími zásobami ropy na světě, Mexiko). Brazílie vyniká nalezišti kvalitní **železné rudy**, **bauxitu** (u obou surovin 3. místo na světě v roce 2016), cínu či diamantů, Bolívie má významná naleziště **cínu**, Mexiko je od středověku na 1. místě na světě v těžbě stříbra (spolu s Peru 40 % světové těžby). Chile má velká naleziště mě-

Deštný prales Amazonie společnost dlouhodobě likviduje, přesto je největším souvislým lesem na Zemi. Nepropustnou džungli je nejsnazší projet na loďkách, případně parnících.

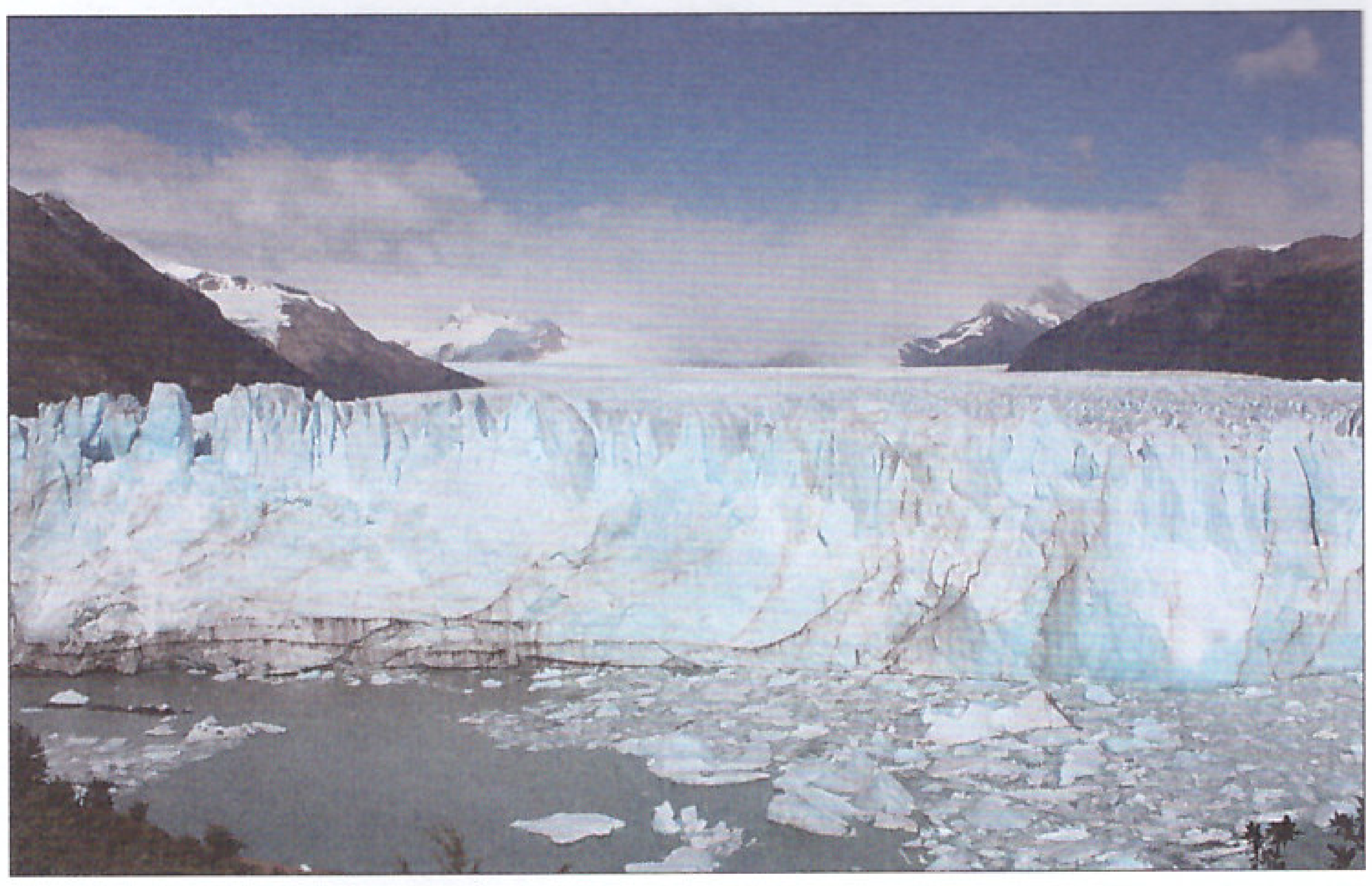

Ledovec Perito Moreno v argentinské části Patagonie je v současné době jedním z mála ledovců, který neustupuje a v některých obdobích dokonce mírně přirůstá. Zároveň průběžně dochází k odlamování ledovcové hmoty na jeho čelní straně a pozorování tohoto jevu představuje vyhledávanou turistickou atrakci.

Amazonie. Svou rozlohou kolem 5 mil. km^2 je Amazonská nížina největší nížinou na Zemi vytvořenou činností jednoho vodního toku a jeho přítoků. Oblast Amazonie zaujímá 56 % území Brazílie, rozkládá se však i na území sousedních států, Kolumbie, Peru a Bolívie. Pralesy v Amazonii však v současné době doslova mizí před očima, a to především z důvodů těžby dřeva, výstavby dopravních komunikací, těžby nerostných surovin a získávání zemědělské půdy. Při zemědělském využívání se však půda v tropické oblasti rychle vyčerpává. Navzdory své velké mocnosti nemají zdejší půdy vysoký obsah živin, protože v tropickém deštném lese je většina živin vázána v biomase. Současně velmi rychle podléhají půdní erozi, protože plantáže (např. banánovníků) neposkytují takovou protierozní ochranu jako původní tropický les.

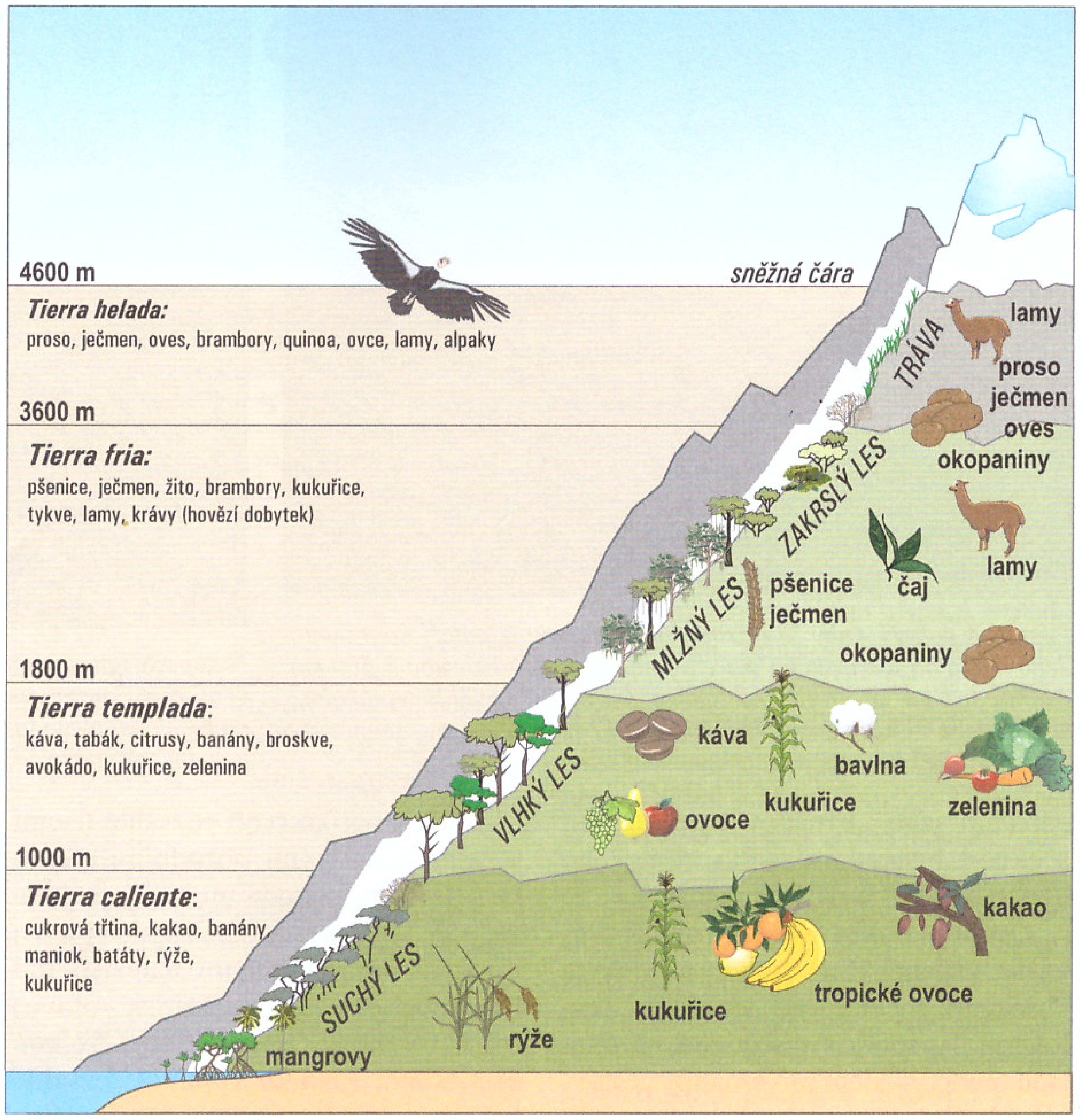
4600 m
Tierra helada:
proso, ječmen, oves, brambory, quinoa, ovce, lamy, alpaky
3600 m
Tierra fria:
pšenice, ječmen, žito, brambory, kukuřice, tykve, lamy, krávy (hovězí dobytek)
1800 m
Tierra templada:
káva, tabák, citrusy, banány, broskve, avokádo, kukuřice, zelenina
1000 m
Tierra caliente:
cukrová třtina, kakao, banány, maniok, batáty, rýže, kukuřice
sněžná čára
TRÁVA
lamy
proso
ječmen
oves
okopaniny
ZAKRSLÝ LES
lamy
čaj
MLŽNÝ LES
pšenice
ječmen
okopaniny
VLHKÝ LES
káva
bavlna
kukuřice
zelenina
ovoce
SUCHÝ LES
kakao
kukuřice
tropické ovoce
rýže
mangrovy

Vžité členění výškových stupňů v Andách včetně hlavních plodin a dalších zemědělských aktivit. Výškové hranice jsou spíše orientační, závisí na zeměpisné šířce a dalších geografických faktorech. Výškové stupně se vyznačují odlišnou intenzitou hospodářského využití. Nejhustěji zalidněná je Tierra fría.

děných rud (1. místo na světě, 30 % světové těžby). Značná část vytěžených rud se vyváží ke zpracování do zahraničí. Peru je již přes století významným vývozcem přírodního ledku, který se používá k výrobě umělých hnojiv. Ledek se dodnes těží (menší objemy) v pobřežních oblastech pouště Atacama v někdejších hnízdištích mořských ptáků, jejichž trus je jeho základem.

Mezi přírodní zdroje Latinské Ameriky lze počítat i příhodné podnebné a půdní podmínky, umožňující **zemědělské** využívání rozsáhlých ploch. Specifickým potenciálem jsou řeky. Výroba elektrické energie je zajištěna vysokým podílem z **vodních elektráren** (90 % vyrobené elektřiny) využívajících velkého hydroenergetického potenciálu a velkého průtoku většiny řek.

➲ *Vysvětlete, proč mají řeky v Latinské Americe tak velký hydroenergetický potenciál.*

Latinská Amerika nemá dostatečné **transkontinentální dopravní linie.** V Latinské Americe se staví teprve nyní, zatímco v Severní Americe to bylo již v druhé polovině 19. století. To ovlivnilo zaostávání vnitrozemských regionů v rozvoji hospodářství. Posledních třicet let výstavby těchto koridorů vyvolalo v jejich blízkosti rychlou a devastující **likvidaci tropického deštného lesa**. Na vykácených plochách se staví silnice a těžební provozy a vznikají tam i tisíce farem. Rozoraná půda se rychle vyčerpává nebo je využita jen jako pastviny. Po krátké době se méně úrodná půda opouští a na taková místa se pozvolna vrací druhotný les, ovšem podstatně chudšího druhového složení. Kácení deštných pralesů Amazonie je klíčovým problémem všech zemí této nížiny včetně vymírání stovek druhů bioty, ale má i globální dopad.

Vykácený prales v Amazonii s připravenými kmeny na odvoz.

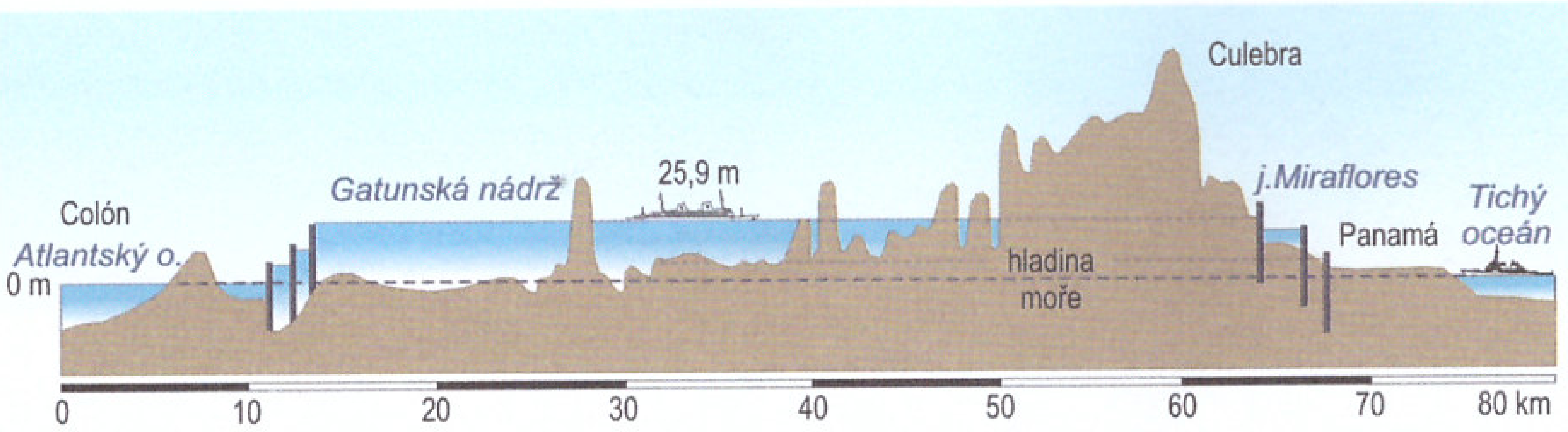

Výškový profil Panamského průplavu spojujícího Atlantský a Tichý oceán přes Panamskou šíji. Panamský průplav zajišťuje významnou část nákladní přepravy mezi východním a západním pobřežím USA. Slouží jako jedna z nejfrekventovanějších námořních tras i dalším státům a pro lepší propustnost byl nedávno významně rozšířen.

Panamský průplav spojuje Tichý oceán a Karibské moře, ročně jím propluje 13–14 tisíc lodí. Centrem průplavu je umělé Gatunské jezero (470 km^2, 26 m n. m.), které je s přístavem Colón spojeno kanálem se třemi plavebními komorami. Podobný kanál o délce 15 km, také se třemi komorami, vede do tichooceánského přístavu Balboa. Stavba průplavu započala v roce 1881 a byla dokončena až v roce 1914. Kvůli nesouhlasu Kolumbie, na jejímž území se průplav stavěl, s finančním vyrovnáním, USA vyprovokovaly odtržení kolumbijské provincie Panama, která se stala novým samostatným státem. Otevření průplavu vedlo ke změnám tras námořních lodí a k podstatnému oslabení funkce přístavů užívaných v dobách obeplouvání Jižní Ameriky (např. Valparaíso v Chile).

- ➲ *Co je příčinou vysoké míry biodiverzity v Amazonii?*
- ➲ *Diskutujte o možnostech záchrany tropických lesů v Amazonii.*
- ➲ *Jaké jsou důvody soustředění života v mnoha zemích Latinské Ameriky do vyšší nadmořské výšky?*
- ➲ *Které přírodní celky Latinské Ameriky jsou geologicky nejstarší, a které naopak nejmladší?*

❑ HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

V **předkolumbovském období** žila většina indiánských obyvatel na kmenové úrovni různojazyčných lovců a rybářů. Některé kmeny se však dostaly na poměrně vysokou civilizační úroveň, včetně rozvinutého společenského uspořádání, výstavby měst a pyramid, rozvoje astronomie a matematiky: **Mayové** (období v letech 200–900), **Inkové** období v letech 1100–1500), **Aztékové** (období v letech 1100–1500). Zanechali po sobě řadu stavebních památek jako je Cuzco, Tenochtitlán, Tikal, Petén, Machu Picchu aj. S tím souvisel i rozvoj **zemědělství**, pěstovali kukuřici, brambory, tykve a různou zeleninu.

Latinskou Ameriku kolonizovali zejména **Španělé** a **Portugalci**, jejichž sféry vlivu vymezila **Tordesillská smlouva**, která položila základ vymezení dnešní Brazílie, užívající dodnes portugalštinu. Ve zbytku Latinské Ameriky převažuje španělština. Španělé uplatnili systém encomienda, založený na dávkách a práci indiánů a otroků. Zakládali také kláštery s charakteristickými manufakturami, které se stávaly nositeli nových pracovních postupů a tím podněcovaly rozvoj hospodářství Nového světa. Významná byla funkce **jezuitského řádu** v dobývání nových území, šíření křesťanství a v realizaci objevných cest.

- ➲ *Viña del Mar v Chile je propojeno s československým sportem. Zjistěte v čem.*
- ➲ *Kde a kdy se konaly olympijské hry v Latinské Americe?*

Boj za nezávislost je spojován s napoleonskými válkami v Evropě a s oslabením mocenské pozice Španělska. Prvním nezávislým státem v makroregionu se stalo **Haiti** v roce 1804. Boj za svobodu se stal inspirací pro ostatní oblasti makroregionu, do jejichž čela se postavili revolucionáři jako např. Miguel Hidalgo v Mexiku, Simón Bolívar ve Venezuele a José de San Martín v Argentině. Prvním státem v Jižní Americe, který získal nezávislost, byla v roce 1811 **Paraguay**, v roce 1816 **Argentina**, o dva roky později **Mexiko** a **Peru**. Poslední státy, které v této etapě získaly samostatnost, byly Uruguay a Bolívie v roce 1925. Celou historii latinskoamerických zemí doprovázely lokální konflikty související se **spory o hranice**. Nejvýznamnější z nich byla v letech 1879–84 pohraniční válka mezi Peru, Chile a Bolívií (nazývaná někdy *„ledková válka“*), po které Bolívie ztratila přístup k moři. Poslední državy (Kuba, Portoriko) v Latinskoamerickém makroregionu ztratilo Španělsko po válce s USA v roce 1898. **Samostatnost** získávaly státy v **Karibiku** v rozmezí let 1962 (Jamajka, Trinidad a Tobago) až 1983 (Svatý Kryštof a Nevis).

Machu Picchu [maču pikču] v Peru je vysoko položené a opuštěné město Inků vysoko nad řekou Ucayali. Jde o dnes globálně nejznámější lokalitu cestovního ruchu celé Latinské Ameriky. Zjistěte, jak se do této lokality – památky UNESO – dostanete z Česka a kolik to bude stát.

❑ OBYVATELSTVO A OSÍDLENÍ

Centrum La Pazu, hlavního města Bolívie, leží ve výškách kolem 3 400 m nad mořem. Chudinské čtvrti šplhají až přes hranici 4 000 m.

Počet obyvatel se v současnosti (2016) pohybuje okolo 630 mil. (podobně jako v Indonéském makroregionu), což je nadprůměrný počet ve srovnání s ostatními makroregiony. V letech 1950–1970 došlo ke zdvojnásobení počtu obyvatel především díky vysokému **přirozenému přírůstku** a zlepšení zdravotní péče. Nezanedbatelný vliv měla i katolická církev, která u silně věřícího obyvatelstva odmítala regulaci porodnosti. Po roce 1970 došlo v makroregionu ke snížení populačního přírůstku, který dnes představuje úroveň kolem 1,2 %. Existují však velké regionální rozdíly; zatímco na Kubě populace stagnuje, v Guatemale se ročně zvyšuje o 2 %. Konečnou fázi **demografické revoluce** nalezneme u populací v zemích, jako je Argentina a Chile, tedy v zemích s významným hospodářským rozvojem v posledním dvacetiletí. Vcelku příznivá je **střední délka života** (72 let pro muže a 79 let pro ženy) a vysoká je **gramotnost**, pohybující se okolo 90 %.

Latinská Amerika je charakteristická velice **pestrou rasovou a etnickou strukturou** populace. Přitom situace v jednotlivých zemích je velmi různorodá. Původními obyvateli Latinské Ameriky jsou **indiáni** (mongoloidní rasa), kteří světadíl osídlovali postupně v několika vlnách přes Kamčatku a Aljašku z východní Asie. Přírodní poměry v novém prostředí měly za následek velkou jazykovou i kulturní diferenciaci mezi jednotlivými skupinami imigrantů. „Peninsulare" jsou Španělé a Portugalci narození v Evropě, kreolové jsou ti, kteří se narodili „bílým" Evropanům v Latinské Americe. Nejvyšší podíl **europoidní rasy** má Argentina, Uruguay a Kostarika (přes 80 %). Další skupinu tvoří potomci černých otroků (nejvíce Haiti – 95 %). Po zrušení otroctví se do Latinské Ameriky dostala levná pracovní síla – tedy „smluvní dělníci" z **Asie** (Indie, Čína, Jáva), většinou jim bylo po skončení smluvní pracovní doby umožněno usídlit se (Guyana, Trinidad, Surinam). Jako **mulati** jsou označováni potomci europoidní a negroidní rasy (Kuba a Dominikánská republika přes 50 %) a **mestic** má za rodiče indiána a příslušníka europoidní rasy (Mexiko, Honduras, Nikaragua, Salvador a Paraguay přes 70 %). Zcela nepatrný je počet míšenců indiánů a černochů – tzv. **zambo**.

Nejen ve venkovských oblastech, ale i ve městech se udržují indiánsko-křesťanské tradice spojené s mnoha svátky, muzikou, častými fiestami i tradičními oděvy. Na snímku indiánky na trhu v La Paz v Bolívii.

V **Brazílii je hlavním jazykem portugalština** a řada indiánských původních jazyků (ajmarština, kečuánština aj.), místy ve městech se udržují jazykové ostrovy evropských přistěhovalců (španělština, němčina, italština). Ve všech ostatních státech obyvatelé makroregionu používají mírně pozměněnou španělštinu a opět původní indiánské jazyky. V některých státech se uplatňují i další jazyky bývalých kolonistů. S oběma evropskými jazyky se v makroregionu rozšířilo **křesťanství** (největší počet katolíků ze všech makroregionů – 75 %) doplněné silnými vlivy tradičních náboženství jak domácích, tak i s africkými vlivy.

- ➲ *Ve kterých latinskoamerických zemích se neužívá ani španělština, ani portugalština?*
- ➲ *Jakým způsobem se podílela na formování kultury katolická církev a její mnišské řády?*
- ➲ *Míšenci tří ras v Latinské Americe se nazývají mestici, zambové a mulati. Zjistěte, kdo jsou kreolové.*
- ➲ *Zjistěte, kde v Africe se „lovili" černí otroci a kudy byli přepravováni do zemí Latinské Ameriky.*

Hlavní **rozvojová jádra** makroregionu představují především brazilské aglomerace **São Paulo** a **Rio de Janeiro** a ve Střední Americe **Ciudad de México** s významem makroregionálním, v některých odvětvích i globálním. Také oblast La Platy se dvěma metropolemi **Buenos Aires** a **Montevideo** je důležitou koncentrací hospodářství. Pro aglomerace i některá další velká města jsou typické značné rozdíly mezi honosnými jádry měst a čtvrtěmi se sídly místních boháčů a rozsáhlými chudinskými čtvrtěmi (**favelami**). Ty se nacházejí na okrajích, ve svazích a v místech ohrožovaných sesuvy,

Počet obyvatel v největších městech Latinskoamerického makroregionu (2015)

Pořadí	Název	Mil. obyv.
1.	São Paulo	20*
2.	Ciudad de México	20
3.	Buenos Aires	15
4.	Rio de Janeiro	13
5.	Lima	10
6.	Bogotá	10

* V metropolitním areálu São Paulo žije 37 mil. obyvatel.

➲ *Určete země, v nichž výše uvedená města leží. Vyhledejte alespoň pět dalších hlavních měst států Latinské Ameriky.*

jsou špatně zásobeny vodou, často chybí kanalizace. Soustřeďuje se v nich vysoký podíl nezaměstnaných osob a mnoho sociálně patologických jevů (vysoká nemocnost, úmrtnost, trestná činnost apod.). Ve většině zemí Latinské Ameriky dnes převažuje městské obyvatelstvo.

Mnohé **periferní oblasti** charakterizuje rozdrobenost, nevybavenost a nedostupnost venkovských sídel obydlených převážně negramotným indiánským obyvatelstvem (horské oblasti And, jih Mexika, tropické oblasti deštných lesů, Patagonie, Gran Chaco aj.). Právě v takových oblastech se skrývá pěstování rostlin pro extrakci drog. Pro **venkovské oblasti** jsou charakteristické jak vesnice evropského typu v hustěji zalidněných oblastech, tak v méně osídlených územích rozptýlené osamělé farmy. Některé mají rozlohu i několik desítek tisíc hektarů (**latifundie**) a jsou výsledkem kolonizace území v posledních třech stoletích hlavně přistěhovalci z jihoevropských zemí (Portugalsko, Španělsko, Itálie).

São Paulo svými více než dvaceti (v aglomeraci až 37) miliony obyvatel je nejprůmyslovějším městem/aglomerací nejen Brazílie, ale celé Latinské Ameriky a jedním z nejlidnatějších na světě.

➲ *Jak drogy ovlivňují oblasti pěstování rostlin, jak oblasti extrakce drogy a jak cílové skupiny uživatelů?*
➲ *Vysvětlete pojem NAFTA a diskutujte o možnosti fungování v současných podmínkách.*

Přístav Valparaíso v Chile byl do počátku 20. století velice důležitou stanicí pro doplnění zásob vody, potravin a topiva na všech námořních lodích, které obeplouvaly Jižní Ameriku. Z pobřežního bulváru nahoru do svahů mířilo kdysi až patnáct podobných lanovek pro spojení dělníků mezi přístavem a bydlištěm ve svazích. V pozadí navazuje lázeňské centrum Viña del Mar, a na pláních za ním písečná poušť.

➲ *Vyhledejte „českou stopu“ mezi podnikateli a investicemi v Latinské Americe v meziválečném období a dnes.*
➲ *Vyhledejte transkontinentální železnice a silnice napříč Latinskou Amerikou. Přes která města vedou?*
➲ *Objasněte současný posun jazykové hranice mezi Latinskou a Severní Amerikou směrem na sever.*

Velké **sociální rozdíly** charakterizují většinu států makroregionu. Například v Brazílii je v rukou 10 % osob přes 60 % celkového majetku země, na nejchudších 20 % obyvatel připadá asi 5 % bohatství Brazílie. Nejchudšími obyvateli jsou zpravidla samozásobitelští negramotní **zemědělci v horských a špatně dostupných oblastech**, v převážné většině indiáni nebo míšenci. Pro ně jsou typické ve výživě brambory, kukuřice, fazole, zelenina a zcela výjimečně živočišné bílkoviny (vejce, morče, kuře).

❑ HOSPODÁŘSTVÍ

Ekonomicky **průměrně** úspěšný makroregion, kde se vytváří 7,5 % HDP Země. HDP na jednoho obyvatele (16 tis. USD) je přibližně na téže úrovni, jakou má Ruský, Čínsko-japonský a Islámský makroregion. Ročně se HDP zvyšuje přibližně o 3 %, ale konstatujeme určité disproporce mezi jednotlivými státy; nejúspěšnější je Argentina a Chile (4,5 %, průměr z let 2010–2015), naopak ekonomika Venezuely stagnuje. V posledních letech především v **Mexiku** a **Brazílii** došlo k proměně hospodářství rozsáhlým zapojením do procesu globalizace a obě země se dostaly do skupiny zemí s velkou dynamikou hospodářského rozvoje výstavbou moderních odvětví. Tím si vybudovaly silnější pozici politicko-hospodářskou a svým rozvojem stíhají nejvyspělejší státy světa.

Rozvoj **průmyslu** byl propojen s těžbou surovin a zemědělstvím. Šlo tedy primárně o úpravu rud a také jejich částečné zpracování v těžařských státech. Druhým zdrojem bylo zpracovávání **cukrové třtiny** (tedy cukrovary a lihovary). Třetí základnou, z níž se rozvíjel průmysl Latinské Ameriky, bylo zpracování **bavlny** a **vlny**, především pro domácí spotřebu. Od poloviny sedmdesátých let je patrná snaha o rozvoj odvětví pracujících pro vý-

Po období ekonomické spolupráce mezi zeměmi NAFTA (Mexiko, USA, Kanada) se v současnosti prezident USA snaží o zastavení imigrace „Latinos" do USA. Má k tomu posloužit kromě jiného i vysoká zeď po celé délce hranice USA a Mexika.

Základní údaje o vybraných státech Latinskoamerického makroregionu

Stát	Rozloha	Obyv.	Hustota zalidnění	Pop. růst ∅	Střední délka života	Urbanizace	Gramotnost	Růst HDP ∅	HDP na obyv.
	tis. km^2	*mil.*	obyv./km^2	*%*	*roky M/Ž*	*%*	*%*	*%*	*tis. USD*
	2016	*2016*	*2016*	*2011–2015*	*2016*		*2016*	*2011–2015*	*2016*
Brazílie	8 515	210	25	0,8	71/79	85	91	2,0	16
Argentina	2 780	45	15	1,0	73/80	82	98	4,5	22
Chile	755	20	25	1,1	79/85	90	97	4,5	22
Peru	1 285	30	25	1,3	72/77	80	94	4,0	12
Kolumbie	1 140	50	40	1,0	71/78	75	94	3,5	13
Venezuela	915	30	35	1,4	70/79	90	95	0,0	18
Mexiko	1 975	127	60	1,2	75/79	80	94	3,5	17
Kuba	110	10	100	0,1	77/82	75	100	3,0	10

Řádky kávovníků po nedávné sklizni pomocí strojů. V dálce za stromy kávovníků pole cukrové třtiny. Ta je spolu s kukuřicí nejvýznamnějším produktem místního zemědělství, důležitým pro výživu venkovských obyvatel.

Hranice mezi Angloamerickým a Latinskoamerickým makroregionem

Ameriku tvoří dva světadíly, Severní Amerika a Latinská Amerika. Hranicí mezi oběma světadíly je mezistátní hranice mezi Mexikem a USA, částečně vedená po řece Rio Grande. Toto rozlišení samozřejmě platí i dnes, ale její národnostní a jazykové vymezení (španělština a angličtina) již není zdaleka tak ostré. USA jsou výrazně imigrační zemí (ostatně jako většina bohatších a vyspělejších států). Dnes v ní tvoří jednoznačnou většinu mezi přistěhovalci právě „Latinos", přicházející převážně z Mexika a vzdálenějších zemí Latinské Ameriky. Ti se usazují hlavně v jižních oblastech USA a v řadě států USA tvoří v současnosti již většinu. Politická hranice tedy zůstává, ale hranice národnostní a jazyková se posouvá k severu. Hranice mezi USA a Mexikem je jednou z ostře střežených, neboť pro velmi chudé emigranty – „Latinos" – představují USA zaslíbenou zemi, do níž se chtějí dostat za každou cenu.

voz. Vzhledem k nízké úrovni kapitálového zajištění a nižší kvalitě výrobků se prosadila spíše tradiční odvětví – **potravinářský**, kožedělný a **textilní** průmysl, ale spíše v rámci Latinské Ameriky, ne v oblastech s náročnými trhy. Teprve v posledních třiceti letech došlo k rozvoji zpracovatelského průmyslu alespoň v některých zemích Latinské Ameriky. Šlo o **strojírenský**, **chemický** a také **spotřební** průmysl pro zajištění domácí spotřeby (textilní, obuvnický, papírenský apod.).

Zemědělství Latinské Ameriky produkuje dostatek **potravin**. Proto na rozdíl od jiných rozvojových oblastí světa nemá zásadní problémy s hladem. Zemědělství představuje důležitou součást hospodářství všech zemí makroregionu, nejvyšší podíl ekonomicky aktivních v primárním sektoru mají středoamerické státy. Velkou exportní váhu mají produkty pocházející z **plantáží**. Zde se dominantně uplatňuje zejména **káva**, neboť se v makroregionu sklidí polovina světové sklizně (v Brazílii třetina), obdobný podíl připadá i na **sóju**, která v USA a Evropské unii slouží k výrobě krmných směsí pro chovaný dobytek. Orientaci na světový trh představuje pěstování **cukrové třtiny** (zhruba polovina světové sklizně), výroba cukru a rumu a jejich vývoz. V oblastech suchých subtropů se pěstuje též **bavlna**, která je ze značné části využívána v zemích pěstitelů. Význam pro export má i ovoce, zejména pomeranče, banány a ananasy (1. místo společně zaujímají Brazílie, Kostarika a Filipíny).

Latinská Amerika má ovšem i specifika v úrovni rozvoje jednotlivých **oblastí**. Těmi jsou především teritoria vyčleněná pro původní obyvatele, kde převážně indiáni žijí v souladu s tradicemi předků. K těmto oblastem se řadí **periferie** velkých států, kde v oblastech vzdálených od hlavních rozvojových jader má převažující zemědělství silně samozásobitelský charakter a jen malá část produkce je součástí národního či mezinárodního trhu (vlna, kůže, bavlna, obilí, drogy). Podobnou zvláštností se **stala mexická města** při hranici s USA, kam manažeři USA lokalizovali výrobní podniky a využívali podstatně levnější pracovní sílu na mexické straně.

Státy **Karibiku** charakterizuje vysoký podíl obyvatel pracujících ve **službách** (především v cestovním ruchu). Některé další země těží z mimořádné vybavenosti svého území ropou (Venezuela, Ekvádor, Trinidad a Tobago) či bauxitem (Jamajka), které v nich jsou klíčovými odvětvími těžby, prvotní úpravy a exportu.

- ➲ *Zjistěte cenovou nabídku pobytu v dovolenkových „rájích“ Karibiku, včetně dopravy z Česka.*
- ➲ *Zjistěte informace o rozšiřování Panamského průplavu a diskutujte o významu průplavů.*

MEXIKO

Mexiko je **federativní republika** na zužující se středoamerické pevnině sevřené dvěma pásy Kordiller. Na východě je to Kordillera Oriental a na západě Kordillera Occidental. Mezi nimi se rozprostírá náhorní plošina v nadmořských výškách většinou mezi 1 000–2 500 m nad mořem. Zde jsou pro život člověka příjemnější podmínky než v obou okrajových horstvech či pobřežních nížinách. Nížiny pokrývá dodnes tropický **deštný les**, laguny i písečné pláže a vyznačují se dusným vlhkým podnebím. **Klima** je od severu suché subtropické s malými a nedostatečnými srážkami, takže tam převládají až polopouštní a stepní podmínky. Na jihu je vlhké tropické podnebí (až 4 000 mm srážek) s převahou tropického deštného lesa. Směrem k jihu k Tehuantepecké [teuantepecké] šíji se oba horské hřbety přibližují a v těchto místech s dodnes činnými sopkami dosahují pohoří velkých výšek – Popocatépetl (5 452 m n. m.), Citlaltépetl (5 610 m n. m.), jejichž vrcholy mají trvalou sněhovou pokrývku. Území Mexika je občas postihováno zemětřeseními a opakovanými erupcemi zdejších vulkánů. Při hranici s Guatemalou a Belize, dvěma z „banánových“ středoamerických republik, vybíhá z pevniny směrem k severovýchodu vápencový poloostrov **Yucatán**, někdejší centrum vyspělých indiánských civilizací.

Matematický systém a kalendář. U starých amerických kultur hrálo nebe a na něm pozorovatelné úkazy nesmírně důležitou, ba přímo klíčovou úlohu. Jižní Amerika se v době před Kolumbem vyznačovala výrazně astrálním charakterem budovaných chrámů. Ve Střední Americe však dospěla fascinace oblohou až do jakéhosi matematického kultu, který vyústil do přesných astronomických pozorování, výpočtů a propracovaného kalendáře. V ostatním světě nemá obdoby, stejně jako komplikovaný astrologický věštebný systém spojený s provázáním času a prostoru. Správné porozumění tomuto kalendáři vyžaduje pochopení matematického systému, v jakém tyto kultury počítaly. Nepoužívaly totiž desítkovou soustavu (ve které počítáme nyní my), ale soustavu dvacítkovou – základní jednotkou nebylo číslo 10, ale 20.

- ➲ *Vyhledejte vulkány Latinské Ameriky a zjistěte, kdy proběhly jejich poslední erupce.*
- ➲ *Zdůvodněte, jak bylo možné, že několik stovek Evropanů zničilo velké říše Střední Ameriky.*
- ➲ *Které plodiny využívané indiány dovezli dobyvatelé do Evropy?*

V Ciudad de Mexico stojí moderní knihovna využívající na venkovní fasádě tradičních indiánských motivů a skulptur.

Sluneční pyramida v Teotihuacánu (1.–8. století n. l.) u hlavního města Mexica je významnou architektonickou atraktivitou pod ochranou UNESCO. Byla postavena neznámou vyspělou kulturou a posvátný areál o velikosti 3 x 5 km objevili Aztékové asi ve 13. století.

Stará Havana (Habana Vieja) má řadu středověkých koloniálních památek (pevnosti, paláce, kostely aj.), a proto je chráněna organizací UNESCO jako světové kulturní dědictví koloniálního stylu.

Nejen Kuba, ale snad všechny ostrovy Karibiku patří mezi dovolenkové ráje. Turisty láká teplé počasí, čisté moře i pláže, krásná příroda a množství středověkých památek z období koloniální éry.

Před příchodem Evropanů se na území Mexika rozvíjely poměrně vyspělé indiánské civilizace především Aztéků a Mayů. Ty Španělé během tří let (1519–1521) zcela rozvrátili. Poslední, relativně samostatně se vyvíjející indiánské kultury byly dobyty koncem 17. století. Na bývalé metropoli Aztéků Tenochtitlánu na náhorní planině (měla snad až 100 tis. obyvatel) založili Španělé metropoli nové kolonie **Nové Španělsko** (1535) – dnešní město Méxiko (Ciudad de México). V období dobývání Mexika a za španělské nadvlády dobyvatelé obraceli indiány na katolickou víru.

Mexiko patřilo k prvním španělským koloniím, které zahájily boj za **nezávislost** (1810), formálně ji získalo v r. 1821. V roce 1836 došlo k odtržení severních oblastí (dnešní Texas) a po prohrané válce s USA Mexiko ztratilo téměř třetinu území (dnešní státy Kalifornie, Nové Mexiko, Arizona aj.). Zakladatelem moderního mexického státu je **Benito Juárez** [chuárez], první prezident indiánského původu v Americe.

Kuba je pro své přírodní krásy nazývána **perlou Karibiku**. Je jednou z posledních zemí naši planety ovládanou **totalitní** komunistickou stranou, která zde vládne od roku 1959. Zemi obývá 10 milionů španělsky mluvících **Kubánců**, které rasově tvoří především běloši 65 %, mulati 25 % a černoši 10 %. Velmi závažným problémem Kuby je silná **emigrace**, často ilegální. Uvádí se, že za hranicemi země žije asi 10 % Kubánců, převážně v USA. **Ekonomika** Kuby náleží k nejslabším v Latinské Americe a HDP na obyvatele je asi o 40 % nižší, než je makroregionální průměr (10 tis. USD v roce 2016). Hlavním zdrojem hospodářství je těžba niklové rudy, cestovní ruch a export produktů potravinářského průmyslu.

V současné době je Mexiko **federativní republikou** složenou z 31 spolkových států a federálního distriktu, kde se nachází hlavní město. V posledních letech se na území Mexika vede poměrně intenzivní válka mezi **drogovými kartely** (místy podporovanými chudinou) a centrální vládou spolupracující s podobnými orgány USA. Tato válka je extrémně násilná a likviduje tisíce lidí na straně vládních sil i na straně drogových kartelů (celkově přes čtvrt milionu osob).

Produkce hlavních výrobků a surovin v Mexiku (1936–2015)

	Jedn.	1936	1956	1970	1990	2000	2015
Ropa	*mil. tun*	7	13	20	170	130	125
Zinek	*tis. tun*	170	250	260	380	550	650
Olovo	*tis. tun*	280	210	180	180	185	240
Stříbro	*tis. tun*	2,6	1,3	1,3	2,5	3,5	5,5
Elektřina	*mld. kWh*	3	8	30	160	240	280
Ocel	*mil. tun*	.	1	4	15	15	18

V roce 2016 žilo v Mexiku 127 mil. **obyvatel**, populační přírůstky (1,2 % v průměru za roky 2011–2015) byly snižovány velkou **emigrací**. V letech 2011–2015 odešlo ze země přes 0,5 mil. lidí. Vysoká je **urbanizace**, ve městech žije 80 % obyvatel, jejichž životní úroveň je v průměru o hodně vyšší než obyvatel venkova při velkých sociálních rozdílech. Průměrná **hustota zalidnění** (60 obyv./km^2) je dvakrát nižší než v Česku, přičemž od severu k jihu stoupá. Při tichooceánském pobřeží je díky horkému a suchému klimatu lidnatost malá. Většinu obyvatelstva tvoří **mesticové** (asi 60 %), **indiáni** různých kmenů žijí především na chudším venkově na jihu Mexika (asi 30 %). Potomci bílých přistěhovalců z Evropy (hlavně Španělska), zvaní **kreolové**, představují asi desetinu populace.

Obyvatelstvo je převážně **katolického** vyznání, do něhož se především ve venkovských oblastech promítají nejrůznější vlivy domorodých předkřesťanských náboženství. Přes silný vliv blízkých USA si mexické prostředí uchovává v kultuře velmi specifický **latinskoamerický styl**, ovlivněný starým Španělskem (rodinný a plný fiest). Mexiko patří mezi země s vysokou **gramotností** (94 %) a vyspělým školským systémem. Mexické školství má širokou síť základních škol a světově uznávané vysoké školství.

Mexiko je 11. největší **ekonomikou** na světě a druhou v makroregionu (2016). Roční přírůstky HDP se ustálily na hodnotě 3,3 % (průměr 2011–2015); na obyvatele připadá 17 tis. USD (2016), což je hodnota blízká průměru makroregionu. Ekonomika je založena především na těžbě a exportu **surovin** a na částečném zpracování surovin v zemi. Mexiko má řadu **poboček** amerických a evropských velkých průmyslových koncernů strojírenského, chemického a hutního průmyslu. Pro Mexiko je mimořádně důležitá integrace s USA a Kanadou známá pod názvem NAFTA. Do USA a Kanady směřovalo v roce 2014 celkem 75–80 % mexického exportu.

Mexiko disponuje značným **surovinovým bohatstvím**, na něž se soustředili již španělští dobyvatelé, kteří hledali především zlato a stříbro. Významná zůstává těžba **ropy**, i když její produkce v posledních letech klesá. Těžba je koncentrována na východním pobřeží i v Mexickém zálivu a navazuje částečně na ložiska amerického Texasu. Podíl Mexika na světovém obchodu s ropou představuje asi 5 %. Stále větší význam má **zemní plyn**, přičemž téměř celou produkci odebírají Spojené státy a Kanada. V současnosti je vedle ropy největším bohatstvím země **stříbrná ruda**, kde se podílí Mexiko asi pětinou na světové produkci. Z ostatních kovových rud má značnou důležitost **zinková ruda**.

Kromě **těžebního** průmyslu je rozvinuté **strojírenství** a **potravinářství**. V Mexiku byl v posledních asi 30 letech lokalizován rozsáhlý **montážní průmysl** z USA jako důsledek odlišné mzdové úrovně USA a Mexika (zemědělské, stavební stroje, auta, těžební zařízení aj.).

Ze zemědělských produktů stojí na prvním místě **kukuřice**, která je hlavní potravinou v zemi (polenta) a částečně se využívá ke krmení a k exportu do USA. V její produkci stojí Mexiko na 6. místě na světě, jen o příčku níže pak je produkce **drůbežího masa**, které je hlavní složkou živočišné výroby. Kromě toho je významná produkce některých subtropických a tropických druhů **ovoce**, **cukrové třtiny** a **kávy**. Z ostatních odvětví stojí bezesporu za zmínku příjmy z **turistického ruchu**, který je díky cenovým rozdílům velmi zajímavý pro turisty Angloamerického a Evropského makroregionu, popř. Japonska. Hlavními atrakcemi cestovního ruchu jsou jednak stavební památky předkolumbovských kultur, koloniální architektura, pláže a nádherná příroda, jednak odlišný styl života, hlavně na venkově.

Hlavní **jádrovou oblast** země tvoří metropole státu – **México** (Ciudad de México [sjudad de méchiko]). Je pokládána za jednu z největších aglomerací současného světa. Město je svou hospodářskou strukturou blízké americkým městům, má rozsáhlý průmysl, propojený s výzkumnou základnou vysoké úrovně (IT, přesná a lékárenská chemie, výroba automobilů aj.). Představuje jedno z center latinskoamerické kultury a udržuje si spoustu tradic, které se ve vyspělejších zemích již nevyskytují. Kvůli poloze v mezihorské kotlině trpí metropole velmi silným znečištěním ovzduší (hlavně v letních obdobích), které je důsledkem obrovské koncentrace průmyslu i dopravy ve městě a okolí.

➲ *Zdůvodněte, proč jsou v Mexiku a v dalších oblastech Latinské Ameriky nejhustěji zalidněné oblasti ve vyšších nadmořských výškách.*
➲ *Vyhledejte na mapě nejvýznamnější předkolumbovské památky na území Mexika. Najděte k nim základní informace a obrázky.*
➲ *Najděte příklady dalších zemí, jejichž hlavní města se nacházejí daleko od pobřeží, podobně jako v Mexiku.*
➲ *Sestavte s pomocí cestovních průvodců, propagačních materiálů cestovních kanceláří a informací získaných z literatury a na internetu týdenní turistický zájezd za hlavními mexickými památkami.*

➲ *Zjistěte polohu, rozlohu a názvy kmenů obývajících indiánské rezervace v některé z latinskoamerických zemí.*

BRAZÍLIE

Brazílie je **dominantním státem** makroregionu, rozprostírá se na 40 % jeho rozlohy a žije zde více než třetina jeho obyvatel. Rozlohou (8,5 mil. km^2) i počtem obyvatel (210 mil. v roce 2016) zaujímá **5. místo** mezi státy světa. Tvoří ji 26 spolkových států a teritorium (federální distrikt) hlavního města Brasilia. Pozůstatkem někdejší koloniální nadvlády a zároveň pojítkem mnoha etnických skupin je společný jazyk – **portugalština**.

Území Brazílie je složeno ze tří velkých **geomorfologických celků**. V **Guayanské vysočině** jsou charakteristické stolové hory, které představují jedny z nejstarších geologických útvarů na Zemi. **Brazilská vysočina**, původně převážně zalesněná, je lidskou aktivitou posledních 400 let významně přetvořena na zemědělsky využívané pozemky a rozsáhlé plantáže. Třetí celek, **Amazonská nížina**, se rozkládá na obrovské ploše (5 mil. km^2), protéká jí největší řeka na Zemi a její četné přítoky, z nichž deset přesahuje délkou 1 000 km. Druhová rozmanitost Amazonské nížiny je obrovská a je třeba

ESTADO
SE
RIO
DE J
IRO
TRO

Pestré schodiště v Rio de Janeiro je velkým lákadlem pro turisty. Mnozí vyrobili svůj vlastní kachel a za úplatu ho sem nechali vložit. Tím ve městě zanechali svoji originální stopu.

Amazonka, nejdelší řeka světa (7 025 km), má v ústí průtok od 65 000 do 280 000 m^3, což je asi 15 % všech vod přitékajících do oceánů z pevnin. Hladina kolísá na dolním toku až o osm metrů. Přílivová vlna z oceánu směřuje proti proudu řeky jako příboj. Vytváří vodní hradbu doprovázenou silným hukotem. Vlivem zužujícího se koryta zasahuje až 800 km do vnitrozemí a dosahuje výšek kolem 4–5 metrů. V Amazonii je na hlavní řece a přítocích splavných celkem 50 000 km (pro lodě do 5 000 tun nosnosti), hlavní tok umožňuje plavbu námořním lodím až do Manausu ve vnitrozemí Brazílie. Toto centrum dobývání Amazonie leží jen 26 m nad hladinou oceánu, od moře je vzdálené přes 1 500 km a koryto řeky tady dosahuje až 50 m hloubky. Šíře toku v ústí do moře činí asi 250 km.

Rio de Janeiro patří mezi nejkrásnější města světa díky úžasné členitosti pobřežní linie, výškovému členění i specifické kultuře.

usilovat o její zachování. V některých oblastech byly zřízeny **indiánské rezervace** (zhruba 11 % území Brazílie), kde zbylé kmeny indiánů žijí dosud tradičním způsobem života a přístup k nim je omezen.

- *Seznamte se s historií objevování pramenů řeky Amazonky. Napovíme, že je to zásluha i českých geografů.*
- *Zjistěte, kdy a jak byly z Amazonie vyvezeny semenáče kaučukovníku (Hevea braziliensis).*

V oblasti Amazonie je horké a vlhké tropické **podnebí** (2 000–3 500 mm/rok) jen s malými teplotními výchylkami. Směrem k východu, ve vysočinách lemujících východní pobřeží, se vyskytují sezonní období sucha (3–4 měsíce) a celkově nižší srážky. Na jihu země jsou teploty i srážky o poznání nižší a podnebí má spíše subtropický ráz. Množství srážek se projevuje na obrovském průtoku hlavních řek Amazonky, Paraná aj. a sezonními záplavami jejich nížin. **Ochrana přírody**, přes výrazné ovlivnění pobřežních oblastí a části Amazonie, je na slušné úrovni, celkově národní parky zaujímají asi 3 % území státu a v roce 2015 jich bylo 71.

V roce 1500 přistál na brazilském pobřeží kapitán P. A. Cabral, roku 1532 začala **portugalská kolonizace**. Počátkem 18. století se v Brazilské vrchovině našla ložiska zlata a diamantů (dnešní stát Minas Gerais), která vyvolala v domovském Portugalsku velkou **emigrační vlnu**. V roce 1822 vzniklo nezávislé **Brazilské císařství**, v roce 1888 bylo v zemi zrušeno otroctví a o rok později zrušeno císařství a vyhlášena federativní republika. Brazilský prezident českého původu Juscelino Kubitschek založil roku 1960 nové hlavní město **Brasília**, které stojí v centru země.

Populace Brazílie dosahuje 210 mil. obyvatel (2016), což představuje hustotu zalidnění přibližně 25 obyv./km^2. Celkové zpomalení populačního růstu je typické nejen pro Brazílii (ročně 0,8 % v letech 2011–2015), ale i další země Latinské Ameriky. Přesto se počet obyvatel ročně zvyšuje o dva miliony. **Hustota zalidnění** je však silně kolísavá podle jednotlivých států a regionů, maxima dosahuje při pobřeží na severovýchodě a na jihu země. Na severovýchodě jde o důsledek **první kolonizační vlny**, na jihu pak hustota zalidnění vzrostla především ve dvacátém století po rozsáhlé **imigraci** z Evropy (převážně jižní).

V zemi je vysoký podíl obyvatelstva koncentrován ve **městech** (asi 85 %). Naopak dvě nejrozsáhlejší oblasti, středozápadní (vnitrozemí) a severní, které zaujímají asi dvě třetiny Brazílie, obývá pouze 15 % obyvatel. Zlepšenou zdravotní péčí a celkovým zvýšením životní úrovně obyvatelstva došlo k zásadnímu navýšení **střední délky života**. Zatímco v roce 1950 to bylo jen 43 let, v roce 1980 už 63 let a nyní dokonce 75 let.

Velmi specifické je **rasové složení** populace, kdy **europoidní** obyvatelstvo představuje 48 % obyvatel, skupina obyvatel označených brazilským populačním institutem jako **pardo** (hnědí – jedná se o míšence) tvoří druhou největší část populace (44 %). **Negroidní** potomci asi dvou milionů otroků dovezených na práci na plantážích v koloniální éře země tvoří necelých 7 % populace. **Indiánů** dnes přežívá hlavně v rezervacích asi 700 000 v izolovaných 67 kmenech. Brazílie je dnes největší **katolickou** zemí světa (s asi 87% podílem katolíků) s poměrně nízkou úrovní **negramotnosti** (10 %). Obyvatelstvo Brazílie charakterizují velké **sociální rozdíly** mezi nejbohatšími a nejchudšími.

Ekonomika Brazílie patří do **první desítky světa**, roční přírůstky však jsou v porovnání s ostatními státy makroregionu nižší a pohybují se okolo 2 % ročně (průměr 2011–2016). HDP na obyvatele ve výši 16 tis. USD (2016) odpovídá úrovni makroregionu. Hospodářství je založeno na vyhledávání a využívání nesmírně **bohatých nalezišť surovin**, které jsou z části zpracovány v zemi, značná část jde ovšem na export. Těží se zejména železná ruda a **bauxit**. Důležitá je i produkce **ropy**, měděné a manganové rudy.

Proto je nejdůležitějším **průmyslovým odvětvím** energetika, hutnictví a na něj navazující strojírenství. Výroba elektrické energie je zajištěna vysokým podílem **vodních elektráren** (90 % vyrobené elektřiny) využívají-

Dvě tváře Rio de Janeira, jedné z největších aglomerací na světě. Malebnou polohu obytných čtvrtí na členitých březích Atlantiku střídají v prudkých stráních chudinské favely. Některé z nich jsou velmi nebezpečné a ovládané lokálními gangy.

cích velkého hydroenergetického potenciálu a velkého průtoku většiny řek. Přestože některé hydroelektrárny představují ohromný instalovaný výkon (Itaipú, Tucuruí), není potenciál vodní energie řek zdaleka plně využit. **Hutnictví** se zaměřuje na produkci oceli a barevnou metalurgii. Brazílie disponuje prakticky úplnou škálou zpracovatelských odvětví, vyniká **dopravní strojírenství** (ročně se v Brazílii vyrobí okolo 3 mil. osobních automobilů). Dynamicky se rozvíjí **stavebnictví**, které využívá velké objemy výroby cementu (6. místo na světě v roce 2015) z domácích surovin. Tradičně vyniká **potravinářský** průmysl, zpracovávající domácí zemědělské produkty (cukr, maso, mléko, káva aj.).

Cennou přírodní surovinou jsou také **vzácná dřeva** v tropických deštných lesích (teak, mahagon aj.), jejichž těžba (spolu s likvidací původního lesa za účelem získání zemědělské půdy) přispívá ke zmenšování rozsahu původních biotopů v Amazonii. Tyto lesy jsou také perspektivními zdroji cenných surovin k výrobě léčiv a dalších materiálů. Představují nejrozsáhlejší oblast tropické druhové rozmanitosti (biodiverzity). Právě Amazonie je jednou z nejrozsáhlejších oblastí, kterou si člověk zcela neosvojil. V periferních oblastech byly zřízeny velkoplošné rezervace pro původní obyvatele – indiány žijící tradičním způsobem života. Vstup je zpravidla přísně hlídaný (kvůli zavlečení nemocí, hledání surovin atd.). **Odlesňování** v této oblasti patří k nejvážnějším globálním problémům, pravděpodobně i s nevratným dopadem na globální klima.

Zemědělství je jedno z nejproduktivnějších na světě, jak celkovým objemem, tak i významem některých produktů pro export. Vedle **cukrové třtiny** (1. místo) se exportuje **kukuřice** (3. místo), **sója** (2. místo), **káva** (1. místo), **tabák** (2. místo), **pomeranče** (1. místo) a **ananasy** (1. místo na světě v roce 2015). V živočišné výrobě dominuje chov skotu, především na nově získaných pastvinách, rozsáhlé jsou chovy prasat a drůbeže. Významný je i chov koní, na venkově stále hodně využívaných pro zápřah i jízdu.

Argentina je po Brazílii 2. největším státem makroregionu. Její trojúhelníkový tvar má nejexponovanější a jádrovou oblast při **Rio de la Plata**. Na území Argentiny se tyčí nejvyšší hora světa mimo Asii - **Aconcagua** (6 960 m n. m.). Na jihu se rozprostírá Patagonie, region suchých stepí využívaný zejména pro chov ovcí. **Argentinci**, kterých je zhruba 45 milionů (2016), představují promíšení mnoha národních a etnických skupin, většinou se však jedná o potomky italských a španělských přistěhovalců. Dominují katolíci, silně je zastoupena i židovská komunita (300 tisíc), která je nejpočetnější v celé Latinské Americe. Dlouhodobě je **ekonomika** na 21. místě na světě, HDP na obyvatele je však téměř o polovinu nižší, než má Česko. Hospodářství těží z bohatých přírodních zdrojů, vysoce vzdělaného obyvatelstva, z globálně konkurenceschopného zemědělství a rozmanité průmyslové základny.

- ➲ *Charakterizujte nejdůležitější přírodní celky Brazílie.*
- ➲ *Zdůvodněte, proč se největší brazilská města nacházejí při východním pobřeží země.*
- ➲ *Jak ovlivňují přírodní podmínky rozmístění obyvatelstva v Brazílii?*
- ➲ *Zjistěte hlavní směry transkontinentálních silnic postavených v posledním čtvrtstoletí v Brazílii.*
- ➲ *Zhodnoťte kladné a záporné důsledky zpřístupnění amazonského pralesa. Diskutujte.*

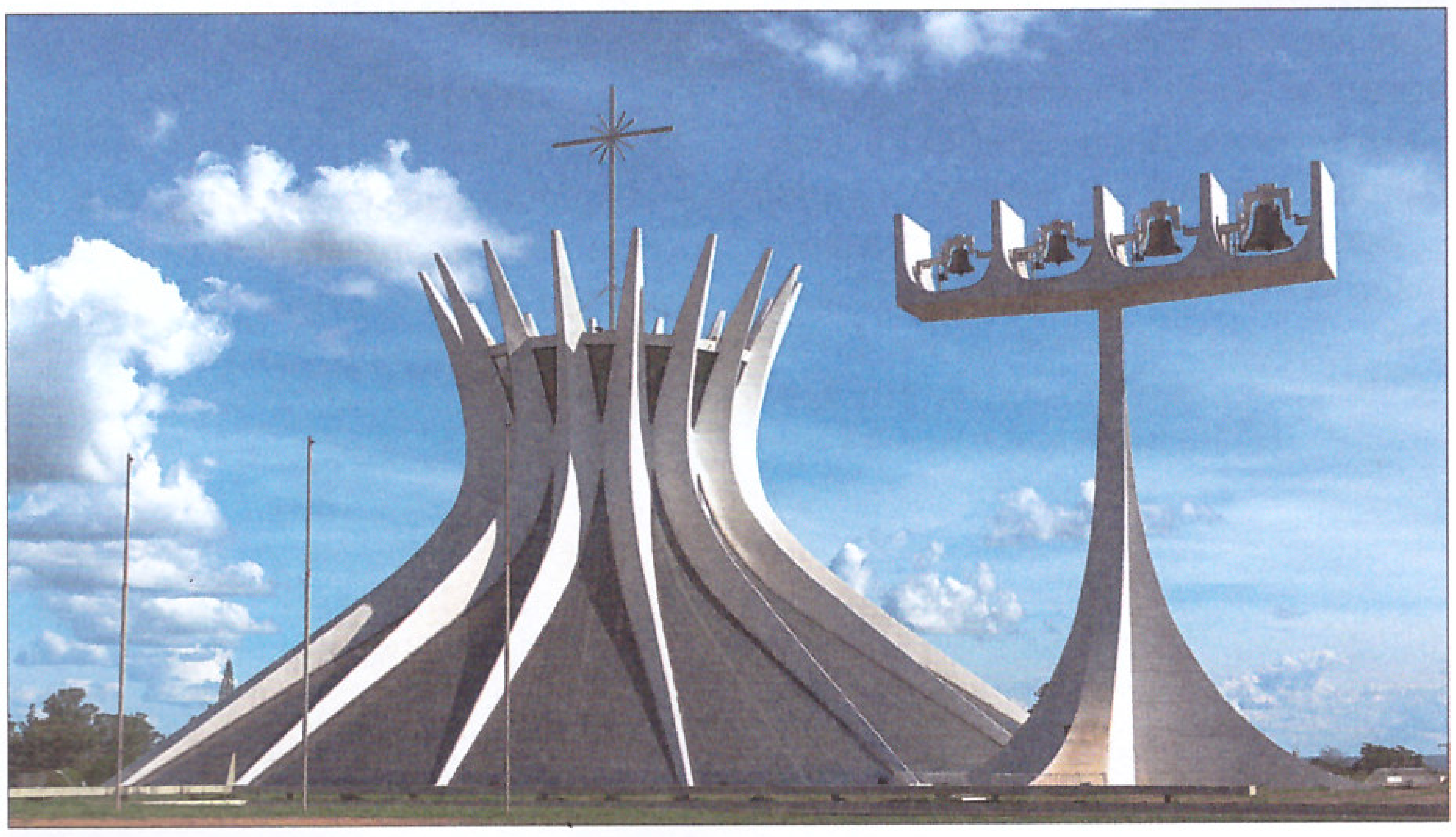

Na popud brazilského prezidenta českého původu Joscelina Kubitscheka bylo v roce 1960 realizováno přenesení hlavního města Brazílie do nově založené metropole Brasília ve vnitrozemí. Strukturu města a řadu budov navrhl brazilský architekt světového jména Oscar Niemeyer. Na snímku metropolitní katedrála.

12 MAKROREGIONY
– základ k pochopení současného světa

Současný svět je diferencován do **deseti makroregionů** územně vymezených tak, aby byly co nejvíce **vnitřně podobné** z hlediska společensko-ekonomické vyspělosti, historického vývoje a kulturní integrity. Zatímco v minulosti byly vzájemné vztahy mezi vzdálenými regiony slabé, dnes se svět vyvíjí jako globální systém, v němž silnější makroregiony a jejich nejvyspělejší jádra určují pozice ostatních v globální soutěži. Z nejvyspělejších zemí světa se dnes šíří inovace do dalších oblastí a s různým zpožděním i rychlostí ovlivňují rozvoj společnosti v jednotlivých částech světa.

➲ *Uvažte, jak bychom mohli svět rozdělit do podobných celků v různých historických obdobích. Jako pomůcku použijte historický atlas světa.*

Kärntner Strasse, nejznámější obchodní ulice a pěší zóna ve Vídni, představuje svými šlechtickými paláci, galeriemi, obchody světových značek, hotely, kavárnami a restauracemi evropskou vyspělost a kulturu. Mezi světovými velkoměsty patří Vídeň do skupiny těch, kde se žije nejpříjemněji.

Evropský makroregion se liší od vymezení světadílu Evropa. Nezahrnuje z Evropy Bělorusko, Ukrajinu, Moldavsko a část Ruska, které jsou zařazeny do Ruského makroregionu z důvodu **podobné historie a náboženství** odlišných od Evropského makroregionu. Integrujícím prvkem je **evropská civilizace**, odkazující na kulturní, sociální a morální křesťanské hodnoty lidstva. Jedná se o území, kde proběhly nejdříve nejvýznamnější a zásadní změny (revoluce) ve vývoji společnosti. Byla to průmyslová, agrární, dopravní, demografická a sociálněpolitická **revoluce** ve vzájemném propojení, které postupně vedly modernizací k přechodu tradiční společnosti k vyššímu stupni rozvoje.

Společným znakem Evropského makroregionu je **vysoká životní úroveň** obyvatel (střední délka života je 78 let pro muže a 83 let pro ženy a téměř 100 % gramotnost apod.). Vytváří spolu s Angloamerickým absolutně nejvyšší HDP mezi makroregiony – 25,6 % z úhrnu světa. Specifická je relativní ekonomická i kulturní homogenita, založená především na staletích působení křesťanství a židovských minorit. Evropskou identitu formuje také **Evropská unie**. Jedná se o politicko-ekonomický projekt, kde integrace států dosáhla nejvyššího stupně. Evropský makroregion nejvíce ovlivňoval (a stále ovlivňuje) ostatní makroregiony a řadíme jej proto jako celek mezi **globální jádrové oblasti**.

➲ *Uvažte, které jsou další společné znaky evropských států.*
➲ *Které oblasti Evropského makroregionu lze označit jako periferní? Uvažte společné znaky evropských periferních oblastí. Svůj názor odůvodněte.*
➲ *Zamyslete se nad krajem, v němž žijete. Která jádra kraje (jedno nebo dvě, či více?) a které periferní oblasti byste v něm vymezili? Své názory se spolužáky zhodnoťte v diskusi.*

Angloamerický makroregion je tvořen Spojenými státy americkými, Kanadou a Grónskem. Integračním faktorem je nejen převažující **anglický jazyk**, ale také **přesídlenecká** historie této oblasti. O současné společnosti hovoříme někdy jako o konzumní. Na stmelující tendence makroregionu působí **bohatství** a **hospodářské, politické a vojenské síly**, ovlivňující dění současného světa. Ekonomicky prosperující makroregion (podílí se na tvorbě celosvětového úhrnu HDP 25,3 %), je klíčovým nositelem globalizačních procesů a vyznačuje se silnou ekonomickou homogenitou. **USA** se již na začátku 20. století staly světovou ekonomickou a politickou supervelmocí a odstup od ostatních států se ještě zvýraznil po druhé světové

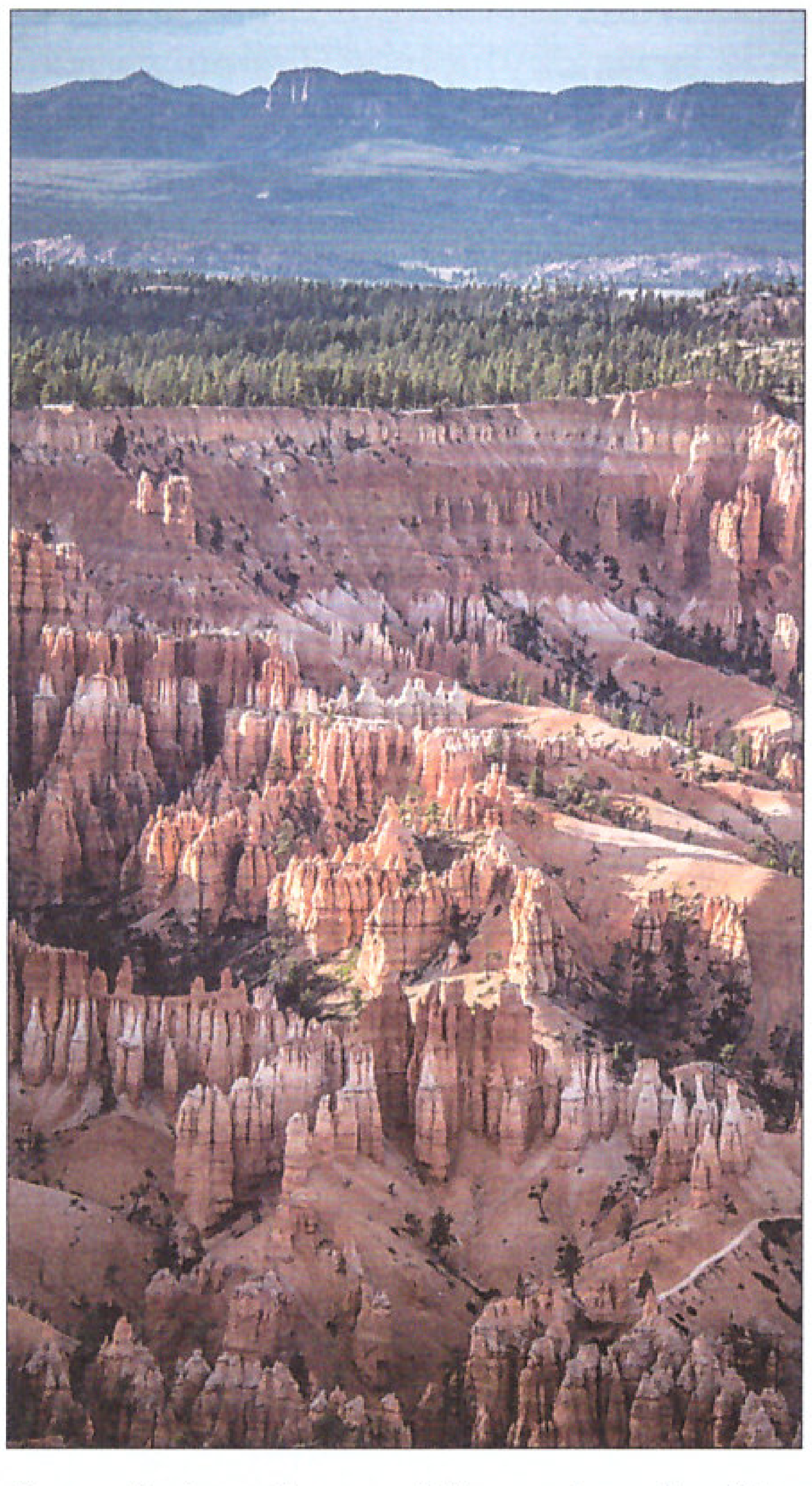

Severní Amerika vyniká vysokou kvalitou péče o přírodní prostředí. Na území se nachází řada národních parků, které jsou významnými cíli cestovního ruchu. Jedním z nich je Bryce Canyon [brajs kaňon], kde procesy zvětrávání a vodní i větrné eroze dodnes vytvářejí působivé skalní věže a strmé stěny.

válce. Nejvýznamnější roli sehrávají USA v oblasti politické, neboť zasahují, ať přímo či nepřímo, do politického i ekonomického dění celé planety. V jejich stínu se nachází Kanada, úzce hospodářsky i politicky propojená s USA. Také do ní nadále proudí přistěhovalci z celého světa.

➲ *Vysvětlete výhody a nevýhody Angloameriky z hlediska masového přijímání migrantů z Evropy do začátku první světové války.*

➲ *Angloamerika je oblastí soužití mezi mnoha národnostmi přistěhovalců i domácích etnik. Proč toto v makroregionu funguje a jinde zpravidla nikoliv?*

➲ *Jak se vlády vyrovnávají s problémy zrovnoprávnění domorodých obyvatel?*

➲ *Vymezte periferní oblasti makroregionu.*

Ruský makroregion (Severní Euroasie) je vymezen územím bývalého Sovětského svazu (s výjimkou Pobaltí, které Rusko či Sovětský svaz v minulosti opakovaně ovládaly). Rozlohou je mezi makroregiony druhý největší (16,2 % obyvatelné souše). Ruský makroregion charakterizují především obrovské prostory řídce obydlené tajgy, lesotundry, tundry či středoasijských pustin. Dalšími znaky integrace makroregionu jsou pozůstatky a následky bývalého Sovětského svazu (**rusifikace**, **centrální model řízení**, převládající vliv **komunistické** ideologie, korupce, obdiv k silnému vůdci aj.), ale také výrazně diferencované přírodní podmínky jednotlivých oblastí. Negativním stmelujícím prvkem jsou i **obrovské vzdálenosti** a rozdíly v kvalitě života mezi jádrovými a periferními oblastmi, tedy i mezi bohatými a chudými obyvateli. Relativně nízká je hodnota HDP na obyvatele a zejména střední délka života, především u mužů (pouze 65 let). Problémem jsou vedle velkých přepravních vzdáleností také nízká přidaná hodnota průmyslové výroby a celková orientace hospodářství na export surovin a zbrojních systémů.

➲ *Proč je nevýhodou makroregionu přeprava velkých objemů surovin na velké vzdálenosti železnicí?*

➲ *Jaké jsou vztahy mezi ruskojazyčným obyvatelstvem a obyvateli Střední Asie, Pobaltí či Ukrajiny?*

Hlavní budova Lomonosovovy moskevské univerzity je jednou ze staveb inspirovaných americkými mrakodrapy třicátých let minulého století v době Stalinova režimu v SSSR. Tato univerzita a další vysoké školy a vědecké instituce Moskvy koncentrují přes polovinu vědecko-výzkumné kapacity Ruska.

➲ *Vysvětlete ideu euroasijského ekonomického svazu a její výhody/nevýhody.*

➲ *Vysvětlete důvody, proč v periferních oblastech makroregionu žilo v minulosti, v dobách SSSR, podstatně větší množství Rusů než dnes.*

➲ *Moskva je spojena průplavy a řekami s pěti moři. Pomocí mapy popište toto propojení.*

Australsko-oceánský makroregion má proti ostatním daleko nejméně obyvatel (pouze 0,5 % světové populace) a extrémně nízkou hustotu zalidnění (4,5 obyv. na km^2). Tamní obyvatelstvo se vyznačuje díky historii a přistěhovalectví velkou **etnickou a jazykovou pestrostí**. V makroregionu existují také velké kontrasty v úrovni hospodářství a celkového rozvoje společnosti mezi Austrálií či Novým Zélandem a souostrovími a ostrovy v Pacifiku. Austrálie jako největší stát vykazuje jednoznačnou ekonomickou, politickou a populační dominanci v celém makroregionu. Ve stínu australské ekonomiky je vyspělé hospodářství Nového Zélandu a v porovnání s nimi jsou ostrovní státy v Tichém oceánu „hospodářskými trpaslíky“. Celkově lze region charakterizovat i vysokou mírou zachování přírodních specifik v podobě starých rostlinných i živočišných druhů, jinde vyhynulých.

➲ *Charakterizujte postavení Austrálie v rámci světového hospodářského systému.*

➲ *Kterému makroregionu je Australsko-oceánský svým hospodářstvím a osídlením nejvíce podobný?*

Čínsko-japonský makroregion (Východní Asie) zahrnuje Čínu, Japonsko, korejské státy, Taiwan a Mongolsko. Silná je „váha“ regionu v oblasti populační i ekonomické; podílí se na světovém objemu HDP celou pětinou. Podle **počtu obyvatel** a hustoty zalidnění zaujímá 2. místo a podle **ekonomického potenciálu** také 2. místo mezi makroregiony. Integrujícím prvkem je vysoká ekonomická vyspělost, vysoký **exportní potenciál** a velká dynamika ekonomického rozvoje v posledních 30 (Čína) až 60 letech (Japonsko). Pro udržení tohoto statusu je nejdůležitějším faktorem produkce elektrické energie, které makroregion vyrábí nejvíce ze všech. Světové parametry má **doprava** (nachází se zde největší přístavy a letiště světa a také objemy přepravovaných surovin a zboží i lidí). Existující problémy jsou převážně povahy politické (přes půl století formování vztahů mezi demokratickými a komunistickými

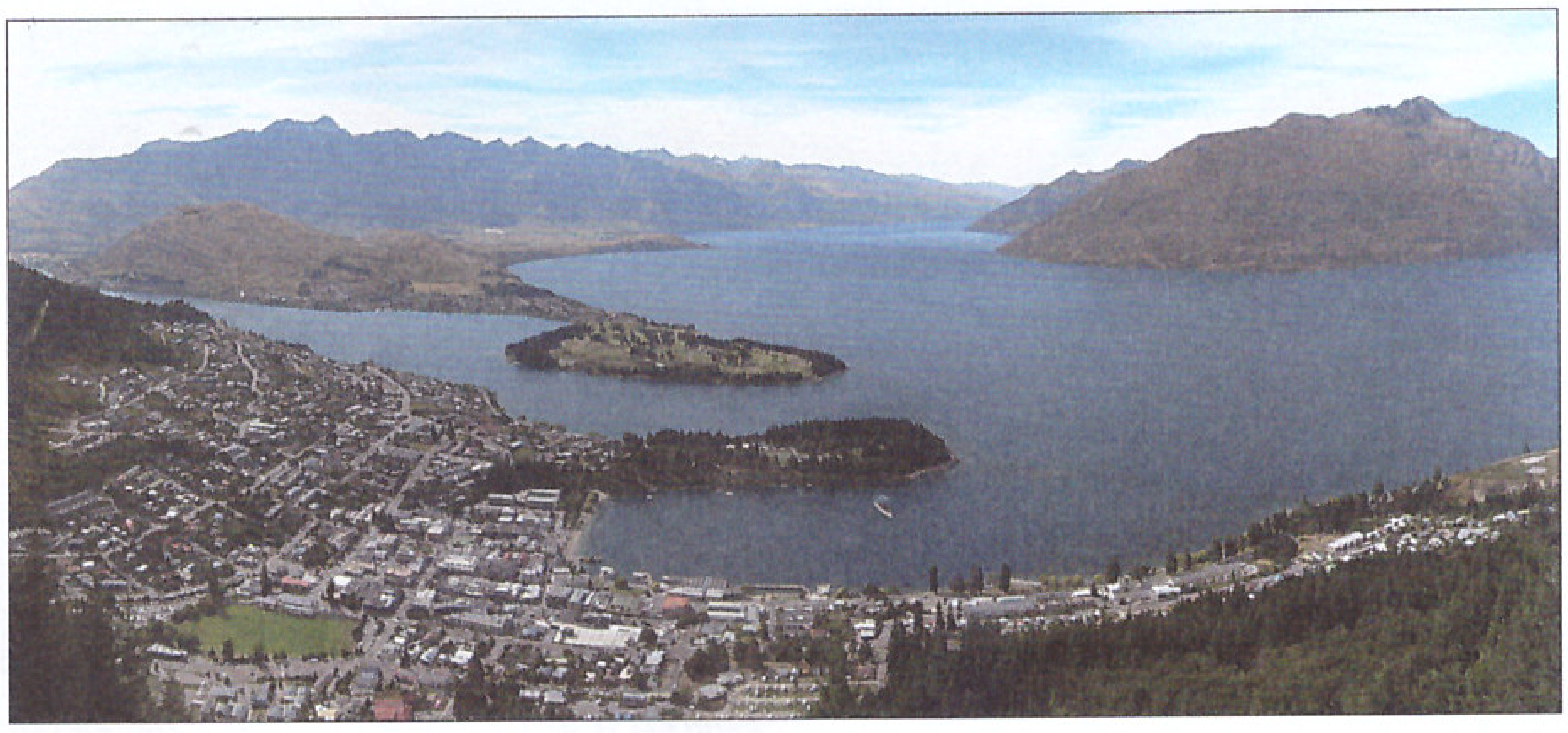

Nový Zéland má krásnou a zachovalou přírodu. Tuto skutečnost potvrzuje poloha a zázemí města Queenstown [kvínstaun]na Jižním ostrově.

Buddha – původně se nejednalo o označení konkrétní osoby, ale o titul pro ty, kteří dosáhli osvícení. Dnes je slovo buddha běžně používáno pro označení historického Buddhy, vlastním jménem Siddhártha Gautama (podle legendy žil 623–543 př. n. l.). Buddha znamená také probuzený, osvícený a jeho sochy s protáhlými ušními lalůčky zdůrazňují jeho schopnost naslouchání, vnímání. Buddhismus představuje jedno z nejrozšířenějších náboženství Asie.

státy) a přírodní (extrémně znečištěné životní prostředí zejména v čínských aglomeracích, desertifikace, vulkanismus, zemětřesení, tsunami aj.).

- *Vysvětlete, kdy a proč došlo k prudkému hospodářskému rozvoji států Východní Asie. Pokuste se definovat rozdíly v čase, kdy byl tento proces nastartován.*
- *Korejský poloostrov představuje jednu z krizových oblastí dnešního světa. Uveďte důvody, které tuto situaci v posledním století způsobily.*
- *Čína se stala světovou mocností. V čem se liší charakter čínského hospodářství od Spojených států amerických?*
- *Hlavní „motor“ hospodářského rozvoje světa se v posledním půlstoletí „přestěhoval“ na západní pobřeží Tichého oceánu. Proč se to stalo?*

Indonéský makroregion (Jihovýchodní Asie) představuje samostatný celek se silným integračním potenciálem v podobě průlivů, okrajových **moří** a koncentrace obyvatelstva i hospodářského potenciálu na **pobřeží**. Region charakterizuje přes vysokou **náboženskou heterogenitu** relativně klidné soužití (buddhismus, islám, hinduismus, konfucianismus, křesťanství) celé oblasti. Dlouhodobě se v makroregionu uplatňoval vliv buddhismu a Číny, později i evropských koloniálních mocností a ve 20. století také USA. Silným integračním činitelem se stala mezinárodní organizace **ASEAN**, založená v roce 1967 pro urychlení ekonomického růstu členských zemí. Cílem této organizace je i pokrok v sociálních a kulturních vztazích a posilování vzájemných vztahů. To, co makroregion spojuje, je nejen jeho koloniální minulost, ale i relativně pozdní vytvoření samostatných států po druhé světové válce. Většina zemí tohoto území patří k takzvaným „asijským tygrům“. Makroregion se potýká s mnohými **přírodními problémy** (vulkanismus, zemětřesení, záplavy a časté sesuvy) a sociálně-ekonomickými problémy (polarita mezi jednotlivými oblastmi v životní úrovni obyvatel, složité soužití demokratických a komunistických režimů a mimořádná jazyková různorodost).

Pobřeží a ústí velkých řek jsou v Indonéském makroregionu charakterizovány velkou koncentrací sociálně-ekonomických aktivit. Tržiště na jednom z kanálů v Bangkoku v ústí řeky Menam.

- *Indonésie je největší stát makroregionu členěný na tisíce ostrovů s mnoha vulkány. Vysvětlete, co ovlivnilo výskyt takového množství sopek.*
- *Jednotlivé oblasti makroregionu byly po několik století koloniemi evropských mocností. Kdo ovládal jednotlivé oblasti až do konce čtyřicátých let minulého století?*
- *Které národnosti a na kterých řekách zformovaly hlavní rozvojová jádra makroregionu?*

Indický makroregion (Jižní Asie) je vymezen zhruba v rozsahu někdejší **Britské Indie** v zájmu zachování integrity největší **populační koncentrace** v dnešním světě (23,7 % světové populace). Integrujícími faktory jsou velká hustota zalidnění, vysoká natalita a hinduistická či buddhistická a islámská civilizace, ale i **nízká ekonomická vyspělost**. Úroveň HDP na obyvatele je stejná jako v Africkém makroregionu a je daleko nejnižší mezi makroregiony světa (pouze 4 000 USD/obyv. v roce 2015). Specifický je extrémně vysoký podíl obyvatel žijících na venkově, nízká střední délka života (67 let pro muže, 70 let pro ženy) a gramotnost dosahující pouze 57 %. Díky vysoké natalitě výrazně roste počet obyvatel makroregionu, přestože v důsledku vysoké emigrace ztrácí makroregion přes 2 mil. obyvatel ročně (většinou vzdělaných a ekonomicky úspěšných mladých lidí). Makroregion dlouhodobě sužuje **etnické**,

MAYUR Suitings
GOPAL AGENCIES
stocrat
NEW INDIA GARMENTS SALE

Pouliční ruch ve městě Dillí ukazuje rozdíly v chudé indické společnosti. Nejbohatší jezdí automobilem, na obrázku chybí. Bohatší jede na vlastním skútru, o něco chudší se veze v pronajaté rikše, chudý jede na vlastním kole, nejchudší jsou pěší.

kastovní a náboženské napětí spojené s vlastnictvím atomových zbraní v obou největších zemích (Indii a Pákistánu). Z přírodního hlediska jsou častým problémem klimatické anomálie (sucha, záplavy), častá zemětřesení a následná tsunami; zcela mimořádná je závislost na monzunu. Makroregion charakterizuje velká vnitřní diferenciace, jak územní, tak sociální.

➲ *Makroregion je vnitřně silně heterogenní a nábožensky diferencovaný. Vysvětlete příčiny dlouhodobých sporů a problémů v Kašmíru, Šrí Lance a Bangladéši.*
➲ *V čem makroregion a především Indie vyniká ve světovém měřítku?*
➲ *Z makroregionu odchází za prací, studiem či lepším životem ročně několik milionů lidí. Kam míří většina z nich a proč?*
➲ *Vysvětlete mimořádný význam indického Bollywoodu.*

Islámský makroregion je vymezen pásmem převážně muslimských zemí od Maroka až po Írán. Toto náboženství však zasahuje i do Střední Asie, Afghánistánu, Indonésie a severních oblastí Afriky. Islámské náboženství a **islámská civilizace** jsou nejdůležitějšími integračními faktory, podobně jako dlouhá společná historie. Charakteristickým přírodním rysem jsou rozsáhlá území **pouští a polopouští** v blízkosti obratníku Raka, trpící nedostatkem vodních zdrojů. Islám zde funguje nejen jako integrační prvek, ale zároveň jako brzda ekonomického a sociálního rozvoje (napětí mezi islámskými sunnity a šíity, minoritami křesťanů, židů a dalších náboženství). Integrující roli ve vymezení části regionu představuje těžba **ropy a zemního plynu**, způsobující rozsáhlý a velmi rychlý ekonomický rozvoj za přetrvávání tradičních forem vlády a soustředění moci do relativně úzké skupiny extrémně bohatých rodin. Přes poměrně vysokou náboženskou homogenitu zde však existují velké rozdíly v kvalitě života, způsobující silné napětí. Právě rozdíly v kvalitě života, některé tradice islámu a obrovská korupce vyvolávají ve společnosti těchto států velké problémy. Makroregion patří mezi nejvíce **konfliktní oblasti** současného světa, což ovlivňuje angažování Ruska, USA, EU a Číny v těchto oblastech, sledující pouze vlastní zájmy a představy o budoucím vývoji makroregionu.

➲ *Zjistěte rozdíly ve vnímání islámu mezi šíity a sunnity a vysvětlete příčiny krvavých sporů.*
➲ *Makroregion má relativní nedostatek vodních zdrojů. Proto se usiluje o vybudování dalších přehrad k zadržení sezonních přebytků vody. Co způsobují podobné plány mezi jednotlivými státy?*
➲ *Zjistěte pozici jednotlivých států a celého makroregionu ve světové těžbě ropy a zemního plynu.*
➲ *Jak ovlivnil islám vývoj hospodářství a společnosti v Evropě? Uveďte příklady.*

Latinskoamerický makroregion se rozprostírá na americkém kontinentu jižně od hranice USA s Mexikem. Jedná se o silně integrovanou oblast specifické kultury, kde rozhodující roli hrají společné **románské** jazyky a **katolictví**, dlouhodobé přistěhovalectví hlavně z Evropy a značná rasová a etnická pestrost a zároveň i vzájemná snášenlivost. Vysoká je míra **urbanizace**, značná koncentrace obyvatelstva při pobřeží a nízká hustota zalidnění. Problémem oblasti je vysoká kriminalita a s ní související rozvinutý obchod s drogami, nebo také největší rozdíly mezi **bohatými a chudými** ve srovnání s ostatními makroregiony. Region strádá po desetiletí vyhraněnými vztahy mezi populistickými vůdci či stranami (i komunistickými) a pravi-

Tržiště vytvářejí v muslimských státech specifický prostor kontaktů, obchodů a služeb. Pro svou atmosféru jsou lákavým místem pro zahraniční návštěvníky. Trh v Marrákeši (Maroko).

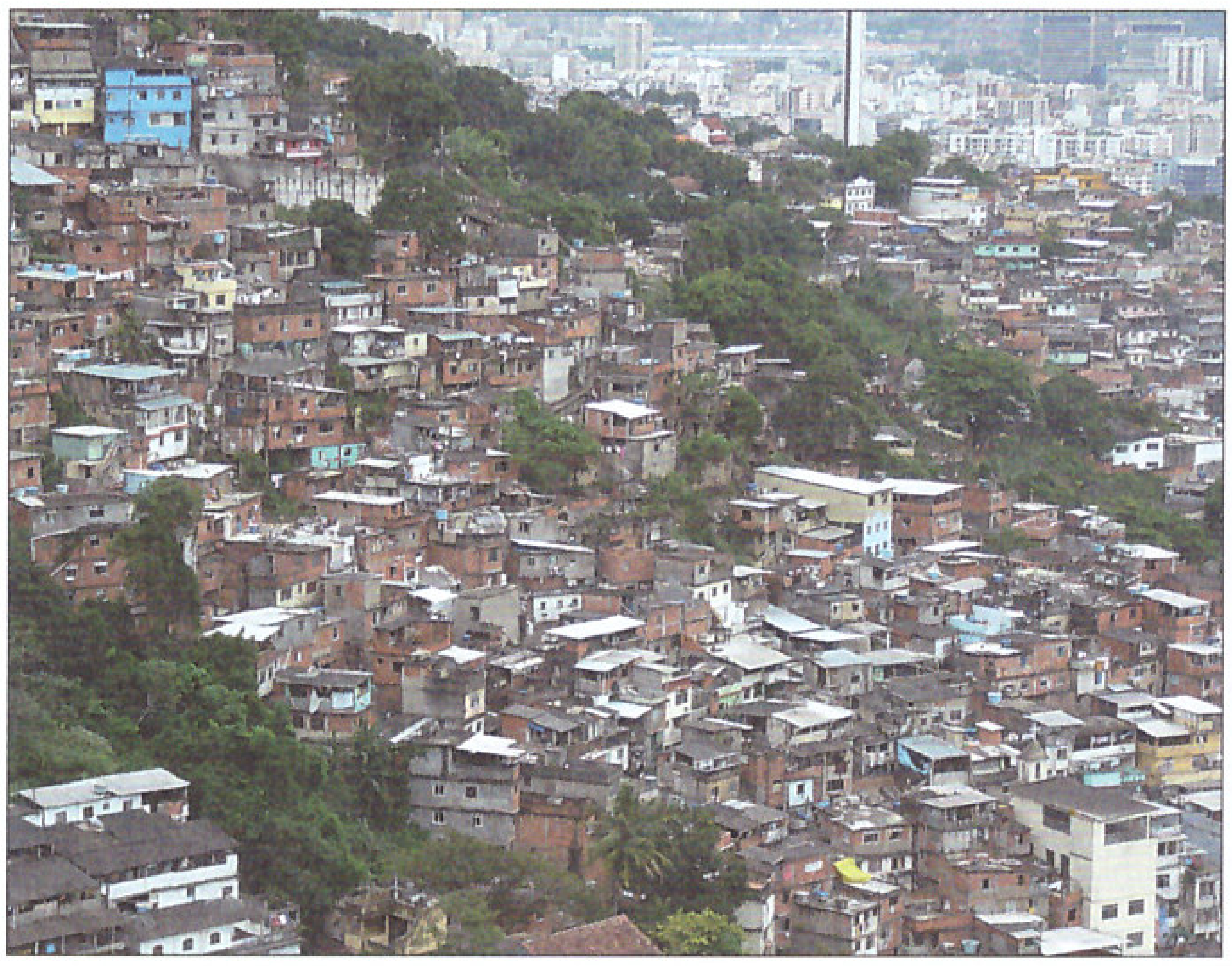

Latinskou Ameriku charakterizují velké rozdíly mezi nejbohatšími a nejchudšími vrstvami obyvatel. Jedním z důsledků je velký počet osob žijících v chudinských čtvrtích – favelách. Na snímku Rio de Janeiro [riodežanejro].

Dopravní chaos v Nairobi, metropoli Keni, je podobný jako v jiných velkých městech Afriky. Stahují se do nich statisíce mladých lidí bez vzdělání a hledají zde šanci na uplatnění. Proto v zázemí vznikají chudinské slumy (s nimi má Nairobi přes 6 milonů obyvatel).

covými silně represivními režimy. Na populistické sliby slyší mnohde i nadpoloviční většina málo vzdělaného obyvatelstva, což umožnilo v minulosti vytvoření autoritativních režimů (Kuba, Venezuela, Bolívie aj.). Přesto hospodářský rozvoj některých států (Brazílie, Chile, Panama aj.) dává makroregionu naději na lepší budoucnost. Klíčové ovšem bude zvládnout vliv drogových mafií v řadě států (Mexiko, Kolumbie aj.).

- ➲ *Jména Simon Bolívar či Che Guevara [čegevara] jsou uctívána v celé Latinské Americe. Zjistěte, čemu vděčí za svoji popularitu a čím se proslavili.*
- ➲ *V Latinské Americe se nachází několik území, která jsou součástí Evropské unie. Která území to jsou?*
- ➲ *Jak se prosazují latinskoamerické země ve světovém hospodářském systému?*

Africký makroregion (Subsaharská Afrika) zahrnuje státy ležící jižně od jižní hranice Maroka, Alžírska, Tuniska, Libye a Egypta. Je **plošně nejrozsáhlejší** a rozprostírá se na 18,4 % souše. Charakteristickým přírodním rysem jsou rozsáhlé pouště, savany a tropické deštné lesy s množstvím divoce žijících zvířat. Nacházejí se zde četné rozlehlé národní parky. Stmelujícími prvky této oblasti jsou **chudoba**, **negramotnost** (třetina obyvatel je negramotná), nemocnost a epidemie, přelidnění, etnické napětí, ale také koloniální minulost. Převládají **nedemokratické režimy**, mnohdy ovládané armádou či represivními polooficiálními silami. Makroregion je charakteristický vysokou úrovní **korupce** a takzvaným **tribalismem** (prosazování rodově-klanových zájmů v politice). Subsaharská Afrika vytváří pouze 2 % nominální hodnoty vytvořeného „světového HDP“. Přesto se zde nacházejí státy, které se dokázaly odpoutat od podobného vývoje a jejich rozvoj je patrný. Jejich HDP se ročně z nízkého základu zvyšuje o 8–10 %, přesto HDP na jednoho obyvatele stále zůstává na velmi nízké úrovni a je **nejnižší** mezi makroregiony. Makroregion přijímá každoročně velkou hospodářskou pomoc ze zahraničí. V posledních letech výsadní postavení bývalých koloniálních zemí přebrala Čína, která se v makroregionu mimořádně angažuje.

- ➲ *Které země patří do pásma Sahel a jaké mají hlavní problémy ve svém rozvoji?*
- ➲ *Které z afrických států jsou podle podílu na hodnotě exportu nejméně závislé na nerostných surovinách?*
- ➲ *Jak je organizovaná zahraniční pomoc pro Afriku? Zjistěte pomocí webu a článků, které africké národní parky jsou pod ochrannou známkou UNESCO.*
- ➲ *Uvažte, jaká opatření mohou v budoucnu snížit dosud velmi vysoký populační přírůstek Afriky.*

Základní charakteristiky makroregionů (2016)

Makroregion	Rozloha %	Obyvatelstvo %	Hustota zalidnění *obyv./km^2*	HDP %	HDP$_{ppp}$ *tis. USD*	Gramotnost %	Střední délka života *roky M/Ž*
Evropský	3,7	7,3	106	25,6	38	100	78/83
Angloamerický	16,0	4,9	17	25,3	54	99	77/82
Ruský	16,2	3,8	13	3,2	18	100	65/75
Australsko-oceánský	6,2	0,5	5	2,2	35	95	75/79
Čínsko-japonský	8,6	22,6	141	22,0	16	95	66/70
Indonéský	3,3	8,5	140	2,9	10	91	68/74
Indický	3,7	23,7	344	3,4	4	57	67/70
Islámský	8,9	6,8	41	5,8	17	75	71/75
Latinsko-americký	15,0	8,5	31	7,4	16	90	72/79
Africký	18,4	13,4	40	2,2	4	64	57/60
Celkem	100,0	100,0	54*	100,0	10*	80*	68/72*

HDP$_{ppp}$ – hrubý domácí produkt podle parity kupní síly, * průměrná hodnota za všechny makroregiony

Podklad k porovnání rozdílné úrovně hospodářského rozvoje světových makroregionů v roce 2016.

Makroregion	HDP/obyv. * v USD	obyv. %	HDP %	kumulované podíly	
				obyv. %	HDP %
1. Africký	4 000	13,4	2,2	13,4	2,2
2. Indický	4 000	23,7	3,4	37,1	5,6
3. Indonéský	10 000	8,5	2,9	45,6	8,5
4. Latinsko-americký	16 000	8,5	7,4	54,1	15,9
5. Čínsko-japonský	16 000	22,6	22,0	76,7	37,9
6. Islámský	17 000	6,8	5,8	83,5	43,7
7. Ruský	18 000	3,8	3,2	87,3	46,9
8. Australský	35 000	0,5	2,2	87,8	49,1
9. Evropský	38 000	7,3	25,6	95,1	74,7
10. Anglo-americký	54 000	4,9	25,3	100	100
SVĚT	10 000	100	100		

* *HDP$_{PPP}$ – hrubý domácí produkt podle parity kupní síly*

Porovnání rozdílnosti hospodářského postavení makroregionů světa *(na osu X vynášíme kumulované podíly obyvatel, na osu Y pak kumulované podíly HDP).*

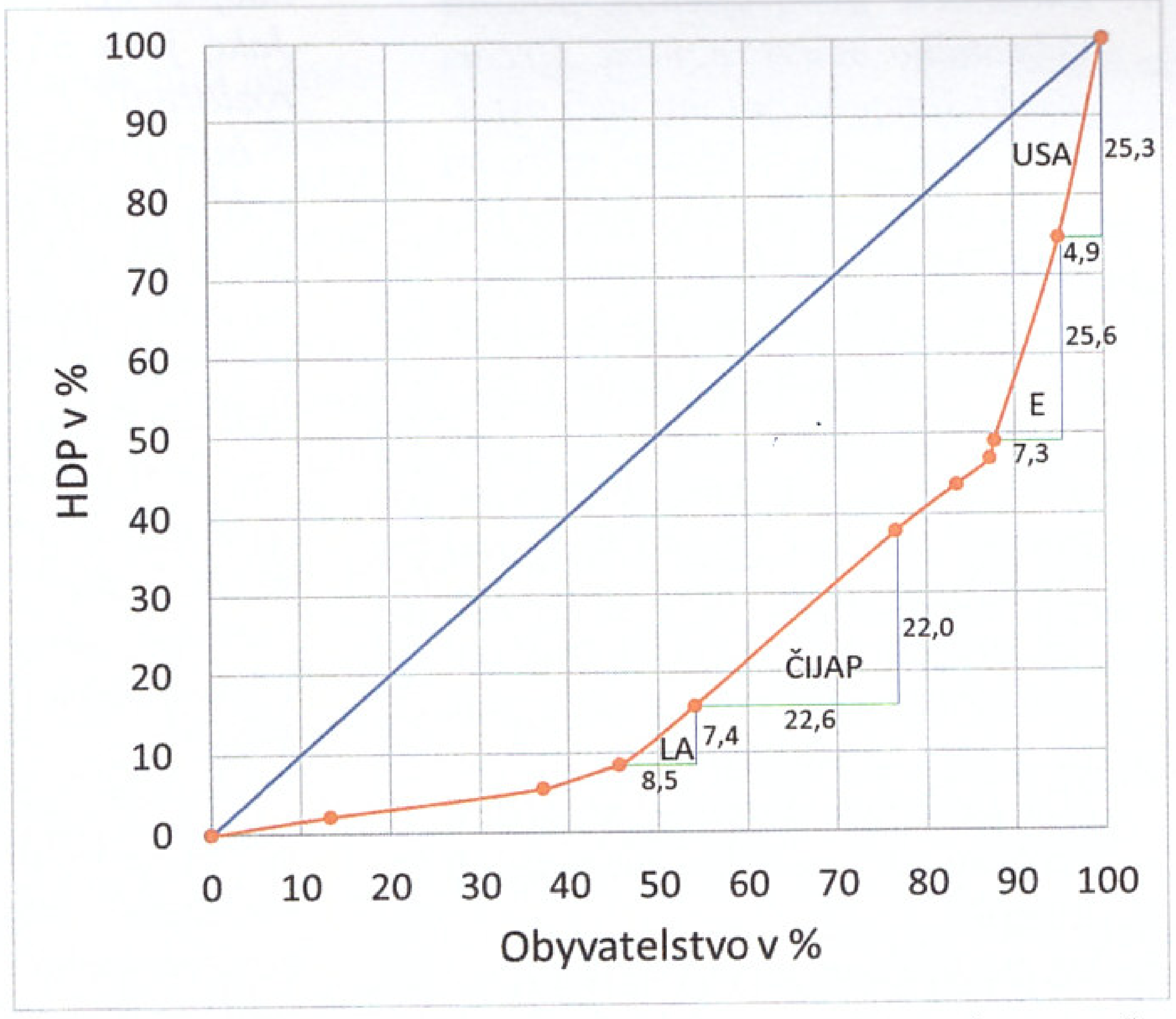

Vysvětlivky: USA – Angloamerický m., E – Evropský m., ČIJAP – Čínsko-japonský m., LA – Latinskoamerický m.

➲ *Pokuste se lokalizovat v grafu nepopsané makroregiony.*

Jednou z možností, jak srovnat rozdílnou úroveň rozvoje jednotlivých makroregionů, je využití ukazatele hrubé domácí produkce (HDP). V geografii musíme vždy hodnotit nejen podle absolutních hodnot srovnávaných veličin charakterizujících srovnávané regiony, ale musíme využít i údaje relativní. Tedy takové, které přepočítáváme na plochu regionu, počet obyvatel, nebo další ukazatele. Pokud přepočteme HDP na obyvatele v jednotlivých makroregionech, jsou patrné velké rozdíly. Seřadíme si makroregiony podle velikosti HDP/obyv. a přepočteme počet obyvatel a HDP na jejich podíl na světovém úhrnu (viz tabulka). Jestliže k nejnižší hodnotě podílu obyvatel a HDP (Africký) připočteme druhý makroregion v pořadí (Indický), dostaneme kumulovaný součet. Postupně takto připočítáváme podíly obyvatel a HDP za následující makroregiony až se dostaneme k číslu 100. Na základě těchto vypočtených hodnot vyneseme body do grafu. Ideální rozložení HDP/obyv. stejné ve všech makroregionech představuje úhlopříčka. Skutečný stav je však jiný, ten ukazuje křivka různě vypouklá. Čím větší budou rozdíly ve vybavenosti HDP/obyv., tím bude křivka více vypouklá.

- ➲ *Jak se mění zakreslená křivka v čase? Byly rozdíly mezi makroregiony v roce 1990 a 1950 větší, nebo menší?*
- ➲ *Diskutujte o tom, zda podobně sestrojená křivka pro 200 států světa bude stejná, nebo se bude lišit, a jak a proč.*
- ➲ *Pokuste se sestavit podobný graf, který by vyjadřoval rozdíly ve vybavenosti států či krajů Česka např. v podílu automobilů, vybavenosti počítači, délce železničních tratí apod. O výsledcích diskutujte.*

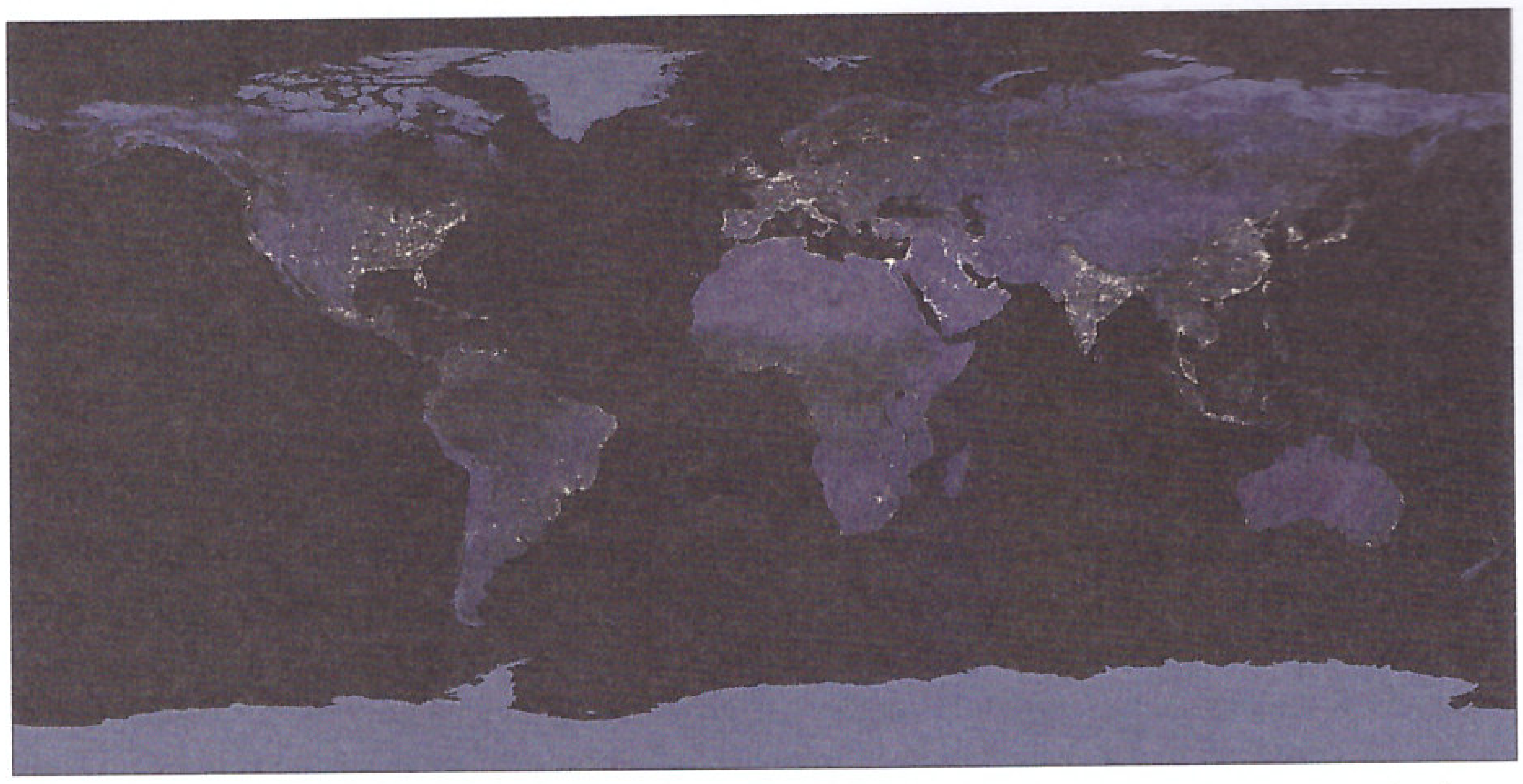

Noční osvětlení na Zemi zobrazuje hlavní koncentrace obyvatelstva a hospodářských aktivit v jednotlivých makroregionech. Pojmenujte výrazně osvětlené oblasti.

ZÁVĚREČNÉ ÚKOLY

1. *Zhodnoťte* ***geografickou polohu*** *vybraného makroregionu. Určete především jeho polohu vůči ostatním. Poté určete hlavní přírodní celky uvnitř a* ***hlavní jádrové oblasti/linie*** *sociálně-ekonomického rozvoje v něm. Zdůvodněte klady a zápory jednotlivých faktorů geografické polohy.*
2. *Zhotovte si s pomocí map schematický náčrtek (mentální mapu) přírodních celků v území a uvažte, jak ovlivňovaly dřívější tradiční společnost a jak působí dnes. Jak se těmto podmínkám přizpůsobilo rozložení hlavních* ***středisek osídlení*** *či využívání* ***přírodních zdrojů****?*
3. *Jak lze hodnotit území makroregionu z hlediska* ***rozmístění přírodních zdrojů*** *pro již existující nebo další možné hospodářské využití (suroviny, zemědělská půda, vodní zdroje, rekreační předpoklady apod.)?*
4. *Kde v území najdeme hlavní* ***rozvojová jádra*** *či* ***osy****, které oblasti naopak vymezíme jako* ***periferie****? Jaké jsou hlavní příčiny tohoto rozložení? Po prostudování map v atlasu určete* ***hlavní dopravní uzly*** a ***směry přepravy*** *v makroregionu či státu. Které z nich jsou nejvíce frekventované a proč? Jakou mají souvislost ve vazbě na jádrová území a periferie?*
5. *Jak se makroregion nebo vybraný region podílí na* ***globální/státní dělbě práce****? S čím obchoduje? Jaké má funkce a jak se uplatňuje v mezinárodním/globálním kontextu?*
6. *Které struktury (věková, ekonomická, národnostní apod.) charakterizují* ***obyvatelstvo*** *daného makroregionu a jaké jsou rozdíly proti okolním a dalším oblastem? Jedná se o území migračně ztrátové, nebo ziskové, jaká je jeho populační stabilita?*
7. *Jaká je kvalita života a* ***úroveň životního prostředí*** v daném *makroregionu/státě? Srovnejte s jinými oblastmi, a také s Českem. Jak ovlivňuje přírodní prostředí způsob života společnosti?*
8. *Jaké má makroregion* ***aktuální problémy****? Informace vyhledejte v denním tisku, na internetu, v odborné literatuře. Pojmenujte je, pokuste se určit jejich příčiny a seřadit je podle významnosti. Navrhněte vlastní možnosti řešení zjištěných problémů.*
9. *Formulujte zajímavé a pozitivní atraktivity jako předpoklady makroregionu pro* ***cestovní ruch****. Které důvody naopak oslabují možnosti rozvoje cestovního ruchu v makroregionu?*
10. *K vybrané problematice určitého makroregionu zpracujte* ***referát****. Vyberte si problém, který vás zaujal, přiměřeně jej analyzujte a seznamte své spolužáky s významem zvolené problematiky, včetně názorů na možnosti řešení. Diskutujte.*

SLOVNÍČEK VYBRANÝCH POJMŮ

AIDS (Acquired Immune Deficiency Syndrome) – virové onemocnění, které snižuje obranyschopnost lidského organismu postupem času do takové míry, že nemocný se obtížně vypořádává i s běžnými onemocněními a může jim podlehnout.

Altiplano – náhorní plošina (obvykle užíváno pro Andy).

Animismus – víra v existenci nesmrtelné, samostatné duše a duchovních bytostí.

Apartheid – výraz (z holandštiny = oddělení, odloučení) označující rasistickou politiku odděleného soužití obyvatel různé pleti. V Jihoafrické republice byl apartheid součástí oficiálního politického systému v letech 1948–1994.

Artéská voda – voda zachycená v propustné vrstvě mezi nepropustnými vrstvami v nadloží a podloží, kde se hromadí pod tlakem, a při navrtání nadložní vrstvy může tudíž samovolně vytékat až tryskat.

Belt – neoficiální označení určitých pásů (zón) na území USA. Jednotlivé pásy mají obvykle rovnoběžkové uspořádání (např. Sun Belt, Corn Belt, Wheat Belt aj.).

Benelux – volné společenství Belgie, Nizozemska a Lucemburska.

Bezodtoká pánev – území uvnitř kontinentu, z něhož voda neodtéká do světového oceánu, ale hromadí se v bezodtokých jezerech či bažinách a následně se vypařuje.

Biodiverzita – rozmanitost živé přírody, nejčastěji vyjadřována jako počet druhů rostlin či živočichů žijících v určitém území.

Bonzaj – miniatura stromu pěstovaného v misce jako forma zahradnického umění, která pochází z Dálného východu.

BRICS – hospodářské uskupení Brazílie, Ruska, Indie, Číny a Jižní Afriky (někdy se přidává i Mexiko).

Buddhismus – jedno ze světových náboženství, resp. souhrnné označení pro náboženské a filozofické směry založené na učení Buddhy (vlastním jménem Siddhártha Gautama).

Cerrado – forma vegetace na přechodu mezi savanou a lesem, charakteristická pro Brazílii.

Chaco (Gran Chaco) – oblast v Jižní Americe, zasahující do Argentiny, Paraguaye, Bolívie a Brazílie.

Dezertifikace – proces rozšiřování pouští při jejich okrajích. Příčinou mohou být jak přírodní procesy (např. přirozené kolísání klimatických podmínek), tak lidské aktivity (např. změny klimatu v důsledku činnosti člověka, nadměrná pastva apod.).

Diverzifikace – rozrůzněnost, obvykle se týká hospodářských aktivit. Vyšší míra diverzifikace snižuje celkovou zranitelnost hospodářství.

Domestikace – proces zdomácnění divoce žijících zvířat či planě rostoucích rostlin. Přeneseně užíváno i ve významu přizpůsobení přistěhovalce poměrům nového místa pobytu.

Endemit – živý organismus, který obývá pouze určité, obvykle malé, území (např. ostrov, jezero, jeskyni apod.).

Enkláva – území určitých vlastností, které je zcela obklopeno územím odlišných vlastností („ostrov" v širším a přeneseném slova smyslu). Často užíváno v souvislosti s osídlením území různými národy (enkláva určitého národa obklopená územím osídleným jiným národem).

Europeizace – proces ovlivňování jiných částí světa Evropou, a to jak primárně (prostřednictvím zámořských dominií a kolonií), tak sekundárně (politicky a ekonomicky prostřednictvím myšlenek, technologií či inovací).

Exkláva – část území státu (ale i jiného administrativního útvaru nebo jiného území), která je oddělena od vlastního území a zcela obklopena cizím územím, např. Aljaška (exkláva USA) nebo Kaliningradská oblast (exkláva Ruska).

Fiesta – společenská událost, slavnost, užíváno zejména v souvislosti s latinskoamerickými populacemi.

Fjord – úzký a hluboký mořský záliv, který vznikl činností ledovce.

Fundamentalismus – přísné až fanatické lpění na principech určitého světonázoru, obvykle náboženství, a odmítání možnosti přizpůsobení novým poměrům.

Gulag (Gosudarstvennoje upravlenije lagerej) – v původním významu (s velkým G) správa koncentračních a pracovních táborů, které byly zřizovány v bývalém Sovětském svazu (oficiálně do roku 1960). V přeneseném významu (s malým g) tak byly později označovány i jednotlivé tábory.

Hanza – sdružení středověkých měst, které v oblasti Baltského a Severního moře sdružovalo kupce a zajišťovalo stejná pravidla pro obchod.

Hinduismus – souborné označení náboženských a filozofických tradic odvozené z védských tradic (mytologie, kasty, eposy aj.).

Hi-tech (high technology) – nejvyspělejší (špičkové) technologie výroby.

Hurikán – místní název pro vítr doprovázející tropickou cyklonu na jižním a jihovýchodním pobřeží USA.

IBM (International Business Machines) – mezinárodní technologická společnost s hlavním sídlem v New Yorku zaměřená na výrobu a především vývoj výpočetní techniky, jejíž aktuální podobu zásadním způsobem ovlivnila (z její produkce pocházejí vynálezy jako bankomaty, kreditní karty, osobní počítače a jejich hlavní komponenty, čárové kódy aj.). Temnou stránku minulosti společnosti představovala někdejší spolupráce s nacistickým režimem v Německu.

Index maskulinity – podíl mužů na celkové populaci.

Islám – monoteistické náboženství (víra v jednoho boha), které vzniklo počátkem 7. století v západní Arábii na základě učení proroka Muhammada (Mohameda) a je obsažené v Koránu.

Karát – v případě drahokamů jednotka hmotnosti (1 ct = 0,2 g), v případě zlata jednotka ryzosti (1 kt = 1/24 podílu zlata, ryzí zlato má tak ryzost 24 kt).

Kartel – dohoda mezi firmami o tom, že si nebudou vzájemně konkurovat např. cenou produktu (cenový kartel) nebo výrobou, vývozem, územním působením apod. V Česku je kartel nelegální.

Kasta – skupina lidí se stejným sociálním statusem, který je dán narozením a příslušností rodiny. Kastovní systém byl charakteristický pro Indii, kde dodnes přežívá, ale lze se s ním setkat i jinde.

Komodita – původně jednotlivé druhy zboží obchodované na burze, dnes je význam obecnější (kterýkoliv druh zboží).

Korán – základní náboženská kniha islámu, napsaná podle učení zakladatele muslimského náboženství Muhammada.

Koridor – liniový prvek v krajině (pás), ve kterém se obvykle koncentruje více dopravních linií, a to z důvodů přírodních podmínek nebo polohy.

Korporace – v původním významu obdoba toho, co dnes v českém právu označujeme jako „právnická osoba". Dnes nejčastěji užíváno v souvislosti (někdy nesprávně i jako synonymum) s nadnárodními korporacemi, tedy korporace (podniky), které působí i mimo zemi svého sídla. Největší korporace vykazují vyšší HDP než jednotlivé státy.

Kuzbas (Kuzněcká pánev) – černouhelná pánev v jižní části západní Sibiře, silně industrializovaná.

Kryptodeprese – skrytá proláklina resp. sníženina vyplněná vodou (jezerem), jejíž dno leží pod hladinou moře, ale hladina leží nad hladinou moře (např. Bajkal).

Kvartér – 1. čtvrtohory, 2. souhrnné označení pro vědu, výzkum, vysoké školství a další odvětví vyžadující vysoce kvalifikovanou lidskou práci.

Latifundie – farma velká rozlohou, zpravidla produkující jeden produkt (obilí, maso, dřevo apod.).

Latinos – obyvatelé USA různých etnik s předky v Latinské Americe nebo na Iberském poloostrově, obvykle hovořící španělsky nebo portugalsky.

Lávra – mimořádně významný pravoslavný či řeckokatolický „klášter" (v pravoslavném kontextu označovaný jako monastýr).

Magistrála – dopravní linie, na níž se koncentruje významný podíl dopravy (silniční či železniční).

Mangrovy (též mangrove) – stálezelené rostlinné společenstvo charakteristické pro mořská pobřeží ve vlhkých oblastech tropů.

Mešita – stavba sloužící k uctívání Alláha a setkávání muslimů.

Minaret – součást mešity, může v její blízkosti stát i samostatně. Jedná se o věž sloužící ke svolávání věřících k modlitbě.

Mortalita – úmrtnost (podíl zemřelých vztažený na 1 000 obyvatel).

Muslim – vyznavač islámu.

NAFTA (North American Free Trade Agreement) – Severoamerická dohoda o volném obchodu – založena 1994, členské země: Mexiko, Kanada, USA.

Natalita – porodnost (podíl narozených vztažený na 1 000 obyvatel).

NDR – (Německá demokratická republika) existovala v letech 1949–1990 jako jeden z nástupnických států poválečného Německa. Zahrnovala sovětskou okupační zónu a východní sektor Berlína. Zanikla opětovným sloučením Německa.

Nomád – kočovník, obvykle přizpůsobuje svůj pohyb v území podle ročního období, vydatnosti pastvy, výskytu zvěře apod. (typické např. pro lovce nebo pastevce).

Oáza – území či sídlo v poušti závislé na lokálním zdroji vody (přírodním či vytvořeným člověkem umožňuje pěstování rostlin (datle, meruňky, granátová jablka, zelenina) a napájení chovaných zvířat pasoucích se po okolí (kozy, velbloudi).

Orient – v románských jazycích východ, v češtině obvykle chápáno v užším smyslu jako Blízký východ a východní Středomoří, v širším pojetí zahrnuje i Střední a Dálný východ.

Ortodoxní – trvající na tradici, nepřipouštějící změny.

Pampa – společenstvo stepního charakteru, typické pro Jižní Ameriku.

Perestrojka („přestavba") – ekonomická reforma hospodářství, která probíhala v 80. letech 20. století v tehdejším Sovětském svazu. Skončila však nezdarem a rozpadem státu i celého sovětského bloku.

Pesticidy – chemické látky používané hlavně v zemědělství a lesnictví k hubení biologických škůdců (např. hmyzu či plevelů). Obvykle jsou však toxické i pro některé další organismy včetně člověka.

Praúdolí – v prostředí hercynské střední Evropy chápáno jako sníženiny, kterými v minulosti odtékaly tavné vody kontinentálních ledovců. Řeky byly v té době blokovány morénovými valy, proto mají praúdolí převážně západo-východní směr.

Prérie – společenstvo stepního charakteru, typické pro kontinentální oblasti Severní Ameriky.

Průmyslová revoluce – soubor procesů ekonomických, sociálních a politických přeměn spojený s přechodem od manufakturní výroby k hromadné tovární výrobě.

Přírodní hazard – proces představující možné ohrožení lidské společnosti přírodními katastrofami způsobenými vlivem přírodních sil.

Přírodní katastrofa – přírodní proces či jev mimořádné síly a obvykle i rychlosti, který působí rozsáhlé škody v přírodním prostředí a postihuje jako živelní pohroma životní prostředí lidstva (např. sesuv, povodeň, zemětřesení).

Přírodní riziko – vyjadřuje pravděpodobnost výskytu přírodního hazardu nebo přírodní katastrofy s následky pro přírodní prostředí a pro lidskou společnost.

Recese – vývojová fáze ekonomiky, během které dochází ke stagnaci nebo snížení jejího výkonu. Typickými průvodními jevy je pokles výroby, zvýšení nezaměstnanosti aj. Opakem je boom (rozmach).

Rift – aktivní příkopová zóna, která vzniká rozestupováním bloků zemské kůry.

RVHP (Rada vzájemné hospodářské pomoci) – ekonomicky zaměřené sdružení států (dnes bychom řekli „integrační seskupení") tehdejšího socialistického bloku, existovalo v letech 1949–1991.

Sahel – pás území při jižním okraji pouště Sahary, vyznačuje se přechodným charakterem mezi pouští a savanou.

Segregace – oddělování, rozdělování, vylučování.

Scrub – rostlinné společenstvo s převažujícími, obvykle roztroušenými křovinami.

Sekularizace – odklon od náboženské tradice, oddělení státní správy a náboženství.

Sikhismus – náboženství s centrem rozšíření v Paňdžábu. Hlavními principy jsou život v pravdě, poctivá práce a služba ostatním (komunitě).

Slum – chudinská čtvrť s vysokou nezaměstnaností a kriminalitou (charakteristické pro rychle rostoucí města v rozvojových zemích).

Sovětský svaz – viz SSSR.

SSSR (Svaz sovětských socialistických republik, zkráceně Sovětský svaz) – státní útvar, který existoval v letech 1922–1991 a zahrnoval dnešní Rusko a dalších 14 svazových republik.

Suburbanizace – proces (zpravidla v hospodářsky vyspělých zemích), pokročilé stadium urbanizace, kdy již neroste počet obyvatel ve městech, ale spíše v sídlech jejich zázemí. Část městského obyvatelstva opouští v této fázi města a stěhuje se do jejich zázemí.

Sun belt – v Evropě pás s vyšší hustotou osídlení při pobřeží Středozemního moře, mezi Valencií a Janovem (též „Zlatý banán", jako analogie k „Modrému banánu" – jádrové oblasti západní Evropy). Stejným termínem je označována také jižní část USA (viz heslo Belt).

Sunnité (sunnitští muslimové) – vyznavači ortodoxního islámu (dnes asi 90 % muslimů), kteří (na rozdíl od šiitů) uznávají vedle Koránu i sun(n)u za stejně závaznou a uznávají za právoplatné i ty Muhammadovy následovníky, kteří nejsou jeho přímými potomky.

Šáh – tradiční titul perských vládců.

Šamanismus – systém léčení u kmenových kultur, založený na duchovních praktikách a komunikaci s duchovními silami prostřednictvím vybraného jedince (šamana).

Šedá ekonomika – ekonomické aktivity, které stojí mimo oficiální systém, nejsou tedy evidovány daňovými a dalšími úřady. Zahrnuje jak zcela legální aktivity (neplacená vzájemná výpomoc mezi členy rodiny, sousedy apod.), tak aktivity na hranici zákona (některé formy sdílené ekonomiky) či za její hranicí (daňové úniky, práce „na černo", úplatky).

Šelf – příbřežní část oceánu, která je v podstatě pokračováním pevniny pod mořskou hladinu (šelf je tvořen kontinentální zemskou kůrou). Šelfové oblasti jsou často bohaté na nerostné suroviny.

Šíité (šíitští muslimové) – vyznavači islámu (dnes asi 10 % muslimů), kteří na rozdíl od sunnitů uznávají za oprávněné Muhammadovy nástupce pouze potomky jeho zetě Alího.

Technopole – území města a část jeho zázemí, v němž se soustřeďuje výzkum, vývoj a výroba progresivních odvětví průmyslu propojeného s informačními technologiemi, novými materiály apod. (Hi-tech).

Terciér – 1. třetihory, 2. obslužná odvětví – např. zdravotnictví, školství, obchod, drobné služby apod.

TGV (Train à Grande Vitesse) – vysokorychlostní vlaky ve Francii. Obdobou je japonský systém Šinkansen.

Tornádo – vzdušný vír, který se může pohybovat rychlostí až 100 m/s.

Trek – významná turistická trasa, obvykle ve volné přírodě, v neosídlené krajině.

Tsunami – mořské vlny dosahující délky stovek km a na volném moři rychlosti až 1 000 km/h. Při pobřeží způsobují obrovské škody. Vznikají v důsledku podmořských zemětřesení a podmořských výbuchů sopek.

Urbanizace – proces proměny územního rozložení obyvatelstva z relativně rovnoměrného (v tradiční společnosti) na krajně nerovnoměrné, kdy v několika málo sídlech (velkých městech) žije většina obyvatel dané země. Zpravidla se uvádí jako jednoduchý podíl obyvatelstva žijícího ve městech nad určitou hranicí (různé v různých zemích) počtu obyvatel.

Vádí – suché údolí zaplňované vodou pouze při občasných deštích. Typické pro islámský makroregion, obdobou v Austrálii je creek.

Zelená revoluce – etapa ve vývoji zemědělství zaměřená na zvyšování výnosů s využitím chemizace (hnojení či obrana před škůdci pomocí pesticidů), zavádění nových odrůd a přechodu od extenzivního (malé vklady práce a kapitálu na jednotku plochy, uskutečňuje se tedy na velké ploše) k intenzivnímu (na malé ploše, s vysokým vkladem práce a kapitálu) chovu zvířat.

Zlatý trojúhelník – oblast na hranicích Barmy, Laosu a Thajska, která je světově proslulá produkcí opia.

Železná opona – 1. neprostupná hranice mezi západními a východními (socialisticky orientovanými) státy Evropy v 2. polovině 20. století (období tzv. studené války), 2. soubor opatření znemožňujících přechod hranice, z nichž v krajině byl nejvíce viditelný zoraný pás se zadrátovaným přístupem, policejně hlídaný.

DOPORUČENÁ ROZŠIŘUJÍCÍ LITERATURA

ANDĚL, J., BIČÍK, I. (2015): Geografické makroregiony světa. Geografické rozhledy, 24(3), 2–5.
ANDĚL, J. BIČÍK, I., BLÁHA, J. D., (2019): Makroregiony světa. Nová regionální geografie. Karolinum, Praha, 326 s.
ANDĚL, J., MAREŠ, R. (2000): Nový svět. Amerika, Austrálie a Oceánie. Země světa do kapsy. Encyklopedický přehled zemí. Nakladatelství Olomouc, 283 s.
ANDĚL, J., MAREŠ, R. (2001). Evropa. Encyklopedický přehled zemí. Nakladatelství Olomouc. 304 s.
BIČÍK, I. a kol. (2007): Regionální zeměpis světadílů. Učebnice pro střední školy. Nakladatelství ČGS, Praha,138 s.
BIČÍK, I. (2010): Makroregion jihozápadní Asie a severní Afrika. Geografické rozhledy, 19(3), 17–18.
BIČÍK, I., JANSKÝ, B. (2015): Příroda a lidé Země. Učebnice zeměpisu pro střední školy. Nakladatelství ČGS, Praha, 135 s.
BIČÍK, I. a kol. (2010): Hospodářský zeměpis. Globální geografické aspekty světového hospodářství. Nakladatelství ČGS, Praha, 95 s.
BLIJ DE, H. J., MULLER, P. O. (2010): Geography: Realms, Regions, and Concepts. John Willey and Sons, New York, 688 s.
BRADSHAW, M., WHITE, G.W., DYMOND, J.,P., DE LYSER, D. (2004): Contemporary world regional geography: Global connections, local voices, Mc Graw Hill, Boston, 572 p.
FELLMANN, J. D., GETIS, A., GETIS, J. (2008). Human Geography: Landscapes of Human Activities. 10. vyd. New York: McGraw--Hill.
HAMPL, M. (2009). Globální systém: stav, současné tendence a možné perspektivy distribuce mocenského potenciálu. Geografie 14 (1): 1–20.
HOBBS, J. J., DOLAN, A. (2009). World Regional Geography. Belmont, CA: Brooks/Cole.
HUNTINGTON, S. P. (2001): Střet civilizací. Nakl. Rybka, Praha, 448 s.
JANSKÝ, B. [ed.] (2004): K pramenům Amazonky. Ottovo nakladatelství, Praha, 248 s.
JELEN, L. (2013): Rusko – obr na hliněných nohou. Geografické rozhledy, 23(2), 10–11.
KARÁSEK, O., JANSKÝ, B. (2016): Vodopády světa. Ottovo nakladatelství, Praha, 176 s.
KLÍMA, J. (2012): Dějiny Afriky. Nakladatelství Lidové Noviny, Praha, 687 s.
KRÁL, V. (1999): Fyzická geografie Evropy. Academia, Praha, 348 s.
KREJČÍ, A., NGUYEN, T. A., HULÍKOVÁ, K. (2015): Makroregiony světa z pohledu demografa. Geografické rozhledy, 24(3), 30–32.
MATĚJČEK, T. [ed.] a kol. (2007): Malý geografický a ekologický slovník. Nakladatelství České geografické společnosti, Praha, 136 s.
MOLDAN, B. (2009): Podmaněná planeta. Karolinum, Praha, 336 s.
NOVÁČEK, A. (2014): Střední Evropa jako „rakousko-uherské dědictví". Geografické rozhledy, 23(5), 2–4.
NOVÁČEK, A. (2017): Střední Asie na pomezí kultur a civilizací. Geografické rozhledy, 26(4), 2–3.
NOVOTNÝ, J. (2018): Strukturální proměny Afriky. Geografické rozhledy, 27(3), 8–11.
PIKNEROVÁ, L. (2017): Afričtí lvi: nové rostoucí ekonomiky černého kontinentu. Geografické rozhledy, 26(4), 28–29.
PULSIPHER, L. M., PULSIPHER, A. (2006): World Regional Geography. Global Patterns, Local Lives. W. H. Freeman and Company, New York, 581 s.
ŠLACHTA, M. (2007): Ohniska napětí ve světě. Nakladatelství ČGS, Praha, 187 s.
TOMEŠ, J. (2013): Indie – dýchavičný slon, nebo budoucí velmoc? Geografické rozhledy, 23(2), 5–7.
VÁGNER, J. (2013): Brazílie – „motor" Latinské Ameriky. Geografické rozhledy, 23(2), 8–9.

Doporučené atlasy:

Školní atlas světa (2018): Kartografie Praha, a. s., 175 s.
Školní atlas dnešního světa (2011): Terra, Praha, 187 s.

Vybrané internetové adresy:

Archiv Geografických rozhledů: www.geograficke-rozhledy.cz/archiv
CIA. 2016. World Factbook. Washington, DC: CIA. Dostupné z: <https://cia.gov/library/publications/the-worldfactbook>
Člověk v tísni: www.clovekvtisni.cz
Demographia. 2017. Demographia World Urban Areas: 13th Annual Edition (2017.04). Belleville: Demographia, 114 s. Dostupné z: <http://demographia.com/db-worldua.pdf>
Eurostat. 2018. Dostupné z <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
World Bank. 2016. World Bank Open Data: Free and open access to global development data Washington, DC: World Bank Group. Dostupné z: <https://data.worldbank.org>

MAKROREGIONY SVĚTA

Regionální geografie pro gymnázia

Jiří Anděl
Ivan Bičík
Tomáš Matějček

Vydalo v roce 2019
Nakladatelství České geografické společnosti, s. r. o.
Ostrovní 30, 110 00 Praha 1
Obálka a grafická úprava Romana Bernardová
Odpovědná redaktorka Hana Kűhnlová
Zlom a reprodukce František Lávička
2., přepracované vydání
168 stran
Tisk H. R. G., spol. s. r. o., Svitavská 1203, 570 01 Litomyšl

ISBN 978-80-87476-02-4

7080

Naše učebnice si můžete objednat na adresách:
Nakladatelství České geografické společnosti, s. r. o.,
Ostrovní 30, 110 00 Praha 1, tel./fax 224 933 996
e-mail: ncgs@ncgs.cz
nebo
Expediční středisko, Říčanská 108, 251 70 Čestlice
tel. 272 680 975, 272 680 978
bezplatné faxové číslo 800 137 591
Učebnice si můžete koupit na adrese:
Centrum učebnic CZ, s. r. o., Ostrovní 30, 110 00 Praha 1
tel.: 224 931 451, centrumucebnic@centrumucebnic.cz
Další informace získáte na www.naseucebnice.cz

Mají problémy dnešního světa řešení?

Sesuvy a záplavy v jižní Kalifornii jsou méně časté než rozsáhlé požáry. Jsou však nečekané a mají ničivou sílu bourající domy a likvidující veškerou infrastrukturu.

➲ *Vyhledejte dokumentaci o některé záplavě v Česku a diskutujte o možnostech ochrany.*

Podle usnesení OSN má každé dítě nárok na výživu, zdraví a vzdělání. V mnoha oblastech světa jsou však děti nuceny pracovat a výdělky jsou často klíčové pro přežití jejich rodin. Výsledkem je negramotnost těchto dětí a malé šance pro osobnostní rozvoj, což má dopad na rozvoj celé společnosti.

➲ *Seznamte se s problematikou dětské práce v historii.*

Války v Sýrii i v dalších oblastech východního Středomoří jsou výsledkem nezodpovědného rozdělení území po rozpadu Osmanské říše, kdy nově vytvořené státy nerespektovaly kmenová území, náboženské představy obyvatel a tradiční územní vazby. Změny hranic a vytvoření nových států lze očekávat jen obtížně, takže se bude válčit i v budoucnu.

➲ *Zjistěte počty uprchlíků ze zemí Blízkého východu po roce 2015.*

URIST INFORMATION

Tsunami představují pro nízko položené pobřežní oblasti značné nebezpečí, pro nás jen obtížně představitelné. Jsou nečekané a ohrožují i desítky tisíc lidí žijících stovky kilometrů od místa vzniku.

➲ *Vyhledejte informace o následcích tsunami ve Fukušimě. Víte, že Češi významně přispívají na pomoc postiženým na celém světě? Ověřte si to.*

V blízkosti obytných domů na okraji libanonského města Bejrút leží rozsáhlá skládka. Jaké jsou důsledky takové lokace a jaké řešení problému je v této zemi možné? Evropská unie připravuje zákaz skládkování, takže se vše bude recyklovat či spalovat. Znamená to však zvýšení nákladů každé domácnosti na likvidaci odpadů.

➲ *Skládky jsou jednou z nežádoucích funkcí krajiny. Vysvětlete tzv. NIMBY efekt a diskutujte.*

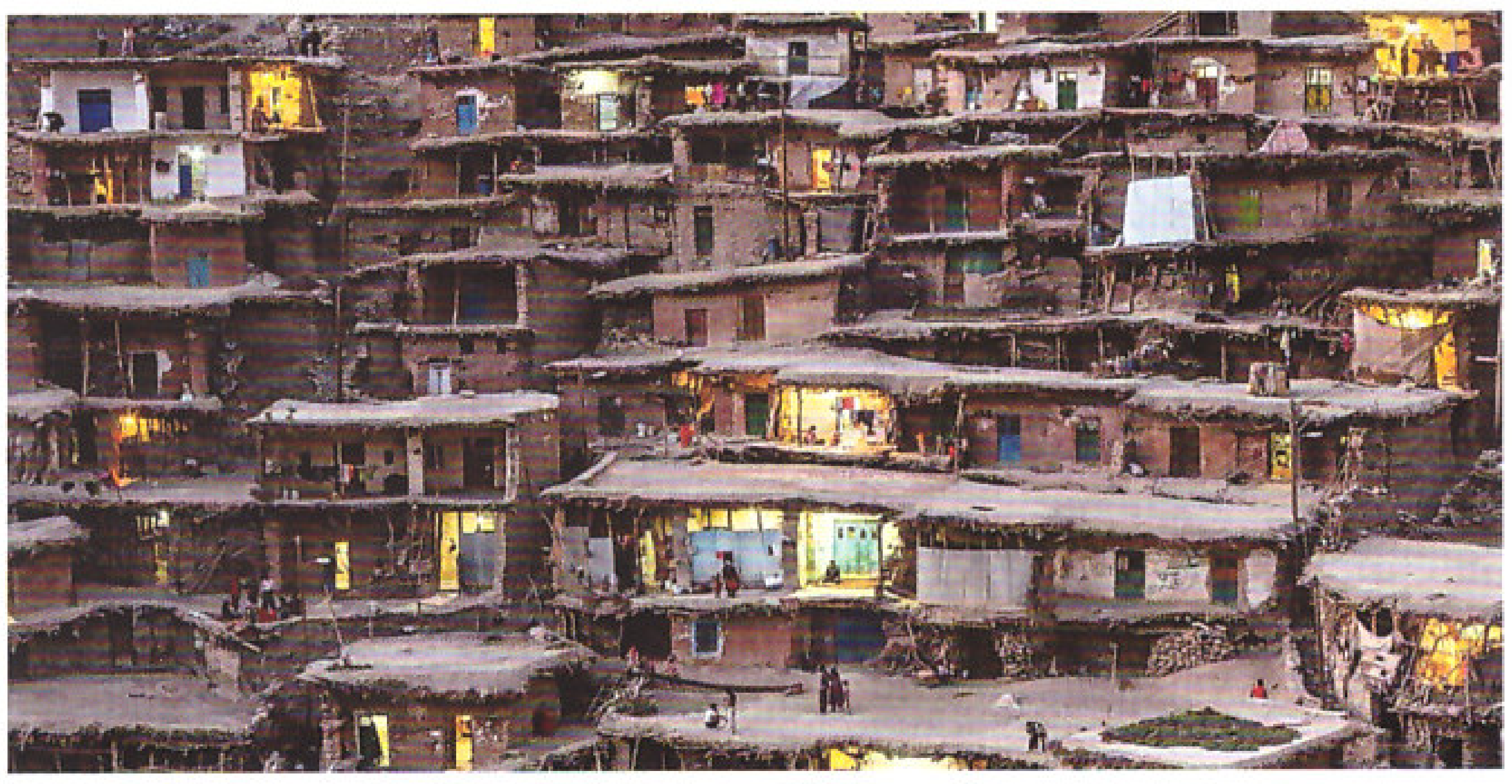

Hliněné chatrče nejchudších obyvatel v horách Íránu jsou postavené z bláta, travin a trusu dobytka, zpevněny větvemi stromů. Na vesnicích se na střechách skladuje úroda, suší se ovoce (víno, meruňky, datle aj.), v létě se na střechách i spí. Podobně vypadá i škola, pokud se vůbec v obci nachází.

➲ *Kde jinde ve světě byste hledali stavby postavené z podobných materiálů?*

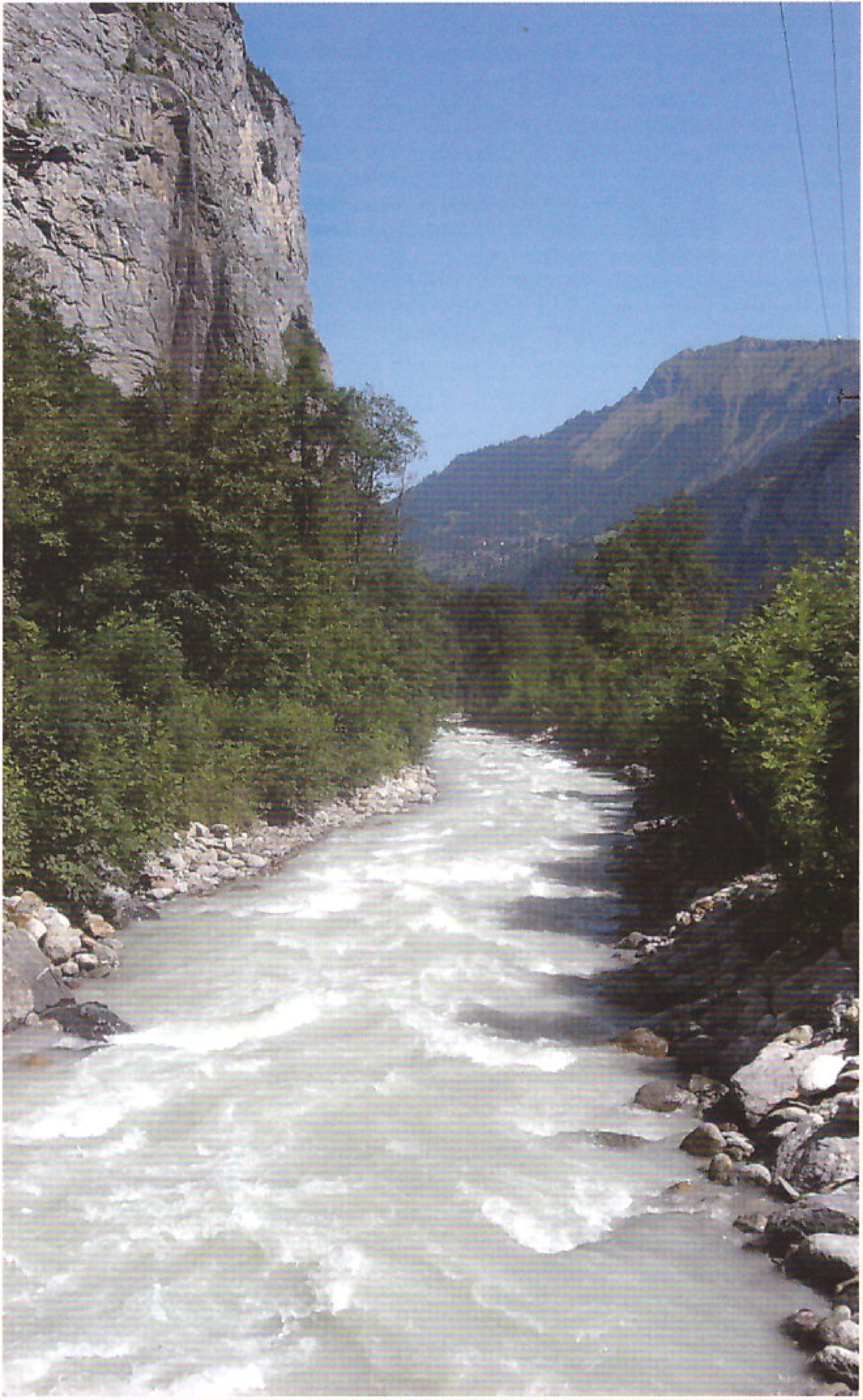

ISBN 978-80-87476-02-4

9 788087 476024